

ШЕКСПИР

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1986

WILLIAM SHAKESPEARE

Works in six volumes. Volume 6

TIMON OF ATHENS
PERICLES PRINCE OF TYRE
CYMBELINE
THE WINTER'S TALE
THE TEMPEST
KING HENRY VIII
VENUS AND ADONIS
LUCRECE
SONNETS
A LOVER'S COMPLAINT
THE PASSIONATE PILGRIM
SONNETS TO SUNDRY NOTES
OF MUSIC
THE PHOENIX
AND TURTLE

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

Твори в шести томах. Том 6

ТІМОН АФІНСЬКИЙ
ПЕРІКА, ЦАР ТІРСЬКИЙ
ЦИМБЕЛІН
ЗИМОВА КАЗКА
БУРЯ
ГЕНРІХ VIII
ВЕНЕРА І АДОНІС
ЛУКРЕЦІЯ
СОНЕТИ
СКАРГИ ЗАКОХАНОЇ
ПРИСТРАСНИЙ
ПІЛІГРИМ
ПІСНІ ДЛЯ МУЗИКИ
ФЕНІКС
І ГОЛУБКА

*Переклад
з англійської*

В шестой том
сочинений В. Шекспира (1564—1616)
вошли: античная трагедия «Тимон Афинский»,
романтические драмы, или трагедии:
«Перикл», «Цимбелин», «Зимняя сказка»,
«Буря», поздняя хроника «Генрих VIII»,
а также поэтическое наследие: «Сонеты»,
поэмы и циклы стихов:
«Венера и Адонис», «Лукреция»,
«Жалобы влюбленной», «Страстный пилигрим»,
«Песни для музыки», «Феникс и голубка».

Редакційна колегія:

П. А. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ, Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ (голова),
В. В. КОПТИЛОВ, Д. В. ПАВЛИЧКО, В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

Редактор тому

Д. В. ПАВЛИЧКО

Післямови та примітки

ОЛЕНИ АЛЕКСЕЄНКО ТА ДМИТРА НАЛИВАЙКА

Ілюстрації художника

СЕРГІЯ ЯКУТОВИЧА

© Український переклад п'єс,
поем і циклів віршів,
позначених у змісті знаком *,
післямови, примітки, художнє
оформлення та ілюстрації.
Видавництво «Дніпро», 1986 р.

ТІМОН АФІНСЬКИЙ

Переклад Василь Мисик

ДІЙОВІ ОСОБИ

Тімон, знатний афінянин.

Луцій
Лукулл
Семпроній } облесливі вельможі.

Вентидій, один із неширих друзів Тімона.

Апемант, філософ-грубіян.

Алквіад, афінський воєначальник.

Флавій, домоправитель Тімона.

Фламіній
Луцілій
Сервілій } слуги Тімона.

Кафіс
Філот
Тіт } слуги кредиторів Тімона.

Гортензій

Слуги Вентидія,
а також *Варрона* та *Ісідора*
(двох кредиторів Тімона).

Трое чужинців.

Старий афінянин.

Паж.

Блазень.

Поет, живописець, ювелір
та купець.

Фріна
Тімандра } коханки Алквіада.

Вельможі, сенатори, воєначальники, солдати, розбійники і слуги.

Купідон та амазонки в масках.

Місце дії — Афіни та навколишні гаї.

СЦЕНА I

Афіни. Зала в домі Тімона.

Входять різними дверима поет, живописець, ювелір, купець та інші.

Поет Добридень вам!

Живописець Я рад, що ви здорові.

Поет Давно не бачились. Ну що, як світ?

Живописець Живе й старіє.

Поет Ба, це річ відома.
А от новішого чогось — немає?
Такого, щоб і людська поголоска
Не встигла підхопить? Але дивіться,
Що те багатство діє! Скільки люду
Бере в полон! Купець мені знайомий.

Живописець Я знаю й другого: то ювелір.

Купець О, він достойний муж!

Ювелір Це щира правда.

Купець Прекрасної душі: на світі мало
Таких невтомних, щедрих добродійців.
Він — незрівнянний.

Ювелір Я приніс клейнод.

Купець О, дайте глянути! Це для Тімона?

Ювелір Якщо з ціною згодиться. Проте...

Поет

(декламує)
«Коли ми зло оспівуєм за плату,
Ми ганьбимо красу рядків чудових,
Яким належить славити добро».

Купець

(поглянувши на коштовність)
Клейнод чудовий.

Ювелір

Просто надзвичайний!
Який прозорий, ви лишень погляньте!

Живописець

(до поета)
Ви творите, готуєте посвяту
Великому Тімонові?

Поет

Це з уст
У мене вирвалося мимоволі.
Поезія — мов глей: там виступає,
Де родиться. Із кременя вогонь
Не блисне без кресала. Тільки наше
Високе полум'я само із себе
Народжується — й рине, як потік,
Усе змиваючи. А що у вас?

Живописець

Картина. Скоро ваша книжка вийде?

Поет

Тоді, як присвячу йому. Дозвольте
Поглянути.

Живописець

Картина гарна.

Поет

Справді!
Прекрасний твір! Чудовий!

Живописець

Так... Нічого...

Поет

Що за краса! Яка граційна постать!
А в погляді — який могутній розум!
Яка фантазія у складці уст!
І жест німий так легко зрозуміти!

Живописець

Тут непогано віддане життя.
А цей мазок? Хороший?

Поет

Я сказав би,
Що слід природі вчитися у нього,
Що він живіший від життя самого.

Сценою проходять кілька сенаторів.

Живописець

А як багато має друзів він!

Поет

Щасливий! Це сенатори афінські.

Живописець

Дивіться, ще надходять...

Поет Яка юрба! Який наплив гостей!
В цім начерку намалював я образ
Улюбленця народного, чий вік
Минає у розкошах. На дрібницях
Не зупиняючись, витає дух мій
В випробування морі. Навіть коми
Він задумом недобрим не отруїть,
А лине вгору, як орел безстрашний,
І не лишає сліду по собі.

Живописець Як розуміти вас?

Поет Я поясню.
Ви бачите, як найрізніші люди —
Пусті та легковажні сотворіння
І мудреці суворі — поспішають
Тімонові чим-небудь прислужитись.
Його багатство величезне, добрій
І лагідній душі його підвладне,
Усі серця до нього прихиляє.
Так, так, усі серця! Від хвалія
З облесним поглядом до Апеманта,
Що над усе на світі полюбляє
Себе самого в грязь топтати,— й він
Тімонові вклоняється низенько
І мирно геть іде, кивком Тімона
Вщасливлений.

Живописець Я їх розмову чув.

Поет Так-от: я на горі високій, красній
Фортуну вдав на троні, під горою ж —
Юрбу людей всіх рангів і походжень,
Тих, що на лоні матері-планети
За вищість борються. Вони вп'ялись
Очима у богиню. Одного з них
Я зобразив подібним до Тімона.
Рукою сніжно-білою до себе
Його Фортуна манить — і відразу
Суперників ця ласка повертає
В його рабів і слуг.

Живописець Це вдалий задум!
Мені здається, що така гора
З Фортуною на троні та обранець,
Що з натовпу на поклик виступає
І, голову пригнувши, на крутий

Схил вибирається в жадобі щастя,
Могли б знайти і в нашому мистецтві
Належний вираз.

Поет

Слухайте ж бо далі:
Ті люди, що були з ним досі рівні
І навіть вищі де в чому, тепер
Біжать за ним, стоять у нього в сінях,
І щось йому нашіптують побожно,
І все освячують — аж до стрепен,
І дишуть тільки ним.

Живописець

А далі, потім?

Поет

Коли ж Фортуна вередлива вниз
Вчорашнього улюбленця повергне,
Уся та челядь, що на верховину
За ним здиралась, навіть рачкувала,
Його спокійно покидає — жоден
Не хоче супроводити невдаху.

Живописець

Звичайне діло.
Я можу тисячу картин назвати,
Де витівки підступної Фортуни
Показуються краще, ніж у віршах.
Та мудро ви вчинили, натякнувши
Тімонові, що між людьми нерідко
Високе вниз іде, а підле — вгору.

Сурми. Входить Тімон і чемно вітається з усіма. До нього підходить гонець від Вентидія і розмовляє з ним. Луцілій та інші слуги супроводять Тімона.

Тімон

Ви кажете, Вентидій у тюрмі?

Гонець

В тюрмі, добродію. Він п'ять талантів
Заборгував. Тепер не має чим
Задовольнити жорстоких кредиторів.
Уклінно просить він, щоб написали
Ви тим, хто посадив його. Інакше
Йому кінець.

Тімон

Вентидій благородний!
Я все зроблю. Не з тих я, хто в біді
Напризволяще друга покидає.
Я знаю, він достойний допомоги.
Я борг сплачу і визволю його.

Гонець

Ви зобов'яжете його навіки.

Тімон Привіт йому! Я з грішми не загаюсь.
Як вільним стане, хай до мене прийде:
Бо мало раз підтримати слабого,
А треба й потім допомогти. Прощай!

Гонець Бажаю щастя, ваша честь.
(*Виходить*)

Входить старий афінянин.

Старий афін. Тімоне, вислухай!

Тімон Що скажеш, батьку?

Старий афін. У тебе є слуга Луцілій.

Тімон Є.

І що ж?

Старий афін. Найблагородніший Тімоне!
Хай прийде він сюди.

Тімон Він є тут чи немає? Гов, Луцілій!

Луцілій

(*підходить*)

До ваших послуг, пане.

Старий афін. Цей чоловік, Тімоне, твій слуга,
Унадився вночі в мій дім. Ошадно
З юнацьких літ я жив — і от тепер
Достаткові моему подобає
Гідніший спадкоємець, аніж той,
Хто бігає з підносом.

Тімон Так. Що ж далі?

Старий афін. У мене тільки й роду, що дочка.
Я їй покину все моє надбання.
Вона гарненька й саме на порі.
Я грошей не жалів — і щонайкраще
Їй виховання дав. Та твій слуга
На неї важить. Я благаю, пане,
Заборони йому ходити до неї.
Я й сам просив його, одначе марно.

Тімон Це чесний хлопець.

Старий афін. Хай чесно ж і поводитьсь. Бо чесність
Сама в собі ховає нагороду —
І ні до чого їй моя дочка.

Тімон А він до серця їй?

Старий афін.

Можливо, й так.

Адже вона ще зовсім молоденька.
З своїх палких минулих літ ми знаєм,
Як легковажить молодість.

Тімон

(до Луцілія)

Ти любиш

Його дочку?

Луцілій

Ми любимося, пане.

Старий афін.

Як без моєї згоди поберуться,
Клянусь богами, відпишу я все
Якому-небудь старцеві сліпому,
А їй не дам нічого.

Тімон

А як рівний

Посватає, що ти даси за нею?

Старий афін.

Дам три таланти — й згодом все, що маю

Тімон

Цей чоловік давно у мене служить.
Ціною невеличкого зусилля
Я можу підвести його на ноги,
Бо так велить нам совість. Віддавайте
Свою дочку. Я стільки дам за ним,
Як ви за нею. От і врівноважим.

Старий афін.

Заприсягнись — і я на все пристану.

Тімон

Я присягаю честю. Ось рука.

Луцілій

Я вдячний вам, добродію. Віднині
Усе, що я придбаю й заслужу,
Належатиме вам.

Луцілій і старий афінянин виходять.

Поет

Прийміть цей твір і побажання щастя.

Тімон

Я вдячний вам. Зустріньмося пізніше.
Лишайтеся тут. А що у вас, мій друже?

Живописець

Картина. Я благаю вашу милість
Її прийняти.

Тімон

Я люблю картини.

Вони від правди майже не відходять.
Бо з того часу, як безчестя в душу
Людську проникло, тільки поверхово
Ми зберігаємо людини образ.
Таким його ми бачим на портретах.

Живописец   Хай бережуть боги вас!

Оцінено. Ваш рубін

Тімон Ні, навпаки, захвалено без міри.
Якби ціна його відповідала
Тим похвалам, я б розорився зовсім.

Тімон   Смієтесь!

Купець Ні, ваша милість, він сказав те саме,
Що всі говорять.

Ювелір Як нас, то й вас.

Купець   Він не щадить нікого.

Тімон Люб'язний Апеманте мій, добридень!

Анемант Щоб став люб'язним я, діждися дня,
Коли ти станеш сам у себе псом,
А ці плутяги — чесними.

Тімон Плутяги?

Ти ж їх не знаєш!

Алемант   А хіба вони не афіняни?

Тімон Афіняни.

Анемант Тоді я не каюся, що так назвав їх.

Ювелір Ти знаєш мене, Апеманте?

- Апемант* Тобі відомо, що знаю: я ж сказав, хто ти такий.
- Тімон* Ти гордий, Апеманте.
- Апемант* І найбільше — тим, що не подібний до Тімона.
- Тімон* Куди ти йдеш?
- Апемант* Хочу відірвати голову одному чесному афінянинові.
- Тімон* Це злочин, за який доведеться вмерти.
- Апемант* І вмру, коли закон карає смертю за те, що неможливо зробити.
- Тімон* Як тобі подобається оця картина, Апеманте?
- Апемант* Дуже, бо від неї немає ніякої шкоди.
- Тімон* А правда, той, хто намалював її,— митець?
- Апемант* Той, хто зробив самого живописця, ще кращий митець, хоч то була й брудна робота.
- Живописець* Собака!
- Апемант* Твоя мати однієї породи зі мною; хто ж вона, якщо я собака?
- Тімон* Прийдеш до мене обідати, Апеманте?
- Апемант* Ні, я не їм вельмож.
- Тімон* І не треба, а то розсердиш дам.
- Апемант* О, якраз вони і їдять їх: тому й животи у них більшають.
- Тімон* Це непристойний натяк.
- Апемант* Він пристав до тебе. Візьми його за свою працю.
- Тімон* Як подобається тобі оцей рубін, Апеманте?
- Апемант* Менше, ніж мені подобається чесність, а вона не коштує нам анічогісінько.
- Тімон* Як ти думаєш — скільки він вартий?
- Апемант* Він не вартий того, щоб я про нього думав. Ну, що скажеш, поете?
- Поет* А ти що скажеш, філософе?
- Апемант* От і збрехав. Усе брешеш.
- Поет* Хіба ти не філософ?
- Апемант* Філософ.

Поет Отже, я не збрехав.

Апемант Хіба ти не поет?

Поет Поет.

Апемант Отже, ти брешеш. Заглянь у свій останній вірш, де ти показуєш Тімона достойною людиною.

Поет Це не брехня. Він справді такий.

Апемант Авжеж, достойний тебе й того, щоб платити за твої твори. Той, хто любить лестоці, достойний облесника. О небо, якби я був вельможею!

Тімон Що б же ти зробив тоді, Апеманте?

Апемант Те саме, що робить Апемант тепер: ненавидів би вельможу всім серцем.

Тімон Як! Ненавидів би себе самого?

Апемант Еге ж.

Тімон За віщо?

Апемант За те, що, ставши вельможею, втратив би свою злість.

(До купця)

Ти купець?

Купець Купець, Апеманте.

Апемант Хай же погубить тебе твоя торгівля, якщо цього не зроблять боги!

Купець Якщо мене погубить торгівля, це означатиме, що мене погубили боги.

Апемант Торгівля — твій бог, і хай твій бог тебе й погубить!

Сурми. Входить слуга.

Тімон Хто там сурмить?

Слуга Прибув Алківіад із товариством.
Усі на конях. Їх десятків зо два.

Тімон Прийміть усіх і проведіть до нас!

Кілька слуг виходять.

(До живописця)

Обідайте зі мною, залишайтеся,
Аж поки я віддячу вам. А потім
Покажете картину.

(До гостей)

Дуже радий

Вас бачити!

Входить Алківіад з товариством

Ласкаво прошу, пане!

Вони вітаються.

Апемант Бач, бач які! Хай вам усохнуть ваші
Гнучкі коліна! Й крихітки любові
Нема у цих плутяг медоточивих,
Зате люб'язності — аж надто. Людство
Перевелось на мавп.

Алківіад Добродію, я так жадав вас бачити!
І так спішу удовольнити цікавість
Очей своїх!

Тімон Я ширю вас вітаю!
І, поки вкупі ми, хай швидко лине
В легких забавах час! Будь ласка, друзі!

Усі, крім Апеманта, виходять.

Входять двоє вельмож.

1-й вельможа Яка тепер пора дня, Апеманте?

Апемант Пора бути чесним.

1-й вельможа Це годиться для всякої пори.

Апемант Тим гірше для тебе, що ти прогав її.

2-й вельможа Ідеш на бенкет до Тімона?

Апемант Авжеж. Подивитися, як страви підживлюють
шахраїв, а вино гарячить йолопів.

2-й вельможа Ну, бувай здоров, бувай здоров!

Апемант Ти пошився в дурні, побажавши мені здоров'я
двічі.

2-й вельможа Чому, Апеманте?

Апемант Приберіг би одне побажання для себе, бо я то-
бі здоров'я не побажаю.

1-й вельможа Щоб ти пропав!

Апемант Е, ні, цього не дожидай. Краще попроси про це
свого друга.

2-й вельможа Геть, кусливий собако! Бо я викину тебе звідси!
 Апемант Я тікатиму від тебе, як собака від осялячих ко-
 пит!
 (Виходить)

1-й вельможа Людиноненависник! Що ж, увійдем?
 Скуштуємо від щедрості Тімона?
 Він перевершує саму гостинність.

2-й вельможа Безмежно добрий він. Бог злота, Плутос,
 Йому в раби годиться. Семикратно
 За послуги він платить. Кожний дар,
 Піднесений йому, для дародавця
 Рясний приплід дає.

1-й вельможа Ніхто на світі
 Не виявляв такого благородства.

2-й вельможа Хай буде щастя завжди з ним. Ну, як,
 Увійдемо?

1-й вельможа Гаразд, я йду за вами.

Виходять.

СЦЕНА 2

Там же. Бенкетна зала в домі Тімона. Голосно звучать гобої.
 Накрито великий стіл. Навколо нього Флавій та інші слуги. Входять
 Тімон, Алквіад, вельможі, сенатори, Вентідій та слуги.
 Після всіх з невдоволеним, як звичайно, виглядом заходить Апемант.

Вентідій Вельмишановний друже мій! Боги,
 Згадавши вік мого старого батька,
 Послали вічний сон йому. Щасливо
 Впокоївшись, він збагатив мене.
 І от, з подякою за вашу добрість,
 Я позику сьогодні повертаю,
 Подвоївши її, бо з ваших рук
 Одержав я свободу.

Тімон Ні, нізашо,
 Мій добрий друже! Ти погано знаєш
 Мою любов. Я дав, а не позичив.
 А хто наважиться сказати «дав»,
 Коли назад він одбере дарунок?

Наслідувати деяких великих
У грі такій не смію. Біля злота
Здається добродичністю й підлота.

Вентидій О благородство!

Тімон

Друзі! Етикет
Придумано для того, щоб прикрасить
Фальш і байдужість, ту нещиру добрість,
Ту ласку, що, не встигши проявитись,
Вже кається. Він не потрібен там,
Де справжня дружба. Я прошу, сідайте!
Бо більше любить вас моє багатство,
Ніж я його люблю.

Всі сідають.

І-й вельможа Ми розсудили так давно, Тімоне.

Апемант Ого-го-го! То ви судили? Отже,
Й повісили?

Тімон

А, Апемант? Вітаю.

Апемант Ні, не вітай, бо я прийшов для того,
Щоб вигнав ти мене.

Тімон

Ех, ти, нечема!
І розмовлять по-людському не хочеш?
Ти гідний осуду. Я чув, панове,
Що *ira furor brevis est* *, оскільки
Його ми завжди бачимо сердитим,
То хай він сяде за окремий стіл,
Бо товариства він не полюбляє,
Та й не пасує сам до нього.

Апемант

Сяду

Я біля тебе. І попереджаю,
Що я прийшов сюди спостерігати.

Тімон Байдуже. Ти — афінянин і тому — бажаний гість.
Я не хочу силувати тебе. Хай краще мій обід примусить тебе по-
мовчати.

Апемант

Плюю на твій обід! Я подавлюсь ним,
Бо я притакувать тобі не хочу.
Боги небесні! Скільки тут народу
Жере Тімона, а Тімон цього

---

* Гнів — коротке божевілля (латин.).

Не хоче бачити! Мені досадно,
Коли я бачу, як вони вмочають
Свій хліб у кров його. А він, безумець,
Ще й приохочує!
Дивуюся, як можна вірить людям?
Не слід би за столом ножі давати,
Бо це не вигідно і небезпечно.
Цьому є сила прикладів. Он той,
Що поряд сів, і хліб з Тімоном ділить,
І випиває з однієї чари,
Його убив би радо, всі це знають.
Великим бувши, я, п'ючи, старався б,
Щоб не зарізали мене в гостині.
Вельможі й пити в панцирі повинні.

Тімон Здоров'я ваше, друзі! Й хай круг столу
Ця чаша піде!

2-й вельможа Ви її направте
Сюди, добродію!

Апемант Сюди направте! Цей знає смак! Не пропустить
черги! Ці заздорновні тости нароблять лиха й тобі, і твоєму ба-
гатству, Тімоне.

Та що штовхне у гріх мене, слабкого?
Водичка скромна в грязь не пхне нікого.
І харч моя — без зайвої присмаки:
Але богів занедбують гуляки.

(Молиться)

Боги! Не грошей і не раю
У вас для себе я благаю!
Даруйте, що не вірив я
Листам і клятвам шахрая,
Сльозам повії записної,
Зубам собаки нишкової,
Тюремнику, що держить нас,
І другові в недобрий час!
Грішить багач гоноровитий,
А я зелинку з'їв — та й ситий.

(Ість і п'є)

Бажаю здоров'я тобі, добросердий Апеманте!

Тімон Серце твоє, Алківіаде, тепер, мабуть, на полі
бою?

Алківіад Мое серце завжди готове служити тобі, Тімоне.

Тімон Ти волів би, звичайно, бути на сніданку у во-
рогів, аніж на обіді у друзів?

Алківіад Немає крашої страви, як ворог, що спливає кров'ю! До такого бенкету я запросив би свого найкращого друга.

Анемант Добре було б, якби всі оті підлизи стали твоїми ворогами. Щоб ти міг забити їх і запросити мене на обід.

1-й вельможа Як би нам хотілося, Тімоне, щоб ти хоч раз випробував наші серця і щоб ми могли хоч невеликою мірою довести тобі свою безмежну відданість. Це було б велике щастя для нас.

Тимон О мої добрі друзі! Я певен, що мені заповідано від самих богів скористатися при нагоді вашою допомогою! Інакше як би ви могли зватися моїми друзями! Хіба з-поміж тисяч людей заслужили б ви прекрасне ім'я друзів, якби не були часткою мого серця? Не раз я сам із собою говорив про вас більше, ніж вам дозволила б сказати ваша скромність. От наскільки я впевнений у вас. «О боги! — думав я. — Навіщо здалися б нам друзі, якби ми ніколи не мали потреби в них? Вони були б найнепотрібніші з усіх земних істот, якби ми ніколи не зверталися до них по допомогу, і скидалися б на чудові музичні інструменти, що висять у футлярах на стіні і бережуть для себе свої звуки. Ах, як часто мені хотілося стати біднішим, аби тільки зменшити відстань поміж нами! Ми народилися для того, щоб чинити добро людям. І що ми можемо з більшим правом назвати своєю власністю, як не маєтності наших друзів! О, яке це щастя, коли стільки людей можуть, як браті, розпоряджатися багатством один одного! О радисть! Нетривка радість, яка зразу ж поступається перед сльозами! Я почуваю, що очі мої не можуть затримати вологу. Я хочу забути про свою слабкість — і п'ю за ваше здоров'я.

Анемант Ти плачеш, Тімоне, щоб примусити їх пити.

2-й вельможа Отак і в нас в очах — спалнула радість
І, як дитина, залилася слізьми.

Анемант Хо-хо! Дитинка прижитна, як видно!

3-й вельможа Мене ви дуже, дуже зворушили!

Анемант Іше б пак!

Фанфари.

Тимон Що це значить?

Входить слуга.

Ну, що скажеш?

Слуга З вашої ласки, пане, кілька жінок просять впустити їх сюди.

Тімон Жінок? Чого їм треба?

Слуга З ними прибув гонець, пане, якому доручено повідомити про їхнє бажання.

Тімон Впусти ж їх, будь ласка.

Входить Купідон.

Купідон Привіт тобі, господарю достойний!
І вам, що ласки щедрої його
Тут заживаєте! П'ять почуттів
Вважають владарем своїм Тімона:
Смак, слух, нюх, дотик за твоїм столом
Наситились — тепер вони зі мною.
Прийшли твій зір потішити собою.

Тімон Я дуже радий. Хай вони заходять.
Музики, грайте!

Купідон виходить.

І-й вельможа От бачите, Тімоне, як вас люблять!

Музика. Входить Купідон з дамами, замаскованими під амазонок. В руках у них лютні. Вони танцюють і грають.

Апемант Гай-гай! Що за пихате марнолюбство!
А танець! А жінки оці безумні!
А все життя це пишне — не безумство,
Як порівняти їх моїм окрайцем?
Ми для розваги ладні й одуріти!
Ми лестимо багатим, що нас поять,
А в старості до лестощів своїх
Домішуємо заздрість і зловтішність.
Як не самі розбешені, так інших
Розбещуєм. А хто у домовину
Зневагу друзів не бере з собою?
Боюся, що й мене ці ноги жваві
Колись притопчуть. Адже так у світі
Ведеться: перед сонцем, що сідає,
Свої ворота кожен замикає.

Гості підводяться з-за столу і з великою шанобою оточують Тімона. Щоб показати свою любов до нього, кожен вибирає собі амазонку, і потім пари деякий час танцюють під звуки гобоїв.

Тімон Ви нас розважили, прекрасні дами,
Прикрасивши бенкет наш, у якому
Було б наполовину менше втіхи.

Ви блиск і гідність принесли з собою
І збагатили задум мій. За це
Я вдячний вам.

1-а дама Це зависока похвала, Тімоне.

Апемант Так, зависока, бо тільки цим ви й хороші, а все
інше у вас — гидота, об яку й рук не хочеться поганити.

Тімон

(*дамам*)
На вас бенкет окремий жде. Будь ласка,
Заходьте й почувайтесь як дома.

Дами Ми дуже вдячні.

Купідон і дами виходять.

Тімон Флавію!

Флавій Я тут.

Тімон Подай шкатулу!

Флавій Зараз!

(*Убік*)

Знов клейноди!

Він супротивного не любить слова,
А то б сказав йому, ей-ей, сказав би,
Що й сам спротивишся ти людям, пане,
Як в скринях у твоїх добра не стане.
Якби й позаду щедрість очі мала,
Людей би добрих доля не ламала!
(*Виходить*)

1-й вельможа Де наші люди?

Слуга Тут ми, ваша милість.

2-й вельможа Негайно коней!

Входить Флавій зі шкатулою.

Тімон О любі гості! Зачекайте трохи!

(*До одного з гостей*)

Прошу я ласки вашої — погляньте
На цей рубін! Прийміть його й носіть,
Мій добрий друже!

1-й вельможа Ви мені вже стільки

Надарували...

Всі Як і нам, Тімоне.

Входить слуга.

Слуга Вельможі із сенату, ваша милість!
Вони вже спішилися і йдуть сюди.

Тімон Я дуже радий.

Флавій Ваша милість, мушу
Сказати вам... Це близько вас обходить...

Тімон Мене? Хай іншим разом. А тепер
Подбай про те, щоб краще їх прийняти.

Флавій
(убік)
Не знаю, як це виконать.

Входить 2-й слуга.

2-й слуга Дозвольте, ваша честь, доповісти,
Що Луцій вам прислав, на знак любові,
Дві пари білих коней в срібній збруї.

Тімон Охоче їх прийму. За подарунок
Віддячити як слід!

Входить 3-й слуга.

А ти що скажеш?

3-й слуга З вашої ласки, пане, шляхетний Лукулл запро-
шує вас на завтра на полювання і присилає вашій милості дві
пари гончаків.

Тімон Поїду з радістю. Прийміть собак
І добре віддаруйте!

Флавій
(убік)

Що ж це буде?

Він вимагає, щоб приймали всіх
І роздавали щедрі подарунки
З порожніх скринь!
А він і відати не хоче, скільки
У нього в гаманці, й не дозволяє
Мені відкрити йому, що серце в нього,
Як той жебрак, негодне вдовольнити
Свої бажання. Засоби його
Настільки менші за його зичливість,
Що все, що каже він, він каже в борг
І з кожним словом більше в борг залазить.
Такий він добрий, що за власну добрість
Уже проценти платить. Грунт його
Давно вже вписаний у їхні книги.

О, краще б він звільнив мене тепер,
Ніж потім витурив! Біда тому,
Хто з друзями своїми їсть і п'є
І ворогів у них не впізнає!
Я вболіваю серцем за Тімона.
(Виходить)

Тімон Ви кривдите самі себе, занадто
Себе ви понижаете! Прийміть же
Цю дешицю на знак моєї дружби!

2-й вельможа З безмежною подякою приймаю.

3-й вельможа Він — серцевина щедрості!

Тімон
(до 3-го вельможі)

Недавно,
Як я пригадую, ви похвалили
Мого гнідого скакуна, мій друже.
Якщо він вам сподобався, він — ваш.

3-й вельможа Ах, вибачте! Про це не мав я й гадки!

Тімон Ми хвалимо, як вам самим відомо,
Лиш те, що нам подобається. Мірю
Я вашу дружбу дружбою моєю.
Можливо, що й до вас мені звернутись
Нагода лучиться.

Всі гості Ми будем раді!

Тімон Таке це щастя — вас приймати в себе,
Що я не знаю, чим вас дарувати!
Мені здається, що, якби я міг,
Я б царства роздавав, ні на хвилину
Не спочиваючи. Алківіаде,
Ти — воїн, і тобі фортуни рідко;
Тобі давати — добре діло: ти
Живеш серед мерців, твоя земля —
На бойовищі.

Алківіад Й зовсім неродюча.

1-й вельможа Ви так зобов'язали нас...

Тімон Не менше
І ви мене.

2-й вельможа Такий ви дорогий нам...

Тімон Всім серцем ваш. Гей, дайте світла! Більше!

1-й вельможа Бажаєм вам багатства, щастя, слави!

Тімон Я радий вам служити.

Всі, крім Апеманта й Тімона, виходять.

Апемант Що за тиск!

Чи не задорого тобі, Тімоне,
Стає їх вихиляння церемонне?
О дружбо, дружбо, що ти за барліг
Сердець фальшивих, вихилястих ніг!
А дурні за уклін скарби дарують!

Тімон Якби ти так не супивсь, Апеманте,
Й до тебе добрий був би я.

Апемант Ні, мені не треба нічого. Бо якби я дав себе
підкупити, чікому було б лаяти тебе, і ти став би грішити ще
більше. Ти так багато роздаєш, Тімоне, що скоро, мабуть, і самого
себе віддаси в заставу. Навіщо ці бенкети, пишність, оцей пустий
гонор?

Тімон Ну, як ти знову починаєш мене картати за ці
товариські зібрання, я не хочу тебе слухати. Прощай — і повер-
тайся з іншою піснею.

(Виходить)

Апемант Ну, гаразд. Ти не слухаєш мене? То й не слухай.
Я небо перед тобою зачиною.

Чом люди слух від правди відвертають,
А лестощі так радісно вітають?

(Виходить)

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА I

Афіни. Кімната в домі одного з senatorів.

Входить senator з паперами в руці.

Сенатор А ще п'ять тисяч — у Варрона; дев'ять —
У Ісідора, а з моїми разом
Це буде двадцять п'ять. І трат безумних
Не припиняє! Ні, він не зуміє
Продержатися так, це неможливо!

Як треба грошей, вкрадь собаку в старця
Й віддай Тімонові — й почне собака
Монети карбувати. А як схочеш
За одного коня дістати двадцять,
Тімонові віддай його й нічого
В заміну не проси — і від коня
Приплід багатий матимеш. У нього
І воротар не стереже ворота,
А з усміхом запрошує до двору
Всіх перехожих. Ні, це неможливо!
Він явно розоряється. Гей, Кафіс!
Ти чуєш, Кафісе?

Входить Кафіс.

<i>Кафіс</i>	До ваших послуг.
<i>Сенатор</i>	Візьми свій плащ і миттю до Тімона, Скажи, хай верне борг. Не відступайся Перед відмовками, стій на своєму. Коли ж, отак узявши в праву руку Свій капелюх, він скаже: «Уклонись Від мене панові», — скажи йому, Що гроші вкрай потрібні, що без них Я обійтись не можу, що всі строки Уже минули і що мій кредит Прострочені розписки підірвали, Що я люблю його і поважаю, Але не дам собі скрутити шию Задля його мізинця. Невідкладні Мої потреби, і не слів пустих, А грошей, грошей жду я! Не барися ж! Напорнішим, вимогливішим будь! Бо я боюсь — коли все пір'я в нього Ті вискубуть, кому воно належить, Лишиться голим дурнем наш Тімон, Що нині сяє феніксом. Іди ж бо!

<i>Кафіс</i>	Біжу.
<i>Сенатор</i>	«Біжу!» Та захопи розписки І строки не забудь!

<i>Кафіс</i>	Гаразд!
<i>Сенатор</i>	Ну, йди!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там же. Зала в домі Тімона.

Входить Флавій з пачкою рахунків у руках.

Флавій Ні впину, ані міри! Як безумний!
Усе марнує і не може більше
Ні втрат поповнити, ні зупинити
Потоку буйного! Не хоче бачить,
Як випливає з рук його багатство,
Ні думати про те, що буде завтра.
Ніхто серед людей, щоб добрим быть,
Не обирав таку непевну путь.
Що ж діяти? Аж поки не дошкулить,
Він не захоче й слухати. Хай тільки
Із полювання вернеться, про все
Я навіпрямки скажу йому. О горе,
О горе, горе!

Входять Кафіс і слуги Ісідора та Варрона.

Кафіс Гей, Варроне, здрастуй!
По гроші, га?

Слуга Варрона А ти?

Кафіс І я по гроші.
А, Ісідор! Ти теж за тим?

Слуга Ісідора Я теж.

Кафіс Якби ж то повернули їх!

Слуга Варрона Навряд.

Кафіс А ось і пан.

Входять Тімон, Алквіад, вельможі та інші.

Тімон Що ж, пообідаймо, Алквіаде,
Та й знову в поле.
(До Кафіса)

Ти до мене? З чим?

Кафіс З реестром позик, ваша милість.

Тімон Позик?

А звідкіля ж ти?

Кафіс Я з Афін.

Тімон Звернись

До управителя.

Кафіс Добродію, він тільки обіцяє
Та відкладає з дня на день. Тим часом
Хазяїнові трапилася пильна
Потреба в грошах. Він уклінно просить,
Надіючись на ваше благородство,
Все повернути, що йому належить.

Тимон Мій добрий друже, я прошу тебе
Зайти до мене завтра.

Кафіс Ваша милість...

Тимон Не сперечайся ж.

Слуга Варрона Пане, від Варрона
Я посланий.

Слуга Ісідора А я від Ісідора.
Він вас уклінно просить розплатитись.

Кафіс Якби ви знали, як потрібні гроші
Моему панові!

Слуга Варрона Ваш борг давно
Прострочений. Минає шостий тиждень...

Слуга Ісідора Зі мною вже не хоче й говорити
Ваш управитель. І тому до вас
Тепер я посланий.

Тимон Заждіть-но, дайте

Отямитись.

(До гостей)

Панове, йдіть до зали.
Я скоро буду знов до ваших послуг.

Алківіад і вельможі виходять.

(До Флавія)

Іди до мене, розкажи, будь ласка,
Що сталося? Чому мене так гучно
Зустріли тут і вимагають сплати
Прострочених боргів? Чому мене
Так осоромлено?

Флавій

(до слуг)

Панове, от що:
Нам зараз ніколи. Свою настійність
Ви загнуйте до кінця обіду,
А я тим часом панові з'ясую,
Чому борги не сплачено.

Тімон

Гаразд.

Хай буде так. Та пригости їх добре.
(Виходить)

Флавій

Будь ласка, йдіть за мною.

Входять Анемант і блазень.

Кафіс

(до слуг)

Мантом. Давайте пожартуємо з ними.

Слуга Варрона

Ану його, він вилає нас.

Слуга Ісідора

Хай його чума візьме, собаку!

Слуга Варрона

(до блазня)

Як твої справи, дурню?

Анемант

Це ти у своїй тіні питаєш?

Слуга Варрона

Не до тебе річ.

Анемант

Звичайно ж, не до мене. Ти звертаєшся сам до себе.

(До блазня)

Ходімо звідціля.

Слуга Ісідора

(до слуги Варрона)

От дурень і завис на тобі!

Анемант

Ти ще стоїш, а не висиш на ньому.

Кафіс

Хто ж тепер дурень?

Анемант

Той, хто останній озвався. Ех, ви, нещасні волоцюги, лихварські полигачі! Звідники поміж золотом та злиднями!

Всі слуги

Хто пак ми такі, Анеманте?

Анемант

Осли.

Всі слуги

Чому?

Анемант

Тому, що самі не знаєте, хто ви такі, й питаєте в мене. Побалакай з ними, блазню!

Блазень

Як ся маєте, панове?

Всі слуги

Красенько дякуємо, ласкавий блазню. А що поробляє твоя пані?

Блазень

Якраз гріє воду патрати таких курчат, як ви. Хотілось би мені побачити вас у «Корінфі»!

Апемант Чудово! Дякую!

Входить паж.

Блазень Диви, паж моєї пані!

Паж

(до блазня)

Як справи, капітане? Що ти поробляєш у цьому великорозумному товаристві? Як ся маєш, Апеманте?

Апемант Якби була в мене в роті різка, я відповів би так, щоб це пішло тобі на користь.

Паж Прошу тебе, Апеманте, прочитай мені написи на цих листах. Я не знаю, який з них кому.

Апемант Хіба ти не вмієш читати?

Паж Не вмію.

Апемант Отже, небагато науки пропаде в той день, коли тебе повісять. Цей — до Тімона, цей — до Алквіада. Іди собі. Ти народився байстрюком, а помреш звідником.

Паж А ти народився собакою, собакою й здохнеш з голоду. Не відповідай, я вже пішов!

(Виходить)

Апемант Отак утікаєш ти й від ласки богів. Слухай, блазню, я хочу піти разом з тобою до Тімона.

Блазень І покинеш мене там?

Апемант Якщо Тімон у себе.

(До слуг)

А ви трое служите у лихварів?

Всі слуги Так, тільки краще б вони нам служили.

Апемант І я б цього хотів... щоб вони вас так обслуговували, як кат злодія.

Блазень Ви слуги трьох лихварів?

Всі слуги Еге ж, блазню.

Блазень Мені здається, немає такого лихваря, який би не держав на службі блазня. Моя пані теж лихварка, а я в неї за блазня. Коли люди позичають у ваших хазяїв, вони приходять сумні, а додому йдуть веселі. А в дім до моєї пані вони заходять весело, а виходять безрадісно. Знаєте причину?

Слуга Варрона Спробую відгадати.

Апемант Відгадай же й покажи нам, що ти розпусник і шахрай, хоч це, правда, й не зменшить пошани до тебе.

Слуга Варрона А що таке розпусник, блазню?

Блазень Добре вдягнутий блазень і трохи схожий на тебе. Це — мара. Іноді вона з'являється в образі вельможі, іноді в образі адвоката, а часом як мудрець, у якого, крім філософського камінця, є ще й пара власних; частенько з'являється вона в образі лицаря. А взагалі — блукає серед людей в усіх образах, притаманних чоловікові від тринадцяти до вісімдесяти років.

Слуга Варрона А ти не зовсім дурень.

Блазень Так само, як ти не зовсім мудрець: тобі не вистає стільки розуму, скільки в мене дурості.

Апемант Така відповідь гідна Апеманта.

Всі слуги Розступіться, розступіться, Тімон іде!

Входять Тімон і Флавій.

Апемант Ходім зі мною, блазню! Ходім!

Блазень Я не завжди слухаюсь закоханого, спадкоємця і жінки. Іноді слухаюсь філософа.

(Виходить разом з Апемантом)

Флавій

(до слуг)

Пройдіть сюди. Ми потім поговорим.

Слуги виходять.

Тімон Я вражений. Чому всієї правди Ти досі не сказав мені, щоб я Ощадливіше жив?

Флавій Ви не хотіли І слухати, коли пропонував я...

Тімон Пусте! Ти, мабуть, річ про це заводив, Коли я був не в настрої, а нині Цим виправдатись хочеш.

Флавій О мій пане!
Я ж вам приносив, ще й не раз, рахунки
І клав їх перед вами, але ви
Їх відкидали, кажучи, що досить
Вам чесності моєї. А коли
Наказували щедро оплатити
Дешевий подарунок, головою
Хитав я тільки й плавав. І не раз

Я вас благов, порушуючи звичай,
Ощадніш витратити ваші гроші;
Не раз я чув од вас гіркі докори,
Коли вас порівняти умовляв
Відплив прибутків із припливом боргу.
Мій любий пане, хоч уже й запізно,
Та краще, як дізнаєтесь тепер,
Що все багатство ваше не покриє
І половини боргу.

Тімон То продай
Мої маєтки.

Флавій   Всі вони в заставі,
А деякі й пропали вже. А те,
Що залишилося, не зможе й пельку
Сьогодні лихварям заткнуть. А завтра
Настигнуть інші. Як же ми сей час
Переживем? Полагодим рахунки?

Тімон Моя земля тяглася аж по самий
Лакедемон.

Флавій   Мій добрий пане, світ —
Це тільки слово, і якби увесь
Він вам належав, ви б його збулися
Єдиним подихом.

Тімон   Ти правду кажеш.

Флавій Якщо ви розпорядливість мою
І чесність запідозрите, нехай
Якнайстрогіше судді перевірять
Всі наші справи. Свідок бог! Коли
Тут годувались юрби галасливі
Й вином розлитим плакали льохи,
І всі покої сяяли огнями
Та п'яними піснями завивали,
Я у спустошений курник ховався
І сльози лив.

Тімон   Прощу тебе, замовкни.

Флавій О небо, я казав, який він щедрий!
І як багато ласого добра
Ті мугирі й раби пожерли за ніч!
Хто з них Тімонові не рад служити?
Хто серце, меч і все своє багатство
Тімонові віддати не готовий?

Тімонові, найкращому між кращик!
А зникли гроші — пропадає й голос
В облесників, і настає похмілля.
Війнуло холодом — і мух не стало!

Тімон Покинь свої повчання. Я ніколи
Гулякою розбещеним не був.
Хоч нерозумно жив, та з чистим серцем.
Чому ж ти плачеш? Як ти можеш думать,
Що друзі у біді мене полишать?
Опам'ятайся! Ледве з бочки дружби
Я вийму чіп і вивірять серця
Захочу позичкою, то напевне
Так само легко зможу скористатись
І друзями, й багатством їх, як зараз
Тебе примусити заговорити.

Флавій Нехай же все це збудеться!

Тімон Я лихо
Вважатиму за благо: перевірю
Я друзів ним — і ти тоді побачиш,
Як помилився ти в моїх достатках.
Мое багатство — друзі. Гей, сюди,
Фламінію, Сервілію!

Входять Фламіній, Сервілій та інші слуги.

Сервілій Я тут!

Тімон Я розішлю вас поодиночі. Ти йди до Луція, а ти
до Лукулла; я полював з ними сьогодні. А ти — до Семпронія.
Привітайте їх від мене й скажіть, що я радий скористатися на-
годою і звертаюсь до них з проханням позичити мені грошей. Ну,
хоч би п'ятдесят талантів.

Фламіній Все зробим, ваша милість.

Флавій
(убік)
Лукулл і Луцій? Гм...

Тімон
(до іншого слуги)
Ти — до senatorів. На їх увагу
Я маю право, бо своїй вітчизні
Я чесно послужив. Скажи, щоб зараз
Мені прислали тисячу талантів.

Слуга виходить.

Флавій Я вже насмілюся до них звернутись,
Бо думав, що найкраще перед ними
Прислужиться печатка ваша й підпис.
Вони лиш головами похитали —
І повернувся я ні з чим додому.

Тімон Невже це правда? Як могло це бути?

Флавій Вони одноголосно заявили,
Що саме скрута в них... що грошей мало...
Що руки в них не вільні... що вони...
Вас поважають... що вони хотіли б...
Що це недобре... що й достойним людям
Трапляється спіткнутися... бажають
Вам усіляких благ... жаліють... потім,
Важливішими справами зайнявшись,
Незадоволено кривились, косо
На мене позирали і з такою
Холодною байдужістю кивали,
Що заморозили в мені бажання
Провадити розмову.

Тімон Хай боги
За це відплатять їм! Підбадьорися!
Невдячність тих дідів — цілком природна,
Бо зіслась їхня кров, і захолола,
І ледве цідиться. У них замало
Вже теплоти, тому вони й недобрі.
Людська природа, хилячись до смерті,
Готується до трудних, довгих мандрів.
(До одного із слуг)
Навідайсь до Вентидія.
(До Флавія)

Не треба
Журитися. Ти чесний і надійний.
По щирості, ні в чому ти не винен.
(До слуги)
Недавно поховав Вентидій батька
І спадщину велику відібрав.
Коли в тюрмі він був, забутий всіми,
Я визволив його за п'ять талантів.
Вклонись від мене і скажи йому,
Що тільки крайня змусила потреба
Про борг йому сьогодні нагадати.

Слуга виходить.

(До Флавія)

Як їх одержиш, передай відразу
Тим посланим, що сплати вимагають
Негайної. Мовчи! Забудь і гадку,
Що друзі нас допустять до упадку!

Флавій Ця думка — ворог наш. Хто щедрий, пане,
Той бачить щедрих скрізь, куди не гляне.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Афіни. Зала в домі Лукулла.

Фламіній жде. До нього виходить слуга.

Слуга Я сказав про тебе панові. Він зараз вийде до тебе.

Фламіній Дякую, друже.

Входить Лукулл.

Слуга А ось і наш пан.

Лукулл

(убік)

Тімонів служник! Звичайно, з подарунком. Ну, це дуже до речі: мені якраз приснилася срібна миска й коновка для вмивання. Фламінію, мій чесний Фламінію! Мое тобі шанування. Друже! Принеси вина.

Слуга виходить.

Як же мається благородний, достойний, великодушний Тімон Афінський, твій найщедріший пан і хазяїн?

Фламіній Він здоровий, добродію.

Лукулл Я дуже радий, що він здоровий. А що там у тебе під плащем, люб'язний Фламінію?

Фламіній Порожня шкатулка, більше нічого немає. Від імені свого пана я благаю вашу честь наповнити її. Моєму панові

вкрай потрібні п'ятдесят талантів, і він послав мене одержати їх у вас, не сумніваючись ні на хвилину, що ви одразу знайдете їх для нього.

Лукулл Так, так, так... «Не сумніваючись, кажеш, ні на хвилину?» Гай-гай! Він — благородний муж, от тільки не вміє порядкувати в своєму домі. Частенько, обідаючи в нього, казав я йому про це. А потім приходив вечеряти, щоб умовити його не тринькати своє добро. Але він не зважав на мої поради, не напоумили його мої відвідини. У кожного з нас є свої вади, а його вада — щедрість. Я часто дорікав йому, але так і не зміг відучити його.

Входить слуга з вином.

Слуга Ось вино, ваша милість, будь ласка.

Лукулл Фламінію, ти завжди здавався мені людиною розумною. Твоє здоров'я!

Фламіній Дякую за ласкаве слово, пане.

Лукулл Я повинен віддати тобі належне — у тебе меткий і бистрий розум, і ти вмієш пристосовуватись до обставин. Ти не пропустиш доброї нагоди, коли добра нагода сама йде до тебе в руки. І це дуже добре.

(До слуги)

Вийди поки що, хлопче.

Слуга виходить.

Підійди до мене, чесний Фламінію! Твій хазяїн — дуже щедрий; але ти розумний і добре знаєш — хоч і прийшов до мене, — що тепер не час позичати гроші, а надто по дружбі, без будь-якого забезпечення. Ось тобі три солідари. Будь другом, викинь з пам'яті нашу зустріч і скажи Тімонові, що не застав мене. Бувай же здоров!

Фламіній Невже цей світ і справді відминився
А ми живем, як досі? Прах мерзенний,
Лишайся там, де моляться на тебе!
(Кидає гроші додолу)

Лукулл Он як! Тепер я бачу, що ти — дурень і якраз до пари своєму Тімонові.
(Виходить)

Фламіній Нехай же й ці добавляться монети
В пекельний тигель, де тобі кипіть
Судилося! Хіба ти друг Тімона?

Болячка, ось хто ти! Невже у дружби
Таке заниділе, молочне серце,
Що може за ніч скиснуть? О боги!
Я знаю, як це тяжко для Тімона!
Нікчемний раб! У нього досі в шлунку
Тімонові харчі!
Яка ж йому з них користь може бути,
Коли він сам — отрута? Хай вони
Хворобами на ньому окошаться,
А прийде смерть, хай те, що дарував
Мій пан Тімон, твого не зменшить болю,
А тільки дасть йому ще більшу волю.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Там же. Майдан.

Входить Луцій і трое чужоземців.

Луцій Хто? Тімон? Він мій найкращий друг і най-
благородніша людина.

1-й чужоземець Нам це відомо, хоч ми й не знайомі з ним. Однак я можу дещо розповісти вам, про що тут усі говорять. Щасливі дні Тімона минулись безповоротно, і друзі відвертаються від нього.

Луцій Дурниці, нізачо не повірю; не може бути, щоб Тімонові забракло грошей.

2-й чужоземець І все-таки повірте, добродію, що один з його слуг недавно був у Лукулла і просив позичити скількись там талантів. Та що просив — благав його, розповідав про те, як потребує їх Тімон, — і все-таки йому відмовлено.

Луцій Як?

2-й чужоземець Кажу вам, йому відмовлено.

Луцій Що за дивниця! Бачать боги, мені соромно й чути таке! Відмовити такій благородній людині! Небагато ж у того честі, хто так обійшовся з Тімоном. Щодо мене, то мушу признатись, хоч я одержував від Тімона тільки дрібні подарунки — гроші, срібний посуд, самоцвіти та інші дрібниці — хіба ж можна їх рівняти з тим, що перепало Лукуллові? Проте, якби він звернувся

не до нього, а до мене, я б ніколи не відмовив йому кількох талантів.

Входить Сервілій.

Сервілій От щастя, я знайшов-таки добродія Луція! Аж упрів, бігаючи за ним...

(До Луція)

Вельмишановний пане!

Луцій Радий бачити тебе, Сервілію! Бувай же здоров! Вітай від мене свого благородного, добродішного пана, мого найкращого друга.

Сервілій З вашої ласки, мій пан посилає...

Луцій А що ж він посилає? Я вже й так зобов'язаний йому, а він завжди посилає мені що-небудь! Не знаю, як і дякувати йому за це. Що ж він прислав мені тепер?

Сервілій Тепер він присилає вам тільки своє прохання. Просить вашу милість позичити йому сьогодні скількись там талантів.

Луцій Я думаю, він просто посміявся:
Щоб він потребував якісь п'ять тисяч!

Сервілій Але ж тепер йому потрібно менше.
Якби не крайній випадок, мій пане,
Не зважився б я так наполягати.

Луцій Ти це поважно кажеш, Сервілію?

Сервілій Клянусь душею, це все — правда.

Луцій Яка ж я тварюка, що витратив усі гроші саме тоді, коли трапляється така чудова нагода показати своє благородство! Ну й не таланить же мені! Тільки вчора купив одну дрібничку, а сьогодні втрачаю через неї свою честь! Присягаюсь богами, Сервілію, що в мене немає змоги виконати просьбу твого пана. Хіба ж я не тварюка, га? Повіриш, я сам хотів був звернутись до Тімона. Оці пани можуть підтвердити мої слова. Але тепер я не пішов би до нього позичати за всі багатства Афін. Вітай від мене твого доброго пана якнайсердечніше. І я сподіваюсь, його милість не осудить мене за те, що я не годен задовольнити його прохання. І ще перекажи йому: мене просто вбиває думка, що я нічим не можу прислужитись такій благородній людині. Добрий Сервілію, будь другом, передай це своєму панові точнісінько так, як я сказав.

Сервілій   Гаразд, передам.
Луцій   За це тобі віддячу я, мій друже.

Сервілій виходить.

Пропав Тімон... Хто дістає відмову,
Навряд чи зможе підвестися знову.
(*Виходить*)

1-й чужоземець   Ти чув, Гостілію?

2-й чужоземець   На жаль, все чув я.

1-й чужоземець   Ну що ж, такий вже світ: такі усюди
Облесники. Як можна бути певним,
Що той, хто хліб з тобою умочає
В одну сільницю, друг твій, а не ворог?
Я чув, що цей Тімон, як рідний батько,
Маєток Луція оберігав,
Підтримував його кредит грошима.
Та що там — навіть Луцієва челядь
Одержувала плату від Тімона!
А схоче Луцій випити — устами
Торкається Тімонового срібла!
Дивись тепер, чудовиськом яким
Невдячна обертається людина!
Тімонові у тім він відмовляє,
В чім добрий жебракові не відмовить.

2-й чужоземець   То не по-божому.

1-й чужоземець   А щодо мене,
То я в Тімона за столом не був,
І він не обсипав мене дарами
На знак прихильності. І все ж я так
Тімонове шаную благородство,
Високу чесність і великодушність,
Що поділив би з ним своє багатство,
Йому віддавши кращу половину,
Якби звернутись він схотів до мене,—
Так я люблю його. Та від безчестя,
Як видно, людям треба відвикати,
Бо замінили совість на дукати.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там же. Покій у домі Семпронія.

Входять Семпроній і слуга Тімона.

Семпроній Чому ж до мене? Гм... А не до інших?
Він міг би Луція або Лукулла
Потурбувати. Єсть іще й Вентідій,
Він теж багатий став тепер — його
Тімон з в'язниці визволив. Ці троє
Лише йому усі свої достатки
Завдячують.

Слуга Тімона Ох, пане, ми були в них —
І знаємо тепер, що ці монети
З фальшивого металу. Всі вони
Відмовили.

Семпроній Відмовили? А хто?
Вентідій і Лукулл?
І він послав до мене? Гм! Всі троє?
Це нерозумно й дико: щоб у мене
Останнього прихилища шукати?
Три приятелі, троє лікарів
Його зіцільть відмовились? Так що ж —
Узятися мені до лікування?
Мене він цим принизив. Я за це
На нього гніваюсь! Він не повинен
Мене аж на останнє місце ставити!
До мене першого він мав звернутись!
Бо, правду кажучи, мене Тімон
Обдарував найпершого. І нині
Так упоследжує мене,
Що до останнього тепер звернувся
По допомогу? Ні, я не подам
Себе на глум і в дурні не пошлюсь!
Я дав би втроє більш, якби Тімон
Звернувся до мене першого. Всім серцем
Хотів я пособить... Іди ж додому
І до відмов отих додай від мене:
Хто честь мою підтоптує під ноги,
Не діждеться від мене допомоги.
(Виходить)

Слуга Тімона Чудово! Ваша милість — негідник, яких мало.
Створюючи людину лицемірною, сатана не знав, що робить. Він
сам собі став поперек дороги. І я певен, що, кінець кінцем, у по-

рівнянні з людською підлістю він сам здається безневинним створінням. Як успішно цей добродій силкується показати себе мерзотником! Прикривається доброчесністю, щоб творити зло подібно до тих людей, які під маскою палкого благочестя цілі держави віддають вогню й мечу! Такого ж гатунку і його рахубиста дружба.

Останньою надією Тімона
Був цей вельможа. Всі його забули,
Окрім богів святих. Всі друзі щезли.
А двері, що не знали охорони
У ті веселі роки, мусять нині
Господаря свого сховати від світу,
Щоб відпокутував за безтурботність.
Хто роздавав добро своє усім,
Хай стереже тепер порожній дім.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Там же. Зала в домі Тімона.

Входять двоє слуг Варрона і слуга Луція. Вони зустрічаються з Тітом, Гортензієм та іншими слугами кредиторів Тімона, які чекають на його вихід.

1-й слуга

Варрона Гортензію і Тіте, рад вас бачить!

Тіт Добридень, друже.

Гортензій Луцію, й ти тут?

От де зійшлися ми!

Слуга Луція

Еге ж, і, певно,
З однаковим дорученням, бо я
Прийшов по гроші.

Тіт

Ну, і ми ж так само.

Входить Філот.

Слуга Луція

А, і Філот прийшов!

Філот

Добридень, друзі!

Слуга Луція

Добридень, брате. А котра година?

Філот

Дев'ята скоро.

Слуга Луція

Як! Дев'ята?

Філот

Пан

Ще не виходив?

Слуга Луція

Ні, ще не виходив.

Філот

Це дивно. Адже він встає о сьомій,
Як сонечко.

Слуга Луція

Це так, та день його
Вже покоротшав. Марнотрат і справді
Скидається на сонце. От хіба що,
Зайшовши раз, він більше не зіходить.
Боюся,
Що в гаманці Тімона — вже зима;
Хоч виверни його, не знайдеш більше
Ні шеляга.

Філот

Я теж цього боюся.

Тіт

Та от що найдивніш: тебе хазяїн
Прислав сюди по гроші?

Гортензій

Так, по гроші.

Тіт

Красується в клейнодах, що Тімон
Йому надарував, і посилає
Ще править борг.

Гортензій

Мені це до душі
Не пристає...

Слуга Луція

Дивись, як чудно:
Тімон платити має більш, ніж винен.
Хазяїн твій надів його клейноди
І посилає, щоб йому за них
Заплачено було.

Гортензій

Богам відомо, як це все мені
Остило. Таж хазяїн мій спожив
Чималий шмат Тімонового статку!
Невдячний — гірший злодія, мій братку.

1-й слуга

Варрона

Повинен я три тисячі у нього
Одержати. А ти?

Слуга Луція

А я п'ять тисяч.

1-й слуга

Варрона

Це сума немала. Твій, мабуть, більше
Дружив з Тімоном, бо інакше суми
Були б у нас однакові.
Входить Фламіній.

Тіт Ось один із Тімонової челяді.

Слуга Луція Фламіній! Одне слово, друже! Скажи, будь ласка, чи скоро вийде твій хазяїн?

Фламіній Ні, не скоро.

Тіт Ми очікуємо на нього. Будь другом, скажи йому про нас.

Фламіній Нема чого казати йому, він сам знає, які ви за попадливі.
(*Виходить*)

Входить Флавій, кутаючись у плащ.

Слуга Луція Хто це закрився так? Чи не Тімонів
Це управитель? Він минає нас,
Неначе тінь. Гей, заверніть його!

Тіт Послухайте!

2-й слуга
Варрона Добродію, хвилинку!

Флавій Чого вам треба, друзі?

Тіт Ми чекаєм
На гроші, нам належать певні суми.

Флавій Якби були
Ті гроші певні, як чекання ваше,
Ви б їх одержали.
Та де ж були ті суми та рахунки,
Коли хазяїни облесні ваші
Тімонові запаси проїдали?
Вони всміхались до боргів його
Й проценти пхали в пельку. Тож нехайно
Ви пропустить мене.
Нам із хазяїном кінець настав:
Я все злічив, а він усе роздав.

Слуга Луція Ця відповідь нам не годиться.

Флавій Що ж,
Хай не годиться, та вона гідніша,
Ніж ви, що служите негідним людям.
(*Виходить*)

1-й слуга
Варрона Ну, що там промимрив той відставний управитель?

2-й слуга

Варрона Хіба не однаково? Він бідний і, значить, досить покараний. Хто ще може розмовляти так сміливо, як той, кому ніде прихилити голову? Такому можна бунтувати й проти великих палаців.

Входить Сервілій.

Тіт А от і Сервілій! Тепер ми почуємо розумну відповідь.

Сервілій Благаю вас, друзі, загляньте як-небудь іншим часом, зробіть мені таку велику ласку. Повірте моему слову, у нашого хазяїна препоганий настрій. Від його погідності не залишилося й сліду. Він занедужав і не виходить з кімнати.

Слуга Луція Буває, що й не хворі не виходять.
Якщо насправді він такий недужий,
То хай розплатиться мерщій з боргами
І тим собі розчистить шлях на небо.

Сервілій О небо!

Тіт Це не відповідь.

Фламіній

(за сценою)

Агей,
Сервілію! Сюди! О пане, пане!

Входить Тімон у нападі шаленства. Слідом поспішає Фламіній.

Тімон Як? Власні двері пропускать не хочуть?
Я жив на волі, а тепер мій дім
Повстав на мене, став мені тюрмою?
І місце учт моїх — як цілий світ —
Мене стрічає із залізним серцем?

Слуга Луція

(до Тіта)
Ти починай.

Тіт Ось мій рахунок, пане.

Слуга Луція І мій.

Гортензій І мій.

Слуги Варрона А ось і наші, пане.

Філот Й мої.

Тімон Валіть мене, рубайте ними!

Слуга Луція   Ах, добрий пане!
Тімон   З серця в мене крайте
                                 Свої борги!
Тіт   Я п'ятдесят прошу.
Тімон   Точить із мене кров!
Слуга Луція   Мені п'ять тисяч.
Тімон   Тобі п'ять тисяч крапель. Скільки вам?
1-й слуга
Варрона   Добродію...
2-й слуга
Варрона   Добродію...
Тімон   Хапайте,
                                 Рвіть на шматки мене — і хай боги
                                 Вас покарають!
                                 (Виходить)
Гортензій   Йй-право, не бачити нашим панам цих грошей,
 як своїх ушей. Ці борги можна сміливо назвати безнадійними,
 бо той, хто їх мав сплатити, з'їхав з глузду.
                                 Виходять.
                                 Входять Тімон і Флавій.
Тімон   Аж дух мені забили. Кляте бидло!
                                 Ті кредитори? То чорти!
Флавій   Мій пане...
Тімон   А що, як ми отак влаштуєм...
Флавій   Пане...
Тімон   Так і зроблю. Де управитель?
Флавій   Тут я!
Тімон   Меткий! Иди проси сюди гостей —
                                 І Луція, й Семпронія, й Лукулла.
                                 Іще раз хочу пригостить поганців.
Флавій   О пане мій; це підказала вам
                                 Душевна слабість. В нас не стане грошей
                                 І на закуску.
Тімон   Не твоя турбота.
                                 Иди скликай ту негідь на обід:
                                 Ми з кухарем їх приймемо як слід.
                                 Виходять.

СЦЕНА 5

Там же. Зала сенату.

Сенатори сидять на своїх місцях.

1-й сенатор Я з вами згоден. Це кривавий злочин,
І смерть за нього — справедлива кара.
Ніщо не заохочує гріха
Так, як поблажливість.

2-й сенатор Це чиста правда.
Закон його розчавить.

Входить Алквіад із почтом.

Алквіад Сенатові — здоров'я, честь і слава!

1-й сенатор Що, полководцю?

Алквіад Найкращим вашим почуттям смиренно
Я б'ю чолом, бо милосердя здавна
Законові властиве. Лиш тирани
Безжально застосовують закон.
Недоля й час лягли на плечі тяжко
Одному із моїх найближчих друзів.
У запалі закон переступивши,
Він у таку безодню впав, з якої
Немає виходу. Людина він
(Якщо переступ залишити збоку)
Достойна шани.

У ділі цим не був він боягузом
І тим уже спокутував провину.
Образою запалений тяжкою,
Він кинувся у благороднім гніві
На кривдника свого.
Так доблесно й тверезо він поведивсь,
І так він серце в грудях упокорив,
Немов не бився з ворогом, а спорив.

1-й сенатор Ти кажеш нісенітницю, бо хочеш
Прикрасити як-небудь підлий вчинок.
Стараєшся словами якомога
Убивство виправдати, а простий бешкет
Назвати доблестю, хоч він є тільки
Йй пасинок — і в світі одночасно
З незгодами та чварами з'явився.
Той справді доблесний, хто вміє мудро
Образи зносити і щонайгірші
І дивиться на кривду, як на одіж,

Як на стороннє щось, байдужим оком,
І близько не бере її до серця,
І спокій зберігає.
Якщо та кривда — зло і прагне вбивства,
То треба бути дурнішим від дурного,
Щоб важити життям заради нього.

Алківіад А все ж...

1-й сенатор Ти хочеш злочин обілити.
Не в помсті честь, а в тому, щоб терпіти.

Алківіад Панове, я прошу мені пробачить
Мою солдатську мову.
Та чом сміливість на грозьбу ворожу
Хапається до зброї? Чом, повз вуха
Її пустивши, не підставить горло
Й кинджалу ворога? Коли в терпінні
Така вже доблесть, що тоді робити
На бойовищі? Якщо так, жінки
Хоробріші за нас, адже в домівці
Вони все зносять, а осел за лева
Відважніший, а злодій у кайданах
Мудріший за суддю, якщо вважати,
Що мудрість у терпінні! О панове!
Великі ви, та будьте й милосердні!
Не кров, а кригу треба мати в жилах,
Щоб погасити запал свій! Я знаю:
Убивство — гріх, засуджений в законі,
Але воно є подвиг в обороні.
Гнівитися — не шанувать богів;
Та хто ж із нас не знає, що то гніз?
По цьому й міряйте його провину.

2-й сенатор Даремно ти клопочешся.

Алківіад Даремно?

А подвиги його в Лакедемоні,
У Візантії? Чи не досить їх,
Щоб викупить життя його?

1-й сенатор Про що ти?

Алківіад Про те, що й вам він прислуживсь не раз,
Як ворогів разив на полі бою.
Він виявив нечувану хоробрість
В останній сутичці — і скільки ран
Завдав напасникам!

2-й сенатор

Але напасся

При тому й сам. Присяжний забіяка!
У нього вада є, що топить розум
І у полон бере його хоробрість.
Якби не мав він іншої провини,
То стало б і цього йому, щоб вирок
Найтяжчий винести. В звирячій люті
Не раз він грубо зневажав закони
Й підбурював до бунту. Всі ми знаєм,
Яким безпутним він зробивсь гультьєм.

1-й сенатор

Він має вмерти.

Алквіад

Це жорстоко. Вмерти

Він міг би і в бою. Шановні судді!
Якщо вам до заслуг його байдуже,—
Хоч він і сам би виправдався легко
Правицею своєю і ні в кого
В боргу не залишився б,— я, для того
Щоб вас розчулить, до його заслуг
Прошу й мої додати, поєднавши
Докупи їх. Оскільки ж, як відомо,
В старому віці найдорожча певність,
Свої звияги всі я віддаю
Вам у заставу вічну, разом з честю,
Щоб наміри його хороші ствердить.
Коли ж на смерть його закон засудить,
Хай вмере в бою, як воїни вмирають:
Війна й закон однаково карають.

1-й сенатор

Ми по закону судимо. Замовкни ж!
Не зна закон ні друга, ані брата.
За кров пролиту тільки кров — відплата.

Алквіад

Що? Так і буде? Ні! Прошу я, зважте,
Хто вас благає!

2-й сенатор

Як?

Алквіад

Згадайте, хто я.

3-й сенатор

Що, що?

Алквіад

Вам старість відібрала пам'ять,
А то б на це прохання незначне
Ви зважили, не скривдили б мене!
Я чую біль у ранах.

1-й сенатор

Ти ще смієш
Гнівити нас? Тож слухай постанову

Коротку й невідкличну: ми тебе
На вічне прирікаємо вигнання.

Алківіад Мене? Ви спершу виженіть старече
Своє лихварство, недоумство власне,
Що так спотворюють сенат!

1-й сенатор Якщо в Афінах двічі зійде сонце
І ти їх не покинеш, то чекай
Суворішого вироку. Коротше:
Твій друг сьогодні вмере.

Сенатори виходять.

Алківіад Нехай же вам боги подовжать віку,
Щоб ви на кістку висохли і стали
Для всіх огидні! Я ворожий натиск
У полі стримував, а ви тим часом
Свої проценти й бариші лічили!
Усе багатство в мене — тільки рани,
І от подяка! Ось який бальзам
На рани воїна пролити хоче
Сенат-лихвар! Вигнання? Що ж, гаразд,
Я згоден і на це, бо це — нагода
Наситити мій гнів, мою ненависть
І вдарить по Афінах. Я підсмілю
Війська незадоволені мої
І запалю серця. Велика честь
Самому проти всіх до бою стати!
Немов боги, за кривду мстять солдати!
(*Виходить*)

СЦЕНА 6

Там же. Бенкетна зала в домі Тімона.

Музика. Накриті столи, навколо них слуги. Різними дверима входять вельможі, сенатори та інші гості.

1-й гість Бажаю вам добре провести день!

2-й гість Того ж і я вам бажаю. Здається мені, що наш
вельмишановний господар хотів нас тоді тільки вивірити.

1-й гість Саме про це я думав, коли ми зустрілися. Сподіваюся, справи його не такі погані, як він хотів показати, коли вивірив своїх друзів.

2-й гість Що вони не погані, видно з сьогоднішнього бенкету.

1-й гість І я такої ж думки. Він надіслав мені настійне запрошення, від якого я спершу був відмовився через різні негайні справи. Але він так наполягав, що довелося погодитись.

2-й гість І мені стали на перешкоді дуже важливі справи, та він і слухати не хотів про відмову. Як жаль, що в мене не було нічого за душею, коли він прислав до мене по гроші!

1-й гість І мене тепер жаль бере, коли я бачу, як ідуть у нього справи.

2-й гість Тепер усі тут шкодують. Скільки він хотів у вас позичити?

1-й гість Тисячу.

2-й гість Тисячу?

1-й гість А у вас?

2-й гість Він просив у мене... А ось і він сам!

Входить Тімон із почтом.

Тімон Вітаю вас від широго серця, панове! Як ся маєте?

1-й гість Якнайкраще, а надто коли чуємо, що й ви здорові.

2-й гість Ластівка не так радо зустрічає літо, як ми вас.

Тімон

(убік)

Або не так радо тікає від зими... Люди — перелітні птахи.

(До гостей)

Панове, наш обід — недостатня нагорода за таке довге очікування. Тож підживляйте поки що свій слух музикою, коли звуки сурем не занадто різкі для вас. Обід подадуть незабаром.

1-й гість Сподіваюсь, ви не образились на мене, коли я відіслав вашого посланця з порожніми руками.

Тімон Анітрохи! Хай це не турбує вас, добродію.

2-й гість Благородний Тімоне...

Тімон Що скажете, добрий мій друже?

2-й гість Найблагородніший Тімоне, мені страшенно ніяково! Коли ви прислали до мене по гроші, я нічим не відрізнявся від послідушого жебрака.

Тімон Не варт про це думати.
2-й гість Якби ви прислали були на дві години раніше...
Тімон Не псуйте собі настрою такими спогадами!

Слуги приносять страви.

Гей, подавайте все зразу!

2-й гість Всі страви накриті!

1-й гість Королівська їжа, ручуся вам!

3-й гість Будьте певні, тут подадуть усе, що можна в цю пору дістати за гроші.

1-й гість А, добридень! Що нового?

3-й гість Алквіада вигнано. Ви чули?

1-й і 2-й гості Алквіада вигнано!

3-й гість Це правда, можете не сумніватись.

1-й гість Що, що?

2-й гість Але скажіть, прошу вас, за віщо?

Тімон Мої достойні друзі, йдіть до столу.

3-й гість Потім розповім докладніше. На нас чекає розкішний бенкет.

2-й гість Тімон залишився Тімоном.

3-й гість А чи довго він продержиться? Чи довго?

2-й гість Поки що держиться. А прийде час... і...

3-й гість Я розумію.

Тімон Хай кожен сяде на своє місце з такою жвавістю, з якою поспішив би до поцілунків коханої. Сьогодні страви однакові для всіх. Не дотримуйтеся церемоній, щоб страви не проходили, поки ми вирішимо, кому зайняти перше місце. Сідайте, сідайте! Тепер треба скласти подяку богам.

«Ви, великі добротворці, оросіть почуттям вдячності наше зібрання! Примусьте славити вас за ваші дари, але залиште дещо з ваших дарів і на майбутнє, інакше вас почнуть зневажати. Даруйте кожному стільки, щоб йому не треба було позичати в інших. Бо якби вам, безсмертні, довелося позичати в людей, люди б усі відступились від вас. Хай люди більше люблять бенкети, аніж того, хто їх улаштовує! Хай у товаристві, де зійдеться двадцять чоловік, буде два десятки негідників! Хай там, де сидить за столом дванадцять жінок, дюжина з них буде тим...

чим вона є. Решту дарів своїх, о боги, залиште для афінських сенаторів та вуличного простолюду, а що в них є поганого, засудіть віднині на знищення. Що ж до цих моїх друзів, які сидять за столом, то вони для мене — ніщо, а тому й ви нічим не благословляйте їх, і хай вони самі обернуться в ніщо!»

Знімайте покришки, собаки, й хлебчіть!

Гості знімають покришки; виявляється, що в тарілках самий окріп.

Кілька голосів Що він хоче цим сказати?

Інші Незрозуміло!

Тімон Хай ви ніколи, друзі-ненажери,
Не діждетеся кращого бенкету!
Оцей окріп і пара — образ ваш,—
Останнє, що лишилося в Тімона.
Його ви лестошами обліпили,
Всього вквітчали, і тепер він хоче
Все змити з себе і в обличчя вам
Вихлюпує смердючу вашу підлість!
(Хлюпає водою в обличчя гостей)
Бажаю довго жить вам у зневазі,
Ви, лестуни гладкі, ви, дармоїди
Ненависні, люб'язні душогубці,
Вовки ласкаві, лагідні ведмеді,
Нахлібники, погані жирні мухи,
Раби уклінні, флюгери вертляві!
Хай болячки, що людям і тваринам
Вражають тіло, з ніг до голови
Коростою покриють вас!
(До одного з гостей)

Що, йдеш?

Чекай, прийми-но ліки! Й ти, і ти...
Пожди, я грошей дам тобі, а в тебе
Не позичатиму!
(Кидає на них посуд)

Що? Всі схопились?

Нехай негідник, як найкращий гість,
На всіх бенкетах ваших п'є і їсть!
Гори, мій дім! Руйнуйтеся, Афінні!
Будь прокляте усе! Запломеній,
Ненависть до людей, в душі моїй!
(Виходить)

Входить дехто з гостей.

1-й гість Що це означає, панове?

2-й гість Чим ви поясните гнів Тімона?

3-й гість Тьху! Ви не бачили моєї шапки?

4-й гість Я загубив свій плащ.

1-й гість Він просто збожеволів, і тепер у нього в голові всякі химери. Недавно він дав мені смарагд, а тепер збив його з моєї шапки. Ви не бачили мого смарагда?

3-й гість Ви не бачили моєї шапки?

2-й гість Ось вона.

4-й гість А ось лежить мій плащ.

1-й гість Не гаймося ж!

2-й гість Він збожеволів.

3-й гість Чую це костями.

4-й гість Замість клейнодів, наділив синцями!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА I

Під мурами Афін.

Входить Тімон.

Тімон Востаннє подивлюсь на вас. О мурі,
Прихилище вовків, розсиптесь прахом!
Не стережіть Афін! Матрони, станьте
Повіями! Забудьте про слухняність,
Маленькі діти! Ви, раби і дурні,
Підтоптаних сенаторів зваліте
І правте замість них! Невинність юна,
В мерзоту й бруд поринь, твори розпусту
Перед лицем батьків! Тримайсь, банкруте,
Не віддавай боргів, бери ножа,
Ріж горло вірнику! Слуго надійний,
Грабуй хазяїна! Бо й він грабує

Ще більш за тебе, тільки по закону!
Лягай з хазяїном, служниче, поки
Хазяйка тішиться в кублі розпусти!
Ти, хлопче на шістнадцятому році,
Випручуй милицю в старого батька
І голову розбий йому! Побожність,
Страх перед небом, правда, мир, закони,
Домашній лад, сусідство, справедливість,
Чини, освіта, звичаї, ремесла,
Релігія, торгівля і пристойність
Хай протилежністю страшною стануть
Самі собі й затопляться у хаос!
Ви, пошесті незборні, пригнітіть
Пропасницями згубними Афіни,
Приречені на смерть! Ти, ревматизме,
Сенаторів скарлюч, нехай вони
Як совість їх, так само криво ходять!
Розпуста, блуд, проникніть у кістки
Афінській молоді! Нехай вона,
Навпроти доброчинності попливши,
В бешкетах захлинеться! Ти, коросто,
Ви, болячки! Укореніться в груди
Афінянам і принесіть врожай
Загальної прокази! Хай взаємно
Свій подих труять, щоб і дружба стала
Для них отрутою! Мерзенне місто!
Я злиднем став — того й тобі бажаю
Й клянуч тебе! Тімон тікає в хаші,
Бо й дикі звірі від афінян краші!
О небо, небо! Чом ти їх не тнеш
І в стінах цих, і поза стіньми — теж!
Пошли мені вражду несамовиту
До всього люду і до всього світу!
Амінь!

(Виходить)

СЦЕНА 2

Афіни. Кімната в домі Тімона.

Входять Флавій та трое слуг.

1-й слуга Послухай, старший! Де подівсь хазяїн?
Ми звільнені? Нікому не потрібні?

Флавій   Гай-гай! Що маю вам казати, друзі?
Клянусь богами, я тепер такий же
Убогий, як і ви.

1-й слуга   Яке нещастя!
Який хазяїн звівся! Відсахнулись
Від нього всі. Не залишилось друга,
Що з долею Тімона привітався б
І з ним пішов у світ.

2-й слуга   Як ми лишаєм
Товариша на кладовищі, так
І від похованих багатств Тімона
Розбіглись приятелі, залишивши
Йому запевнення свої фальшиві,
Мов гаманці без грошей. А сердега
З убогістю своєю наодинці,
Якої всі бояться, мов прокази,
Зневажений, блукає сам. Прийшло
Ще кілька наших.

Входять інші слуги.

Флавій   Жалюгідні рештки
Зруйнованого дому.

3-й слуга   А проте
Я бачу з ваших лиць, що всі ми носим
Тімонову ліврею в наших душах.
Ми залишаємось товаришами
І служимо йому в годину горя.
В біді наш корабель, а ми, нещасні
Його матроси, збились на хисткій,
Похилій палубі і грізний гомін
Навколо чуємо. В пустельне море
Ми мусимо плисти!

Флавій   Усе, що маю,
Я поділю між вами. Вічна дружба
Хай зв'яже нас — на честь Тімона! Потім,
Зустрівшись, ми скажемо — і буде
Це як подзвіння над його багатством:
«Ми знали кращі дні...» Беріть, беріть же,
Всі руки простягніть!
(Роздає їм гроші)

Ми підем голі —
І тільки смутку буде в нас доволі.

Слуги обнімаються й розходяться.

О, скільки горя слава нам приносить!
Хто від багатства очі не відверне,
Побачивши, яке воно мізерне!
Хто так дурить себе дозволить славі?
Хто, знаючи, що дружба — тільки сон,
Захоче жити?
Хто уподобає облудну велич,
Таку ж мальовану й пусту, як дружба?
Мій бідний, чесний пане! Добре серце
Тебе в нещастя ввергло! Як це сталося,
Що добре серце в нас гріхом назвалось?
І хто посміє хоч наполовину
Таким же добрим бути, як Тімон,
Коли безмежна щедрість, без якої
Богів немає, стільки лиха коїть?
Мій добрий пане! Був благословенний,—
Щоб стати проклятим; багатий був —
Щоб стати вбогим. У твоєму щасті —
Причина лиха, що тебе спіткало.
Ох пане, пане! Викинутий люто
Із міста, де живуть самі потвори!
Немає в тебе чим життя підтримать,
Нема й того, що нам дарує владу
Над іншими. Піду, знайду Тімона!
Я залишусь йому й тепер слугою.
І, поки золота у мене стане,
Зви управителем мене, мій пане!
(*Виходить*)

СЦЕНА 3

Ліс і печера біля моря.

З печери виходить Тімон.

Тімон   Всеплідне сонце! Витягни з землі
Гнилизну вогку й зарази повітря
Під братом-місяцем! Одноутробні
Близнята-діти — майже нероздільні
В зачатті, в різвої, у сповитку,
Та не однакову їм долю дай —
І вже маленького тіснить великий.
Людина, що живе в облозі бід,
Не може бути щасливою без того,

Щоб не зневажить іншої!
Звеличте жебрака, понизьте пана —
Й сенаторам зазнати доведеться
Зневаги вічної, а жебрака
Всі шануватимуть із роду в рід.
Бик ситшає від паші, а без корму
Занепадає... Хто посміє, хто
Наважиться устати й чистосердо
Сказати: «Ось облесник»? Та хіба ж
Не всі облесники? Тому, хто стане
На верхню приступку, лестить підлеглий,
Схиляється перед багатим дурнем
Розумна голова... Все в нас криве!
Немає жодної прямої риси
В серцях проклятих наших! Крім хіба
Прямої підлості! Тому клянусь я
Всі людські зборища, бенкети й свята!
Зненавидів Тимон усіх — себе
Й таких, як сам! Пошезни, пропади,
Породо людська! Дай мені коріння,
О земле!

(Копає землю)

А тому, хто схоче краще
В тобі знайти, поласувати дай
Найгіршою трутизною своєю!
А це що? Золото? Блискуче, жовте,
Коштовний скарб... О ні, боги, я вже
Не пустомелець — прагну лиш коріння.
О небо! Золота цього доволі,
Щоб зло добром зробить, а чорне білим,
Низьке — високим, відворотне — гарним,
Старого — юним, боязкого — мужнім!
Навіщо ви, боги, мені його
Даруєте? Навіщо? О боги!
Воно жерців і слуг од вас одверне,
У товстуна з-під голови подушку
Зуміє витягти! Цей жовтий раб
В'язатиме й ламатиме святі
Обітниці, благословить проклятих,
Страшну проказу змусить полюбити,
Звеличить злодія і дасть йому
Високий титул, і загальну шану,
І місце у сенаті. Це воно
Засняділу вдову веде до шлюбу,
А вкрита болячками потіпаха,

Та, від якої і шпитальні стіни
Вже відсахнулися, стає від нього
Квітучою й розкішно-запашною,
Немов сама весна. Нікчемне сміття,
Повіє світова, що сієш розбрат
Поміж народів, на законне місце
Я поверну тебе!

Чути здалеку звуки військового маршу.

Що? Барабан?
О, ти проворне! Але все ж тебе
Я поховаю... Пропадай, злодюго,
Не спокушай свою хистку сторожу!
Ба ні, чекай! Лишу для себе частку.
(*Бере трохи золота*)

З барабанами та сурмами входить озброєний Алківіад, з ним Фріна і Тімандра.

Алківіад Ти хто такий?

Тімон Тварина, як і ти.

Нехай хробак у тебе серце сточить
За те, що ти з'явивсь переді мною
В людському образі!

Алківіад Хто ж ти? Чому
Так на людей злобишся? Ти ж людина!

Тімон Я мізантроп, мені остило людство.
Якби ти обернувся на собаку,
Тоді б я, може, полюбив тебе.

Алківіад Я впізнаю тебе... Але нічого
Не чув про те, що сталося з тобою.

Тімон І я тебе впізнав... Та більше знати,
Ніж я про тебе досі знав, не хочу.
Іди за сурмами, людською кров'ю
Забарвлюй землю, не жалій багрянцю!
Людський і божий суд — жорстокий. Чом би
Й війні не быть такою?
(*Помічає Фріну*)

Ця повія,
Що біля тебе, може більше лиха
Накоїти, ніж меч, дарма що вид
У неї ангельський.

Фріна Хай губи в тебе
Згниють, ледащо!

Тимон

Але ж я тебе

Не буду цілувати — вся гнилизна
Лишиться при тобі.

Алківіад

Як ти змінивсь, Тимоне благородний!

Тимон

Як місяць міниться, коли не має
Чим сяяти. От тільки оновитись
Я неспроможний, бо не стало сонць,
Де б я проміння міг собі позичить.

Алківіад

Чим я тобі в пригоді можу стати,
Достойний друже мій? Нічим, хіба.

Тимон

Мою підтвердиш думку.

Алківіад

Яку ж, Тимоне?

Тимон

Пообіцяй мені дружбу, але не виконуй своєї
обіцянки. Якщо не пообіцяєш, хай боги покарають тебе, адже ти —
людина! А якщо виконаєш обіцянку, пропади пропадом, бо ти —
людина!

Алківіад

Немало чув я про твоє нещастя.

Тимон

Його ти бачив, як щасливий був я.

Алківіад

Його тепер я бачу. А тоді
Було так гарно!

Тимон

Як тобі тепер
З цими мандрьохами.

Тімандра

Так це і є
Улюбленець Афін, Тимон преславний?

Тимон

А ти Тімандра?

Тімандра

Так.

Тимон

Тож залишайся
Й надалі шльондрою. Ті, що з тобою
Збувають час, тебе не люблять. Що ж,
За їхню хіть плати їм болячками!
Години бахурства використовуй —
Готуй для лікарів клієнтів більше,
Рожеволицих юнаків саджай
У ванни й на дієту!

Тімандра

Згинь, почваро!

Алківіад

Прости його, Тімандро дорога,
Бо замутило горе в нього розум.
Тимоне гідний, мало в мене грошей,

І що не день мое голодне військо
Бунтує проти мене. Гірко чути
Було мені, як прокляті Афіни,
Забувши доблесті твої, забувши
Як ти від ворогів, сусідів наших,
Вітчизну захищав своїм мечем,
Своїм багатством...

Тимон Вдар у барабан
І забирайся геть, прошу тебе!

Алквіад Я друг твій і тебе жалію широко.

Тимон Як можеш ти жаліть, коли турбуєш?
Я хочу бути сам.

Алквіад Ну що ж, прощай.
Ось трохи злата, на!

Тимон Лиши для себе,
Бо я не їм його.

Алквіад Коли зруйную
Афіни горді.

Тимон А хіба воюєш
Ти із Афінами?

Алквіад Це так, Тимоне,
І є за що.

Тимон Нехай вони загинуть
Від рук твоїх! А потім — згинь і сам!

Алквіад І я? Чому?

Тимон Бо, нищачи поганців,
Ти переможеш і мою вітчизну.
Сховай же гроші. Підійди до мене,
Візьми це золото. І стань чумою,
Тією, що Юпітер насилає,
Коли трутизною повітря повнить
Над грішним містом. Не щади нікого!
Старого за його волосся біле,—
Лихвар він! Бий матрону лицемірну,
Що тільки удає із себе чесну,
А справді — звідниця. Уста дівчат
Хай не зворушують у тебе серце,
Бо перса їх біленькі, що до себе
З віконця заграбованого ваблять
Цікаві погляди чоловіків,
Не вписані до книги співчуття,

Бо зрадою позначені! Дітей,
Що так розчулюють дурних своїми
Усміхненими ямочками, теж
Не обіймай! Вважай за байстрюків,
Що згідно із оракулом двозначним
Тебе заріжуть! Ріж їх без жалю!
Забудь про милосердя! Очі й вуха
Закуй у панцир, захисти надійно
Від зойку матерів, дітей, дівчат,
Від крові, що плямить священні ризи!
Бери це золото, плати солдатам,
Зчини великий бунт! А вдовольнивши
Своє шаленство, згинь і сам! Мовчи!
Иди з-перед очей!

Алквіад

У тебе зараз
Є золото? Беру, а від поради
Відмовлюся.

Тімон

Відмовишся чи ні,
Будь проклятий богами!

*Фріна і
Тімондра*

Як у тебе
Його багато, дай і нам, Тімоне!

Тімон

Є досить, щоб примусити повію
Покинути розпусне ремесло,
А звідницю — покинути розпусниць.
Підставте пелени свої, гей, хвойди!
Не присягайте, вам ніхто не вірить!
Хоч ви умієте клястися так,
Що можете вжахнуть богів безсмертних
І дрожем їх обсипати холодним.
Тож годі присягатися! Про мене,
Живіть розпущою, як і жили!
А як хто-небудь схоче навернуть вас
Побожними словами, будьте з ним
Несхитними в розпусті, заманіть
Його до себе і спаліть його,
І дим його своїм вогнем розвійте!
Не зраджуйте себе! І знов півроку
Турботам протилежним віддавайтесь:
Замощуйте свої покрівлі лісі
Дарами мертвих, з шибениці знятих!
Хіба не все одно? Пишайтесь ними,
Дуріть людей! Блудіть і далі! Лиця

Фарбуйте так, щоб коні в них могли
Загрузнути! До дідька зморшки!

*Фріна і
Тімандра*

Згода!

Іще добав! Що ж далі? Ми — ей-ей —
Заради золота на все готові!

Тімон

Сухоти сійте
В криккі кістки мужчин! Зігніть їм ноги,
Позбавте їх тіла мужської сили!
Хай надшербиться голос у юриста,
Щоб зрікся він своїх фальшивих позвів
Та причіпок дрібних! Жерців, що плоть
Засуджують, не вірячи самі
Своїм словам, обси́пте сивим струпом!
Носи провалюйте, щоб їх і сліду
Не стало в тих, хто причуває тільки
Свій інтерес, а про людський не дбає!
Хай кучері облізуть у зухвальця!
Хай уцілілий на війні хвалько
Зазнає лиха хоч від вас! Усіх
В'яліть і мучте! Висушіть і знищіть
Джерела плідності людської. Ось вам
Ще золото! Всіх погубіть, а це
Хай вас погубить! І самих вас хай
До одного в канавах поховають!

*Фріна і
Тімандра*

Тімоне щедрий, як даєш поради,
То й золота давай!

Тімон

Ні, спершу більше
Явіть розпусти й зла! А це — завдаток.

Алківіад

Ударте в барабани! На Афіни!
Прощай, Тімоне! Я вернусь до тебе,
Коли свого доб'юся.

Тімон

А я зрадію,
Коли з тобою більше не побачусь.

Алківіад

Але ж я зла тобі не заподівав!

Тімон

Неправда: ти хвалив мене.

Алківіад

І це
Вважаєш ти за зло?

Тімон

Всі так вважають!

Іди ж від мене й забери з собою
Свою ватагу!

Алківіад

Ми його дратуєм!
Бий в барабан!

Б'ють барабани. Алківіад, Фріна і Тімандра виходять.

Тімон

Чому людину, ситу аж по горло
Людською злобою, ще й голод мучить?
О ти, всесвітня мати!
(*Копає землю*)

Ти, чие
Безмірне черево, безмежні груди
Народжують і живлять все живе!
Однаково усіх ти зачинаєш —
І гордее дитя своє, людину,
Надуту гонором, і чорних жаб,
І синіх змій, і ящірок блискучих,
І хробаків отруйливих безоких,
І все щонайогидніше під небом,
Осяяним вогнем Гіперіона!
Даруй із лона плідного свого
Тому, хто всіх дітей твоїх прокляв,
Той корінець малий! Зсуши родючу
Свою утробу, щоб ніколи більше
Вона людей невдячних не родила!
Плоди вовків, драконів, тигрів, барсів,
Киши потворами, яких ніколи
Ти не показувала мармуровій
Небесній тверді!.. Корінець? Спасибі!
О, висуши свій сік, спали сади,
Спали всі грона і доспілі ниви,
Плугами зорані, де їжу ситу
Й хмільне питво для себе добувають
Твої невдячні діти, в забуття,
У твань затоплюючи світлий розум!
Входить А п е м а н т.

Ще чоловік один! Чума, чума!

Апемант

Мене сюди направили. Я чув,
Що ти мене наслідуєш.

Тімон

Тебе,
Бо пса не держиш, ба тоді б за приклад
Собі його я взяв. Згори в сухотах!
Щоб ти пропав!

Апемант Це напускне у тебе. Ледве доля
Змінилася — і в жалюгідний розпач
Ти впав. До чого заступ цей? Печера?
Цей рабський одяг? І понурий вигляд?
Твої облесники, убрані в шовк,
Сплять на м'якому, п'ють вино, вдихають
П'янючі пахощі — і їм ні гадки
Про бідного Тімона. Не сором
Оцього лісу, вдаючи злостивця!
Тепер ти сам облесником зробиш,
Поправся тим, що знищило тебе!
Схиляй коліна — й хай із тебе шапку
Здимає кожний віддих можновладця!
Хвали найгірші витівки його
Й піднось аж до небес! Адже так само
Колись тебе хвалили, й ти охоче
Усе те слухав і, як той шинкар,
Всіх шахраїв скликав до себе в гості!
Було б доречно, щоб і ти віднині
Став шахраєм, бо тільки розживешся,
І знову все дістанеться плутягам.
Не уподібнюйся до мене!

Тімон

Що ти!

До тебе уподібнитись, — то значить
Відмовитись від себе.

Апемант

Ти від себе

Відмовився, ще бувши сам собою.
Ти був безумний, а тепер ти дурень.
Як! Ти гадаєш, цей холодний вітер,
Бешкетний твій шафар, сорочку на ніч
Для тебе грітиме? Чи ці дерева
Заїмшені, старіші за орлів,
Слухняними пажами за тобою
Усюди бігатимуть? Прохолодний
Потічок цей, льодком солодким взявшись,
Тобі свіжитиме уранці рот
Після нічної гулянки? Скликай же
Бродяг бездомних, що живуть на світі
Жорстоким небом гнані, голі й босі,
Страшним стихіям віддані на ласку,
Обмежені потребами природи,
Й лестити їм звели — і ти побачиш...

Тімон

Що ти дурний. Іди собі.

Апемант Таким
Тебе найбільш люблю я.

Тімон Я ж тебе
Найбільш ненавиджу.

Апемант Але за вішо?

Тімон Що злиднів улещаш.

Апемант Не влещая,
А просто говорю, що ти нікчема.

Тімон Нашо шукав мене?

Апемант Подратувати.

Тімон Так тішаться негідники і дурні.
Невже й тебе це тішить?

Апемант Так. А що?

Тімон І ти негідник?

Апемант Якби ти вибрав це життя суворе,
Щоб гордоші приборкати свої,
Ти мав би рацію. Але ж обрав ти
Його несамохіть. Якби не злидень,
Знов паном став би. Бідність добровільна
Переживе непевний блиск багатства,
Бо загодя вже має нагороду.
Цей задоволення не знав ніколи,
А інший має все. Багатство, завжди
Незадоволене,— найтяжча мука,
Незмірно гірша за найгірші злидні,
Що знають задоволення. Нещасний,
Ти побажати можеш тільки смерті.

Тімон Мовчи, бо ти — нещасніший за мене!
Ти зроду раб, не пестила ніколи
Тебе Фортуна ніжно, навпаки —
Ти псом у неї був. Якби судилось
Тобі піднятися, як я піднявся
Відмалечку по всіх шаблях утіх,
Що їх дарує світ недовговічний
Лише тому, хто пасинкам його
Стає володарем, ти б у розпусту
Відразу вкинувся, розтратив юність
У ліжках шльондр і не навчивсь ніколи
Коритись приписам ума залізним,
А тільки б ласосів собі шукав.

А я хазяїном у світі жив
І за цукерню мав його — і стільки
Мене очікувало уст, очей,
Сердець і язиків, що я не знав,
Яке їм діло дати. Був я ними
Укритий так, як дуб зеленим листом;
Та дунула зима — і все воно
Обсипалося геть, і залишився
Я голий під негодою. Мене
Це пригнітило, я-бо знав достаток,
А ти почав своє життя у злиднях,
Загартувався — так чому ж тобі
Людей ненавидіти? Таж ніхто
Тебе не вихваляв. Що ти давав їм?
Якщо ти хочеш проклинати, найперше
Ти батька прокляни за те, що він,
Нещасний голодранець, поєднався
З жебрачкою якоюсь і тебе
Довічним голяком пустив у світ.
Залиш мене! Якби з людей найгіршим
Не народивсь, ти став би шахраєм
І лестуном.

Апемант

Ти ще гордишся?

Тімон

Так!

Горджуся тим, що я не Апемант.

Апемант

А я — що марнотратником не був.

Тімон

А я — що залишаюсь ним і досі.
Якби зібрався у тобі одному
Увесь маєток мій, я дав би дозвіл
Тобі повіситись. Іди від мене!
Якби в цім корені життя Афін
Усе вмістилось, я б його отак
Із'їв, як бачиш!
(*Ість корінець*)

Апемант

На! Я хочу твій

Обід поліпшить.

(*Дає йому їжу*)

Тімон

Краще б товариство

Мое поліпшив, геть пішовши.

Апемант

Я

Своє поліпшу, як без тебе буду.

Тімон

Ні, тільки залатаєш. Я цього
Тобі й бажаю.

Апемант А чого Афінам

Ти побажав?

Тімон Щоб вихором нищівним ти промчав!
Як хочеш, розкажи там, що у мене
Є золото. Ти бачиш — ось воно.

Апемант Воно тут ні до чого.

Тімон Навпаки:

Воно тут спить і людям зла не робить.

Апемант Де ти ночами спиш, скажи, Тімоне?

Тімон Під тим, що зверху.
А де ти, Апеманте, вдень їси?

Апемант Там, де мій шлунок знайде для себе поживу.
А краще сказати — де я можу із'їсти її.

Тімон Якби отрута слухалась мене і знала, чого я хочу!

Апемант Куди б ти направив її?

Тімон Присмачити твої страви.

Апемант Ніколи в житті не знав ти середини, а самі тільки крайнощі. Коли ти ходив у золоті, напахчений, люди сміялися над твоєю надмірною делікатністю. Ставши голодранцем, ти втратив її, і тепер тебе зневажають за її відсутність. Ось тобі гниличка, з'їж!

Тімон Я не їм того, що ненавиджу.

Апемант Ненавидиш гнилиці?

Тімон Авжеж, вони так само липнуть, як і ти оце до мене.

Апемант Якби ти раніше зненавидів своїх липких лестунів, то сьогодні більше б любив себе самого. Чи доводилось тобі знати марнотратця, якого б любили й тоді, коли він розвіяв своє багатство?

Тімон А бачив ти, щоб любили когось без того багатства, про яке ти говориш?

Апемант Мене.

Тімон Я розумію: ти мав чим годувати собаку.

Апемант Хто, по-твоєму, найбільше в світі скидається на твоїх облесників?

Тімон Жінки. Але чоловіки, чоловіки — це сама облесність! Що б ти зробив зі світом, Апеманте, якби він був у твоїй волі?

Апемант Віддав би диким звірам, щоб звільнити його від людей.

Тімон А може, ти хотів би й сам зникнути як людина разом з іншими людьми й залишитися звіром серед звірів?

Апемант Хотів би, Тімоне.

Тімон От де звірячий гонор! Нехай же боги задовольнять твоє бажання! Якби ти був лев, лисиця ошукала б тебе. Якби ти був ягня, лисиця з'їла б тебе. Був би ти лисиця, лев запідозрив би тебе, навіть якби тебе обвинуватив осел. Був би ти осел, твоє глупство не давало б тобі спокою, а жив би ти тільки для того, щоб дістатись на снідання вовкові. Якби ти був вовк, твоя зажерливість мучила б тебе, і ти важив би своїм життям заради обіду. Був би ти єдиноріг, тебе згубили б гордість і шаленство, і ти сам став би жертвою власної лютості. Був би ти ведмідь, тебе забив би кінь. А якби ти був кінь, тебе зловив би леопард. Був би ти леопард, ти був би родич лева, і плями цієї спорідненості стали б вироком для твого життя. Безпеку ти знайшов би тільки в якомусь глухому місці, а захистом тобі була б утеча. Якою твариною можеш ти стати, не підкорившись іншій тварині? І якою твариною ти вже став, коли не бачиш, як ти програєш від такого перетворення!

Апемант Якби ти захотів потішити мене своєю розмовою, ти не міг би вибрати кращої нагоди. Афінська республіка обернулася на ліс, повний звірів.

Тімон Отже, осел зумів проломити стіну, якщо ти опи́нися за містом?

Апемант Он ідуть поет і живописець: нехай товариство їхнє стане чумою для тебе! Я боюся зарази і краще піду геть. Коли мені більше нічого буде робити, я знов загляну до тебе.

Тімон Коли на світі не зостанеться нікого, крім тебе, будь ласка. Я б радше погодився стати собакою жебрака, ніж Апемантом.

Апемант Ти йолоп з йолопів!

Тімон Якби ти був
Чистіший трохи, я б на тебе плюнув.

Апемант Чума тобі! Тебе вже й лаять гидко!

Тімон З тобою поряд і мерзотник — ангел.

Апемант Твоя розмова — гірша за проказу.

Тімон Як тільки вимовлю твоє наймення,
Мені кортить ударити тебе —
От тільки рук не хочеться поганить.

Анемант   Нехай від слів моїх вони відсохнуть!

Тімон Коростяве поріддя, геть від мене!
Мене аж лють бере, що ти не здох,
Аж нудить, як на тебе подивлюся!

Анемант   Бодай ти луснув!

Геть, нудний плутяго!
Мені на тебе й камінь жаль потратить!
(Кидає на нього камінь)

Анемант Тварюка!

Тімон Раб!

Апемант Жаба!

Тімон Шахрай! Шахрай! Шахрай!
Як я ненавиджу цей світ фальшивий!
Мені ніщо у нім не любе, навіть
І те, що найпотрібніше. Пора
Собі могилу викопать, Тімоне.
Засни тут, де об камінь надмогильний
Щоденно битиметься пінне море,
І їдко в епітафії своїй
Життя людини висміять зумій.
(Дивиться на золото)

О ти, ласкавий царевбивцю, любя
Розлуку між батьками та синами
Неправоложними! О світлосяйний
Сквернителю Гіменового ложа,
Що плям не знає! О хоробрий Марсе!
О вічно юний, свіжий закоханче,
Що теплим променем священний сніг
Розтоплюєш на лоні у Діани!
Видиме божество, що можеш навіть
Найнеможливіші єднати речі
В тісних обіймах! Ти, що розмовляєш
Усіми мовами про все на світі!
Випробнику серцець! О, уяві,
Що люди, ці раби твої, повстали!
Посій між ними силою своєю
Пекельний розбрат, цілий світ віддай
Під владу звірів!

Алемант   Хай і так, та тільки
Не за мого життя. Я розкажу,
Що в тебе злото є — і незабаром
Тебе обступлять люди.

Тімон

Люди?

Апемант

Так.

Тімон Благаю, йди звідсіля!

Апемант

Живи, втішайся
Своїми злиднями!

Тімон

А ти живи
Так само, як і жив, і здохни так!
Апемант виходить.

Я з ним поквитувався. Ізнов якимсь
Поріддя людське? Іж, Тімоне, їж
І проклинай усіх!

Входять розбійники.

1-й розбійник Звідки в нього може бути золото? Це, мабуть, залишки, крихти його колишнього багатства. Він же й у чорну тугу вкинувся тільки через те, що в нього не стало золота й друзі відвернулися.

2-й розбійник Подейкують, що в нього є великий скарб.

3-й розбійник Давайте вивіримо його. Якщо він не дорожить золотом, то зразу віддасть його нам. Але як ми доберемось до скарбу, коли він труситься над ним?

2-й розбійник Певна річ! Воно в сховку, не носить же він його з собою.

1-й розбійник Чи це не він?

Всі Де?

2-й розбійник З усього видно, що він.

3-й розбійник Все так, як оповідають.

Всі Добридень, Тімоне!

Тімон Що, злодії?

Всі Не злодії — солдати.

Тімон І перше, й друге, і сини жінок.

Всі Ні, ми не злодії, ми просто люди.
Що в скруті опинилися.

Тімон

Одну

Ви скруту знаєте: чим більше з'їсти!
Так чом же мучитесь? Адже в землі
Коріння досить. Пройдете із милю,
Побачите не менш як сто джерел,
Дуби у жолудях, густу шипшину
У пурпурових ягодах. Природа,
Як щедра господиня, вам готує
На кожному кущі багатий стіл.
То де ж та скрута, де?

1-й розбійник

Ми не худоба,

Ми не птахи й не риби, щоб житись
Травичкою й плодами та водою.

Тімон

А також не тваринами, й птахами,
Й не рибою: людей ви звикли їсти!
І все ж я вдячний, що не потайні
Злодії ви, що образу святого
Не маєте, бо в нас злодуг найбільше
Серед служителів закону й віри.
Беріть же золото, злодуги підлі!
Хмільною кров'ю виногрон упийтесь,
Аж поки й вашу кров гарячка спинить
Й від зашморга врятує вас. Не вірте
Ні лікарям, ні лікам їх отруйним:
Вони вбивають більш людей, ніж ви
Грабуєте. Грабуйте ж і вбивайте!
Щоденно злочини творіть, творіть —
Це ваше ремесло! Я наведу
Вам приклади злочинства. Сонце — злодій,
Бо силою могутньою тяжіння
Грабує океан. І місяць теж
Крадій відомий — він бліде проміння
У сонця краде. Океан так само
Не менший злодій: вал його хибкий
В сльозах солоних місяць розчиняє.
Так само і земля: вона ж бо родить
І вигодовує усіх послідом,
Украденим у звірів та людей.
Все краде, все! Закон — вузда і бич
Для вас — проте сам краде безборонно,
Бо він же наймогутніший. Самих
Себе зненавидьте! Ідіть! І крадьте
Один у одного! У мене є
Ще золото, беріть! Горлянки ріжте!

Всі, хто б не стрівся вам, такі ж злодюги!
Мерщій же до Афін! Громить крамниці!
Весь крам, що є в них, крадений. Глядіть,
Щоб золото, одержане від мене,
Не відвернуло вас від грабежу!
Нехай воно погубить вас усіх!
Амінь!

(Іде в печеру)

3-й розбійник Він замалим не умовив нас покинути моє ремесло, коли закликав триматись його.

1-й розбійник Але ж він давав нам свої поради з ненависті до людей. А до наших таємних справ йому байдуже.

2-й розбійник Я повірю йому, як ворогові, і покину своє ремесло.

1-й розбійник Давайте спершу діждемо миру в Афінах. Можна стати чесним коли завгодно — і в найгірші часи.

Виходять.

Входить Флавій.

Флавій О небо!
Невже цей жалюгідний чоловік —
Хазяїн мій Тімон? Як підупав він!
Чудесний пам'ятник прекрасних діл —
І де поставлено! Як відмінила
Страшна нужда його високий образ!
О що за підла, нелюдська наруга —
Шляхетного занепастити друга!
Немов для наших писана часів
Та заповідь: «Любіте ворогів!»
Коли любить, то ворога такого,
Відвертого, але не потайного!
Він дивиться в мій бік... Свою печаль
Я виблюю перед ним. Він мій господар,
І я служитиму йому, як перше.

Тімон виходить з печери.

Мій любий пане!

Тімон	Геть! Ти хто?
Флавій	Невже
	Мене забули ви?
Тімон	Чому питаєш?

- Я всіх людей забув. Якщо себе
 Ти звеш людиною — й тебе забув я.
- Флавій* Я чесний, бідний ваш слуга.
- Тімон* Тоді
 Тебе не знаю я. Не бачив я
 Навколо себе чесних. В домі в мене
 Були самі негідники. Вони
 Мерзотникам служили біля столу.
- Флавій* Богам відомо,
 Що жоден так не співчував слуга
 Своему панові, як я вам нині.
- Тімон* Що? Ти заплакав? Підійди. Люблю я
 Тебе за те, що жінка ти, що зрікся
 Чоловіків із кременю, що плачуть
 Від сміху лиш та похоті: заснув
 Жаль у серцях. Настали дивні роки:
 Не жаль, а регіт зрошує нам щоким!
- Флавій* Впізнайте ж ви мене, прошу вас, пане!
 Повірте щирості моїй! І поки
 Мої убогі засоби дозволять,
 По-давньому я буду вам служити.
- Тімон* Невже у мене справді був слуга
 Такий надійний, щирий, добросердий?
 Зворушив ти мою бентежну душу!
 Дай глянути в лице тобі. Так, так,
 Ти народивсь од жінки.
 Простить мені, боги одвічно мудрі,
 Мій безоглядний поспіх! Я знайшов
 Одну людину чесну — лиш одну,
 Застерігаю вас! — одну-єдину,
 І це — слуга мій. Як би я хотів
 Зненавидіти всіх людей на світі!
 А ти — ти викупив себе. Всіх інших,
 Крім тебе одного, я проклинаю!
 Мені здається, чесність у тобі
 Переважає розум, ти-бо міг би,
 Тімона зрадивши, знайти скоріше
 Для себе іншу службу. Бо нерідко
 В дім іншого хазяїна в'їжджають
 На шиї першого. Скажи по правді —
 Бо навіть найправдивішому слову
 Я не повинен вірити — чи в тебе
 Під добротою не таїться хитрість,

Або корисливість, або хабарство?
Чи це не подарунок багача,
Що хоче вдвадцятєро більш одержать?

Флавій Ні, мій достойний пане! Пізно ти
З підозрою і сумнівом спізнався.
Якби це сталося у дні забав,
А не тепер, коли ти вбогий став!
Обов'язок привів мене сюди,
Любов і відданість душі прекрасній,
Турбота про житло твоє та їжу.
Повірте, мій господарю шановний,—
Всі блага, що судилися мені
Тепер або в майбутньому, охоче
Віддав би я за те, щоб знов до вас
Вернулися багатство і могутність,—
І то була б мені найкраща плата.

Тімон Поглянь сюди, о ти, єдиний чесний
На світі чоловік! Ось плата! На!
Від бідності моєї скарб тобі
Боги подарували. Йди, живи
У щасті та багатстві! Я умову
Єдину ставлю: сторонись людей,
Всіх проклинай, усіх ненавидь! Викинь
Із серця жаль! Хай спершу м'ясо злізе
У жебрака із ребер, поки ти
Йому даси шматок! Собакам кидай
Те, в чім відмовив людям! Хай в'язниці
Людей ковтають! Хай борги в ніщо
Їх обертають! Хай всі люди стануть
Як всохлий ліс, і хай невірну кров їх
Сухоти ссуть! Прощай! Живи шасливо!

Флавій Я краще тут зостанусь — тішить вас.

Тімон Іди звідсіль, якщо клятьби не любиш,—
І, поки не зазнав біди-печалі,
Минай людей і будь від мене далі!

Виходять у різні боки.

СЦЕНА I

Ліс. Перед печерою Тімона.

Входять поет і живописець.

Живописець Якщо не помиляюсь, він живе десь тут.

Поет Не знаю, що й думати. Чи правду кажуть, що у нього сила-силенна золота?

Живописець Безперечно. Алківіад розповідає про це. Він на-ділив золотом Фріну й Тімандру. Крім того, він роздавав золото — і не в малій кількості — бідним бездомним солдатам. Кажуть, дуже багато дав він своєму управителеві.

Поет Отже, його розорення — тільки спосіб вивірити друзів?

Живописець І ніщо інше. Ось побачите, він знову з'явиться в Афінах і розквітне, як пишна пальма. Тим-то й слід саме тепер, коли він удає з себе нещасного, запевнити його в нашій прихильності. Ми викажемо цим свою чесність і, дуже можливо, доб'ємося того, для чого йдемо сюди, якщо тільки чутка про його багатство правдива.

Поет Що ви хочете піднести йому?

Живописець Цього разу — нічого, крім моїх одвідин. І тільки пообіцяю прекрасну картину.

Поет Я зроблю так само. Скажу, що задумав написати про нього дещо.

Живописець Кращого й не придумаєш! Обіцянки — якраз у дусі нашого часу. Вони відкривають очі сподіванню. А от виконувати їх — набагато нудніш, та й ніхто тепер не дбає про це, крім людей простих і обмежених. Обіцяти — люб'язно й модно; виконувати обіцянки — все одно, що складати заповіт: це свідчить, що той, хто їх підписує, тяжко хворий.

Тімон виходить із печери.

Тімон

(убік)

Чудовий майстер! Та от чи зумієш ти намалювати такого поганця, як сам?

Поет А я метикую, що б таке пообіцяти йому. Це має бути втілення його самого і разом з тим сатира на розніженість багатих. Вона викриватиме облесників, які йдуть слідом за молодістю та багатством.

Тимон

(убік)

Ти хочеш для свого твору списати негідника з самого себе? Бичувати в інших свої власні вади? Гаразд, так і роби. У мене знайдеться золото для тебе.

Поет Що ж, ходім до нього.

Ми зробимо собі велику шкоду,
Якщо таку пропустимо нагоду.

Живописець

Днем користайсь, не жди нічної тіні,
Шукай свого при сонячнім промінні!
Ходім!

Тимон

(убік)

Гаразд, я стріну вас. Який могутній
Ти бог, о золото, якщо на тебе
У храмі моляться, стократ бруднішим
За хлів, де свині сплять!
Ти щогли ставиш, і скородиш хвилі,
Й рабів підносиш! Тож пануй і далі!
І хай чума, що пекло посилає,
Святих угодників твоїх вінчає!
Ось я зустріну їх!
(Виступає вперед)

Поет

Ми вас вітаєм,
Достойний наш Тимоне!

Живописець

І недавній
Наш покровителю!

Тимон

Невже судилось
Мені побачить двох афінян чесних?

Поет

Добродію!
До нас так часто ви були ласкаві!
Дізнались ми, що ви пішли із дому,
Що вас покинули зрадливі друзі,
Чию невдячність — о гидкі потвори! —
Не зможе небо усіма бичами...
Як! Зрадить вас,
Хто благородством саяв, наче зірка,
Хто їм життя й достаток дарував!

Я збурений! Я слів знайти не можу,
Якими одягти усю мерзенність
Їх чорної невдячності!

Тімон Не одягай, вона видніша гола.
Якщо ви чесні, чесними й зостаньтесь —
Ви цим натуру викриєте їхню.

Живописець І він, і я — обидва ми купались
У щедрій зливі подарунків ваших
І пам'ятаєм це.

Тімон Так, так, ви чесні.

Живописець Ми хочемо вам стати у пригоді.

Тімон О чесні душі! Як же вас вітати?
Корінням та холодною водою?
Це не для вас.

Обидва Ми хочемо одного:
Служити вам.

Тімон Ви справді чесні люди...
Дізналися, що злото є в Тімона?
Хіба не так? Признайтесь, чесні люди!

Живописець Є, є такі чутки. Але до вас.
Прийшли ми не за тим.

Тімон Які ж ви добрі
І чесні люди!
(До живописця)

Вдало ти малюєш:
Ніхто в Афінах так не вдасть! Та й сам
Ти удаєш на славу.

Живописець Так, мій пане.

Тімон Так, як кажу.
(До поета)

Що ж до твоїх поем,
Вони такі гладенькі та приємні,
Що в них ти сам аж світишся. Проте
Я мушу вам сказати, чесні друзі,
Що є у вас одна маленька вада.
Ні, не страшна вона, і вам її
Не треба виправляти.

Обидва Що за вада?
Ми просимо сказати.

Тімон Боюся, ви
Образитесь.

Обидва Ми будем дуже вдячні.

Тімон І не образитесь?

Обидва Ніколи в світі!

Тімон Ви довіряєтеся шахраєві,
Який безбожно дурить вас.

Обидва Невже?

Тімон Це чиста правда. Вам і видно, й чути,
Як вас налігують, як вас туманять,
Ви бачите його роботу грубу —
І все ж таки ви любите його,
Годуєте і маєте за друга,
Хоч добре знаєте, яка це шельма.

Живописець Таких не бачив я.

Поет І я не знаю.

Тімон Послухайте, я дуже вас люблю
І дам вам золота, позбавтесь тільки
Тих нелюдів. Повісьте, заколіть їх,
Втопіль у нужнику або як-небудь
Інакше вигубить — і знов тоді
Мене одвідайте, і дам я досить
Вам золота.

Обидва Назвіть же їх скоріше.

Тімон Коли розійдетесь в різні боки,
З вас кожен буде не один, а в парі
З архінегідником.
(Живописцеві)

Якщо не хочеш
Побачити на місці, де стоїш,
Двох шахраїв, то не підходь до нього.
(Поетові)

Якщо ти хочеш на своєму місці
Лиш одного негідника побачить,
То розлучися з ним. Геть звідси! Ось
Вам золото.
(Б'є їх)

Ви золота хотіли,
Раби нікчемні? Ось вам за роботу
Належна плата! Геть! А ти, алхімік,
Із цього золото зроби для себе!
Геть, підлі пси!
(Проганяє їх і повертається до печери)

Входять Флавій і двоє сенаторів.

Флавій Не вдасться вам із ним поговорити,
Бо так заглибився він сам у себе,
Що вже не терпить людської подоби.

1-й сенатор Веди нас до печери, де живе він.
Афінянам пообіцяли ми
З ним побалакати.

2-й сенатор У різний час
Буває й настрої різний. Час і горе
Його зігнули так. І той же час,
Йому багатство давнє повернувши,
Все може виправить.
Веди ж до нього.
А там побачим.

Флавій Ось його печера.
Хай буде мир і спокій тут! Тімоне!
Тімоне! Виглянь-бо й поговори
Із друзями! Прийшли тебе вітати
Від імені своїх співгромадян
Достойні два сенатори афінські.
Озвись до них, Тімоне благородний!

Тімон виходять із печери.

Тімон Спали їх, сонце добре!
(До сенаторів)
Говоріть же,
Бодай ви згинули! Болячка вам
За кожне слово правди! А за фальш —
Хай у розмові вам язик згорить
По самий корінь!

1-й сенатор Гідний наш Тімоне...

Тімон Такий же гідний вас, як ви його!

1-й сенатор Сенатори Афін тебе вітають.

Тімон Я вдячний їм. Я б їх за це чуюю
Віддавав, якби зумів дістати
Її де-небудь.

1-й сенатор О, забудь про те,
У чому каємось і ми! Єдиний
У приязні до тебе, наш сенат
Тебе в Афіні просить повернутись.

Тобі призначено високе місце
І титули — вони Тімона ждуть,
Незайняті.

2-й сенатор

Сенатори вважають,
Що непростенно, грубо помилялись,
Коли забули про твої заслуги.
І от сенат, що рідко відступає
Від рішення свого, відчувши шкоду
Відсутності твоєї, зрозумів,
Що сам прирік себе на підупад,
Відмовившись підтримати Тімона.
Він нас послав оголосить тобі
Про свій великий жаль і повідомить
Про нагороду, що твої всі кривди
Покрие з лишком. Так, тебе чекають
Таке багатство і така любов,
Що можуть викреслить усі образи
З душі твоєї і вписать натомість
Слова любові, щоб довіку ти їх
В собі читав,

Тімон

Ого! Ви схвилювали
Мене до сліз! Обчарували! Дайте
Мені жіноцькі очі й серце дурня,
Щоб над словами вашими я міг
Заплакати, сенатори достойні!

1-й сенатор

Ми просимо, щоб ти вернувся з нами
В Афіни наші — наші і твої —
І став правителем. Тебе зустрінуть
З подякою і віддадуть тобі
Найвищу владу, й піднесеться знову
Твоє ім'я, коли ми відкоша
Дамо запеклому Алквіаду,
Що підриває, наче веpr, під корінь
Своєї власної вітчизни мир.

2-й сенатор

І вже погрожує мечем кривавим
Самим Афінам.

1-й сенатор

І тому, Тімоне...

Тімон

Гаразд, я згоден. І тому... коли
Почне винищувать Алквіад
Співгромадян моїх, то дайте знати
Алквіадові, що це байдуже
Тімонові. Коли ж почне пустошити
Ясні Афіни, і старих афінян

За бороди ухопить, і віддасть
Священних наших дів на глум і гвалт
Війні звірячій, злобній, дайте знати
Алківіадові ім'ям Тімона,
Що я, жаліючи старих і юних,
Йому сказати можу тільки те,
Що байдуже мені. Нехай лютує!
Про їх ножі не клопочіться, поки
Для них горлянки є у вас. Про мене,
То кожний ніжик у ворожій стані,
Хоч би який малий, ціню я більше
За найшановніше афінське горло.
Лишається припоручити вас
Ласкавому заступництву богів,
Як злодіїв — тюремникам.

Флавій

Облиште.

Не тратьте слів!

Тімон

Я тут komponував
Для себе епітафію. Ви завтра
Її побачите. Я починаю
Одужувати від довгої хвороби —
Від розкоші своєї та здоров'я.
Вернувшись у ніщо, я стану всім.
Ідіть, живіть! Нехай Алківіад
Чумою стане вам, а ви — йому!
І хай так довго буде!

1-й сенатор

Ми даремно
Його вмовляємо.

Тімон

І все ж люблю я
Свою вітчизну, і мене не тішить
Її занепад, як про це говорять.

1-й сенатор

Це добре сказано.

Тімон

Привіт від мене
Ласкавим землякам!

1-й сенатор

Такі слова
Прикрашують уста твої.

2-й сенатор

І в вуха
Вступають наші, як під гул овацій
Вступає тріумфатор у ворота.

Тімон

Вітайте їх. Скажіть, що хочу я
Звільнити їх від горя і страждання,

Від боязні перед ворожим військом,
Від мук кохання й різних інших бід,
Що зазнає хисткий природи човен
На небезпечній життєвій дорозі —
Й на знак своєї добрості навчу
Алківіадову шалену злобу
Від себе відвернуть.

1-й сенатор

Я радий чути
Такі слова. Він вернеться в Афіни.

Тімон

Тут недалеко дерево росте,
Я думаю зрубать його невдовзі.
Перекажіть моїм афінським друзям
Всіх звань, чинів, від вищих до найнижчих:
Хто хоче врятуватись від нещастя,
Хай поспішить до мене, поки я
Сокири ще не взяв, і на гіллячі
Повіситься. Вітайте їх, будь ласка.

Флавій

Облиште-бо його. Він не піддасться.

Тімон

Більш не приходьте. І скажіть в Афінах,
Що вже Тімон собі побудував
Довічний дім на узбережжі моря,
Де покриватиме під час припливу
Його щодня прибоєм буйнопінним
Солоний вал; навідайтесь туди,
І хай оракулом вам буде мій
Надгробний камінь! Замовчіть, уста!
Нехай чума всі шкоди відшкодує!
Хай кожен з нас лише гроби будує!
І тільки смерть зове! О сонце, прав
До заходу! Тімон — відпанував!
(*Виходить*)

1-й сенатор

Йому навек вросла образа в серце.

2-й сенатор

Даремно ми надіялись на нього!
Вертаймося і спробуймо інакше
Зарадити великому нещастю.

1-й сенатор

Час не стоїть, нам треба поспішати.
Виходять.

СЦЕНА 2

Під стінами Афін.

Входять двоє сенаторів і гонець.

1-й сенатор Тривожна вість. Чи справді в нього стільки Солдатів, як ти кажеш?

Гонець Навіть більше.
І так спішить він, що невдовзі тут
Появиться.

2-й сенатор Велике жде нас лихо,
Якщо Тімон не вернеться.

Гонець Зустрівся
Я з їхнім посланцем — він давній друг мій.
Хоч ми і в різних таборах, та дружба
Зуміла ворожнечу подолати,
І ми зайшли в розмову. До Тімона
Він їхав із листом Алківіада,
В якому цей запрошує Тімона
Пристати до походу на Афін,
Причиною якого був почасти
І сам Тімон.

1-й сенатор Аж ось і наші друзі.

Входять сенатори, що побували в Тімона.

3-й сенатор Тімон відпав, не ждїть його. Вже чути:
Ворожий барабан! Від руху війська
Така знялася курява страшна,
Що нічим дихати. Берімо зброю!
Боюся, що не виграємо бою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Ліс. Печера Тімона. Недалеко видніється грубий надгробок.

Входить солдат, посланий до Тімона.

Солдат За описом, він тут живе. Гей, хто там?
Гей, озовись! Ніхто не відгукнувся.
А це що? Вмер? Тімон умер! Скінчив
Свій вік недовгий! Цей надгробок звів

Напевне звір, бо я людей не бачу.
Звичайно, вмер, і це — його могила.
Є й напис, тільки я читать не вмію.
Відтисну воском. Наш начальник знає
Всі літери. Він добре в цьому битий,
Дарма що молодий. Він на Афіни
Вже, мабуть, наступ починає згубний,
Щоб здійснити свій замір честолобний.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Під стінами Афін.

Сурми. Входить Алквіад з військом.

Алквіад Сурміть розпусним, боязким Афінам
Наш грізний наступ!

Подається сигнал до переговорів. На міських стінах з'являються сенатори.

Розгнuzдано в Афінах досьогодні
Ви панували, волею своєю
Закони замінивши. Я і ті,
Хто спав під дахом вашого державства,
Поневірялись, руки опустивши,
І марно скаржились. Пора настала,
Прокинулася сила в прохачеві
Й гукнула: «Годі!» Час у ваших кріслах
Спочинути безмовному стражданню,
А грошовитому нахабству — бігти,
Конаючи від страху!

1-й сенатор Молодий,
Достойний ватагу! Коли ще тільки
В думках ти ремствував, коли у тебе
Ще сили не було, а в нас причин
Тебе боятися, старались ми
Твое шаленство пом'якшить бальзамом,
Хотіли згладити свою невдячність
Любов'ю, що її переважала.

2-й сенатор Хотіли до Афін ми привернути
Тімона гнівного, пропонували
Йому якнайщедріші нагороди.
Не всі невдячні ми, не всі ми кару
Военну заслуговуєм.

1-й сенатор

Не ті,
Хто спорудив оці високі мури,
Тебе образили. Та й не годиться,
Щоб через особисті їх провини
Ці башти, школи й статуї упали.

2-й сенатор

Та вже й живих немає винуватців
Твого вигнання! Ім розбила серце
Ганьба за вчинок їхній нерозумний.
З розвинутими стягами вступай
В Афіни наші, ватагу достойний,
І кожного десятого зітни,
Якщо так ревно вимагає помста
Нелюдської поживи. Вдовольнись
Десятою частиною. Хай смерть
Значить того, кого призначить жереб.

1-й сенатор

Не всі причетні до твоєї кривди.
Живі за мертвих не відповідають,
І злочини у спадок, як земля,
Не переходять. Отже, дорогий
Наш співвітчизнику, в Афіни наші
Введи війська свої, але покинь
За мурами свій гнів. Щади Афіни —
Свою колиску і свою рідню,
Яка загине від твого шаленства
Із тими вкупі, хто тебе покривдив!
Прийди до стад своїх, немов пастух,
І вилучи заражених тварин,
Та не вбивай усіх!

2-й сенатор

Ти швидше зможеш
Свого добитись усміхом привітним,
Ніж прорубатися мечем до цілі.

1-й сенатор

Торкнись ногою до міцної брами —
Й відчиниться вона, коли вперед
Пошлеш ти серце добре — повідомить
Про дружні заміри.

2-й сенатор

Кинь рукавичку —
Або що здумаєш — на знак того,
Що зброєю ти хочеш скористатись
Для задоволення своєї честі,
А не для бешкету. І хай солдати
Лишаються у місті, поки ми
Не здійснимо усі твої бажання.

Алківіад Ось рукавичка. Тож зіходьте з мурів
І відчиняйте браму безборонну!
Із ворогів Тімона і моїх
Лиш ті впадуть, кого самі на кару
Ви віддасте,— і більш ніхто. Щоб страху
Вам заміри мої не навівали,
Я заявляю: ні один солдат
З поста не зійде й не посміє в місті
Порушити встановлений порядок.
А неслухняних будете самі
Судить якнайсуворіш.

Обидва сенатори Благородні
Ти вимовив слова!

Алківіад Зіходьте з мурів
І виконайте вашу обіцянку!

Сенатори спускаються й відчиняють браму.
Входить солдат.

Солдат Начальнику мій славний! Вмер Тімон!
На березі морським його могила.
На ній знайшов я вирізьблений напис
І зняв на віск, щоб відтиском м'яким
Невідання моє заговорило.

Алківіад

(читає)
«Віддавши душу жалюгідну,
Тут жалюгідний прах спочив.
Не треба імені питати.
Чума на вас, на лютих псів!
Усіх людей запеклий ворог,
Заснув Тімон в землі сирій.
Живий, кляни його, та тільки
Тут не затримуйся, не стій!»

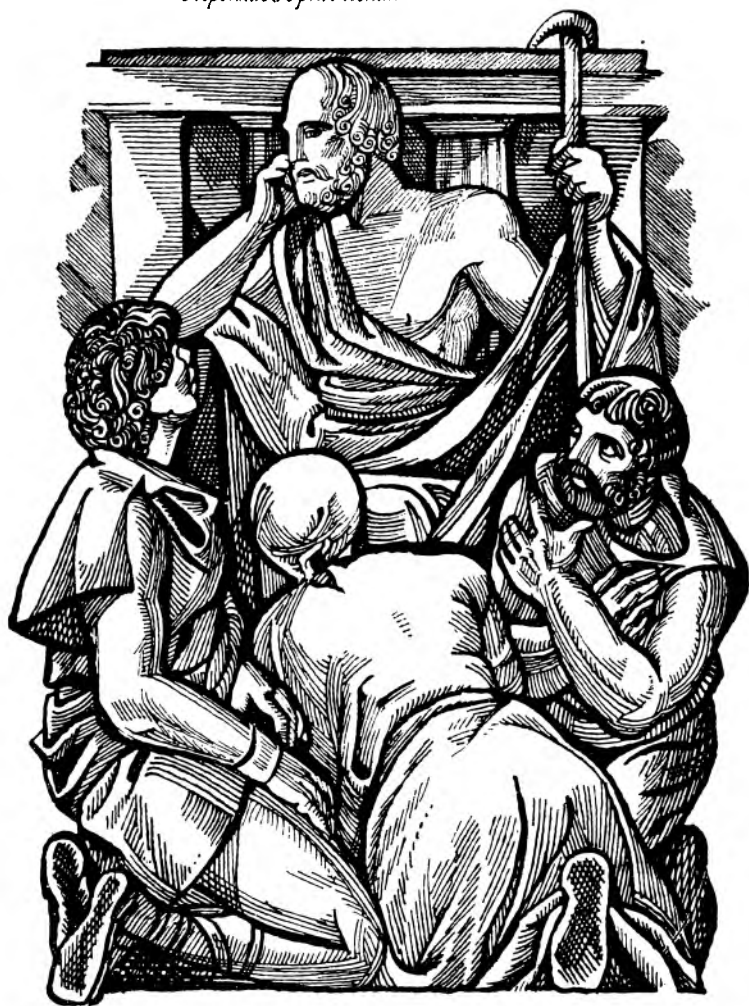
Це віддає твій настрій передсмертний.
Хоч наше людське горе зневажав ти
І глузував з потоку наших дум
І з крапельин скупих людських очей,
Але навчив тебе твій розум світлий,
Як змусити безмежного Нептуна
Відпущені гріхи твої довіку
Над бідною могилою твоєю
Оплакувать. Немає серед нас

Достойного Тімона. Та про нього
Ми ще згадаємо. Ведіть мене
У ваше місто. Хочу я оливу
З мечем з'єднати. Відтепер нехай
З війни народжується мир, а мир
Хай стримує війну, й на вічні віки
Хай одне одному готують ліки.
Бий в барабан!

Виходять.

ПЕРІКЛ, ЦАР ТІРСЬКИЙ

Переклад Юрій Аіснєк

ДІЙОВІ ОСОБИ

Гауер, як хор

Антіох, цар антіохійський.

Перікл, цар тірський.

Гелікан } тірські вельможі.
Ескан }

Сімонід, цар пентаполіський.

Клеон, правитель Тарсу.

Лізімах, правитель Мітілени.

Церімон, ефеський вельможа.

Тальярд, антіохійський вельможа.

Філемон, Серімонів слуга.

Леонін, Діонізін слуга.

Маршал.

Звідник.

Чіл, його слуга.

Рибалки.

Моряки.

Пірати.

Антіохова дочка.

Діоніза, Клеонова дружина.

Таїса, Сімонідова дочка.

Маріна, дочка Перікла й Таїси.

Лікоріда, Марініна годівниця.

Звідниця.

Богиня Діана.

Вельможі, дами, лицарі, придворці, посланці.

Місце дії — узбережжя Егейського моря
і східне Середземномор'я.

Входить Гауер.

Гауер Я, Гауер, із праху встав
І давню пісню розпочав —
У ветху плоть вернувся сам,
Щоб зір і слух потішить вам.
Її співали на святки
І городяни, й селяки,
Читали панії й пани,
І вельми тішились вони.
І я людей уславлю нею лиш —
Et bonum quo antiquius, eo melius *.
Як вам, сини пізніших днів,
Чий жвавий розум довше зрів,
Мій вірш старечий до смаку,
То, втіху маючи таку,
Хотів би жити я й горіть,
Щоб, наче свічка, вам світить.
Антіохія — славне місто,
Цар Антіох його колись-то
У Сирії побудував —
Так я в старих книжках читав,—
І там була його столиця.
Давно жона його, цариця,
Померла, бідна, і дочку
Йому залишила — таку
Веселу, пишну та вродливу,
Немовбито небесне диво.
І так він ту дочку любив,
Що сам на гріх її підбив.
Мерзенний він, гидка й вона;
Дитя звести — тяжка вина,
Та, ставши звичною для всіх,
Уже й не малася за гріх.

---

* І благо чим старіше, тим краще (*латин.*).

І не один із владарів,
Як тільки ту красуню вздрів,
Закохувався в неї вмить
І сватав, як закон велить.
Щоб женихам нагнать страху,
Придумав штуку цар лиху:
Хто хоче шлюб із нею взять,
Загадку мусить розгадать,
А ні, то голову складе.
Он гляньте, голови ті де!
(Показує на мертві голови)
Що буде далі, хай покаже вам,
Хто це зуміє краще, ніж я сам.
(Виходить)

СЦЕНА І

Антіохів палац.

Входять Антіох, Перікл і почет.

Антіох Тепер ти знаєш, юний тірський царю,
Який твій намір тяжко небезпечний.

Перікл Так, Антіоху, та чуття мої
Так славою царівни розпалились,
Що не боюсь я важити життям.

Антіох Гей, музики гучної!
Ведить дочку мою у шлюбних шатах,
Мов для обіймів Зевса-громовержця.
Колись, у час Луціниної влади,
У час зачаття, їй сама природа
Прещедрий склала дар: конклав планет
На небі засідав, щоб, нам на радість,
Їй передать свої найкращі риси.

Входить Антіохова дочка.

Перікл Вона іде! На ній убір Весни,
Їй вірні Грації, думки її
Усі чесноти відкривають нам!
Лице — мов співів книжка, де читаєм
Самі утіхи дивні, бо жалі
Із нього стерті, й нетерплячий гнів
Не буде ввік супутником її.
О ви, боги, що мужем сотворили

Мене, що серце налили жагою,
Жаданням скуштувать цього плода
Небесного — або життя віддати
У цій пригоді,— допоможть мені,
Своєму сину й вірному слугі,
Блаженство це безмежне осягти!

Антіох   П'єрікле-царю!

Перікл   ...Що хотів би стати
Тобі за сина, славний Антіоху.

Антіох   Перед тобою — красна Гесперіда
Із золотим плодом, та небезпечним:
Його дракони вбивчі стережуть.
Її лице небесне спокушає
Тебе спізнати всі її принади,
Одначе їх ти мусиш заслужить
Або життям за погляд заплатить.
Вже не один славетний принц, як ти,
Жаданням знаджений на цю пригоду,
Засвідчує безмовними устами
Й блідим лицем, землею не прикритим:
Жахлива Купідонова війна,
Бо їх усіх поглинула вона.
«Спинися! — промовляють мертві лица.—
Крізь смерті мур нікому не пробиться!»

Перікл   Я вдячний, Антіоху, за науку:
Ти нагадав мені, що смертний я,
Що тіло це, як і вони, я мушу
Приготувать до того, що судилось.
Бо вигляд смерті — дзеркало для нас,
Що каже так: лиш на короткий час
Дається нам життя, на подих скорий.
Складу ж я заповіт, неначе хворий,
Що бачить небо й землю, та страждає,
Й земних утіх так палко не жадає,
Як перше. Тож заповідаю вам:
Живіть у мирі, в щасті й ви, й усі.
Скарби свої — землі заповідаю,
Бо з неї вийшли.
(До царівни)

А тобі, красуне,—
Весь чистий пломінь почуття мого.
Тепер, на смерть і на життя готовий,
Жду, Антіоху, виroku у слові.

- Антіох* Зневажив раду... Що ж, тепер читай
Цю загадку — і розгадай чи згинь,
Як гинули усі перед тобою.
- Дочка Антіоха* Із женихів усіх — лише тобі,
Лише тобі удачі й щастя зичу!
- Перікл* Як смілий воїн, я приймаю виклик
І на пораду закликаю тільки
Свою відвагу й вірність.
(Читає загадку)
«Хоч не гадюка, не змія,
Та плоттю матері годуюсь я.
У батьку ніжність ту спіткала,
Яку у мужеві шукала.
Він батько, син, ласкавий муж,
Я мати, і жона, й дитя йому ж.
Як можуть тільки двоє це вмістити —
Вгадай, коли ти хочеш жити».
- Гіркуші ліки! О небесні зорі,
Що дивитесь на всі людські діла,
Мов тисячі очей! Чому, чому
Навік ви не сховаєтесь за хмари,
Як правда те, що я тут прочитав?
Прекрасна чаше, я тебе любив,
Не знаючи, яку мерзоту влив
У тебе хтось. Та нині вже чуття
Мої бунтують. Не людина той,
Хто, знаючи, що за дверима гріх,
Аби ввійти туди, відчинить їх.
Якби твоїх, чарівна скрипко, струн
Законно хтось торкнувся, то боги
Заслухались би музики тієї.
Та під таке цигикання негоже
Саме лиш пекло танцювати може.
Прощай, навіщо ти мені.
- Антіох* Не доторкайся до неї: наш закон
Карає смертю за таке зухвальство.
Твій час минув. Або скажи розгадку,
Або почуй жажливий вирок свій.
- Перікл* Великий царю, слухати про гріх
Не люблять люди, хоч грішити люблять.
Мої слова дошкулили б тобі.
Хто має книгу всіх учинків царських,
Той краще хай не розгорта її;

Бо слово про нечестя — наче вітер,
Що очі запорошує, проте
Назавжди не засліпить нечестивця,
Щоб той викривачеві не помстився.
Кріт рие землю, щоб узріло небо,
Який для неї гніт — нога людини;
Але його ж таки за це вбивають.
Цар визнає законом забег свій;
Хто скаже Зевсу в очі: «Лиходій!»?
Сказав я досить; а тепер, гадаю,
Мені забути треба те, що знаю.
Всяк берегти свою оселю звик,
Тож голову мій береже язик.

Антіох

(убік)

Не вбереже! Усе він розгадав,
Та я схитрую... Юний тірський царю!
Твоя розгадка хибна, та, хоча
За нашою умовою я міг би
Життя негайно в тебе відібрати,—
Прекрасну парость царственного древа
Шануючи в тобі, постановлю
Інакше. Сорок днів тобі даю,
Аби ти встиг загадку розгадати,
Бо милий будеш ти мені як зять;
А доти ми гоститимем тебе,
Як личить нашій гідності й твоїй.

Виходять. Перікл лишається сам.

Перікл

Ти гречністю покрити хочеш гріх,
Та лицемірство може бути гарним
Лише на вигляд! Ох, коли це правда,
Що здогад хибний мій, тоді, звичайно,
Ти не такий лихий, щоб власну душу
Мерзенним кровозмісництвом сплямити;
Однак хто ж ти, як не батько й син,
Коли дочку стискаєш ти в обіймах,
Які лиш мужеві, не батьку личать?
А материне ложе оскверняти —
Не те ж хіба, що плоть її з'їдати?
Так змії сік солодкий випивають
З квіток, самі ж отруту виділяють.
Прощай же, Антіоху! Той, хто може
Не червоніть від чорних діл своїх,
На все готов, щоб затаїти їх.

Гріхом ти не обмежишся одним,
Бо хіть і вбивство — як вогонь і дим.
Отрута й зрада — дві руки гріха,
Вони й щити, які ганьбу прикриють.
Щоб не відняв життя мого ти,
Від небезпеки спробую втекти.
(Виходить)

Входить Антіох.

Антіох Він розгадав загадку
І головою накладе за це,
Аби не розтрубив ганьби моєї,
Не розказав усім, що Антіох
В таке гідке нечестя вдався.
Умерти має він. На тім стою,
Бо смерть його врятує честь мою.
Гей, хто там є?

Входить Тальярд.

Тальярд Ви кликали, владарю?

Антіох Тальярде,
Ти мій слуга, і хочу я тобі
Довірити одне таємне діло.
За відданість — високий сан дістанеш.
Ось маєш золото, а ось отрута.
Ненавиджу я тірського царя,
Убий його і не питай за віщо.
Так хочу я. Ти згоден?

Тальярд Пане мій,
Я згоден.

Антіох Гаразд.

Входить посланець.

Відсапайся й скажи, чого спішив.

Гонець Владарю, цар Перікл утік.
(Виходить)

Антіох Коли хочеш жити, мершій у погоню! І, як стріла,
пушена вправним лучником, ніколи не розминається з ціллю, так і
ти не вертайся без звістки, що цар Перікл неживий.

Тальярд Мій владарю, аби тільки мені дістати його по-
стрілом, то я вже не схиблю. Тож прощайте, величносте, я йду.

Антіох Прощай, Тальярде!

Тальярд виходить.

Поки він живий,
Не вернеться ні сон, ні спокій мій.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Палац Перікла в Тірі.

Входить Перікл із вельможами.

Перікл   Лишіть мене.

Вельможі виходять.

Чому думки докучні
Й сумний супутник, тьмяноока туга,
Такими невідчепними гістьми
У мене стали? Таж нема часини
Чи в день ясний, чи в тихомирну ніч,
Могилу всіх скорбот, коли я мав би
Жаданий спокій. Хоч усякі втіхи
Мене тут манять, я їх уникаю.
Хоч так далеко до Антіохії
І закороткі руки у загрози
Смертельної, та це мене не тішить,
І неприступні радощі для мене.
Бо настрій, що зродивсь із переляку,
Тривогою підживлюється потім,
І страх від того, що лиш може статись,
Переростає у тяжку турботу
Про те, щоб відвернуть його. Отак
Могутній Антіох, супроти кого
Я заслабкий — бо він здійснити може
Все, що замислив, — думає, напевне,
Що я не змовчу, хоч мовчати клявся.
Казати марно про мою шанобу,
Як він підозрює в мені зневагу.
Щоб відвернуть неславу, він захоче
Заткнуть уста, знеславити спроможні.
Пошле він військо до моїх кордонів,
Жахливою загрозою обляже,
І та загроза мужність нашу вб'є.
І будуть переможені без бою

Мої підданці й скарані безвинно.
Про них турбота, а не жаль до себе,—
Адже я тільки дерева вершина,
Що має захищати своє коріння,—
Тяжкою млістю й тіло, й душу тисне.
Що ж буде, як загроза та нависне?

Входять Гелікан і всі Періклові вельможі.

1-й вельможа Хай тішиться свяченне серце ваше!

2-й вельможа Хай мир і спокій у душі панують,
Аж поки й вернетесь!

Гелікан Мовчіть, мовчіть, нехай промовить досвід!
Хто лестить владарям, той шкодить їм.
Бо лестощі — це міх, що роздимає
Гріхи: маленьку іскорку заслуги
Розпалюють вони в жерущий племін.
Зате догана смирна й шаноблива
Для них корисніша: вони ж бо люди
І помиляться можуть, як і всі.
Хто зичить вам душевного спокою,
Хто лестить, небезпечний той для вас.
Простіть, як є в словах моїх провина,
Чи вдарте. Ось, паду я на коліна.
(Стає навколішки)

Перікл Ідіть усі. Та в гавані догляньте,
Хто там прибув, які привіз товари,
Тоді вертайтесь.

Вельможі виходять.

Гелікане, ти
Мене збентежив. Що в мені ти бачиш?

Гелікан Мій грізний пане, бачу гнівний вид.

Перікл Коли такий страшний наш царський гнів,
Як твій язик посмів його збудити?

Гелікан Як сміють погляд зводити рослини
До неба, що дає поживу їм?

Перікл Я, цар, життя відняти можу в тебе —
Ти знаєш це.

Гелікан Я сам гострив сокиру,
Лиш рубоніть.

Перікл Ну, встань, прошу тебе.

Гелікан підводиться.

Сядь. Бачу, не підлесник ти,
І дякую за це. О так, царям
Не слід тих слухати, хто лестить нам
І хиби наші словом прикриває!
Ти гідний радник і слуга царю,
Бо мудрістю мене своїм слугою
Зробив. То що ж порадиш ти?

Гелікан

Покірно

Терпіти те, у чому винен сам.

Перікл

Мов лікар, Гелікане, ти говориш,
Що призначає хворому настій,
Який він сам би випить побоявся.
То слухай. Іздив я в Антіохію
І там, як знаєш, важачи життям,
Надіявся добыть жону-красуню,
Аби від неї мати спадкоємця
Собі на поміч, людові на радість.
Лице її мені здалося дивом
Та серце (знай лиш ти!) від бруду чорне.
Коли я це збагнув, гріховний батько
Явив не гнів, а ласку. Знаєш сам:
Тиранів ласки слід боятись нам.
Злякався і я — й негайно звідти втік,
Нічною темрявою скориставшись,
А вже коли додому повернувся —
Став думати, щоби з цього може вийти.
Тиран мій ворог, а тиранів страх
Не тихне, лиш зростає по роках.
Напевне, ох, напевне він боїться,
Що я розкрию світові всьому,
Скількох достойних принців кров пролито,
Аби прикрити ганебну таємницю.
Аби цей страх прогнати, він затопить
Мою країну військом незліченим,
Удавши, ніби я його покривдив.
Щоб за уявну кривду відомстити,
Невинних він також не пощадить,
Усіх, кого люблю я, та й тебе,
Хто щойно докоряв мені...

Гелікан

О лихо!

Перікл

Ось що мені зганняє сон з очей
І кров зі щік. Я голову сушу,

Як відвернути цю страшну негоду,
І, ради не знаходячи на неї,
Журюся від безрадності своєї.

Гелікан Що ж, пане мій. Ви говорить мені
Дозволили, тож я й скажу. Гадаю,
Що слушно боїтесь ви Антіоха,
Бо хоче він відвертою війною
Чи підступом зі світу вас звести.
Тому рушайте, царю, мандрувати,
Аж поки він свою забуде лють
Чи Парки вік йому не обітнуть.
А владу вашу доручить комусь —
Хоч би й мені. Я в вірності клянусь.

Перікл Я певен щодо вірності твоєї,
Та що, як він на край наш нападе?

Гелікан Тоді ми землю кров'ю поллемо —
Ту, де вродилися і живемо.

Перікл Тоді я з Тіру вирушу до Тарсу
І там чекатиму вістей від тебе,
Щоб вирішити, як чинити далі.
А дбати про підданих доручаю
Тобі: ти маєш мудрості доволі.
Присяг не треба, досить слова. Знаю:
Зламає й клятву, слово хто ламає.
Тож граймо кожен добре роль свою:
Ти — ревного підданого взірець,
Я — чесний владар, і на тім кінець.

Виходять.

СЦЕНА 3

Періклів палац.

Входить Тальярд.

Тальярд Отже, я в Тірі, в царському палаці. Тут я мушу
вбити царя Перікла, а як не вб'ю, то мене напевне повісять, коли
вернусь додому. Небезпечне діло. Таки, мабуть, мудрим і тямущим
чоловіком був той, хто на питання, чого він хотів би від владаря,
відповів: «Не знати жодної з його таємниць». Тепер я бачу, що
він сказав так не без рації; бо коли король звелить тобі стати
злочинцем, то силою присяги ти таки мусиш стати ним. Тихо!
Йдуть тірські вельможі.

Входять Гелікан, Ескан та інші
вельможі.

Гелікан Панове, не допитуйтеся у мене,
Куди подівся наш владар Перікл.
Він владу передав мені на час,
А сам надумав подорожувати.

Тальярд
(убік)
Що? Цар поїхав?

Гелікан Коли ж ви далі хочете дізнатись
Чому (із вами навіть не прощавшись)
Поїхав він,— я дещо поясню.
В Антіохії...

Тальярд
(убік)
Що в Антіохії?

Гелікан Цар Антіох, не знаю вже за віщо
Озливсь на нього — так наш цар гадає.
Тож він, щоб показати каяття
У тій своїй провині мимовільній,
Надумався податися у море,
Де щохвилини смерть на нас чигає.

Тальярд
(убік)
Ну що ж, гаразд:
Мене тут не повісять, хоч і слід би.
Та Антіох такий зрадіє вісті:
Не на землі, то в морі хай загине!
Назвуся їм. Чолом, вельможі Тіру!

Гелікан Чолом, Тальярде, после Антіоха.

Тальярд Так, я від нього
З листом до вашого царя Перікла,
Та, щойно опинившись тут, я чую,
Що владар ваш не знає куди подався.
Тож мушу відвезти листа назад.

Гелікан Так, нам його читать нема потреби;
Лист не до нас — до нашого царя.
Та перше погостюй у нас у Тірі:
Адже з Антіохією ми в мирі.

Виходять.

СЦЕНА 4

Дім правителя Тарсу.

Входять Клеон, правитель Тарсу, з дружиною Діонізою та іншими.

Клеон   Спочиньмо тут, кохана Діонізо,
І, слухаючи про чужу біду,
Свою біду навчимося забувати.

Діоніза   Лише малий вогонь, дмухнувши, гасиш,
Великий же ще дужче роздимаєш.
Хто хоче гору заступом зрівняти,
Той мусить поряд вищу насипати.
Таке ж і наше горе, бідний мужу!
Як живопліт: стрижи його чи ріж,
Від того він ростиме ще буйніш.

Клеон   О Діонізо!
Хто хоче їсти, той про це не змовчить,
Не зможе лютий голод затаїти.
Нам дано голоси, аби ридать,
А очі — сльози в горі проливають,
Допоки є у грудях наших дух,
Щоб розбудити небо голосінням:
Нехай рятує тих, кого створило.
Тоді про все, що витерпіли ми,
Розкажем: я — словами, ти — слізьми.

Діоніза   Зроблю, що зможу.

Клеон   Цей Тарс, що ним я правлю вже віддавна,
Достатком був у цілм світі славний:
Багатство аж по вулицях текло,
А горді вежі аж до хмар сягали,
Вкидаючи у подив всіх чужинців.
А городяни всі вбирались пишно,
Мов кожен був для іншого за люстро.
Наїдками заставлені столи
І шлунку, й оку втіхою були,
Убозтвом люд у Тарсі гордував
І слово «поміч» за ганьбу вважав.

Діоніза   Ох, щира правда!

Клеон   Та ба, як небо покарало нас!
Всі ті роти, яким ще так недавно
Було замало всіх дарів землі,
Води й повітря, усього достатку,—

Немов занедбані оселі стали,
Де загніздилися пустка і занепад;
Оті роти, що вже не знали, чим
Себе потішити на переміну,
Тепер сухій шкуринці хліба раді.
Ті матері, що діточок коханих
Лакітками розпещували вчора,
Ладні поїсти нині їх самих.
Он чорний жереб витягла жона:
Щоб вижив муж її, помре вона.
Ридають і вельможні, і неможні,
Байдуже мертвих люди споглядають:
Ховати їх уже снаги не мають.
Чи це не правда?

Діоніза Засвідчать це запалі шоки наші.

Клеон Хоч би міста, яким дає Достаток
І їсти, й пити з чаші золотої,
Наш плач почули в бенкетах своїх:
Така біда спіткати може й їх!

Входить вельможа.

Вельможа Де пан правитель?

Клеон Я тут.
Кажі, яку сумну приносиш вість:
Веселих нам не випадає ждати.

Вельможа Видніють коло наших берегів
Вітрила суден, що пливуть сюди.

Клеон Я так і думав.
Біда сама ніколи не приходить,
Вона приводить завше спадкоємців,
Наступників своїх. Отак і тут:
Якийсь народ сусідній забажав
На нашому нещасті поживитись;
Напхавши військом трюми кораблів,
Нас, битих долею, плыве добити
Й перемогти нещасного мене,
Хоч мало слави у такій звитязі.

Вельможа Цього не бійтесь! Білі прапори
На суднах тих — вони несуть нам мир,
То добродійники, не вороги.

Клеон Говориш ти, немов мала дитина.
Приязний вид — то найчастіш личина!

Та хай би що вони нам принесли,
Чого боятись?
Хто вже лежить, той не впаде ще нижче.
Піди спитай у їхнього вождя,
Хто він, пощо і звідки він прибув,
Чого від нас жада.

Вельможа

Іду, мій пане!

(Виходить)

Клеон

Коли із миром він, це звістка мила,
Війну-бо витримати нам несила.

Входить Перікл із тарським вельможею й почтом.

Перікл

Правителю, хай наші кораблі
Й численне військо не бентежать вас,
Немов пожежі полум'я сліпуче.
Прочули в Тірі ми про ваше лихо,
Побачили безлюддя ваших вулиць,
Та прибули не множить ваше горе:
Ми прагнемо polegшить ваш тягар.
Ви, може, думаєте: наші судна —
Мов той троянський кінь, ушерть набитий
Вояцтвом кровожерним та гвалтовним?
О ні, вони везуть голодним хліб,
Життя для тих, що згинуті могли б.

Усі

Хай Греції боги вас бережуть!
Ми їм молитись будемо.

Падають навколішки.

Перікл

Устаньте!

Не почестей ми прагнемо — любові
Й притулку для людей та кораблів.

Клеон

Того, хто вам в гостинності відмовить
Або невдячним буде хоч у думці,—
Чи ми самі, чи наші жони й діти,—
Навік хай небо й люди проклянуть!
Та, сподіваюся, цього не буде,
Отож у гості просимо ласкаво!

Перікл

Ми раді гостювати, поки зорі
Всміхнуться нам і в нашім лютім горі.

Виходять.

Входить Гауер.

Гауер Царя показано вам тут,
Що рідну доньку звів на блуд,
І ще одного — слово й чин
Доводять нам, що краший він.
І турбуватись вам не слід:
Цілісінький він вийде з бід.
Побачите: з усіх утрат
Ще вийде виграш у стократ.
Герой благословенний мій —
У Тарсі ще, в країні тій,
Де довлять всі його слова,
Немов то Біблія жива,
Й на честь рятівника свого
Вже ставлять статую його.
Та линуť вісті з далини,
Погляньте, що несуть вони.

ПАНТОМІМА

Одними дверима входять, розмовляючи, Перікл і Клеон, а з ними весь їхній почет; другими — дворянин з листом до Перікла. Перікл показує листа Клеонові, тоді нагороджує послання й підносить його в лицарі. Потім Перікл виходить зі своїм почтом у один бік, а Клеон зі своїм — у другий.

А вдома Гелікан не їв,
Як трутень, мед з чужих трудів.
Порядкував він так, як міг,
Каравши зло, добро беріг,
Про все державця сповіщав,
Як той, прощавшись, побажав:
І як прибув Тальярд злочинний
Замордувать царя безвинно,
І що у Тарсі, безперечно,
Лишатись довше небезпечно.
І ось Перікл у морі знову,
Де буря повсякчас готова:
Ревуть вітри, вівки голодні;
Грім угорі, внизу безодня,

Було за дім йому судно —
Та вже розтрошене воно,
Позбувся цар наш усього,
І носять буруни його.
Ні слуг не стало, ні ~~майна~~,
Душа зосталася одна.
Та ось кінчається біда:
Його на берег викида.
Що буде далі — подивіться
Й на Гауера не гнівіться.
(Виходить)

СЦЕНА I

Морський берег біля Пентаполісу.

Входить Перікл, весь мокрий.

Перікл Вгамуйте гнів свій, о небесні зорі!
Дощ, вітер, грім! Згадайте, що людина
Не годна довго витримати вас,
І я вам підкоряюсь, як годиться.
Ох! Море кидало мене об скелі
Не раз, не два, і міг лиш думать я,
Що неминуча смерть уже моя.
Невже ви мало сили показали,
Віднявши все в нещасного царя?
Хоч не загинув він у вашім вирі,
Дозвольте тут йому померти в мирі.

Входять трое *рибалок*.

1-й рибалка Агов, Лахмане!

2-й рибалка Іди-но, витягнемо невід!

1-й рибалка Чуеш, Голоштаньку?

3-й рибалка Ви щось кажете, хазяїне?

1-й рибалка Ворушись, кажу. А то я тебе розворушу.

3-й рибалка Та я, хазяїне, задумався про тих бідолах, що оце
потонули в нас перед очима:

1-й рибалка Ох, сердешні! В мене в самого серце краялось,
як вони волали до нас «рятуйте!». Та що ж, як нам і самим тоді
було перепереливки.

3-й рибалка А пам'ятаєте, хазяїне, що я сказав, як ми побачили дельфіна? Ото вже крутився та скидався у воді! І що воно таке — чи то риба, чи то звір... Хай їм абищо! Я щоразу, як бачу дельфіна, так і думаю, що мене в море змие. А цікаво, хазяїне, і як воно ті риби в морі живуть.

1-й рибалка Так самісінько, як і люди на суходолі: великі поїдають малих. От візьми якогось жмикрута. Це ж тобі достеменний кат. Отак виграє та перекидається, женучи перед собою мільгу, а тоді роззявить пащеку і всю разом проковтне. Таких китів і на суходолі я видав, що не стулять пащі, поки не проглотять усю парафію — і церкву, й дзвіницю, й дзвони, і все до цурки.

Перікл

(убік)

Мудро сказано.

3-й рибалка А я, хазяїне, якби був дзвонарем, то хотів би того дня бути на дзвіниці.

2-й рибалка Чого це?

3-й рибалка Бо тоді він би й мене проковтнув, а я, попавши до нього в кендюх, так закалатав би, що довелося б йому виригнути і дзвони, і дзвіницю, й церкву, і всю парафію. Та якби наш добрий цар Сімонід думав так, як оце я...

Перікл

(убік)

Сімонід?

3-й рибалка Ми б повимітали геть із краю отих трутнів, що крадуть мед у бджіл.

Перікл

(убік)

Як, мовлячи про жителів морських,
Рибалки ці тлумачать людські вади!

Морська безодня дати їм змогла

Усякі приклади добра і зла.

(Голосно)

Рибалки чесні, доброго вам дня!

2-й рибалка Чесні, чоловіче добрий? А що з того! Та й день у нас такий добрий, що витри його з календаря, то ніхто й не помітить.

Перікл

На берег ваш мене жбурнуло море...

2-й рибалка

Либонь, сп'яну, бо прямо під ноги нам!

Перікл

Я був за м'ячик для вітрів та хвиль,
Вони, неначе в гилки, грались мною,

І ось прошу вас пожаліть мене,
Хоча ніколи ще не вмів прохати.

1-й рибалка Невже? Не вмієш прохати? Шкода, бо в нашій Гречії чимало таких, що випрохують більше, ніж ми руками заробляємо.

2-й рибалка То, може, ти рибу ловити вмієш?

Перікл Зроду не ловив.

2-й рибалка Ну що ж, тоді пропадеш із голоду; бо ниньки як не зумієш нічого вловити, то нічого й не матимеш.

Перікл Чим був колись, про те я вже забув,
Та чим я став, всім тілом відчуваю:
Людиною, задублюю внівець.
Тепла у жилах ледве вистачає,
Щоб міг я ворухити язиком,
Благаючи про поміч вас. Як ви
Не допоможете — отут загину.
Тоді хоч поховайте, як людину.

1-й рибалка Загинеш? Боронь боже, ось на мого плаща, вгорнись та зігрійся. От бач, та ти ж просто красень! Ходімо, житимеш у нас, їстимемо святками м'ясце, в пісні дні рибку, а то ще запіканки та коржики. Просимо до нас!

Перікл Дякую за ласку.

2-й рибалка Слухай-но, друже. Ти сказав, що не вмієш прохати?

Перікл Я вмів тільки жадати.

2-й рибалка Тільки жадати? О, треба й мені так навчитися, то, може, якось від хлости відкручусь.

Перікл А що, тут у вас прохачам дають хлости?

2-й рибалка Не всім, друзяко, не всім! Бо якби всім прохачам давали хлости, то я б крашої служби, ніж катівська, й не хотів... Ну, хазяїне, я підумав витягну невід.

(Виходить із 3-м рибалкою)

Перікл

(убік)

Нехитра праця — і веселість щира.

1-й рибалка Слушайте-но, мосьпане. А ви хоч знаєте, де опинились?

Перікл Не дуже.

1-й рибалка Ну, то я вам скажу. Край наш зветься Пентаполіс, а наш цар — добрий Сімонід.

Перікл Його звете ви добрим Сімонідом?

1-й рибалка Так, мосьпане, і він гідний того, бо царює мирно й править нами добре.

Перікл Щасливий же він цар, коли своїм правлінням заслужив у підданих прізвисько Доброго. А далеко його столиця?

1-й рибалка Та десь усього з півдня дороги. А ще я скажу вам, мосьпане: він має прегарну дочку, і звавтра у неї день народження, тож з усього світу зїхалися князі та лицарі, щоб на турнірі вподобатись царівні та здобути її.

Перікл Якби мені стільки змоги, скільки маю охоти, я б теж подався на той турнір.

1-й рибалка Е, мосьпане, як мусить бути, так усе й є; а чого ти не маєш, те можеш купити чи бодай за жінку виміняти.

Входять 2-й і 3-й рибалки, тягнучи невід.

2-й рибалка Підможіть, хазяїне, підможіть! Ось риба заплуталась у сітці, як біднякове право в законі. Навряд чи й виплутається. А! Бодай йому! Думали — риба, витягли, аж воно іржавий обладунок.

Перікл Що? Обладунок? Покажіть-но, друзі.
Спасибі, доле, що по всіх знегодах
Даєш хоч щось, аби піджився я!
Цей панцер мій, того частина спадку,
Що батько заповів мені колись
На смертнім ложі, наказавши твердо:
«Перікле, бережи його. Мене
Він захищав від смерті. І за це
Ти бережи його. В подібній скруті
(Якої не попустять хай боги)
Він і тебе, можливо, захистить».
Дарунок батьків довго я беріг,
Аж поки море зле, що не щадить
Нікого в гніві, відняло його —
Хоча тепер, утихнувши, вернуло.
Спасибі, доле. Гетьте, чорні дні,
Бо спадок батьків вернуто мені.

1-й рибалка Що ви надумали, мосьпане?

Перікл У вас просити обладунок цей,
Що захищав царя в бою колись.

Його впізнав я по оцьому знаку.
Той цар мене любив, тому й прошу.
Та проведіть до царського палацу:
Туди ввійду в цім лицарськім уборі,
І, як мені в турнірі пощастить,
За все вам зможу щедро відплатить.

1-й рибалка Що? Ти хочеш битись на турнірі за царівну?

Перікл Лиш бойове уміння показати.

1-й рибалка Ну що ж, бери обладунок, і хай тобі боги пошлють удачу.

2-й рибалка Так, але послухай-но, друже! Це ж ми витягли обладунок із навісного моря. Тож і наш пай, хоч якийсь там, є в цьому ділі! Сподіваюсь, мосьпане, коли вам пощастить, ви про нас не забудете.

Перікл Повірте, не забуду!
Ви допомогли мені у крицю вбратись,
А осьде, бачте, в мене із руки
Обручку дорогу не здерло море.
За неї я куплю собі коня
Баского, щоб було дивитись любо,
Як він іде. Одначе треба, друже,
Ще поножі дістати.

2-й рибалка Дістанемо! За мій найкращий плащ. А до палацу я тебе сам відведу.

Перікл Щоб честь добуть, всі сили покладу:
Чи піднесусь, чи зовсім упаду.

Виходять.

СЦЕНА 2

Перед палацом царя Сімоніда.

Входять цар Сімонід із почтом і Таїса.

Цар Готові лицарі турнір почати?

1-й вельможа Готові, мій владарю,
І часу ждуть, щоб стати перед вами.

Цар Готов і я, скажи їм. Та й дочка,
Чий день народження святкуєм нині,

Вже тут сидить, пишаючись красою:
Так вилила її природа-мати,
Щоб чоловічі очі милувати.

Один вельможа виходить.

Таїса Охота ж вам, мій вінценосний тату,
Мене понад заслугу вихваляти!

Цар Так треба, дочко. Адже нас, царів,
Боги творили за своїм взірцем.
Занедбані тьмяніють самоцвіти,
І слава царська може потьмяніти
Від непошани. А тепер, о дочко,
Почесний твій обов'язок — мені
Всіх лицарів девізи пояснити.

Таїса Таке почесне діло я зроблю.

Проходить 1-й лицар, і його зброєносець показує царівні його щит.

Цар Хто перший тут показує себе?

Таїса Зі Спарти лицар, мій славетний батьку;
А на щиті у нього — чорний мурин
До сонця руки простяга. Слова —
«*Lux tua vita mihi*» *.

Цар Для нього ти життя, тебе він любить.

Проходить 2-й лицар.

Хто ж другий вийшов перед наші очі?

Таїса Він македонець, батьку вінценосний,
І на щиті у нього — збройний лицар,
Що дамі підкорився, а слова —
Іспанські: «*Piu por dulzura que por el fuerza*» **.

Проходить 3-й лицар.

Цар А третій хто?

Таїса Антіохієць, тату.
Вінюк лавровий в нього на щиті
Й слова: «*Me potrae pro vexit arex*» ***.

---

* «Твое світло — мое життя» (латин.).

** «Не так силою, як ніжністю» (ісп.; слово *piu* — *it.*).

*** «Мене знадила жадоба слави» (латин.).

Проходить 4-й лицар.

Цар А хто четвертий?

Таїса У нього — смолоскип вогнем донизу.
Слова: «Qui me alit, me extinguit» *.

Цар І означає це: твоя краса
Устигла так його заповонити,
Що може й запалити його, і вбити.

Проходить 5-й лицар.

Таїса У п'ятого — рука, сповита в хмару,
Об пробний камінь золотом черкає.
Девіз у нього: «Sic spectanda fides» **.

Проходить 6-й — Перікл.

Цар А що ж зображує останній знак,
Якого лицар сам, без зброєносця,
Несе так зграбно, вишукано й гідно?

Таїса Чужинець, мабуть, він; а знак його —
Засохла гілка із вершком зеленим.
Слова — «In hac spe vivo» ***.

Цар Девіз чудовий.
Зі скрути, видно, має він надію
Із поміччю твоєю підвестися.

1-й вельможа Йому словами треба личкувати
Такий нужденний вигляд, бо іржавий
Цей обладунок свідчить: батогом
Він краще, аніж списом, володіє.

2-й вельможа Так, мабуть, він чужинець, бо з'явився
Так дивно вбраним на турнір почесний.

3-й вельможа Навмисне зброю начепив таку:
Хай зчистять тут йому іржу в піску.

Цар Лиш нерозумний в одязі шукає
Того, що хтось в душі своїй ховає.
Та годі: лицарі готові битись.
Ми зійдемо на галерею.

Виходять.

За лаштунками гамір і крик: «Убогий лицар!»

---

* «Що мене живить, те й гасить» (латин.).

** «Так пізнається вірність» (латин.).

*** «У цій надії я живу» (латин.).

СЦЕНА 3

Палац Сімоніда.

Входять цар Сімонід, Таїса, маршал двору, дами, вельможі й лицарі з турніру.

Цар Панове лицарі!
Що радий вам я — зайве говорити,
Як зайве і змальовувать словами
Геройство ваше, мовби заголовок
На книзі ваших подвигів писать.
Цього ви не ждете, воно й негоже,
Бо ціну кожному у ділі видно.
Готуйтеся до бенкету, до свята,
Бо ви в гостях у мене, владарі.

Таїса А вам, мій лицарю і гостю,
Даю вінок цей, перемоги знак:
Вінчаю вас царем на день щасливий.

Перікл Це лиш талан, а не моя заслуга.

Цар Назвіть, як хочете, та день цей ваш,
І тут, гадаю, вам ніхто не заздрить.
Своїх дарів природа, наша мати,
Одним із нас наділює багато,
Та іншим — більше. Ви — із них якраз.
Ти, дочко, нині бенкету цариця,
Иди ж сюди. Тобі отут сидіть;
Всіх інших — по заслусі розсадить.

Лицарі Ви, царю, щиро всіх пошанували.

Цар І ви мене. Так, честь у шані в чесних,
Шануймо ж честь, немов богів небесних.

Маршал Ось ваше місце, пане.

Перікл Хай-но інше.

1-й лицар Не суперечте. Всі ми люди гречні
І до великих заздрості не знаєм,
Так само, як малих не зневажаєм.

Перікл Ви справжні лицарі шляхетні.

Цар Сядьте.

(Убік)

Клянуся Зевсом, владарем думок:
Не йдуть на думку страви — тільки він.

Таїса

(вбік)

Клянуся Герою, що править шлюбом:
Мені всі страви тут якісь гіркі,
Лиш він солодкий. О, це справді лицар!

Цар

(убік)

Навряд чи дуже родовитий він,
Та й чим з-між інших вирізнявся? Ну,
Списи ламав — ото й усі діла.

Таїса

(вбік)

Мені він — діамант посеред скла.

Перікл

(убік)

Для мене цей володар — батьків образ,
Отак-бо гордо й він сидів на троні:
Круг нього, мов зірки, державці інші,
А він посеред них — неначе сонце.
І всі вони, немов світила менші,
Свої корони перед ним скидали;
А син його — мов світлячок нікчемний:
Вночі ясний він, та при сонці темний.
Так, бачу я, що справжній цар наш — Час:
Він родить нас, і він нас поглинає,
Дає нам тільки те, що сам бажає.

Цар

Ну, весело вам, друзі?

Лицарі

А як же ще — при вас, великий царю?

Цар

Ось — келих, бачте, повний аж по вінця,
Як ті, що ви підносите коханим,
За вас я п'ю.

Лицарі

Ми щиро вдячні вам.

Цар

Та постривайте.
Цей лицар тут сидить такий сумний,
Неначе бенкет наш і всі розваги
В нас при дворі йому не до смаку.
Таїсо, бачиш?

Лицарі

Що ж із того, батьку?

Цар

Ні, дочко, пам'ятай:
Державці мають жити, як боги,
І кожного дарами обсипати,
Хто їх вибавує.

А ні, то буде цар — немов комар:
Бринить, бринить, а згине — і забули.
Піди розвесели його, Таїсо,
Скажи, що келих цей п'ємо за нього.

Таїса Ох, батьку мій, чи до лица мені
З чужинцем так поводитися вільно?
Не видасться йому, що це негоже?
Що я безстидна, ще помислить може!

Цар Що?
Роби, як я сказав, а то розсерджусь!

Таїса
(вбік)
Буť не могло любішого наказу.

Цар Тоді скажи, що ми б хотіли знати,
Як зветься він, чий син і звідки родом.

Таїса Мій батько, цар, за ваше п'є здоров'я.

Перікл Я дякую йому.

Таїса І зичить віку повного, як келих.

Перікл Знов дякую — і теж за нього п'ю.

Таїса І ще він каже, що дізнатись хоче,
Як ви зветесь, хто родом ви і звідки.

Перікл Я дворянин із Тіру, звусь Перікллом.
Мистецтва і воєнної науки
Навчившись, подавсь пригод шукати,
Та буря потопила кораблі
І мене на ближній викинула берег.

Таїса Він дякує, мій батьку.
Він тірський дворянин, Перікл на ймення,
У морі втратив кораблі й людей,
І винесло його на берег наш.

Цар Йому я співчуваю, далебі,
Й зі смутку хочу пробудить його.
Панове, ми засиділися надто,
Ще й інших треба скуштувать розваг.
Отак, у зброї, як сюди прийшли,
Вояцький бравий танець затанцюйте.
Не виправдовуйтесь, що в ніжних дам
Страждає слух від музики гучної:
Вони і в ліжку люблять нас, і в зброї.
Лицарі танцюють.

От — гарно попросив, то гарно й вийшло.
Поглянь-но, друже,
Он дама хоче теж потанцювати,
А я чував, що ви у вашім Тірі
Чудово вмієте танки водити
Усякі: і шпаркі, й статечні теж.

Перікл   Хто вчився, той уміє, мій владарю.
Цар   Не відмагайтесь, треба знати міру
І в скромності.

Лицарі й дами танцюють.

Ну, добре, добре, годі!
Всім дякую, всі догодили нам,
(до *Перікла*)
А ви — найкраще. Гей, пажі, свічок!
Ведіть гостей до їхніх спочивалень.
(До *Перікла*)
А ваша буде поряд із моєю.

Перікл   Як вам завгодно, царю.
Цар   Вже пізно про кохання говорить,
Хоча воно сюди вас привело.
Тому прямуйте кожен на спочин,
А завтра всі змагайтесь, як один.

Виходять.

СЦЕНА 4

Дім правителя Тіра.

Входять Гелікан і Ескан.

Гелікан   Ескане, знай затаєне від всіх:
Цар Антіох чинив ганебний гріх.
Він кровозмісник був, і ось боги
Ще довше відкладають не захотіли
Тяжкої кари, за огидний злочин
Присудженої. На вершині слави
І гордості, як він у колісниці
Розкішній їхав разом із дочкою,
З небес вогонь упав, спалив обох,
Спотворивши жахливо їхні трупи,
І сморід розійшовсь від них такий,

Що всі, хто звук живих їх шанувати,
Тепер гидують навіть поховати.

Ескан Предивне діло.

Гелікан Що ж, як справедливе:
Вся велич грішника не врятувала
Від помсти неба, й кара гріх спіткала.

Ескан Так, правда.

Входять кілька вельмож.

1-й вельможа Погляньте: він йому самому вірить
І більш не хоче радитись ні з ким.

2-й вельможа Ні, довше вже несила це терпіти.

3-й вельможа Чума на тих, хто не підтрима нас!

1-й вельможа То йдіть за мною. Пане Гелікане!
Я маю вам сказати кілька слів.

Гелікан Мені? Що ж, прошу. Добрий день, панове.

1-й вельможа Знай, ми налиті кривдою по вінця,
Вона уже виходить з берегів.

Гелікан Яка це кривда? З чого? Та невже
Ви хочете царю своєму шкодити?

1-й вельможа Не шкодь собі, шляхетний Гелікане.
Як цар живий, дозволь і нам його
Вітати. Чи відкрий, які краї
Вщасливлює присутністю своєю.
Як він живий, його ми розшукаєм,
Як у могилі — знайдемо її.
Живий — то хай, як перше, править нами,
Помер — оплачмо похорон його
І владаря нового оберімо.

2-й вельможа Гадаємо, навряд чи він живий;
Але держава, де нема державця,
Мов дім без даху, навіть хай міцний,
Завалиться невдовзі. Тож тебе
Ми просимо за владаря нам стати,
Бо ти найкраще вмієш кермувати.

Усі Віват, шляхетний Гелікане!

Гелікан Заради честі відкладіть цей вибір,
Як любите Перікла — відкладіть.
Погодившись, я скочив би у море,

Де з миті втіхи — на годину горе.
Ще рік, я вас благаю, потерпіть
Без владаря законного, панове.
Коли за рік не діждемось його —
Тоді візьму на себе цей тягар.
Коли ж не хочете чекати стільки,
То, як підданці благородні й чесні,
Ідіть його шукати, небезпек
Не боячись ніяких у дорозі.
Як знайдете й умовите вернутись,
Тоді засяете навколо нього,
Мов діаманти у його короні.

1-й вельможа

Лиш дурень мудрій раді не скориться.
Отож рушаймо владаря шукати,
Як Гелікан достойний нам велить.

Гелікан

Тоді потиснім руки, як ведеться.
Де згода, царство там не похитнеться.

Виходять.

СЦЕНА 5

Палац Сімоніда в Пентаполісі.

Входить цар Сімонід, читаючи листа. З другого боку, назустріч йому,
входять лицарі.

1-й лицар Добридень, славний царю Сімоніде!

Цар Дочка моя просила вам сказати,
Що відкладає шлюб на цілий рік.
Чому вона постановила так,
Цього і я від неї не добився.

2-й лицар А можна нам її побачить, царю?

Цар На жаль, не можна, бо вона замкнулась
В своїм покої і не хоче вийти.
Ще рік носить убір Діанин буде.
В тім присяглася Цінтії лицем
І цнотою дівочою своєю.

3-й лицар Тоді прощаємось, хоч як нам шкода.

Лицарі виходять.

- Цар** Ну от,
Усіх відбудув. Та що ж дочка нам пише?
«З чужинцем тільки хочу шлюб я взяти,
Чи більш ніколи світу не видати!»
Чудово, дочко: вибір наш однакий,
Я дуже радий. Та яка свавільна:
І не питає, згоден я чи ні!
Ну, байдуже: я схвалюю цей вибір,
І відкладати шлюб нема причин.
Тс-с! Він іде! Хай поки що не знає.
Входить Перікл.
- Перікл** Щастя вам доля, добрий Сімоніде!
- Цар** І вам щастя. Я дуже вдячний вам
За музику, якою вчора ви
Нас розважали. Зроду я не чув
Солодкої гармонії такої.
- Перікл** Хвала ця з добрості, не по заслuzі.
- Цар** Та ні, ви в музиці великий майстер.
- Перікл** Її найгірший учень, добрий царю.
- Цар** Але дозвольте вас одне спитати:
Що думаєте про мою дочку?
- Перікл** Царівна вельми чеснотлива.
- Цар** І вродою незгірша, правда?
- Перікл** Прекрасна, ніби літній день погожий.
- Цар** Про вас у неї теж чудова думка,
Вона б хотіла навіть мати вас
За вчителя. Що скажете на це?
- Перікл** Такої честі я не гідний, царю.
- Цар** Вона не так гадає. Ось, читайте!
- Перікл**
(убік)
Що ж це таке?
Вона кохає лицаря із Тіру?
Ні, цар на мене пастку наставля.
(Голосно)
Великий царю, не губіть мене,
Чужинця, що зазнав таких нещасть.
Ніколи я так високо не мірив,
Щоб вашу доньку покохати. Я
Лише служити вірно їй ладен.

Цар Ні, ти приворожив мою дитину!
Негідник!

Перікл Ні, богами присягаюсь!
І в голові ні разу не помислив,
Не те що вчинок чи якийсь там вислів,
Що міг її зманиць чи вас розгнівась.

Цар Ти брешеш, зраднику!

Перікл Я — зрадник?

Цар Так!

Перікл Брехня! Такої лютої образи
Терпіть не хочу навіть від царя.

Цар
(убік)
Я в захваті від мужності такої.

Перікл Ні вчинків, ні думок неблагородних
Ніколи зроду я не припускався!
Прийшов сюди я здобувати честь,
А не супроти честі бунтувати.
Хто не таку про мене думку має,
Того оцей ось меч переконає.

Цар Ах, так?
Ну, он іде вона, нехай підтвердить.

Входить Таїса.

Перікл Скажіть, прекрасна й добродісна діво,
Розгніваному батькові своєму:
Чи я хоч раз устами чи пером
Наважився повідать про кохання?

Таїса Хай навіть так, яка ж тут вада,
Коли такі слова я слухать рада?

Цар То ти оце така рішуча, дочко?
(Убік)

Всім серцем радий я, що ти така.

(Голосно)

Ні, я тебе примушу до покорі!
Ти, навіть згоди в мене не спитавши,
Свою любов, свою жагу даруєш
Чужинцеві?

(Убік)

А втім, я добре бачу:
Навряд чи нижчий родом він за мене...

(Голосно)

Тож слухай, дочко: мусиш ти мені
Скоритись! Слухайте і ви, мосьпане:
Чинить, як я велю,— а ні, то я вас
Негайно... одружу!
Так, так, з'єднайте руки і уста.
Отак я за непослух вас караю,
І навіть гірше — щастя вам бажаю!
Що? Раді ви?

Таїса

Як любить він мене.

Перікл

Ох, ти мені дорожча за життя!

Цар

Що? Ви обоє згодні?

Обоє

Коли така, владарю, ваша воля.

Цар

Волю я, щоб ви мерщій звінчались
І в шлюбне ложе чимскоріш уклались.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

Входить Гауер.

Гауер

Та ось палац в обіймах сну,
В нім чути музику одну:
Хропуть всі гучно з переїду
Після весільного обіду.
Очима світить кіт старий,
Чатуючи біля нори,
Цвірчать за піччю цвіркуни:
Раюють у теплі вони.
Дівочтва молода збулась,
Зате дитина зачалась.
Чого не встигнем зобразить,
Самі, будь ласка, уявіть.
Ось пантоміма перед вами,
Я поясню її словами.

ПАНТОМІМА

Входять, одними дверима Перікл і Сімонід із поштою; назустріч їм входить гонець, стає навколішки перед Періклом і вручає йому листа. Перікл показує листа Сімонідові. Вельможі схиляють коліна перед Періклом. Тоді входить вагітна Таїса з мамкою Лікорідою. Цар показує їй листа; вона радіє. Таїса й Перікл прощаються з Сімонідом і виходять з Лікорідою та своїм поштою. Тоді виходять Сімонід і решта.

На північ, південь, захід, схід
Розшукувать Періклів слід
В далеких і глухих краях
На конях і на кораблях,
Узявши повні гаманці,
Із Тіру подались гінці.
Розпитуючи там і сям,
Вдалось нарешті тим гінцям
До Пентаполісу листи
Такого змісту довести:
Цар Антіох з дочкою вмер,
А Тір бунтується: «Тепер
Ми, Гелікане, оберем
Тебе своїм новим царем».
Та той народ угамував,
Бо так усім пообіцяв:
«Іще один чекаймо рік.
Як не повернеться Перікл,
Прийму корону». І коли
До Пентаполісу дійшли
Новини ці, усіх згола
Велика радість поїняла.
В долоні плещуть і кричать:
«Царем є й сам наш царський зять!
І хто б таке подумав міг!»
Проте Перікла часу біг
До Тіру квапить. І дружина,
Хоча й чекає вже дитини,
Плисти з ним хоче. В час такий
Хто може заперечить їй?
Прощання — ріки сліз, як завше;
І, Лікоріду-мамку взявши,
На корабель вона сідає.
Ось їх уже Нептун гойдає
На хвилях легко. Та коли
Вони півшляху пропливли,
Примхлива доля їм новий
Утнула жарт: Борей лихий

Ревнув — і підхопив судно.
Мов качка, вгору-вниз воно
Стриба, пірна, аж страх дивиться.
Кричить нажахана цариця,
І з переляку у небоги
Дочасні почались пологи.
Що там робилось, хай без мене
Покажуть зараз вам зі сцени.
Не хочу я розповідати
Про те, що можна показати.
От уявіть ту сцену так,
Мов палубу, де неборак
Перікл у скруті виступає
І все про бурю повідає.
(Виходить)

СЦЕНА І

Палуба судна в морі.

Входить Перікл.

Перікл О владарю морський, приборкай хвилі,
Що миють небо й пекло. Й ти, що маєш
Вітри в обладі, їх відклич із моря
Й закуй у крицю! Погамуй громи,
Що так жахливо гуркотять. Згаси
Пекельні блискавки!.. О Лікорідо,
Як там цариця?.. Ти, прелюта буре,
Все, мабуть, хочеш вивергнуть із себе.
У ревищі цьому моряцька дудка —
Мов шепіт смерті в вухо, не почутий.
О Лікорідо!.. О Луціно ясна,
Божественна ласкава повитухо
Для тих, що тяжко стогнуть у пологах,
Почуй мене і захисти судно,
Полегши біль моїй дружині любій,
Моїй цариці!

Входить Лікоріда з дитям на руках.

Що там, Лікорідо?

Лікоріда Ось те, що надто юне для страхіть
Таких, як ці. Якби вже мало тяму,
Воно б померло з жаху — так, як я,

Мабуть, помру. Ось, пане мій, візьміть
Цю часточку покійниці.

Перікл Що, що?
Лікоріда Терпіль, бо ж бурі не перекириати.
Це все, що в світі з вашої царици
Зосталось — донька. Тож, заради неї,
Утіштеся й мужайтесь.

Перікл О боги!
Навіщо ви дари свої коштовні
Відразу й віднімаєте? Ні, ми
Тут, на землі, дарів своїх назад
Не забираєм — ми за вас чесніші.
Лікоріда Дитини ради, пане мій, терпіль.
Перікл Нехай спокійно вік твій промине,
Бо ще в таких тривогах не родилось
Дитя. О так, живи спокійно й мирно,
Бо світ іще так грізно не вітав
Дитини царської. Живи щасливо!
Вода, вогонь, повітря і земля
Тебе із лона матернього ревом
Жахливим кликали, сердешна кришко.
У першу мить ти позбулась того,
Чого усе життя не відшкодує.
Тож хай боги найласкавішим оком
На тебе глянуть.

Входять двоє моряків.

1-й моряк Не страхайтесь, царю, з вами бог!

Перікл Я не страхаюсь. Що мені стихії?
Жахливішого вже не заподіють.
Задля дитини тільки, оцієї
Малої крихітки, що в першу мить
Свого життя вже стала мореплавцем,
Благаю я богів: утиште бурю!

1-й моряк Попусти-но шкоти! Гей, чуєш ти чи ні? Та во-
рушися там!

2-й моряк Якби це чисте море, то хай буруни хоч місяця
дістають, мені дарма.

1-й моряк Владарю, царицю треба поховати в морі. Буря
лютує, хвилі он які, і вони не вгамуються, поки на кораблі є мерт-
ве тіло.

Перікл Це у вас забобон.

1-й моряк Ви, владарю, не гнівайтесь, але такий у нас на морі звичай, а в звичаях ми тверді. Тόму хутчії віддайте нам тіло: його треба скинути за борт незагайно.

Перікл Робіть, як знаєте! Моя сердешна!

Лікоріда Владарю, ось вона.

Перікл Жахливі мала ти пологи, люба:
Ні світла, ні вогню... Стихії люті
Тебе забули, й я не маю змоги
Тебе достойно поховать, а мушу,
Заледве до труни поклавши, кинуть
У море, де ні з мармуру гробниці
Не буде, ні незгасної лампади,
Де серед прόстих скойок ти спочинеш
Під шум води, в тіні китів-огромів.
(До Лікоріди)
Скажи, хай Нестор принесе паперу,
Й перо, й чорнило, й скриньку, де клейноди.
Нікандрові звели, хай знайде скриню,
Оббиту шовком. Поклади дитя
На подушку. Поквапся, поки я
Обряд останній справлю. Ну, хутчіше!

Лікоріда виходить.

2-й моряк Царю, в нас тут у трюмі є така скриня, вже проконопачена й просмолена.

Перікл Спасибі, друже. А скажи мені,
Де ми тепер?

2-й моряк Десь недалеко від Тарсу.

Перікл Туди й правуй.
Не в Тір, а в Тарс. Коли допливемо?

2-й моряк Удосвіта, тільки буря притихне.

Перікл Правуй на Тарс!
Клеона там провідаю й дитя
Йому лишу на догляд, бо воно
Навряд чи витримає путь до Тіру.
Роби своє, моряче. Тіло зараз
Я винесу.
(Виходить з моряками)

СЦЕНА 2

Дім Церімона в Ефесі.

Входить Церімон зі слугою та людьми, врятованими з розбитого корабля.

Церімон Гей, Філемоне!

Входить Філемон.

Філемон Ви кликали, мій пане?

Церімон Зігрій та нагодуй цих бідолах.

Філемон виходить.

Яка-бо ніч буремна і тривожна!

Слуга Чимало бур я звідав, та як ця —
Такої не зазнав іще ні разу.

Церімон Вже не застанеш пана ти живим:
Його ніщо порятувати не може.
(До іншого)
Ці ліки ти в аптекаря візьми;
Чи помогли — мені розкажеш потім.

Усі, крім Церімона, виходять.

Входять двоє дворян.

1-й дворянин Добридень вашій милості.

2-й дворянин Добридень,
Вельможний пане.

Церімон Ну, панове любі,
Чого так рано встали ви?

1-й дворянин Ох, пане,
Оселі наші, що стоять над морем,
Тряслися, наче в землетрус. Немовби
Уже й дахи з будинків позривало.
І страх, і подив гнали нас із дому.

2-й дворянин Тому й потурбували вас ми зрана,
А не з завзяття.

Церімон Дякую за правду.

1-й дворянин А я дивуюсь, нащо ваша милість,
Хоч живете в розкошах і в безпеці,
Так рано сон солодкий відігнали.
Це дивне діло — клопоту шукати
Без жодної спонуки.

Церімон

Завжди я

Вважав чесноту й розум більшим благом,
Аніж багатство й знатність. Спадкоємці
Недбалі можуть змарнувати багатство
Й заплямувати знатність; та чеснота
І розум нас рівняють із богами
Безсмертними. Збагнувши це, я здавна
Вивчав мистецтво лікарське таємне,
Читавши мудрі твори, та й на ділі
Все випробовуючи, осягав
Властивості отих цілющих первнів,
Що містяться в рослинах, у металах,
В камінні. Все я знаю про недуги
Природні та про лік на них, і це
Дає мені утіху більшу й глибшу,
Аніж минуших почестей жадоба
Чи напихання гаманів шовкових
На радість дурням та кошавій смерті.

2-й дворянин

Ви весь Ефес своєю добротою
Вщедряєте. Вас сотні називають
Своїм творцем — ви їм життя вернули.
Не тільки ваша вченість та труди,
А й гаманець, для всіх відкритий, ваше
Ім'я між нас уславили навіки.

Входять двоє чи троє слуг зі скринєю.

Слуга

Поставмо тут.

Церімон

Це що?

Слуга

Та це, мій пане,

На берег море викинуло шойно
З якогось, певно, корабля.

Церімон

Погляньмо.

2-й дворянин

Немов труна.

Церімон

Важке навдивовижу.

Ану, відкрийте. Мабуть, справді море
Об'їлось золотом, і ось Фортуна,
До нас зичлива, змусила його
Частинку цю нам в руки відригнути.

2-й дворянин

Так, правда.

Церімон

Бач, і клоччям, і смолою
Ущільнено ретельно. Кажеш, море
Цю скриню викинуло?

Слуга

Так, мій пане.
Страшний бурун її жбурнув — такого
Я зроду ще не бачив.

Церімон

Ну, розкрий,
Та легше! Чую пахоші солодкі.

2-й дворянин

Приємний запах.

Церімон

Кращого не чув я.
Ну, відкривайте. Що це? О боги
Могутні! Труп?

2-й дворянин

Оце-то дивина!

Церімон

В покрови пишні вгорнений, мастями
Намашений, пахучим зіллям весь
Обкладений! І лист якийсь при ньому!
О, проясни мій розум, Аполлоне!
(*Читає з сувоя*)
«Хто виловить цю скриню з вод,
Хай знає: в ній лежить клейнод
Царя Перікла. Як жона,
За всі скарби йому вона
Була дорожча. Як царицю
Й дочку царя, її годиться
Достойно поховать, а в плату
Оце ось золото узяти,
Та й у богів це добре діло
Благословення б заслужило».
Як ти живий, Перікле, серце в тебе
Від горя рветься. Сю ніч лихо сталось?

2-й дворянин

Здається, пане мій.

Церімон

Таки напевне!
Вона ж немов жива. Яке страхіття,
Що в море кинули її. Вогонь
Тут розпалить — та принесить усі
Скриньки з моєї шафи.

Один слуга виходить.

Часом смерть

Годин вже кілька тілом володіє,
І все ж у ньому іскорка життя
Іще не згасла, може розгорітись.
Я чув, в Єгипті був мерлець один
Оживлений за дев'ять аж годин.

Входить слуга зі скриньками, рушниками й вогнем.

О, добре. Є й вогонь, і рушники.
Нехай музики грають тихо й сумно.
Подай отой он слоїк. Швидше, бевзю!
Музики, грайте! Та впустіть повітря!
Панове, ця нещасна оживе:
Природа в ній вже будить теплий віддих.
Годин на п'ять лише вона обмерла,
Погляньте, як життя в ній розквітає!

1-й дворянин

Це небо
Нам через вас явило диво дивне
На вічну славу вам.

Церімон

Вона жива!
Повіки, що небесні самоцвіти,
Утрачені Періклом, прикривають,
Вже розтулили золоту торочку,
І найчистішої води алмази
Між них явилися, щоб світ удвоє
Багатшим став. Живи, прекрасна жінко,
І про свою нам долю розкажи
Сумну й предивну.

Таїса ворушиться.

Таїса

О ясна Діано,
Де я? Де владар мій? Який це світ?

2-й дворянин

Ну й диво!

1-й дворянин

Неймовірне.

Церімон

Тихо, тихо,
Сусіди любі. Поможіть мені
Перенести її в покій суміжний.
Стеліть ліжко. Догляд їй потрібен,
Бо вдруге не врятую вже її.
Під Ескулапа проводом — ходімо!

Вони виносять Таїсу. Всі виходять.

СЦЕНА 3

Дім Клеона в Тарсі.

Входять Перікл із Клеоном та Діонізою й Лікоріда з Маріною на руках.

Перікл Шановний мій Клеоне, час мені
Пливти додому. Термін той річний
Уже скінчивсь, і в Тірі неспокійно.
Прийміть мою щонайширішу дяку,
А решту вам з дружиною нехай
Пошлють боги.

Клеон Тяжкі удари долі,
Що зранили вас прикро, завдали
Й нам болю.

Діоніза Ох, цариця ваша бідна!
Чому сувора доля не дала
Й мені потішитись її красою!

Перікл Ми мусимо коритись вищим силам,
Нехай би я ревів і навіснів,
Як море, де лежить вона,— чого
Досяг би тим? Оце моя Маріна —
Я так назвав її, бо народилась
Вона у морі,— нині в ваші руки
Віддам її, щоб ви про неї дбали,
Її виховували, як царівну.

Клеон О, не турбуйтеся, царю: пригадайте,
Що ви своїм зерном порятували
Народ мій. Як за вас молився він,
Так і за неї буде. Хай би навіть
Я занедбав обов'язок священний,—
Мій вами урятований народ
Мені про нього зразу нагадає.
Але, якщо я дам для цього привід,
Нехай боги карають і мене,
І весь мій рід віднині і довіку!

Перікл Я вірю вам: за це ручиться й честь,
І добрість ваша, тож присяг не треба.
А вам, ласкава пані, я клянусь
Діаною ясною, що її
Ми всі шануємо: допоки донька
Не виросте й собі не знайде мужа,—
Не стригтись, не голитись, хай би я

Гібридним здавався людям. Ну, прощайте.
Ласкава пані, одного прошу:
Зростіть моє дитя.

Діоніза Маріну вашу
Я від своєї рідної дочки
Не менш любитиму.

Перікл Я вдячний вам.

Клеон Тепер ми вас проведемо на пристань.
І вручимо спокійному Нептуну
Й вітрам попутним.

Перікл   Радий буду я,
Ходім же, люба пані, Лікорідо!
Не треба сліз!
Дбай про свою маленьку господиню,
То в неї ласки заживеш. Ходімо ж!
Виходять.

СЦЕНА 4

Дім Церімона в Ефесі.

Входять Церімон і Таїса.

Церімон Цей лист і ці коштовності, царице,
Лежали з вами у труні. Вони
Належать вам. А вам письмо знайоме?

Тайса Це муж писав. Я добре пам'ятаю,
Як ми пливли по морю, як у мене
Пологи почались, та чим скінчились,
Не знаю, далєбі. Але, напевне,
Свогого мужа, любого Перікла,
Я більше не побачу, а тому
Убір весталки надягну й ніколи
Вже втіхи не зазнаю.

Церімон. Коли наважились ви так, царице,—
То храм Діани недалеко звідси,
І там ви жити можете довіку.
Як благоволите, моя небога
Вам слугувати буде.

Таїса Я можу тільки «дякую» сказати,
Та щира, хоч мала, моя відплата.
Виходять.

Входить Гауер.

Гауер Перікл до Тіру прибуває,
Знов у своїм царює краї.
В Ефесі — страдниця-цариця,
Вона — Діанина черниця.
Вділім уваги і Маріні:
Вона живе у Тарсі нині.
Клеон їй виховання дав
Чудове: й музики навчав,
І всіх мистецтв, які дівчатам
Потрібні — душі чарувати.
І всіх чарує там вона;
Одначе Заздрість, ця страшна
Потвора, гострить вже ножа:
Гірка-бо слава їй чужа.
В Клеона теж була дочка
Відданиця, та не така,
Як та Періклова царівна:
Їй вродою ніяк не рівна.
Дві дівчини удвох були
Весь час і всюди; та коли
Із-під лілейної руки
Із кросен сходили шовки,
Чи голка тнула полотно,
Щоб крилось квітами воно,
А чи під лютню лився спів,
Що заганьбив би й слов'їв,
А чи складались там пеани
На славу ясної Діани,—
Маріна краща скрізь була,
І Філотена не могла
Зрівняться з нею. Всім здавалось,
Мов перед ними красувалась
Венерина голубка біла,
А поруч неї гава сіла.
Не з лестощів, а по красі
Маріну хвалять геть усі.
Це Філоменині принади
Так тьмарить, що, не мавши ради

Інакшої, ревнива мати
Взялась убивцю намовляти:
Лиш так позбудеться Маріни,
Суперниці її дитини.
І ще подія їй догідна —
Померла Лікоріда бідна,
Отож проклята Діоніза
Убивче, гостре не залізо
Наготувала вже. Що буде,
Я й сам би розказав вам, люди,
Та вірш мій тихо шкандибає,
А час на крилах пролітає,
Отож дивіться знов виставу,
Пустивши в хід свою уяву
Ось Діоніза й Леонін —
Маріну вбити має він.
(*Виходить*)

СЦЕНА 1

Берег моря біля Тарсу.

Входять Діоніза й Леонін.

Діоніза   Згадай: ти це зробити запрягся!
Один удар; ніхто про те не взнає.
Зате ж нічим ти стільки не заробиш
Так швидко. Тільки в серце не пускай
Холодного сумління чи любові
Палкої, й жалошам тебе зм'якшити
Не дозволяй, бо їх і ми, жінки,
Відкинули. Як воїн, до мети
Прямуй, ти чуєш?

Леонін   Добре, все зроблю.
А все ж вона — божественне створіння.

Діоніза   То їй і місце десь серед богів.
Диви, іде, за мамкою ридає.
Ну, ти наваживсь?

Леонін   Так, наваживсь я.

Входить Маріна з кошиком квіток.

Маріна Ні, я зірву всі квіти на землі
Й твоєю могилку всиплю ними. Сині,
І жовті, і фіалки, і стокротки
Нехай її, мов килим, застилають,
Покіль ще літні дні. Ох, бідна ж я!
У бурю зроджена, жила без неньки,
Й життя для мене — буря невгамовна,
Що всіх у мене друзів віднімає.

Діоніза Це ти, Маріно? А чого сама?
Чого моя дочка не біля тебе?
Не сохни з туги, бо ж у тебе є
Ще опікунка — я! Ох, боже милий,
Як ти змарніла від пустої скрухи!
Давай-но квіти. Йди на узбережжя,
Там з Леоніном погуляй. Над морем
Повітря свіже — апетит нагонить.
Візьми її під руку, Леоніне.

Маріна Навіщо! Вам самій слуга потрібен.

Діоніза Ну, годі, годі!
Таж я люблю й тебе, й твого батька,
Як рідних. Ми ждемо його у гості
Із дня на день. Коли прибуде він
І свій клейнод застане тут поблідлим,
То пошкодує, що пустився в путь,
Мене й Клеона зганить, бо, мовляв,
Не дбали ми про тебе. Тож іди.
Гуляй, розвеселись. Верни на лица
Чудові ті рум'янці, що й старим,
І юним зір чарують. Я й сама
Дійду додому.

Маріна Ну гаразд, піду,
Але мені не хочеться...

Діоніза Облиш,
Я знаю — це тобі на користь буде.
Хоч півгодини, Леоніне, з нею
Пройдись. Та не забудь, що я казала.

Леонін О, не турбуйтеся, пані.

Діоніза Ну, я тебе на час покину, люба.
Гуляй помалу, щоб не вгрілась дуже.
Я ж мушу дбать про тебе.

Маріна

О, я вдячна.

Діоніза виходить.

Цей вітер з заходу?

Леонін

І трохи з півдня.

Маріна

Як я родилась, був північний.

Леонін

Он як?

Маріна

Казала няня, батько не боявся,
А ще й гукав матросам: «Молодці!»
Руками царственими тяг за ливни,
Тоді, за щоглу держачись, стояв
Супроти хвиль, що палубу ламали.

Леонін

Коли було це?

Маріна

Як родилась я.
І хвилі, й вітер так іще ніколи
Не лютували. Одного матроса
Зірвало в море зі снастей, проте
Ніхто його не зваживсь рятувати:
Металися, промоклі до рубця,
З корми до носа. Боцманова дудка
Та капітанів крик ще більший безлад
Чиняли.

Леонін

Годі, годі. Помоліться.

Маріна

Чого б то?

Леонін

Сказав я — помоліться, тільки швидше,
Не дляйтесь, не глухі боги, а я
Скінчити швидко маю.

Маріна

А за віщо ж
Мене вбиваєш?

Леонін

На догоду пані.

Маріна

Чого ж вона моєї смерті прагне?
Адже ніколи, скільки пам'ятаю,
Я, далебі, не вразила її.
Лихого слова зроду не сказала,
Не скривдила ще жодного живого
Створіння. Так, повір: не те що миші,
А й мухи зроду не вбивала я.
Бувало, ненароком наступлю
На черв'яка, та й то з жалю заплачу.
Чим завинила я? Яка їй користь

З моєї смерті? А моє життя
Чим небезпечне їй?

Леонін Мені звеліли
Не розважати, а зробити діло.

Маріна Надіюся, що ти його не зробиш.
Ти не потвора, й видно по лиці,
Що добре серце в тебе. Таж недавно
Я бачила, як ти розборонив
Двох забіяк, хоч перепало там
Тобі й самому. Ти повівся гарно,
Вчини ж так само. Хай моєї смерті
Твоя жадає пані — стань між нами
Й оборони мене, слабкішу.

Леонін Я
Зроблю, що обіцяв.
(Хочає її)

Входять пірати.

1-й пірат Стій, душогубе!

Леонін утікає.

2-й пірат Піймалась рибка!

3-й пірат Цур, на всіх, хлопці, цур на всіх! На корабель її,
хутчіше!

Виходять, забравши з собою Маріну.
Входить Леонін.

Леонін Ці лобурі — Вальдесові пірати.
Вони взяли Маріну. Що ж, нехай.
Тепер нема їй вороття. Ручуся:
Уб'ють і в море викинуть... А втім,
Натішитись та й відпустити можуть,
На борт не взявши. Ну, тоді умить
Я мушу тут збезчещену добить.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Дім розпусти в Мітілені.

Входять хазяїн, хазяйка і Чіп.

Хазяїн Чопе!

Чіп Що, хазяїне?

Хазяїн Іди на базар — пошукай свіжих дівчат. Ярмарок, у місті повно розпусників, а в нас для них товару бракує. Скільки ж то ми прибутку втрачаємо!

Чип Ми ще ніколи так із товару не вибивалися. Зостались усього нещасні три повії, вони ж не обслужать усіх, хто прийде. Та й затягані вже до останку, нікуди не годящі.

Хазяїн Отож добудь новеньких за будь-яку ціну. В нашому ділі як рук не докладеш, то прогориш.

Хазяйка Правду кажеш. А з підкидьків їх ростити — не скоре діло, хоч я й таких уже більш десятка на ноги поставила.

Чип Поставити то поставила, та сама ж їх і повалила. Отже, йти мені на базар?

Хазяйка Ну а що ж діяти? Ті, що в нас zostались, уже так прогнили — як добрий вітер війне, то й розпадуться.

Хазяїн Твоя правда. А дві з них, як по ширості сказати, й для клієнтів небезпечні. Отой трансільванець, що спав з нашою малою, вже й дуба врізав.

Чип Еге ж, вона його хутенько вавкою наділила. Ну, зате ж хробакам бенкет. Але піду вже на базар.

(Виходить)

Хазяїн Ех, якби наскладати три-чотири тисячі цехінів, то можна б і прикрити нашу крамничку та жити собі спокійно.

Хазяйка А навіщо? З якої речі? Хіба завадить нам якийсь прибуток на старість?

Хазяїн Прибуток прибутком, але ж і добра слава чогось варта. Та й прибутку не стільки, скільки ризику. Одне слово, якби ми змолоду збили добрий гріш, то тепер би можна й покинути це діло. А крім того, наше ремесло й богам невгодне, і це знов же промовля за те, що пора з ним кінчати.

Хазяйка Ет, чи мало людей грішить не гірше за нас!

Хазяїн Тож-бо, що не гірше. А хто й краще. І виходить, що ми таки найгірші. Та й саме ремесло нікчемне, навіть фахом його не назвеш. А ось уже й Чип вертається.

Входить Чип з піратами й Маріною.

Чип Заходьте, заходьте, панове. То, кажете, вона ще дівчина?

Моряк Напевне, добродію!

Чип Гляньте, хазяїне, яку цяцю я сторгував. Як подобається, то беріть, а як ні — пропав мій завдаток.

Хазяйка А як по-твоему — годиться?

Чін Лицем гарна, мова приємна, вбрана багато — а чого ще треба?

Хазяйка А ціна яка?

Чін Менш, як за тисячу, не віддають.

Хазяїн Що ж, ходімо зі мною, панове. Я вам виплачу гроші. Жінко, забери її та розтлумач їй, як слід поводитися, щоб не знеохотити клієнтів.

(Виходить з піратами)

Хазяйка Чопе, роздивись-но її добре, які в неї коси, лице, зріст, спитай, скільки їй років, та упевнись, чи справді вона дівчина, а тоді закликай клієнтів; хто, мовляв, більше заплатить, той матиме її перший. Ет, якби такі чоловіки, як колись, то за дівоцтво добрий шмат грошей відвалили б. Ну, роби, що я сказала.

Чін Зараз, зараз учиню цілу виставу.
(Виходить)

Маріна І чом той Леонін не поспішився!
Нехай би тнув без слів; і чом пірати
Не кинули мене в морську безодню,
Де матір я знайшла б!

Хазяйка Чого ти голосиш, вродливице?

Маріна А того, що вродлива.

Хазяйка Годі, годі, боги для тебе не поскупились.

Маріна А я на них і не нарікаю.

Хазяйка Радій, що в мої руки попала, тут тобі житиметься добре.

Маріна Воліла б я лишитися в руках
У того, хто хотів мене убити.

Хазяйка Та в мене тобі не життя буде, а втіха!

Маріна Ні.

Хазяйка А я кажу — так. Ти скуштуєш усіляких кавалерів, натішишся і з білявими, й з чорнявими, і з якими схочеш. Чого ти затикаєш уста?

Маріна Чи ви жінка?

Хазяйка А ти б як хотіла?

Маріна Щоб ви були або чесна жінка, або зовсім не жінка.

Хазяйка А бодай тобі, нетямо! Бачу, морока буде з тобою. Ну, годі, ти ще зелений пагінець, як я тебе зігну, так і ростимеш.

Маріна Бороніть мене, боги!

Хазяйка Боги нам дають в оборону чоловіків, ото ж чоловіки тебе розважатимуть, частуватимуть, лоскотатимуть. О, вже й Чіп іде.

Входить Чіп.

Ну, що, хлопче, оголосив про неї на ринку?

Чіп Усе оголосив, хіба що волосинок на голові не злічив. Прямо змалював словами її всю.

Хазяйка Ну й, як же — слухали тебе люди? Йі зацікавились? Надто котрі молодші?

Чіп О, так би, мабуть, не слухали й батьківського заповіту, далебі! У одного іспанця аж слина потекла, він уже в самі слова мої залюбився.

Хазяйка Ну, цей завтра прибіжить вичепурений!

Чіп Та ні, ще сьогодні ввечері. А ви, хазяйко, пам'ятаєте отого панка француза, що ходить розкарякою?

Хазяйка А, пана Бубоньє?

Чіп Його, його. Він як почув мою оповідь, то хотів був аж підскочити, але тільки зойкнув, а тоді заприсягся, що завтра прийде глянути на неї.

Хазяйка Оце ж він і заніс сюди свою болячку, а тут тільки підновлює її. Я знаю, він прийде й трусне капшуком.

Чіп От якби нам тут із кожної країни по мандрівцю, ми б усіх оцією лялечкою заманили.

Хазяйка

(до Маріни)

А підійди-но ближче. Ти маєш нагоду забагатіти. Лиш затям: удавай, ніби тебе жахає те, чого тобі й самій кортить, і прикидайся некорисливою, коли загібаєш гроші. Можеш плакати над своєю долею, аби розжалити кавалера. Бо кого жаліють, до того бувають ласкаві, а ласка — то певний зиск.

Маріна Я вас не розумію.

Чіп Учїть її, хазяйко, вчїть. Побуде в нас, то з неї ота соромливість вивітриться, тільки треба трохи часу.

Хазяйка Твоя правда, треба. Адже й шлюбна молода спочатку соромиться того, що має вчинити по законному праву.

Чін Та котра соромиться, а котра й ні. Але ж, хазяйко, це м'ясце для вас я виторгував...

Хазяйка І хотів би його скуштувати?

Чін Ще б пак.

Хазяйка Хто ж боронить?.. Чуєш, дівчино, а оце твоє вбрання мені дуже подобається.

Чін Ні, хазяйко, краще хай вона поки що в ньому буде.

Хазяйка А ти, Чопе, піди ще й по місту оголоси. Розкажи, яка в нас нова лялечка є; збитку тобі від цього не буде. Певно, сама природа її на те виліпила, щоб тобі прислужитися. Отож посій скрізь новину, яка це перлина, то пожнеш і врожай зі своїх слів.

Чін Будьте певні, господине, грім так не будить сонних вугрів, як я, змальовуючи її вроду, розбуркаю наших ласолюбів. Ще ввечері не одного просвіщу.

(Виходить)

Хазяйка Ну, ходім зі мною.

Маріна Ні, я своє дівоцтво збережу —
Хай завдяки вогню, воді, ножу!
Допоможи мені, Діано!

Хазяйка Яке нам діло до Діани? Ну, йди вже, чуєш?
Виходять.

СЦЕНА 3

Дім Клеона в Тарсі.

Входять Клеон і Діоніза.

Діоніза Ну, не дурій. Однаково ж не вернеш.

Клеон Ох, Діонізо, злочину такого
Іще не споглядали сонце й місяць!

Діоніза Я бачу, ти дитинієш на старість.

Клеон Якби я цілим світом володів,
Його б віддав, щоб діло це не сталось.
Вона ж була царівна — і корони

Найкращої на цій землі достойна
Чеснотами ще більше, аніж родом.
Злочинний Леонін! Хоч ти його
Теж отруїла, та шкодую дуже,
Що ти й сама не випила отрути.
За чин твій це була б відплата гідна.
І що ж тепер Періклові сказати,
Як він приїде?

Діоніза

Скажемо — померла.
Няньки — не Парки, і життя та смерть
Не в їхній владі. Уночі померла,
Скажу, і хто це зможе спростувати?
Хіба що ти, святеннику наївний,
Хизуючися чесністю, гукнеш:
«Ії підступно вбито!»

Клеон

Годі, годі!
З усіх гріхів на світі — для богів
Немає тяжчого.

Діоніза

Ти, може, віриш,
Що й горобці із Тарсу полетять
Розкрий Періклу правду? Я соромлюсь
І думать, щоб, таку шляхетну кров
У жилах мавши, бути боягузом.

Клеон

Хто змириться з таким злочинством, той,
Хоч не давав на нього згоди, вже
Не може зватися шляхетним.

Діоніза

Що ж,
Хай так. Але ніхто не знає правди,
Крім тебе: Леонін-бо неживий.
Вона затьмарила мою дитину
І шлях до щастя заступила їй.
Ніхто на нашу доньку і не глянув,
Усі очей не зводили з Маріни,
А нашу мали за якусь нехлюю,
Не варту й погляду. Як гострий ніж,
Мені це серце краяло, й хоч ти,
Не люблячи дочки своєї, кажеш,
Що вчинок мій нелюдський, я його
Вважаю за велике добродійство
Для нашої дитини.

Клеон

О боги,
Простіть наш гріх.

Діоніза

А що Перікл нам скаже?

Маріну ми оплакали, та й досі
За нею тужимо. Її надгробок
Ось-ось докінчать, літери злотисті
На ньому промовлятимуть хвалу
Й дочці його, і нам, що спорудили
Той пам'ятник.

Клеон

Ти — гарпія, о жінко:

Ти маниш жертву ангельським лицем,
Щоб кігті в неї люто вгородити.

Діоніза

А ти — мов той, хто запевня богів,
Що мух не він, лише зима вбиває.
Але мене послухаєшся, знаю.

Виходять.

СЦЕНА 4

Входить Гауер.

Гауер

Ми вже скорочували час і шлях,
Моря перепливали в черепках,
Уяви буйні крила розгортали,
Із краю в край на них перелітали.
Гадаю, ви пробачите цей гріх,
Що мова в нас одна в краях усіх,
Де ми донині з вами побували.
Тепер же — слухайте, що буде далі.
Вернімся до Перікла. Він в ці дні
Ізнов пливе по морю на судні,
А з ним його численний пишний почет.
Свою Маріну він побачить хоче,
Свою єдину втіху. Гелікан
При ньому. Тіром правити Ескан
Лишився: вже давно високий чин
І статки немаленькі має він.
Вітри попутні й корабель швидкий
Несуть царя до Тарсу — а думки
Вперед летять. Їх легко розгадати:
Дочку до себе хоче він забрати.
Вони, немов примари, промайнули,
Покіль про них від мене ви лиш чули.
Та ось я зараз покажу їх вам,
Бо вухам менше віри, ніж очам.

Входять з одного боку Перікл, із другого Клеон та Діоніза. Клеон показує Періклові на гробницю Маріни. Перікл виказує тяжку скорботу, надягає лахманину і в розпуці виходить. Потім виходять Клеон, Діоніза й інші.

Як легко фальш в оману вводить віру!
 Жалобу їхню взяв Перікл за шири
 І, горем невимовним геть прибитий,
 Зігхаючи, рясними слізьми злитий,
 Відплив із Тарса й клятву дав велику
 Не стригтися, лица не мить довіку
 І лахмани носити. Бура люта
 Бурхає в грудях, а проте зігнути
 Його не може. Прочитаймо ж нині
 Ту епітафію, яку Маріні
 Підступна Діоніза склала.
(Читає напис на Марініному надгробку)
 «Тут спочиває ніжний цвіт,
 Зів'ялий на світанку літ.
 Була, прекрасна, мов зоря,
 Дочкою тірського царя,
 Маріна на ім'я. Коли вродилась,
 Тоді сама Фетіда загордилась
 І проглинула шмат землі чималий.
 Це бідну землю тяжко налякало,
 Й Фетідину хрещеницю від себе
 Вона послать поквапилась на небо.
 Це, певне, кривдою здалось богині,
 Тож хвилями у берег б'є донині».
 Не може бути кращої личини,
 Ніж лестощі, для замірів злочинних.
 Отож Перікл у смерть дочки повірив
 І шлях свій дальший на Фортуну звірив.
 Ми ж до Маріни маємо вернути,
 Побачити її в ганьбі й у скруті.
 Ну ж, уявіть, що ви у Мітілені,
 Й дивіться, що відбудеться на сцені.
(Виходить)

СЦЕНА 5

Дім розпусти в Мітілені.

Виходять двоє кавалерів.

1-й кавалер Ти чув коли таке?

2-й кавалер Не чув і більш не почую в такому місці, коли її тут не стане.

1-й кавалер Щоб у такому домі проповідувати благочестя! Це ж і вві сні не присниться.

2-й кавалер Де там! Більше я до таких домів і не поткнуся. Ходім краще послушаєм, як співають весталки.

1-й кавалер Віднині я залюбки робитиму щось добротне, а зі стежки блуду зійду навіки.

Виходять.

СЦЕНА 6

Там-таки.

Входять хазяїн, хазяйка й Чіп.

Хазяїн Пропала моя тисяча, але я ще стільки б заплатив, аби її тут не було.

Хазяйка Хай їй абищо! Вона здатна самого бога Пріапа заморозити, через неї ціле покоління не вродиться на світ. Треба, щоб її гвалтом узяли,— або зовсім її спекатись. Замість давати клієнтам те, що повинна, а мені — той прибуток, що належиться, вона витіває тут усякі штуки, то казання виголошує, то молиться, то колінкує, і якби сам диявол поліз до неї цілуватись, вона б і з нього пуританина зробила.

Чіп А й правда, треба мені згвалтувати її, а ні, то вона від нас усіх кавалерів віднадить, а з блюзнірів проповідників поробить.

Хазяїн Пранці б на неї з її блідою неміччю!

Хазяйка Таки правда, ми її хіба через пранці позбудемось. О, он прийшов вельможний пан Лізімах, перевдягнений.

Чіп Якби тільки та принда допускала до себе клієнтів, мали б ми і пана, й драба в себе.

Входить Лізімах.

Лізімах Ну, як тут ваші незайманки? Почім десяток?

Хазяйка Хай боги благословлять вашу милість!

Чіп Радий бачити вашу милість при доброму здоров'ї!

Лізімах Ще б пак; для вас же краще, коли ваші гості на своїх ногах стоятимуть. Ну, знайдеться тут у вас яка-небудь здорова дивовижа, щоб чоловік міг із нею побавитись і не бігти потім до лікаря?

Хазяйка Є одна, пане, якщо тільки вона... Але такої в Мітілені ще не було.

Лізімах Якщо вона погодиться робити нічне діло, хочеш ти сказати?

Хазяйка Ваша милість із півслова розуміє.

Лізімах А поклич-но її, поклич.

Чіп На вигляд, пане, чиста тобі троянда, біла та рожева; та вона й була б справжньою трояндою, якби лиш...

Лізімах Що «якби лиш»?

Чіп Е, пане, я теж умію бути скромним!

Лізімах Ну, скромність красить звідника не менше, ніж тих, кому вона дає славу добродішних.

Чіп виходить.

Хазяйка Ось зараз вона вийде: квіточка, та й годі, і ще ніким не зірвана, будьте певні.

Входить Чіп з Маріною.

А що, гарна?

Лізімах Еге, після такого довгого плавання згодиться. Ось тобі гроші й zostав нас удвох.

Хазяйка Прошу, ваша милосте, дайте слівце їй сказати, а тоді я щезну.

Лізімах Ну, кажи.

Хазяйка

(до Маріни)

По-перше, пошануй цього пана, бо він дуже пристойний чоловік.

Маріна Добре, коли справді він такий,— тоді я пошаную його як годиться.

Хазяйка По-друге, він правитель нашої країни, а тому я йому підлягаю.

Маріна Коли він править країною, то ви справді йому підлягаєте, але чи це йому додає пристойності,— не знаю.

Хазяйка Прошу тебе, не носись ти більше зі своїм дівоцтвом, а будь ласкава з ним. Він тебе озолотить.

Маріна Коли він явить мені свою ласку, я її з вдячністю прийму.

Лізімах Ну, ви вже?

Хазяйка Пане мій, вона ще не виїжджена, тож вам доведеться трохи поморочитись із нею... Ну, ходімо **вже**. Зоставимо вельможного пана з нею на самоті. Та гляди мені!..

Хазяїн, хазяйка й Чіп виходять.

Лізімах А скажи, красуне, давно в тебе таке ремесло?

Маріна Яке, пане мій?

Лізімах Ну, ти образишся, коли я його прямо назву.

Маріна Я не бачу в своєму ремеслі нічого образливого. Можете називати його прямо, коли хочете.

Лізімах Ну, то відколи ти така, як тепер?

Маріна Відколи себе пам'ятаю.

Лізімах Ото такою юною вдарилась ти в це діло? У п'ять, у сім років уже стала розпусною?

Маріна Ще раніш, пане, якщо тільки я тепер така.

Лізімах Ну, а яка ж ти! Коли в такому домі живеш, то ти продажна.

Маріна А коли ви знаєте, що це такий дім, то нащо сюди ходите? Я чула, ніби ви з пристойних людей, ще й правитель цього міста.

Лізімах Як! Твоя хазяйка вже сказала тобі, хто я такий?

Маріна Яка це моя хазяйка?

Лізімах Ну, оця зеленярка, що сіє на своєму городі сомоуту й нечестя. А, розумію: почувши, хто я такий, ти маніжишся переді мною. Але будь певна, красунечко, я тобі лихого не зроблю, тільки добре. Ходімо скоріш у якийсь затишний куточок. Ну-бо, ходімо.

Маріа Коли ви роду чесного, явіть
Це зараз; а коли почесний сан
Вам наданий, то доведіть, що слушно.

Лізімах Що, що? Так хто ж ти, поясни до ладу!

Маріа Я дівчина, хоч доля нещаслива
Закинула мене у цей свининець,
Де продаються дорого хвороби —
Дорожче, аніж ліки. Я б воліла,
Аби звільнитися з цього вертепу,
Перемінитись у найменшу пташку,
Що пурхає на волі.

Лізімах Не гадав я,
Що вмієш ти так гарно говорити.
Хоч би й з гидким на думці я прийшов,
Твої слова мене змінили б. Ось,
Візьми це золото й лишайся далі
На цій дорозі чесній. І нехай
Боги тебе покріплять.

Маріа Вас також
Нехай вони боронять.

Лізімах Ти ж повір,
Що наміру ~~стидкого~~ я не маю,
Сюди йдучи. Мені цей дім смердить.
Прощай. Ти чесна дівчина, я бачу,
І навчена звичаїв благородних.
Ось на ще золота. Того, хто схоче
Тебе розбестити, нехай спіткає
Прокляття і злочинська смерть. А ти
Чекай мене із добрими вістями.

Входить Чіп.

Чіп Ваша милосте, а мені? Хоч один черв'ячок.

Лізімах Тюремнику проклятий, геть від мене!
Якби не дівчина оця, твій дім
На тебе завалився б! Геть, кажу!
(Виходить)

Чіп Це що таке? Доведеться знов за тебе взятись!
Коли ота твоя гонориста цюта, не варта й сніданку в послідушій
харчівні, має зруйнувати нам усе хазяйство, то хай мене викла-
дуть, наче спанієля. Ходімо!

Маріа Куди?

Чін Або я сам відберу в тебе твоє дівоцтво, або перший-ліпший гицель це зробить. Ходімо! Більш не будеш кавалерів від нас відлякувати. Ходімо, кажу!

Входить хазяйка.

Хазяйка Ну, що тут? Що за клопіт?

Чін Що раз — то гірше, хазяйко. Вона вже й вельможному Лізімахові казання прочитала.

Хазяйка Страхіття!

Чін Вона клепле на наше ремесло, ніби воно смердить перед лицем богів.

Хазяйка Та її повісити мало!

Чін Вельможний пан хотів повестися з нею по-вельможному, то вона його таким холодом обдала, що він і сам у молитви вдарився.

Хазяйка Бери її, Чопе, й роби з нею, що хочеш. Порви їй той віночок, то, може, вона злагідливіша стане.

Чін Будячця теж можна переорати! Я їй дам раду!

Маріна Почуйте мене, о боги, почуйте!

Хазяйка Ба, вже закликає! Вона чаклунка! Геть її! Бодай вона ніколи не переступала мого порога! Щоб її грець побив. Вона вродилась на те, щоб нас попідтинню пустити. Ну, чого ти не хочеш скоритися жіночій долі? Носиться зі своїм дівоцтвом, як із писаною торбою!

(Виходить)

Чін Ну, ходімо, панночко, ходім зі мною.

Маріна Чого ти від мене хочеш?

Чін Хочу відняти в тебе той клейнод, що ти ним так дорожиш.

Маріна Прошу тебе, спершу скажи мені одну річ.

Чін Ну, яку там ще річ?

Маріна Ким стати зичиш ворогу своєму?

Чін Ким? Щоб він був, як мій хазяїн — чи, краще сказати, хазяйка.

Маріна Таж ти мерзенніший від них обох. Вони лише наказують — ти робиш! Адже найпослідуший чорт із пекла З тобою службою не помінявся б.

Ти двері відчиняєш всім падлюкам,
Що тут шукають насолод гидотних,
І кожен з них тобі зі злості може
У пику дати. А твоя їда —
Мов блювотиння із недужих шлунків.

Чін А що ж я маю робити, га? В солдати йти, чи що? Там сім років прослужиш, а як позбудешся ноги, то не матимеш за що й дерев'янку придбати.

Маріна Роби що-будь. Вивозь із міста сміття,
Відхідки чисть, підручним стань у ката:
Усі ці служби кращі за твою.
Того, що ти тут робиш, навіть мавпа
Соромилася б. О, хоч би боги
Мене, безпечну, визволили звідси!
Ось золото. Візьми його собі,
Переконай хазяїна свого,
Що можу заробляти я інакше:
Співати, ткати, шити, танцювать,
Я ще багато вмію — не хвалюсь,
Та й інших би могла цього навчати.
Я певна, що в такім великім місті
Знайшлися б учениці.

Чін А ти й правда зуміла б навчати всього цього?

Маріна Як не зумію, заберіть мене
Й віддайте послідушому пахолку,
Що учаша до вас.

Чін Гаразд, побачимо, що можна для тебе зробити.
Як зумію, то влаштую тебе десь.

Маріна Аби серед чесних жінок.

Чін Ну, правду кажучи, таких я знаю небагато. Та й без згоди хазяїна й хазяйки нічого не зроблю, бо вони ж запла-тили за тебе. Тому я розкажу їм, чого ти просиш, і, напевне, вони погодяться. Не журися, зроблю для тебе, що зможу. Ходімо.

Виходять.

Входить Гауер.

Гауер Вдалось ганьби уникнути Маріні
І в чесний дім попасти. Там вона
Співає і танцює, як богиня,
На втіху смертним, чиста і ясна.
Учених розумом своїм дивує,
А голка у її метких руках,
З природою змагаючись, гаптує
Бруньки, квітки, пташок на гілочках.
Немов живі троянди та суниці
Кладе вона на шовк і полотно.
Ій щедро платять знатні учениці,
Та плата йде хазяйці все одно.
Лишім її. Хай думка наша лине
До батька, до Перікла-бідака.
З попутним вітром до тієї країни
Приплив він, де живе його дочка.
Нептунів день тоді справляли в місті;
Жалобний стяг на тірському судні
Пан Лізімах угледів оком бистрим
І враз помчав до нього на човні.
Ось корабель скорботного Перікла;
Побачите, що діялося там.
Доповніть це уявою, як звикли,
Уважно тільки треба слухать вам.
(Виходить)

СЦЕНА I

Періклів корабель поблизу Мітілени. На палубі — намет, перед ним — запона; в наметі лежить на ложі Перікл. До судна пристає човен. Входить Гелікан; за ним двоє моряків — один з тірського корабля, другий з човна.

1-й моряк

(до мітіленського моряка)

Де ж Гелікан вельможний? Він на все
Вам відповість. А, ось і він.

Там, пане мій, із Мітілени човен,
На нім правитель міста Лізімах.
Чи приймете його на кораблі?

Гелікан Аякже! Йди поклич когось із почту.

1-й моряк Панове, гей! Мій пан вас кличе!

Входять двоє-трое дворян.

1-й дворянин Ось ми, вельможний пане.

Гелікан Панове! Там прибув високий гість,
Його достойно треба привітати.

Дворяни й моряки виходять і вертаються з Лізімахом та його вельмо-
жам.

1-й моряк

(до Лізімаха)

Ось, пане, той, хто все з'ясує вам.

Лізімах Вітаю вас, вельмишановний пане!
Нехай боги продовжать віку вам.

Гелікан А я ще довшого вам зичу — й смерті
Такої, як собі.

Лізімах Я дуже вдячний.

На березі Нептунів день справлявши,
Побачив я ваш славний корабель
І ось приплив спитати, звідки ви.

Гелікан Хто ж ви самі, скажіть?

Лізімах Я правитель
У місті, до якого припливли ви.

Гелікан Вельможний пане,
Наш корабель із Тіру, і на ньому
Наш цар. Уже три місяці, як він
І словом не озвався ні до кого,
А їсть і п'є, аби лише продовжить
Своє страждання.

Лізімах І яка ж причина?

Гелікан Про це занадто довго повідати,
Та головна всьому причина — втрата
Коханої дружини і дочки.

Лізімах А можу я побачити його?

Гелікан Та можна,
Але до вас він не озветься й словом,
Як і до всіх.

Лізімах А все ж вволіть моє бажання.

Гелікан Прошу.
(Відхиляє завісу й відкриває Перікла)
Він був вродливий і люб'язний, поки
В одну жахливу ніч страшне нещастя
Не довело його до цього.

Лізімах Вітаю вас, величносте, і зичу,
Щоб вам боги послали благоденство.
Вітаю вас, великий царю!

Гелікан Марно,
До вас він не озветься.

Один
з вельмож Пане мій,
Ми маєм дівчину у Мітілені,
Ручусь, вона йому уста розв'яже.

Лізімах Це добра думка. Так, вона б, напевне,
І мовою солодкою, й красою
Зуміла розбудить його чуття,
Пробитися крізь мур, що ним ваш цар
Відгородивсь від світу. Ця красуня,
Що їй немає рівної у нас,
Тепер гуляє з подругами там,
В отім гаю зеленім, що над морем.
(Дає наказ одному з вельмож, і той виходить)

Гелікан Я знаю, марне все! Та ми нічого
Не знехтуємо, що хоч зветься ліком.
А вже коли такі ласкаві ви,
Ми просимо: продайте нам припасів
За золото. У нас ще й давні є,
Та вже несвіжі.

Лізімах Ну, якби ми в цьому
Відмовили, то праведні боги
Таку б наслали гусінь на країну,
Що все пожерла б. Та дозвольте ще
Вас розпитати за причину горя
Царя.

Гелікан Я все вам зараз розкажу.
Ой ні, вже бачу, що не встигну.

Входить вельможа з Маріноюю та її подругою.

Лізімах Ось та, що я по неї посилав.
Привіт тобі, красуне. Правда, гарна?

Гелікан Вродлива панна.

Лізімах Така вродлива, що якби я знав
Напевне, що вона шляхетна родом,
То кращої дружини й не бажав би.
Красуне, вся твоя ласкава вдача
І чар потрібні хворому царю.
Якщо доможешся бодай того,
Щоб він озвався на твої слова,
Тоді таку дістанеш нагороду,
Якої побажаєш.

Маріна Я вживу
Всього уміння, щоб його зцілити,
Аби лише нікого, окрім мене
Та подруги моєї, до царя
Не допускали.

Лізімах Що ж, лишім її,
І хай боги великі їй допоможуть!

Відходять.

Маріна співає.

Лізімах
(підходить)
Сподобалось йому?

Маріна Не глянув навіть.

Лізімах Дивіться: з ним вона заговорила.
(Знов відходить)

Маріна Величносте! Послухайте мене..

Перікл Геть, геть!
(Відштовхув. її)

Маріна О царю, я не прагнула ніколи
Перед людьми пишатись, і на мене,
Мов на комету, люди звіддалік
Дивились. Та повір мені, що я
Не менше звідала, можливо, горе,
Ніж ти,— коли їх зважити як слід,
Твое й мое. Адже Фортуни примха
Мене від батька й неньки відірвала,
Що родом від царів були не нижчі,
А час мій рід з корінням вирвав. Я
Тепер рабиня випадку дурного.

(Убік)

Замовкла б я, та щось мені пече
Обличчя і гуде в ушах, мов дзвін:
«Не йди, аж поки не озветься він».

Перікл «Фортуни примха...», «Від царів не нижчі...»,
«Не менше горе...». Що це ти сказала?

Маріна Сказала, що, якби ти, царю, знав
Якого роду я,— добріший був би.

Перікл Навряд. Ану-бо, подивись на мене.
Неначе схожа... Ти з якого краю?
В якій землі родилася?

Маріна Ні в якій,
Хоча на світ з'явилась так, як будь-хто
Зі смертних.

Перікл Змагає туга! Зараз я заплачу.
Ця дівка схожа на мою дружину
Кохану, та й дочка була б такою:
Ті самі рівні брови, стан той самий,
Стрункий, немов тростинка, й срібний голос,
І очі-самоцвіти у прекрасній
Лиця оправі, і хода Юнони;
І мова, що наситить нею слух
Ніяк не можна, бо вона лиш будить
Жадання слухати... А де живеш ти?

Маріна У тих, кому чужа я. Звідси видно
Той дім.

Перікл А де виховувалась ти?
Де набула таких умінь чудових,
Ще й прикрасила їх?

Маріна Якби я все про себе розказала,
Сказав би ти: «Неправда».

Перікл Говори!
Не можеш ти сказати неправду. Ти,
Мов правосуддя, скромна. Ти — палац,
Де мешкає сама цариця Правда.
Повірю я тобі, нехай би навіть
Ти говорила неймовірні речі,
Бо схожа ти на ту, кого любив я.
Яких ти друзів мала? Ти сказала,
Коли я, вздрівши, відштовхнув тебе,
Що рід високий твій?

- Маріна* Я це сказала.
- Перікл* Хто ж батько твій і мати? Ще я чув,
Що ти зазнала злигоднів і кривди
Й гадаєш, що страждання наші рівні,
Як вимірять?
- Маріна* Казала я таке,
Бо маю це за найщирішу правду.
- Перікл* Розповідай же. І якщо змогла ти
Хоч соту частку витерпіть того,
Що я зазнав, тоді — ти справжній муж,
А я — дівчисько. Ти ж бо — мов подоба
Терпіння, що стоїть на мавзолеях
Царів і посміхається зі смерті.
Яких ти друзів мала? Як ти їх
Утратила? Яке твоє ім'я,
Ласкава діво? Все скажи, прошу.
Йди сядь ось тут.
- Маріна* Мое ім'я — Маріна.
- Перікл* Який сердитий бог тебе послав
Із мене поглумитись?
- Маріна* Заспокойся,
А то замовкну.
- Перікл* Я уже спокійний!
Тобі не в тямку, як мене вразило
Твоє ім'я — Маріна.
- Маріна* Це ім'я
Мені дав той, хто мав і силу, й владу,—
Мій батько, цар.
- Перікл* Як! Ти дочка царя
Й Маріна на ім'я?
- Маріна* Казав ти щойно,
Що будеш вірити мені; та я,
Аби не хвилювать тебе, на цьому
Закінчу.
- Перікл* Ти на правду з плоті й крові?
І серце б'ється в тебе? Ти не фея?
Не привид? Говори! Де ти родилась?
Чому тебе Маріною назвали?
- Маріна* Бо в морі народилась я.

Перікл У морі?

А мати хто?

Маріна Також дочка царя.
Вона померла саме в ту хвилину,
Як я родилася. Мені не раз
Про це ласкава няня Лікоріда
Розповідала, плачучи.

Перікл Стривай!

(Убік)
Ще звіку блазень-сон не посилав
Таких сновидь глумливих бідним дурням.
Не може бути! Моя дочка — в могилі!..
А де ж росла ти? Хочу я дослухати,
Не переб'ю ні разу.

Маріна Смієтесь
Ви з мене, тож повірте, буде краще,
Як я замовкну.

Перікл Ні, я в усе повірю до слівця,
Що ти розповіси. Лише скажи:
Як ти сюди попала? Й де росла?

Маріна Мій батько, цар, лишив мене у Тарсі.
Я там жила, покіль Клеон жорстокий
З дружиною підступною своєю
Надумали звести мене зі світу.
Намовлений убивця вже підняв
Ножа, коли з'явилися пірати,
Мене порятували й завезли
Сюди. Але навіщо, царю, ти
Мене розпитуєш? Чого ти плачеш?
Ти, може, думаєш, що я шахрайка?
Ні, справді, я дочка царя Перікла,
Як тільки є на світі цар Перікл.

Перікл Гей, Гелікане!

Гелікан Вия кликали мене, мій царю?

Перікл Ти радник мудрий, чесний і поважний.
Скажи мені, як можеш: хто ця діва,
Що довела мене до сліз, кого
Вона тобі нагадує?

Гелікан Не знаю,
Та ось правитель Мітілени, царю,
Йї хвалив.

Лізімах

Вона нам не відкрила,
З якого роду. А коли спитать —
Сидить і тихо плаче.

Перікл

Шановний Гелікане, вдар мене,
Порань ножем, щоб заболіло дуже,
Бо зараз море радості нарине,
Затопить береги мого життя,
І захлинусь в його солодких водах.
О, підійди, бо ти життя вернула
Тому, хто дав тобі його колись!
Ти, в морі зроджена, померла в Тарсі
І віднайдена у морі! Гелікане,
Впадімо на коліна і воздаймо
Богам хвалу громово. Це Маріна!
А як же мати звалася твоя?
Скажи, бо правді не буває досить
Підтверджень, хай би сумнів навіть спав.

Маріна

Ні, царю, спершу хочу знать я, хто ти!

Перікл

Я — цар Перікл із Тіру. Та назви
Ім'я моєї вмерлої цариці,
У море кинутої, і тоді
Довершиш ти божественну картину
І трону спадкоємницею станеш,
Життя вернувши батькові своєму.

Маріна

Чи те, що я твоя дочка, не більше
Заважить, ніж сказати, що ім'я
Моєї матері було Таїса?
Так, і вона померла в ту хвилину,
Як я родилась.

Перікл

Благословенна будь, мое дитя!
Устань. Скажи, мій вірний Гелікане,
Хай подадуть мені нове вбрання.
Вона не вмерла в Тарсі, хоч її
Клеон жорстокий думав умертвити.
Вона сама тобі розкаже все,
Тоді ти вклякнеш перед нею й скажеш,
Що це твоя царівна... Хто тут ще?

Гелікан

Владарю, це правитель Мітілени,
Почувши про тяжку осмугу вашу,
Прибув провідать вас.

Перікл

Я радий вам.
Подайте вбрання. Чом я в цім лахмітті?

Боги благословлять тебе, о доню!
Та що за звуки?.. О моя Маріно,
Упевни Гелікана: він не вірить,
Що ти дочка моя... Ох, що за звуки?

Гелікан Не чую я нічого, мій владарю!

Перікл Не чуєш?
Це музика небесних сфер! Маріно,
Прислухайся!

Лізімах Йому не слід перечить.

Перікл Солодкі звуки! Чи ніхто не чує?

Лізімах Я чую, царю.

Перікл Музика небесна!
Вона мене вколисує, і сон
Мені склепляє очі. Я спочину...
(Засинає)

Лізімах Подушку принесіть!
Ходімо всі від нього. Любі друзі,
Коли все буде так, як я гадав,
Я щедро вам віддячу.

Виходять усі, крім Перікла.

Періклові вві сні являється Діана.

Діана Мій храм в Ефесі. Поспішай туди
І жертву на вівтар мій поклади.
Як зійдуться мої цнотливі жриці,
Ім про свою недолю розкажи,
Повідай, як дружину в морі втратив,
З дочкою й з ними разом потужи,
Нехай вони повчаться співчувати.
Не зробиш так — кінця не буде мукам,
А зробиш — то, своїм клянуся луком,
Щасливий будеш. Встань і всім скажи.
(Зникає)

Перікл Діано, о богине срібнолука!
Корюсь тобі. Гей, Гелікане, де ти?

Входять Гелікан, Лізімах і Маріна.

Гелікан Я тут, владарю!

Перікл Збирався я до Тарсу — покарати
Клеона негостинного; проте

Спочатку інше справимо. Вітрила
Надуті до Ефеса поверніть.

Я незабаром поясню, навіщо.

(До Лізімаха)

Чи можна нам, мій пане, покріпитись

На вашім березі — і оплатить

Червінцями потрібні нам припаси?

Лізімах Всім серцем буду радий; тільки, царю,
Проситиму...

Перікл Просить чого завгодно,
Хоч би й руки моєї доньки, пане:
Ви з нею благородно повелись.

Лізімах Я поведу вас, царю.

Перікл Йдім, Маріно.

Виходять.

СЦЕНА 2

Входить Гауер.

Гауер Ну що ж, кінчається наш час,
Забракне скоро слів у нас.
Я, з ласки вашої, скажу
Ще дещо — й вам допоможу
В уяві вашій змалювати
Гучне та велелюдне свято,
Що Лізімах улаштував
На честь Перікла. Що вистав,
Що танців, музики та співу!
Бо він без міри був щасливий,
Що цар Перікл йому Маріну
Прирік віддати за дружину.
Одначе спершу мусить цар
Діані принести свій дар.
Як лаштувалися у путь —
Це я волюю поминуть.
Вже туго напнуті вітрила
Їх до мети несуть, мов крила.
Погляньте — ось ефеський храм,
Вже цар Перікл із почтом там.

Цей довгий путь йому звершить
За отаку коротку мить
Уява ваша допомгла,
Й за те велика їй хвала.
(Виходить)

СЦЕНА 3

Храм Діани в Ефесі; Таїса стоїть біля вівтаря як верховна жриця, обабіч неї — по кілька дівчат. Тут-таки Церімон та інші ефесяни. Входять Перікл, Лізімах, Гелікан, Маріна та інші.

Перікл Діано, слався! За твоїм велінням
Тут оголошую: я, тірський цар,
Рятуючись від ворогів, покинув
Свій Тір, і доля занесла мене
У Пентаполіс. Там я одружився
З прекрасною Таїсою. Вона
На кораблі померла у пологах,
Зоставивши мені дочку Маріну,
Яка ще носить твій убір, Діано.
Дочку лишив у Тарсі я на догляд
Клеонові, і чотирнадцять років
Росла Маріна в нього, а тоді
Надумався Клеон її убити.
Але зоря щаслива привела
Її до Мітілени. Я так само
Туди прибув, її побачив там
І, вислухавши розповідь скорботну,
Її за доньку визнав.

Таїса О, цей голос!
І це обличчя... Ти... Ти — цар Перікл!
(Падає зомліла)

Перікл Що? Що вона сказала? Їй недобре!
Панове, допоможіть!

Церімон О ясний царю,
Як правду ти сказав над вівтарем —
То це твоя дружина.

Перікл Буть не може!
Я сам її у морі поховав.

Церімон При наших берегах.

Перікл Напевне, так.

- Церімон* Поглянь на неї. Це вона зомліла
Від радості. Колись, буремним ранком,
Її на берег викинули хвилі.
Я, скриню відчинивши, там клейноди
Знайшов розкішні, відволодав жінку
І тут, у храмі, помістив її.
- Перікл* А можна глянути на ті клейноди?
- Церімон* Зайди до мене в дім, великий царю,
И побачиш їх. Диви, Таїса вже
Отямилась.
- Таїса* О, дайте глянуть!
Як він не муж мій, хай священний сан
Мені замкне і серце, й очі, й вуха.
О пане мій, невже ви не Перікл?
І мова в вас та сама, і подоба!
Хіба не говорили ви про бурю,
Пологи, смерть?
- Перікл* Це ж достеменно голос
Покійної Таїси!
- Таїса* Я ж і є
Таїса, визнана колись за мертву
І в море кинута.
- Перікл* Діано ясна!
- Таїса* Бачу вже напевне.
Ось перстень той, що дав тобі мій батько,
Коли ми Пентаполіс покидали.
(Показує на перстень у нього на пальці)
- Перікл* Так, так, це він! Вже годі, о боги:
Ця щедрість ваша всі мої знегоди
Нінащо зводить. О, якби мені,
Припавши їй до уст, у ній розтануть!
О, йди до мене, дай мені тебе
В своїх обіймах ще раз поховати!
- Маріна* А з мене серце рветься в груди їй.
(Падає навколішки перед Таїсою)
- Перікл* Поглянь на неї! Це твоя дочка,
Що в морі народила ти, й назвали
Її за те Маріною.
- Таїса* Рідненька!
- Гелікан* Складаю шану вам, моя царице!

Таїса А хто ж ви?

Перікл Я тобі розповідав,
Що, з Тіра утікаючи, лишив
За себе там намісника старого.
Я часто називав його ім'я,
Пригадуєш?

Таїса Тоді це Гелікан.

Перікл Ізнову доказ!
Таїсо, обійми його: це він.
Та я жадаю знати, як знайшлась ти,
Як урятовано тебе, кому,
Окрім богів, за це належить дяка.

Таїса Ось він, вельможний Церімон, мій мужу.
Це через нього явлена могутність
Богів, і він усе тобі розкаже.

Перікл Достойний пане! Кращого слуги,
Напевне б, не змогли знайти боги.
Ви сам богоподібний. Та скоріше
Повідайте мені, яким це дивом
Моя Таїса ожила.

Церімон О царю,
Все розповім, та перше вас прошу
До себе в дім, де покажу вам речі,
Із нею разом знайдені тоді,
І поясню, чому вона в цей храм
Попала,— все, усе скажу достоту.

Перікл Діано чиста, дякую тобі
За те видіння! Уночі прийду,
Щоб жертву принести тобі. Таїсо,
Оце твоєї доньки наречений,
У Пентаполісі звінчаєм їх.
А зараз підстрижу я цю прикрасу,
Що так змінила образ мій, і те,
Чого вже цілих чотирнадцять років
Не знала бритва, хочу приоздобить
На честь весілля їхнього.

Таїса Мій мужу,
Пан Церімон одержав певну вість,
Що батько мій помер.

Перікл Нехай зорею він на небі стане!
І все ж, моя царице, їхній шлюб

У Пентаполісі справлять ми будем
І там-таки життя доживемо,
А в Тірі хай царюють наші діти.
Тепер, ласкавий Церімонє, йдім
Дослухать решту в ваш гостинний дім.

Виходять.

ЕПІЛОГ

Гауєр Так Антіоха з донькою спіткала
За хіть мерзенну справедлива кара;
А от Перікл, його жона й дочка,
Хоча їм доля випала тяжка,
В усіх знегодах чесними лишались,
Зате ж нарешті щастям увінчались,
А Гелікан, порадник і мудрець,—
То вірності та ширості взірєць.
По Церімону кожен розпізнає,
В чім доброти та вченості ціна є.
Лихий Клеон з дружиною, коли
Чутки про їхній злочин скрізь пішли,
Підданців власних так ним розгнівили,
Що в їхньому ж палаці їх спалили.
Хто вбивство лиш замислить, не здійнить,—
Боги й того карають, хай не вмиєть.
Вам дякуємо, глядачі ласкаві,
Ми за увагу — і кінець виставі.
(*Виходить*)

ЦИМБЕЛІН

Переклад Олександр Жовнір

**ДІЙОВІ
ОСОБИ**

Цимбелін, король Британії.

Клотен, син королеви від першого шлюбу.

Постум Леонат, чоловік Імогени.

Беларій, вигнаний британський вельможа, що переховується під іменем Моргана.

Гвідерій } Цимбелінові сини; вони ж Полідор і Кад-
Арвіраг } валь, нібито сини Беларія

Філаріо }
Якімо } італійці, знайомі Постума.

Француз, приятель Філаріо.

Кай Луцій, римський полководець.

Римський вовначальник.

Двоє британських старшин.

Пізаніо, Постумів слуга.

Корнелій, лікар.

Двоє британських дворян.

Двоє тюремників.

Королева, Цимбелінова дружина.

Імогена, Цимбелінова дочка від першого шлюбу.

Гелена, покоївка Імогени.

*Вельможі, придворні дами,
римські сенатори й трибуни, привиди,
ворожбит, музиканти, офіцери, воїни,
гінці та слуги.*

Місце дії — Британія і Рим.

СЦЕНА 1

Британія. Сад за Цимбеліновим палацом.

Входять двоє дворян.

1-й дворянин Кого не стрінеш, зиркає спідлоба,
І це, на гріх, передається всім,
Коли придворні вслід за королем
Насупились.

2-й дворянин Що ж трапилось?

1-й дворянин Король
Віддати хоче доньку й щедрий посаг
Синкові королеви — удови,
З якою сам торік побравсь,— а донька
Взяла та й одружилась з іншим хлопцем,
Достойним, та, на лихо, не вельможним.
Король розгнівався на молодят,
Тримає доньку взаперті, а зятя
Жене світ за очі. Всі при дворі
Вдають засмучених, лише король
Уражений до глибини душі.

2-й дворянин Чи то один король?

1-й дворянин Ба не один:
Не менше — той, хто втратив королівну,
Ще більше — королева, що сінка
Висватувала ревно. А придворні
Сумні про людське око, справді — раді.

2-й дворянин А то чому?

1-й дворянин Бо той синок — ледащо,
Нікчема із нікчем. Зате юнак,
Що взяв принцесу (себто одружився,
За те й прогнали),— славний молодик,

До рідкісних отих істот належить,
Що обійди весь світ, але не знайдеш
Нікого впорівень йому — всі інші
Померкнуть проти нього. Далєбі,
Ні в кому так щасливо не єдналась
У зовнішності й суті — досконалість.

2-й дворянин Негоже й перехвалюють надмірно.

1-й дворянин В живому безмірі немає меж:
Зібгаєш, а не втиснеш в куцу міру.

2-й дворянин Хто він такий і звідки?

1-й дворянин Кажуть, батько
Його, Сіцилій, у полках служив
Тенанцієвих в час війни, що вів
Старий Касібелан наш проти Риму.
Тоді того Сіцилія прозвали
За мужність Леонатом. Двох синів
Він мав, і ті у битвах полягли
З мечем в руках. За ними й сивий батько,
Від горя занедужавши, не встав.
Була їх ніжна мати саме в тяжі —
Померла від пологів. А дитя
(Про нього ми оце й ведемо мову)
Взяв під свою опіку сам король:
В честь батька ймення Постум Леонат
Дає хлопчині, потім у пажі
Бере собі; про виховання дбає
Та про освіту, як на ті часи,
Найкращу. Хлопець так її вдихав,
Як ми повітря чисте по грозі,
Тому й розцвів ще змалку. А придворні —
Повірите? — його всі хвалять, люблять,
Бо став для молоді зразком; старіші
У ньому бачать дзеркало чеснот,
А кволих і похилих він, мов посох,
Підтримує в путі. А вже найкраще,
Найпереконливіше свідчать, хто він,
Становище, цнотливість, честь і вибір
Принцеси, за яку в вигнання йде він.

2-й дворянин Вже й з ваших слів його я поважаю.
Скажіть, вона у батька одначка?

1-й дворянин Тепер — одна. Спитали, то й скажу.
Мав ще ж і двох синів король;

Іх викрали маленькими із двору.
Як старшому ішов четвертий рік,
А менший був іще у сповитку,
Обидва щезли. Як? Куди? Не знаєм.

2-й дворянин Давно?

1-й дворянин Тому літ двадцять.

2-й дворянин Диво дивне!
Щоб королевичів не вберегли?
Не поспішили з розшуком — і слід
Пропав?

1-й дворянин Хоча безглуздо й неймовірно,
А сталося так.

2-й дворянин Я вірю.

1-й дворянин Відійдім
Набік. Он наближається сам Постум
З принцесою, і з ними — королева.

Виходять.

Входять королева, Постум та Імогена.

Королева Ні, донечко, будь певна: я не з тих
Злих мачух, що про них недобра слава.
Коли моя ти бранка — я даю
Тобі ключі до волі. А за вас,
Мій Постуме, я буду клопотатись
Перед сердитим королем, як тільки
Він охолоне. Ну, а ви, мій любий,
Скоріться волі короля, явивши
Обачну стриманість.

Постум Я так роблю,
Як радить ваша світлість. Вже сьогодні
Я від'їжджаю.

Королева Невимовно жаль,
Що ніжник голуб'яток розлучають!
Хоч небезпечно це, побудьте вдвох,
А я піду собі.
(Виходить)

Імогена Ти ба, яка
Добресенька? Гадюка! Перед тим
Як вжалити, ще й пестить. О мій любий!
Хоча упав на мене батьків гнів,
Проте (не вадить це належний шані)

Мене він не дійма. Ти — у вигнання,
А я годину кожную йду під обстріл
Лихих очей. Лиш мріями про тебе
Я житиму, о мій єдиний скарбе.
Чи стрінемось коли?
(Плаче)

Постум Моя владарко! Люба! Ох, не треба
Так плакати, щоб не взяло й мене
Розчулення, що мужеві не личить.
Знай, де б не був — тобі я найвірніший
З усіх, кого еднає шлюб святий.
Подамсь у Рим, живе там батьків друг
Філаріо, мені з листів знайомий.
У нього зупинюсь. А ти, кохана,
Туди передаватимеш послання,
Щоб їх я пив жагучими очима,
Хоч би вмочала ти перо у жовч.

Знову входить королева.

Королева Благаю вас — розходьтесь: он іде
Король! Хай лють його минає нас.
(Убік)
Його сюди покликать, хай лютує.
Він потім кається, а я прощаю —
За це він щедро платить.
(Виходить)

Постум Час розлуки
Хоч би тягнувся усе життя, а думка
Про нього все нестерпніша. Прощай!

Імогена Ні! Ні! Побудь ще!
Невже ж так легко кидаєш «прощай»,
Немовби вирушав на погулянки?
Ось діамант моєї мами. Серце!
Коханий! Бережи його, аж поки,
Як я помру, ти іншу покохаєш.

Постум Я — іншу? Ні, ніколи!
Кохатиму лише тебе, єдину!
Коли в моїх обіймах буде інша,
Хай ті обійми зціпить смерть! А ти
(надіває собі на палець перстень)
Будь тут, допоки я живу! Кохана!
Коли себе я поміняв на тебе,
Ти втратила багато. А тепер,

Оздобами обмінюючись, знову
Я виграю. Прийми ось цю на згадку!
Хай на замок кохання візьме наше.
(Застібає їй на зап'ястку браслет)
Ось так, моя ти ніжна бранко!

Імогена

Боже!

Коли ми стрінемось?

Постум

Пожди — король!

Входить Цимбелін з вельможами.

Цимбелін

То ти ще тут, нікчемо?! Геть відсіль!
Ще будеш мій обтяжувати двір,
Непотребе, скараю смертю. Геть!
Ти кров мою отруєш!

Постум

Боги

Хай вас благословлять та бережуть
Усіх достойних при дворі. Я йду.
(Виходить)

Імогена

І смерть косою так не підтинає!

Цимбелін

То, замість молодість вертать, кладеш
Іще тягар років мені на плечі?
Ослушнице!

Імогена

Я вас благаю, тату,
Не зводьтєся у гніві, що мені
Байдужий: те, чого зазнала я,
Перебороло геть мій біль і страх.

Цимбелін

Не поспитавши? Без благословення?

Імогена

У відчаї та безнадії — так!

Цимбелін

Одинака моєї королеви
На кого проміняла?

Імогена

Слава богу,
Обрала я орла! А то — посмітюх.

Цимбелін

Ні,— жебрака, щоб забруднив мій трон!

Імогена

Щоб трон сіяв ясніш!

Цимбелін

Облудо!

Імогена

Пане,

То через вас я Постума кохаю,
По вашій волі ми зростали разом,
Це ви його виховували гідно,

Він і найкращій дівчині до пари.
Побрались ми як рівні.

Цимбелін

Божевільна!

Імогена

Хай так, в тім божя воля. Ох, чому
Я не пастушка проста? Чом мій Постум —
Не син сусіда-чабана!

Знову входить королева.

Цимбелін

Дурненька!

(До королеви)

Я їх застав удвох. Чому веління
Мое порушуєш? Замкни її
И не випускай!

Королева

Ох, угамуйтеся! Мир вам.

Ну, годі, годі, доню. Ви, наш пане,
Залиште нас. Примирливіші будьте,
Я вас прошу.

Цимбелін

Нізащо! Хай вона

Зів'ялить вік свій день за днем: по краплі
І здуру вмре!
(Виходить разом з вельможами)

Королева

(до Імогени)

І нащо сперечатись?!

Входить Пізаніо.

Ось, доню, ваш слуга. Які новини?

Пізаніо

Іх світлість Клотен, син ваш, із мечем
Накинувсь на могого пана.

Королева

Ой!

Не покалічилися?

Пізаніо

Ні, слава богу,
Бо мій хазяїн грався, а не бився,
Та й не сердитий був. Іх розіяли.

Королева

Це добре.

Імогена

Син ваш, друг могого батька,
Ще й на вигнанця цькованого меч
Здіймає! Ну ж і доблесть! От якби
Я там була, то шпилькою штрикала б
Того, хто задкував.

(До Пізаніо)

Тобі хазяїн
Переказати щось велів?

Пізаніо

Мене він
Лишає тут. Іди, мовляв, до неї —
До вас би то — і вірно їй слугуй,
Коли вона захоче.

Імогена

Ти мені
Упам'ятку як відданий слуга,
Я впевнена — не підведеш.

Пізаніо

Спасибі,
Величносте, на добрім слові.

Королева

Доню,
Ходімо прогуляємось!

Імогена

(до Пізаніо)

Біжи
Та проведи хазяїна на пристань.
Коли він відпливе, спіши до мене —
Про все розповіси. Гляди ж, не гайся.

Виходять.

СЦЕНА 2

Майдан.

Входять Клотен і двоє вельмож.

1-й вельможа Раджу вам, пане, поміняти сорочку: в запалі бій-
ки ви так упріли, що ваше тіло парує, наче жертвоприношення,
і дух із вас — ого який! От що то здоров'я!

Клотен

Коли на сорочці кров, то поміняю. Ну, як? Я його
покалічив?

2-й вельможа

(вбік)

Де там! Ти йому надокучив.

1-й вельможа Покалічив? Коли ні, то мечі для його тіла — все
одно, що перехожі для вулиці: гасають туди-сюди, а їй хоч би що.

2-й вельможа

(вбік)

Його меч — наче боржник: знай задкував по за-
двірках.

Клотен От негідник! Не встояв переді мною!

2-й вельможа (вбік)
Устоїш! Забігав, щоб побачити тебе спереду.

1-й вельможа Устоїш! У вас землі не міряно, а він відступав
вам ще й ті п'яді, де сам стояв.

2-й вельможа (вбік)
Там стільки п'ядей, як у тебе океанів. Цуцики!

Клотен Шкода, що нас розняли!

2-й вельможа (вбік)
Шкода! А то було б із тебе, дурню, мокре місце.

Клотен І вона ото його любить, а мене не хотіла!

2-й вельможа (вбік)
Коли обирати достойного — гріх, то її місце в пеклі.

1-й вельможа Я завжди казав вам, пане, що в неї розум не па-
сує до краси: вивіска сяє, та не висвічує дотепу.

2-й вельможа (вбік)
Сяйне на тебе — висвітить йолопа.

Клотен Ну, я пішов у свої покої. Ех, жаль, не було гір-
шого побою.

2-й вельможа (вбік)
Не побили ще одного осла. Таки справді жаль.

Клотен То ходім?

1-й вельможа Я зараз, ваша світлосте.

Клотен Е, ні! Всі разом.

2-й вельможа Слухаюсь, пане.

Виходять

СЦЕНА 3

Кімната в Цимбеліновім палаці.

Входять Імогена й Пізаніо.

Імогена Якби-то ти до берега приріс
І міряв море поглядом благальним:
Чи не пливуть до нас листи-вітрила,
Чи, може, десь блукають у дорозі,
Мов смертнику прощення запізніле.
То що тобі він мовив на прощання?

Пізаніо Усе зітхав: кохана та кохана.

Імогена Й виймав хустину?

Пізаніо Цілував її.

Імогена Бач, полотно щасливіше від мене!
І то — усе?

Пізаніо Ні, пані, доки я
Його здаля хоч трохи чув та бачив,
Щораз мені він голос подавав
І знаки: простягав прощально шапку,
То хустку у розпачливім пориві,
Мов неприкаяна його душа
З них рвалася на берег. А вітрильник
Все даленів.

Імогена Чому ж ти не вдивлявся
Йому услід, допоки розрізняти
Міг здалеку, хоч як маленьку пташку?

Пізаніо Вдивлявся скільки сил!

Імогена Була б я там,
То надірвала б очі, доки милий
На кораблі виднівся, наче цятка.
Та що там! Доки зовсім не розтав
У далині. Тоді б я відвернулась
І плакала. Пізаніо мій добрий,
Як ти гадаєш: скоро буде лист?

Пізаніо Та з першою нагодою.

Імогена Мені
І попрощатись не дали... А хтіла
Багато що сказати: як до нього
Я думкою літатиму щодня
У самоті в такі й такі години,

Якімо Теж зробило своє: в оточенні принцеси оплакують їх нещасну розлуку та вихваляють молодого, щоб якось виправдати її вибір; інакше — був би він не такий достойний — з доброї слави королівни тільки пір'я летіло б: адже вона поєдналася з нахлібником. До речі: а як це він тут примостився коло вас?

Філаріо Я служив у одному полку з його батьком. Небіжчик не раз рятував мені життя, так що...

Входить Постум.

...а, ось і наш британець! Поводьтеся з ним, як виховані люди нашого кола з достойним чужинцем. І прошу, знайомтеся ближче: це один з моїх шляхетних друзів. Що він справді такий, нехай з'ясується саме собою, бо не випадає при ньому багато розповідати.

Француз Пане мій, а ми вже стрічалися в Орлеані!

Постум Так, і відтоді я повік у неоплатному боргу за ваші милі послуги.

Француз Перебільшуєте, які там послуги! Це мені випала приємність помирити вас із моїм земляком. Було б жаль, якби зіткнувшись через дрібничку, ви обоє ризикували життям.

Постум Даруйте, добродію, тоді я ще був молодий мандрівник — отож не міг миритися з тим, що почув, ані керуватися у вчинках досвідом інших. А втім, і тепер, коли мої погляди визріли (якщо дозволите так вважати), — думаю, що то не була дріб'язкова суперечка.

Француз Авжеж, коли вже її передали на розсуд зброї, та ще в таких руках! Не інакше — покалічили б чи й повбивали б один одного.

Якімо А не дозволено було запитати, що довело до поєдинку?

Француз Будь ласка: то була прилюдна спірка, отже, розповідь про неї, гадаю, не викличе заперечень; чимось схоже на нашу вчорашню дискусію, коли кожен вихваляв жіноцтво своєї країни. Так-от: тоді цей добродій урочисто заявив (і брався відстоювати це мечем), що його дама вродливіша, чесніша, цнотливіша, стійкіша і неприступніша за будь-яку з красунь Франції.

Якімо Отакої! Значить, її нема на світі, або райдужні погляди нашого добродія досі злиняли.

Постум Ні, вона й досі не відступається від своїх чеснот, а я — від поглядів.

Якімо Принаймні не станете ж ви наполягати на них у нашій країні, на шкоду італійкам.

Постум Коли на те пішло, то й тепер, як і тоді у Франції, я не збираюсь нічого применшувати в ній, хоча визнаю: в мене тут не приязнь, а палке захоплення.

Якімо Така краса й така чеснота в одній особі — чи не забагато це для британської красуні? Якщо вона й перевершує інших, кого я знаю, як цей ваш самоцвіт у персні ряхтить яскравіше від інших, що я бачив, тоді вірю: вона перевершує багатьох. Але не станемо ж ми проголошувати, ніби в усьому світі нема кращих над цей діамант і над вашу даму.

Постум Я хвалю її не більше, ніж ціную, — так само, як і мій діамант.

Якімо І як же високо цінуєте?

Постум Над усі коштовності світу.

Якімо Коли так, ваша незрівнянна дама померла або ви її трошечки переоцінюєте.

Постум Не про це йдеться. Одну коштовність можна прирівняти до великих багатств чи великих заслуг і, відповідно, продати чи подарувати. А іншу — не прирівняєш ні до чого. Її приймають, як дар богів.

Якімо І боги вам її подарували?

Постум З їхньої ласки вона моя.

Якімо По назві можете собі вважати її своєю, але, знаєте, бува, й сусідські селезні залітають у чужі ставочки. Та й перстень можуть украсти. Так що в милій парі ваших неоцінених коштовностей одна нетривка, а друга — нестійка: вправний злодій і меткий зальотник, диви, й заволодіють цими скарбами.

Постум Нема у вашій Італії зальотника, щоб викрав честь моєї коханої, якщо в цьому вона, по-вашому, нестійка. Не сумніваюсь також — не бракує вам і злодіїв; проте я не боюсь і за свій перстень.

Філаріо Облишмо це, панове!

Постум Від щирого серця! Цьому достойному синьйорові, спасибі йому, я вже не чужий. Ми відразу й пізнали один одного.

Якімо Побалакав би я з вашою милою дамою разів у п'ять довше — і вже вона б мені поступилась, а то й віддала-ся; аби тільки була нагода познайомитися з нею.

Постум Ніл Ніколи!

Якімо Тоді ставлю половину моїх багатств проти вашого персня, хоча це трохи більше, ніж він вартий; б'юсь об заклад проти вашої довіри до тої дами, а не її честі. Щоб не було обра-
зи, заявляю: можу звести будь-яку жінку на світі.

Постум Ви зловживаєте зухвалими домаганнями, то й не сумніваюсь: у відповідь дадуть вам те, на що заслуговуєте.

Якімо А саме?

Постум Відкоша! Хоча ваша спроба, як ви її назвали, заслуговувала б гіршого,— кари!

Філаріо Та годі вже, панове! Завелися з доброго дива. Хай воно собі погасне, як і зайнялось. Ну, прошу вас: знайомтеся ближче.

Якімо Усі мої багатства, ще й родинні, заставив би на підтвердження того, що я сказав!

Постум І яку ж даму ви беретеся спокусити?

Якімо Вашу. Це їй не загрожує, коли ви так упевнені в її цнотливості. Отож ставлю десять тисяч дукатів проти вашого персня при умові, що дасте мені рекомендацію до двору тої дами, аби я мав нагоду хоч двічі порозмовляти з нею. Відтак привезу відтіля ту саму її честь, що уявляється вам такою неприступною.

Постум На ваше золото і я ставлю золото; перстень мені дорогий, як палець, він — його частина.

Якімо Що ж, вам, як другові, видніш. Але платіть собі хоч і мільйон за крихітку жіночої плоті — все одно не вбережете її свіжості. А втім, бачу: щодо цього вас сповнює якась трепетна віра.

Постум Вірю, що й ви балакаєте собі так за звичкою, а в душі не такий баламут.

Якімо Я господар моїх слів і сказане звук стверджувати ділом.

Постум Справді? Тоді позичаю вам свій діамант; потім вернете. І занотуємо умови. Високі чесноти моєї коханої посоромлять ваші негідні погляди. Приймаю ваш виклик. Ось вам перстень.

Філаріо Я цього не дозволю!

Якімо Клянусь богами — сталося. Якщо я не привезу достатніх доказів, що я втішався найпотаємнішими частинами тіла вашої дами, тоді мої десять тисяч дукатів і ваш перстень —

ваші. Якщо ж не зумію здобути її честі і вона виправдає вашу довіру, тоді вона — ваш самоцвіт, — і цей ваш самоцвіт, і моє золото належатимуть вам. Ви лиш маєте відрекомендувати мене їй як гостя.

Постум Приймаю ваші умови, і ось вам мої. Коли, повернувшись від неї, неспростовно доведете, що вона вам віддалась, тоді ми друзі, а вона не варта нашої суперечки. Якщо ж вона лишиться незайманою (себто ваші докази будуть недостатні), — тоді, за недостойні погляди й ганебне зазіхання на її честь, ви мені відповісте мечем.

Якімо Вашу руку — згода! Хай це належно скріплять у нотаря — і гайда в Британію, поки наша домовленість гаряча і не скисла! Піду по золото та замовлю для кожного примірник угоди.

Постум Ходімо!

Постум і Якімо виходять.

Француз Це що — насправді?

Філаріо Синьйор Якімо не відступиться. Прошу, наздоженіть їх.

Виходять.

СЦЕНА 5

Британія. Кімната в Цимбеліновому палаці.

Входять королева, придворні дами та Корнелій.

Королева Поки не спала ще роса, пора
Зривати зілля. Не забудьте список!
Де він?

1-а дама У мене.

Королева Швидше!

Дами виходять.

Корнелій Пане лікар,
Чи принесли ви те, що я казала?
Слугую вам, величносте. Воно
ось тут.
(*Подає шкатулку*)

Та з ласки вашої, прошу
(Ще не зухвальство, так велить сумління),
Скажіть: навіщо вам страшна отрута,
Що непомітно, та невідворотно
Веде до смерті?

Королева

Дивно, що про це
Пита мій вчитель! Ти ж мене навчив,
Як готувати запашні бальзами,
Що молодість вертають, і настої
Цілющі, й різні вишукані страви,
Так що його величність сам король
За со́лодоші нас хвалив! Пора нам
Поглибити й розширити науку,
Що ти почав. Ти знаєш: я тямуща
І не чаклунка. Цю твою отруту
Ретельно випробувати потрібно
На різній нечисті (ні, не на людях!),
Що недостойна **жить**, а вбити — **гідко**.
Спостерігаючи взаємодію
Отрут з протиотрутами, зростем
В кориснім досвіді.

Корнелій

Від спроб таких
Черствіє серце; їх спостерігати
Огідно та шкідливо.

Королева

Ет, знайшов
Чим перейматись!
Входить Пізаніо.
(Убік)

Підоспів лакуза —
Почну із нього: вірний він своєму
Хазяїну, моему сину — ворог.
(До Пізаніо)
Ну що, Пізаніо?
(До Корнелія)

А вам спасибі!

Ви вільні.

Корнелій

(убік)

Запідозривши недобре,
Вже я подбав, як запобігти лиху.

Королева

(до Пізаніо)
Послухай — щось скажу!
(Розмовляє з Пізаніо)

Корнелій

(убік)

Нехай вона
Вважає це отрутою. Насправді
Ця злока в мене узяла дурман,
Що лиш притуплює та присипляє
Чуття. Вона почне морить ним кицьок,
Тоді собак, а потім вище й вище;
І він, неначе смерть, на час замкне
Життєві сили, щоб збудить їх згодом
Зміцнілими і свіжими. Так злудим
Її та нанівець зведем облудні
Злоначинання.

Королева

(до Корнелія)

На сьогодні досить,
Ідїть собі.

Корнелій

Впокорено слугую.

(Виходить)

Королева

Все, кажеш, у сльозах? То як гадаєш:
Коли наплачеться, порозумніє?
А ти обачно їй допоможи.
Як місце дурощів займе розважність
І прислухання до порад зичливих,
Тоді й про те, що син мій вже їй любий,
Мене звісти. І станеш, як хазяїн,
Ні — вищий. Бо від нього відвернулись
І відреклись усі, ще рік — забудуть;
Блукає без постійного притулку,
Без вороття, і кожна переміна
В його житті — це опускання вниз.
Без друзів і родини — мов безверхий
Та без підвалин дім, що з кожним днем
Розвалюється. Вже як пада сам,
На нього не зіпрешся —
(упускає одну з шкатулок. Пізаніо піднімає її)
спотикнешся!

А знаєш, що підняв ти? Ну, гаразд,
Візьми собі. Там ліки чудодійні;
Я ними короля вже п'ять разів
Від смерті рятувала. Ні, бери!
Хай буде це завдатком тих дарів,
Що матимеш, коли своїй ти пані
Відкриєш очі на житейську правду
Від імені свого; то буде пані

За те ще більше цінувать тебе,
А також син мій. Вмовлю короля —
Високий титул він тобі надасть,
Якого тільки забажаєш. Слухай:
Віддячують я звикла по заслугі —
Затям собі! Іди поклич тих дам
Та добре обмізкуй мої слова.

Пізаніо виходить.

Хитрющий! Ач, прилип — і не відірвеш;
Хазяїну, бач, служить! Та стовбичить
При ній, немов нагадування й сторож.
Гаразд, нехай моїх скуштує «ліків»,
Тоді в її любасика не стане
Рук та очей, що тут йому сприяють.
Коли й вона не схилиться до нас,
То покуштує також...

Знову входять Пізаніо й дами.

до смаку!
Що там у вас? Первоцвіт, анемони
І проліски... Несіть в мої покої.
Ну, йди здоров, Пізаніо! Ретельно
Все обміркуєш.

Королева й дами виходять.

Пізаніо

Ось що я зроблю:
Скоріш повішуся, ніж відступлюся
Від тих, кому служу й кого люблю!
(*Виходить*)

СЦЕНА 6

Інша кімната в Цимбеліновому палаці.

Входить Імогена.

Імогена

Жорстокий батько, мачуха підступна,
Дурний жених, що сватає заміжню,
І муж вигнанець! Ох, коханий муже,
Ти горенько мое та нескінченне
Терзання! Чом не викрали мене
В дитинстві, як братів? Вони щасливі!

Не виросли в палатах, не страждають
Без радощів простих, як їх сестриця
Замучена. О, як я заздрю вбогим,
Що вільно любляться собі на втіху.
Хто там?

Входять Пізаніо й Якімо.

Пізаніо Тут, пані, з Рима дворянин
Від нашого хазяїна привіз
Листа.

Якімо Ви, пані, бліднете? Ваш муж
У доброму здоров'ї та в безпеці.
(*Подає лист*)
Крім цього, вам гаряче привітання
Шле на словах.

Імогена Спасибі, добрий пане!
Ласкаво просимо, побудьте гостем
У нас.
(*Розпечатує лист*)

Якімо (*убік*)
Відразу бачу, що фасад
У неї прерозкішний! Як душа
Настільки ж досконала, то прогрāju
За рідкісну жар-птицю свій заклад.
Ні! Сміливість, будь другом, а зухвальство,
Будь зброєю мені! Аби не битись,
Як ті парф'яни, на бігу чи зразу
Не бігти відсіля.

Імогена
(*читає*)
«Він знаний як дуже шляхетна людина, і його
ласкою я безмежно дорожу... Тож прийми гостя належно... як він
того заслуговує... Твій вірний Леонат».

Коли про вас я прочитала вголос,
То серце виповнилося теплом
Та вдячністю від того, що в листі.
Добродію! Від широї душі
Прохаю: не погребуйте нічим
Із нашої гостинності.

Якімо Спасибі
Вам, ніжна пані! Світе мій! Невже
Безумство пойняло людей?! Природа
Ім очі дарувала — відрізняти

Не тільки твердь небесну від землі,
А й камінці дрібнесенькі, подібні
Один до одного. Й ті самі очі,
Предосконалі, раптом не спроможні
Прекрасне і потворне розрізнити!

Імогена Що вас вразило?

Якімо Навіть і не очі!
Бо й павіан, зустрівши двох самиць,
Бридкішу віджене. І не розважність,
Бо й дурень і недоумок розважать
Тут непомильно. Навіть і не хтивість
Непогамовна, бо потворна гниль
Після пречистої краси блювоту
Хоч в кого викличе!

Імогена Скажіть, що сталося?

Якімо Розпалена розпусність (цей бездонний
Казан) спочатку пожира ягняток
Живих, а потім — покидьки і падло.

Імогена Ви — хворі? Помогти?

Якімо Ні-ні, спасибі!
(До Пізаніо)
Будь ласка, ви слугу мого знайдіть,
Заопікуйтесь ним, він безпорадний
Серед чужих.

Пізаніо Я вже збирався сам
Йти пригощати його.
(Виходить)

Імогена Як мається мій муж? Скажіть, здоровий?

Якімо Так, пані.

Імогена І не сумує, правда ж?

Якімо О, ніколи!
Найвеселіший з-між усіх чужинців —
Такий кумедний жартівник! Його
Ми звем «британець-веселун».

Імогена У нас
Впадав він часто в безпричинну тугу.

Якімо Щоб він тужив? Це й уявити важко!
Між нами є француз, чудний мосьє,
Що дома нібито лишив кохану
Й зітхає палко, мов ковальський міх.

То з нього наш британець-веселун
Регоче, аж заходиться: «Рятуйте!
Вмираю зó сміху! — бува, гукає.—
Бо ж хто не зна? Історія од віку,
І анекдоти, й власний досвід наш
Вчать, що́ таке єсть жінка. Чимось іншим
Вона й не може стати! То за нею
Щоб скиглити, як маєш вільний час?
І запрягатися в ярмо? Ні, дзуськи!»

Імогена Жартуєте, добродію.

Якімо Ні, пані.

Частенько він сміється аж до сліз
З француза у компанії веселій
Та розважає нас. Хай бог простить:
Собі ми часом дозволяєм зайве.

Імогена І він також?

Якімо Не те, щоб він... Але
До кого небеса такі прещедрі,
Тому хоч вдячність слід би проявить
І за жону таку, і за таланти...
Дивуюся, і жаль мене бере!

Імогена Кого жалієте, мій пане?

Якімо Друга
Й його дружину добру.

Імогена Чом на мене
Так дивитесь? Хіба я гідна жалю?

Якімо І співчутливих сліз. Бо як же так:
Ховатися від сонця задля втіх
У ямі із недогарком смердючим!

Імогена Добродію, висловлюйтесь ясніше:
За що мене жалієте?

Якімо Не я

Один...
Охоче з вами... я хотів сказати
Помстився б... Тільки ж помста — діло боже,
А не моє.

Імогена Вам начебто відоме
Таке, що мушу знати я. Кажіть
Усе, як є, не колобродьте! Сумнів
Нас мучить гірше, ніж болюча правда:

Вона навчає думати і діять
Або зрікатися.

Якімо

Якби мені

Дісталосся це личко для цілунків,
І руки ваші дотиком єдиним
Мене навіки полонили, й очі
Мої — вчаровані, незмигні — вас
Усю взяли, як чудо, і по тому
Щоб я поліз обслинювати інші
Вуста, зачовгані, неначе сходи
На Капітолії; брав інші руки
У струп'ї та у виразках брехні
І зазирає похитливо когось
В каправі, каламутні очі, наче
Згоріла свічка лойова, яка
Чадить, — тоді усі пекельні муки
Були б мені покарою.

Імогена

Мій муж

Забув Британію?

Якімо

І сам себе!

Цю вість про недостойні переміни
Німотністю закована душа
Втаїти б рада, та вуста мої
Чарівність ваша відімкнула.

Імогена

Годі!

Якімо

Моя ласкава пані! Вашим горем
Уражений, я сам не свій. Красуне!
Корони найяснішої оздобо!
Зв'язалась ти з гультайством, що купує
Собі за золото з твого віна
Пістряві витребеньки, тлусту розкіш,
Нікчемні вибрики й чадну розпусту,
Обридливо-гнилотну. О, помстись!
Не дай ганьбити свій королівський рід!

Імогена

Помститись?.. Як?.. Коли усе це правда
(Що чують вуха — серце відкидає),
Як можу я помститися?

Якімо

Коли він

Примушує тебе в холодну постіль
Лягать самій, і ти, неначе жриця
Діани, не зігріта засинаєш, —
Він за скарби твої купує хіть

Невситно обціловуваних шльондр.
Помстись! А я знярядям помсти стану,
Солодкої. Бо я не той відступник,
А твій достойний раб.

Імогена

Сюди, Пізаньйо!

Якімо

(підступає до Імогени)

Складу свою покірність на вуста
Ці ніжні!

Імогена

Геть! Я проклинаю вуха,
Що слухали тебе так довго! Ти,
Якби приніс мені правдиву звістку,
До цього не доводив би! Ти наклеп
Паскудний ллеш на того, хто далекий
Від побрехеньок цих, як ти далекий
Від честі. Спокушаєш ту, яка
Гидує всім тобою, ніби чортом.
Пізанію! Сюди! Король, мій батько,
Нехай про все дізнається! Як він
Дозволить знахабнілому заброді
Розперезатися у нас, неначе
У римському борделі,— значить, честь
І двору, й рідної дочки — ніщо
Для короля! Пізанію, скоріше!

Якімо

О! Ти щасливий, друже Леонате!
Ти в ній не помилився, і вона
В тобі не помилилась — ви навзаєм
Довірою і вірністю багаті,
Благословенні! Будь-яку країну
Собою Леонат прикрасить може.
А вас, його дорогоцінний скарбе,
Дружино найдостойніша, благаю:
Простіть, що я випробі піддавав
Взаємин ваших глибину і силу!
Це знатиме ваш Постум-чарівник,
Людських сердець до себе привертальник.

Імогена

Ви каєтесь?

Якімо

Він гідністю і честю
Між нами вирізняється, немов
Небесний гість. О славна королівно!
Не гнівайтесь, що я так зухвало
Чесць вашу й гідність спитував. Вони

Сяйнули ще яскравіше, а вибір
Достойної дружини знов підтвердивсь!
Хоч довела до крайнощів мене
Любов до Постума. Зате ви, пані,
Із ласки Неба бездоганні. Ще раз
Вимолюю прощення.

Імогена Я прощаю
Й замовлю добре слово при дворі
За вас.

Якімо Уклінно дякую! До речі:
Хотів про послугу одну просить,
Хоч незначну, але для нас важливу,
Бо й Постум, і його достойні друзі
В ній зацікавлені.

Імогена У чому річ?

Якімо Дванадцять гідних римлян з вашим мужем
(Він — мов перо опорне в тім крилі)
Зібрались імператору дарунки
Купить у Франції та й доручили
Усе мені. Придбавши срібний посуд
І прекоштовні золоті оздоби,
За речі ці я часом потерпаю.
То чи не будете ласкаві, пані,
Їх під свою опіку взять?

Імогена Охоче!
Опікою їм честь моя, тим більше,
Що там могого мужа пай. Візьму
До себе в спальню їх.

Якімо Вони у скрині,
Що доглядають слуги. Хай вона
Постоїть ніч у вас, бо завтра вранці
Ми ідемо.

Імогена Ні, будьте нашим гостем!

Якімо Пообіцявши повернутись вчасно,
Вже й так із Галлії я переплив
Протоку й завернув сюди, щоб вас
Відвідати.

Імогена За ці труди спасибі,
Але ж не їдьте завтра!

Якімо Пані, мушу!
Як ви ласкаві будете писати

Своєму мужеві, пишiть сьогоднi;
Ми гаємось, а в Римi нас чекають.

Імогена Я неодмінно напишу. Скажіть,
Нехай внесуть ту скриню. Все, як є,
Прибережемо, тож ласкаво просим.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА I

Двір перед Цимбеліновим палацом.

Входять Клотен і двоє вельмож.

Клотен От де не щастить! Умазав опукою як треба, а не поцілив — і пропали мої сто фунтів! А той сучий син ще прискіпався, чого я лаюсь. І яке йому діло до моїх лайок? Я що — позичав їх у нього? Як заманулось, так і говорю.

1-й вельможа За те й поплатився: ви ж луснули його тою опукою по голові.

2-й вельможа

(вбік)

Було б у нього там стільки олії, як у тебе, вся б витекла.

Клотен Хай не перебиває, коли принц зволив лаятись!

2-й вельможа

(вбік)

Атож! Хай вуха в'януть.

Клотен Сучий син, падлюка! І ставай з ним до поединку! Ніби він мені рівня.

2-й вельможа

(вбік)

Де там! Від нього так не тхне дурнем, як від тебе.

Клотен От холера з тою високородністю! Ніхто зі мною не б'ється, бо мати — королева. Усяка наволоч пре й задирається, а ти походжай, мов півень, якому нема рівні.

2-й вельможа

(вбік)

Півень? Ні — каплун, що пиндючиться, як півник!

Клотен Що ви сказали?

1-й вельможа Вашій світлості не годиться задиратися з усяким стрічним, кого ви образили.

Клотен Знаю! Зате годиться ображати всіх підлеглих.

2-й вельможа Більше ніщо не годиться вашій світлості!

Клотен А я й кажу!

1-й вельможа Не чули? Сьогодні до двору прибув чужоземець.

Клотен Чужоземець? Не може бути, щоб я не знав про це!

2-й вельможа

(вбік)

Може бути! От і досі не знаєш, що сам ти бовдур.

1-й вельможа Якийсь італієць, буцімто друг Леонатів.

Клотен Леонатів? Того сволоцюги, що його прогнали? Значить, він і сам такий. А хто вам сказав про нього?

1-й вельможа Один з пажів вашої світлості.

Клотен Чи личить мені піти глянуть на нього? Мене це не принизить?

2-й вельможа Ніщо не принижує вашої світлості.

Клотен Авжеж, ніщо!

2-й вельможа

(вбік)

Бо ти дурний, аж світишся, а з дурня щό візьмеш?

Клотен Тоді ходім! Поглянемо на того італійця. Удень я програвся, зате ввечері відіграюсь на ньому. Ходімо!

2-й вельможа Я зараз, ваша світлосте.

Клотен і 1-й вельможа виходять.

І треба ж так: розумна сатана,
А привела на світ такого дурня!
Її несхибний мозок все долає,
А син її — недоумок: ледь-ледь

Від двадцяти відніме два! Нещасна
Прекрасна Імогено! Як тобі
Доводиться страждать у цих палацах,
Де батьком править мачуха й плете
Сіть підступів лукавих ради сина,
Що женихається до тебе. Він же
Тобі ненависніший став стократ,
Відколи муж твій у вигнанні. Боже!
Хай вистоїть її твердиня цнот
І розуму недремна охорона,
Аби вернувся вірний Леонат,
Розцвів наш край, звеличилась корона.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Спальня. У кутку скриня.

Імогена читає в ліжку. Коло неї покоївка.

Імогена Хтось наче стукнув. Це не ти, Гелено?
Покоївка Я, пані, тут.

Імогена Поглянь, котра година.

Покоївка Вже скоро північ.

Імогена З вечора читаю
І натомила очі. Забери
Та заклади сторінку. Будем спати
Ні, свічку не винось, хай догорить.
Коли проснешся, вдосвіта розбудиш.
Сон розморив мене.

Покоївка виходить.

Боги ласкаві,
Від злих примар та від нічних спокус
Мене, молю вас, бороніть.
(Засинає)

Зі скрині вилазить Якімо.

Якімо Сюрчить цвіркун, сховавшись у пільмі,
Розвіює тривоги і турботи
І накликає сон. Колись Тарквіній
Ось так скрадався, щоб погвалтувати
Незайману цнотливість... Цітерея!
Як ти розкинулася на постелі,

Розкішно випручалася — лілея,
За сніг біліша! О, якби торкнутись
До цих розквітлих трепетних рубінів,
Що просять поцілунків! Аромат
Її дихання сповнює кімнату.
Хитливий вогник свічки зазирає
Йй під повіки, наче під фіранки,
Блакитно-білі й золоті, мов небо,
Де два ласкаві сонечка заснули.
Та що це я? До діла! Записати
Усе, що є. Картини — тут і тут;
А там — вікно; її оздобне ліжко;
Цей гобелен — запам'ятать сюжет.
І найважливіше: чи де нема
Стійких прикмет на тілі? Хай вони
Більш переконливо, ніж сто предметів,
Засвідчать і достойно завершать
Мій інвентар. Сон! Ти мавпуеш смерть,
Тож оберни у статую це тіло.
А ти цю руку покидай — ось так...
(Знімає з її зап'ястка браслет)
Він став моїм! Слизький, не те, що вузол
Той Гордіїв твердий. Блискучий доказ!
Ти Постума із розуму зведеш!
А що ж би ще? Ах — груди! Під соском
Темніє цятка. Рóдимка. Крапки
Навкруг червоні, мов на пелюстках
Первоцвіту. Тепер вже й суд повірить,
Що тайнощі свої на самоті
Мені відкрила й честю поступилась.
Запишемо... Втім — нащо? До дрібниць
Запам'яталось. Глянути у книжку,
Яку вона до сну читала. «Повість
Про Філомелу і Терея». Тут
Зкладено. Про що там? Героїню
Беруть. Вже досить доказів. До скрині!
Летить у безвісті, дракони ночі;
Ще мить — світанку гострозорий крук
Розплющить око. Страшно, о боги!
Хоч ангел поруч, пекло навкруги.
Дзигарі б'ють тричі.

Вже третю вибило. Пора, пора!

(Ховається у скриню)

Завіса.

СЦЕНА 3

Перед Цимбеліновим палацом, під покоюми Імогени.

Входять Клотен і двоє вельмож.

1-й вельможа Але ж і ви холонокровні, ваша світлосте, коли прогріаєте! Що-що, а в цьому вам немає рівні за картами.

Клотен Усяк холоне, коли прогріає.

1-й вельможа Але не всякий виявляє благородну витримку, як ваша світлість. Зате коли виграє, то гарячому азартіві немає стриму.

Клотен Бо вигравання додає сил хоч кому. Хай-но доберуся до тої Імогенки, отоді матиму золота вдосталь. Ну як? Уже ранок?

1-й вельможа День, ваша світлосте.

Клотен То хай буде музика! Кажуть, вона добре проймає, і радять підступатися з нею до принцеси щоранку.

Входять музиканти.

Ну, шкварте! Пройміть її своїми переборами, а я довершу язиком. Якщо не пройме — дарма. Все одно не відступлюся. Спочатку щось благочестиве, а далі ніжну пісеньку з мрійливими словами. Так, щоб дійшло.

ПІСНЯ

Жайворон, жайворон в небі ранковому;

Сонечко ясне, вставай!

Коней пора напувати з криниці,

Де весняний водограй.

Брость розпускається, все піднімається.

Мила моя, вставай!

Вставай!

А тепер вимітайтеся звідси! Коли пройняло, буду про вас кращої думки, а ні — знать, їй дзвенить у вухах, і ні до чого кінська волосінь смичків, баранячі кишки струн та козлитони євнухів на додачу.

Музиканти виходять.

Входять Цимбелін і королева.

2-й вельможа Сюди іде король.

Клотен Хоч я заспав, а нагодивсь упору. Хай бачить старий та по-батьківськи цінує моє завзяття. Доброго ранку, ваша величносте, і вам, ласкава матусю!

Цимбелін Стережеш двері нашої суворої доньки? То як? Не виходить?

Клотен Облягав її музиками, а вона хоч би що.

Цимбелін Свого підтакувача не забула,
Що ми недавно вигнали. Дарма,
Він з часом вивітриться, і тоді
Вона — твоя.

Королева Будь вдячний королю:
Дає він зрозуміть усім, що ти —
Його дочці — найбільш достойна пара.
Тож залицяйся до неї! Користайся
З нагоди кожної. Як відмовляє,
Іще завзятіше слугуй. Показуй
Покору та захоплення без меж
І потурай в усьому, крім одного:
Як проганятиме, ставай безтямним.

Клотен Безтямним? Ні!

Входить гонець.

Гонець Мій пане! Там послі
Наїхали із Рима. Серед них
Прибув Кай Луцій.

Цимбелін Полководець? Знаю,
Це гідний муж. Хоча привіз нам гнів
Свого правителя, до нас прихильність
Він виявляв. Прийнять його достойно
Та згідно з етикетом. Ми самі
Назустріч вийдемо; а ти, наш сину,
Як привітаєш милу з добрим ранком,
То приєднайся з матір'ю до нас,
Бо знадобишся в час переговорів.
Ходімо, наша королево!

Цимбелін, королева, вельможі та гонець виходять.

Клотен Коли проснулася, поговорю,
А ні — хай ще поспить.
(*Стукає*)

Впустіть, будь ласка!
При ній прислужниці. А що, коли
Позолотить одній з них руку? Злото
Купує доступ скрізь. Бо й лісники
В священні заповідники Діани
За золото впускали браконьєрів.
За золото вбивають правдолюбів
І вихваляють брехунів. Бува,
За нього б'ють і праведних, і грішних.
Воно, що схоче, зв'яже і розв'яже.
Тому найкраще підкупить одну
Собі на допомогу. Без купівля
До них не підступитись.
(Стукає)

Відчинить!

Входить прислужниця.

Прислужниця   Хто стукав?

Клотен   Дворянин.

Прислужниця   А ще хто ви?

Клотен   Син дами знатної.

Прислужниця   Оце вже щось,
Бо й інші, як і ви, не згірше тратять
На дорогу одержу грубі гроші.
Що зволите, мілорде?

Клотен   Я прийшов
До пані вашої. Вона готова?

Прислужниця   Авжеж — щоб не виходить із світлиці.

Клотен   Я заплачу тобі за добру раду.

Прислужниця   Що?! Добру зраду хочете купити,
Паничику?

Входить Імогена.

Клотен   Прекрасна! З добрим ранком!
Сестрице — ручку!

Імогена   З добрим ранком, пане!
Даремно стільки клопоту собі
Ви завдали! Бо на подяку можу
Сказати одне: я бідна на подяки
І їх не витрачати му.

Клотен

Клянусь:

Я вас люблю.

Імогена

Клянiться, не клянiться —
Менi однаковiсiнько.

Клотен

E, hi!

Це ще не відповідь.

Імогена

Я так сказала,
Щоб ви не сприйняли моє мовчання,
Як поступку; а то — мовчала б. Пане,
Благаю вас: облиште! Далебі,
І найласкавішу ласкавість вашу
Одповідь жде шорстка. Пора вже вам,
Бувалому та вченому, зтямить
Науку мужню зречення.

Клотен

То гріх
Напризволяще кидать божевільну.

Імогена

Хто божевільний, той не просто йолоп.

Клотен

Ви хочете сказати: йолоп — я?

Имогена

Від божевільної почули: такі
Коли ви не чіплятиметесь, я
Не буду божевільною. Отак
Обое вилікуємось. Пробачте,
Що через вас я, занедбавши чемність
Жіночу, просто висловлю усе,
Що підказало серце: ви мені
Байдужі; ні краплинки співчуття
До вас (за це собі я докоряю)
Нема у мене. Більше навіть: ви
Мені ненависні. Була б я рада
Цього вам не казати, а почути
Від вас подібне.

Клотен

Не бери на душу
Гріха непослуху перед батьками!
Одруження із підлим голодранцем,
Що ріс, миски вилизуючи наші,
Не є законним. То лише плебеї
Одружуються, з ким лиш заманеться,
Лигаються, аби плодить рабів
І байстрюків, та ви — принцеса; вам
Корону успадкувати! Вам не можна
Бруднить її з нахлібником.

Имогена

Довбехо!

Та був би твоїм батьком сам Юпітер,
А ти — таким, як є,— уже й тоді
Ти і попихачем не годен стати
У мого мужа. Завелика честь
Тобі в державі Постума була б,
Якби плюгавий кат тебе обрав
Своїм помічником.

Клотен

Нехай чума

Впаде на Постума!

Имогена

От нещастя:

Його ще сміє звати твій язик!
То знай: його заношена онуча
Мені дорожча, ніж усе твоє
Волосся, хай би й кожен волосок
Був Клотеном: Пізанію, сюди!

Входить Пізанію.

Клотен

«Заношена онуча?» Казна-що!

Имогена

(до Пізанію)

Біжи хутчій, поклич сюди Дороту!

Клотен

Його онуча?..

Имогена

Причепивсь до мене

Один тут йолоп і розсердив — страх.
Хай там Дорота пильно пошукає:
Десь дівся той браслет, що твій хазяїн
Подарував. Його згубить не можна,
Бо він мені дорожчий за данину
Всіх європейських королівств. Здається,
Я бачила його ще нині вранці
І добре пам'ятаю, як учора
Вночі він був у мене на руці,
Бо ще поцілувала перед сном.
Не міг же він до Постума побігти
Хвалитися, що я з ним цілувалась.

Пізанію

Знайдеться!..

Пізанію виходить.

Имогена

Скрізь шукайте!

Клотен

То ж образа:

«Заношена онуча»...

Імогена Саме це
Я вам казала, сер. Подайте в суд.

Клотен Я батькові скажу.

Імогена А також — мамі:
Вона добренька, то мене наб'є.
Що чули, з тим — будьте!

Клотен Я помшусь!
«Його заношена онуча!» Н-ну!

Виходять.

СЛЕДЪ 4

Рим. Кімната в домі Філаріо.

Входять Постум і Філаріо.

Постум Коли б то, пане, я такий був певний,
Що прихилю до себе короля,
Як певен я в несхибності її
Чеснот!

Філаріо Які у тебе з ним стосунки?

Постум Ніяких. Вірю: зміняться часи,
Повіє теплий вітер — крига скресне.
А вам я вдячний за любов; тому
Й надія не зів'яла. Вже як всохне,
Прийдеться вмерти вашим боржником.

Філаріо Мені ти щедро платиш добротою
І дружбою. Тим часом обрй наш
Захмарився. Твоєму королю
Відомо: наш могутній імператор
Недаром вирядив послів. Кай Луцій
Данину та недоїмки з британців
Збере, бо Рим не забуває кривд.

Постум Хоч я в політиці не дуже сильний,
Не помилюсь, сказавши: будь війні.
Побачите: ані гроша данини
Не візьме він, і галльські легіони
Вдеруться у Британію безстрашну —
Не ту вже, що знавав ваш Юлій Цезар.

Він глузував із безладу британців,
Хоч потерпав від їхньої відваги.
Тепер, коли державність в них дозріла,
Хоробрі, що навчилися порядку,
Постоять за свій край.

Входить Якімо.

Філаріо Диви — Якімо!

Постум Деся олені тебе по суші мчали,
І вітер вицілював вітрила
На морі!

Філаріо А, привіт, привіт!

Постум То як?
Чи не прискорив повороту в Рим
Британський лапідарний ляпас?

Якімо Ні!
Твоя дружина — це краса і ніжність.

Постум І вірність теж. А ні — тоді краса
На вітер розпуска свої принади
Для вітрогонів.

Якімо Ось від неї лист.

Постум У ньому вісті добрі?

Якімо Певно, так.

Філаріо Чи при дворі британському не стрівся
Тобі Кай Луцій?

Якімо Готували зустріч
Його посольству.

Постум
(читає листа)

Тут усе гаразд!
А чи переливається-ряхтить
Мій діамант, як завше? Чи для тебе
Скаламутнів?

Якімо Якби його програв,
Розплачувався б золотом за втрату.
А от для тої нічки я б і двічі
В Британію поїхав! Я й незчужся,
Як промайнула й виграла мені
Цей перстень.

Постум   Не бреши. Мій діамант
Твердий.

Якімо   А жіночка твоя — м'яка!

Постум Програв заклад, то не блазнюй — не жарти!
Затям собі: ми більш уже не друзі.

Якімо   Ні — побратими! Це в угоді нашій
Записано. Коли б не ночував
Я в жіночки твоєї, ти ще міг би
Про докази питати. А тепер
Знай, що вона належала мені.
Ти це дозволив, а вона схотіла,
І з насолодою я вволив волю
Усіх. І виграв перстень.

Постум   Доведи,
Що віддалась вона тобі, синьйоре,
І перстень — твій, і ось моя рука.
А ні — обріжуть цю балаканину
Мечі безжальні, мій і твій, щоб потім
Одного з нас не стало чи обох.
Мечі в крові валятимуться поруч.

Якімо   Про те, що сталося, розповім так близько
До істини, як тільки зможу. Згодом,
Як сумніватимешся, все до слова
Присягою скріплю.

Постум Розповідай.

Якімо   Спочатку — спальня. Широ признаюсь:
Я в ній не спав! Коли тебе частують
Таким — хіба заснеш? Там gobелен
Розкішний. Шовк і срібло, а на ньому
Цариця Клеопатра з пишним почтом
Стрічає римського войовника:
Її галера, балдахін, човни,
Барвистий натовп, стяги та фанфари,—
Чудовий витвір рідкісних майстрів.
Все, як живе.

Постум   Це справді так, але
Прогобелен міг я тобі сказати
Та й інші.

Якімо Перелічують дрібниці?

Постум Від них залежить честь твоя.

- Якімо* Камін
 Жаркий в південному кутку. На ньому
 Діана, що купається, прекрасна,
 Роботи витонченої. Митець
 Хіба що мови не зумів їй дати:
 От-от дихне — і ворухнеться мармур.
- Постум* Це річ славетна, на вустах у всіх,
 Ти міг начутися про неї.
- Якімо* Стёлю
 Оздоблюють амури золоті.
 Забув додати про камін: обабіч
 Два срібні купідони пустотливо
 Од відблисків підморгують...
- Постум* Ії
 Улюбленці! Напевно, це тобі
 Як гостю, показали. То не доказ.
 Запам'ятав предмети, та й усе.
 Заклад твій програвий.
- Якімо* Ти зараз збліднеш.
(Дістає браслет)
 Ось це — ні, не торкайся! — впізнаєш?
 Поглянь-но ще раз: пречудова пара
 Твоєму персневі. Ось так!
- Постум* О боже!
 Дай подивлюся зблизька! Наче той,
 Що я подарував.
- Якімо* А я їй вдячний
 За подарунок! Так, це той браслет.
 А як вона його з руки зняла
 І простягла: «Бери!» (Мені той жест
 Дорожчий, ніж браслет) і так, між іншим,
 Докинула: «Колишній подарунок».
- Постум* Зняла, щоб передав мені?
- Якімо* Про це
 Написано в листі?
- Постум* О ні, ні, ні!
 Все правда! Перстень твій.
(Простягає перстень)
Геть! Геть з очей!
 Цей діамант, неначе василіск,
 Мене злим оком пропікає! Честі

Нема там, де краса, і вмерла правда
У вихованні; а любов — повія,
Де поблизу є ще один мужчина.
Жіночі всі присяги і чесноти —
Ніщо! Все брехні! Брехні!!

Філаріо

Почекай!

Візьми назад свій перстень! Не програв
Його ти. Може, згублено браслет
Або підкуплена служниця вкрала?

Постум

А й справді! Так, лиш так тобі дістався
Ії браслет. Дай перстень. Доведи,
Що з нею спав. Прикмети потайні
На тілі — от де доказ! А браслет —
Украдений безчесно.

Якімо

Присягаюсь

Юпітером: я брав його з руки
Твоїї жінки.

Постум

Він заприсягнув!

Ви чули? Він поклявся! Бо каже правду.
Той перстень — твій. Нізачо не могла
Згубить браслета. Не могли украсти
Ії найвідданіші, чесні слуги,
Для кого? Для чужинця? Ні, ніколи!
Вона товклася з ним; браслет при них
В час ігрища побрязкував. Ти їй
За нього заплатив ім'ям повії.
Бери ще й перстень до усіх чортів
У псяче тирлище!

Філаріо

Терпіння, пане!

Незаперечності нема тут!

Постум

Цитьте!

Вона з ним кліщилася!

Якімо

Може, вам

Ще докази потрібні? На груді
У неї родимка — коло соска,
Прегорда, що усілась там. За те
Дісталось їй від мене! Цілував
І, пересичений, знов голоднів.
Червона плямочка. Ти не забув?

Постум

Вона оповіщає іншу пляму,
Потворнішу, ніж пекло.

Якімо
Постум

Далі?

Ні!

Від арифметики твоєї нудить.
Чи раз, а чи мільйони...

Якімо
Постум

Присягать?

Не треба! Бо тепер уже й божися,
Що не було цього, то не повірю.
Уб'ю, коли брехатимеш, що ти
Мені не вставив роги.

Якімо
Постум

Не перечу.

Коли б мені потрапила до рук,
Роздер би, розметав би! Так! Поїду
В Британію! При батькові уб'ю,
При всіх! Відразу!
(Виходить)

Філаріо

Він знесамовитів.
Ти, бачу, виграв. Поспіши услід,
Бо ще накоїть із собою лиха.

Якімо

Я радий помочь.
Выходя.

СЛЕДЪ 5

Там само. Інша кімната.

Входить Постум.

Постум

Невже усім судилось, щоб жінки
Себе наполовину в нас вкладали,
І кожен з нас — байстрюк? Поважний воїн,
Мій батечко не знав, коли матусі
Сторонній майстер потайним струментом
Встругав мене... Вона була на людях
Ціотлива! Як і ця, моя... О помсто!
Та, що мене повздержливості вчила,
Розкинулася хтиво перед іншим,
Так що й старий Сатурн би розпалився,
Узрівши це... Вона — я вірив — чиста,
Сніг, сонцем не цілований! О грязь!
З драгким Якімо! Менш, ніж за годину,

Мов ситий кнур, лиш хрюкнув і поліз
Без перепон! Наткнувся лиш на те,
Чого хотів... Те, замість захвати,—
Вона йому підставила. Невже
І я такий? Ні, ні! В чоловіках
Так не вигулюють гидкі пороки.
Брехня — з жінок; облесливість — від них;
Їх підступи; і хтивість — їхня, їхня!
І мстивість — теж, і марнолюбство — також;
Пижа і примхи, злоба і захланність;
Заласні мрії, наклепи, зрадливість,—
Всі вади ті, що мають імена,
Та безіменні, ті, що знає пекло,
Вони в жінках є всі або частково,
Ні, геть усі!
В самій розпусності жінки розпусні,
Хапливо переметливі. Хай світ
Це знає: змалювать, затаврувати
І мстити! Ні. Наплюй на нечисть подлу.
Нехай, як є, лишається їх кодло:
Для них це найпекельніша покара.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Британія. Тронна зала в Цимбеліновому палаці.

З одного боку входять Цимбелін, королева, Клотен і вельможі;
з другого — Кай Луцій і вояки.

Цимбелін Тепер скажи, чого бажає кесар.
Луцій Відомо, що славетний Юлій Цезар
(Про нього пам'ять не вмирає й досі
І житиме в віках), скорив цей острів.
Касібелан, твій дядько, що його
Сам Юлій Цезар цінував за доблесть,
Погодився відтоді і довічно
З трьох тисяч фунтів срібла в рік данину
Платити Римові. Останнім часом
Вона затримується.

Королева

Що ж, не диво:

Її вже не платитимуть.

Клотен

Авжеж!

Який не є ваш кесар, він — не Юлій.
В британців є свій край і світ,
За те, що носимо носи, платити
Не хочемо, та й годі.

Королева

Незалежність

І славу предків ваших вінценосних,
Володарю й королю, оновить.
Ми, остров'яни, мужні від природи;
Наш край, немов Нептунів заповідник,
Оточує надійна огорожа —
Ревучі води й урвища скелясті;
А пливуні ковтають геть по щогли
Ворожі кораблі. Що Юлій Цезар
Тут воював — це так; та не про нас
Хвалився потім, що «прийшов, побачив
І переміг». Він (вперше у житті!)
Тікати мусив відсіля з ганьбою,
Побитий двічі; а його суденця
(Дитячі іграшки!) сердите море
Об скелі потовкло, немов крихкі
Шкарлупки, й розметало геть скіпки.
Тоді Касібелан хоробрий ледве
(О доле перемінлива!) не взяв
Самого Цезаря в полон. Звитягу
Британці святкували в граді Луда
Піснями та багаттями до хмар.

Клотен Яку там ще данину?! Наше королівство тепер
могутніше, ніж тоді, до того ж, як я вже сказав, більш не буде та-
ких Цезарів; хай і в інших орлині носи, але не ті пазури.

Цимбелін Дозволь, сину, скінчити матері.

Клотен Є й серед нас багато таких, що поборюються, як
той Касібелан! Не кажу, що я такий, але руку маю. Данину!
А з якої речі? От як кесар заслонить від нас сонце рядниною чи
сховає місяць до кишені, тоді й почнемо платити йому за світло.
А за так, пане, ніякої данини. Щоб знали!

Цимбелін Відомо: поки загребуший Рим
Данини тої не накинув, ми
І вільними були, і знать не знали
Захланних Цезаревих домагань,
Що зазіхалися на цілий світ.

Британському хороброму народу
(А він таким себе вважає) час
Скидати ярмо. Ми кесаря звістим,
Що для Британії закони склав
Мульмутій, предок наш, а Юлій Цезар
Їх перекроював мечем. Тепер,
Опору маючи у власній владі,
Відроджуємо нашу батьківщину,
Хоч це й розсердить Рим. Закони наші
Країні рідній дарував Мульмутій,
Що перший золоту прийняв корону
І титул короля.

Луцій

Жаль, Цимбеліне,
Що маю я на це тобі сказати:
Віднині ворог твій — наш Август Кесар,
Той, в кого королів підлеглих більше,
Ніж челяді у тебе при дворі.
Я оголошую його ім'ям
Війну й розорення тобі. Глядись:
То ураган нестримний! А від себе
За шири зустріч дякую.

Цимбелін

Будь гостем
У мене, Луцію. Мені твій кесар
Дав титул лицарський; у нього я
Всі молоді літа служив. За ратні
Труди там удостоювався честі;
Ії не відберуть, покіль живу.
Ми не одні: Паннонія повсталала,
Далмати піднялись — вони від нас
Не сміливіші.

Луцій

Це покаже діло.

Клотен Його величність король запрошує вас на учту.
Забавляйтесь у нас день, два і довше. А потім, як вернетесь для
іншої забави,— зустрінемо вас на нашому солоному узбережжі.
Виб'єте нас відтіля — буде ваше; а ні — британські ворони наклю-
ють собі з вас ласощів, от що!

Луцій Так, пане.

Цимбелін

Я знаю волю кесаря, а він —
Мою. Тепер запрошуєм ласкаво.

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в палаці.

Входить Пізаніо, читаючи лист.

Пізаніо Вона — зрадлива? А чому не пишеш,
Яка потвора так на неї клепле?
О Леонате! Що то за чума
В твоє довірливе прокралась вухо?
Чийх наслухавсь ти речей отруйних?
Невірна? Ні! Карається за вірність.
На неї йдуть напасті, а вона
Таку достойну відсіч їм дає,
Що не під силу жінці, лиш богині.
Хазяїне! Твої талани і доля
Мізерні проти всіх її скарбів.
Тепер думки твої ще більш мізерні
Перед її чеснотами. Убить
Наказуєш, бо присягав на вірність?..
В ім'я добра і честі кров її
Мої умити має руки? Ні!
О ні! Була б то й найвірніша служба —
Я нелюдом не стану...
(Читає)

«Поріши
У Мілфордї. Туди її мій лист
Закличе...» О, який папір підступний:
Чорніший, аніж літери на ньому,
Таке приніс, усміхнено біленький!

Входить Імогена.

Вона. Мовчу.

Імогена Пізаніо, що чути?

Пізаніо Мій пан прислав листа.

Імогена Чого це — твій?

Найперш він мій, коханий Леонат.
Рука його. Коли б який звіддар
Зірки розпізнавав, як я ці букви,
Він прозирає би наскрізь все майбутнє.
То хай же дихають вони коханням,
Його здоров'ям, втіхою й печаллю
Розлуки, бо з її цілющих болів
Росте любов. Печаточко, впусти!

Спасибі добрим бджілкам — тим, що воску
Надбали на замок цей вірний; я,
Знімаючи тебе, молюсь не так,
Як бідні боржники: не виклик в суд,
А ніжну сповідь трепетно приймаю,
Вимолюючи в бога добрі вісті.

(Читає)

«Ні закони, ні гнів твого батька, якби він за-
став мене в своїх володіннях, не могли бути такими жорстокими,
як ти, найкоханіша, оживила б мене своїм поглядом. Повідомляю:
я в Камбрії, в Мілфордській гавані. Чини, як підкаже любов. А по-
ки що зичить тобі щастя той, хто лишився вірний своїй і твоїй при-
сязі й любить тебе все більше. *Поступ Леонат*».

Скоріш коня! Крилатого! Ти чуєш?
Він в Мілфорді. Біжи та розізнай,
Чи це далеко. Хай хтось цілий тиждень
Туди марудно плентається — я ж
За день домчу. Пізанію мій добрий,
Ти скучив за хазяїном, еге ж?
І хочеш — ні, не так, як я, ні, ні! —
Його побачити! Ти хочеш теж,
Але не так, а менше! Милосердий
Повірнику кохання, оглуши
Мене: де той благословенний Мілфорд,
Той ошасливлений уельський берег
Із гаванню такою? Тільки-ж як
Нам звідси вибратись? І ще одне:
Як виправдати втечу при дворі,
Коли повернемось? Та спершу — їдьмо!
Не час придумувати виправдання,
Хай потім, у дорозі. А скажи:
Коли учвал, за день миль сорок зробим?

Пізанію Як двадцять миль від світу і до світу,
То забагато.

Имогена

Що ти, чоловіче!
Так шкутильгають ведені на страту!
Хіба не чув? На перегонах коні
Так швидко галопують до мети,
Що не встига надсипатись пісок
В арбітровій клепсидрі... Все бредня!
Біжи і накажи моїй служниці,
Хай хворою прикинеться й до батька
Відпроситься. А ти мені вбрання
Мерщій в дорогу роздобудь — просте,
Як у селянок.

Пізаніо

Пані, краще зважте.

Імогена

Ну, годі вже! Роби, як наказала;
Що тут, що там, що далі — все туман.
Скоріш уже б коневі в бік — острогу
І під копита мілфордську дорогу!

Виходять.

СЦЕНА 3

Уельс. Гірська місцевість із печерою.

Входять *Беларій*, а за ним *Гвідерій* та *Арвіраг*.

Беларій

Погожа днина — не сидиться дома,
У кого стеля низько, як у нас.
Ану, згинайтесь, хлопці, і на вихід!
Ось так — відважуйте поклін побожний
Ясному небу і сяйному сонцю!
Десь у палатах королів портали
Високі, мов для велетнів. Виходить,
Бундючний, навіть шапки не скидавши,
І не поклониться, пихатий, сонцю,
І світлу не помолиться... Хвала
Тобі, високе небо! Ми з печери
Не ображаємо тебе в гордині,
Як дехто із людей.

Гвідерій

Хвала!

Арвіраг

Хвала!

Беларій

Уже й на лови час. Ви, прудконогі,
Гайда у гори, я — на плоскогір'я.
Як будете ген там, відкіль я вам
Виднітимуся, мов маленька галка,—
Подумайте: хто карлик, а хто велет,
Усе від місця, де він став, залежить;
Згадайте, що казав я про князів,
Про війни та інтриги; про державу,
В якій лакейство, а не служба в шані,—
Тоді ви зрозумієте: жукові
В траві безпечніше, аніж орлу
Під хмарами; що живе в печері
Достойніше, ніж влесливі лакузи,

Багатше, ніж продажні казнокради,
Й чесніше, ніж пихаті паничі,
Що чваньковито шелестять шовками —
В боргах по самі вуха.

Гвідерій

Ти усе

На досвіді пізнав, не те, що ми,
Як неоперені пташата: марим
Просторами й пригодами. Тобі
Спокійно й безтурботно тут, бо спокій —
Найбільше благо старості. А ми?
Немов відсиджуємось у в'язниці,
Мов лежні, що злякалися боргів.

Арвіраз

Коли постарієм, як ти, — що нам
Згадати у глуху негоду, в ночі
Грудневі, у печері дрижачи?
Здичавілі, ми вміємо одне:
Гасати в нетрях, як вовки й лисиці,
За живністю. А чи ж хоробрість в тім,
Що зловиш та уб'єш яке звіря?
Чи маємо хвалити цю печеру,
Неначе пташка, що співає в клітці?
Ні, гірше: ми немовбито на волі,
Але яка ж то воля!

Беларій

Знов своєї!

Бо не зазнали ви міського здирства,
Не мучилися у митарствах двору,
Що їх терпіти й кинути несила!
Там по слизькому пнуться й лізуть вище,
І хто зіп'явся — падає; хто пнеться —
Тремтить: от-от впаде; там ратний подвиг
Привиджується лиш як справа честі
Й героїства — гинуть там герої! Підлість
Могили дьогтем облива; добру
Злом платять; ба, мабуть, найгірш за все —
Примушують ще й дякувати злому.
Гей, хлопчики! А скільки то я сам
Зазнав напастей! Як мечі тих римлян
Мені пошрамували тіло, я
У війську славився. Сам Цимбелін
Любив мене з-поміж своїх найближчих.
Розрісся я, мов дерево крислате,
Обтяжене плодами. Аж ураз,
Одної ночі, буря чи грабіж
(Те, а чи інше — все одно) зірвали

Із мене листя, потрошили крону,
Оббили запашні плоди; зоставсь
Обчухраний сам на семи вітрах.

Гвідерій

Непевна ласка!

Беларій

Винен я не був
(Ви ж знаєте), та змовилося двоє
Негідників і понесли донос
Наклепницький до короля, мовляв,
Я в змові з римлянами. Довелося
Вигнанцем стати. Понад двадцять літ
Цей бескид — світ мій, всі мої маетки.
Тут чесною свободою багатий,
Я тільки сонцю поклоняюсь — більше,
Ніж в попередньому житті... Ну, хлопці,
Пора у гори! Балачки ці зайві
На ловах. От хто перший звірину
Вполює, той за старшого нам буде,
А двоє слугуватимуть на учті,
І не боятиметься з нас ніхто
Отрути, що чигає при дворах.
Та годі! Зійдемося он там, в долині.

Гвідерій і Арвіраг виходять.

Як важко пригасить природні іскри!
Не дума жоден з них: «Я — королевич»;
Вони давно для Цимбеліна вмерли;
Та й виплекані у низькій печері,
А пориваються у височінь.
Ім і в буденщині убогій нашій
Ввижається владарство... Полідор
(Що в Цимбеліна звався Гвідерій) мав би
Корону спадкувати... Боже мій!
Було, розповідаю про війну,
Присівши на ослінчику, а в нього
Вже й очі загорілися; весь — там,
В бою, й гука: «Я ворога звалив!
На карк йому ногою!» — і шока
Горить, чоло спітніло від напруги,
І ніби меч в руці... Молодший, Кадваль
(У Цимбеліна Арвіраг), бувало,
Наслухається тих оповідань —
І сам не свій... О! Щось уже зігнали!
Ох, Цимбеліне! Те відомо небу
І совісті моїй, що не по правді

Мене покривдив ти. Тому я викрав
Твоїх синів маленьких; відібрав
У тебе спадкоємців, як багатство
І честь мою забрав ти. Єврифіла,
Пестунка добра, матір'ю була їм —
Квітчають кожен день її могилу;
А я, Беларій, Морганом назвався,
За батька став... Там знов луна у горах.
(*Виходить*)

СЦЕНА 4

Поблизу Мілфорда.

Входять Пізаніо та Імогена.

Імогена Як прив'язали коней, ти казав:
Уже близенько. Мабуть, і матуся
Мене побачить не хотіла так,
Як я його! Пізанію, де Постум?
Чого так дико дивишся на мене?
Зітхаєш, зблід, тремтиш... Гей! Чоловіче!
Злякавсь, чи що? І мову відняло!
Отямся, бо й мені, не полохливій,
Ще серце розірветься. Говори,
Що трапилось? Що за папірець
Похмуро простягаєш? Ні, ти спершу
Всміхнися, як погожа в ньому вість,
Ба, як негожа — усміхайся теж!
Вже бачу: Постумове то писання!
Скажи: десь та Італія шахрайська
Його обплутала і він у скруті?
Та говори! Пом'якшуй же удар,
Бо як раніше прочитаю — вмру.

Пізаніо Читайте, пані, ви самі і знайте,
Що я найнещасливіший на світі.

Імогена

(*читає*)

«Пізанію! Твоя пані виявилася повією, невірною
в шлюбному ложі. Кров мою отруїли докази її вини — не хисткі
здогади, а свідчення, такі ж тяжкі, як мое горе, і непохибні, як
має бути помста. Її ти, Пізанію, повинен здійснити заради мене,
якщо та зрада не похитнула й твоєї вірності. Поріши її своєю ру-
кою! Даю тобі нагоду в Мілфордській гавані, куди її закличе мій

лист. Якщо побоїшся покінчити і не впевниш мене, що все здійснив, тоді ти спілбник її безчестя і теж мені не вірний».

Пізаніо Не треба добувать меча: папір
Йй горло перерізає! Підлий наклеп —
То вістря, небезпечніше за меч,
Отруйніше, аніж гадюки нільські.
Його дихання, смрадне на вітрах,
По всьому світу стелється, вражає
Владик, вельмож, і слуг, і цілі царства;
Ба, просякає землю до безодні
Могильних тайн... Що ж нам робити, пані?

Імогена Невірна в шлюбнім ложі! Що це значить?
Лежать без сну і думати про нього?
Чи плакати самотньо там до ранку?
Чи, ледь заснувши, бачити кошмари,
Мов з ним нещастя, і, в сльозах схопившись,
Вже не склепить очей? І все оце —
Невірність? Так?

Пізаніо Ох, що сказать вам, добра моя пані?

Імогена Невірна — я, а совість де?! Якімо!
Це ти чорнив його, немов негідник.
А то ж була все правда. Італійка
Якась там розмальована прилипла,
А я вже непотрібна. Як немодна
Одежина набридла! Розірвать!
Знять золото — на іншу! О, присяги
Облудні ваші! Ти, мій муже, всіх
Знеславив зрадою своєю. Бачу:
Честь чоловіча — лиш блискуча блешня,
Для нашої сестри принада.

Пізаніо Пані,
Послухайте мене.

Імогена Через Енея
Брехливого не стали вірити чесним;
Фальшивий плач Сінона осквернив
Дитячі чисті сльози, знищив жаль
До істинно нещасних. Так і Постум:
Його відступництво вбиває довіру
До всіх! Хоч ти, Пізаніо, будь вірний —
Наказ свого хазяїна здійсни
І напиши: я покорилась. На
Меча. Сама вручаю. Простроми
Невинний дім мого кохання — серце.

Не бійся, там зосталося лиш горе,
Хазяїна твого нема — пішов,
Дарма леліяла, немов святиню.
Ну, убивай же! Був такий відважний,
А тут злякався?

Пізаніо Геть, залізо підле!
Не оскверняй руки!

Імогена А то чому?
Як не твоя рука мене уб'є,
Тоді невірний ти слуга, бо я —
Сама себе не смію: нам боги
Заборонили самогубство; сили
Не вистачить зламати заборону.
Вдаряй сюди, у серце! Наче піхва,
Воно покірно жде меча. Стривай!
Що тут на перешкоді? А! Листи
Від мужа вірного. Геть! Геть, невиситні!
Вже годі вам на серці в мене грітись!..
Спокусники і зрадники! Дурна,
Вам вірила. Та хоч караюсь, мучусь,
Вам, зрадникам, ще гірше!
Я ж задля тебе, Постуме, отцеві
І королю моему непокірна,
Зневажила достойних женихів.
І то була не примха, а кохання,
Якого не знайдеш ніде. Як жаль
Подумати мені, що прийде час,
Коли тебе геть виснажить, знесилить
Ота, що віддаєшся їй. Тоді
Мене згадаєш болісно... А ти,
Пізаніо, будь чесним різником:
Звелів хазяїн — жде ножа ягниця.

Пізаніо З наказом тим я втратив спокій, сон.

Імогена Скоріше виконаєш — відіспишся.

Пізаніо Раніше хай осліпну від безсоння!

Імогена То нащо заманив мене сюди,
У даль таку, ще коней підірвали?
Вже спохватились при дворі, шукають —
Нема чого вертатися. Убий!
Націлівся — ну, будь же непохитний!
Жертовна лань стоїть перед тобою,
Щоб вмерти!

Пізаніо Ні! Щоб вигадати час
І згаяти зле діло. У безсонні
Багато передумалося; пані!
Ласкаво вислухайте.

Імогена Говори
Хоч до знемоги! Він мене назвав
Повією — безвинно зранив слух
Так глибоко і страшно, що ніщо
Не вразить більше. Говори!

Пізаніо Гадаю,
Вам краще не вертатися.

Імогена Авжеж!
Закликав, щоб убить.

Пізаніо Ох, ні, не те!
І вийде на добро, коли мій розум,
Як чесність, непохибний. Не інакше,
Як нашого хазяїна і вас
Ввели в оману. Там якась падлюка,
Ні — гадина підступна...

Імогена Куртизанка!

Пізаніо Ні-ні, не те, клянуся вам! В листі
Скажу йому, що виконав наказ
Та відішлю кривавий буцім доказ.
Ви зникли з двору, це також підтвердить
Мій звіт.

Імогена Але навіщо, добрий мій
Пізаніо?! І що мені робити?
Як жити? Де? Та й нащо те життя,
Коли я вмерла для могого мужа?

Пізаніо Як вернетесь у двір...

Імогена О ні! Нема
Ні двору там, ні батька, а нависло
Оте ніщо, тупе, вельможне — Клотен
З облогою гидкого залицання.

Пізаніо Не там, то й не в Британії!

Імогена А де ж?
Хоча ті самі день, і ніч, і сонце
Усюди, а Британія — мала
Частина цілого, мов лебедине
Гніздо на лоні моря. Ти порадь:
Куди податися?

Пізаніо

Ласкава пані,
Вам світу не зав'язано. Узавтра
До Мілфорда посол прибуде римський
Кай Луцій з поштою. Підійдіть до них,
Ховаючи від зазіхань красу
Й ласкавість вашу в темний одяг тайни,
Тоді шляхи відкриються вам вільні
І ширші обрії. Собі на щастя
Ви зможете бувати й недалеко
Від Постумових друзів. Хай вони
Всю правду вам розкажуть.

Імогена

О! Коли б то

Зробити так! Хоч я і соромлива,
Але наважуся — нема в тім згуби.

Пізаніо

Тоді про те, що жінка ви й принцеса,
Забудьте, пані; геть відкиньте ніжну
Бентежливість (вона жінкам пасує,
Є їх природою). Ви — молодий
Зухвалий забіяка, запальний
І гострий на язик. Вам доведеться
Це ніжне личко гартувати на сонці
І в хуртовинах (ох, не тільки личко,
А й серце теж!); забути про оздобу
Й тонкі серпанки, що на них богиня
Позаздрила б...

Імогена

Не треба далі — я
Все зрозуміла! Вже я майже хлопець.

Пізаніо

Передусім — перевдягніться хлопцем.
У ті сакви, що ми в дорогу брали,
Для вас хлоп'ячий одяг я поклав —
Камзол, штани і шапку. Надягніть
Все те й тоді в подоби юнака
Явітьесь перед Луцієм з благанням
Гарячим, щоб узяв вас за слугу.
Скажіть, що ви співати й грати вдатні;
Ваш голосок у душу западе
Старому. Він людина чула й чесна,
То візьме неодмінно. Я ж подбаю,
Щоб вам багатство ваше слугувало.

Імогена

О ти, богами послана розрадо!
Я зважилась на все. У добрий час
Відвага предків хай додасть снаги.
Ходімо, мій Пізаніо!

Пізаміо

Я мушу

До двору поспішати, бо за вами
Й мене шукатимуть і запідозрять,
Що допоміг втекти... Ласкава пані!
Ось вам шкатулка, те, що королева
Мені дала. Там ліки; заболить
Всередині, а чи морська хвороба
Дійме — ковтніть трішки, то ураз
Полегшає. Ідіть перевдягайтесь,
Ставайте юнаком, і хай боги
Сприяють вам!

Імогена

Хай буде так! Спасибі!

Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната в Цимбеліновому палаці.

Входять Цимбелін, королева, Клотен, Луцій
і вельможі.

Цимбелін Таке то! Хай щастить тобі, Кай Луцій!

Луцій Спасибі, владарю. Мій імператор
Наказує, тож мушу від'їжджать.
І як же тяжко на душі, що треба
Тебе вважати ворогом.

Цимбелін Народ
Не хоче римського ярма. Негоже,
Якби підданці більше, ніж король,
Про незалежність дбали.

Луцій Що ж, прошу
Призначити ескорт, щоб він провів нас
Дорогами на Камбрію, у Мілфорд.
Уклін її величності! Вам — теж.

Цимбелін Панове! Покладаємо на вас
Цю місію. Щасливої путі
Тобі, шляхетний Луцій!

Луцій
(до Клотена)

Вашу руку,

Добродію!

- Клотен* Останній дружній потиск,
Відтак вона ваш ворог.
- Луцій* Майбуття
Покаже переможців. Прощайте!
- Цимбелін* Під вашою опікою, панове,
Достойний Луцій буде у путі
До переправи через Северн. Зичу
Всім щастя!
- Луцій і вельможі виходять.
- Королева* Він насуплений пішов,
І це нам робить честь.
- Клотен* Атож! Британці
Безстрашно висловили власну волю.
- Цимбелін* Він кесареві написав про все.
Час нашим колісницям та кінноті
Рушать, бо їхні грізні легіони
От-от ударять з Галлії.
- Королева* Не гаймось!
Гуртуймо наші сили!
- Цимбелін* Ми завчасно
Вже віддали такі накази, люба.
Скажи, а чом принцесу, нашу доньку,
Не бачили на учті в честь посольства?
Ми проголошуємо, що вона,
Обов'язки зневаживши, непослух
Виказує. Йй наше потурання
На шкоду йде. Гукнуть її сюди!
Придворний виходить.
- Королева* Не стало Постума, отож замкнулась
І рідко появляється. Хай часу
Цілющий плин допоможе йй. Благаю
Вас, владарю: не треба гострих слів,
Бо то істота ніжна: кожен окрик
Йй вражає, мов удар смертельний.
- Входить придворний й.
- Цимбелін* То де вона? І як посміла батька
Зневажити?
- Придворний* Владарю, там покої
Всі замкнуті й достукатись не можна.

Королева Мій пане!
Коли у неї ми були востаннє,
Вона уклінно вибачить просила,
Що нездоров'я їй не дозволяє
Щоранку батьку віддавати шану.
Благала передати тее вам,
А винна я: у клопоті, турботах
Забула.

Цимбелін Кажеш — замкнуто усе?
Давно не появляється? О небо!
Нехай мине нас те, чого найбільше
Боюся!
(*Виходить*)

Королева Синку, йди за королем!

Клотен Того Пізанію, її слуги,
Теж кілька днів не бачили.

Королева Скоріш!

Клотен виходить.

Так, так... Пізанію — їм вірний. Взяв
У мене ніби ліки і пропав.
Як він (дай боже!) наковтався тих «ліків»,
Туди йому й дорога! Тільки ж де
Поділася вона? Невже з відчаю
Й шаленості любовної гайнула
До Постума свого у Рим? Тоді
Це їй на безголов'я чи ганьбу.
А ми до нашої мети ще ближчі.
Чи так, чи так — не буде перепони
Носити нам Британії корони.

Входить Клотен.

То що там, синку?

Клотен Ясно — утекла!
Йдіть, мамцю, потішайте короля,
Бо він в нестямі мечеться й нікого
Не підпускає.

Королева Вже?! Я буду рада,
Коли ця ніч всі дні його покраде.
(*Виходить*)

Клотен Як я люблю й ненавиджу її!
Уся краса і велич в ній зійшлися

Так, щоб потьмарити жіноцтво наше;
Немов у кожної взяла найліпше
І сяє над всіма. За те люблю.
Але мене зневажила, кохає
Того плебея Постума і всі
Свої чесноти топче в бруд. За те
Ненавиджу її і прагну помсти,
Бо тільки дурень...

Входить Пізаніо.

Хто там? А-а! Це ти!
Крутієське падло, підійди-но ближче!
Скажи мені, чого ти тут никаєш?
Де пані? Чуєш?! Одне слово — ну?
Бо полетиш к чортам!

Пізаніо

Ласкавий пане!

Клотен

Ні! Де вона? Юпітером божуся!
Знай, звіднику: останній раз питаю!
Всі таємниці вивертай! А ні —
Я в тебе з серцем вирву їх! Кажі:
Вона з тим Постумом, підніжком, **хамом**,
Лакейською потворою?

Пізаніо

Мій пане,
Цього не може бути! Він же в Римі,
А наша пані недалеко.

Клотен

Де?
У мене ти не викрутишся, шкуро!
Що з нею сталося?

Пізаніо

О мій пресвітлий і ласкавий пане!

Клотен

Пресвітлий підлабузнику, кажи,
Бо буде тут тобі і суд, і вирок,
І смерть.

Пізаніо

Тоді, мій добрий пане, все,
Що знаю, розкажу, а більш не знаю,
Як тут написано.
(*Подає листа*)

Клотен

А ми побачим!
В самому Римі здожену! Під тронном
Самого кесаря!

Пізаніо

(убік)

Пан чи пропав!
Вона далеко. Хай собі читає
Та здоганяє вітра в полі.

Клотен

Гм!

Пізаніо

(убік)

Хазяїнові напишу, що вмерла,
А їй хай стелеться безпечна путь.

Клотен

Цей лист, він справжній?

Пізаніо

Певно ж так, мій пане.

Клотен Почерк Постумів — знаю його добре... Послухай, паскуднику! Якщо ти не будеш сволотою, а найретельніше роби-тимеш усе, що накажу я, і підеш на таку підлість, яка заманеться мені,— тоді я матиму тебе за чесного! Будь певний: тоді не забракне тобі ні моїх грошей, ні ласки.

Пізаніо

Ви такі добрі, ваша світлосте.

Клотен То що? Будеш служити мені — га? Коли так лип до злидня Постума, то тепер приставай до мене. Матимеш за що дякувати! Ну? Будеш зі мною?

Пізаніо

Буду, ваша світлосте.

Клотен Дай руку! На гаманець! Тепер от що: нема там у тебе якої одежі з колишнього хазяїна?

Пізаніо

Є, ваша світлосте, вдома. Те, що було на ньому, коли він прощався з нашою панією.

Клотен

Ото перший тобі наказ: збігай принеси той одяг — хутчий!

Пізаніо

Слухаюсь, ласкавий пане.
(Виходить)

Клотен «У Мілфордській гавані... чекаю...» Ех, не розпитав! Дарма, потім спитаю! Отам тебе й заскочу, підлий Постуме! Хай-но принесе ту одягу! Бо й досі вивертає душу, як вона тоді казала, що його дрантя їй миліше, ніж я сам, такий, як удався: здоровий, благородний, ширий і гарний із себе. Отож натягну його одяг, упіймаю її і згвалтую. Спершу вб'ю його в неї на очах. Хай бачить, що зо мною не жарти, хай знає, як мене зневажати! Його — під ноги, поглумлюся над трупом, а тоді — ох, і жмену ж на ній охоту! Та ще, кажу, на зло, в його одежі, що така

Їй мила. А по всьому копну ззаду ногою — марш до двору! Рада була мене зневажати, то я радо помщуся.

Входить Пізаніо.

Це той одяг?

Пізаніо Той, ваша світлосте.

Клотен Давно вона подалась на Мілфорд?

Пізаніо Ще десь у дорозі.

Клотен Віднеси все у мої покої — це тобі **мій** другий наказ. А третє ось що: тримай язик за зубами і щоб **ніде** про це й не писнув. Будеш мені вірний — то я не поскуплюсь на ласку. Мені — у Мілфорд, на помсту. Здається, на крилах летів би. А ти гляди: щоб усе по совісті!

(*Виходить*)

Пізаніо З тобою жить по совісті і правді,
То безневинну чистоту окрав би,
Ту, що служити вірно їй поклявся,
Допоки житиму! Благословляйся,
Окрилена дорого, любій пані!
А дурень цей хай пада в спотикання!
(*Виходить*)

СЦЕНА 6

Перед печерою Беларія.

Входить Імогена, переодягнена хлопцем.

Імогена Як я намучилась у цій одежі!
Втомилась, господи! Уже дві ночі
Сплю на землі, а зголодніла — **страх!**
Лиш наміром тримаюся самим:
Дійти до Мілфорда. Коли з гори
Ту гавань показав мені Пізаньйо,
Здавалось, близько. Йду — нема й **нема**,
Мов зсунулися гори й привалили
Мою розраду. На дорозі стрілись
Якісь два голодранці; розказали,
Як далі йти; невже вони збрехали?
Ні, вбогі не посміють: їх за те
Карають. То лише багаті брешуть
Безкарно, хоч брехня серед розкошів
Бридкіша, а брехливі королі

Більш небезпечні, ніж безчесні злидні.
Ти теж такий, мій муже! Як згадала,
Забулись муки голоду: Диви:
Стежина до печери! Певно, сховок.
Там, може, є пожива. Попросить
Чи взяти? Ні, не можна! Тільки ж голод
Так дошкуля, що зважишся на все,
Бо ситий спокій плодить боягузів,
Жорстокі труднощі — жорстку відвагу.
Гей! Хто там є?! Озвись, як ти людина!
А як дикун — убий чи дай поїсти.
Агей!.. Мовчить... Ввійду сама з мечем.
Коли б то він боявсь меча, як я!
(Ховається в печері)

Входять Беларій, Гвідерій і Арвіраг.

Беларій На ловах нині, Полідоре, ти
Відзначивсь, тож за старшого нам будеш,
А я і Кадваль слугувати станем
Коло вечері. То умова чесна:
Більш потрудився — більша заохота.
Відпочивай, а ми — до куховарства.
Здоровий голод хай додасть смаку
Простій поживі, а спокійна втома
До сну нас заколише на твердому
Ніжніше від розпушених перин,
В яких не спиться ледарям. Привіт
Тобі, домівок наша тиха! Ти
Заждалася.

Гвідерій Втомивсь — гуде все тіло!

Арвіраг Я теж, а ще сильніше зголоднів.

Гвідерій Ходім в печеру, там лишилось м'ясо;
Покіль спечеться свіже, під'їмо.

Беларій Постійте!
(Заглядає в печеру)

Що я бачу: ніби фея
Казкова, безтілесна... Ні, людина,
Бо м'ясом нашим ласує.

Гвідерій Ну, батьку,
Що там таке?

Беларій На бога, хлопці! Ангел
Чи то небесної краси людина,
Хлоп'я безвусе.

Імогена

Люди добрі, стійте,
Мене не кривдіть! Перше, ніж зайти,
Лукав не раз я. Думав попросити
Або купити те, що я тут з'їв.
Повірте: я не злодій. Не чіпав
Там золота розсипаного, ні!
За м'ясо заплачу я вам — ось гроші,
Хотів вам їх лишити, помолившись
Із вдячністю за вас!

Гвідерій

Ти що, хлопчиську!

Арвіраг

Для нас що гроші, що сріблo, що золото —
То все сміття. Не ідолопоклонці
Ми тої нечисті!

Імогена

Такі сердиті!
Коли мене за те вб'єте — ну що ж,
І так, не ївши, з голоду помер би.

Беларій

Куди ідеш?

Імогена

У Мілфорд.

Беларій

Звати як?

Імогена

Фіделе, пане. Родич мій зібрався
В Італію. Відчалювати буде
Із Мілфорда. Хотів з ним попрощатись.
В дорозі так охляв і зголоднів,
Що стриму не було і взяв чуже.

Беларій

Ми, хлопчику, не скнари й не такі
Тверді й похмурі, як домівка наша.
Отож будь гостем. Бач — посутеніло,
Запрошуйте!

Гвідерій

Чого так зашарівся?
Ну, чиста дівчина! Якби мені
Зустрілась де така — от залицявся б!

Арвіраг

Е, ні. Що хлопець він, це краще — так,
Немов наш рідний братик по розлуці.
Підходь сміливіше сюди, до гурту,
Тобі ми друзі!

Імогена

(убік)

Друзі? Наче брата,
Мене приймають. От коли б і справді

Були вони сини мого батька
І прихистили так мене, щоб я
Була щасливо Постумові рівня!

Беларій

(убік)

Якась у нього на душі печаль.

Гвідерій

Як нам його розрадити?

Арвіраз

Віддав би

Усе, щоб він щасливим став.

Беларій

Послухай.

(Шепочуться)

Імогена

От де величчя істинне!

Замість дворів, палат, рабів — печера,
Щоб жить, як каже совість, і не знати
Нікчемства товкливої юрби...

Нехай боги мене простять: хотіла б
Я справді стати хлопцем і лишиться
Із ними після зради мужа.

Беларій

Добре,

То патрайте скоріше дичину!
Хлопчино, йди до нас. Коли добряче
Всі повечеряєм, то й легше буде
Погомоніти разом. А як схочеш,
Розкажеш нам про себе.

Гвідерій

Йди сюди!

Арвіраз

Ти любий нам, як жайворові ранок,
Як ніч — сові.

Імогена

Спасибі!

Гвідерій

Ну, заходь!

Виходять.

СЦЕНА 7

Рим. Площа.

Входять двоє сенаторів і трибуни.

І-й сенатор

Ось кесарів указ у двох словах:
Оскільки регулярне римське військо
Приборкує паннонців та далматів,
А легіонам галльським не під силу

Британських проучить сепаратистів,—
Скликаються патриції та знать.
Призначений проконсулом Кай Луцій
Наказує, щоб ви, трибуни, зараз
Набір чинили. Кесареві слава!

Трибун То Луцій поведе на бритів?

2-й сенатор

Так.

Трибун Де він тепер?

1-й сенатор

У Галлії. Чекає
Набору вашого для легіонів.
Уже розписано когорти, й час
Рушать.

Трибун

Ми наш обов'язок здійсним.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА I

Ліс коло печери Беларія.

Входить Клотен.

Клотен От я й недалеко від місця, де їм зустрічатися! Здається, все справді таке, як розписав Пізанію. А як пасує мені цей одяг! То чом і їй так не пасуватись? Кравець же приміряв, щоб той припасував. Бо, як то кажуть: кожна перед тим пасує, хто їй добре припасує. А в мене мірка — ого-го! Та й взагалі, признаюся без хвастощів (бо сам на сам удома перед дзеркалом оцінив себе): статурою я показніший від нього. Не молодший, зате кремезніший і куди багатший, і всі тягнуть за мною, бо й високородний, і незгірше знаюсь на державних справах, і в поєдинках удатніший. А та кручениця, як на зло, любить його — буває ж таке! Дарма! Через годину, Постуме, злетить твоя голова з пліч, а кохану твою погвалтую при тобі. Аж пір'я з тої одежі летітиме! Відшпарю, а тоді пожену до батька. Він, може, трохи й розсердиться, що я не панькався з нею, — дарма! Моя мамуся осідлала його норови, то все влагодить. Коня прив'язав я у сховку

добре, меч напоготові, а зараз — до діла. Дай мені їх, доле, в руки! Он там місце їхнього побачення — точно, як розказував той лобур. Не посмів же мені збрехати. .
(Виходить)

СЦЕНА 2

Перед печерою Беларія.

З печери виходять Беларій, Гвідерій, Арвіраг та Імогена.

Беларій

(до Імогени)

Захворів ти — лишайся у печері,
Чекай, аж ми повернемося з ловів.

Арвіраг

Пожди нас, брате! Правда ж, ми брати?

Імогена

Всі люди — браття: все та сама персть,
Хоч рангами і титулами різні,—
Всі прахом стануть. Щось мені сьогодні
Нездужається.

Гвідерій

Ви ідіть на лови,
А я побуду з ним.

Імогена

Чи я панятко,
Що ледве прихворіє, то вже й плаче?
Та й не такий слабий. Вам треба йти,
До звичних справ вертатися, бо людям
Ламати звички — то ламати все.
Мені не допоможете. Найкращі
Від цього ліки — самота і спокій.
Тож перебуду хворість сам. Повірте:
У вас нічого не займу й не вкраду,
А як помру, вам невелика втрата.

Гвідерій

Мені ти полюбився, наче рідний,
Неначе батько наш.

Беларій

Що? Що?

Арвіраг

Коли
У тому гріх, то я ще більше грішний,
Бо й сам гаразд не відаю, за що
Люблю його. Ти, батьку, сам казав,
Що розумом любові не збагнути.
Ото поставили б труну й спитали:

Кого покласти — батька чи Фіделе?
Сказав би: батька, а не це хлоп'я.

Беларій

(убік)

О, як багато важать кровні узи!
Величчя родить велич; боягузи
Розводять боягузів. Ласка й злоба,
Зерно й полова — то усе Природа...
Відчули, що не батько я... Але
Хто ж він? Оце-то диво дивне!
(До хлопців)

Сонце

Вже високо — ходім!

Арвіраг

Прощай, наш брате!

Імогена

Щасливих ловів вам!

Арвіраг

А ти одужуй!

Імогена

(убік)

Які привітні, щирі люди! Боже!
А скільки я наслухалась брехні
Облесної, що при дворі самі
Чесноти, скрізь же грязь. Аж бачу — ні:
У морі царственім — бридкі потвори,
Ясна форель — в річках, де дикі гори.
Як боляче і як на серці тяжко!
Ковтну-но ліків тих, що дав Пізаньйо.

Гвідерій

(до Арвірага)

...Відмовчується... Лиш мені признавсь,
Що знатного він роду.

Арвіраг

А мені —

Що він поневіряється за чесність.
Хай, каже, згодом більше розповім.

Беларій

Хлоп'ята, годі вам! А ти лишайся.

Арвіраг

Ми хутко вернемось.

Беларій

Скоріш одужуй,

Бо нам ти став немов за господиню.

Імогена

Хоч недоладно, треба ж помагати.
(Виходить)

Беларій

Отак би й завжди нам. Його батьки
Десь неабихто...

- Арвіраг* А співа, мов ангел!
- Гвідерій* А куховарить як! Порозкладав
Узорами приправи і підливу
Таку смачну приготував, неначе
В самих богів учивсь.
- Арвіраг* А як же грає!
Зітханьня й усміх на його вустах!
Усмішками приховує зітханьня,
А то зітханьнями зніма усмішки,
Щоб від рожевої святині вуст
Летіли вітрові у подарунок
На море збурене.
- Гвідерій* В його душі
Немов переплітається коріння
Гіркогор'я й терпкого терпіння.
- Арвіраг* Тож хай росте терпіння та заглушить
Потворну гіркоту, що труїть душу.
Терпке хай визріває на розраду
Йому солодким гроном винограду.
- Беларій* Ви вже йдете чи ні? Минає ранок.
Хто там?
Входить Клотен.
- Клотен* Де ж ті забродили? От негідники!
Підвів мене. Ху! Марно находивсь!
- Беларій* «Забродили»? Це про нас. Знайомий голос.
Так ніби Клотен, королевин син.
Упізнаю, хоч стільки літ минуло.
Нас переслідують. Тікаймо!
- Гвідерій* Стійте!
Таж він один. Ви з братом роздивіться,
Чи близько ще кого нема — мерщій!
Я з ним зустрінусь.
Беларій і Арвіраг виходять.
- Клотен* Стій! Ти хто такий?
Чого тут швендяєш? Ти, певно, з тих
Гірських злодюжок, підлий рабе!
- Гвідерій* Ти
Мене вітаєш словом «раб»? Гляди,
Щоб я по-рабському й не відповів:
По пиці кулаком.

Клотен

Ах ти бандюга!
Злочинець підлий ти! Здавайсь!

Гвідерій

Кому?
Тобі? А ти — хто ти такий? Хіба
У мене руки гірші, ніж у тебе?
Чи серце холодніше? Що бряжчить
Язик твій, мов залізний, то не знак,
Що я тобі підлеглий.

Клотен

Ти, паскудо,
Хіба по одягу не впізнаєш?

Гвідерій

Коли тебе у люди вивів одяг,
Ти з роду кравчуків.

Клотен

Ні! Знай, нахабо:
Цей одяг шив не мій кравець.

Гвідерій

Тоді
По-доброму іди відсіль і дякуй
Тим, хто одержу дав тобі. Вже бачу:
Ти — дурник. А таких то й бити гидко.

Клотен

Не пащекуй! Тремти, поріддя хамське!
Хіба не знаєш, хто я?

Гвідерій

Скажеш сам.

Клотен

Я — Клотен! Дурень!

Гвідерій

Клотен? Двічі дурень!
Ну й налякав! Від чого ж тут тремтіти?
Сказав би «вуж», «павук» чи «жабеня» —
Було б хоч смішно.

Клотен

Ти позеленієш
Від страху! Королєвин син я!

Гвідерій

Жаль!
Ти — горе матері.

Клотен

Що — не боїшся?

Гвідерій

Я поважаю та боюся мудрих,
А з дурників сміюся.

Клотен

То здихай же!
Спочатку порішу тебе, а потім
Тих двох, що дременули звідси. Завтра
Настромлять ваші голови на палі
У гряді Лудовім. Здавайся, хаме!

Виходять б'ючись.

Входять Беларій і Арвіраг.

Беларій Ніде нікого.

Арвіраг Ані душі! Ти, певно, помилився.

Беларій Навряд: мені у пам'ятку віддавна
Той вид пихатий, і хаплива мова,
І вигуки. Ні, все-таки це Клотен.

Арвіраг Ми тут їх залишали. Може, брат
Порозумівся з ним? Він, кажеш, лютий.

Беларій Так, з тих недоумків, що їм бракує
Завбачливості й страху. Глянь: он брат.

Входить Гвідерій, несе голову Клотена.

Гвідерій Дурило несусвітне був той Клотен,
Пустий капшук! Із нього й сам Геракл
Не натрусив би мозку ні на гріш.
Якби не я його, то він мене
Як стій убив би.

Беларій Що ти наробив!

Гвідерій Як — що? Якомусь Клотенові зрізав
Трухляву гичку з пліч, щоб не варнякав,
Мовляв, він син вельможний королеви,
А ми — бандюги й зрадники! Ще й клявся,
Що голови усім нам постинає
Із пліч (де, дякувати богу,
Вони ростуть) і виставить на зрище
У Лудовому граді.

Беларій Нам кінець.

Гвідерій Ні, батечку! Нам нічого втрачати,
Окрім життя, яке він хотів узяти.
На жаль, закон не захищає нас...
Але чому пихата купа м'яса
Тут виступає як суддя і кат?
Лише тому, що ми поза законом?..
Нема там ще кого?

Беларій Нема. Але
Навряд сюди одного занесло.
Який не прищелепуватий, сам
Не зміг загнатися у даль таку
Без супроводу. Може, при дворі

Хто бовкнув, ніби в горах зріє сила
Озброєних утікачів від панства?
Він те почув і кинувся учвал
(Це так на нього схоже!) на розправу?
Не сам — за ним женеться охорона,
Охвістя ще лютіше голови.

Арвіраг Ет, буде вже, що буде!
А буде те, що хоче доля. Брате,
Ти гідний похвали.

Беларій Так не хотілось
На лови нині... А тут ще Фіделе
Хворіє...

Гвідерій Клотен кинувся з мечем
Мені до горла — що було робити?
Я вихопив той меч і ним відтяв
Пусту макітру. Кину у струмок
Під бескидом, нехай собі пливе
До моря та розповідає рибам
Про Клотена — синочка королеви.
(*Виходить*)

Беларій Ох, це нам не минеться!.. Жаль — не вернеш.
Хоча тобі відвага й до лица,
Ти накликаєш помсту і покару.

Арвіраг Люблю тебе по-братньому, а заздрю:
Чому то не мені дістався Клотен?
На мене хай чигала б їхня помста.
Ми тим карателям покажем, хто ми.

Беларій Так... На сьогодні досить ловів! Годі
Вам нерозумно головами гратись.
Іди в печеру та готуй обід
З Фіделе разом. Я тут підожду
На Полідора.

Арвіраг Бідний наш Фіделе!
Щоб на лице йому вернуть рум'янець,
Не пожалів би я спустити кров
Із сотні Клотенів — і ще хвалився б,
Який я милосердий.
(*Виходить*)

Беларій Богине щедра, матінко Природо,
В цих юнаках твоя явилась велич.
Вони — то наче ніжний вітерець,
Що тихо пестить пелюстки фіалки,

А то — немов нестримний ураган,
Що гне і трощить вікові дерева.
Дивуюся, як королівська кров
Нуртує в них: не завчена шляхетність,
Не бачені владарювання й честь
Прокинулися. Тільки що ж віщує
Поява Клотена у цих краях?
І що накличе смерть його?

Входить Гвідерій.

Гвідерій

Де брат?
Жбурнув я Клотенів пустий гарбуз
Із кручі в бистрину. Похилитавсь він
До матері з новиною, а тіло
Чекатиме у нас...

Лунає урочиста музика.

Беларій

Цить! Чуєш? Грає!
Там Кадваль. Боже! Нащо ж він узяв
Мій інструмент?

Гвідерій

Де брат? Удома?

Беларій

Так,
Він же в печері.

Гвідерій

Знов скорботні звуки!
До чого це? Відколи вмерла мати,
Не гоже нам торкатись струн — інакше
Дорослі стали б, як причинні й діти,
Без приводу чи плакати, чи радіти.
Невже брат став причинним?

Появляється з печери Арвіраг; несе Імогену, ніби померлу.

Беларій

О, поглянь!
Ми докоряємо, а він виходить
З причиною печалі ув обіймах,
Як докір нам!

Арвіраг

Померло пташеня,
Яке ми так любили! Хай би я
Не був повік ні молодим, ні дужим,
А зразу став кульгавим кволим дідом,
Ніж бачити таке!

Гвідерій

Лілее ніжна!
О, краще б ти буяла навесні

И зів'ялою голівкою не никла
У брата на руках!

Беларій

Гірка печалє!
Хто зміряє глибинь твою? Хто вкаже
Суденцеві нещасному, де гавань?
Одним богам те, хлопчику, відомо,
Який би з тебе виріс муж. Я знаю,
Що ти, тендітний цвіте, вмер з печалі.
Яким застав його ти?

Арвіраг

Бездиханним,
Усміхненим. Немов не смерті спис
Вразив його, а мушечка крильцем
У сні торкнулась. Щічка при долоні...

Гвідерій

Де?

Арвіраг

На долівці. Рученя відкинув
Ось так. Я думав — спить, і вже почав
Скидати чоботиська в себе з ніг,
Аби не гупали.

Гвідерій

А й справді — спить...
Коли помер, могила стане ложем,
І ніжні феї берегтимуть тіло
Від тліну!

Арвіраг

Поки не минуло літо,
Квітчатиму твою сумну могилу,
Фіделе. Хай первоцвіт, наче личко
Твое бліде, і голубі дзвіночки,
Мов жилочки, і подих пелюсток
Троянди лісової, все про тебе
Нагадує нам. Прилетить вільшанка
І принесе у дзьобику свій жаль,
Як докір збагатілим спадкоємцям,
Що без жалю лишають запустілі
Могили батьківські. Не стане квітів —
Пухнастий мох...

Гвідерій

Благаю, брате, годі!
Розчулені слова жінкам пасують,
А нам — не милуватися красою,
Коли обов'язок скорботний кличе
Обряд здійснити похоронний.

Арвіраг

Ховати будем?

Де

Гвідерій Коло Єврифіли,
Матусі нашої.

Арвіраг Гаразд. І пісню
Ту саму заспіваєм похоронну,
Хоч від змужніння наші голоси
Ламаються, і замість «Єврифіла»
Проказуватимем «Фіделе».

Гвідерій Брате,
Не можу — душать сльози. Ти один
Співай, я тільки прокажу слова,
Бо недоладні співи похоронні —
Немов нещирі молитви у крамах.

Арвіраг Тоді прокажемо удвох.

Беларій Велике
Нещастя менші заслонило. Ми
Про Клотена забули. Він же, хлопці,
Був сином королеви. І хоча
Прийшов до нас як ворог, так за те —
Не забуваймо — заплатив життям.
Щоправда, з тіл вельможних і убогих
Однаковий по смерті тлін і прах,
Проте шаноба, сьогосвітній ангел,
Вельможних стереже і після смерті.
Наш ворог принцом був. Нехай його,
Як ворога, убито, — поховаймо
Як принца.

Гвідерій Що ж, неси його сюди!
Коли вже тіло мертве, то дарма
Чие воно — Аякса чи Терсіта.

Арвіраг А поки принесеш, ми похоронну
Прокажемо удвох.
Беларій виходить.

Ти, Полідоре,
Почни, і я з тобою.

Гвідерій Спершу, Кадваль,
Його покласти мусим головою
На схід, як батько вчив.

Арвіраг Гаразд!

Гвідерій Ось так.

Арвіраг Тепер проказуй.

- Гвідерій* Вже не бійся влітку спеки,
Ані взимку хуртовини.
Відробивсь, вернувсь додому,
Заробіток на руках.
Королевичі й сіроми —
Всі обернуться у прах.
- Арвіраг* Вже не бійся гніву сильних,
Переслідування владних,
Не турбуйсь про одержину,
Ні про хліб, ані про дах.
Дуб могутній і травина —
Все обернеться у прах.
- Гвідерій* Вже не бійся блискавиці
Арвіраг І страшного реву грому.
Гвідерій Ница злоба хмарночоло
Арвіраг Чи облесність на вустах,
- Всі разом* Юність рвійна, старість квола —
Все обернеться у прах.
- Гвідерій* Хай не займають чари,
Арвіраг Хай обминають примари,
Гвідерій Хай чорні мряки не ходять,
Арвіраг Хай вовкулаки обходять.
- Всі разом* Спочивання у могилі,
Спогадання вічно милі.

Входить Б е л а р і й з тілом Клотена.

- Гвідерій* Завершилося... Клади його ось тут.
Беларій Там квіти й зілля запашне. Вночі
Ще принесем. Окропимо росою
Вас, що цвіли, мов квіти, і зів'яли,
Як перев'яне пагіння живе,
Що вас укрило. Станьмо на коліна.
Своє відраювавши й відстраждавши,
У землю повертаєтесь назавше.

Беларій, Гвідерій і Арвіраг виходять.

(прокидається)

Еге ж — на Мілфорд... Повернуть он там,
За деревом? Спасибі! Недалеко?..

А хай йому лихий! Іще шість миль?

Спозаночі іду. На нині досить.

Приляжу тут... Ще з кимось? Ні — сама!

О господи!

(Бачить Клотенове тіло)

Квітки віщують радість.

А сниться мрець кривавий — то на клопіт.

Втомилася — ніяк не відісплюсь.

Раніше марилося: лісовикам

В печері помагала, і вони

Мене жаліли... Все то маячня,

Що мозок виплітає із нічого

І розпускає у ніщо. Вже й очі

Від сплутаних думок осліпли. Страшно,

Коли таке ввижається! Невже

Нема на небесах і крихти жалю?

На макову зернину? Ні, нема!

Мана не відступає, хоч не сплю.

Вона в мені й ось тут, переді мною:

Це тіло обезглавлене і одяг —

О боже! Постумів!.. Гераклів стан...

Меркурієві ноги... і рамена

Могутні, мов у Марса... Де ж лице

Юпітерове?.. Як?.. Нема?.. Страхіття!..

Богів хіба вбивають?.. Хай прокльони,

Що їх на греків вилила безумна

Гекуба і мої прокляття разом

Впадуть на голову твою, Пізаньйо!

Писати і читать листи — це підступ!

Їх підробив Пізаніо проклятий

І з Клотеном-недолюдом у змові,

На царственому кораблі зрубав

Найвищу щоглу. Постуме! Коханий!

Де ж голова твоя? Вразив не серце,

Убивця голови не пощадив!

І як це так: Пізаніо — і Клотен?

Злигалися запродаństwo і злоба —

Це не мине так! Ох, це не мине!

Ще й ліки дав і запевняв — цілющі.

Від них мені недарма світ померк!

Все скоїли Пізаніо і Клотен...

Дай, милий, в кров твою вмочити руки
Й лице пополотніле обагрити.
Хай світ на нас вжахнеться! О-о-о! Мій муже!
Входять Луцій, воєначальники, офіцери і во-
ро ж бит.

Воєначальник До них уже пристали легіони
Із Галлії. Протоку перепливши,
Наказ твій виконали й дождають
У Мілфорді. Всі кораблі вже тут.

Луцій Які ще вісті з Риму?

Воєначальник Там сенат
Звернувся до осадчих і дворян.
Тож бойові загони добровольців,
Людей хоробрих, до війни охочих,
Сюди рушають. Їх веде Якімо,
Молодший брат Сієнни.

Луцій Скоро будуть
У нас?

Воєначальник Із першими вітрами.

Луцій Так.

Заповідається усе на добре.
Віддать накази, хай муштрують військо
Посилено!
(До ворожбита)

Тепер скажи, шановний,
Що віщого наснилося?

Ворожбит Видіння

Було мені опівночі. Боги,
Власкавлені молитвою й постом,
Орла ширококрилого явили.
Той птах Юпітерів, знамення Риму,
Летів із Півдня ситого на Захід
І в надвечірньому промінні сонця
Розтав. Це нам віщує перемогу,
Якщо мої гріхи не похибнули
Тлумачення.

Луцій Хай ще подібне сниться
І справджується. Стійте! Що я бачу!
Звалили дерево, зрубали крону
І витвора шляхетної природи,
А поперек його простягся паж —
Чи то помер, чи спить? Ні, певно, мертвий,

Бо спати на мерцях протиприродно.
Переверніте горілиць!

Воєначальник

Живий!

Луцій Тоді про все нам розповідь. Юначе!
Що скоїлось? Видовище таке
Саме до нас волає: хто був той,
Що, мертвий, став живому узголів'ям?
Хто так понівечив його природу?
Хто ти?

Імогена Ніхто. Жадаю стать нічим.
А це — мій пан, хоробрий і шляхетний
Британець, жертва розбишак. Був добрим
До мене. Більш таких ніде не буде,
Хоча б у всіх краях питав і плакав,
І найвірніше слугував.

Луцій Юначе!
Твоя скорбота нас вражає більше,
Ніж кров твого хазяїна. Скажи:
Як звать його було?

Імогена Рішар дю Шан.
(Убік)
Невинну цю брехню нехай боги
Простять мені.

Луцій Як звать тебе?

Імогена Фіделе.

Луцій Ім'я промовисте! Ти й справді вірний.
А може, схочеш слугувать мені?
Наказуватиму тобі не більше,
Але любитиму не менш. Сердечність
Твоя — мов імператорська порука.
Іди за мною.

Імогена Я піду, мілорде,
Але раніше — так велять боги —
Я тіло панове од мух сховаю
В могилку, скільки вигребу руками,
І заклечаю рясно. Потім стану
Проказувать багато молитов.
Коли вже виплачуся й розпрощаюсь
Із ним — піду за вами. Поможіть
Мені.

Луцій

Юначе добрий, я за батька,
Не за господаря тобі рад стати.
Ви, друзі, зважте: цей юнак нас учить
Обов'язків вояцьких. Он в долині
Галявина видніє вся в цвіту.
Мечами викопаймо там могилу
І заховаймо з шаною це тіло
По твому, хлопче, слову. Ти ж затям:
Живий — живе гадає. Годі плакати.
Ще буде радісна за втрати плата.
Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в Цимбеліновому палаці.

Входять Цимбелін, вельможі і Пізаніо.

Цимбелін Так, ще піди й дізнайся, як там з нею.

Один з вельмож виходить.

За сином побивається, горить,
Безтямна, у пропасниці. Отак
Звалилися на нас небесні кари:
Моя утіха Імогена зникла,
І королева при смерті, а тут
Війна загрожує. Тепер згодився б
Син королевин Клотен, — так і той
Пропав. Як тяжко на душі!
(До Пізаніо)

А ти

Про нашу доньку знаєш більше всіх —
Та прикидаєшся ягням невинним?
У ката на тортурах заговориш!

Пізаніо Життя своє покійно віддаю
На ласку вашої величності. Де пані?
Коли вона повернеться? Не знаю.
Повірте чесному слугі.

1-й вельмож

Владарю!

В той день, коли її не стало, він
Був тут. Отож підтвердити наважусь,
Що каже правду; та й слуга він вірний.

А Клотена розшукуєм ретельно
І знайдемо.

Цимбелін

Тяжкі часи настали!

(До Пізаніо)

Тебе відпустим до пори. Гляди ж:
Злукавив чи збрехав — не жди пощади!

1-й вельможа

Дозвольте доповісти: легіони
Із Галлії та римські ополченці
Наш берег захопили.

Цимбелін

Ох, чому

Нема зо мною королеви й сина,
Як нас біда заскочила?

1-й вельможа

Владарю,

Полки британські нетерпляче ждуть
Наказу рушити й зіпхнути в море
Напасників. Там наших збройних сил
Все прибуває.

Цимбелін

Дякую. Рушаймо

Назустріч часові. Нам не страшні
Заброди італійські, тільки душу
Ятрить родинне лихо. Що ж, ходім!

Цимбелін і вельможі виходять.

Пізаніо

Ні слова від хазяїна, відколи
Писав йому, що Імогена вбита...
Від неї ні словечка, хоч збиралась
Не гаятися з вістями... Пропав
Вельможний Клотен безвісти... Так небо
Людьми керує, мовчазне. А я,
В безчесті чесний, у брехні правдивий,
Дійшов до краю. Вибухла війна —
Свій вітчизні збройно послужу
На славу. Проясниться все колись,
Бо вміє доля правити всесила
Човнами без стерна та без вітрила.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Перед печерою Беларія.

Входять Беларій, Гвідерій та Арвіраг.

Гвідерій Кругом гармидер, галас.

Беларій Утікаймо!

Арвіраг То не життя — тікати і ховатись
Від боротьби та від пригод.

Гвідерій І що
Чекає нас, відлюдьків? Ми для римлян
І для британців вороги — уб'ють,
А ні — візьмуть, як лісових злодюг,
Собі за посіпак і вб'ють по тому.

Беларій Благаю, хлопці, вас, гайда у гори!
Не по дорозі нам із королем.
Смерть Клотена ще наведе на слід
Криївки нашої. Британська варта
Вам, новачкам, суворий вчинить допит,
Все викриється, й нас чекає страта.

Гвідерій Хто зна! Та в час такий тобі не гоже,
А нам вже й соромно ховатись далі.

Арвіраг Коли долине ржання римських коней
До короля, дим римських таборів
Ударить в ніздрі — буде не до нас
Йому і челяді.

Беларій Ой хлопці, ні!
Мене у війську знають. Зважте: Клотен
Запам'ятався, хоч і був малим
У ті часи. Та й Цимбелін не вартий
Моєї дружби й вашої любові.
Дичавієте тут — з його вини.
Ви, замість процвітати серед рівні,
Чорнієте на сонці у спекоту
І замерзаєте у лютий холод,
Обшарпані.

Гвідерій Як так — не варто й жити!
Пусти до війська, батьку! Там ніхто
Нас, молодих, не знає. Ти — старий,
Що їм до тебе?

Арвіраг

Сонце буде свідком —
Іду до наших! Не пролив я крові,
Не бачив, як вмирають, — тільки й того,
Що зайченят тремтячих та косуль
Лякливих. Я ні разу не пришпорив
Коня залізом лицарським; стидаюсь
Святого сонця, що проміння лле
На мене, непомітного сірому.

Гвідерій

Клянуся небесами, я також
Піду до наших, як благословиш,
І стану певним воїном; а ні —
Нас жде у цій війні непевна доля.

Арвіраг

Аміль! Я — з братом.

Беларій

Вже як, хлопці, ви
Життя не ціните, то що лишилось
Мені, недобитку старому? З вами
І я піду. Коли за батьківщину
Складете голови — і я загину.
(Убік)
Кипить їх царська кров і рветься в бій.
Супроти урагану я слабій.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Поле між британським і римським таборами.

Входить Постум з окривавленою хустиною.

Постум

Скривавлена! От що мені лишилось!
Бо сам того жадав. Чи то усі
Чоловіки своїх жінок вбивають,
Що від мужів достойніші в сто крат,
За слабощі хвилинні?.. Ох, Пізаньйо!
Не всюди й найвірніші слуги вірні,
А тільки там, де правда. Ви, боги,
Якби мене хотіли покарати
За всі мої гріхи, не допустили б

До цього. Імогену вберегли
Від муки каяття, а я, нещасний,
Більш вартий вашої покари, мучусь.
Її у гніві вбито, бо любов
Нещадна до гріха... Хто ж вам нелюбий,
Тим дозволяєте грішити знов
І знов усе потворніше, щоб потім
Собою гидували. Імогену
Взяли собі, а я, по вашій волі
Її убивши, з римським ополченням
Прийшов пустошити її державу.
Ні! Мир тобі, Британіє. Убивця
Твоєї королівни не завдасть
Ще ран тобі. Хай знають небеса:
Я покидаю італійський одяг,
Щоб у лахмітті брита-селюка
Боротись проти римлян і загинуть
За тебе, Імогено. Все життя
До подиху останнього — тобі.
Сконаю невідомий, ні жалю,
Ані ненависті не гідний. Люди
Нехай мене не за ім'я чи шати,
А за хоробрість стануть шанувати.
А ви, боги, мені даруйте силу,
Щоб міг явити я не блиск, а діло.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Там же.

Входять з одного боку Луцій, Якімо і римське військо; з другого — британське військо і позаду одягнений у лахміття Постум Леонат. Марширують уздовж сцени й виходять. Шум битви. На сцену вбігають Якімо і Постум, б'ючись. Постум долає Якімо, роззброює його, відпускає й виходить.

Якімо Тягар вини, що розриває груди,
Мене знесилив. Я у цій країні
Обмовив королівну. Тут за злочин
Мені й повітря мстить. Уже й нікчемний
Мужик, що зброї і не бачив, з мене,
Потомственного лицаря, і з честі
Мойого роду люто насміявся!

Британіє, якщо твої дворяни
Його переросли, як він мене,
То нас поразка й кара не мине.
(Виходить)

Бій триває; Цимбеліна беруть у полон; британці втікають. Вбігають Беларій,
Гвідерій і Арвіраг.

Беларій Спиніться! Стійте! Стійте! Там за нами
Британія підводиться, а вас
Пойняв мерзенний жах!

*Гвідерій,
Арвіраг*

Куди ви?! Стійте!

До бою! Гей!

Вбігає Постум і підтримує британців. Вони відбивають Цимбеліна і виходять. Входять Луцій, Якімо та Імогена.

Луцій

(до Імогени)
Тікай скоріше далі від різні!
Де друг, де ворог — все змішалось. Б'ють
Свої своїх.

Якімо

Прийшла підмога британ!

Луцій

Не сподівались. Треба відійти
Й навести лад. А ні — то утікати.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша частина поля.

Входять Постум і британський вельможа.

Вельможа

А ти не звідти, де нас завернули?

Постум

І ви тікали теж?

Вельможа

Було й таке.

Постум

Вини у тім нема, якщо здавалось,
Що битву програно й пропало все.
Нас небо врятувало. Короля
Взяли в полон, а військо геть побігло
Яругою вузькою. Вороги,
Роз'юшені, засапані в погоні,
Не поспівали піднімать мечі.
Хто падав мертвий, хто — в кривавих ранах,

А хто — зі страху. Загатили трупом
Вузьку яругу. Тільки боягузи,
У спину зранені, втекли вмирати
З ганьби.

Вельможа

Де ж та яруга?

Постум

Там, за полем:

Біжиш — не звернеш. З цього й скористався
Якийсь старий сивобородий воїн.
(Він, певно, у бувальцях побувавши,
Прийшов віддати життя за батьківщину).
Став поперек, а з ним — два юнаки,
Тендітні, ніжнолиці, хоч на вигляд
Мов хлопчики сільські, — як закричать:
«Гей! Стійте! Стійте! Стійте! Не британці,
А лиш зайці вмирають з переляку!
Тікаєте собі на безголов'я!
Спиніться! Бо не римляни, а ми,
Як звірі, з вас звірячий виб'єм страх!»
Утрьох (хоробрих трое на війні
З трьох тисяч боягузів поглумляться)
Вони вигукували «Стійте!» в гніві,
Що міг би й мичку обернуть на меч.
Тоді поблідлі з переляку лица
Пойняв рум'янець сорому. Хоробрість
Вернулася до тих, що вже втікали
За іншими (бо приклад страхопудів —
То лихо у бою). Враз обернулись
І, наче леви, грізно заревли
Та огризнулися. Погоня римська
Спинилась, приголомшена. А потім
Тікати стала. Ті, що нас терзали,
Немов орли — курчатами назад
Метнулись перелякано. Тоді
Отямилися й наші боягузи.
Як моряки на кораблі голодні
Збунтуються — з'їдять усі припаси,
Отак вони свою ганьбу і страх
Помстить на ворогах жадали. Боже!
Як били римлян драпачі ті самі,
Що хвилю тому десять від одного
Тікали, топчучи товаришів!
Тепер вже кожен з них, убивця лютий,
Для двадцятьох став катом — не людина,
А звір війни.

Вельможа

Це дуже дивне діло:
В яру вузькому дід?.. І двоє хлопців?..

Постум

Коли самі на подвиги не вдатні,
То не дивуйтеся, а просто вірте
І заримуйте недотепний віршик
На згадочку собі. Хоча б такий:
«Дідок і двоє хлопців врятували
Британію від римської навали!»

Вельможа

Не гнівайся!

Постум

Ні, я шукаю друзів
У натовпі вельможних боягузів;
Бо хто не дався ворогу в наругу,
Такий мені не схоче бути другом.
Диви, як з вами потягло на рими!

Вельможа

Чого нам сердитись? Бувай здоров!

Вельможа виходить.

Постум

Тікає далі. Теж мені вельможа:
Сам з бою, а мене пита про бій!
Вони кивали п'ятами, завзято
Рятуючи — не край, не честь, а шкуру,
І тисячами гинули. А я,
Заклятий горем, рвавсь назустріч смерті,
Туди, де хрюкала її коса,—
Все марно! А чаїтьс я ж костомеха
І в теплих ложах, і в солодких трунках,
В підлесній мові — не в самих мечях!
Знайду її: знов римлянином стану,
Нехай хапає перший-ліпший брит,
Розпалений і вражений різнею
Вояцтва кесаревого; за неї
Нехай розплата упаде на мене:
Чи тут, чи там — життям — за Імогену.

Входять двоє британських старшин і воїни

1-й старш.

Хвала богам, вже Луція взяли.
У війську чутка, що той дід з синами —
То ангели.

2-й старш.

Був з ними ще один,
Не менш хоробрий, з вигляду жебрак.

1-й старш. Теж гомонять про нього всі, але
І він, і ті всі трое зникли. Стій!
Ти — хто?

Постум Я — римлянин.
Якби всі наші били вас, як я,—
Один би не лишивсь на бойовищі.

2-й старш. Скажений пес. Узять його! Щоб жоден
До Риму не доповз розповісти,
Як наші круки падло це клювали.
А ще пишається, немов вельможний!
Ведіть до короля.

Входять Цимбелін, Беларій, Гвідерій, Арвіраг, Пізаніо і полонені римляни. Старшина підводить Постума до Цимбеліна, і той передає його тюремникові.

СЦЕНА 4

В'язниця.

Входять Постум і двоє тюремників.

1-й тюремник Ось так! Стриножили — тепер не вкрадуть.
Иди пасись!

2-й тюремник Атож, коли голодний!

Тюремники виходять.

Постум Привіт, кайдани рятівні! Я з вами
До вимріяної свободи ближчий,
Аніж подагрик. Той роками стогне,
Аби минала рятівниця-смерть,
Що має ключ до всіх замків на світі.
А в мене лихо — совісті окови
Безжальніші від тих, що в'їлись в тіло.
Боги ласкаві! Покаянний ключ
Вручіть, щоб розкувалося сумління.
Молю: простіть мене! Хіба це мало?
Ми шепчемо: «Прости», й прощає батько.
Ви ж милосердіші. Ждете покути?
Тюрма й кайдани — що є гірше? Я
Сам вільно їх обрав. Аби сумління
Звільнилося — візьміть мое життя.

То лиш лихвар з розорених стягає
По часточці: третину, чверть і менше,
І крихту їм лишає, щоб жили
Та клигали у вічних відробітках.
А ви за Імогенине беріть —
Хай менше цінне — все моє життя.
Ви ж викарбували його. В людей
На терезах не важать кожну гривню,
Коли на ній є королівський карб.
Отак і ви: беріть свою карбівку —
Спишіть мій борг холодний! Імогено!
Для тебе, люба, слів нема — лиш тиша...
(Засинає)

Урочиста музика.

ВИДІННЯ

Входять музиканти; за ними — батько Постумів, Сіцилій Леонат, старий воїн. Він веде за руку літню жінку. Це його дружина — Постумова мати. Услід входять інші музиканти; за ними — обидва молоді Леонати, Постумові брати; видно рани, від яких вони померли в боях. Усі оточують сонного Постума.

Сіцилій О, будь ласкавим, Громовержцю,
Людського роду отче!
Хай Марсів меч і гнів Юнони
Не губить і не топче
Твоїх і грішників, і боржників.
Чим завинив мій менший син,
Народжений в жалобі?
Коли я помирав, він був
У матірній утробі.
І сиротою зріс, а ти —
Всім сиротам опіка.
Чого ж поклав йому нести
Тягар такий великий?

Мати Боги мені не помогли —
Померла я у болях,
А сина мого пойняли
Недоля і неволя,
Бідненького.

Сіцилій Йому природою дана
Хоробрих предків сила.
Чом не зробив ти, щоб вона
Весь рід наш осінила?

- 1-й брат* Коли він виріс і змужнів
У королівстві бритів,
Серед найкращих юнаків
Достойний, щоб любити,—
Британській королівні
Він став жадана рівня.
- Мати* Як з нею шлюб узяв, чому ж
На глум зняли і кпини?
І став вигнанцем добрий муж
Нещасної дружини,
Ясної Імогени.
- Сіцилій* Чом допоміг ти гультю
З Італії — Якімо —
Струїти серце Постуму
Підозрами гидкими?
Чом скаламутив ум йому
Підлотами чужими?
- 2-й брат* Із царства тіней прибули
Батьки й брати. Ми славу
Для рідної Британії
У війнах добували;
Стояли до останнього
В Тенацієвих лавах.
- 1-й брат* І Постум наш, як ми, служив
Достойно Цимбеліну.
За що його, Юпітере,
Напризволяще кинув?
І йде останній Леонат
Од горя до загину.
- Сіцилій* О, зглянься! Ласку із-за хмар
Яви моему сину,
Не насилай неправих кар
На лицарську дитину.
- Мати* Благаю: відверни удар,
Коли мій син не винен.
- Сіцилій* Відкрий свій золотий чертог,
Явись йому, ласкавий,
Хай ми не плачемо, що бог,
Хоч зверхній, та не правий.
- 2-й брат* І не шукаєм в небесах
На зверхнього управи.

У гуркоті грому та блискавицях спускається на орлі Юпітер і кидає вогненну стрілу. Привиди падають навколішки.

Юнітер   Замовкніть, надокучливі примари!
Як смієте ви докоряти мені,
Хто посилає громові покари
Із краю в край на сонми бунтівні?!
Геть звідси, тіні Підземелля кволі!
Для вас луги в Елізіумі є;
Усе, що твориться в земній юдолі,—
Не ваше піклування, а моє.
Кого люблю, того перепиняю —
Хай вистраждає славу і ясу.
А рідний ваш не марно тут конає:
Його я порятую й вознесу.
Моя зоря була йому знаменням;
Він шлюб святий в моєму храмі брав.
З ним по розлуці буде Імогена,
По лихолітті — радісна пора.
Нехай мою скрижаль на грудях знайде
І прочитає, що йому зроблю.
Доволі вам лементувать! Щезайте!
Не докучайте, поки вас терплю.
(До орла)
Підстав-но крила, неба королю!
(Злітає вгору)

Сіцилій Являвся в гromі, то сірчано дихав;
Чепірів пазури його орел
Сердито. А підноситься ласкавий,
Мов елізійська благодать. Орел —
І той клекоче лагідно й простер
Примирливо широкі крила — знак
Благовоління божого.

Усі разом   Хвала
Юпітеру!

Сіцилій   Відкрилася небесна
Дорога і закрилася за ним.
Тікаймо! Більше бога не гнівім!
Видіння шезає.

Постум
(прокидається)
Ті марення — як прашури: зродили
Мойого батька, матір і братів
У сні. Але, на лихо, знов забрали!..

Нещасний той, чие життя залежить
Від ласк всісильних: марення снує
Та вбогим прокидається. А є
Між нами й добрих марень недостойні,
Хоч ласками осипувані гойно.
Невже таке судилося й мені?..
Чудне щось діється! Який урочий
Пергамент?! Виставляється на очі
В поважних шатах — чи такий же зміст?
Нехай твій вид відповідає суті
Не так, як при дворах, де в пишній мові
Й найвишуканіших манерах — фальш.
(Читає)

«Коли нетямуще левеня неждано впаде в обійми ніжного повітря; коли з могутнього кедра відрубані гілки, багато літ тому засохлі, оживши, приростуть до рідного стовбура й забувають,— отоді прийде кінець поневірянням Постума та лихо-літтю Британії, і розквітне вона в мирі та достатку».

Знов марення? Ні — швидше маячня,
Що й божевільному не приверзеться!
Чи там безумство, чи надмірний розум —
А мовиться ж і про моє життя.
Прибережу — побачимо, що буде.

Входить тюремник.

Тюремник Гей, паночку! До смерті вже готові?

Постум Давним давно! Не бачиш — пересмаживсь.

Тюремник Повішення, от що! Коли ви готувалися до цього, то буде з вас гарна страва.

Постум Аби стало на перекуску роззявам — витрати оплатяться.

Тюремник Вам, паночку, від того не легше. Тільки й утіхи, що більш не правитимуть боргів і спекається рахунків у шинках, де купують ситість, а на прощання печаль. Заходиш — хитаєшся від голоду; виходиш — заточуєшся від випитого; і жаль розбирає, що хильнув зайвого і витратив зайве; і в мозку пусто, і в гаманці порожньо. А голова що легковажніша була, то важча; і гаманець що ваговитіший був, то легший став. Ет! Вам уже ні до чого ці протиріччя! Дешевенька мотузка, а милосерда: одною закарлючкою списує тисячі. От де найкращий кредитор і боржник! На все, що було, є і буде, розправа. Ваша, паночку, шия — то і перо, і рахівниця, і рахівник, а по тому — квит!

Постум Мені померти веселіш, як тобі жити.

Тюремник Авжеж, паночку: заснув — не чуєш, чи болить зуб. Але всякий, кому треба заснути, як оце вам, помінявся б місцем з катом, що колисатиме до сну. Бо хто його зна, куди підеш опісля.

Постум Я, чоловіче, знаю.

Тюремник Тоді ваша смерть має очі, хоч я й не бачив, щоб її малювали такою. Чи то вас поведуть, куди знають, чи то ви собі вроїли, буцім знаєте,— в одному я певен: заманись кому признати потім слідство, то ви вже не вернетесь давати свідчення про те, як вам прийшов капут.

Постум Кажу тобі, чоловіче: всі мають очі, щоб бачити дорогу, по якій йти, тільки їх заплющують, щоб не дивитись.

Тюремник Тоді який у тому безмежний глум, що потрібна вся ясність людського зору, аби лиш розгледіти шлях у тьму! Бо вже як повис, то таки заплющився.

Входить гонець.

Гонець Зніми з в'язня кайдани й веди його до короля.

Постум Непогана вість: по мене прислали, щоб звільнити.

Тюремник Хоч сам лізь у зашморг!

Постум От і станеш вільнішим від ключарів! Адже мертвому ключі ні до чого.

Постум і гонець виходять.

Тюремник Не бачив такого: йому шибениця, ніби любаска — плодити шибеників. А по совісті, хоч він і римлянин,— скільки ж то сволоти вчепилося за життя і вмирать не хоче! Лише декого з них вряди-годи примушують умерти. А сам я що — не хочу жити?! А добре було б, якби між усіма запанувала згода, так, щоб усім на добро. Ох, і похнюпилися б тюремники та шибениці! Кажу так наперекір власній службі, бо забаглося, та й годі.

(Виходить)

СЦЕНА 5

Біля Цимбелінового намету.

Входять Цимбелін, Беларій, Гвідерій, Арвіраг, Пізаніо, вельможі, воєначальники і почет.

Цимбелін Ви, з ласки божої рятівники
Мойого трону, приступіться ближче.
Де вбогий воїн, той, що посоромив
Блискучих лицарів, залізною збройних,
Коли з відкритими грудьми пішов
Проти мечів? Не об'явився й досі?
Хто знайде — ошчасливлю.

Беларій Ще не бачив
Такої я відваги в жебракові
І стільки гніву й доблесті в лахмітті.

Цимбелін То де ж він, де?

Пізаніо Між мертвими й живими
Шукали — не знайшли.

Цимбелін Ми перед ним,
І перед вами у боргу. Ви — серце,
І кров, і мозок батьківщини.
(До Беларія, Гвідерія й Арвірага)

Нам
Пора вже знати, звідки ви.

Беларій Владико,
Із Камбрії, шляхетного ми роду,
А більш розповідати тут було б
Нескромно й недоречно. Лиш одне
Додам: ми — чесні.

Цимбелін Станьте на коліна!
Вам лицарські звання на полі бою
Дарую. Підведіться. Відтепер
У славнім почті між моїх найближчих
Належать вам відзнаки і маєтки.

Входять Корнелій і придворні дами.

А що там за стурбовані обличчя
У час тріумфу? Може, жалко римлян?!

Корнелій Його величності потьмарить мушу
Цю мить сумною вістю: королева
Померла.

Цимбелін

Лікарям не личать вісті
Про смерть, науці їхній не підвладну,
Бо смерть і лікарів бере. Скажи,
Як вмерла наша королева?

Корнелій

В муках,
Жахливо й люто світ увесь кляла,
І те, чого в житті бажала іншим,
Все скоїлось на ній. Зізналась врешті
В такому, що потвердять ці жінки:
Вони у смертний час її ридали
Над нею.

Цимбелін

Говори!

Корнелій

Вона призналась,
Що не любила вас, а тільки владу
Та королівські почесті, а вами
Як мужем — гидувала.

Цимбелін

Це вона
Казала при смерті; якби від неї
Сам чув те, не повірив би. Ну, далі.

Корнелій

Що ваша донька, їй на людях любя,
Була для неї наче скорпіон, —
Якби вона завчасу не втекла,
Була б отруєна.

Цимбелін

О, сатана
З обличчям ангельським! Жінки — це прірва!
Ще, може, щось?

Корнелій

Так, владарю, найгірше:
У неї був смертельний мінерал,
Щоб отруїть вас: мав невідворотно
Підточувати вам життя. Вона ж,
При помираючому невідступна,
В сльозах, обіймах, лестошах, цілунках
Схиляла б вас, щоб синові її
Передали Британії корону.
Відколи ж Клотен безвісти пропав,
Вона, упавши в безсоромний відчай,
На зло землі і небесам відкрила
Всі наміри свої й жаліла люто,
Що не здійснила їх. І з тим померла.

Цимбелін

Ви, дами з почту, чули це?

Придв. дама

Так, пане.

Цимбелін

І все ж мої не помилялись очі,
Милуючись її красою; вуха
Уловлювали ніжні речі, й серце,
Довіру маючи, не сумнівалось.
Інакше — був би нелюдом. Ох, де ти,
Моя єдина доню? Подивись
Докірливо на недотену батька.
Боги, верніть моє дитя!

Входять під вартою Луцій, Якимо, ворожбит та інші полонені римляни; за ними — Постум, далі Імогена.

Що, Луцій,
Прийшов уже не відбирати данину,
Мечем закреслену? А як багато
Хоробрих бритів згинуло! Їх кривні,
Щоб задобрити душі, вимагають
Убити вас усіх, і я дозволив.
Кажі останнє слово.

Луцій

Поміркуй

Про перемінливість війни. Звятиягу
Вам випадок приніс. Якби це ми
Перемогли, то бранців не вбивали б
Мечем схолили. Втім, тут воля божа.
Коли життя — єдиний викуп, що ж —
Його ми сплатим мужньо; так ведеться
У римлян. Тільки знай, що кесар наш
Живий. Тобі він не пробачить. Годі
Про нас. Одне лиш попрошу: даруй
Життя невинне ось цьому хлопчині,
Що пажем був мені; слухняний, вірний
І чулий, мов пестунка. Він британець
Із Камбрії і зла вам не чинив.
Коли зворушать королівську милість
Його чесноти і моє прохання,
То подаруй йому життя, а нас
Віддай мечу.

Цимбелін

Десь я його вже бачив...

Мені ти, хлопче, любий, а чому —
Не знаю й сам... Гаразд, живи! Не дякуй
Своєму панові, зате у мене
Проси, чого бажаєш. Подарую
Хоч би й життя найзнатнішому бранцю.

Імогена

Складаю упокорену подяку
Величності монаршій!

Луцій Не проси
За мене, хоч збираєшся!

Імогена Ні! Там
Я бачу щось жакливіше від смерті.
А ваше, добрий пане мій, життя
Нехай за себе дбає.

Луцій Вже й відкинув
Мене! Для нього я тепер ніхто.
Яка гірка чекає тих відплата,
Кого чарують хлопці та дівчата!
Чого збентежився?

Цимбелін Ти, любий хлопче,
Не потурай! Проси, чого хотів.
Он той, що дивився на нього,— брат
Чи друг твій?

Імогена Ні, він римлянин, владарю,
Рідня мені не більше, ніж я вам,
Що народивсь васалом, тільки ж трохи
Рідніший.

Цимбелін Чом же погляду не зводиш?
Хто він?

Імогена Владарю, я про те скажу
Вам наодинці, вже як буде ласка
Послухати.

Цимбелін Гаразд. Як звать тебе?

Імогена Фіделе, пане.

Цимбелін Будеш мені пажем,
А я тобі господарем. Ходім.

Цимбелін та Імогена відходять убік та розмовляють.

Беларій Той хлопець — він воскрес?

Арвіраг Дві горошини
Менш схожі між собою, ніж ось цей
І наш Фіделе.

Гвідерій Батьку, він! Це ж він!

Беларій Не гарячись! Він упізнав би нас,
А цей — немов не бачить.

Гвідерій Наш помер...

Беларій Мовчіть...

Пізаніо

(убік)

То наша пані — Імогена!
Жива! Тепер хай буде все, що буде.

Наближаються Цимбелін та Імогена.

Цимбелін

Стань коло мене і при всіх кажи,
Чого бажаєш.

(До Якімо)

Гей, ти, підійди
І говори хлопчині чисту правду,
А ні — оце тобі монарше слово:
Звелю — і кат тортурами відвіє
Брехню від істини. Розпитуй, хлопче!

Імогена

Лише одне: нехай цей пан розкаже,
Де він узяв свій перстень.

Постум

(убік)

Ще чого!

Цимбелін

Цей діамант на пальці — говори!

Якімо

Як муками мене примусить кат
Сказати правду, правда стане катом
Тобі.

Цимбелін

Мені?!

Якімо

Ти вириваєш з болем
Те, що хотів я приховати. Знай же:
Я відібрав цей діамант підступно
У Постума, якого ти прогнав
(Прогнав — і сам собі накоїв лиха),
Шляхетніший від нього не ходив
По цій землі. Казати далі?

Цимбелін

Так,

Усе, про що питали.

Якімо

Ти мав доньку
Неперевершену. Про неї згадка
Кривавить серце й розриває душу...
Не можу далі... тут болить... конаю...

Цимбелін

Що?! Кажеш — доньку? Де вона? Кріпись!
Наперекір природі не вмирай,
З останніх сил — кажи!

Якімо

Одного разу
(Будь проклятий той час!), коли у Римі
Бенкетував я (хай впаде чума
На дім той, і наїдки, і напої!),
Там Постум добрий (що сказати? Він
Достойніший від всіх, не тільки нас —
Потьмарив би й найкращих) у зажурі
Сидів і слухав, як ми вихваляли
Жіноцтво італійське. І до того
У хвастощах дійшли, що вже й богиням
Нетлінним Афродіті та Мінерві
Своїх красунь ми ставили за приклад.
А що вже до чеснот, то італійки
Сіяли, мов усім скарбам скарби.
Ще й зовнішній їх чар, що вабить так
Чоловіків, ми щедро...

Цимбелін

О, скоріш
Про діло! Я горю вогнем.

Якімо

Ти хочеш,
Щоб лихо навалилось зразу? Слухай:
Тоді підвівся Постум і спокійно,
Як гідний муж британської принцеси,
Ні словом не образивши красунь
Розхвалених, почав свою дружину
Змальовувать. Ії він образ так
Нам в очі вкарбував (чи красномовність.
Чи сила духу то була?), що враз
Красуні перехвалені здались нам
Задрипанками сірими, і ми,
Заїкуваті недоріки...

Цимбелін

Чуєш?
Кажу тобі: про діло!

Якімо

Про цнотливість
Твоєї доньки. З того й почалось.
Він мовив, що коли й самій Діані
Гріховні сняться сни, його жона
У найпалкіших снах і то цнотлива.
Тоді я, заздрий, об заклад побився.
Поставив золото, а Постум — перстень:
Як з нею розділю розпусне ложе,
То перстень — мій. Та Постум, гідний муж
Найвідданішої дружини, знав:
Не будь цьому ніколи. Що там перстень!

Карбункул з Фебової колісниці, ба —
Всю колісницю міг би він заставить!..
Я зразу до Британії подавсь
Із наміром лихим. І там-то донька
Твоя мене навчила, що кохання
З розпустою не поєднання. Злість
На ваш британський холод пойняла
Гарячковитий італійський мозок,
І я намислив препідступний план,
Аби заклад той виграти. Як підло
Здійснив його, розповідать не стану.
Одне скажу, що докази привіз
Фальшиві, і вони розбили вшент
Шляхетну Постумову віру, й він
Став сам не свій. Коли я описав
Предмети і картини у покоях
Його жони, дістав її браслет
(Я вкрав його), ще й розповів, які
На тілі в неї потайні прикмети,—
Повірів чесний Леонат, що я,
Його дружину звівши, виграв перстень.
Тоді-то Постум... Стій! Яка поява
У мене втупилася?.. Постум?

Постум (виходить наперед)

Я,
Потворо італійська. Я — той самий
Довірливий простак! Ні-ні,— злочинець,
Зачумлений убивця! Білий світ
Таких не бачив ще і не побачить.
О, дайте мотузка, ножа, отрути,
Кому ще правда мила! Хай мене
На дибі розпинають, четвертують,
Бо там, де я, мерзоти і паскудства
Здаються непорочністю. Я, Постум,
Убив твою безвинну доньку. Ні,
Брешу! Я наказав, а менший лотр,
Гидкий осквернювач святинь, убив
Її — святиню найчистішу. Плюйте
На мене, кидайте багнюку! Бийте
Камінням! Цькуйте псами! Відтепер
Хай кличку «Постум Леонат» дають
Злочинцям найгидкішим!.. Імогено!
Моя царице, доленько, дружино,
Загублена!

Імогена Я тут! Не побивайся,
Мій муже!

Постум Пажику нахабний, ти
Ще насміхаєшся? Так на ж тобі!
(Ударив Імогену, вона падає)
Бери, що заробив!

Пізаніо О, допоможіть!
Мій пане, то ж моя і ваша пані,
Її ви не вбивали дотепер!
Рятуйте, люди добрі, нашу пані!

Цимбелін Перевернувся світ...

Постум Це що? Безумство?

Пізаніо Отямтесь, пані.

Цимбелін Як? Невже вона?
Боги бажають, щоб умер я з щастя!

Пізаніо Вам, пані, краще?

Імогена Геть з моїх очей,
Запроданцю! Мене труїв ти. Геть!
Не смій дихнути там, де королівна!

Цимбелін О, це на неї схоже!

Пізаніо Пані! Хай
Поб'ють мене боги сірчаним градом,
Коли не думав я, що дав вам ліки
Із рук самої королеви.

Цимбелін Що?!

Імогена Вони мене труїли.

Корнелій О боги!
Казала королева перед смертю,
Що все те лікування вашій доньці
Служити мало так, як пацюкам
І мишам.

Цимбелін Як-то?

Корнелій Влăдарю, вона
Не раз отрути в мене замовляла
Для нібито корисних справ: щоб нищить
Псів-виродків, мишей і різну нечисть.
Та, запідозривши у тому підступ,
Востанне дав я їй такі настої,
Що хто їх покуштує — помирає

На певен час, а потім до життя
Вертається... Ви, пані, це ковтали?

Имогена Напевно, так, бо помирала.

Беларій Хлопці,
Так он воно що!

Гвідерій Наш-таки Фіделе!

Имогена Ти нащо рідну жінку відштовхнув?!
Знай, що на скелі ти. Ану-бо, спробуй
Штовхнути ще раз!
(Обнімає Постума)

Постум Люба, будеш тут,
Мов зрілий плід на дереві, аж поки
Те дерево не вмре.

Цимбелін Моя кровинка,
Дитя моє до мене й не озветься,
Що їй отець!

Имогена
(стає навколішки)
Благословіте, тату!

Беларій
(до Гвідерія і Арвірага)
Ви не дарма його любили!

Цимбелін Сльози
Мої на тебе, доню, мов роса
Благословенна, капають... А мати —
Чи наша королева — вмерла.

Имогена Жаль!

Цимбелін Вона була недобра... Через неї
Оце накоїлось... І син її
Пропав — не відаємо, де та як.

Пізаніо Дозвольте, владарю, мені сказати
Похмуру істину. Вельможний Клотен,
Як пані наша зникла, враз схопив
Мене й, запінений від люті, клявся,
Добувши меч: коли не розкажу,
Куди вона втекла, — уб'є на місці.
Тоді знайшлася при мені записка
Немовби від могого пана; в ній
Мою ласкаву пані закликали
У гори коло Мілфорда. Лорд Клотен,
Від злості захлинаючись, надів

Гвідерій   Дай скажу за тебе: смерть.
Я вбив його.

Гвідерій Сказав,
Бо вбив.

Гвідерій Хай би й океан
Накинувся на мене з лютим ревом
Брудних образ і лайок, я б його
Зневажив, а не те що принца. Він
Сам смерть собі накликав. Я й не каюсь,
Що жертвою його не став.

Имогена Он хто був
Там обезглавлений!

Беларій   Владарю, почекай!
Тендітний пагінець твого роду
Для тебе у тисячекрат рідніший,
Ніж стадо Клотенів. Не для мотуззя
Ці руки; не в'яжіть їх!

Арвіраг   Батько схибив...

Беларій

Хай помремо всі троє,
А я, синочки, розкажу всю правду,
Мені загрозову, а вам щасливу.

Arviras

Загроза — що тобі, що нам!

Гвідерій

І шастя

На трьох!

Беларій

Гаразд. Дозволь згадати, владарю:
Ти мав колись васала на ім'я
Беларій.

Цимбелін

Ну то й що? Мене він зрадив
І втік від нас.

Беларій

І постарів. Вигнанець —
Не зрадник був...

Цимбелін

Та заберіть його
Геть із моїх очей!! Ніщо на світі
Тебе не порятує!!!

Беларій

Не киби.
А спершу заплати за виховання
Твоїх синів. Ще встигнеш відібрати
Все силою, що заплатив.

Цимбелін

Синів?!!

Беларій

Пробач мою нестриманість, владарю!
(Стає навколішки)
Допоки ще вони мої сини,
Не встану. Тож карай старого батька,
Бо юнаки, що батьком зуть мене,
Твої прямі нащадки, кров твоя.

Цимбелін

Як — кров моя?

Беларій

А так, як у тобі —
Твого батька. Глянь: перед тобою
Похилений Беларій... Я — той самий,
Що ти колись прогнав. Твоя сваволя
І примха — от де вся моя провина,
Покута й мука! Цих шляхетних принців
Я двадцять літ виховував і всього,
Що тільки сам умів, я їх навчив.
Мене ж ти знаєш. Няньку Єврифілу,
Що викрала їх по моїй команді,
Я взяв собі за жінку, мавши намір,
Сам безневинно скараючи тобою,
Тебе скарати втратою синів,

Не менш болючою, аніж мої
Страждання. Нині я, ласкавий пане,
Привів тобі синів, а сам втрачаю
Двох найніжніше люблячих дітей
І друзів відданих. Благословення
Хай зоряною падає росою
На них, що сяяли мені, як зорі,
В поневіряннях.

Цимбелін Ти, старий, говориш
І плачеш. Троє вас здійснили подвиг
Нечуваний у битві, але те,
Що ти відкрив мені,— казкове! Я
Й не мріяв про достойніших синів!

Беларій Радій по-батьківському: Полідор —
Ось цей юнак — насправді твій Гвідерій,
А ось мій Кадваль — твій це Арвіраг,
Молодший син. Ми викрали його
Загорнутим у тепле покривало,
Що їхня мати виткала. Цю річ
Я приберіг і покажу.

Цимбелін Гвідерій
Мав родимку на шиї, наче зірку...

Беларій Дбайлива мітка мудрої Природи,
Вона і досі там. Глянь: твій Гвідерій!

Цимбелін Неждано став я наче мати трьох
Дітей відразу. Ні, ще жодна мати
Щасливішою не була на світі!
Благословляю вас, мої сини,
Що вирвані були з орбіт державних
І повертаєтесь на них у славі.
Від тебе ж, дочко, відійде корона.

Имогена Зате я віднайшла моїх братів.
Що королівство? Цілі два світи!
Згадайте, братики: жили ми разом,
То й звалися по-справжньому,— брати,
Хоч я й сестриця ваша.

Цимбелін З ними? Разом?!

Арвіраг Так, пане.

Гвідерій Ми відразу й полюбились,
Як три брати, так гарно! Тільки потім
Фіделе ніби вмер...

Корнелій

Заживши ліків

Несправжніх.

Цимбелін

О! Як дивно нас веде
Природа — через темні манівці
Й перипетії плутані — до світла!
Розгляньмося ж уважно: ви ще нам
Не розказали: де жили і як?
Як римлянинові ти стала пажем?
Коли та як братів зустріла вперше?
Чому тікала з двору і куди?
І як ви опинились в гущі битви?
Чудне все, незвичайне, неймовірне,
Химерно переплетене! Та зараз
Не час для довгих розповідей. Гляньте:
Заякоривсь при Імогені Постум,
Вона ж, вся розпромінена від щастя,
Свій зір сьйний від мужа переводить
На двох братів, на мене й на старого,
І, мов до сонця розмаїті квіти,
Цвітуть до неї усмішки. Пора
Всім до жертovníків. А ти, старий,
За брата будь мені.

Імогена

Мені — як батько,
Бо в скруті допоміг.

Цимбелін

Усі щасливі,
Крім полонених. Подаруймо ж їм
Свободу!

Імогена

(до Луція)
Бачите, мій добрий пане,
Я й вам допомогла!

Луцій

Бажаю щастя!

Цимбелін

Ця чаша радощів іще не повна
Без воїна, що з вами був четвертим
Сподвижником. Давно його заждалась
Подяка наша і ласкавість.

Постум

Пане!
Я — той четвертий воїн. Я був з ними
Переодягнений тоді в лахміття.
Якімо! Розкажи усім, як я
Здолав і пощадив тебе.

Якімо

(падає навколішки)

Тоді

Простерся я в безсиллі перед сильним,
Тепер упав під тягарем сумління.
Благаю: вбий! Стократ я завинив.
Візьми назад свій перстень, а браслет
Верни дружині найвірнішій.

Постум

Встань!

Моя єдина влада — це пощада,
Моя єдина помста — це прощення.
Живи, стань кращим!

Цимбелін

О, великодушна

Покара! Оголошуєм і ми
Прощення — всім.

Арвіраг

(до Постума)

Тепер ти нам рідня,

То будеш допомогою і братом.

Постум

Слугую вашій милості!

(До Луція)

Ви, пане

Шляхетний римський, викличте, будь ласка,
Провидця вашого. Мені у сні
Являвся сам Юпітер на орлі
І родичі мої. Покіль проснувся,
Мені на груди хтось поклав таємну
Скрижаль. Чи не допоможе нам провидець
Збагнути зміст її?

Луцій

Де Філармон?

Ворожбит

Я тут, мій пане.

Луцій

Розтлумач нам це.

Ворожбит

(читає)

«Коли нетямуще левеня неждано впаде в обійми
ніжного повітря; коли з могутнього кедра відрубані гілки, багато
літ тому засохлі, оживши, приростуть до рідного стовбура й за-
бувають,— отоді прийде кінець поневір'янням Постума та лихоліт-
тю Британії, і розквітне вона в мирі та достатку».

Так... «Левеня» — це сам ти, Леонате,
Бо по-латинськи «leo» — «лев», а «natus» —
«Народжений»: народжений від лева.

«Обійми ніжного повітря» — це
Твоя жона цнотлива. «Mollis aeg» —
«Повітря ніжне», що звучить подібно
До «tulieg» — «жона».
Вона — як тут написано — неждано
І ніжно обіймає вас.

Цимбелін

А й справді!

Ворожбит

«Могутній кедр» — то, Цимбеліне, ти.
«Відрубані гілки» — твої сини.
Іх, викрадених, так багато літ
Вважали мертвими. І ось вони,
На радість, ожили і приростають
До древа королівського. Британцям
Ти і твої нащадки принесуть
Мир і достаток.

Цимбелін

Починаймо з миру!

Кай Луцій, слухай: хоч перемогли,
Ми віддаєм себе під зверхність Риму
І данину далі будемо платити,
Бо ж то підступна королева нас
На бунт підбила, і за те її
Рука небес суворо покарала.

Ворожбит

Як гармонійно й радісно бринить
Небесна музика акордів миру!
Так справдилось дароване мені
Видіння віще! Римського орла
Ширококрилий лет на захід з півдня
У сяєві призахідного сонця —
То передвістя, що великий кесар
З'єднає Південь з Заходом у саяві
Твоєму, Цимбеліне.

Цимбелін

Всім богам

Хвала й подяка! З наших вівтарів
Нехай закучерявлені дими
Здіймаються врочисто до небес,
І хай лунає всюди добра вість
Про мир, і з краю в край замайорять
Знамена римські та британські разом!
В Юпітеровім храмі в граді Луда
Ми присягнем: хай збратані обидві
Держави мир кують по першій битві.

Виходять.

ЗИМОВА КАЗКА

Переклад Віктор Контиос

ДІЙОВІ ОСОБИ

Леонт, король Сіцилії.
Мамілій, юний сіцилійський принц.
Камілло
Антігон }
Клеомен } четверо сіцилійських вельмож.
Діон }

Поліксен, король Богемії.
Флорізелъ, богемський принц.
Архідам, богемський вельможа.

Старий пастух, якого вважають батьком Утрати.

Блазень, його син.

Автолік, волоцюга.

Моряк.

Тюремний наглядач.

Герміона, дружина Леонта.

Утрата, дочка Леонта і Герміони.

Поліна, дружина Антігона.

Емілія, фрейліна Герміони.

Мопса }
Доркас } пастушки.

Інші вельможі, дворяни, дами, офіцери, слуги, пастухи й пастушки.
Час у ролі Хору.

Дія відбувається то на Сіцилії, то в Богемії.

СЦЕНА I

Сіцилія. Вітальня в палаці Леонта.

Входять Камілло й Архідам.

Архідам Якби вам трапилось, Камілло, коли-небудь побувати в Богемії, як оце тепер мені випала нагода завдяки своїй службі, то ви побачили б, як я вже вам казав, що наша Богемія зовсім відмінна від вашої Сіцилії.

Камілло Гадаю, цього літа король Сіцилії має відповісти богемському королю візитом, щоб не бути в нього боржником.

Архідам Нам, певно, буде соромно за скромну зустріч, та ми надолужимо нашою щирою любов'ю. Бо й справді...

Камілло Прошу вас...

Архідам Ні, справді, я так кажу, бо добре знаю: в нас нема цієї пишноти... такої вишуканої... аж слів мені бракує. Доведеться дати гостям снодійних напоїв, щоб чуття, не спроможні похвалити господарів, стали нечутливими до наших вад і не змогли нас огудити.

Камілло Ви платите страх як дорого за те, що вам дають задарма.

Архідам Повірте, я просто мовлю те, що підказує мені розум і вкладає мені в уста чесність.

Камілло Король сіцилійський, хоч би й хотів, не перевершить богемського короля в любові. Наші володарі разом росли, їхня взаємна любов, закорінена в дитинстві, тепер дає нові паго-ни. А коли обов'язки зрілого віку й королівські турботи їх роз'єднали, вони і далі по-королівському обмінювалися дарунками, листами та дружніми посольствами. Завдяки цьому вони, хоч і розлучені, були ніби разом, неначе тиснули один одному руки понад морями чи обіймалися крилами супротивних вітрів. Хай небеса продовжать навіки їхню любов!

Архідам Я певен, ніщо у світі, ні підступи ворогів, ні примхи долі, не здатні знищити її. Яку несказанну втіху обіцяє вашій країні в майбутньому юний принц Мамілій: я ще не бачив нікого, рівного йому.

Камілло Цілком згоден з вами. Цей незвичайний хлопець справді пробуджує багато надій. Він ніби вселяє здоров'я в підданців, молодить старечі серця: ті, хто шкутильгав на милицях іще перед його народженням, хочуть дожити до днів його зрілості.

Архідам А якби не це, то вони залюбки повмирали б?

Камілло Так — хіба що знайшли б якусь іншу зачіпку, щоб жити.

Архідам Якби король не мав сина, вони воліли б жити й ходити на милицях, аж поки народиться принц.

Виходять.

СЦЕНА 2

Парадна зала в палаці.

Входять Леонт, Поліксен, Герміона, Мамілій, Камілло та слуги.

Поліксен Як спостеріг пастух, дев'ятикратно
Дворога зірка в небі відмінилась
Від дня того, як трон лишили ми
І зменшили його вагу. Вже час
Додому нам із вдячністю вертатись,
Нам, вічним боржникам. Неначе нуль,
Що збільшує всі попередні числа,
Оце «Спасибі!», мовлене востаннє,
Безмежно множить попередні дяки.

Леонт Побережіть ще трохи вашу вдячність:
Ви віддасте її у день від'їзду.

Поліксен Цей день настане завтра, пане, й я
Запитую свій страх: а що там сталося
Без нас? Що доброго, що злого? Хай же
Не стріне буря нас, щоб не сказав я:
«Ох, так я й знав!» А ще величність вашу
Присутністю своєю я стомив.

Леонт Такі ми витривалі, брате любий,
Що вам нас не стомити.

Поліксен

Ні, вже час.

Леонт

Іще хоч тиждень.

Поліксен

Завтра — наш від'їзд.

Леонт

То поділімо навпіл тиждень. Я
Не згоджуюсь на менше.

Поліксен

Ні, прошу,
Не силуйте мене. Ніяка мова
Не переконує так переможно,
Як ваша, тож могли б ви ще й сьогодні
Затримати мене, а ця затримка
Мені на шкоду буде. Бо важливі
Державні справи тягнуть нас додому,
І кожен зайвий день — тягар подвійний,
Що ляже і на мене, і на вас.
Тому прощайте, брате!

Леонт

Королево,
Ви мовчите? Скажіть хоч слово.

Герміона

Пане,
Мовчала я, вам даючи нагоду
Переконати гостя. Тільки ж ви
Занадто холодно його вмовляли.
Скажіть йому: ви знаєте напевно,
Що все в Богемії гаразд, що вчора
Прийшла ця звістка — й ви перемогли,
Зламавши опір.

Леонт

Добре, Герміоно.

Герміона

Коли він скаже, що не бачив сина
Так довго, то причина буде справжня.
Хай скаже — й вільно йде. Хай поклянеться —
І ми зуміємо його прогнати,
Побивши веретенами.

Леонт відходить убік.

Проте —

Насмілююсь у вас просити,
Щоб ви ще тиждень з нами побули.
Коли в Богемію поїде мій
Володар, то дозволю я йому
Затриматись у вас на зайвий місяць.
Хоча сама я так його люблю,
Що не спізнилась би ні на один

Удар годинника — нізачо в світі.
То як, лишаєтесь?

Поліксен Ні, королево.

Герміона Лишаєтесь, я знаю.

Поліксен Неможливо,
І справді неможливо.

Герміона Чи ж бо справді?
Слабенькі ваші клятви та відмовки.
Хоч би ви зорі зрушили з орбіт
Тим присяганням, я б сказала вам:
«Невільно їхати!» Насправді ви
Зостаєтесь! Адже «насправді» жінки
Вартніше чоловікового втричі.
Ще хочете ви їхати? Тоді
Ви з гостя перетворитесь на в'язня,
Прощаючись, заплатите за харч,
Подяки ж заощадите. То як?
Ви в'язень мій? Чи гість? Страшне «насправді»
Одним із двох вас робить.

Поліксен Я ваш гість.
Як в'язень, мав би я завдать образи,
А це було б мені вчинити важче,
Ніж вам мене скарати.

Герміона Отже, я
Не страх тюремний ваш, а господиня.
І нині я спитати хочу вас
Про пустощі, які ви вдвох чинили
В дитинстві,— ви ж були тоді, напевно,
Гарненькі королевичі?

Поліксен Були ми,
Прекрасна королево, хлопчиками,
Не думали про завтра чи позавтра,
А вірили в дитинство на вікі.

Герміона І мій король був неслухом найбільшим?

Поліксен Були ми наче близнюки-ягнята,
Які вибрикували на траві
Та мекали в невинності своїй,
Не відаючи зла й того, що хтось
Пізнав його вже на своїм віку.
Якби оте життя могло тривати,
Якби гаряча кров не розігріла

Нам душі, небу ми б відповіли:
«Ми вільні від спадкового гріха,
Ми безневинні!»

Герміона Отже, з тих часів
Змінились ви?

Поліксен Ласкава королево,
Спокуси випробовували нас,
В ті давні дні дівчатком ще була
Моя дружина, як і ви самі
Ще не схрестили погляд ваш ясний
Із поглядом Леонтовим.

Герміона О боже!
Спиніться, бо ще скажете за мить,
Що ми — і я, і ваша королева,—
Дві демониці! Та скажіть іще щось.
Жінки, відповімо ми за гріхи,
В які ввели вас,— тільки за умови,
Що ви уперше з нами согрішили
І тільки з нами досі грішите,
Не ваблячися на спокуси інші.

Леонт Він здався?

Герміона Він лишається, владарю.

Леонт Відмовою мені він відповів.
А ти ніколи, люба Герміоно,
До ладу так іще не говорила.

Герміона Ніколи?

Леонт Крім одного тільки разу.

Герміона Як? Тільки двічі так я говорила?
Коли ж був перший раз? Скажи, благаю.
Годуйте нас ласкавістю своєю,
Так, як худобину господар мудрий.
Бо добре діло, вмерши у мовчанні,
Спричинює загибель тисяч дій,
Що йдуть за ним. Бо ваші похвали —
То нам платня: цілунок ваш гарячий
Спонукує нас бігти сотню миль,
Але канчук не змусить нас пройти
Йї ста кроків. Мій останній добрий вчинок
Зостатись змусив короля. А перший?
Останньому він старшим братом був.
Чи справді звався Милосердям він?
Коли це трапилось? Скажи-но швидше!

Леонт   Гаразд. Було це в день, коли померли
Три нескінченні місяці гіркі,
І я узяв твою біленьку ручку,
І поспіхом освідчився в коханні,
І ти сказала: «Я навіки ваша!»

Герміона Було то милосердя! Отже, я
Зуміла двічі мовити доречно:
Уперше здобула навіки мужа,
А вдруге — друга на короткий час.
(*Подає рику Поліксенові, і вони відходять*)

Леонт

(убік)

Як палко! Змішувати стільки дружби,—
Однаково, що змішувати кров.
Як серце затремтіло: мов танцює,
Та не від радощів. Якби ж то їй
Лише гостинна, щедра й щира вдача
Слова ці диктувала... Може, й так?
Але чому вони стискають руки
І гладять пальці, чом усмішки їхні
Такі, неначе завчені завчасно,
Чому вони,— моя жона і друг мій,—
Мов олені, зацьковані хортами,
Зітхають і тремтять? Але мій розум
І серце не прогмаються з цим.
Мамілію, чи справді ти мій син?

Мамілій Так, мій владарю добрий.

Леонт

Справді? Так?

От молодець! О, ти замурзав носа?
А він же, кажуть, викапаний мій!
Та й ти усім на мене дуже схожий,
Якби лише худіший трохи був.
Ні, вибач, не худіший, а... стрункіший.
Бо ж то лише бика, теля й телицю
Худобою всі звуть, хоча й не завжди
Вони худі. А той собі все грає
На клавішах її руки! Ходімо,
Теля брикуче. Ти ж моє теля?

Мамілій Так, ваше, пане.

Леонт

Мав би ти чоло

Мое похмуре, з гулями, то й зовсім
На мене був би схожий. Мов дві краплі

Води, з тобою схожі ми: так кажуть
Жінки, вони ж сказати можуть будь-що.
Та хай вони брехливі будуть, наче
Перефарбована жалоба, чи
Вітри, вода, чи шулер, що мішає
У грі з моїми картами свої,—
Однаково на мене схожий хлопець...
Ходімо, паже! Лазуровим зором
Поглянь на мене, парубче прегарний!
Моєї плоті шмат! Невже можливо,
Що матінка твоя... Жаго! Ти б'єш
У ціль, ти неймовірно робиш дійсним,
Ти мрію в спільниці береш собі,
Із тим, чого нема, вступаєш в змову,
І те ніщо поєднуєш із чимось,
Забувши всякий глузд, а потім я
Це помічаю, й мозок мій палає,
А лоб свербить, немов ростуть там роги.

Поліксен Про що замислився король?

Герміона Здається,
Збентежений він чимось.

Поліксен Що, королю,
Вам сталося? Що вас турбує, брате?

Герміона Ваш вигляд свідчить: щось вас непокоїть.
Скажіть же, що?

Леонт Та ні, усе гаразд.

Як іноді природа виявляє
Своє шаленство й ніжність для розваги
Твердих сердець! Вдивляючись у риси
Мамілія, я наче відступив
Назад на двадцять три — не кроки! — роки.
Побачив я себе в штанцях куценських,
В зеленім оксамиті і з кинджалом
У піхві,— щоб поранитись не міг
Прикрасою, яка таїть загрозу,
Як всі прикраси. Схожий був тоді я
На цього хлопця, зернятка, стручечок.
Мій друже, як підсунуть блискітки
Неждано замість золота, візьмеш їх?

Мамілій Ні, не візьму — я битимусь, владарю.

Леонт Хай випаде тобі щаслива доля!
Чи любите, мій брате, ви, як я,
Свого малого принца?

Поліксен

Вдома я

Коли буваю, владцю, все для мене:
І радість, і турбота, й відпочинок,
Найближчий друг — а часом ворог мій,
Нахлібник, і солдат, і муж державний.
Липневий день коротший за грудневий
Із ним; його ясна дитинність — ліки
На дум тягар, що труїть кров мені.

Леонт

Так само і оцей паничик мій
Мені життя скрашає. Любий пане,
Ми підемо удвох з ним прогулятись,
А ви свої найважчі кроки зважте.
Ти ж, Герміоно, доведи мені
Свою любов, ушанувавши гостя.
Не дорожися з тим, що ми тут маєм
За найдорожче. Знай, що після тебе
І після юного цього пірата
Найближчий він для серця могого.

Герміона

Як забажаєте побачить нас,
Ми будемо в саду на вас чекати.
Ви прийдете?

Леонт

Годить своїм бажанням,
А я знайду вас скрізь.
(Убік)

Уже гачка

Закинув я, та вам його не видно.
Ану ж бо, ну ж!
Як дзьоб вона до нього підіймає,
Узброює себе у безсоромність,
Бо все те дозволяє чоловік!

Поліксен, Герміона і слуги виходять.

Уже пішли! Спочатку — на мізинець,
А потім — до колін, і з головою,
І вже — рогач! Піди, малий, пограйся!
І мати грається твоя, я ж граю
Ганебну роль, а, як розв'язка гряне,—
Помру, освистаний. Виття зневаги
Мені подзвінням буде. Грайся, хлопче!
Уже були в минулому рогаті,
На одного їх стало більше нині.
Ось він бере дружиноньку за руку,
Не думаючи, що сусід — пан Сміх,—

Як він поїде з дому, знайде спосіб
Відкрити заставки й ловити рибку
В його ставочку. Втішся трохи тим,
Що й іншим хтось вночі ламає двері,
Так само, як твої. Якби у відчай
Запали всі рогаті, то десята б
Частина людства вже полізла в зашморг.
Нема від цього ліків, це блудна
Зоря, зійшовши, б'є — разить із півдня,
Із півночі, і з заходу, і з сходу.
Отож нема для лона загорожі,
І ворог йде озброєний у браму
І безборонно звідти йде собі.
Так, тисячі із нас те лихо мають,
Не знаючи... Що скажеш ти на це?

Мамілій На вас я схожий, кажуть люди.

Леонт Так,
Це втіха немала. Що? Тут Камілло?

Камілло Я тут, мій пане.

Леонт Мамілію, іди пограйся. Знаю:
Ти чесний хлопець.

Мамілій виходить.

Погостює, отже,
У нас іще той пан.

Камілло Ви мали клопіт:
Не раз його ви якір закидали,
Він підіймав його, щоб геть пливти.

Леонт Помітив ти?

Камілло Прохання залишитись
Всі ваші відкидав, бо власні справи
Він вище ставив.

Леонт Спостеріг ти це?
(Убік)

Ось як воно, уже й чутки побігли:
«Король Сіцилії, мовляли, теє...»
Поширяться по всій країні плітка,
А я її скуштую вже останній.
Чому ж, Камілло, врешті він зостався?

Камілло Його вблагала добра королева.

- Леонт* Скажімо просто: «королева». «Добра»
Пасує тут не дуже. Хто іще,
Крім тебе, втямив це? Гнучкий твій розум
Вбирає все, як губка, краще й швидше
За бовдурів. Помітили, звичайно,
Лише тонкі натури? Головаті?
А челядь тут історії не бачить?
- Камілло* Історії? Якої, ясний пане?
Гадаю, всі так думають: богемський
Король у нас ще трохи погостює.
- Леонт* Що?
- Камілло* Він у нас ще трохи погостює.
- Леонт* Але чому?
- Камілло* Аби величність вашу вдоволити
І володарки нашої благання.
- Леонт* Благання володарки? Вдоволити?
Удоволити! Ну, цього вже досить.
Тобі я довіряв не раз, Камілло,
Найближчі серцю моему турботи
І навіть ложа таємниці. Ти,
Немов священник, дух мій очищав,
Прощеним грішником я йшов від тебе.
Проте ввела в оману нас твоя
Уявна чесність.
- Камілло* Боже милосердний!
- Леонт* Я повторю тобі: нечесний ти.
Або ж ти боягуз, що підрізає
Піджилки чесності, або ж вона
Зійшла з путі; а може, ти — служник,
Що скористався зле довір'ям пана
І знехтував його; або ти дурень,
Що бачить, як картяр програвся вщент,
І думає — то жарти все.
- Камілло* О пане,
Я, може, боягуз, а може, й дурень:
Від хиб таких ніхто з людей не вільний,
І серед безлічі всіляких діл
Частенько будь-хто виявляє й страх,
І дурість, і недбальство, безперечно.
Якщо у ваших справах, пане, я
Коли що й знехтував, — то, певно, дурість

Була. Коли вчинив я дурість — певно,
То нехтування не розраховало.
Як побоявся я зробити щось,
За наслідки чого не певен був,
Хоча зробити наглила потреба,—
То й наймудріші часом теж бояться.
Слаботи ці і чесність супроводять.
Але просив би я величність вашу
Ясніше висловитись, щоб пізнав я
У вічі помилку мою. Коли ж
Її не розпізнаю,— я не винен,
Бо не моя то помилка.

Леонт

Ти бачив,—
Таж, певно, бачив,— очі ж бо твої
Не стали рогом — рогом рогоносця?
Чи, може, чув, бо перед цим предметом
Не здатний заніміти поговорі,
А може, думав,— хто думок не має,
Той тільки й не подумає про це,—
Що маю я невірницю дружину?
Чи визнаєш ти це, чи визнаєш,
Що маєш очі, вуха та думки?
Тоді скажи: моя дружина — шльондра,
Вона ще гірша за отих дівок,
Що падають горілиць до заручин.
Скажи це й підтверди.

Камілло

Клянуся богом,
Ніколи я не чув, щоб королеву
Так ображали, а якби почув,
То тут же відплатив би за образу.
А ви ніколи у житті своєму
Так непристойно ще не говорили,
І повторити ці слова було б
Гріхом тяжким так само.

Леонт

Ти вважаєш,
Що шепотіння тайне — то ніщо?
Ніщо — стискання рук, цілунки в губи?
Зітхання після сміху — певний знак
Того, що помирає честь? Ніщо —
Оте ноги на ногу наступання?
Ховання по кутках? Палке бажання,
Щоб час біг швидше, щоб настала ніч?
Щоб людям всім позатягало очі

Більмом, щоб вільно коїти мерзоту
Удвох могли? То це — ніщо? Тоді
І всесвіт із усім, що є у ньому,
Ніщо! Склепіння неба — теж ніщо.
Наш гість — ніщо, і королева з ним,
Усе — ніщо й нічим не володіє,
Не роблячи нічого.

Камілло

Пане мій,
Благаю, видікуйтеся негайно
Від хворих цих думок, це небезпечно!

Леонт

Скажи: це правда!

Камілло

Ні, о ні, владарю!

Леонт

Це правда, так! І брешеш ти, Камілло!
Так, брешеш ти! Ненавиджу тебе!
Ти грубий бевзь, безмозкий раб чи, може,
Пристосуванець, що приймає радо
І зло й добро. Якби моя дружина
Отруєну таку печінку мала,
Як і життя, вона б не дожила
До хвили, як збіжить пісок у склянці
Годинника.

Камілло

Хто ж отруїв її?

Леонт

Той, хто її на шию почепив
Собі, як медальйон з її портретом,—
Богемець. Та якби навколо мав я
Сумлінних слуг, щоб добре піклувались
Про честь мою, як про свої прибутки,—
Вони б поклали край отій мерзоті.
І ти, що віна гостю наливаєш,
Ти, милістю піднесений моею
З осла на грубого у панське крісло,
Ти, що побачив ясно (так достоту,
Як небо землю бачить чи земля
Як бачить небо), що мій гнів не гасне,
Ти б міг чогось підсипати у келих,
Аби мій ворог сном міцним заснув.
Мені б ти разом вилікував серце.

Камілло

Я б, пане, міг зробити це, але
Не зіллям тим, що убиває зразу,
А дією повільною тих ліків,
Що навіть не нагадують отруту.
Але не йму я віри, пане мій,

Що наша владарка і королева
У чомусь винна. Я вас так люблю...

Леонт А здох би ти від сумнівів своїх!
Ти що, гадаєш, маю душу я
Таку брудну і нестійку, що здатна
Знущатись так із себе, геть плямити
Невинну білість наших простирадел,
Що бережуть наш сон,— та їхні плями
Стають голками, терням, жалом ос? —
І наклеп зводити на чисту кров
Наступника мого престолу — сина,
Якого я люблю й своїм вважаю?
Гадаєш, я не зважив «за» і «проти»?
Що, ні? Та хто б так збочував з дороги?

Камілло Я мушу вам повірити — і вірю.
За кривду приберу богемця геть,
Але з умовою,— коли він зникне,
Величність ваша чесна королеву,
Як і раніше, буде шанувати,—
Заради сина, звісно,— щоб замовкли
Злі язика в палацах і країнах,
Союзних з вами.

Леонт Ця твоя порада
Відповідає намірам моїм.
Я не дозволю честь її плямити.

Камілло Мій пане,
Ходімо, й у присутності богемця,
При королеві, зберігайте спокій
І дружній вираз вашого обличчя.
А я, його підчаший, присягаюсь:
Як він питво безвинне з рук моїх
Одержить — проженить мене назавжди.

Леонт Хай буде так. Як зробиш це — здобудеш
Собі мого півсерця. А не зробиш —
Свое розкоlesh навпіл.

Камілло Я зроблю.

Леонт Я ж, пам'ятаючи твою пораду,
Піду розігрувати дружбу.
(*Виходить*)

Камілло Бідна,
Нещасна королева. Тільки ж я...
Я маю отруїти Поліксена.

Чому? Бо я корюсь наказам пана,
Який війну почав з самим собою.
Чого й від нас, вигнанців, вимагає.
Коли зроблю це — матиму від нього
Велику нагороду. Хай би навіть
Були на світі тисячі людей,
Що повбивали королів законних
І потім процвітали,— я б не став
Того робити. Тільки ж не знайти
Подібних прикладів ні на граніті,
Ні на пергаменті, ні на металі.
Сама підступність прокляне цей злочин.
Повинен будь-що я втекти з палацу:
Чи це вчиню, чи не вчиню нічого,—
Зламаю шию. Тож нехай мене
Веде щаслива зірка! Ось іде
Богемиць.

Входить Поліксен.

Поліксен   Що за дивина? Здається,
До мене ставляться уже не так.
Ні слова не сказав! Камілло, друже,
Добридень!

Камілло   Добрий день, владарю славний!

Поліксен   Що сталося нового при дворі?

Камілло   Нічого надзвичайного, королю.

Поліксен   А можна уявити, подивившись
На короля, що втратив він принаймні
Улюблену провінцію, та, може,
І не одну. Я спробував до нього
Звернутися і ввічливо, й привітно,
А він, відвівши очі, скопив
Губу зневажливо й пішов поквапно
Від мене, залишаючи мені
Роздумувати, що це означає.

Камілло   Володарю, того не смію знати.

Поліксен   Це ж як — не смієте? Напевно, ви
Не знаєте? Чи знаєте що-небудь
І боїтесь? То поясніть мені.
А, зрозумів: ви знаєте для себе,
А іншим ви не можете сказати.
Камілло добрий, вигляд ваш мені —

Як дзеркало: ви змінюєте вираз
Обличчя — і моє лице негайно
Міняється: у цих постійних змінах
Я маю власну частку.

Камілло. Це хвороба,
Що декого ввергає в гнів. Та я
Не можу вам ім'я її назвати,
Бо йде вона від вас, хоч ви й здорові.

Поліксен Як? Йде від мене? Думаєте ви,
Що очі василіска маю я?
Дивився я на тисячі людей,—
Вони себе чудово почували,—
Й не вбив нікого. Благородний мій
Камілло,— ваша вченість додає
Вам благородства так, як іншим — предки.
Коли відомо вам бодай що-небудь
Мені корисне, то — благаю вас,—
Не замикайтесь у тюрмі мовчання.

Камілло Мені не вільно вам про те сказати.

Поліксен Хвороба йде від мене, я ж — здоровий?!
Дай відповідь, Камілло! Всім, що є
Найблагороднішого у людині,
Тебе я заклинаю: поясни,
Яка мене чекає небезпека?
Вона далека чи уже близька?
І як її уникнути я міг би?
Чи як принаймні міг знести її?

Камілло Володарю, до чесності моєї
Звернулись ви, і сам ви — чесний муж.
Тому уважно слухайте пораду
Й виконуйте її так само швидко,
Як вам її даю. А то пропали
Обидва ми — й навіки прощавайте!

Поліксен Ну, далі, добрий мій Камілло. Далі!

Камілло Мені наказано убити вас.

Поліксен Хто наказав?

Камілло Король.

Поліксен Навіщо?

Камілло Він
Вважає,— ні, він навіть певний твердо,

Неначе сам те бачив,— ніби́ ви
Торкались нечестиво королеви.

Поліксен О, хай тоді застигне кров моя
Гнилим болотом, хай моє ім'я
З'єднається з ім'ям того, хто зрадив
Спасителя! Нехай і честь моя
Б'є смородом у найгрубіші ніздрі.
Хай при наближенні моему люди
Тікають, хай ненавидять мене,
Як найстрашнішого чумного в світі!

Камілло Якби всі найстрашніші присягання
Ви кинули на шалю терезів,
Коли б у свідки ви взяли всі зорі,
Безсилі б ви лишилися, як той,
Хто б морю намагався боронити
Коритись місяцю. Його безумства
Не спинить клятва, не схитне порада,
Бо, зросле на сліпім переконанні,
Триватиме, покіль живе король.

Поліксен Як він додумався до цього?

Камілло

Хтозна.

Але втекти від лиха, певно, краще,
Аніж питати, де воно взялося.
Як ви на чесність звірились мою,
Заховану в цій скрині,
(показує на груди)

що її

Ви візьмете в заставу із собою,
Тікаймо ввечері. Я попереджу
Таємно ваших слуг. По двоє-трое
Я виведу їх всіх крізь різні брами
Із міста. Покладаюся на вас,
Бо втратив тут усе, розкривши вам
Цю небезпеку. Не вагайтесь. Я
Сказав вам правду,— присягаюсь честю
Моїх батьків. Тож не баріться тут,
Щоб перевірити мої слова.
Втекти я мушу. Але вам біда
Загрожує така, немов король
Прилюдно заприсягся вас скарати
На смерть сьогодні ж.

Поліксен

Вірю я тобі,

Я вчитав з лиця, що́ в нього в серці.

Дай руку: стань надійним водієм
І будеш ти зі мною скрізь. Готові
І люди, й кораблі до відплиття
Два дні вже. Ревнощі спостигли душу
Людини рідкісної, і тому
Таку потужну силу виявляють.
Вважає він збезчещеним себе,
Вважає, бач: зробив те чоловік,
Що присягавсь у дружбі,— отже, мста
Жорстока буде. Вкрили хмари страху
Мій небосхил. Нехай щаслива стане
Ця наша втеча. Втішиться нехай
Нещасна королева, неповинна
Ні в чому, та підозрою окрита.
Ходім, Камілло: буду шанувати
Тебе, як батька рідного, якщо
Я звідси винесу своє життя.
Ходім.

Камілло

Владарю, маю ось ключі
Від ходів потаємних. Часу обмаль.
Ходім же швидше, пане мій, ходім.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Сіцилія. Зала в королівському палаці.

Входять Герміона, Мамілій та кілька дам.

Герміона Візьміть-но хлопчика. Я вже від нього
Втомилася.

1-а дама Мій милостивий пане,
Чи хочете погратися зі мною?

Мамілій Ні, з вами — ні.

1-а дама Чому, мій ясний пане?

Мамілій Мене ви цілуватимете міцно

І розмовлятимете, як з маленьким.
До вас я хочу.

2-а дама А чому, мій пане?

Мамілій Ні, не тому, що в вас чорніші брови,
Хоч кажуть, ніби деяким жінкам
Вони пасують; треба тільки дбати,
Аби тонкі вони були, і часом
Їх олівцем підводити.

2-а дама Хто вас
Навчив цього?

Мамілій Я вичитав усе
З облич жіночих. А тепер скажіть,
Який же колір ваші брови мають?

1-а дама Вони, мій пане, сині.

Мамілій Смієтеся
Ви з мене. В однієї дами
Я бачив синій ніс, але ж не брови.

1-а дама Послухайте: кругліє день у день
Матуся ваша, королева. Скоро
Новому принцу будемо служити
Ми всі. А ви захочете погратись
Із нами, та чи будемо ми вільні?

2-а дама Вона так поповнішала. Як кажуть,
У добрий час.

Герміона Які премудрі речі
Хвилюють вас? Іди до мене, принце,
Сядь, розкажи мені гарненьку казку.

Мамілій Веселу? Чи сумну?

Герміона Найвеселішу.

Мамілій Сумні казки найкращі для зими:
Я розповім про духів та про гномів.

Герміона Послухаймо цю казку, юний принце.
Сідай-но тут і налякай мене
Своїми духами, як ти умієш.

Мамілій Жив чоловік...

Герміона Ні, сядь спочатку ближче.

Мамілій Жив біля цвинтаря... Я розкажу
Тихенько все, аби оті цвіркунки
Нічого не почули.

Герміона

Добре, ти

Розповідай лише мені на вухо.

Входять Леонт з Антігоном, вельможі та інші особи.

Леонт

Його із почтом бачили? З Камілло?

1-й вельможа

Я на узліссі стрів їх. Ще ніколи
Не бачив я, щоб хтось так озирався.
Простежив їх я аж до кораблів.

Леонт

Яке це щастя: мати певний доказ
Своєї думки, судження свого!
На жаль, я забагато знаю! Лихо
В такому щасті. Може зачайтись
Павук у чаші, десь на дні, а ти
Той трунок вип'єш, і тебе трутизна
Не вразить, бо думки твої спокійні.
Але коли побачиш ти його,—
Оту мерзенну до вина приправу,—
То ти й вино зненавидиш, і горло
Твоє розколюватиметься з болю.
Я пив вино і павука побачив.
Камілло був поплічником його.
Обое змовилися проти мене,
Проти держави. Тільки ти відчув
Підозру невиразну — і справдилось.
Брехун, слуга мій давній,— він служив
Давніш богомцю. Він розкрив мій задум,
І став я лялькою в чужих руках.
Чому так легко випустили їх?

1-й вельможа

Бо всі його у нас так поважали,
Що часто слухалися, ніби вас.

Леонт

Я знаю добре це.
(До Герміони)

Віддайте хлопця

Мені. Хоч як прегарно годували
Його ви груддю. Схожий він на мене,
Та крові вашої в нім забагато.

Герміона

Як зрозуміти це? Як жарт?

Леонт

Гей, сина

Візьміть, щоб він до неї не підходив!
Візьміть його! Хай тішиться вона
Із тим, від кого плід свій понесла.
Це ж Поліксен напхав тобі живіт.

Герміона Неправда це! Я ладна присягтися,—
І ви тоді повірите мені,
Хоч нині ви підвладні підозрінням.

Леонт Панове, подивіться лиш на неї.
Вам хочеться сказати: «Вона прекрасна»,
Та справедливість у глибинах серця
Підказує: «Шкода — така безчесна!»
Хвалить її за те, чим може здатись,
Я й сам за це хвали не пошкодую,
І тут-таки ви знижете плечима,
І гмукнете, й гигикнете, уживши
Всі тавра, що вживає наклеп,— ні,
Не наклеп, помилився я,— а милість,
Бо наклеп затаврує й добру честь.
Те знизування і оте «гиги!»,
Коли ви вже казали «О, прекрасна!»,—
Усе те вирокові передує:
«Вона ще й доброчесна!» Тож уважно
Послухайте того, хто натерпівся
Найбільш від неї: так, вона невірна!

Герміона Якби слова оці сказав мерзотник,
Найдосконаліший мерзотник світу,
Він став би ще огидніший. Та ви,
Мій пане, просто помилились.

Леонт Ні,
То помилились ви — вам Поліксен
Леонтом здався. О тварюко підла!
Твоїм ім'ям тебе я посоромлюсь
Назвати, щоб не дати приклад людям
Вживати назву ту, не розібравшись;
Що личить принцові, що — злидареві.
Лише сказав я, що вона — невірна,
Сказав, із ким злигалася. До того ж
Вона ще й зрадниця. Камілло з нею
Плів змову, він таке про неї знав,
Що змусило б її почервоніти
І спільника безчесного із нею:
Під нею так трясеться ложе блуду,
Як під найгіршими з дівок, що їм
Дає наш люд ганебні назви. Ще ж
Допомогла вона втекти обом.

Герміона Життям заприсягнуся: я невинна.
Ох, буде вас палити ця неправда,
Коли ваш дух яснішим стане! Ви,
Мій благородний пане, помилились,
Тому до мене так несправедливі.

Леонт О ні — якщо я й справді помилково
Звів побудову думки, то — їй-право! —
Не знайдеться на всій землі місцинки
Для дзиги школяра. В тюрму її!
Того ж, хто ляпатиме язиком,
Що ось, мовляв, невинна жертва, ми
Пособником її вважати будем.

Герміона Напевно, скоїлося щось у небі,
І панування лютої планети
Терпляче маю я перечекати.
Панове, я не буду лити сліз,
Як у жінок заведено. Не маю
Роси тієї, що без неї, певно,
Враз висохне все ваше милосердя.
Але ось тут, у грудях, так пече
Мене страждання, що й потоки сліз
Його не затамують. О панове,
Благаю, зважте милостиво все,—
І хай здійсниться воля короля.

Леонт Чи слухаються ще моїх наказів?

Герміона Хто йде зі мною? Я благаю, пане,
Лишіть мені цих дам, їх потребує
Мій стан, а ви, дурненькі, не ридайте:
Як ви вважаєте, що ваша пані
В'язниці гідна, то ридати слід,
Коли вона на волю вийде. Честь
Моя від звинувачень марних стане
Іще світліша. Прощавайте, пане,
Ніколи вам я не бажала бути
В такій печалі — нині вам бажаю.
Ходімо, дами, він це вам дозволив.

Леонт Виконуйте наказ: ведіть її!

Королева і дами виходять під вартою.

1-й вельможа Величність вашу заклинаю я:
Нам королеву поверніть.

Антигон

Королю,

Хіба не скривдить присуд ваш всіх трьох
Осіб достойних — вас, і королеву,
І принца, сина вашого?

І-й вельможа

За неї

Життям своїм ручуся я, мій пане,
Бо знаю, що не винна перед небом
І перед вами королева. Чув я
Всі ваші звинувачення.

Антигон

Коли

Це все не так, я стайню заведу
Для жінки і стовбичитиму в ній:
Бо жінці вірить можна лиш тоді,
Коли її торкаєшся чи бачиш,
І кожен гран жіночого ества
Фальшивий, як дружина ваша винна.

Леонт

Мовчіть!

І-й вельможа

Мій пане...

Антигон

Мовимо все те

Ми не для себе, а для вас, королю.
Вас обдурили підло, і мерзотник
Ще діждеться покари. Знав би я
Його — він мав би пекло на землі.
Як є на честі королеви пляма —
То ось я маю три дочки. Одній,
Найстаршій, — одинадцять, другій — дев'ять,
А третій — п'ять. Коли усе те правда,
Моїх скараю дочок, хай не діждуть
Днів повноліття, щоб не розплодити
Фальшиве покоління. Бо натура
Однакова у всіх жінок. Тож краще
Я сам себе позбавлю чоловічих
Ознак, щоб не продовжувати роду
Потворного.

Леонт

Замовкніть, я сказав.

Ви нюхаєте сморід так спокійно,
Як мертвяки. Та я все чую, бачу,
Як ви тут пальці бачите мої,
Що ними вас торкаюся.

Антигон

Якщо

Це так, то не шукаймо гробу ми
Для честі, — вже її нема ні крихти
На всій землі, проїденій гниттям.

Леонт Це що? Мені не вірять?!

1-й вельможа Я волів би,
Аби на цей раз вірили не вам,—
Мені хай вірять. Честь її нехай
Над вашим підозрінням торжествує
Ціною навіть вашої поразки.

Леонт Навіщо обговорювати нам
Те, що для мене безперечно ясне?
Поради можновладцю ні до чого,
І тільки наша доброта природна
Вам дозволяла висловити їх.
Як ваша дурість так вас засліпила
(Чи, може, ви дурних удаєте),
Що нях на правду вже вам відібрало,
То ваша думка не цікавить нас.
Все: суд, і втрата, й виграш — наше діло,
І раду ми самі собі дамо.

Антігон Владарю, краще б ви врядили суд —
Без розголосу, мовчазний, таємний —
Лише в душі своїй.

Леонт Це неможливо.
Ти молодий, тому й не розумієш,
А може, ти такий вже народився.
Дивись: Камілло втік, а він же був
Обізнаний в усьому,— це ж бо доказ,
Та ще й який! Бракує очевидця,
Ніхто не бачив, решта ж всіх обставин
Лиш викриває злочин. Попри те
Я не хотів жорстокість появити
В такій важливій справі і тому
Послав негайно у священні Дельфи
До храму Аполлона двох вельмож —
Діона й Клеомена, бо вони
Взірці найвищі розуму й чеснот.
Усе, що їм оракул відповість,
Вони передадуть мені, й тоді
Скасю я або затверджу вирок.
Чи добре я вчинив?

1-й вельможа Так, пане, добре.

Леонт Я певний сам своєї правоти,
Але оракул зніме із сумління
Таких людей, як ви, тягар важкий.

Довірливими надто стали люди
І відкидають істину. Віддав
Наказ я посадити у в'язницю
Її, аби не спало їй на думку
Піти шляхами двох утікачів.
Ходімо. Я звернуся до народу,
Бо справа ця важлива і потрібно
Нам забезпечити підтримку.

Антігон

(убік)

Радше

Ви забезпечите собі насмішку,
Коли усім відкриється вся правда.

Виходять.

СЦЕНА 2

В'язниця.

Входять Поліна, вельможа й слуги.

Поліна Тюремника мені покличте швидше;
Скажіть йому, хто я така.

Вельможа виходить.

Для неї

В усій Європі не знайшлось би двору
Достойного. Що ж їй робити тут?

Входять вельможа і тюремник.

Чи знаєте, добродію, мене?

Тюремник Ви, пані, гідна шани,— це я знаю.

Поліна Тоді прошу вас відвести мене
До королеви.

Тюремник Я не можу, пані,
Мені це заборонено суворо.

Поліна Оце так дивина! Заборонити
До честі й доброчесності пускати
Гостей шляхетних! Може, дам її
Дозволено побачити? Байдуже,
Яку із них. Емілію, наприклад.

Тюремник   Гаразд, лише супутників своїх
Ви відішліть, і я вам приведу
Емілію.

Поліна   Благаю, приведіть!
Ви можете піти.

Вельможа й слуги виходять.

Тюремник   Та я повинен
Присутнім бути при розмові вашій.

Поліна   Гаразд, хай буде так.

Тюремник виходить.

Вони тут справді хочуть сніжну білість
Перетворити в чорноту таку,
Якої і на світі не буває.

Входить тюремник з Емілією.

О благородна дамо, як же тут
Ведеться нашій милостивій пані?

Емілія   І добре, бо не втратила вона
Незламності душі, і все ж погано
Від лиха та печалі, бо ніколи
Таке не спостигало ніжну жінку:
Вона дитя дочасно народила.

Поліна   Це хлопчик?

Емілія   Ні, дівчатко, ще й гарненьке,
Міцне та жваве. Королеву нашу
Воно так тішить. Каже королева:
«Не винна я так само, як і ти,
Мое дитя, мій бідний в'язню».

Поліна   Я
У тім готова присягтись. Прокляття
Химерам небезпечним короля!
Його про це звістити слід. Найліпше
Пасує жінці справа ця — візьму
Її на себе. Як медоточивий
Язик мій буде, то нехай напухне
Й не стане сурмачем мого прокляття
Багряного. Еміліє, скажіть
Її величності, що я їй вірна.
Якщо вона мені дитя довірить,
Я покажу дитину королю,

Найголоснішим адвокатом стану
Володарки. А може, як побачить
Дитину, то відійде в нього й серце:
Мовчання невиннятка часом важить
Багато більше за гучні слова.

Емілія Достойна пані, ваша чесність, добрість
Усім відомі, і тому ваш задум
Повинен вдатись. Цю велику справу
Нікому не владнати — тільки вам.
Хай ваша милість зайде у кімнату,
А я негайно королеві нашої
Скажу про благородний задум ваш.
Вона сама хотіла ще сьогодні
До короля послати, лиш боялась
Поважних дам просити бути послами,
Щоб не почуть від них відмови слово.

Поліна Скажи їй: досі мій язик служив
Мені прекрасно. Як поплине з нього
Вже стільки глузду, скільки є відваги
В моєму серці,— перемога наша!

Емілія Благословенні будьте ви. Я зараз
Піду до королеви.
(*Тюремникові*)

Вас прошу
Наблизитись.

Тюремник Якщо її величність
Захоче відіслати доньку, я
Не знаю, як уникнути нагінки
Мені за те, бо ж дозволу не маю.

Поліна Вам нічого боятися, мій пане.
Дитя було ув'язнене у лоні,
Та хід подій великої Природи
Його з полону визволив, і це
Не може прогніввити короля,
Бо тут нема провини королеви.

Тюремник Мене переконали ви.

Поліна Не бійтесь,
Своєю честю присягаюсь вам:
Між безпекою і вами стану.

Виходять.

СЦЕНА 3

Зала в палаці Леонта.

Входить Леонт.

Леонт Нема ні вдень спокою, ні вночі.
Це слабкість — так переживати суд!
Якби не розбирання — половина
Лиш розбирання! — бо ж король розпусний
Утік далеко. (Навіть у думках
Він недосяжний, де вже там карати
Його). Вона ж у мене на гачку.
Тож уявімо: страчено її,—
Згоріла у вогні. Тоді, можливо,
До мене спокій хоч наполовину
Повернеться. Гей, хто там є!

1-й слуга Чого
Бажаєте, мій пане?

Леонт Як мій син?
Чи добре спав?

1-й слуга Так, добре відпочив він. Є надія,
Що й видужає.

Леонт Благородний хлопчик!
Коли він зрозумів, яка безчесна
У нього мати, в'янути почав.
Той сором близько він узяв до серця,
Його поклав на себе, втратив дух
Веселий, з ним і сон, і апетит,
Так мучився! Тепер мене залиш,
Іди до нього.

1-й слуга виходить.

Клятий Поліксен!
Не думати про нього! По мені
Б'є прагнення моє до помсти: надто
Могутній він, ще й має дуже сильних
Союзників. Облишимо його
До часу слушного. Йй помстимося.
Камілло й Поліксен сміються з мене,
Знущаються з біди моєї. Втім,
Якби я зміг завдати їм удару,
Вони б замовкли. Як вона замовкне,
Бо я над нею маю владу.

Входить Поліна з немовлям, за нею — Антігон, вельможі та слуга, що намагається її не пустити.

1-й вельможа Сюди не вільно.

Поліна Ні, мої панове,
Ви маєте мені допомогти.
Невже ви так злякалися безумства
Цього тирана, що не боїтеся
За королеви вашої життя?
Її невинну душу не забруднять
Усі ці ревнющі.

Антігон Замовкни, досить!

2-й слуга О пані, він цю ніч не спав ні хвилики.
І наказав йому не заважати.

Поліна Не гарячкуй, добродію,— йому
Я сон несу. А ви навколо нього
Все сновигаєте, неначе тіні,
Зітхаєте, як щось йому верзеться,
Ви відкриваєте канал безсоння.
А я прийшла сюди з цілющим словом,
Правдивим, чемним, щоб його звільнити
Від тягара отих важких думок,
Що відганяють сон.

Леонт Що там за галас?

Поліна Не галас, пане, а важлива зустріч:
Дитя батьків хрещених потребує.

Леонт Женіть негайно звідси цю нахабу!
Чи не казав тобі я, Антігоне,
Не допускать її до мене,— знав-бо,
Що прийде.

Антігон Я сказав, що їй не можна
Із вами бачитися, гнів-бо ваш
На неї і на мене вдарить.

Леонт Ти
Над жінкою не владний?

Поліна Владний, звісно,
Бо совісті не має. Тільки знайте:
Він владу втратить, як лиш ув'язнить
Мене за те, що сповнила я чесно
Обов'язок.

Антігон

Чи чули ви таке?

Вона закушує вудила, я ж
Їх попускаю, та вона — ні з місця.

Поліна

Володарю мій добрий, я прийшла
До вас, щоб вислухали ви мене,
Служницю вашу, лікарку старанну,
Ще й радницю почитиву, а проте —
Зухвалу, бо наважилась вона,
Вас утішаючи в нещасті вашім,
Почтивість меншу виявлять, ніж ті,
Хто тільки лестить вам... Отож прийшла
Від королеви доброї моєї...

Леонт

Від доброї?

Поліна

Так, доброї, мій пане.
Сказала «доброї» і повторю,
Якби я і останнім чоловіком
Була між тих, що обступили вас,
Собою захистила б я її.

Леонт

Женить її!

Поліна

Кому очей не шкода,
Хай перший зважиться! Сама піду я,
Та лиш коли закінчу справу. Отже,
Предобра королева,— бо вона
Таки предобра,— народила вам
Цю донечку і дуже просить вас
Її благословити.
(Кладе немовля додолу)

Леонт

Геть іди!
Геть, відьмо, звідси! Викиньте за двері
Цю звідницю підступну!

Поліна

Це брехня!
За вас ще ліпше розуміюсь я
На тих ділах. Так само чесна я,
Як ви безумні, і цього вже досить,
Аби мене усі у цьому світі
Вважали чесною.

Леонт

Продажні душі,
Женить її. Байстрючку їй віддайте.
(До Антігона)
Ти, дурню, ти, бабію, дозволяєш
Цій квочці верховодити тобою?
Візьми байстрючку, я тобі сказав.
Віддай її своїй вівці беззубій.

Поліна Якщо ти доторкнешся до принцеси,
Що ница тільки по його намові,
Твої навіки руки проклену!

Леонт Боїться він своєї жінки.

Поліна Так,
І вам би слід боятися своєї.
Тоді б не відмовлялися від власних
Дітей, як ви.

Леонт О, зрадників кубло!

Антігон Клянуся світлом дня, я не належу
До них.

Поліна Я й поготів. Але один
Тут зрадник є: це той, хто віддає
Священну честь свою, і королеви,
І сина дорогого, і дочки
Оббріхуванням чорним на поталу,
Що мають жала, від мечів гостріші.
Та він, хоча не змушує ніщо
Безвинну жінку проклинать,— не хоче
Підозри корінь вирвати гнилий,
А не такий міцний, як дуб чи камінь.

Леонт Лайливице з нестримним язиком!
Свого чоловіка відшмагала,
А зараз б'єш мене. Це не моя
Дитина, це поріддя Поліксена.
Візьміть її і киньте хоч в огонь
Із матінкою.

Поліна Ця дитина — ваша.
І, уживаючи прислів'я давнє,
Сказати можна: викапаний батько.
Панове, гляньте: хоч малий відбиток,
Але як точно тата повторив!
І ніс, і очка, й ротик, навіть брови,
Чоло, і підборіддя, і на щічках
Ці ямочки, і усмішка, і ручки,
І пальчики, і нігті,— все неначе
Підглянуте з цього зразка; а ти,
Природо лагідна, яка дитя
Таким на батька схожим сотворила,
Коли так само твориш ти і душі,
Ій жовтизни ревнивої не дай,
Аби вона не стала сумніватись,

Леонт   О відьма безсоромна!
(До Антігона)

Антигон Як ви усіх чоловіків, не здатних
На подвиг цей, повісите, у вас
Підданців не залишиться.

Поліна Володар той, що зовсім звироднів,
Не перевершить вас.

Поліна Я не боюсь: тут єретик не той,
Хто гине у вогні, а хто вогонь
Розпалює. Не хочу називати
Тираном вас, але до королеви
Жорстокість ваша виправдань не має —
Крім недоладних виплодів уяви,
І все це має присмак тиранії,
І все це робить вас для всього світу
І посміховищем, і страховидлом.

Вельможі відтісняють Поліну до дверей.

Леонт Ти, зраднику, підбив дружину сам
На всі ці неподобства! Щоб, моя
Дитина це? Візьми її. Так, ти,
Що дивишся на неї так ласкаво,
Візьми її і кинь в огонь! Ти сам!

І за годину повернись сюди,
Аби доповісти, що все зробив,
Ще й доказ принеси. А то й життя,
І все добро я в тебе відберу.
Коли відмовишся, коли ти схочеш
Із гніву посміятися мого,
Я задушу байстрючку тут на місці
Руками власними. Піди ж і кинь
Її у полум'я, бо ти намовив
Прийти сюди дружину.

Антігон

Ні, королю,
Не винен я, і друзі благородні
Підтвердять це.

Вельможі

Посвідчуємо: він
Не знав, що жінка хоче йти сюди.

Леонт

Ви брехуни усі!

І-й вельможа

Прошу величність вашу довіряти
Своїм незмінно вірним служникам.
Судить нас на підставі наших вчинків.
За всі заслуги наші — і минулі,
І ті, що будуть, — всі ми на колінах
Благаємо змінити присуд ваш.
Нечувана, страшна його жорстокість
Жахливі наслідки зродити має.

Леонт

Я наче та пір'їнка на вітрах!
Чи варто жити, щоб оце байстря
Мене колись ще й батьком називало?
То краще вже його спалити зараз,
Ніж потім проклинати! Що ж, нехай
Живе. Але не житиме вона.

(До Антігона)

Ти, хто зусилля ніжні докладав
Із квочкою, що прийняла дитину,
Аби життя байстрюцці врятувати, —
Вона ж бо є байстрючка, — це все правда,
Як правда те, що сиві маєш вуса!
Скажи, що ще придумаєш для того,
Щоб врятувати погань цю від смерті?

Антігон

Усе, мій пане, що лиш благородство
Мені накаже. А принаймні — ось що.
Віддам я кров усю, яку ще маю,
Щоб врятувати це дитя невинне.
Для цього все зроблю, що тільки зможу.

Леонт Ти зможеш. Присягнися ж на мечі
Наказ мій виконати.

Антігон

(поклавши руку на руків'я меча)

Присягаюсь.

Леонт То начувайся ж. Бо коли ти схибиш
В якійсь дрібниці — не лише тебе
На горло покараю, а й твою
Зухвалу жінку, прощену тим часом.
Як сюзерен васалу, я тобі
Наказую байстрия мерзенне взяти
І завезти в якесь пустельне місце,
Віддалене від нашої держави.
Безжально там покинеш ти його,
Без огляду на холод чи на спеку.
Воно прийшло до нас так випадково,
Що хай тепер випадок порятує
Або уб'є маля в краю далекім.
Ти все це зробиш, а коли не зробиш,
Занапастиш свою навіки душу,
А плоть твою тортурам піддамо!
Візьми ж байстрия!

Антігон

Клянусь зробити це,
Хоч нагла смерть була б напевно краща
Для нього. Йди сюди, моє біднятко,
До мене. Хай небесна благодать
Навчить і коршаків, і вороння
Тебе глядіти. Чув я від людей,
Що бачили ведмедів і вовків,
Які забули звичаї свої,
Аби дітей голодних годувати.
Хай вам, володарю, ніхто й ніколи
Не нагада про це. Дитя нещасне,
На милосердя неба сподівайся!
(Виходить з дитиною)

Леонт

Чуже дитя — то не моя турбота.

Входить слуга.

Слуга

Величність вашу маю сповістити,
Що звістка надійшла годину тому
Від посланих Оракула спитати.
Діон і Клеомен, прибувши з Дельф,
Сюди спішать.

Леонт

Понад двадцять днів
Вони були відсутні. Справді, швидкість
Чудова! І вона звістує нам,
Що Аполлон великий не вагався
Відкрити правду всю. Зрадливу жінку
Ми допитаємо. Скликайте суд —
Прилюдно звинувачена, вона
Прилюдно буде й суджена. Та доки
Вона жива ще, я ношу тягар
В моєму серці. Залишіть мене,
Але моїх наказів не забудьте.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Морський порт на Сіцилії.

Входять Клеомен і Діон.

Клеомен М'яке підсоння, запашне повітря,
Земля родюча, ну, а що вже храм,
То й над усі хвали.

Діон

Я ж розновім
Про те, що вразило мене найдужче:
Про убрання небесне,— я гадаю,
Що можу саме так його назвати,—
Й поважність урочисту всіх, хто носить
Його. А та офіра! Неземна
Була вся урочистість.

Клеомен

Над усе
Чуття мені вразив той грізний спалах
Та ще оракулів гримучий голос —
Мов сам Юпітер блискавкою вдарив,
І я відчув себе таким мізерним.

Діон Якби ж то стала ця мандрівка наша
В пригоді королеві, ох, якби ж!
Вона до нас була привітна й добра,
То й ми свого часу не шкодували
Для неї.

Клеомен О великий Аполлоне,
Зміни на краще все! Оці об'яви,
Що проголошують її гріхи,
Мені не до смаку.

Діон Шалена швидкість
Мандрівки нашої повинна врешті
Цю справу прояснити чи й скінчити.
Коли жерця верховного печать
Зламають і оракул нам відкриє
Своє послання,— я не знаю, що
Розкритись має. Швидше! Свіжих коней!
Нехай же все це кінчиться щасливо.

Виходять.

СЦЕНА 2

Суд.

Входять Леонт, вельможі й судді.

Леонт Цей суд нам завдає тяжких страждань
І раниє наше серце. Ми судити
Повинні доньку короля і нашу
Улюблену дружину. Хай же нас
Ніхто не винуватить у тиранстві.
Не криючись, ми чинимо свій суд,
І нами тільки істина керує,
Яка ухвалить вирок свій: чи кару,
Чи виправдання. Хай її введуть.

Суддя Велить його величність, щоб на суд
З'явилась особисто королева.
Увага!

Входять Герміона під вартою, Поліна
та кілька дам.

Леонт Читайте звинувачення.

Королево Герміоно, дружино шановного Леонта, короля Сіцилії! Тебе звинувачено в державній зраді за твій поза-шлюбний зв'язок з Поліксемом, королем Богемії, і за змову з Камілло проти життя нашого самодержця, твого царственного чоловіка. Коли ж твій умисел завдяки випадку був частково розкритий, ти, щоб їх урятувати, всупереч обов'язку вірної та покірної підданої, порадила й допомогла їм утекти вночі, в чому й звинувачуємо тебе.

Герміона

Оскільки я лише сказати можу,
Що всі ці звинувачення — неправда,
Оскільки мій єдиний свідок — це
Моє сумління, — чи мені pomoже,
Коли скажу: не винна? Знаю: вірність
Моя, якої тут не визнають,
Відкинута судом так само буде.
Якщо ж небесне провидіння справді
Всі людські наші вчинки добре бачить,
Тоді невинність спопелити змусить
Всі наклепи, а від мого терпіння
Жорстока тиранія затремтить.
Володарю, ви знаєте: було
Життя мое таке достойне, чисте,
Як нині стало зовсім нещасливе.
Моя біда, напевно, перевершить
Всі приклади, з історії узяті
Й розіграні акторами майстерно,
Аби вразити глядачів чутливих.
Адже оце мене, що королівське
Ділила ложе, як державу, з вами,
Мене, кому життя король великий
Так само дав, як я дала життя
Дитині нашій — спадкоємцю трону,
Мене поставлено перед судом,
Щоб захищала і життя, і честь, —
І кожному дозволено те чути.
Життя мені не жаль — адже воно
Мені не дороге, бо повне горя.
Життя віддам я радо, та не честь —
То спадок, що мене переживе
І дітям перейде. Тому її
Я захищатиму. Згадайте, пане,
Як до приїзду Поліксена ви
До мене завжди шану виявляли.

Нехай же доведуть, що я вчинила
Лихе що-небудь по його приїзді.
Коли на ділі чи в думках я справді
Переступила межі честі,— хай
Закам'яніють в вас серця, хай кривні
Зневажити мою могилу придуть!

Леонт Ніколи я не чув, щоб гріх тяжкий
Волав так безсоромно про невинність:
На це ще більшого нахабства треба,
Аніж на вчинок сам.

Герміона Це, може, й так,
Та не стосується мене ця правда.

Леонт Ви, отже, не визнаєте провини?

Герміона Я знаю, що приписують мені,
Але не можу визнати нічого.
До Поліксена, у зв'язку із ким
Мене обвинувачено, я мала
Ті почуття, які годиться мати
Мені, дружині вашій, ви ж самі
Мене про те просили, адже він
Був другом вашим ще з дитячих років,
То як би я могла не виявляти
До нього приязні? Була б тоді
Я жінка неслухняна і невдячна.
А щодо змови, то не знаю навіть,
Яка вона на смак. Проте я певна,
Що чесний чоловік і наш Камілло,
Але чому він зник, самі боги,
Коли вони не знають більш за мене,
Не зможуть вам сказати.

Леонт Знали ви,
Що він тікає, знаєте також,
Що тут чинили ви уже без нього.

Герміона Владарю, вашої не втямлю мови,
Та ваші випадки відверто цілять
В моє життя: візьміть його — і край!

Леонт Не випадки, а дії ваші є!
Ви привели байстря від Поліксена
І кажете, що випадки усе це.
Не сподівайтесь, забувши сором,
Що заперечення вам допоможуть.
Твоє байстря, якого жоден батько

Не визнає своїм,— на тебе більшу
Накликало зневагу, ніж на себе.
Пізнаєш зараз наше правосуддя:
За всіх обставин, що твою провину
Пом'якшують,— тебе чекає смерть.

Герміона Владарю, стримайте погрози. Я
Сама шукаю виходу, яким
Погрожуєте ви. Яке добро
Мені життя могло б подарувати?
І ласку вашу, і корону, й спокій
Я втратила. Не знаю, як це сталося,
Лиш відчуваю. Ще я мала щастя
Вам дарувати юну звабу тіла,
Та й це мені не вільно, як чумній.
І третя радість — це дитя, що я
Під зіркою нещастя народила.
Його забрали від моїх грудей
Із молоком ще на вустах невинних,
Аби віддати смерті! А мене
На всіх розпутьях шльондрою назвали.
Ненависть люта не дала мені
Спокійно розродитися: це право
Належить навіть найбіднішій жінці.
І тільки-но я з ліжка підвелася,
Мене до суду потягли мерщій.
Яких ще втіх чекати від життя
Мені, щоб я боялася умерти?
До смерті я готова, та скажу,
Аби мене ви краще зрозуміли:
Я захищаю не життя, а честь.
Якщо мене осудять на підставі
Безглуздих підозрінь, що ви знайшли
В ревливих снах, то суд ваш — беззаконне
Тиранство. А тепер, панове, я
Здаюсь на суд оракула. Нехай
Сам Аполлон мені суддею буде!

1-й вельможа Прохання ваше справедливе. Отже,
Несіть скоріше вирок Аполлона.

Дехто з суддів виходить.

Герміона Мій батько був колись царем Русі.
Якби воскрес він і мене побачив
Отут, зневажену, в його очах
Не помсту ви знайшли б, а жаль глибокий!

Входять судді з Клеоменом та Діоном.

Суддя Меч справедливості тримаю я,
Щоб ви на нім, Діоне й Клеомене,
Заприсяглися, що були у Дельфах
І звідти принесли цей вирок бога,
Що під печаткою у власні руки
Вам дав великий жрець і що потому
Священної печаті не зламали
Й не вчитали таємниць державних.

*Клеомен,
Діон* Ми присягаємось.

Леонт Зірвіть печать
І прочитайте.

Суддя

(читає)

«Герміона невинна, Поліксен безгрішний, Камілло вірний підданець. Леонт ревнивий тиран. Його безневинна донька — законне дитя, і король житиме без спадкоємця, як не знайде того, що втратив».

Вельможі Великий Аполлон!

Герміона І славен вічно!

Леонт Правду прочитав ти?

Суддя Так, пане мій, усе, що є.

Леонт Тоді
Неправда це, оракул нам збрехав.
Нехай триває суд. То все пусте.
Входить слуга.

Слуга Володарю! Королю!

Леонт Що там сталось?

Слуга Королю, гнів на мене ваш накличе
Ця новина. Бо на саму лиш думку
Про долю королеви принц, ваш син,
Пішов від вас.

Леонт Пішов? Куди?

Слуга Помер.

Леонт Це Аполлона гнів, це небеса
Мене карають за несправедливість.
Герміона зомліває.
Що сталось їй?

Поліна

Убила королеву
Ця звістка. Бачите, що коїть смерть.

Леонт

Візьміть її: ослабло в неї серце,
Вона ще опритомніє. Я надто
Довірився своїм підозрам. Легко
Несіть її, прошу, та дайте ліків,
Щоб повернулась до життя вона.

Поліна і дами, несучи Герміону, виходять.

Прости мені блюзнірство, Аполлоне,
Й невіру в присуд твій. Я з Поліксом
Негайно помирюся, я повинен
Здобути знов прихильність королеви,
Назад прикличу доброго Камілло,
Його прилюдно я проголошу
Взірцем чеснот і вірності. Бо я,
Захоплений сліпим жаданням помсти,
Сам наказав йому отруту дати
Моєму другу Поліксену. Так
І сталось би, коли б не добре серце
Камілло та його тверезий розум,
Які знешкодили наказ покvapний.
Йому погрожував я смертю в разі
Непослуху, але й винагороду
За вбивство обіцяв. Та він відкрив
(Бо сам є втіленням усіх чеснот)
Мій задум гостеві, покинув тут
Усі маєтки й випадку віддався,
Лишивши скарб єдиний — честь. На тлі
Іржі душі моєї спалахне
Вона вогнем і ще відтінить дужче
Всю чорноту моїх учинків.

Входить Поліна.

Поліна

Лихо!

О, комір розірвіть мерщій, а то
Мені з розпуки серце розірветься!

1-й вельможа

Що означає це, шляхетна пані?

Поліна

Які тортури маєш ти для мене,
Тиране? Вогнище, колеса, диби?
Живцем здереш із мене шкіру? Будеш
Купати ув окропі, заливати
Свинець у горло? То які тортури,

Чи давні, чи нові, мене чекають
За те, що я скажу? Твоє тиранство
Ішло у парі з підозрінням завше;
Ця маячня й для хлопців заслабка,
А для дівчаток надто вже порожня.
Але подумай, що вона зробила,
І стань безумцем, знавісній навіки!
Всі ті твої химери — тільки жарти.
Ти Поліксена зрадив — то ніщо!
Ця зрада виявляє тільки дурість,
Обтяжену нестійкістю і ще
Злочинною невдячністю, — не більше.
Хотів ти честь Камілло затруїти,
Йому сказавши вбити короля.
І це дрібничка. Щось незмірно гірше
Зробив ти. В порівнянні з цим наказ
Твоє маля віддати крукам — крапля
У морі, хоч диявол в пеклі, мабуть,
Перш ніж таке вчинить, сльозу б утер.
Не дорікаю я тобі й за те,
Що винен ти у смерті принца. Він
Такий високий мав політ думок,
Незвичний в цьому віці, що йому
Спинилось серце від уяви тільки
Про те, як грубий та безумний батько
Образи висипає на невинну
Та благородну матір. Я не в цьому
Твою провину бачу. В чім вона —
Й сказати важко. Крикніть ви, панове:
«О горе!» Королева, королева! —
Найліпша, найдорожча із людей
Померла, і покара не спіткала
Убивці!

1-й вельможа

Хай боронять небеса!
Не може бути!

Поліна

Присягаюсь, правда!
Вона померла. Подивіться, йдіть,
Коли не вірите мені. Якби ви
Змогли їй повернути червіль вуст,
І блиск очей, і тіла теплоту,
До вас, як до богів би, я молилась.
Тобі ж, тиране, не відмить довіку
Душі своєї. Надто вже важкий
Тягар гріхів несеш ти, щоб гризоти

Сумління скинути його могли.
Для тебе є один лиш вихід — відчай.
Хай десять тисяч років на колінах
Благають голі, босі та голодні
На скелях крижаних собі прощення,—
Боги й тоді у твій не глянуть бік.

Леонт О, говори! Ти ще не все сказала.
Нехай усі слова найгірші скажуть —
Я заслужив їх.

1-й вельможа Досить, не кажи
Нічого більше. Хай уже там як,
Ти гріх взяла на душу: надто гострі
Твої слова.

Поліна Прошу мене простити.
Я завжди каюся, як усвідомлю
Гріхи свої. На жаль, мене далеко
Жіноча вдача завела. У серце
Його ця звістка вразила. Проте
Як лихо непоправне, то його
Скорбота не відмінить. І тому
До скарг моїх жалю не додавайте.
Я кару заслужила, нагадавши
Про те, що слід забути. Мій владарю,
Простіть безумну жінку, що любила
Покійну королеву, — знов дурниця!..
Я не скажу ні слова ні про неї,
Ні про дітей, не нагадаю вам.
Про чоловіка власного, що теж
Загинув. Тож зберіть свою всю мужність,
А я мовчатиму.

Леонт Вже краще правду
Від тебе чути, ніж слова жалю.
Веди мене, прошу, до королеви
Й до сина. Ми покладемо обох
В одну могилу, і надгробний напис
На вічний сором мій усім розкаже
Про смерті їхньої причину. Я ж
Щодня приходитиму до каплиці,
Де спочиватимуть вони, і ревно
Ридатиму над ними, щоб знайти
Утіху в горі. Доки стане сили,
Обов'язок виконувати буду.
Веди ж мене до тих моїх печалей.
Виходять.

СЦЕНА 3

Богемія. Пустельне узбережжя.

Входять Антігон з немовлям і моряк.

Антігон Ти певен, що приплив наш корабель
До берегів богемської пустелі?

Моряк Аякже, пане. Тільки я боюсь,
Що ми пристали у недобрий час,
Бо небо нам віщує бурю, наче
Боги на нас розгнівались і люто
Згори пильнують.

Антігон Хай здійсниться їхня
Священна воля! Иди на корабель,
А я тебе покличу за хвилину.

Моряк Покваптеся й не йдіть у глиб країни,
Бо може скоро злива розпочатись,
Та й диких звірів, кажуть, тут чимало.

Антігон Иди собі, піду я за тобою.

Моряк Я радий, що збулися ми турбот.
(Виходить)

Антігон Дитя нещасне, чув я, хоч не вірив,
Що душі мертвих можуть нам являться.
Як правда це — твоя покійна мати
Явилася мені цієї ночі,
Бо ще ніколи сон такий подібний
Не був до дійсності. До мене жінка
Ішла з похиленою головою...
Вмістилища скорботи ще не бачив
Прекрасного такого. Вся у білім
До мене, наче святість, підійшла,
Вклонилась тричі — і хотіла вже
Заговорити, тільки очі враз
Перетворились на джерела сліз.
Та, поборовши врешті хвилювання,
Вона сказала: «Добрий Антігоне,
Тобі супроти волі люта доля
Велить моє нещасне немовлятко
Звести зі світу. Не ламай присяги:
В Богемії пустельних місць чимало,
Де можеш плачучи його лишити
Так само у сльозах. Моя дитина
Лишиться там, і я її утрачу.

Тому назви Утратою дитя.
За те, що наш король тебе примусив
Вчинити так жорстоко, не побачиш
Дружини більше». І з гірким риданням
Вона в повітрі наче розчинилась.
Спочатку я злякався, а трохи згодом
Збагнув, що то не сон, а щира правда.
Безглузді сни усі, а цей мене
Враз полонив. Я певен: Герміона
Померла, Аполлон велить, оскільки
Це справді Поліксенове дитя,
Його лишити в батьковому краї,
Щоб вижило чи вмерло. Ах, живи,
Маленький пуп'янку.
(Кладе немовля, а біля нього — сувій пергаменту)

Лежи отут,
А тут написано усе про тебе.
(Кладе скриньку)
Аби тебе поставити на ніжки,
Ця дешиця залишиться для тебе.
От-от зірветься буря. Безталанне,
Ти за провину матері своєї
Приречене тепер поневіритись!
Я плакати не вмію, тільки серце
Кривавиться мені. Яке прокляття
Мене примусило все це зробити?
Бо заприсягся королю! Прощай!
В очах темніє. Ох, тверду колиску
Ти матимеш. Ніколи я не бачив,
Щоб небо почорніло так удень.
Звірячий рев! На корабель хутчій!
Женеться... я пропав навіки!
(Переслідуваний ведмедем, виходить)

Входить старий пастух.

Пастух Я так міркую, що краще було б, якби між
десятьма й двадцятьма трьома роками та не було б нічого, або
ще краще, якби всю молодість можна було проспати, бо в цей час
тільки й роблять, що надимають животи дівкам, насміхаються над
старими, крадуть та б'ються... Послухай-но мене! Якому дурневі
спало б на думку полювати під таку погоду, крім отих запальних
голів десь у дев'ятнадцять — двадцять два роки? Наполохали двох
моїх найкращих овечок, ті десь забігли, і я боюся, що вовк
знайде їх швидше, ніж господар. Коли їх десь і знайдеш, то хіба
на березі моря — скубуть собі плющ. Поможі мені, боже, знайти їх!
(Помічає немовля)

Що ж, на здоров'я їм!.. Але що я тут бачу! Милостивий боже, це ж дитинка! Маленька, ще й гарненька! Чіє ж воно: боже чи людське? Справді, гарне дитя. Але я певен, що тут замішався чийсь гріх. Я не дуже письменний, а проте тут наче написано, ще й великими літерами, що якась пані согрішила. Де б вона не слугувала собою,— чи десь на сходах, чи на скрині, чи в дверях, певно, їй там було тепліше, ніж тобі отут, бідненьке! Заберу я його до себе, а то ще пропаде. Та й син мій от-от з'явиться: це ж він гукав щойно. Гей! Гей!

Блазень Агов! Агов!

Пастух А, ти вже тут? Хочеш побачити щось, про що розповідатимуть, навіть коли ти гнитимеш у землі?

Входить блазень.

Що тобі, хлопче?

Блазень О, я бачив два такі видовища,— одне на землі, друге на морі. Але нема чого розводитися про море, бо гляньте, що робиться на небі. Між ним і землею не просунути й шила.

Пастух Та що ж там сталося, хлопче?

Блазень Якби ви змогли побачити, як море гнівається, як воно розходилось, як воно кидається на берег! Та не це головне. О, бідні люди, як же вони кричали, як гукали «Рятуйте!». Їх то видно було, то не видно. То корабель, здавалося, ось-ось проб'є щоглою місяць, а за хвилину по тому його цілком укрило шумовиння та бризки, неначе корок, кинутий у бочку. А потім я побачив, як на суходолі ведмідь викручував чоловікові лопатку, а він гукав мене на допомогу й кричав, що зветься Антігоном і що він дворянин. Та покінчімо вже з кораблем — треба було бачити, як море його поглинуло, та як же вони волали перед тим, бідахи, а море знущалося з них, і як той нещасний дворянин ревів, коли ведмідь над ним збиткувався, і як вони обидва ревли, ще голосніше за море та бурю!

Пастух Спаси й заступи! Коли ж це було, хлопче?

Блазень Та оце щойно! Відтоді я ще й оком не змигнув. Ті ще не захололи під водою, а ведмідь іще не доснідав тим дворянином. Те все ще не скінчилося!

Пастух Був би я поруч, я б допоміг старому.

Блазень Чому вас не було біля корабля, щоб допомогти йому? Але ваше добросердя не мало б на що спертися.

Пастух Сумні діла, дуже сумні! Але глянь-но сюди, хлопче, нехай тебе бог благословить. Ти бачив людей, що вмирали, а я натрапив на немовля, яке щойно народилось. Ось кого ти маєш побачити! Глянь, хрещальне вбрання просто для дитини з палацу. А це ти бачив?

(Показує на скриньку)

Візьми, хлопче, візьми й розкрий. Ану, погляньмо: колись мені напророчено, ніби феї дадуть мені багатство. Оцю дитину вкрали й підкинули феї. Відкрий-но скриньку. Що там усередині, хлопче?

Блазень

(відкриваючи скриньку)

Ваша старість купатиметься в золоті! Якщо гріхи молодості вже вам простилися, то можете грішити знову на здоров'я! Тут золото, самісіньке щире золото.

Пастух Ясно, це золото фей, мій хлопче. Збери його до купи й добре тримай. Додому навпрошки! Нам таки всміхнулась доля, і, щоб не втратити свого щастя, треба язика за зубами тримати. Залишмо овець і мерщій навпрошки додому.

Блазень Ідїть самі з вашими знахідками. А я піду погляну, чи ведмідь уже покинув дворянина та що саме він йому від'їв. Ведмеді люті лише тоді, коли голодні. Якщо там лишилося щось від дворянина, я те поховаю.

Пастух Добре! Якщо по тих рештках тобі вдасться розпізнати, хто саме тут був, покличеш мене, щоб і я побачив.

Блазень Аякже, покличу. А ви допоможете мені закопати його.

Пастух Це справді щасливий день, мій хлопче, і в цей день ми робитимемо добре діло.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Входить Час у ролі Хору.

Час Не всякому я люб, та всіх держу:
Захочу — знищу, схочу — збережу.
Для добрих і лихих — печаль і втіха,
І виплоджу, і розвінчаю лихо.

Я — Час, несу веселі і скорботні дні,
Хай буде тут дозволено мені
На всю потужність розгорнути крила.
Не дорікайте, що могутня сила
Тих крил перенести спроможна враз
Вперед аж на шістнадцять років вас.
Я маю владу — можу за годину
Життя людей змінити докорінно,
Одним лиш доторком крила зламавши
Закони, дані начебто назавше.
Я бачив у віків прадавній млі
Закон, що встановився на Землі,
Змело його в одвічну чорну яму —
І з нинішнім те станеться так само.
Притьмарю я сучасності свічадо —
Роботу цю роблю я завжди радо.
Тепер годинник я переверну,
І ви, немов прокинувшись зі сну,
Побачите Богемію навкруг
(Тим часом, як Леонт, наш давній друг,
Відлюдником з тяжкого лиха став).
Згадайте принца — я його назвав
Раніше. Флорізелъ його ім'я.
Утрата ж, маю вам сказати я,
Вже виросла і стала дуже гарна.
Що з нею буде, — не питайте марно.
Мені не вільно вам про те сказати:
Вузли мені належить розв'язати.
Тож будьте, як довірливе дитя,
А ми вам тут покажемо життя.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Богемія. Палац Поліксена.

Входять Поліксен і Камілло.

Поліксен Прощу тебе, мій добрий Камілло, не вимагай цього від мене. Якщо я не виконаю твого прохання, то захворію. А коли виконаю, то помру.

Камілло Вже п'ятнадцять років, як я не бачив батьківщини. І хоч я увесь цей час дихав повітрям чужини, я бажаю скласти мої кістки в рідному краю. До того ж мій володар, король, охоплений каяттям, просить мене повернутись, і я, хоч це,

може, звучить похвалюбою, можливо, зняв би з нього частину тягаря його скорботи. І це так само спонукає мене до від'їзду.

Поліксен Якщо ти мене любиш, Камілло, не відмовляй мені в усіх твоїх послугах. Мене вабить до тебе насамперед твоя доброта. Краще було б ніколи не знати тебе, ніж раптом утратити. Ти опікувався багатьма моїми справами, і тільки ти був здатен добре ними порядкувати. Отже, слід було б тобі лишитися, щоб їх завершити, інакше ти забереш із собою навіть ті послуги, що ти вже мені зробив. Якщо я не винагороджував їх так, як вони того заслуговували (бо це таки було неможливо), то тепер постараюся краще виявляти тобі мою вдячність, маючи від цього як чистий прибуток твою дружбу. О, не кажи мені нічого про оту фатальну країну Сіцилію, прошу тебе. Для мене мов кара вже сама її назва, бо нагадає мені про нещасного короля, брата мого, що нині кається, як ти кажеш, і хоче помиритися зі мною. Він і досі оплакує втрату дорогої королеви й дітей. Скажи-но, коли ти востаннє бачив принца Флорізелю, мого сина? Королі так само нещасні, коли мають невдячних дітей, як і тоді, коли вони втрачають дітей, гідних усіх похвал.

Камілло Володарю, я не бачив принца вже три дні. Не знаю, яким утішним справам він віддається, але я з жалем спостерігаю, як уже віддавна його часто не видно на двірських церемоніях, і він приділяє менше уваги обов'язкам принца, ніж раніше.

Поліксен Я так само помітив це, Камілло, і його поведінка непокоїть мене настільки, що я доручив наглядачам з'ясувати, чому відсутній він. Я дізнався, що він часто відвідує хатину простого пастуха. А цей пастух, як розповідають сусіди, навдивовижу розбагатів, не мавши колись нічого.

Камілло Я дещо чув, пане, про такого чоловіка: він ще має доньку, наділену рідкісними чеснотами. Чутки про неї розійшлися дуже далеко, уславлюючи ту звичайну хатину.

Поліксен Мене так само повідомили про те, і я боюся, що саме тут і криється принада, яка вабить нашого сина. Ходімо туди, ти мене супроводитимеш, але не виявляймо, хто ми насправді. Побалакаймо трохи з тим пастухом. Він чоловік простий, і, я гадаю, нам буде не важко дізнатися, чому саме мій син унадився туди. Допоможи мені, благаю, в цій справі й не думай більше про Сіцилію.

Камілло Охоче скоряюсь вашому наказу.

Поліксен Найдорожчий мій Камілло! Ходімо перевдягнемось.

Виходять.

СЦЕНА 3

Дорога поблизу хатини пастуха.

Входить Автолїк співаючи.

Автолїк Розквітли проліски в гаю,
Гей, дівко-весно, йди сюди,
Зігрій замерзлу кров мою,
Врятуй від зимньої біди.

Вже тане сніг і легше йти,
Чом, пташко, не співаєш ти?
Свербить рука щось потягти,
Ще й кухоль пива піднести.

Ось жайвір десь у вишині,
Гей заспівав свої пісні,
З дівками весело мені
На сїні в рідній стороні.

Був колись гарний час, коли я слугував принцові Флорізелю і в оксамиті ходив. Але нині — що маю робити?

Сум не для мене, доле, знай!
Вже ясен місяць світить путь.
Шукаєш ти пригод? Рушай,
Вперед, а там вже будь-що-будь.

Всі мають право на життя,
То що? В найгіршім разі
Складу свій звіт без каяття
І дуба дам в тюрязі.

Мое ремесло — білизна: коли коршак будує собі гніздо, не спускайте з ока навіть хустинки. Батько назвав мене Автолїком. Він, як і я сам, народився під знаком Меркурія. Він любив жити за чужий рахунок і завжди тяг до себе бездоглядні дрібнички. Я грав у кості, а ще грався з дівками, тому й маю тепер оцей обладунок, а живу з простої крадіжки. Шибениця й стусан царюють на битих шляхах: щоб мене побили або повісили! Що ж до вічного життя, то я жену геть навіть думку про це. А ось і здобич! Здобич!

Входить блазень.

Блазень Підрахуймо. Одинадцять баранів дають паку. Кожна пака дасть мені фунт і кілька шилінгів. А коли зняти вовну з півтора тисяч овець, який зиск я з неї матиму?

Автолік

(убік)

Настав сильце, сиди та жди,
Бо пташці не минуть біди.

Блазень Без рахівника я не впораюсь. Погляньмо, що мені треба купити для нашого свята овечих стрижіїв? Три фунти цукру, п'ять фунтів коринки, рису,— навіщо їй заманулося того рису, моїй сестричці? Але батько призначив її господинею свята, і вона дуже з того радіє! Вона приготувала двадцять чотири букети для стрижіїв, для троїстих співаків,— усіх таких гарних! Але чи не всі вони тенори та баси — тільки один пуританин серед них, так той співає псалми і тоді, коли вшкварять веселої. Треба буде прихопити шафрану, щоб підкрасити пироги з грушами, взяти мускатних горіхів, фініків,— ні, їх нема в моєму списку,— сім горіхів, один чи два корінці імбиру,— але це треба буде в кого-небудь позичити, чотири фунти слив і стільки ж родзинок...

Автолік

(лежачи на землі)

Ой лишенько, навіщо я на світ народився?

Блазень В ім'я моє...

Автолік Пробі, пробі! Зніміть з мене це лахміття, і я помру, помру, помру!

Блазень Бідолашний, замість знімати це лахміття, тобі треба було б чогось додати.

Автолік О пане, його бруд гнітить мене більше, ніж усі стусани, яких я нахапався, а вони були дошкульні, і як почати їх рахувати, то й мільйонів не вистачить!

Блазень О бідолахо, мільйони стусанів — це неабищо!

Автолік Мене обікрадено, добродію, ще й побито. Розбійники забрали в мене гроші та одяг, мені ж лишили це мерзенне ганчір'я.

Блазень І хто ж то був, вершник чи піший?

Автолік Піший, мій добрий пане, піший.

Блазень Певна річ, судячи з одягу, що він тобі лишив, то був піший. Якби це був плащ вершника, він би тобі ліпше прислужився. Дай-но мені руку, я допоможу тобі. Дай руку й ходімо разом.

(Допомагає Автоліку підвестися)

Автолік Ой мій добрий пане, ой! Помалу, благаю вас!

Блазень Бідолашний ти мій!

Автолік О пане, помалу, добрий мій пане! Я боюся, що мені викручено руку.

Блазень Погляньмо! Ти можеш її піднести?

Автолік Помалу, мій добрий пане.

(Витягує в нього гаманець)

Пане мій добрий, помалу! О, як ви мені мило-сердно допомогли!

Блазень Тобі потрібні гроші? Я можу тобі дати трохи.

Автолік Ні, дорогий мій, найдорожчий пане, ні, благаю вас. Мій родич живе за три чверті милі звідси, я піду до нього. Він дасть мені і грошей, і всього, що мені заманеться. Не пропонуйте мені грошей, закликаю вас: ви раните мені серце.

Блазень А як виглядав той чолов'яга, що так вас зобидив?

Автолік Цей чолов'яга йшов дорогою з візочком, колись я знав його, він служив у принца. Не знаю, за що саме його прогнали з палацу, але, напевно, за одну з його чеснот.

Блазень За одну з вад, хочете ви сказати? Бо за чесноти з палацу не виганяють. Чесноти плакають, щоб вони лишилися там назавжди. Але вони зупиняються там лише тимчасово.

Автолік Так, пане, я саме й хотів сказати «вад». Того чолов'ягу я знав досить добре. Коли його вигнали, він ходив з мавпою по ярмарках, потім був судовим виконавцем; згодом він придбав лялькову виставу про блудного сина, одружився з удовою лудильника десь за милю від мого помешкання. Нарешті, помінявши хтозна-скільки шахрайських занять, він обрав собі ремесло злодія. Дехто кличе його Автоліком.

Блазень Чума б його задавила! То таки злодій, слово честі, справжній злодій. Він вештається по ярмарках, по святах та по ведмедячих боях.

Автолік Правда ваша, пане. Він такий, саме такий, мерзотник, він нап'яв на мене це лахміття.

Блазень Більшого злодія та боягуза нема на всю Богемію. Ви б тільки глянули на нього згорда і сплюнули, то він би й накивав п'ятами.

Автолік Мушу признатись вам, пане, з мене боець ніякий. Мені бракує для цього мужності, а він знав це, присягаюся вам.

Блазень А як ви тепер почуваетесь?

Автолік Набагато краще, мій добрий пане: я вже можу триматись на ногах і навіть іти. Я можу навіть покинути вас і піти потихеньку до того мого родича.

Блазень Хочете, я проведу вас трохи?

Автолік Ні, мій любий пане: не треба, добрий мій пане.

Блазень Гаразд, тоді щасливої дороги. Мені треба піти купити приправ для свята овечих стрижіїв.

Автолік Хай вам щастить, мій добрий пане.

Блазень виходить.

Як для приправ, то твій гаманець не такий уже й гарячий. Я там теж буду, на вашому овечому святі. І коли це шахрайство не приведе за собою ще одного та коли стрижії самі не будуть пострижені, то нехай мене викреслять зі списків злодіїв і запишуть мое ім'я до Книги Чеснот.

(Співає)

Вперед-бо, в добрий час — у путь,

Хапай усе, що вдасться!

Веселі довго проживуть,

Сумних же візьме тряця!

(Виходить)

СЦЕНА 4

Перед хатиною пастуха.

Входять Флорізель і Утрата.

Флорізель Прикраси незвичайні вам дають
Нове життя: тепер ви не пастушка,
Ви — Флора на порозі квітня. Це
Стрижійське свято — наче асамблея
Малих богів, ви ж — їхня королева.

Утрата Великодушний пане мій, мені
Так важко докоряти вам безумством:
Пробачте, що сказала я це слово!
Ви, благородний і достойний принц,
На кого дивиться уся країна,
Воліли ви сільське вбрання вдягти,
Мене ж, селянку бідну, повеліли
Убрати, як богиню. Всім відомо:

Немає свята без дурниць, а то
Я спаленіла б, вас уздрівши тут,
Подумала б, що ви заприсяглись
Мені люстерко піднести.

Флорізель

А я

Благословляю той щасливий день,
Коли мій добрий сокіл залетів
На землі батечка твого.

Утрата

Нехай

Юпітер вашу радість береже.
Боюсь я дуже відстані між нами,
А вам становище не дозволяє
Боятися. Тремчу я й нині: що,
Як випадково пройде батько ваш
Повз нас? О доле! Що б подумав він,
Коли б побачив свій найліпший твір
В такій оправі вбогій? Що б сказав?
І як би в цій позиченій красі
Я стерпіла його суворий погляд?

Флорізель

Чекайте тільки радості. Боги,
Схиляючись перед коханням, навіть
З'являлись у тваринячих подобах:
Юпітер став биком, ревів, як бик,
Нептун зеленочубий цапом став
І мекав; Аполлон в плащі вогненнім,
Бог золотий, став бідним селянином,
Як нині я. Та їх метаморфози
Не мали на меті краси такої,
Такої чистоти. Мої бажання
Не йдуть попереду моєї честі,
І не палкіші прагнення мої,
Ніж віра.

Утрата

Тільки ваша воля, пане,

Не зможе опиратись владі батька,
Коли вони зіткнуться неминуче,
Тоді відмовитись вам доведеться
Від намірів своїх — або мені
Відмовитися від життя.

Флорізель

Утрато,

Прошу, не тьмар печальними думками
Ти свята нашого. Красо моя,
Знай: як не буду твій, тим більш не буду
Я батькові належати. Бо я

Не стану нічийм, та й сам собою
Не зможу бути. Все, усе я зважив,
Хай доля каже «ні!» — кажу я «так!».
Розвеселися, люба, віджени
Думки сумні, дивись: надходять гості,
Осяй нас личком, наче вже сьогодні
Весілля ми святкуємо. Згадай:
Заприсяглися ми його діждатись.

Утрата   О добра доле, захисти нас!
Флорізелъ   Глянь,
Вже гості наближаються. Тобі
Належить весело їх привітати,—
Хай наші щоки радістю пашіють.

Входить пастух, блазень, Монса, Доркас та інші, поміж них
і перевдягнені Поліксен та Камілло.

Пастух   Тобі не сором, доню? Як була
Моя стара жива, то в день такий
Встигала скрізь: нарізати тут хліба,
Горілки принести, чогось зварити,
Подати, зрештою, піти в танець
І заспівати пісню, тут і там,
То біля одного, а то вже з другим,
З обличчям розпашілим від роботи.
А щоб вогонь той трохи пригасити,
Пила із кожним за його здоров'я.
А ти відсторонилась від усього,
Неначе гостя, а не господиня
На святі. Привітай, прошу тебе,
Ти друзів невідомих, запроси
До столу їх, і здружимося ми з ними
Ще так, що ти й не розіллеш водою.
Тож не соромся, а берись до діла:
Запрошуй всіх на свято й побажай,
Щоб наші вівці та були здорові.

Утрата
(до Поліксена)
Ласкаво просимо на свято, пане!
Мій тато побажав, щоб я була
Сьогодні господинею.
(До Камілло)

І вас •
Ми просимо також. Подай, Доркасе,
Мені ці квіти. Розмарин і руту

Візьміть, панове. Цілу довгу зиму
Ці квіти запах збережуть і колір.
Тож просимо ласкаво — і нехай
Найкращі спогади у вас про свято
Залишаться.

Поліксен Пастушко люба, ти
Гаразд відзначила старий наш вік
Зимовими квітками.

Утрата О панове!
Коли старіє, хилиться вже рік,
Коли не вмерло літо, а зима
У дрижаках іще не народилась,
Тоді найліпші квіти — це гвоздики
И левкої — буцім покручі природи.
Та в нашому садочку їх немає,
Бо їх розводить я не хочу.

Поліксен Я
Хотів би знати, звідки ця зневага
До них у тебе?

Утрата Таж строкатість їхня,
Як кажуть люди, йде не від природи
Великої, а більше від мистецтва.

Поліксен Хай так. Та всякий засіб, що природу
Поліпшує, сама природа й творить;
Тож над мистецтвом, що скраша її,
Стоїть мистецтво, що вона створила.
Дівчатко любе, уяви собі,
Як до якогось дикого пенька
Та прищепили пагін благородний,
І вже дає простісінька рослина
Прекрасний плід. Оце і є мистецтво,
Яке природу направля — чи радше
Лиш змінює, але саме воно,
Оте мистецтво, є також природа.

Утрата Це так.

Поліксен То розведіть і ви левкої
У вашому садку й не називайте
Їх покручами.

Утрата Витрачать не стану
На це я сил. Так само, як не хочу,
Аби мене юнак цей похвалив,
Що добре я себе підмалювала,

І тільки через це одне він хоче
Мене пошлюбити. Ось ваші квіти:
Чебрець, лаванда, м'ята, майоран,
Іще й нагідки — з сонцем засинають
І прокидаються, як сонце встане,
В сльозах. Пасують літні квіти людям
У полудневім віці. Вас ласкаво
Запрошую на свято.

Камілло

От коли б

Попав до вас в отару я — не пасся б,
А тільки б вас очима пас.

Утрата

Бідаха!

Ви схудли б так, що сніговії січня
Вас продували б наскрізь!
(До Флорізеля)

А для вас

Хотіла б мати трохи інші квіти,—
Весняні. Пасували б вам вони.
(До пастушок)
І вам так само. На гілках дівочих
Незайманість розквітла б. Прозерпіно!
Якби я мала квіти ті, що ти,
Настрашена, зронила з колісниць
Плутона! Ті нарциси, що приходять
На землю бавитися з березневим
Холодним вітром (навіть ластівки
На це насмілитись не можуть). Ще
Хотіла б мати я фіалки темні,
Гарніші за Юонині повіки
Й Венерин подих. Примулу бліду,
Що помирає, шлюбу не діждавшись,
Міцних обіймів Феба не зазнавши,—
Таку біду дівчата часто мають.
Іще б мені півонії препишні,
Лілеї та красолі! З них сплела б
Гірлянди вам усім, а вас, мій друже,
Я квітами засипала б!

Флорізелъ

Невже?

Як мертве тіло?

Утрата

Ні, як любий згірок

Для гри кохання та для відпочинку,
Не мертве тіло, що земля укріє,
Але живе, що крию я сама
Цілунками. Візьміть ці квіти. Я ж

Неначе граю роль у пасторалі,
Яку показують на трійцю. Певно,
Мій одяг думку цю мені навів.

Флорізелъ Утрато, знай, хоч би ти що робила,
Все робиш якнайліпше. А коли
Говориш, слухав би тебе весь вік,
А як співаєш ти, то я б хотів,
Щоб ти усе співаючи робила:
Молилась, купувала, продавала,
Наказувала навіть. А коли
Танцюєш ти, бажаю, щоб ти стала
Морською хвилею,— і тільки нею!
Щоб ти була у русі повсякчас.
Твоя найменша дія враз вінчає
Всі попередні, хоч усі вони
Достоту королівські.

Утрата О Дорікле,
Ви хвалите надміру. Ваша юність
І відданість, що промовляють широко
Із вашого обличчя,— запорука,
Що ви — незаплямований пастух.
А то б я думала, що ви звести
На хибний шлях мене б хотіли.

Флорізелъ Люба,
Ти не страшиш мене, як я не хочу
Тебе лякати. Ну, тепер мерщій
До танцю! Руку дай, Утрато мила.
Отак паруються голубка й голуб,
Аби ніколи вже не розлучатись.

Утрата Я радо в тім заприсягтись могла б.
Поліксен З усіх сільських дівчат, що ряст оцей
Топтали будь-коли, оця — найкраща.
Поводження й постава промовляють
Про благородну вищість над усім,
Що тут її оточує.

Камілло Він каже
Йй щось таке, що кров до шік її
Аж кинулась. Вона і справді є
Від ніг до голови мов королева.

Блазень Ходімо, гей, де ж музика?

Доркас Хай Мопса
До пари з вами стане. Часнику

Наїстися вам слід, щоб заглушити
Її цілунки запашні.

Мопса

Зажди,

Тобі віддячу я.

Блазень

Ні слова більше!

Музики, грайте!

Музика. Пастухи танцюють з пастушками.

Поліксен

Господарю, скажіть, хто той пастух,
Що вашу доньку танцювать повів?

Пастух

Доріклom зветься — хвалиться, що має
Прегарне пасовисько. Чув про те
Лише від нього я, та вірю хлопцю.
Так само вірю, що дочку він любить
Мою: адже ніколи ясен місяць
У вод свічадо так не зазирав,
Як задивляється оцей юнак
У зір її, читаючи, мов книгу,
Усе, що там написано. Не знаю,
Хто з них сильніше любить, та різниця
Не перевищить півцілунка.

Поліксен

Гарно

Вона танцює.

Пастух

Гарно й робить все.

Коли із нею молодий Дорікл
Одружиться, дістане дар такий
Від неї, що й не снівсь йому.

Входить слуга.

Слуга О пане, якби ви тільки послушали бродячого
торговця там, за дверима! Ви більше ніколи не захочете танцюва-
ти під сурму та барабан; та й козиця вам нічого вже не скаже;
той хлопець ушкварить вам усяких пісень швидше, ніж ви від-
рахуєте йому гроші; співи вискакують йому з рота, наче він перед
тим наковтався балад, а вуха в слухачів витягуються, щоб краще
чути його пісні.

Блазень Він прийшов дуже до речі. Хай заходить.
Я люблю балади, а надто коли яку-небудь сумну історію розпові-
дають весело або ж коли щось сміховинне співають, мов голосять.

Слуга Він має пісні для чоловіків, для жінок, одне
слово, на всі смаки. Має кращий вибір товару, ніж рукавичник.
Найліпші любовні пісеньки для дівчат,— і ні слова сороміцького,

аж дивно. З такими ніжними приспівками — «розгойдав її», «поплескав її»; який-небудь чубатий телепень з нечестивими думками ревів би про щось стидке, а в цього хлопця дівчина відповідає: «Не завдай же лиха!» Вона відштовхує, відтручує отим «Лиха не завдай!»

Поліксен Оце так молодець!

Блазень Ти кажеш нам справді про надзвичайного чоловіка. Він має свіжий товар?

Слуга Там у нього є бинди всіх кольорів веселки, більше всякої всячини, ніж могли б охопити вченим поглядом усі богемські судовики, хоч купив їх він гуртом: ремінці, шитво, гаптування, батист. І він вам показує всі ті товари голісінькими, наче богів чи богинь; ви можете повірити, ніби сорочка — то янголиця, такі псалми співає він її рукавам та вставкам.

Блазень Приведи його, прошу тебе, і хай він зайде сюди співаючи.

Утрата Але попроси його, щоб не вживав грубих слів у своїх піснях.

Слуга виходить.

Блазень Трапляються серед цих мандрівних торговців люди такі гідні, що ви б і не подумали, сестричко.

Утрата А я й не подумаю, братику.

Входить Автолік співаючи:

Батист біленький, наче сніг,
А креп, як ворон, — чорний.
До рукавичок до моїх
Трояндний дух нас горне.
Є й маски для усіх носів,
Браслети й персні в парі,
Парфуми із чужих країв
Для дамських будуарів, —
Усе, що хлопці дарувать
Своїм коханим хочуть.
Ідіть до мене купувать,
А ні, то плакать і ридать
Коханим аж до ночі.

Блазень Якби я не закохався в Мопсу, то ти б із мене не витяг жодної монетки. Але вона зробила мене своїм рабом, і я мушу відробляти це рабство стрічками та рукавичками.

Монса Усе те мені було обіцяно до свята, але й ~~тепер~~ не пізно.

Доркас Він обіцяв тобі дещо більше за це, або ж люди брешуть несосвітенно.

Монса Усе, що він тобі обіцяв, він уже виплатив. А може, ще й з гаком. Тобі буде дуже соромно повертати йому борг.

Блазень І хто тільки виховує нині дівчат? Чи вам поза-в'язувати спідниці на головах? Чи ви не встигаєте попліткувати, коли доїте корів, чи перед сном, чи як підкидаєте дрова в піч? А то теревените безперестанку. Добре, хоч потихеньку. Ану, прив'яжуйте ваші дзвони — й ні слова більше!

Монса А я нічого й не кажу. Ходімо, ти мені обіцяв гарне намисто та напахчені рукавички.

Блазень Чи ж я не казав тобі, що зустрів розбійника на дорозі й він забрав у мене всі гроші?

Автолік Ваша правда, пане. Розбійників на дорогах вистачає. Тому й належить людям стерегтися.

Блазень Не бійся, чоловіче. Тут у тебе не заберуть нічого.

Автолік Сподіваюсь, пане. Бо маю таки дещо коштовне поміж моїх товарів.

Блазень Що саме? Балади?

Монса Купить мені одну, прошу вас. Понад усе на світі хотіла б мати друковану баладу: для певності, що все в ній — щира правда.

Автолік Ось вам одна, що її співають дуже жалісно. Як лихварева жінка заразом народила двадцять мішків золота, і як вона хотіла наїстися зміїних голів та смажених риб.

Монса І ви гадаєте, що все це — правда?

Автолік Свята правда, а віку їй — місяць.

Доркас Боронь мене боже одружитися з лихварем!

Автолік Ось тут і повитуху названо — пані Брехлінс, а були при тому п'ять чи шість поважних жінок. Невже ж я став би поширювати вигадки?

Монса Ой, прошу вас, купить її для мене.

Блазень Гаразд, відкладіть її набік і гляньмо спочатку на інші балади; зараз ми купимо щось інше.

Автолік А ось іще одна: про рибину, що з'явилась над берегом у середу вісімдесятого квітня на вишині сорок тисяч сажнів над водою і проспівала цю баладу про жорстокосердих дівчат. Усі подумали, що то жінка, яку зачарували в холодну рибину, бо вона не хотіла віддатися тому, хто її кохав. Ця балада так само жалісна, як і правдива.

Доркас То ви вважаєте, що й це правда?

Автолік Її підписали п'ятеро міських радників і так багато свідків, що в моїй скрині забракло місця для їхніх підписів.

Блазень Відкладіть її так само набік. Ще одну!

Автолік Ось весела балада, але дуже гарна.

Мопса Візьмімо й веселу.

Автолік Оця найвеселіша й співається на голос: «Дві дівчини до хлопця залицялись». На Заході всі дівчата співають її, вона дуже модна, запевняю вас.

Мопса Ми можемо заспівати її удвох: вибирай собі партію, бо вона співається на три голоси.

Доркас Ми вже співали такої місяць тому.

Автолік Я виконуватиму свою партію. Адже це моє ремесло. Починаймо.

ПІСНЯ

Автолік Прощайте, я ж піду туди —
Ніхто не знатиме, куди.

Доркас Куди?

Мопса Скажи!

Доркас Благаю.

Мопса Від мене, — присягався ти, —
Секретів більш не берегти.

Доркас Візьми мене, мій раю!

Мопса Куди ж? На хутір? До млина?

Доркас Чи там, чи тут, — біда одна!

Автолік Я, може, й сам не знаю.

Доркас Ти обіцяв мене кохати.

Мопса Хотів мене за любовку мати:
Ти йдеш, а я конаю.

Блазень Пора нам кінчати цю пісню. Мій тато й ті двоє панів мають поважну розмову, тож не треба їм заважати.

(Автолікові)

Їди-но за мною зі своєю скринькою. Я куплю подарунків обом вам, красуні мої. Ми беремо тільки щонайліпше, хлопче. Ідїть за мною, дівчатка.

(Із Доркасом та Монсою виходить)

Автолік І ти за них дорого заплатиш.

(Йде за ними співаючи)

Мереживо чи до смаку?

Прикрасу хочеш ти яку?

Моя ти пташко мила!

Чи шовку хочеш, чи ниток?

Не бійся, підійди на крок,

Глянь: гарних перснів сила!

До продавця ти поспішай,

У всьому гроші, так і знай,

Бо їм до всього діло!

(Виходить)

Входить слуга.

Слуга Пане, там трое колісників, та ще трое пастухів, та трое погоничів, та трое свинарів, усі вони перевдяглися в зарослих шерстю хлопців, назвалися «затирами», витанцьовують таке, що дівки звать усе те стрибаниною, бо їх до того танцю не беруть. Але вони думають усе ж таки, що тим, хто вміє лише грати в кулі, такі танці можуть страшенно сподобатися.

Пастух Досить! Цього нам не треба: вже й так маємо тих усіх сільських дурниць по саму зав'язку. Я певен, що ми вас збудимо, панове.

Поліксен Ви збуджуєте лише тих, хто нас розважає. Погляньмо, прошу, на ці чотири тріо пастухів.

Слуга Одне з тих тріо, кажуть, танцювало перед королем; найкращий з трьох підстрибує точнісінько на двадцять з половиною футів.

Пастух Досить балачок. Як уже ці добрі панове так хочуть, то нехай увійдуть танцюристи. Але швиденько!

Слуга Гаразд, вони вже коло дверей, пане.

(Впускає пастухів, що виконують танець сатурів і виходять)

Поліксен

(до пастуха)

О діду, ви багато ще новин

Почуєте невдовзі.

(До Камілло)

Чи не надто
Далеко це зайшло? Вже час настав
Їх розлучити. Надто він наївний
Ізвик багато говорити.

(До Флорізелі)

Друже!
Ви щось на серці маєте важке,
Й воно вам заважає веселитись.
Коли я юним був і так тримав
Любов за руку, я вкривав її
Прикрасами, всі скрині торговців
Спустошуючи. Чом же ви нічого
Їй не купили? Начувайтесь, друже:
Красуня ваша міркувать почне,
Приписуючи неухажність вашу
Чи скнарості, чи бракові любові,
Й вам нічого відповісти їй буде,
А ви ж хотіли б, щоб вона була
Щасливою.

Флорізелі

Мій добрий пане, я
Чудово знаю, що вона байдужа
До тих дрібниць. А щодо подарунків
Моїх, то ними серце в мене повне,
І я вже всі віддав їй, хоч нічого
З них вибирати не пропонував.
О, як хотів би висловити душу
Оцьому пану літньому. Здається,
Колись кохав і він! Подай же руку,
Немов голубки пір'я, ніжну й білу,
Як зуби ефіопа чи як сніг,
Що двічі пересіяли його
Північні бурі.

Поліксен

Що ж то буде далі?
Як спритно мие юний пастушок
Цю руку, що й без того надто біла.
Але урвав я вашу мову. Далі,
Послухаймо заяву вашу.

Флорізелі

Так,
Послухайте і будьте свідком.

Поліксен

Добре,
І приятель мій також?

Флорізель

Він, і всі,

І люди, і земля, і небеса:
Якби мене короною вінчали
Монарха наймогутнішого в світі,
Якби я гідний був цього вінця,
Якби я був найкращим з юнаків,
Мені байдуже все було б оте,
Коли б вона мене не покохала.
Бо тільки їй служити прагну я
Усім, що маю. А без неї хай
Те все загине!

Поліксен

Сказано прекрасно.

Камілло

Це свідчить про глибоке почуття.

Пастух

А ти йому, дитино, все те скажеш?

Утрата

Не вмію я так гарно говорити
І навіть думати, але я маю
Канву думок своїх і вже по ній
Гаптую чистоту його думок.

Пастух

Рука в руці — і ділу вже кінець!
Незнані друзі будуть нам за свідків.
Я доньку віддаю йому — і посаг
Однаковий із тим, що має хлопець.

Флорізель

Той посаг — доньки вашої цнотливість.
Бо хтось помре — і матиму я більше,
Ніж ви собі спроможні уявити.
Ото здивуються усі навколо!
Тепер же перед свідками з'єднайте
Ви наші руки!

Пастух

Дай свою

І ти, моє дитя.

Поліксен

Заждіть, юначе,
Ви батька маєте?

Флорізель

То й що, як маю?

Поліксен

Чи знає він про це?

Флорізель

О ні, й ніколи

Він не дізнається.

Поліксен

А я гадаю,

Що батько на заручинах у сина
Найпершим гостем бути б мав. Невже
Він до важливих справ уже нездатний?

Чи він від старості уже здитинів
І від подагри рухатись не може?
Чи він іще говорить? Розрізняти
Людей ще може? Радитись із ними?
Лишаючись у ліжку, чи спроможний
Утриматись від того, що дитина
Робити звикла?

Флоріэль Ні, мій добрий пане,
Здоров'я має він ще навіть краще,
Ніж інші люди у його літах.

Поліксен Я ладен присягтися сивиною
Моеї бороди: несправедливо
Ви чините, не по-синівськи, справді.
Хай син мій сам для себе вибирає
Дружину,— це розумно. Тільки ж батько,
Що мріє бавити своїх онуків,
Повинен мати право на пораду
В такому ділі.

Флоріэль З вами згоден я,
Мій пане, тільки ж інші є причини,
Через які не запросив я батька,
Однак про них сказати вам не можу.

Поліксен Пошліть йому запрошення.

Флоріэль Нізащо.

Поліксен Благаю вас про це.

Флоріэль О ні, не треба.

Пастух Дай, синку, звісточку йому й повір:
Твій вибір неодмінно схвалить він.

Флоріэль Ні, не повинен знати він про це.
Прошу благословити наш союз.

Поліксен

(знімає маску)
Розлучення благословити ваше!
Я не наважуюсь назвати сином
Тебе, хто впав так низько. Спадкоємець
Корони й скіпетра, ти за гирлигу
Чабанську ухопився! Що ж до тебе,
То, зраднику старий, шкодую я:
Повісивши тебе, лише на тиждень
Тобі я віку вкорочу. А ти,
Гарненька відьмочко, що мала справи
З цим королівським дурнем...

Пастух
Поліксен

Боже мій!

Твою красу різками розкривавлять
І зроблять гідною твоїх підлот!
Ти, дурнику, ніколи не побачиш
Цієї ляльки. Хай почую я,
Що ти за нею плачеш — знай: позбавлю
Тебе я спадку й викреслю ім'я
Твоє із роду, що його прабатьком
Був сам Девкаліон. Тепер іди
За мною до палацу. Ти ж, хоча
До тебе, дурню, маю я відразу,
Не будеш нині скараний на смерть.
Ти, чарівнице, гідна пастуха —
Ба навіть і оцей, хто недостойним
Перед тобою показав себе,
Коли б тут наша честь не замішалась,
Для тебе він занадто б гарний був.
Якщо ти принцові колись іще
Та розчахнеш свої сільські ворота,
Як обручем обіймів ти його
Замкнеш хоч раз, — я вигадую смерть
Із муками жахливими такими,
Як ніжне тіло це.
(Виходить)

Утрата

Усе пропало!

Але я не боюся. Раз чи двічі
Я поривалася йому сказати:
Те саме сонце осяває нас,
Освітлює палац і нашу хижку,
Не закриваючи свого обличчя.
(До Флорізеля)
Чи не волієте піти від нас?
Я вам сказала, що воно так буде.
Тож потурбуйтеся про себе нині.
А я, від сну пробуджена, не буду
Вже більше королевою у ньому —
Лиш буду плакати й доїти вівці.

Камілло

Скажи що-небудь перед смертю, діду.

Пастух

Не можу я ні мовити, ні мислити.
Не смію навіть знати те, що знаю.
(До Флорізеля)
Знедолили старого ви, о пане.
Вісімдесят і три вже роки маю
Й зійти в могилу сподівався в мирі,

Спочити в батьківському ліжку тихо,
Лягти у землю поряд із кістками
Моїх батьків. А нині кат мене
Загорне в саван, закопає, й жоден
Священик на труну мою не кине
Землі ні жменьки.

(До Утрати)

Ну, а ти, нещасна,
Що знала: королевич він,— навіщо
Із ним наважилася заручитись?!
Щасливий був би я, якби помер
За хвилю перед тим.

(Виходить)

Флорізель

Чому на мене
Так дивитеся ви? Мені не страшно,
А тільки сумно. Це лише затримка.
Я буду завжди тим, ким досі був,
Собою керувати не доз'ю лю.
Що більше пригинатимуть мене,
То більшатиме опір.

Камілло

Пане мій,
Не гірш за мене знаєте ви батька.
Він слухати вас зараз не захоче,
Та вам таке й на думку не спадає,
Гадаю я. Боюся, що сьогодні
Він бачити не схоче вас. Заждіть,
Хай угамується монарший гнів.

Флорізель

Не мав я наміру йти до нього,
А ви — Камілло, певно?

Камілло

Так, мій пане.

Утрата

Так часто я казала вам, що честь
Моя несплямленою доти буде,
Допоки не дізнаються!

Флорізель

Ніщо
Її не заплямує, поки я
Присяги не зламав. Тоді природа
Зруйнує береги Землі й у хвилях
Усе живе потопить. Сміливіше
Дивись вперед! Мені не дати спадку
Ти можеш, батьку, та моє багатство —
Моя кохана.

Камілло

Зважте все, мій пане!

Флорізелъ Все зважив я на терезах любові.
Якщо мій розум служить їй, то я
Чиню розумно. А якщо не служить,
То я віддам безумству перевагу.

Камілло Це — відчай, пане.

Флорізелъ Може, й так, нехай.
Але присяги не зламаю я,
Не заплямую честі. Знай, Камілло,
Що ні Богемія, ні пишна розкіш
Палацу, ані все, що бачить сонце,
І що земля таїть в глибоких надрах,
І що моря ховають в темних водах,—
Ніщо мене відмовитись не змусить
Від любові. Тому прошу я вас,
Бо завжди вас мій батько мав за друга:
Коли він несподівано відчує
Мою відсутність (бо тепер, гадаю,
Він вирішив не бачити мене
Ніколи більше), спробуйте згасити
Гнів батьків мудрістю своїх порад.
А я із долею своєю разом
Боротимуся за майбутнє. Ви ж
Скажіть йому, що відведу на берег
Я ту, кого мені заборонив
Він бачити, і що стоїть у мене
На ківві корабель, хоча й не думав
Ним скористатись для мети такої.
Куди я попрямую, вам про те
Не варто знати.

Камілло Хай ваш розум, пане,
Відкритим буде більше для порад
Або міцнішим для майбутніх планів.

Флорізелъ Послухай-но,
(Відводить її вбік)
Утрато.
(До Камілло)

Повернуся
Я зараз.

Камілло Ні, його переконати
Не можна. Вирішив він утекти.
Яке ж було б для мене щастя в тому,
Щоб скористатися з його від'їзду,
Від нього відвернути небезпеку,

Засвідчити йому мою любов
І знов побачити мою вітчизну,
Сіцилію кохану, й короля,
Нещасного володаря мого!

Флорізелъ Кажі тепер, що хочеш, мій Камілло,
Під тягарем турбот, боюсь, я став
Неввічливим.

Камілло Мій пане, я гадаю,
Про скромні послуги мої ви чули,
Що батькові я вашому зробив?

Флорізелъ Йому ви благородно послужили,
І батько, як про вчинки ваші мовить,
Улюбленої мов співає пісні.
Про гідну дбає він винагороду
Всіх ваших послуг.

Камілло Отже, пане мій,
Ви певні, що люблю я короля
І, зрозуміло, всіх йому близьких,
Найперше ж — вас. Тепер я хочу вам,
Якщо ваш задум справді вже дозрів,
Порадити змінити дещо в ньому,
І я тоді, заприсягнувшись честю,
Вам місце підкажу, де гідну зустріч
Ви знайдете. Із вами буде там
Кохана ваша,— я чудово бачу,
Що тільки смерть (рятуй від неї, небо!)
Могла б вас роз'єднати. З нею ви
Одружитесь,— а я тим часом тут
Зусилля докладатиму свої —
І батько ваш замінить врешті гнів
На ласку.

Флорізелъ Розкажи мені, Камілло,
Як може статись чудо це? Тоді
Я визнаю твою надлюдську мудрість
І звірюся на тебе.

Камілло Ви про те
Вже думали, куди податись вам?

Флорізелъ Ще ні. Так несподівано все сталось,
Що враз безумний задум цей родився,
І ми рабами випадку назвали
Себе. Метеликами в лютій бурі.

Камілло Послухайте ж мене. Якщо й тепер
Ви думки не змінили, то тікайте
Аж на Сіцилію і до Леонта
З прекрасною принцесою підіть
(Бо знаю, що принцеса буде з неї).
Її вбрання нехай достойне буде
Тієї, хто із вами ділить ложе.
Я певен, він розкриє вам обійми,
В сльозах благаючи у вас прощення,
Мов це не ви, а батько ваш. І руки
Принцесині він буде цілувати
І прожене усі чуття недобрі,
А доброта його зростати буде
Скоріш за думку чи за часу лет.

Флорізель Камілло дорогий, який же привід
Знайти мені, щоб виправдати цей
Приїзд нежданий?

Камілло Скажете йому,
Що вас прислав король, ваш любий батько,
Аби його вітати й шанувати.
Я напишу вам, що повинні ви
Йому сказати в ролі посланця
Від батька,— речі, знані нам лиш трьом.
Ви знатимете, що казати треба
При кожній зустрічі, щоб зрозумів він,
Що ваше слово йде від серця батька.

Флорізель Без міри вдячний я тобі, мене
Теплом своїм зігрів ти.

Камілло В кожнім разі,
Це краще, аніж відчайдушний намір
Носитись по морях і прибиватись
До невідомих берегів, що безліч
Ховають небезпек. І хто б вам зміг
Допомогти? На кого б ви поклались?
Надійна річ — ваш якір, та і він
Затримає вас в такому може місці,
З якого ви воліли б утекти.
До того ж знайте: є міцний зв'язок
Між почуттям безпеки та коханням.
Нещастя змінюють обличчя колір —
І серце разом з ним.

Утрата Одна тут правда:
Нещастя може побілити щоки,
Але не підкорити душу.

Камілло

Справді

Ви так вважаєте? В родині вашій
Сім років ще чекатимуть, аж поки
Народиться дитя, до вас подібне.

Флорізелъ

У розвитку вона випереджає
Усіх, хоч родом відстає від мене.

Камілло

Ученості їй зовсім не бракує,
І перевершить ще вона, напевно,
Своїх учителів.

Утрата

Пробачте, пане,

На знак подяки я аж червонію.

Флорізелъ

Кохана Втрата! Стоймо ми тут,
Неначе на вогні! Скажи, Камілло,
Ти рятівник і батька, і родини
Всієї нашої, а нині — мій,—
Що нам робити? В одязі такому
Не можу зватись я божемським принцом,
З'явившись на Сіцилії.

Камілло

Мій пане,

Не бійтеся цього: моє багатство
Лишилось там. Заопікуюсь я,
Щоб вас по-королівськи спорядили,
Аби ви добре грали ваші ролі
У нашій п'есі. Щоб не відчували
Нестачі ви ні в чому...

Відходять розмовляючи.

Входить Автолік.

Автолік Ха-ха! Ото ще дурепа та Чесність! Та й Довіра, її сестричка названа,— простакувата кумася! Я продав усі мої блискітки: фальшиві самоцвіти, стрічки, склянки, парфумовані кўльки, брошки, записнички, балади, ножики, нитки, рукавички, ремінці для сандаліїв, браслети, рогові персні,— нічого не лишилося, щоб перешкодити моїй скрині здохнути з голоду. Вони билися за те, хто купить перший, ніби мої цяцьки мали благословення, яке передається покупцеві. А я зміг побачити кілька пикатих гаманців і не забув використати їх для свого інтересу. Мій блазень, що міг би стати розумною людиною, так очманів від співу тих двох красунечок, що навіть не хотів з місця рушити своїми свинячими ногами, так був напханий по вінця співами та словами. А решта отари просто мало не затоптала мене, і нашорошені вуха король змусили їх забути про все на світі. Можна було залізти

будь-який під спідницю,— ніякого враження. Можна було заіграти звільнити будь-який гультік від захованої в ньому калитки. Я міг відпиляти всі ключі від їхніх ланцюжків. Чим більше вони слухали, тим більше тетеріли, вони чули тільки пісеньку того пана і були захоплені тим нікчемою! Я гарненько скористався з такої летаргії, аби зрізати та випотрошити всі празникові гаманчики. І якби старигань не припхався галасувати через свою дівулю та королівського синка й не розігнав усіх моїх гав, то з усього війська гаманців жодного б не лишилося живого.

Автолік Ви мовите поважно, пане?
(*Убік*)

Я чую нюхом: щось вони хитрують.

Флорісель Швиденько, прошу тебе.

Автолік Ви й справді дали мені завдаток, але по совісті,
я не можу його взяти.

Камілло Розстібай гудзики та мерщій!

Флорісель і Автолік міняються одягом.

Хай щастя супроводить вас, шановна!
Щоб побажання це моє здійснилось,
Вам також треба перебратись. Отже,
В коханого візьміте капелюх,
Насуньте на чоло собі, обличчя
Закрийте хусткою і скиньте плащ,
Аби ніхто не зміг вас упізнати
(Лихого ока дуже я боюсь)
І не пустити вас на корабель.

Утрата Я бачу, п'єса вже готова, я ж
В ній маю роль зіграти.

Камілло Неодмінно.
Чи вже перевдяглися ви?

Флорісель Якби
Я навіть батька по дорозі стрів,
Мене б він сином не назвав ніколи.

Камілло Ні, капелюх тепер вам не пасує.
(*Дав його Утраті*)
Ходімо, пані. Друже, прощавай!

Автолік Прощайте, пане.

Флорісель Не забули ми
Нічого, Втрато? Згадуйте, прошу!

Камілло
(*убік*)
А я піду до короля негайно,
Щоб повідомити його про втечу.
Скажу йому, куди вони тікають,
І певен, що його переконаю
Податися за ними у погоню,
І разом з ним побачу я нарешті
Сіцилію мою. Цього жадаю
Я, наче жінка.

Флоризель

Поможи нам, доле!
У путь, Камілло,— і хутчій на берег.

Камілло Тепер чим швидше рухатись, тим краще.

Флоризель, Утрата й Камілло виходять.

Автолік Я зрозумів, у чому річ, бо дещо чув. Мати тонке вухо, гостре око та легку руку — це головне для мисливця за гаманцями; не завадить ще й мати добрий ніс, аби винюхати роботу для інших чуттів. Нині настав гарний час для того, щоб шахрайство забувало пишним цвітом. Цей обмін був вигідний і без додачі, а ще ж яку додачу підкинули до обміну! Напевно, боги цього року поблажливі до нас, і ми можемо витворяти будь-що, не турбуючись про наслідки. Сам принц задумав якесь дурисвітство, вислизаючи з рук свого батечка, хоч має ніби гирю на ногах. Навіть якщо чесність велить мені попередити короля, я не зроблю цього; більш по-шахрайському буде змовчати, і я лишуся вірним законові мого фаху.

Входять блазень і пастух.

Сховаймося! Ось гарна здобич для тямущого мозку. В кожному провулку, в кожній крамничці, церкві, в суді чи на повішенні,— скрізь досвідчений чоловік знайде собі роботу.

Блазень Диви лишень, яка ви важлива персона! Єдиний спосіб викрутитися,— це сказати королю, що цю дитину вам підкинули феї, а ви тут ні до чого.

Пастух Ні, ти послухай мене.

Блазень Ні, ви послухайте мене.

Пастух Гаразд, кажи вже.

Блазень Оскільки вона — не ваша плоть і кров, це значить, що ваша плоть і кров нічим не образила короля. Отже, вашу плоть і кров королю нема за що карати. Покажіть одяг, який був на ній, усе, що ви тримали в таємниці, все, що ви знайшли при ній, і тоді, ручуся вам, закон вас випустить зі своїх кігтів.

Пастух Я все скажу королю, нічого не приховую, і витівок його синочка — так само. Бо він, я наважуся це сказати, повівся нечесно зі своїм батьком і зі мною, бажаючи мене зробити королівським сватом.

Блазень Це правда, ви стали б щонайменше королівським сватом, і вашу кров можна було б продавати по бознаскільки за унцію.

Автолік

(убік)

Непогана думка, собачі діти!

Пастух Гаразд, ходімо до короля. Доведеться йому почувати собі бороду, як він побачить, що в цьому вузлику!

Автолік

(убік)

Боюся, що ця скарга стане на заваді втечі мого пана.

Блазень Благаймо небо, щоб він був у палаці!

Автолік

(убік)

Хоч я й шахрай від природи, та можу випадково стати й чесним. Сховаймо в кишеню цю гидоту.

(Зриває свою фальшиву бороду)

Гей, селюки! Куди ви йдете?

Пастух До палацу, з ласки вашої.

Автолік Доповідайте мені, навіщо, з ким, звідки взявся цей клунок, де ви мешкаєте, ваші наймення, вік, маєтність, освіта і все інше, що треба знати.

Блазень Ми люди звичайні, пане.

Автолік Брехня: ви неотеси й нечеси. А я брехні не терплю. Вона личить хіба що торговцям, і часто трапляється, що їм за брехню їхню ми, солдати, платимо дзвінками монетками, а слід би платити гострою крицею. Отже, вони брешуть не задарма.

Блазень Ваша милосте, ви й нам дали б монетку, якби не спіймали нас на гарячому.

Пастух А ви, певно, з двору, пане, коли ваша ласка.

Автолік Чи ласка, чи неласка, а я таки з двору. Хіба ж не по-двірському виглядає це вбрання? Хіба ступаю я не в ритмі двірської музики? Хіба твій ніс не вловлює двірських пахощів, якими тхне від мене? Невже ти не відчуваєш у своєму підлому стані моєї двірської зневаги? Чи ти не вважаєш мене двірською персоною через те, що я, так тонко натякаючи, розпитую тебе? Я двірський вельможа від голови до п'ят, людина, що може підштовхнути або затримати твою справу. І саме тому я наказую тобі розкрити її мені.

Пастух Моя справа, пане, стосується короля.

Автолік Чи маєш ти вже адвоката для цього?

Пастух Пробачте, пане, я не знаю, що це таке.

Блазень

(до пастуха)

Адвокат — це, по-двірському мовлячи, фазан.
Кажіть йому, що не маєте.

Пастух Ні, пане, я не маю ні фазана, ні фазанихи.

Автолік Яке це щастя — мужиком не бути!
Але ж могла природа приділити
Мені те місце, що займає він,
Тому не зневажатиму його.

Блазень

(до пастуха)

Це, безперечно, значний вельможа.

Пастух Він має розкішне вбрання, але не вміє його носити.

Блазень

(до пастуха)

Через своє дивацтво він здається ще благороднішим. Це значний вельможа, присягаюся вам: ви ж бачили, як він длубається в зубах.

Автолік Цей клунок? Що там у ньому? А в тій скриньці?

Пастух Пане, в цьому клунку і в цій скриньці сховано такі таємниці, про які належить знати лише самому королеві. І він дізнається про них за годину, якщо тільки я зможу з ним поговорити.

Автолік Марні, бородо, твої труди.

Пастух Чому, пане?

Автолік Короля нині нема в палаці. Він тільки що зі-йшов на новий корабель, аби розвіятися й прочистити душу від смутку. Бо, якби ти тямив серйозні справи, то знав би, що король переповнений печаллю.

Пастух Так кажуть, пане. Це все від його сина, що хоче одружитися з пастуховою донькою.

Автолік Якщо цього пастуха ще не запроторили за ґрати, нехай швидше тікає. Йому на голову впадуть такі прокляття, його візьмуть на такі тортури, що в будь-якого чоловіка лусне хребет, а серце розірветься навіть у чудовиська.

Блазень Ви так думаєте, пане?

Автолік Та ще й не він один страждатиме від усього, що розум може вигадати найжахливішого, а помста — найжорстокішого. Всі його родичі — аж до п'ятдесятого коліна — будуть віддані катові на поталу. Дуже шкода, але з цього не викрутишся.

Старий — мерзотник, баранячий свистун, овечий опікун — забажав зробити зі своєї доньки її величність! Дехто казав, що його каменують, але я відповів, що така смерть буде надто легка. Стягти наш трон у хлів! Та за такі жарти всіх смертей буде замало і найгірші тортури будуть надто слабкі.

Блазень А ви не чули, пане: має той старий сина чи ні?

Автолік Він має сина, і з нього живого здеруть шкіру, а потім його обмажуть медом і кинуть в осине гніздо, і він помре на три чверті з половиною. Тоді його повернуть до життя, покровивши горілкою або іншою вогненною рідиною. А потім, коли вішуні передбачать найспекотніший день, його приставлять до цегляного муру голісінького та ще й з південного боку, і сонце пектиме його, а мухи заїдять до смерті. Але навіщо нам говорити про тих мерзенних зрадників? Супроти їхніх злочинів страждання їхні — ніщо, вони гідні хіба що посмішки. Скажіть-но мені, — ви начебто гарні люди, не крутії, яку ви справу маєте до короля? Бажаючи вам допомогти, я проведу вас на корабель, представлю вас королю, шепну йому слівце, і, якщо є хтось при дворі, хто може задовольнити ваше прохання, то цей чоловік перед вами.

Блазень

(до пастуха)

Здається, він таки має неабияку владу: згоджуйтесь на його пропозицію і дайте йому грошей. Влада — це впертий ведмідь, але за допомогою золота її можна водити за ніс. Покажіть нутрощі вашого гаманця зовнішності його руки й ні про що не турбуйтеся. Згадайте про каменування та обдирання живцем.

Пастух Дуже прошу вас, пане, заопікуватися нашою справою, а ось і гроші, що є при мені. Я вам дам їх удвічі більше, а поки принесу їх, залишаю вам у заставу цього юнака.

Автолік Принесеш, коли виконаю обіцянку?

Пастух Так, пане.

Автолік Гаразд, давай мені половину. А ти також змішаний у тій справі?

Блазень Певною мірою, пане. Та хоч справа моя й гідна жалю, я все ж таки сподіваюсь викрутитися з неї не обідраним живцем.

Автолік О, те стосується пастухового сина: на нього чекає шибениця іншим для прикладу.

Блазень

(до пастуха)

Добре, це дуже добре! Нам треба побачити ко-

роля й показати йому наші дивні речі. Хай знає, що не йдеться ні про вашу доньку, ні про мою сестру. Інакше ми пропали.

(До Автоліка)

Пане, коли справу буде вирішено, я дам вам стільки ж, скільки цей старий добродій, і залишусь, як він вам сказав, у заставі, доки він не принесе вам, що належить.

Автолік Я вірю вам. Ідіть простісінько аж до берега, тоді повертайте праворуч. А я постою перед живоплотом і дожену вас.

Блазень

(до пастуха)

Яке щастя, що ми зустріли таку людину. Можна сказати, це просто благословення неба.

Пастух

(до блазня)

Ходімо вперед, як він сказав. Сама доля нам його прислала.

Пастух та блазень виходять.

Автолік Я хоч би й хотів бути чесним, так Фортуна не дозволяє. Вона кидає жайворонків мені в пельку. Нині я маю її подвійну ласку — і золото, і нагоду стати в пригоді моему панові. Хто зна, може, я знову піду вгору? Я заведу цих двох сліпих кротів на корабель до нього. Якщо він вирішить висадити їх, бо вся ця справа його не цікавить, хай назве мене шахраєм за мое таке надзвичайне старання, та я маю захист проти несправедливості й ганьби, з нею пов'язаної. Я їх йому представляю, і це повинно щось мені дати.

(Виходить)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Сіцилія. Зала в палаці Леонта.

Входять Леонт, Клеомен, Діон, Поліна та слуги.

Клеомен Владарю, ви зробили більш, ніж досить.
Ви каялися, як святий. Провини
Усі свої ви відмолили, навіть
Гріхи, яких ніколи й не чинили.

Тепер, коли вже небо вас простило,
Зробіть те саме — і простіть себе.

Леонт Як я згадаю всі її чесноти,
То вже не можу ні гріхів своїх,
Ні лиха, що дружині заподіяв,
Ні кривди тої, що завдав собі,
Забути: втратив я і спадкоємців,
І втілення надій моїх — дружину,
Якої жоден смертний ще не мав.

Поліна Це правда, пане. Навіть якби ви
По черзі із жінками всього світу
Одружувалися — або взяли
Найліпше від усіх та поєднали
В одній особі, — не зрівнялись їй
З тією, що убили ви.

Леонт Я знаю.
Убив! З тією, що її я вбив.
Це правда, але ти мене шмагаєш
Словами, як мої думки, гіркими.
О, не кажи мені про це так часто!

Клеомен Ніколи не кажіть, о добра пані.
Ви можете сказати безліч слів —
Найкращих слів на світі, — і вони
Вам честі додадуть.

Поліна А ви б хотіли
Його удруге одружити.

Діон Пані,
Як ви цього не хочете, тоді
Не маєте ви жалю до держави,
Не думаєте ви про безпеку,
Які чигатимуть на королівство
Без спадкоємців, про страшні нещастя,
Які впадуть на нас і все зруйнують.
Нехай покійна королева буде
Щаслива, що подбали ми про все,
Що буде вічний мир в державі нашій,
Що короля чекатиме на ложі
Нова дружина гідна.

Поліна Ні, ніхто
Покійної не буде гідний. Втім
Боги бажають досягти свою
Мету таємну. Не сказав хіба

Бог Аполлон оракула вустами,
Що поки втрачене дитя не буде
Віднайдене, не матиме король
Наступника? Для розуму людського
Так само дивне це, якби з могили
Мій Антігон до мене повернувся,
А він же разом із дитям загинув.
Ви короля вмовляєте, щоб він
Свій виклик кинув небесам, порушив
Їх волю!

(До Леонта)

Не турбуйтеся, пане мій,
Про спадкоємця. Вибере корона
Найліпшого. Великий Александр
Лишив найкращому свою корону,—
І той насправді гідним став її.

Леонт Поліно добра, як шануєш ти
Про Герміону пам'ять! О, коли б
Твоїх порад я завжди дослухався,
То королеву бачив би сьогодні
І мав би дар її прекрасних уст...

Поліна Ви їм би додали свої дари
І збагатили б їх.

Леонт Ти правду кажеш:
Таких дружин нема. Тому не буде
Дружини в мене. Уяви, що маю
Я іншу, гіршу, тільки ліпше дбаю
Про неї. Герміонина свята
Душа тоді вселилася б у тіло
І, гнівно звинувативши всіх нас,
Сказала б: «Я була на цьому місці».

Поліна Якби вона здолала це зробити,
То мала б право.

Леонт І вона б мене
Нову дружину вбити підштовхнула.

Поліна І я зробила б так. Якби була
Вже привидом таким, то наказала б
Вам придивитись до її очей
І пояснити, завдяки якій
Таємній рисі вибрали її ви.
І враз мій крик вам розколов би слух:
«А ви мої пригадуєте очі?»

Леонт Двома зірками очі ті були,
Всі інші очі — то вуглини мертві.
Не бійся, іншої я не візьму.

Поліна Чи можете мені запрягти мене,
Що не одружитесь, хіба що я
Сама пораджу вам?

Леонт Я присягаюся душі безсмертям!

Поліна Панове, будьте свідками присяги.

Клеомен Йому ви душу збурили!

Поліна Нехай!
Хіба що стріне ту, що, мов портрет,
Нагадувати буде Герміону...

Клеомен О пані...

Поліна Я сказала все. Якщо ж
Король захоче одружитись,— ви
Мені довірте вибір королеви.
Вона молодша буде, аніж перша
Дружина ваша, та як дух тієї
Тут з'явиться, щасливий буде він,
Її побачивши в обіймах ваших.

Леонт Поліно наша вірна, я ніколи
Не одружусь без умовлянь твоїх.

Поліна А станеться таке тоді, коли
Знов королева наша оживе.

Входить дворянин.

Дворянин Там пан один, що принцом Флорізелем
Себе назвав, і разом з ним принцеса,—
Краси такої в світі я не бачив,—
Благають, щоб величність ваша їх
Прийняти згодилась.

Леонт Що він тут робить?
Його поява в'яжеться погано
Із батьковою величчю. Візит
Раптовий, без належних попереджень
Є наслідком негайної потреби
Чи випадку. Хто супроводить їх?

Дворянин Лиш декілька осіб, ще й бідно вбраних.

Леонт Його принцеса, кажете ви, з ним?

Дворянин Так, незрівнянна з іншими жінками,
Краси такої сонце ще ніколи
Не осявало.

Поліна Люба Герміоно,
Як кожна мить хизується собою
Перед хвилинами, що відійшли
У небуття! Ця мить, на жаль, затьмарить
Проміння сонячне, що осяває
Твою могилу.
(До дворянина)

Пане, ви колись
Були сказали, написали навіть,
Хоч і в холоднім стилі, що «вона
Не має рівних і не буде мати».
Так вірш ваш лився. Став приплив відпливом,
Як кажете, що бачили ви кращу.

Дворянин Даруйте, пані. Мало не забув
Я жінку ту, пробачте. Та коли
Побачать цю прибулу ваші очі,
То і язик хвалитиме її.
Така це жінка, що якби схотіла
Створити секту, то переманила б
Прихильників із інших сект, сказавши
Одну лиш фразу: «Йдіть за мною!»

Поліна Тільки
Жінки б за нею не пішли!

Дворянин Жінкам
Вона сподобалась би через те,
Що жоден чоловік її не вартий;
Чоловікам — бо із усіх жінок
Вона найрідкісніша.

Леонт Клеомене,
Підіть із друзями своїми разом
І приведіть до нас прибульців: хай
Ми їх обіймемо.
Клеомен та інші вельможі виходять.

Все ж цей приїзд
Таємний нам здається трохи дивним.
Поліна Якби наш принц,— перлина між дітей,—
Діждався дня цього, він мав би друга.
Між днями їх народження минув
Лиш місяць.

Леонт

О, мовчи, прошу! Щоразу,
Коли згадає хтось його, вмирає
Для мене знову він. Коли побачу
Я принца — здумаю, мабуть, про сина
І втрачу розум. От вони й прийшли.

Входять Флорізель, Утрата, Клеомен та інші.

Я бачу, принце, що матуся ваша
Була дружина вірна: в мить зачаття
Вона відбила риси чоловіка
У вашому обличчі. Мав би нині
Я двадцять років і один, то, стрівши
Таку його подобу дивовижну,
Сказав би, як йому колись: «Мій брате!»
І витівки згадав би днів минулих.
Ласкаво просимо до нас в гостину!
І вас, принцесо люба,— ні, богине!
На лихо, втратив я обох дітей,
А то б вони раділи разом з вами,
Себе відчувши аж на сьомім небі.
У той же час через безумство власне
Я втратив і дружину. Батько ваш
Був другом їй, і попри сум тяжкий
Хотів би я побачитися з ним.

Флорізель

Сюди приїхав я з наказу батька
І вам привіз від нього всі вітання,
Які король і друзі, і брату
Послати може. І якби недуга
На схилі днів його не підточила,
То він і сам, аби уздріти вас,
Пройшов би землі й переплив моря,
Що розділяють ваші трони. Любить
Він більше вас, ніж всі корони світу
І всіх, хто носить їх.

Леонт

О брате мій,
Достойний пане! У глибинах серця
Перед тобою знов я відчуваю
Провину, і твоє прекрасне слово
Лише побільшує мій пізній жаль.
З приїздом вашим наче знов зійшла
Весна на землю. Тільки уявити:
Такий прекрасний діамант було
Жорстоким бурям дано на поталу,
На забавку жахливому Нептуну,

Аби віддати шану чоловіку,
Не вартому ні тих трудів, ні мук!

Флорізелъ Мій добрий пане, з Лівії вона.

Леонт Із тих країв, де войовничий Смал —
Монарх поважний, що примусив люд
Себе боятись і любити?

Флорізелъ

Звідти
Вона, володарю, і сльози батька
При їхньому прощанні означали,
Що справді є принцесою вона.
Південний вітер щастя нам приніс
І перетнути море допоміг,
Щоб батькове доручення до вас
Я виконав. Від ваших берегів
Я відіслав супутників найкращих
В Богемію, аби оголосили
Вони і про лівійський успіх мій,
І про безпечне прибуття сюди.

Леонт Нехай боги блаженні це повітря
Очистять, вільним зроблять від зарази,
Щоб краще дихалося вам! Ваш тато —
Людина вельми добродісна, я ж
Був дуже грішний перед ним — і небо
Мені помстилося, мене лишивши
Без спадкоємців; ваш же добрий батько
Благословення заслужив у неба
В особі сина, повного чеснот.
Яке було б моє життя, коли б
Я міг сьогодні мати сина й доньку,
Таких прекрасних — от як ви обоє!

Входить вельможа.

Вельможа Королю, неймовірні вісті! Доказ —
За кілька кроків звідси. Там король
Богемії; мені він наказав
Вітати вас. Він просить у кайдани
Закути сина, що від нього втік,
Забувши і обов'язок, і рід,
І всі надії, що поклав на нього
Король. А втік він з донькою якогось
Старого пастуха.

Леонт

То де король
Богемії? Кажи!

Вельможа

Уже в столиці,
Його я бачив півгодини тому.
Слова мої дивують вас, вони
І мій правдиво відбивають подив.
Король богемський поспішав якраз
(Чи не наздоганяв цю гарну пару?)
І по дорозі батька стрів цієї
Підробленої дами. Брат її
Був з ним, вони тікали разом.

Флорізель

О

Камілло — зрадник! Досі жодна буря
Не похитнула вірності його.

Вельможа

Його провини можете ви зараз
Оскаржити; він тут із вашим батьком.

Леонт

Він тут? Камілло?

Вельможа

Я з ним розмовляв.

Тих бідолах розшукує тепер він.
Ніколи я не бачив, щоб від жаху
Хто-небудь так тремтів. Вони стояли
Навколішках і цілували землю,
Брехливо присягаючись щомиті.
Король Богемії, заткнувши вуха,
Ім обіцяв погибелі всі разом.

Утрата

О бідний тато мій! Не хоче небо
Благословити наш союз, воно
Наглядачів послало проти нас.

Леонт

Ви одружилися?

Флорізель

Ні, пане! Бачу,

Що ми вже не одружимося ніколи.
Хіба що зорі поцілують квіти
В земних долинах. Для людей великих
І для малих — однакова біда.

Леонт

Ця дівчина насправді є принцеса?

Флорізель

Її принцесою назвуть усі
В день нашого одруження.

Леонт

Проте —

Як поспіх батька вашого засвідчив —
Цей день не скоро. Дуже я шкодую,
Що втратили ви батькову любов,
Забувши свій обов'язок синівський,
Що та, кого обрали ви, не має

Нічого, крім краси. Шкодную я,
Що гідності бракує вашій дамі.

Флорізелъ О люба, не ховай свого обличчя!
Хай доля зловорожа разом з батьком
Нас переслідує, вона безсила
Змінити хоч на йоту нам серця.
Володарю, ви пригадайте дні,
Як не були ви часу боржником,
А молодим, як нині я. Прошу,
Моїм ви станьте адвокатом. Батько,
Як ви попросите, нам подарує
Свою прихильність, як дрібничку.

Леонт

Добре,

А я в такому разі попрошу
Гарненьку вашу дівчину, яку
Вважає за дрібничку він.

Поліна

Владарю,

Багато юності у вас в очах,
Аж забагато. Ваша королева
В останні дні життя була вартніша
Захопленого погляду такого,
Ніж та, котру ви бачите в цю мить.

Леонт

Про неї й нині думав я.
(До Флорізелъ)

Та ваше

Заждалося прохання. Тож негайно
До батька вашого іду. Я певен:
Бажання ваші не вбивають честі,
А я лишаюсь другом і його,
І вашим. Пам'ятаючи про це,
Спішу до нього. Ви ж ідіть за мною.
Зважайте, як я справу поведу.
Виходять.

СЦЕНА 2

Перед палацом Леонта.

Входять Автолік і дворянин.

Автолік

І ви самі були, пане, при тому, про що мені роз-
повідаете?

Дворянин
розповідь старого

При мені розгорнули сувій. Я чув на власні вуха
пастуха про те, як знайдено той сувій. І тоді,

після невеличкого сум'яття, усіх нас попросили вийти з зали. Та, здається, я чув слова пастуха: він знайшов дитину.

Автолік Найбільше мені кортить знати, чим усе те скінчилося.

1-й дворянин Я вам розповідаю всю історію шматками та уривками. Але обличчя в короля Богемії і в Камілло так витяглися, що нагадували знаки оклику. Вони так дивились один на одного, ніби полуда їм з очей спала. Їхнє мовчання промовляло краще за слова, на мигах вони говорили ніби справжньою мовою. Виглядали вони так, ніби шойно почули — чи то про загибель світу, чи то про його врятування. То було нестямне зачудування. Наймудріший свідок, який би нічого не знав, а тільки бачив їх, не сказав би, чи все те їм сталося з жалю чи з радості, але одно правда: то був найвищий ступінь того чи того почуття.

Входить 2-й дворянин.

Ось прийшов дворянин, який, може, знає трохи більше. Що там нового, Роджеро?

2-й дворянин Нічого, крім святкових вогнів: пророцтво сповнилося, король знайшов свою доньку. За якусь годину сталося стільки див, що й сам баладник не втиснув би їх у свою баладу.

Входить 3-й дворянин.

А ось і управитель пані Поліни: він може вам іще дещо сказати. Що там коїться, пане? Ця новина, яку вважають правдивою, так нагадує чарівну казку, що годі й повірити, ніби все те — істина. Невже король віднайшов-таки свою спадкоємицю?

3-й дворянин Це чистісінька правда, якщо правда те, що підтверджується обставинами. Докази так добре узгоджуються між собою, що ви б запряглися, ніби бачили все те, про що тільки чули. Плащ королеви Герміони, коштовна запона на його комірі, Антігонові нотатки, знайдені разом із цими речами, — і почерк його всі впізнали, — велич її особи, що так нагадує матір, шляхетність, яку природа ставить над вихованням, і низка інших свідчень проголошують з усією певністю, що вона — справді королівська донька. Чи бачили ви зустріч двох королів?

2-й дворянин Ні.

3-й дворянин Ви прогавили видовище, якого не можна описати. Це треба було бачити. Ви спостерегли б, як одна радість вінчає іншу. Можна сказати, що сум плакав, залишаючи їх, а веселощі прокладали собі дорогу крізь сльози. Вони зводили очі до

неба, міцно стискали один одному руки, а їхні обличчя так відмінилися, що впізнати їх можна було лише з одягу, а не по рисах. Мало не втративши тьми від щастя, що знайшлася донька, наш король кричав так, нібито щастя перетопилося в жалобу: «Бідна твоя матуся!» Потім він став просити богемця простити його. Після того обіймав зятя. Потім мало не задушив доньку в обіймах. Згодом став дякувати старому пастухові, що лив сльози, наче проіржавіла ринва, яка пережила багатьох королів. Я ніколи навіть не чув про таку зустріч. Цікавість ладна покалічитись, аби тільки видряпатись якнайвище, щоб усе побачити, а слова розбиваються на друзки, прагнучи віддзеркалити ту зустріч.

2-й дворянин А що ж сталося, скажіть, будьте ласкаві, з Антігоном, який вивіз звідси дитину?

3-й дворянин Це нагадує давню казочку, яку без упину переповідають, а віра спить, затуливши собі вуха. Його розтерзав ведмідь,— це каже син пастуха,— і щоб переконати нас у тому, він має не тільки надмірну простакуватість, а ще й носовичок та кілька перснів, що їх упізнала Поліна.

1-й дворянин А корабель, а його супутники? Що з ними скоїлося?

3-й дворянин Корабель розтрошило в ту саму мить, як загинув їхній пан,— і все те сталося перед очима в пастуха, і то таким чином, що все, чим відпроваджено дитину в пустелю, загинуло тієї ж хвилини, коли її знайдено. Але яку ж благородну боротьбу вели в душі Поліни радість і смуток! Одне її око смутилося з жалю за чоловіком, та друге сяяло, побачивши, як справедлилося віщування оракула. Вона підвела з землі принцесу і так стиснула в обіймах, наче хотіла прикувати до серця, боячися знову її втратити.

1-й дворянин Така шляхетна сцена заслуговує на глядачів — королів та принцес, рівних із тими, хто її розігрує.

3-й дворянин Що мене найбільше вразило, закинувши гачка в мої очі й витягши з них коли не рибу, то воду, то це розповідь про смерть королеви, коли король уже висповідався і так ридав, що донька кинулась його обіймати, вражена в самісіньке серце. Нарешті, переходячи від одного вияву скорботи до іншого, вона скінчила вигуком: «Ой лихо!» — і вигук цей кровоточив сльозами, а моє серце, я певен цього, плакало кров'ю. Навіть ті, у кого серця з мармуру,— навіть вони поблідли. Дехто знепритомнів, усі були зажурені. Якби увесь світ міг те побачити, то настала б суцільна жалоба.

1-й дворянин Чи ж повернулись вони до палацу?

3-й дворянин Ні, принцеса почула, нібито Поліна десь має статую її матері,— на виготовлення її пішли роки, і лише недавно її скінчив уславлений італійський майстер Джуліо Романо. Якби він мав перед собою вічність та міг вдихнути життя у свій витвір, то відібрав би в природи її ремесло, так досконало він її наслідує. Він зробив Герміону такою наближеною до Герміони, що, кажуть, ніби люди звертаються до неї, сподіваючись дістати відповідь. Отож усі вони пішли до Поліни з одним нестримним бажанням і вирішили повечеряти в неї.

2-й дворянин Я так гадаю, що Поліна таки має щось важливе й приховане, бо після смерті Герміони вона двічі, а то й тричі на день таємно відвідувала той віддалений будинок. Може, приєднаємося й ми нашим гуртом до їхньої радості?

1-й дворянин Хто б утримувався від того, маючи змогу бути присутнім? Щомиті там народжуються нові радощі. Наша ж відсутність обмежує нашу цікавість. Ходімо!

Дворяни виходять.

Автолік Тепер, коли б не домішка мого минулого життя в мені, відзнаки полилися б мені на голову дощем. Адже це я привів старого з сином до принца, на його корабель. Я сказав йому, що чув їхню розмову про згорток і ще про дещо. Але він тоді був так заопікований пастуховою донькою, а вона саме починала страждати на морську хворобу, а сам він був не в набагато кращому стані, бурі тривали, й таємниця лишалась таємницею. Але все даремно: на мене, відкривача цієї таємниці, кидають тінь мої вади.

Входять пастух та блазень.

Ось і вони, ті, кому я, сам того не бажаючи, зробив послугу. Нині вони купаються в розквіті свого щастя.

Пастух Ну, хлопче, мені вже минувся час мати дітей, але твої сини й доньки всі уроджені дворяни.

Блазень Доброго вам дня, пане. Ви якось відмовились битися зі мною, бо я не є уроджений дворянин. А тепер бачите це вбрання? Скажіть, що ви його не бачите і що ви й досі не вірите, ніби я уроджений дворянин. Ну ж бо, скажіть, що це вбрання не є уроджений дворянин! Скажіть, що я брешу, ну ж бо скажіть, тоді й побачите, чи є я дворянином з народження.

Автолік Я знаю, пане, що нині ви є дворянином з народження.

Блазень Аякже! І таким був шохвилини протягом чотирьох останніх годин.

Пастух І я так само, хлопче.

Блазень Це правда. Але я став дворянином з народження ще раніше за мого батька, бо королівський син узяв мене за руку й назвав своїм братом. Після того двоє королів назвали братом мого батька. Потому принц, мій брат, і принцеса, моя сестра, назвали мого батька своїм татом. Тут ми заплакали і пролили наші перші шляхетні сльози.

Пастух Поживемо ще, синку, то проллємо й другі.

Блазень Еге ж, бо то таке тяжке безталання — все купатися у щасті.

Автолік Смиренно благаю вас, пане, простити мені всі ті кривди, яких я завдав вашій милості, й ласкаво доповісти про мене принцові, моему господарю.

Пастух Прошу тебе, сину, зроби це. Тепер, коли ми стали благородні, ми маємо породжувати благо.

Блазень Ти виправишся?

Автолік Атож, якщо така воля вашої милості.

Блазень Дай-но мені руку. Я присягнуся принцові, що чеснішою людини за тебе нема в усій Богемії.

Пастух Ти можеш так сказати, але не присягайся.

Блазень Не присягатися тепер, коли я дворянин? Хай там мужики та шинкарі просто кажуть, а я буду клястися.

Пастух А коли то брехня, сину?

Блазень Навіть коли брехня, то й тоді справжній дворянин може присягтися на користь друга. І я присягнуся, що ти — хоробрий хлопець і зовсім не п'єш. Але я чудово знаю, що ти — боягуз і п'яничка. І все ж таки я присягнуся, бо мені дуже хочеться, щоб тебе мали за відважного чоловіка.

Автолік Я доведу вам це, пане, я докладу всіх сил.

Блазень Так, ти хоч би покажи себе хоробрим. Якщо я не подивую, як ти насмілюєшся напиватись, не будши хоробрим, не вір мені. Тихо! Ось наші родичі, королі та принци. Вони йдуть подивитись на подобизну королеви. Іди за нами. Ми будемо твоїми добрими панами.

Виходять.

СЦЕНА 3

Каплиця в домі Поліни.

Входять Леонт, Поліксен, Флорізель, Утрата, Камілло, Поліна, вельможі та слуги.

Леонт Поліно люба, добра і розумна!
Як ти лікуєш болі всі мої!

Поліна Владарю, хай я навіть помиляюсь,
Та маю добрі наміри. За службу
Мою давно мені ви заплатили.
Проте коли і ви, й король, ваш брат,
І спадкоємці ваших двох корон
Гостиною дім бідний вшанували,
То я цю милість до кінця життя
Не зможу відробити.

Леонт О Поліно,
Ця милість завдає тобі турботи,
Та ми лише побачити прийшли
Ту статую, що нашу королеву
Зображує. У вашій галереї
Ми бачили чимало різних див,
Де ж статуя, побачити яку
Прийшла дочка?

Поліна Собі не мала рівних
Ще за життя вона. Та певна я,
Що навіть нерухома ця подоба
Все перевершує, що людські руки
Могли створити. Ось чому її
Я віддалік поставила одну.
Та ось вона. Відтворює життя
Так точно, як не може відтворити
Картину смерті навіть сон.

Погляньте
Й скажіть, як гарно це!

Поліна стягує завісу, що ховає Герміону, яка стоїть, неначе статуя.

Я розумію:
Мовчання ваше — знак зачудування.
Та говоріть, володарю, ви перший.
Чи, може, мало схожості із нею?

Леонт Її постава, вираз... Любий мармур!
Розсердься — й я скажу: ти Герміона.

Ти Герміона навіть, як мовчиш,
Так само ніжна, як дитинство раннє,
Як співчуття саме. Але, Поліно,
Не мала Герміона стільки зморшок,
Вона була молодша.

Поліксен

Може, трохи.

Поліна Такий уже талант наш скульптор мав:
Минуло вже яких шістнадцять років,
А вигляд має статуя такий,
Який би нині мала королева.

Леонт Якби ж вона жила між нас сьогодні,
То милосердною була б до мене,
Так само, як жорстока нині. О,
Вона була, коли ще залицявся
Уперше я до неї, теж така,
І велич втілена — і разом тепла,
А зовсім не з холодного каміння.
Я присоромлений: цей камінь каже,
Що саме я камінний, а не він.
О королівський образе, в тобі
Є магія величності. Вона
Нагадує мені мої гріхи.
А донька в захваті стоїть, німа,
Неначе мармур, зовсім наче ти.

Утрата Не звинувачуйте мене, прошу вас,
Ув ідолопоклонстві. Та дозвольте
Просити в неї на колінах ласки.
О люба королево, ви пішли
З життя, коли я тільки увійшла
У нього, дайте ж руку, щоб її
Поцілувала я.

Поліна

Прошу терпіння!

Цю статую недавно встановили,
Ще й фарба не підсохла.

Камілло

Так багато

Життєвих сил скорботі віддали ви,
Що і шістнадцять зим не розігнали,
Що і шістнадцять літ не одмінили
Тужби. Так довго не могла б тривати
Ніяка радість. Будь-яка печаль
Себе раніше вбила б.

Поліксен

Любий брате,
Хай той, про кого мовлено це слово,
Та знайде сили скинути із себе
Тягар важкий.

Поліна

Якби я знала, пане,
Що статуя моя так вразить вас,
Я б вам її не показала.

Леонт

Ні,
Облиш завісу.

Поліна

Вам не треба більше
Дивитися на неї: здається вам,
Що рухається статуя.

Леонт

Облиш.
Хотів би я померти... Тільки щось
Мені ввижається... То хто ж її
Створив?! О пане, гляньте, та хіба ж
Вона не дихає? І не струмує
По жилах в неї кров?

Поліксен

Яка майстерність!
Неначе лине подих з уст її.

Леонт

І очі в неї рухаються, ніби
Сміється з нас мистецтво.

Поліна

Закриваю
Завісу. Бо подумає мій пан,
Немов вона жива насправді.

Леонт

Ах,
Поліно люба, як мені забути
Прожиті з нею разом двадцять років?
Холодна кров спалахує безумством.
Облиш її.

Поліна

Королю, я шкодую,
Що схвилювала вас, але я можу
Іще завдати болю вам.

Леонт

Готовий
До цього болю я: він має присмак
Солодкий, любий серцю. Та стривай:
Невже і справді дихає вона?
Який різець спромігся відтворити
Цей ніжний подих? О, не смійтесь з мене:
Її я поцілую.

Поліна Любий пане,
Прошу вас, не робіть цього, бо фарба
Ще свіжа на вустах її, і ви
Її зітрете, а свої вуста
Забрудните. Завісу затягаю.

Леонт Не руш її, нехай хоч двадцять років
Лишається.

Утрата Тоді і я залишусь
На цей же час, щоб бачити її.

Поліна Облиште все і вийдіть із каплиці
Або ж готуйтесь до нових чудес.
Якщо ви здатні витримати це,
Скажу я статуї зійти до вас
І вам подати руку. Та боюся,
Подумаєте ви, що темні сили
Мені допомагають. Це не так!

Леонт Усе, що ви їй скажете зробити
Або сказати,— радий буду я
Побачити й почути. Бо, напевно,
Так само легко наказати їй
Заговорити.

Поліна Отже, я прошу
Довір'я вашого. Спокійні будьте,
А хто вважає, ніби я роблю
Недозволене щось, хай вийде звідси.

Леонт Роби — усі лишилися на місці.

Поліна Грай, музико, і пробуди її!

Музика.

Зійдіть, бо час настав! Не будьте вже
Камінням! Підійдіть, прошу, здивуйте
Усіх, хто вас спостерігає тут.
Виходьте швидше з вашої могили,
Мовчання подаруйте смерті, в неї
Життя вас викупило. Йде!

Герміона сходить з п'єдесталу.

Не бійтесь:

Нічого потойбічного нема
У рухах та у жестах Герміони
Так само, як у магії моїй.
Не кидайте її, аби вона

Не вмерла вдруге: то було б уже
Подвійне вбивство. Дайте руку їй.
У неї, молоді, ви просили
Руки її. А нині, в цьому віці,
Чи ж їй просити вашої руки?

Леонт Яке тепло живе! Як це — чаклунство,
Воно таке ж природне, мов їда.

Поліксен Вона його цілує!

Камілло Гляньте: висне
Йому на шиї! Хай вона щось скаже
І доведе, що до живих належить.

Поліксен Хай розповість нам, де вона була
І як змогла від смерті утекти.

Поліна Коли вам скаже хтось: «Вона жива»,
Закричите ви всі: «Це просто казка!»
Але вона, хоча іще мовчить,
Жива насправді. Лиш терпіння майте.
(До Утрата)

Ви, гожа панночко, ідіть сюди
І станьте на коліна, попросіть
Благословення матері. Дивіться:
Знайшлась Утрата наша, люба пані.

Герміона Боги, погляньте вниз, пролийте благість
Із ваших урн святих на доньку нашу!
Скажи, дитя моє кохане, як
Ти врятувалася, де ти жила
І як дісталась до палацу батька?
Ти чула, я дізналась від Поліни:
Надію дав оракул, що жива ти!
І я зуміла зберегти життя,
Аби побачити, що буде далі.

Поліна Для цього маємо ми часу досить.
Надмірні радощі бентежать дух,
Тож всі ми, ошчасливлені, ходімо,
І кожен хай розділить з вами щастя.
Я ж, горлиця стара, злечу ізнов
На сідало підгниле; буду плакати
За другом, що не знайдеться ніколи,
Допоки не загину.

Леонт Заспокойся,
Поліно! Візьмеш чоловіка ти,
Якого я пораджу — як дружину

Беру за радою твоєю. Так
Домовилися ми й заприсяглись.
Ти віднайшла мені дружину. Як,—
Не знаю, бо вважав, бо навіть бачив
Я мертвою її. І на могилі
Молився марно. Щоб тобі знайти
Достойну пару,— не піду далеко,
Бо знаю, що на думці має він.
Камілло, підійди і дай їй руку.
Твої заслуги, відданість твою
Підтверджують аж двоє королів.
Ходімо звідси.
(До Герміони)

Люба, чом не глянеш
На брата нашого? Простіть мене
За те, що поміж ваших чистих зорів
Підозру хвору спорудив я. Ось
Твій зять, цей гожий принц, якого небо
Із нашою дочкою заручило.
Поліно добра, виведи нас звідси
Туди, де кожен зможе на дозвіллі
І розпитати, і розповісти,
Яку він роль в тій прірві часу грав,
Що розітнула навпіл нам життя
Ходімо. Покажи дорогу нам.

Виходять.

БУРЯ

Переклад Микола Бажан

ДІЙОВІ ОСОБИ

<i>Алонзо,</i>	король Неаполітанський.
<i>Себастьян,</i>	його брат.
<i>Просперо,</i>	законний герцог Міланський.
<i>Антоніо,</i>	брат його, самозваний герцог Міланський.
<i>Фердінанд,</i>	син короля Неаполітанського.
<i>Гонзало,</i>	старий чесний радник.
<i>Адріан</i>	} вельможі.
<i>Франсіско</i>	
<i>Калібан,</i>	потворний дикун, раб.
<i>Трінкуло,</i>	блазень.
<i>Стефано,</i>	ключник-п'яниця.

Капітан корабля.

Боцман.

Матроси.

Міранда, донька Просперо.

Аріель, дух повітря.

<i>Ірида</i>	} духи.
<i>Церера</i>	
<i>Юнона</i>	
<i>Німфи</i>	
<i>Женці</i>	}

*Інші духи, що підвладні
Просперо.*

Місце дії — море, корабель; згодом — безлюдний острів.

СЦЕНА 1

Корабель серед моря. Буря, грім, блискавка.

Входять капітан і боцман.

Капітан Боцмане!

Боцман Тут, капітане! Чого треба?

Капітан Гукни матросів! Жвавіше повертайтеся, а то роз-
трощимось об скелі! Ворушіться! Ворушіться!
(*Виходить*)

Входять матроси.

Боцман Гей, дітки! Сміліше, сміліше, дітки! Жвавіше,
жвавіше! Прибрати марсель! Слухайтесь капітанового свистка!
А тепер хай вітер дме, доки не лусне!

Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало, Фердінанд та
інші.

Алонзо Слухай, милий боцмане. Де капітан? Підбадьор
матросів.

Боцман Прошу вас, зійдіть донизу.

Антоніо Де капітан, боцмане?

Боцман Хіба не чуєте його? Ви нам заважаєте працюва-
ти,— сиділи б по своїх каютах, тут тільки допомагаєте бурі.

Гонзало А ти б, добродію, тихше.

Боцман Коли море стане тихшим. Геть звідси! Що таке
ваш король для цих розбурханих хвиль? До кают, замовкніть, не
заважайте нам!

Гонзало Гаразд, проте не забувай, хто в тебе на борту.

Боцман Зі всіх, хто тут є, мені найлюбіший — я сам. От ви радник, якщо ви можете своїми радами втихомирити оці стихії і навести лад у природі,— порядкуйте, ми й за мотузок не візьмемо. А не можете, то дякуйте богів, що дожили до своїх літ, ідіть у каюту та приготуйтеся до всякого лиха, яке може спіткати нас у цю нещасливу годину. Сміліше, дітки! Геть з дороги, кажу я!
(*Виходить*)

Гонзало Я трохи заспокоююсь, дивлячись на цього молодця. Мені здається, він не так виглядає, щоб йому судилося потонути: у нього викапане обличчя шибеника. Допровадь же його, люба доле, до шибениці! Хай приготована для нього мотузка стане ливом, що врятує нас, бо з нашого мотуззя нема пуття. Якщо ж йому не судилося вмерти на шибениці,— наші справи кепські!

Виходять.

Входить боцман.

Боцман Ану, спускайте брамсель! Мерщій! Спускай, спускай! Спробуємо правувати самим тільки гротом.

Крик вниз.

А чума на вас, горлані! Так кричать, що не чути й бурі, не тільки нас.

Входять Себастьян, Антоніо і Гонзало.

Знову сюди? Чого вам тут треба? Хочете, щоб ми кинули роботу й пішли на дно? Певне, вам охота потопитись?

Себастьян А заціпило б тобі, блюзніре гавкучий, немилосердний собако!

Боцман Ну, тоді працюйте самі!

Антоніо Повісити тебе, повісити, собако, байстрюче, горластий нахабо! Та ми менше боїмося потонути, ніж ти!

Гонзало Я вам кажу: цей не потоне, хоч би корабель був утліший від горіхової шкаралупи і нестійкий, мов розпусна жінка.

Боцман Керуйте по вітру, по вітру! Тримайтесь курсу! В море! Далі від берега!

Входять матроси, геть мокрі.

Матроси Все пропало! Моліться, моліться! Все пропало!

Виходять.

Боцман Невже ми ковтнемо холодного?
Гонзало Король і принц вже моляться. Ходім,
Помолимося вкупі. Наша доля
Така, як їх.
Себастьян Мене проймає лють.
Антоніо Ми гинемо через отих п'яниць!
Брехуне клятий, хай би десять раз
Втопився ти!
Гонзало Та ні,— його повісять,
Хоч би всі краплі тут чинили опір
І прагнули поглинути його!
Голоси
(*всередині корабля*)
Помилуй, боже! Гинемо ми, гине!
Прощай, дружино! Прощайте, діти!
Прощай, мій брате! Гинем, гинем, гинем!
Антоніо Потонемо ж укупі з королем.
Себастьян Піду і з ним навіки попрощаюсь.

Антоніо і Себастьян виходять.

Гонзало Ось коли я віддав би тисячу миль моря за один
акр неродючої землі, порослої хоч вересом, хоч терням. Дійся, во-
ле божа, але я б радше вмер на суходолі.
(*Виходить*)

СЦЕНА 2

Острів перед входом у печеру Просперо.

Входять Просперо і Міранда.

Міранда Якщо, мій тату, чарами своїми
Ви розгойдали диких вод глибінь,—
То втиште їх. З небес неначе ллється
Смола смердюча, море ж рине в небо
Гасити племінь. О, як я страждала,
Узрівши муки інших! Вщент розбилося
Суденце славне, де були, напевне,
Шляхетні й чесні люди. О, пей крик
Пройняв мене! Нещасні, всі пропали!

Якби була всесильним богом я,
То звергла б море у земні безодні,
Щоб врятувати нещасний корабель,
А з ним і бідні душі.

Просперо Заспокойся,
Своєму серцю чулому скажи,
Що зла не сталося.

Міранда О, зловісний день!

Просперо Біди не сталося. Я розбурхав бурю
Заради тебе, дочечко єдина,
Бо ти не знаєш, ким ти є насправді,
Хто я такий, чому тут опинився.
Ні, я не тільки Просперо, твій батько,
І вбогої печери оцієї
Господар вбогий.

Міранда Я питати вас
Не важилась.

Просперо Тепер прийшла пора,—
Повинен я про все тобі повісти.
Допоможи магічний плащ мій скинуть.
(Кладе плащ додолю)
Лежи, мій чаре! Ти ж не плач, вгамуйся:
Оте страшне видовище, яке
Торкнулось чулих струн твого серця,
Навмисне я своїм чаклунським вмінням
Так уладнав, що навіть волосинка
Не впала з голови отих людей,
Що їхні зойки з болем ти вчувала,
Бо думала, що гинуть. Тож сідай
І слухай те, що знати повинна.

Міранда Часто
Ви починали розповідь про те,
Хто я така, але змовкали раптом.
Домислитись сама я не могла,
А ви казали: «Стій, іще не час».

Просперо Цей час настав, він змушує тебе
Уважно слухать. Пам'ятаєш ти
Ті дні, коли ми не жили в печері?
Ні, ти не можеш пам'ятати — тобі
Минав лиш третій рік.

Міранда Я пам'ятаю.

- Преспєро*   Що саме? Чи будинок, чи людей?
Скажи, який же образ найясніше
Зберігся в пам'яті?
- Міранда*   Ті давні дні
Не дійсністю здаються, а сновиддям.
Та в пам'яті я дещо зберегла.
Я згадую: мене жінки гляділи,
Було їх п'ять.
- Преспєро*   Було їх більш, Мірандо,
Та як могла ти їх запам'ятати?
А що іще ти бачиш, зазирнувши
В туман минулого, в бездонність часу?
Якщо ти згадуєш часи, коли
Ще не жила тут — певно ж, пам'ятаєш
І те, як ми на острів цей дістались.
- Міранда*   Ні, я цього чомусь не пам'ятаю.
- Преспєро*   Дванадцять літ тому, моя Мірандо,
Всього дванадцять літ тому твій батько
В Мілані був володарем могутнім
І герцогом.
- Міранда*   То ви — не батько мій?
- Преспєро*   Твоя цнотлива мати називала
Тебе моєю донькою; твій батько
Був герцогом Міланським. По закону
Ти — спадкоємиця його.
- Міранда*   О боже!
Яка ж недоля нас сюди загнала,
Чи, може, доля?
- Преспєро*   Так і так, дівчатко:
Недоля звідти вигнала, а доля
Нас привела сюди.
- Міранда*   О, серце в мене
Спливає кров'ю! Скільки болю вам
Я завдала, згадавши про минуле.
Благаю вас, розповідайте далі.
- Преспєро*   Антонію — мій рідний брат, твій дядько...
Запам'ятай, що може й рідний брат
Зрадливим бути. Я його й тебе
Любив незмірно й передав йому
Всю владу в краї, дужчому за інші.

Був Просперо державним вмінням славен,
Та він кохався у мистецтвах вільних
І всяких дивних потайних науках.
Отак, всю владу брату передавши,
Я захопивсь мистецтвом чародійства.
І далі й далі від державних справ
Відходив я. А твій підступний дядько...
Ти слухаєш?

Міранда

Я слухаю уважно.

Просперо

Навчився він задовольнять прохання:
Кому — відмовити, кого — наблизить,
Кого — прогнати. Слуг моїх і друзів
Переманив до себе. Я впізнали
Не міг їх згодом, — так вони змінились.
В руках тримав він всі ключі держави
І всі серця на свій настроїв лад;
Як плющ, сповив він дерево державне
І соки всі висмоктував із нього...
Уважно слухай, щоб запам'ятати!

Міранда

О батьку мій, я слухаю.

Просперо

Отож

Я, занедбавши всякі світські справи,
На самоті збагачував свій розум
Науками, чужими для юрби,
Та, зрікшись справ державних, в серці брата
Я намір злий збудив. Моя довіра,
Немов поблажливість до примх дитячих,
Зродила в ньому хитрощі й підступність,
Які дедалі глибшали, що більше
Я довіряв, а довіряв незмірно,
Упевнений у браті, як в собі.
Тим часом він, владуючи в державі,
Привласнював не тільки мій прибуток,
Але й шукав, де міг би обернути
Собі на користь всі мої права.
Він гріх вчинив, забувши, ким він є,
Повірів сам своїй брехні, немов
Є герцогом насправді, переплутав
Себе зі мною і занісся дуже,
Поводячись, як справжній князь. Зростала
Його пиха... Ти слухаєш мене?

Міранда

Ця ваша повість і глухого зцілить.

Просперо Щоб не було різниці поміж тим,
Ким був, і тим, яким він прагнув стати,
Мій брат рішив сам панувати в Мілані.
А я, бідак? Моєї книгозбірні
Для мене досить, бо в державі більший
Нездатен я і панувати. Піддавшись
Жадобі влади, змовивсь потаємно
Він з королем Неаполя, поклав
Йому платити данину щорічну,
І герцогську корону брат схилив
Перед вінцем бундючним короля,
Примусивши наш гордий вільний край
Зігнутись низько. Бідний мій Мілан!

Міранда О господи!

Просперо Дізналась ти про нього,
Що він накоїв, ким він став. Скажи,
Чи брату личить так чинити?

Міранда Гріх
Про рідну бабу щось лихе подумати,
Але буває, що й гідне лоно родить
Негідників.

Просперо А далі ось що сталося:
Король Неаполя, мій лютий ворог,
Прислухався до братових запевнень
І сам пообіцяв у нагороду
За те, що піде брат йому в підданці,
Позбавити мене й мою родину
Всіх привілеїв герцогських, віддавши
Моєму брату наш Мілан чудовий.
Тоді і взявся Антоніо за діло:
По-зрадницьки він браму розчинив,
В Мілан своїх прихильників пустивши.
Ці посіпаки витягли вночі
Мене з тобою. Плакала ти.

Міранда Горе!
Не згадую, як плакала тоді,
Але тепер заплачу знов: є з чого.
Вже очі повні сліз.

Просперо Послухай далі,
А потім я ще скажу тобі,
Які ми справи маємо звершити.
Якби не це — навіщо і казати?

Міранда Чому ж вони тоді, тієї ночі,
Не вбили нас?

Преспєро Питання влучне, доню,
Породжене моїм оповіданням.
Мене любив народ. Вони не сміли
Заплямувати себе моєю кров'ю,—
Вони хотіли злочин приховати
За начебто шляхетними ділами.
Тож похапцем вони нас потягли
І вивезли на кораблі у море,
А там пересадили силоміць
В гниле, старе суденце. Без вітрил,
Без щогл і весел. Звідтіля й шури
Уже втекли. Отам нас полишили,
Щоб ми благали милості у хвиль,
Які наш човник, ревучи, швиргали,
Та ще в вітрів просили співчуття
Зітханнями, й у відповідь вони
Зітхали співчутливо — нам на шкоду,
Бо гнали нас все далі в море.

Міранда Леле!
Ви мучились зі мною!

Преспєро Ти, мов ангел,
Мене порятувала. Ти всміхалась,
Бо небеса дали тобі відвагу,
А я тим часом лив у море сльози
І нарікав на долю. Ти мій розпач
Розвіяла. Я мужньо зніс нещастя.

Міранда А як же ми до острова добрались?

Преспєро Господь поміг: води та їжі трохи
Нам дав Гонзало-неаполітанець.
Йому король нас знищити звелів,
А він з жалю нам їжу дав і одяг,—
Це нас в біді тяжкій порятувало.
Він, знаючи, як я люблю читати,
Поклав сюди ще й декілька книжок
З моєї книгозбірні. Я ціную
Їх більш за трон.

Міранда О, як би я хотіла
Його побачити!

Просперо

(знов одягає плаща)

Я зведусь на ноги,
А ти сиди і слухай, як снінчилась
Пригода. Ми до острова добрались,
Тут я тебе виховував і дав
Тобі всіляких знань далеко більше,
Ніж мають їх принцеси, що марнують
Свій час в розвагах і недбалих вправах.

Міранда

Хай бог віддячить вам! Скажіть-но, тату,
Бо це мене турбує, а навіщо
Зняли ви бурю?

Просперо

Слухай: сталось диво.
Зласкавилась Фортуна наді мною,
Сюди, до цього берега, прибивши
Моїх підступних ворогів. Я бачу
У цім веління віщих зір; я мушу
Їх впливові піддати власну долю,
Як я ті зорі знехтую, зневажу,
То добрий вплив їх зникне. Я кінчаю,—
Ти хочеш спати, тож засни мершій,
Засни, я знаю, як ти натомилаь.

Міранда засинає.

Явися, мій прислужнику, явись!
Прийди, мій Арієлю! Жду.

Входить Арієль.

Арієль

Вітаю, пане! Я з'явивсь, владарю,
Щоб всі бажання ваші вдовольняти,
Пливти, летіти, в полум'я пірнати,
На хмарку сісти, Арієль ладен
Всіх сил докласти, щоб наказ ваш владний
Найкраще виконать.

Просперо

Признайся, духу,—
Чи ти зробив усе, як я бажав?

Арієль

Достоту все. Нагрянув я раптово
На королівський корабель. В каютах,
На палубі, на носі, на кормі
Я сіяв жах. Розпавшись на частини,
То тут, то там я пломенів огнем,
Горів на реях, щоглах і бушприті.

Куди й Юпітеровим блискавкам,
Цим вісницям страшних ударів грому,
Рівнятися до мене! Рев і тріск
Так оточив хороброго Нептуна,
Аж він здригнувся у своїх безоднях
І затремтів в його руці тризуб.

Просперо Мій славний духу! Був там хоч один,
Хто не стерявся?

Аріель Не було нікого.

Жах навісний пройняв усіх, і кожен
Шалів з одчаю. Всі, крім моряків,
В бурхливе море з корабля стрибали,
Настрашені моїм огнем. А перший
Був Фердінанд, син короля. Він зразу
Стрибнув у море, кричачи: «Вся нечисть
Сюди прибігла з пекла!»

Просперо Так, мій духу!
А берег був далеко?

Аріель Порядок, пане.

Просперо Вони в безпеці?

Аріель Ані волосинки

Не впало з них; на одягу — ні плями,
Він навіть став чистіший, аніж був.
Все зроблено, як ти звелів зробити:
По двох, по трьох я витяг їх на острів,
Лиш королівський син тепер один
Деся тулиться на острові в куточку,
Сидить, зітхає і ламає руки.

Просперо А де подів ти корабля, й матросів,
І решту флоту?

Аріель Корабель в безпеці,

У гавані. У затишній затоці,
Де ви колись дали мені наказ,
Щоб я для вас з Бермудських островів
Приніс роси. Там корабель припнув я,
А всіх матросів їхній труд тяжкий
Та ще й моє чаклунство так приспали,
Що, замкнені під палубою, сплять.
Я решту суден був порозганяв
На всі боки по Середземнім морі,—
Тепер вони до купи позбирались
І сумно до Неаполя плывуть;

- Всі бачили, як гинув корабель,
Отож гадають, що й король загинув.
- Пресперо* Ти пречудово, Аріелю, діяв,
Проте багато справ на тебе жде.
Котра година?
- Аріель* Десь уже опівдні.
- Пресперо* І ще ми двічі перекинем склянки,—
До шостої ми впоратися мусим,
Тож не барімось.
- Аріель* Знову працювати?
Якщо мені ви даєте роботу,
Тоді дозвольте,— вам я нагадаю
Обіцянку, не виконану вами
І досі ще.
- Пресперо* Так, так! Ти докоряєш?
Чого від мене хочеш?
- Аріель* Хочу волі.
- Пресперо* Звільнить до строку? Не звільню!
- Аріель* Благаю!
Згадайте: вам прислужував я ревно,
Робив як слід, не скарживсь, не брехав,—
Пообіцяли ви мене звільнити
На рік раніше.
- Пресперо* Ти забув, невдячний,
Хто врятував тебе від муки?
- Аріель* Ні.
- Пресперо* Ні, ти забув. Вважаєш за тягар
Служить мені, рятівнику своєму,
В глибін морів пірнати ради мене,
З холодним вітром півночі літати,
До надр земних, заляклих від морозу,
Докопуватись вперто.
- Аріель* Ні, мій пане.
- Пресперо* Крутію, брешеш! Ти уже забув
Про ту огидну відьму Сікораксу,
Що в три погибелі уся зігнулась
Від старості і люті. Ти забув?
- Аріель* Мій пане, ні.
- Пресперо* Забув. Ану, скажи,
Де народилась відьма? Говори ж!

Аріель В Алжирі, пане.

Просперо Так. Тобі я мушу
Щомісяця нагадувать про те,
Що скоїла з тобою Сікоракса,
А ти ізнову забуваєш. Відьму
За злочини і за жахливі чари
З Алжіру вигнали. Мене дивує,
Чому її тоді не вбили. Правда?

Аріель Мій пане, так.

Просперо Матроси привезли
Сюди цю відьму з дитинчатком вкупі
І тут покинули. А ти, мій рабе,
Як нині звеш себе, тоді цій відьмі
Служив, але по доброті своїй
Не міг гидким бажанням догоджати,
Не міг задовольнять звірячі примхи.
Вона, на тебе розлютившись дуже,
Іще могутніших гукнула духів,
І силоміць вони тебе загнали
В розколину соснового пенька.
Ти там, защемлений, дванадцять років
Страждав. Тим часом відьма вмерла. Ти ж
Зоставсь, як був, лиш ненастанно вив,
Як от скрегочуть безупинно жорна.
Тоді цей острів був цілком безлюдний,
Тут жив лише її потворний син,
Руде щеня, гидке поріддя відьми.

Аріель Це Калібан, він син її.

Просперо Я знаю.
Тепер він раб мій — Калібан дурний.
Ну ж пригадай, в яких тяжких стражданнях
Тебе знайшов я тут: на стогін твій
Лише вовки виттям відповідали.
Ятрив він серце лиш ведмедям лютим.
Цієї муки клятої із тебе
Не спромоглась би зняти й Сікоракса,
А я примусив чарами своїми
Розщеплений сосновий пень роздатись
І випустить тебе.

Аріель Спасибі, пане.

Просперо Як будеш ремствувати — розколю
Того он дуба і в дупло коряве

- Арієль* Мій пане, буде зроблено як слід.
(*Виходить*)
- Просперо* Ти, клятий рабе, виродку безтямний,
Гидка потворо, не барись, виходь!
Входить Калібан.
- Калібан* Бодай би та отруйлива роса,
Яку моя матусенька збирала
З гнилих боліт воронячим пером,
На вас обох упала! А бодай би
Південний вітер вас ошпарив так,
Щоб ваше тіло вкрилось пухирями!
- Просперо* Ні, певне, це тебе вночі сьогодні
Візьмуть такі і кольки в боці, й корчі,
Що з болю ти і дихати не зможеш;
Нечисті духи опадуть тебе
І так скубтимуть, що подібний станеш
До щільника. Дошкульніше за бджіл
Вони пектимуть.
- Калібан* Дайте пообідать.
Цей острів — мій, його мені лишила
Моя матуся Сікоракса. Ви
Його підступно в мене відібрали.
Коли з'явились ви уперше тут,
То бавились, балакали зі мною,
Водою ягідною напували,
Навчили, як я маю називать
Оті вогні, що блимають вгорі.
Тоді вас полюбив я і охоче
Вам показав усі місця найкращі,
Ключі джерельні, ями соляні,
Безплідні пустища, плодючі луки.
Кляну себе, що так вчинив! Нехай
Вас опадуть всі чари Сікоракси,
Жуки, і жаби, й кажани її!
Тепер я став у вас рабом єдиним,
А був спочатку сам для себе паном.
Мене загнали в цю печеру ви,
Забравши острів мій.
- Просперо* Брехливий рабе,
На тебе діє лиш батіг, не ласка.
А я до тебе ставився по-людськи,
В своїй печері притулив, докіль ти
Не зазіхнув на честь дочки моєї.

Калібан Ха-ха! Ха-ха! Шкода, не пошастило —
Завадили, а то б я заселив
Цей острів Калібанами.

Просперо Тварюко,
Тебе ніяка ласка не бере,
Лише на зло ти здатен. Я спочатку
Тебе жалів, навчав тебе невпинно,
Як називати речі. Ти ж, дикун,
Не знав нічого і лише ревів,
Мов дикий звір. Тебе навчив я мови,
Щоб міг ти висловить свої бажання.
Тепер ти розумніший став, проте
Є щось таке в твоїй натурі підлій,
Чого не можуть знести чесні люди.
Я через це замкнув тебе в печері,
Та й по заслугі: ти-бо заробив
Ще тяжчої покари, ніж тюрма.

Калібан Мене навчили мови. Що ж, є користь —
Я нині вмію проклинати. Бодай
Чума червона вас обох вхопила,
Та й мову вашу з вами!

Просперо Геть звідсіль,
Відьомське сім'я! Принеси нам дров,
А потім іншу дам тобі роботу.
Чого плечима знизуєш, скажений?
Не будеш ревно слухатись наказів,
То я нашлю такі на тебе корчі,
Що всі кістки покрутять, так завиєш,
Аж звірі затремтять.

Калібан Не треба, згляньтесь!
(*Говорить убік*)
Корюсь йому, бо він чаклун могутній,
Сам Сетебос, бог матінки моєї,
Йому, як пану, служить.

Просперо Швидше, рабе!

Калібан виходить.

Входить Аріель; він, невидимий, грає і співає. За ним іде Фердінанд.

Аріель

(*співає*)
«Духи, злетіть на цей жовтий пісок,
Тут починайте танок,
Ніжно вклоніться і станьте в ряди,

Втихло бурхання води,—
Час для забави і танцю наспів,—
Хай, любі духи, лунає ваш спів».
Цить, цить!

Духи

(з усіх боків)
Гав-гав!

Аріель Чуєте, пес гавкотить.

Духи

(з усіх боків)
Гав-гав!

Аріель Цить, цить. Чути мені
Півнів досвітні пісні.
Крик: «Кукуріку!»

Фердінанд Звідкіль я чую музику? З повітря
Чи з надр земних? Та ось уже й не чути.
Це, певне, гімн якимсь богам тутешнім.
Як я сидів на березі і тужно
Оплакував загибель короля,
Ця музика, над водами майнувши,
Іх лютість вгамувала і мені
Принісла спокій. Я пішов за нею,
Чи, власне, це вона мене манила,
І я пішов за піснею. Та раптом
Вона затихла... Ні, лунає знову.

Аріель

(співає)
«Пірнув на сажнів п'ять, мабуть,
Твій батько. Там зберігся він:
Кістки коралами стають.
А очі — парою перлин;
Бо морю дивний чар дано:
Все робить скарбами воно.
Там німфи лунко б'ють у дзвін».

Духи

Дін-дін!

Аріель Послухай! Чую я: «Дін-дін»!

Фердінанд Уже про батька згадує ця пісня,—
Співає дух, бо звуки неземні;
Тепер вони уже вгорі лунають.

Просперо

(до Міранди)
А піднеси очей своїх запони
В оздобі вії. Поглянь, що бачиш ти?

- Міранда** Що це таке? Це дух? Дивіться, тату,
Як все він оглядає навкруги.
Який він гарний! Це, напевне, дух.
- Просперо** Ні, дівчинко, він їсть, і спить, і має
Чуття, як наші. Був на кораблі
І цей юнак. Його прибило горе,
Воно, як черв, підточує красу,
А то б його назвала ти прекрасним.
Своїх супутців втратив і тепер
Блукає, їх шукаючи.
- Міранда** Я можу
Його назвать божественним створінням,
Гарніших я не бачила.
- Просперо**
(нишком)
Все йде,
Як я задумав. Духу, любий духу,
За це я відпущу тебе позавтра.
- Фердінанд** Так, це богиня, і на честь її
Лунали ті пісні... Скажіть, благаю:
Ви живете на острові оцьому?
Пораду дайте, як мені тут жити.
Нарешті от останнє запитання:
О чудо! Хто ви? Дівчина земна
Чи ні?
- Міранда** Ніяке я не чудо, пане.
Я — дівчина.
- Фердінанд** О боже! Рідна мова!
Я був би головний поміж людьми,
Що мовою цією розмовляють,
Якби між ними опинився зараз!
- Просперо** Ви? Головний? Що сталося б із вами,
Якби король Неаполя це чув?
- Фердінанд** Аж дивно чути мову про Неаполь
Із ваших уст. Не мусив би я плакати,
Якби король Неаполя ще міг
Мене почути. Я тепер — король,
Бо сам я бачив, як у морі гинув
Король — мій батько.
- Міранда** Жаль мені його!
- Фердінанд** Загинув він і почет весь, а з ними
Міланський герцог вкупі з милим сином.

Просперо

(убік)

Міланський герцог з милою дочкою
Відразу довели б, що це — неправда,
Але ще не пора... О, як вони
Вже обмінялись поглядами палко!
Мій Аріелю, будеш вільний ти!
(До Фердінанда)
Дозвольте мовить, добрий мій юначе:
Боюсь, що ви вдалися оце до кривди.

Міранда

(убік)

Навіщо з ним так прикро говорити?
Це ж третій чоловік, якого я
В житті побачила, проте він перший,
Що викликав зітхання в серці. Хай же
Зласкавиться мій батько і мене
Послухає.

Фердінад

О дівчино, якщо ви
Своїх чуттів не віддали нікому,
То королевою зроблю я вас
В Неаполі.

Просперо

Ой, обережніш, пане!

(Вбік)

Обоє вже — під владою кохання,
Але події надто швидко йдуть,
Іх труднощами трохи пригальмую,
Бо він, здобувши легко перемогу,
Її не цінуватиме.
(До Фердінанда)

Стривайте —

Прибрали ви собі чуже ім'я,
Забилися на острів цей, щоб згодом
Його підступно відібрати в мене,
В законного владика.

Фердінад

Ні, клянусь!

Міранда

Не може жити зло в такому храмі!
Як має зло такий чудовий сховок,
То де ж тоді живе добро?

Просперо

Ходім!

А ти його не борони: він зрадник.
Ходім! Вчеплю вам ланцюга на шию,
В кайдани закую. Лиш воду з моря

Ви питимете, їстимете скойки,
Лушпиння з жолудів чи корінці
Присушені. Ходім зі мною!

Фердінанд

Ні!

Я захищатимусь, аж поки ворог
Мене не подолає.

Міранда

Любий тату,

Не поспішайте з вироком суворим:
Він добрий і відважний.

Преспєро

Що? Яйце

Повчає курку?

(До Фердіанда)

Зраднику, сховай

Свого меча. Ти квацько замахнувся,
А вдарити не зважився. Нечисте
Твоє сумління, тож мені скорись,
Інакше враз позбудешся меча,—
Його цим кием вибію в тебе з рук!

Міранда

Благаю, тату!

Преспєро

Геть! Пусти мій плащ!

Міранда

Зласкавтєсь, пане! Я ручусь за нього!

Преспєро

Мовчи! Іще одне слівце — і я
Тебе не тільки вилаю, а можу
Зненавидіть за ласку до поганця.
Лиш Калібана і його зустріла,
А думаєш, що більше і немає
Чоловіків на світі. От дурна!
Між більшості чоловіків він буде
Мов Калібан, а поряд з ним вони —
Мов ангели.

Міранда

Нехай мої бажання

І справді скромні, та не хочу я
Вродливішого стріти.

Преспєро

(до Фердіанда)

Ну, ходім.

Ви слухайтєсь мене, бо нерви ваші,
Як у дитинстві, кволі стали.

Фердінанд

Так.

Я, наче в сні, пригнічений і кволий,
Але це все — і смерть мого батька,

Й загибель друзів, і дитяча кволість,
І гримання людини оцієї,
Якій я підкорився,— все дарма,
Все не страшить мене, аби я міг
З вікна в'язниці раз на день побачить
Цю дівчину. Нехай по всіх усядах
Панує воля на землі,— для мене
Просторою тоді й в'язниця буде!

Пресперо

(убік)

Все йде як слід.

(До Арієля)

Мій любий Арієлю,

Ти виконав наказ.

(До Міранди й Фердінанда)

Ідіть за мною.

(До Арієля, шепоче на вухо)

Ось що повинен ти іще зробити...

Міранда

Мій батько має крашу вдачу, пане,

Аніж здається. Бо такі слова

Від нього вперше я сама почула.

Пресперо

(до Арієля)

Ти станеш вільний, мов нагірний вітер,

Але виконуй точно всі накази.

Арієль

І кожне слово.

Пресперо

(до Фердінанда)

Ну, ходім.

(До Міранди)

За нього

Не заступайся, не кажи ні слова!

Всі виходять.

СЦЕНА I

Інша частина острова.

Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало, Адріан, Франціско та інші.

Гонзало   Благою вас, королю, не журитись —
І ви, і всі ми мусимо радіти,
Бо втратили ми менш, ніж врятували.
Нещастя наше — річ звичайна в світі:
Щодня такі пригоди непокоять
Жінок моряцьких, капітанів суден
І власників купецьких кораблів.
Лиш одиниці з сотень тисяч можуть
Розповідать про чудо отаке,
Яке, наприклад, нас порятувало.
Нехай же, пане, радість порятунку
Всі наші біди спільні переважить!

Алонзо   Замовкніть!

Себастьян

(до Антоніо)

Ці поради для нього, немов холодна каша для черева.

Антоніо   Король не легко збудеться причепи.

Себастьян   Слухайте, ось він накручує годинника свого розуму, ось він зараз почне видзвонювати.

Гонзало   Королю!..

Себастьян   Раз! Рахуйте!

Гонзало   Як у серце
Пускаємо ми кожне стрічне горе,
То маєм...

Себастьян   Гріш!

Гонзало   ...так, маєш гірш над горе.
Сказали ви влучніше, ніж гадали.

Себастьян   А ви мене мудріше зрозуміли,
Ніж я сказав.

Гонзало Отож, мій волод'ярю...

Антоніо Який він марнотратний на слова.

Алонзо Благаю вас, облиште!

Гонзало Гаразд. Я кінчив. Проте...

Себастьян Проте ще побалакає.

Антоніо Б'юсь об заклад: хто з них — Адріан чи він — перший півнем запіє?

Себастьян Старий півень.

Антоніо Ні, молодий.

Себастьян Згоден, а що на заклад?

Антоніо Сміх.

Себастьян Гаразд.

Адріан Хоч цей острів і скидається на пустелю...

Антоніо Ха-ха-ха!

Себастьян Ось я вже й розквитався з тобою!

Адріан Хоч він і безлюдний, і майже неприступний з моря...

Себастьян Проте...

Адріан Проте...

Антоніо Цього слівця він не може обминути.

Адріан Тут у всьому така ніжна, приємна і делікатна помірність...

Антоніо Помірність — дівка соромлива.

Себастьян І до того ж ніжна і приємна, як він дуже влучно сказав.

Адріан Вітерець дихає тут так солодко...

Себастьян Ніби в нього є легені, та ще й прогніли.

Антоніо Або ж він повен болотного смороду.

Гонзало Тут є всі вигоди для життя.

Антоніо Правда. Тільки жити нема з чого.

Себастьян Якщо не зовсім, то мало з чого.

Гонзало Яка пишна і свіжа трава! Яка зелена!

Антоніо Насправді земля аж руда.

Себастьян Хоч деінде і в зеленій плісняві.

Антоніо Отже, він не дуже помиляється.

Себастьян Ні, помиляється тільки щодо правди.

Гонзало А найбільше чудо — і це майже неймовірно...

Себастьян Як і більшість чудас.

Гонзало ...що наш одяг хоча й намокнув у морі, а зберіг свій блиск і свіжість; наче його наново пофарбовано, а не зіпсовано солоною водою.

Антоніо Якби хоч одна його кишеня могла говорити, то чи не сказала б вона, що він бреше?

Себастьян Так, або вивернулась би, щоб не втримувати його брехні.

Гонзало Мені здається, наш одяг такий же новенький, як тоді, коли ми його вперше надягли в Африці з нагоди весілля прекрасної дочки короля, Кларібель, з королем Тунісу.

Себастьян Чудове весілля і таке ж чудове наше повернення додому.

Адріан Ніколи не мав Туніс за королеву такого зразка досконалості.

Гонзало Так, з часів удови Дідони.

Антоніо Удови? А бодай тебе! Звідки взялася ця вдова? Вдова Дідона!

Себастьян От зараз він назве ще й Енея вдівцем. Господи, що ти скажеш на це?

Адріан Вдови Дідона, кажете? Дайте-но подумати, вона ж із Карфагену, а не з Тунісу.

Гонзало Оцей Туніс, пане, і був колись Карфагеном.

Адріан Карфагеном?

Гонзало Запевняю вас, Карфагеном.

Антоніо Язик в нього — як чудодійна арфа.

Себастьян Він споруджує ним мури і будівлі.

Антоніо Які ще небилиці він зараз нам явить?

Себастьян Він, либонь, відвезе цей острів у кишені додому і подарує синові замість яблука.

Антоніо А зернятка посіє в морі, щоб з них вирости інші острови.

Алонзо Що?

Антоніо Так, це свого часу буде.

Гонзало

(да Алонзо)

Королю, ми саме говоримо, що наш одяг здається таким новеньким, як тоді, коли були ми в Тунісі на весіллі вашої дочки, яка нині там королевою.

Антоніо Найкращою з усіх, які там були.

Себастьян Додай, будь ласка: окрім удови Дідони.

Антоніо О, вдова Дідона! Так, окрім удови Дідони.

Гонзало Чи мій камзол, королю, не здається таким новеньким, як першого дня, коли я одяг його? Тобто, я кажу, має певний вигляд...

Антоніо Вигляд, я б сказав, трохи підмочений.

Гонзало ...саме такий, як і на весіллі вашої дочки.

Алонзо Мене затуркали розмови ваші,
Аж нудить з них. О, як би я хотів,
Щоб те весілля і не відбувалось,
Бо через нього син мій, певне, згинув
І втратив я дочку свою, завізши
Її з Італії на чужину
З очей далеко. Де ти дівся, сину,
Неаполя й Мілана спадкоємче?
Морські страхіття десь тебе пожерли!

Франціско Мій пане, може, він іще живий.
Я бачив, як він з хвилями боровся,
Як їх сідлав, як бив руками воду,
Ворожий плин долав, найбільші хвилі
Стрічаючи грудьми, й над бурунами
Його видніла голова. Він плив,
Завзято гребучи, до суходолу,
Де навіть скелі, хвилями підмиті,
Неначе нахилялися до нього,
Щоб рятувать. Я певен, він живий
До берега доплив.

Алонзо

Ні, ні! Він згинув!

Себастьян Собі, королю, дякуйте за лихо —
Ви не схотіли донькою своєю
Європу ошчасливити, віддавши
Якомусь африканцеві її.

Алонзо
Себастьян

Перед вами
Навколішки ставали ми й блага́ли,
Вона ж — душа прекрасна — у ваганні
Терзалася, не знаючи, що діять:
Чи вас послухать, чи зректись з огиди.
Боюсь, ви сина втратили навіки,
А вдів тепер в Неаполі й Мілані
Є значно більше, ніж ми привеземо
Чоловіків на радість їм. Це ваша
Провина.

Алонзо

Гонзало

Скажу вам, Себастьяне,— вашій правді
 Бракує делікатності. Не час
 Таке казати. Роз'ятрили ви рану,
 А треба пластир прикладати до неї.

Себастьян

Гаразд.

Antonio

Знайшовся лікар!

Гонзало

Мій королю,
Коли у вас захмарене чоло,
Тоді негода тьмарить наші душі.

Себастьян

Вже тьмарить?

Antonio

Дуже.

Гонзало

От якби я зміг
Тут розвести плантації...

Антоніо

Він кропиву. То б сiяв

Себастьян

Чи рожі, чи щавель.

Гонзало

Я б все зробив тут, ставши королем!

Себастьян

Лише не пив би — тут нема вина.

Гонзало

В мой державі я завів би лад
Цілком інакший — я б заборонив
Торгівлю, суд, науки і писемність.
Там не було б ні бідних, ні багатих,
Ні прав спадкових, ні контрактів правних,
Ні слуг, ні обгороджених земель,
Ні виноградарства, ні землеробства,
Ні хліба, ні олії, ні вина.

Металів — жодних, жодної роботи,
Весь люд гуляє, всі жінки цнотливі.
Ніхто не мав би влади...

Себастьян А проте
Сказав, що прагне стати королем.

Антоніо Кінець його промови про державу
Ії початку явно суперечить.

Гонзало Сама природа все дала б удосталь,
Не знали б люди ні тяжкої праці,
Ні злочинів, ні зради. Не було б
Мечів, списів, гармат, знарядь усяких.
Природа все сама повинна дати,
Щоб людям жити в багатстві і достатку,
Щоб годувати невинний мій народ.

Себастьян А шлюбні будуть між його підданців?

Антоніо Ні, де там! Всі гулятимуть тоді —
Раби й повії.

Гонзало Я б так мудро правив,
Що й золотий би вік затьмив.

Себастьян Аби
Величністю його взивали!

Антоніо Хай
Живе Гонзало наш!

Гонзало Королю мій,
Що скажете на це?

Алонзо Замовкніть, прошу,—
Я все одно не чую ваших слів.

Гонзало Я цілком згоден з вашою величністю, проте я
дав нагоду посміятись оцим добродіям — у них такі чутливі й рух-
ливі легені, що вони готові сміятися з нічого.

Антоніо Ми сміялися з вас.

Гонзало Що ж, дурощами я не можу до вас рівнятись,
тут я ніщо перед вами, отже, можете з нічого і далі сміятись.

Антоніо Оце вдарив нас!

Себастьян І не тупим кінцем.

Гонзало Я знаю, панове, які ви меткі,— ви стягли б
і місяць із неба, якби він простояв там тиждень з п'ять не мі-
нячись.

Чути урочисту музику. Входить невидимий Аріель.

Себастьян Ми його б стягли та й пішли б поночі на птахів полювати.

Антоніо Годі, мій любий пане, гніватись.

Гонзало Ні, запевняю вас,— моя добродушність не так легко піддається на випроби. Може, ви хочете приспати мене своїм сміхом? Щось мене морить.

Антоніо То спить і до нас прислухайтесь.

Всі засинають, крім Алонзо, Себастьяна й Антоніо.

Алонзо Вже сплять усі? І я хотів би теж
Заплющить очі, щоб відгородитись
Від прикрих дум. Заснути хилить.

Себастьян Пане,
Як сон приходить, не зрікайтесь сну,
Він — гість рідкий, коли людина в горі,
Але як прийде — спокій принесе.

Антоніо Ми вдвох, королю, будем чатувати,
Охоронять особу вашу, доки
Ви спатимете.

Алонзо Дякую. Засну.

Алонзо засинає. Аріель виходить.

Себастьян Чудна дрімота всіх опанувала.

Антоніо Підсоння, певне, тут таке.

Себастьян Чому ж
Воно не присипляє й нас? Мене
До сну й не хилить.

Антоніо І мене так само.
Бадьорий я, а от вони усі
Поснули, наче змовилися разом,
Чи наче грім їх повалив. А що...
Шановний Себастьяне, що якби...
О ні! Мовчу! Проте мені здається...
На вашому чолі я бачу ясно
Прикмети долі. Слушний час надходить,
Моя уява вже малює мить,
Коли на вашу голову впаде
Корона.

Себастьян

Що? Ви не спите?

Antonio

Xi6a

Не чуєте мене?

Себастьян

Та чую. Певне,
Ви марите вві сні. Що ви сказали?
Дива! Спите, а очі не склепились,—
Говорите і ходите, хоча
Заснули.

Антоніо

Ні, це ви, мій Себастьяне,
Свою Фортуну хочете приспати,
Якщо не вбити. Хоч і не спите,—
Заплющуйте очі.

Себастьян

Ну, а ви
Уже й хропіти почали, однак
Є зміст якийсь у вашому хропінні.

Антоніо

Поважніший, ніж будь-коли, тепер я,—
Було б до речі вам таким же статъ.
Послухайтесь мене ви і відразу
Піднесетесь угору втричі вище.

Себастьян

Ні, я вода стояча.

Antonio

Я навчу
І вас текти.

Себастьян

Навчіть, бо лиш відпливу
Мене навчили лінощі спадкові.

Antonio

О, знайте: глум ваш зі своєї мрії
Виказує лише любов до неї,—
Коли її від себе женете,
Тоді до неї горнетесь ще більше.
Буває так, що й лінощі та страх
Оспалого приводять до мети.

Себастьян

Кажіть скоріше,— ваш заблисний зір,
Обличчя ваше зашаріле свідчать,
Що таїте в собі ви щось важливе,
Але вже надто повагом на світ
Народжується ваша думка.

Антоніо

Зважте:

Отой панок-забудько, про якого
Всі теж забудуть зразу, як помре,
Він короля речисто запевняв,—
А запевнять він дуже полюбляє,—

Що принц живий, хоч це таке ж безглуздя,
Якби сказав хтось, що оцей панок
Не спить отам, а плаває у морі.

Себастьян Нема надії на рятунок принца.

Антоніо О, в цім «нема надії» затаїлась
Надія величезна! Ви повірте:
Якщо з одного боку — безнадія,
То з другого — надія постає
Така висока, що на неї глянуть
Не зважується навіть честолобство.
Чи певні ви, що Фердінанд втопився?

Себастьян Так, згинув він.

Антоніо Тоді скажіть: хто сяде
В Неаполі на троні?

Себастьян Кларібель.

Антоніо Туніська королева, що живе
У безвісті за тридев'ять земель?
Щоб своєчасно їй пересилати
З Неаполя новини, треба сонце
Зробить гінцем, бо місяць не спромігся б.
Або ж звістки тоді до неї дійдуть,
Коли хлоп'ята, що оце родились,
Почнуть голитися. Ми через неї
Загинули б, якби не чудо. Зараз
На нас чекає справа, для якої
Минуле є прологом, а майбутнє
Здобути мусим — ви і я.

Себастьян Дурниці
Ви верзете!.. Хоч правда, що в Тунісі
Дочка могого брата королює,
А в спадщину належить їй Неаполь.
Теж правда, між державами цими
Задовга відстань.

Антоніо Відстань ця така,
Що кожна п'ядь її немов волає:
«Та як же нас дорогою в Неаполь
Відмірювати зможе Кларібель?»
Ні, хай вона лишається в Тунісі,
А Себастьян прокинеться нехай!
От уявіть, що цих людей пойняв
Не сон, а смерть. Хіба їм не однако?
Знайшлася б і людина, щоб Неаполь

Мав короля. Король не гірший був би
За сплюху того. І базіки теж
Знайшлися б марнословні й безупинні,
Немов Гонзало. Я і сам би міг
Базікати невтомно. О, коли б
Ви думали, як я! Цей їхній сон
Дає нагоду вам звестися вгору.
Ви зрозуміли?

Себастьян

Певне, так.

Антоніо

Навіщо ж

Ви нехтуєте свій талан щасливий?

Себастьян

Я пригадав: ви відняли державу
В свого брата Просперо.

Антоніо

Це правда,

Бо личить більше мантия мені,
Аніж колишній одяг. Слуги брата,
Яким раніше був я рівний, нині
Мені слугують.

Себастьян

Все це так... А совість?

Антоніо

Ет, де вона? Якби це був мозоль,
То в черевіку він би нив, а в грудях
Щось не відчув я божества цього.
Нехай хоч двадцять совістей проляже
Між мною і Міланом, наче лава
Чи льодовик, — вони хутчій схолонуть
Або розтануть, ніж мене зупинять.
Ось спить ваш брат. Хіба він був би кращий
За землю, на якій лежить, коли б
Зробився тим, на що подібні сплячі?
Та я його слухняним цим залізом
Присплю навік — всього три дюйми треба.
Тим часом ви заколете старого, —
Ця честь ходяча, певне, вчинить опір.
Але всі інші будуть наші ради
Лигати, наче кішка — молоко,
І стрілки на годинниках вони
По-нашому поставлять.

Себастьян

Хай же те,

Що ви колись були вчинили, стане
Мені за приклад, — здобули Мілан ви,
А я — Неаполь. Витягніть меча!
Один удар, і звільнитесь навік

Від дакині васала. Я, король,
Любитиму вас!

Антоніо

Вдвох мечі берім!
Я свій здійму, тоді своїм рубайте
Гонзало ви.

Себастьян

Стривайте, щось скажу...

Відходять убік, пошепки радяться. Музика.

Входить невидимий Аріель.

Аріель

Господар мій своїм провіщим даром
Відчув загрозу, що нависла зараз
Над друзями, і він мене послав
Іх рятувати, бо інакше з ними
Загинуть вкупі й задуми його.
(Співає на вухо Гонзалю)
«Ви спите і хропите,
Зрада не дріма, проте
Жде на слухну мить.
Як життя ще вабить вас,
Скиньте сон, прокиньтесь враз.
Гей, не спіть! Не спіть!»

Антоніо

Ну, нападаймо!

Гонзало

Ангели святі,
Рятуйте короля!

Всі прокидаються.

Алонзо

А що? Що сталось?
Прокиньтесь всі! Чому блищать мечі?
Чому так страшно дивитесь?

Гонзало

В чім річ?

Себастьян

Коли ми тут ваш сон охороняли,
Раптово пролунав страшенний рев
Бика чи лева. Він вас і збудив.
У мене в вухах досі він лунає.

Алонзо

А я не чув.

Антоніо

О! Реву отакого
Злякалися б страхіття. Затрусилась
Земля від нього. Певне, зграї левів
Ревіли.

Алонзо

Мій Гонзало, ви щось чули?

Гонзало Клянусь, мій пане, я крізь сон зачув
Якесь чудне дзижчання і прокинувся.
Гукнув, щоб вас збудити, придививсь —
Побачив їх з мечами у руках.
Тут справді чувся шум якийсь, мій пане.
Тож будьмо насторожі, а найкраще
Ходімо звідси, витягши мечі.

Алонзо Гаразд, ходім, шукати будем далі
Мойого сина бідного.

Гонзало О боже,
Оборони його від диких звірів.
Я певен — він на острові.

Алонзо Ходім.

Усі виходять.

Аріель Я Просперо повім про все, що сталося.
А вас, королю, жде тяжка часина,
Та не страшіться, йдіть шукати сина!
(*Виходить*)

СЦЕНА 2

Інша частина острова.

Входить *Калібан* з оберемком дров. Гуркоче грім.

Калібан Хай всі хвороби, висмоктані сонцем
З драгви й багна, на Просперо впадуть,
Щоб він захирів! Я його не можу
Не проклинати, хоч мене і чують
Йому підвладні духи, та вони,
Якщо він не накаже, не посміють
Мене щипать, примарами лякати
Чи вогниками блудними збивать
На манівці. Він без причин на мене
Їх напускає то в подобі мавп,
Що джерготять, кривляються, кусають,
А то в подобі їжаків вони
По тих стежках, де я ходжу босоніж,
Качаються і колючки стовбурчать,
Щоб поколов я босі ноги. Часом
Вони повзуть гадюками до мене
І, витягши роздвоєний язик,
Сичать, мене доводячи до шалу.

Входить Трінкуло.

Он хтось іде! Це знов якийсь-то дух
Прийшов, щоб мучити мене, бо дров
Я не приніс. Ану, впаду на землю,—
Либонь, тоді мене він не помітить.

Трінкуло Нема тут ані кущика, ані деревця, щоб сховатися від негоди, а буря насувається. Я чую, як співає вітер. Онде чорна хмара, ще й така величезна, ніби здоровенне гниле барило, з якого от-от усе питво вилетіться. Якщо грім гримітиме, як і раніш,— куди я голову сховаю? А хмара, напевне, скоро лусне, і полетіть з неї відрами... Що це таке? Людина чи риба? Мертва чи жива? Риба, бо рибою смердить. Стара, протухла риба, схожа на несвіжу тріску. Чудна рибина! Якби я був зараз в Англії,— а я там бував колись,— і мав би малюнок цієї рибини, то певен — не було б роззяви, який не дав би срібняка, щоб подивитись на неї. Там би це страховисько зробило з мене людину. Там будь-яка потвора може всякого в люди вивести, бо й мідного грошика ніхто не дасть безногому жебракові, а заплатять десять, щоб глянути на мертвого індіанця... Е, та ця рибина з людськими ногами! А плавці наче руки! Клянусь, вона тепла. Та я ж помилився,— це не риба, а тубілець, убитий громом.

Гуркоче грім.

Ой! Буря знову насувається. Що мені робити, як не сховатися під його хламиду. Іншого захисту немає поблизу. Дивно, з ким тільки злидні не примушують людину лежати вкупі! Притулюсь отут, поки буря не вихлюпає своїх помиїв до дна.

(Залазить під Калібанову одежину)

Входить, співаючи, Стефано.
В руці тримає пляшку.

Стефано

«Годі морями плити та й плити,
Краще помер би на березі ти...» —
Таку бридню на похороні тільки
Співають добре. Ось де справжня втіха!
(П'є)

«Боцман, і юнга, і я, і мій пан
Любимо Марджері, Мег, Маріан,
Кет же не любим за гострий язик,—
Він, як жало, дратував нас і пік.
Завше кричить: «Вас чорти б узали!»,
Гидко їй нюхати запах смоли.
Тільки кравцеві дає самохіть
Чухати там, де у неї свербить.

В море, хлоп'ята! Хай чорт їй навік!..» —
І це бридня! А ось де справжня втіха!
(П'є)

Калібан Не муч мене! Ой-ой!

Стефано В чім річ? Що тут, чорти? Може, щоб нас налякати, вони прикидаються дикунами або індіанцями? Еге, я не для того виринув з води, щоб налякатися ваших чотирьох ніг. Подарма про мене кажуть, що мене не зіб'є з ніг навіть найдужча людина, яка теж ходить часом на чотирьох. Отак казатимуть і далі, доки Стефано своїми ніздрями дихає.

Калібан Мене мучить дух! Ой-ой!

Стефано Це якесь чотириноге страхіття з цього острова. На нього, мені здається, напала трясця. Але де в біса воно вивчилося нашої мови? Вже тільки заради цього я ладен йому допомогти. Якщо я вилікую його, приборкаю і привезу потім у Неаполь, то це буде добрячий подарунок для першого-ліпшого імператора, який будь-коли ходив по землі в черевиках.

Калібан Не муч мене, благаю! Я більше не буду з дровами баритись!

Стефано На нього саме напала трясця, от воно й верзе нісенітниці. Ану, дам я йому сьорбнути з пляшки,— якщо воно ніколи не пило вина, то трясця зразу ж мине. Аби його вилікувати і приборкати, а тоді за скільки не продам, усе буде дешево. Хто купить, той і заплатить, ще й добре заплатить!

Калібан Поки що ти не робиш мені боляче, але зараз почнеш. Я знаю це, бо ти аж дрижиш. Це Просперо з тобою отаке витіває.

Стефано Ану, повернись, роззяв рота. Я тобі дам таке, що враз заговориш, котику. Роззяв рота, це витрясе з тебе всю трясцю, кажу тобі, витрясе геть.

(*Дає Калібанові випити*)

Ти не розумієш, хто твій друг. Ану, ще раз роззяв пащу.

Трінкуло Звідки мені знайомий цей голос? Це... Та ні, він же втопився. Це чорти! Ой, рятуйте!

Стефано Чотири ноги і два голоси! Дуже миле страховисько! Своім переднім голосом воно вихваляє друзів, а заднім, певне, шпетить їх і лає... Я виллю йому в рот усе вино з пляшки, аби тільки вилікувати його від трясці. Ну от, амінь! Дай жбурну і в твій другий рот.

Трінкуло Стефано!

Стефано Що це — твій другий рот мене кличе? Будь ласка, будь ласка... Та це сам диявол, а не страховисько! Я піду від нього геть — у мене нема довгої ложки.

Трінкуло Стефано!.. Якщо ти — Стефано, торкнись мене, заговори до мене. Я ж бо Трінкуло — не бійся, — твій добрий приятель Трінкуло!

Стефано Коли ти Трінкуло, вилазь звідти. Я потягну тебе за менші ноги. Якщо тут є ноги Трінкуло, то це саме вони... Ти таки справді Трінкуло! Та як же ти вибрався з такої почвари? Хіба вона ходить до вітру Трінкулами?

Трінкуло Я думав, що її вбило громом... А ти не втопився, Стефано? Тепер я бачу, що не втопився. А буря вже минула? Я від неї заховався під хламиду оцього мертвого бовдуряки. А ти живий, Стефано? О Стефано, два неаполітанці врятувались!

Стефано Не труси мене, будь ласка, — у мене слабкий шлунок.

Калібан

(убік)

От приязні створіння, як не духи!

От добрий бог, — питво небесне в нього!

Навколішки я стану перед ним.

Стефано Як же ти врятувався? Як же ти потрапив сюди? Поклянись оцією пляшкою, що скажеш правду, як ти сюди потрапив. Я врятувався на бочці вина, яку моряки викинули за борт, клянусь цією пляшкою. Я її з кори власноруч зробив, як тільки на берег вибрався.

Калібан Я клянусь цією пляшкою, що буду вашим вірним підданцем, бо питво ваше — небесне.

Стефано Отже, присягнись розповісти мені правду, як ти врятувався!

Трінкуло Я доплив, чоловіче, до берега, мов та качка. Присягаюсь, я можу плавати, мов качка.

Стефано Бери, цілуй цю книжку.

(Дає Трінкуло пляшку)

Хоч ти плаваєш, мов качка, а вийшов з тебе добрий гусак.

Трінкуло О Стефано! Маєш багато такого?

Стефано Повну бочку, чоловіче. Мій льох отам, у скелі над морем. Там я й сховав своє вино. Ну, як воно, бовдуряко? Як твоя трясця?

Калібан Ви сюди з неба зішли?

Стефано З Місяця, кажу тобі. Я був отим чоловіком, що на Місяці живе.

Калібан Та вас я бачив, богом звав я вас.
Моя панянка якось показала
Мені і вас, й собаку вашу, й куш.

Стефано Добре, іди клянись, цілуй книгу. Я наповню її зараз новим змістом. Клянись.

Калібан п'є.

Трінкуло Присягаюсь небом, це якась дурноверха потвора. Я її боявся, а вона така хирлява... Чоловік з Місяця! Дурна легковірна потвора! Добре хлебчеш, страховиську, їй-богу, добре!

Калібан Я радо вам усі місця родючі
Тут покажу. Я буду цілувати
Вам ноги. Тільки будьте в мене богом!

Трінкуло Присягаюсь богом, це хитре страховисько — та ще й п'яниця! Як тільки цей бог його засне,— вкраде в нього пляшку.

Калібан Вам ноги буду цілувати, стану
Підданцем вашим.

Стефано Добре, ставай навколішки, клянись.

Трінкуло Я вмру від сміху, дивлячись на цю потвору з гововою цуценяти. От мерзенне страховисько! Так і хочеться добре його відшмагати.

Стефано На, цілуй.

Трінкуло Щоб ця потвора, бува, не напилась. Огидне страховисько!

Калібан Я покажу джерела вам найкращі,
І ягоди збиратиму для вас,
І рибу я ловитиму, і дрова
Носитиму. Нехай чума ухопить
Мойого пана, що гнітить мене!
Я дров йому не занесу, піду я
За вами. Ви — чудесний чолов'яга!

Трінкуло Кумедне страховисько! Зробило собі чудо з бідного п'яниці.

Калібан Ходім, благаю,— там я диких яблук
Вам назриваю, й земляних горіхів
Я нігтями довжезними нарию,

Я гнізда сойок покажу, навчу
Ловити мавп, я чаєнят на скелях
Для вас дістану. Підете зі мною?

Стефано Будь ласка, веди, але без зайвих балачок...
Трінкуло! Наш король і всі наші загинули, отже, ми тут будемо панувати.

(До Калібана)

На, неси мою пляшку... Друже Трінкуло, зараз ми наповнимо її знову.

Калібан

(п'яний, починає співати)

«Пане мій, прощай, прощай...»

Трінкуло От горласта потвора, от п'яна потвора!

Калібан

Годі натягав я дров,
Риби віддавав улов,
Посуд мив,
Чистив стіл, як ти велів!
Бан, бан, бан, Ка... Калібан,
Нині в тебе інший пан!

Свобода, гей! Гей, свобода! Гей! Гей, свобода!

Стефано Ну, браве страховисько, показуй дорогу.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Перед входом до Просперової печери.

Входить *Фердінанд*, несучи на плечі колоду.

Фердінанд

Розвага часом тягарем буває,
А труд стає відрадою; шляхетність
Міцніє в скруті; скромна поведінка
Приводить до збагачення душі.
Для мене був би цей негідний труд
Огидним і тяжким, але вона,
Моя владарка, вміє оживляти

Просперо

(убік)

Бідна! Ти вже заразилась,—
Тому й сюди прибігла.

Міранда

Ви зморились?

Фердінанд

О ні, шляхетна панно,— свіжість ранку
Й увечері приносите мені ви.
Благаю вас, назвіть своє наймення,
Щоб міг в молитві згадувать.

Міранда

Міранда.

(Убік)

Я батькову зламала заборону!

Фердінанд

Міранда — значить це: чудесна. Справді
Достойні ви вершини чудування,
Дорожчі від усіх багатств земних!
Прихильно я, бувало, приглядався
До багатьох жінок, і полонили
Їх милозвучні голоси мій слух.
Чесноти декількох із них мені
Подобались, але вони ніколи
Душі моєї не вражали,— згодом
Вбачав я в їх шляхетних рисах вади,
Що плямували гідність їх, а ви...
Ви — незрівнянна, досконала ви,
Як жодна жінка в світі!

Міранда

Я не знаю

З моєї статі анікого. Я
Не бачила облич жіночих, окрім
Свого обличчя, як дивлюсь у люстро.
А з тих, кого назвати б я могла
Чоловіками, бачила лиш двох:
Це вас, мій друже, і мого батька.
Які із себе інші — я не знаю,
Але клянусь щотливістю своєю,
Найбільшим скарбом в посагу моєму,
Що приятеля ліпшого за вас
Я не бажаю у житті. Не можу
В уяві я створити образ кращий,
Ніж ви... Проте я щось розгомонілась,
Забула геть про батькові повчання!

Фердінанд

Мірандо, за походженням своїм
Я — принц, а може, нині і король.
О, краще б це не сталося!.. Так огидла

Мені робота підневільна, мовби
М'ясиста муха сіла на вуста.
Послухайте слова з душі моєї:
В ту мить, коли я вгледів вас, всім серцем
Слугою вашим став; заради вас
Зробився тут терплячим носієм
Оцих колод.

Міранда

Мене ви покохали?

Фердінанд

О небеса! О земле! Ви засвідчіть
Моє палке кохання, підтвердіть
Мою правдивість! І якщо брешу —
Хай все добро для мене стане лихом!
Я більше від усього на землі
Кохаю вас, ціную і шаную!

Міранда

Яка дурна я: плачу, хоч від щастя
Радіти треба!

Просперо

(убік)

От чудова зустріч
Двох серць закоханих! Хай небеса
Благословлять любов цю, щоб вона
Цвіла між них.

Фердінанд

Ви плачете? Чому?

Міранда

Тому, що я не можу вам віддати
Того, що хочу, і не можу взяти
Того, що від життя мені любіше...
Це все дурниці! Що хитріше криеш
Своє чуття, то дужче викриває
Воно себе кінець кінцем. Тож геть
Ці соромливі хитрощі! Хай мною
Керує проста і свята невинність!..
Якщо мене захочете ви взяти —
Дружиною вам стану; а як ні —
Служницею вам буду я до смерті.
Ви можете за подругу мене
Собі не брать, але вам слугувати
Не можете заборонить.

Фердінанд

О панно,

Це я — ваш раб. Наказуйте мені.

Міранда

Ви згодні одружитися зі мною?

Фердінанд

О, так же радо, як радіє раб,
Здобувши волю, Ось моя рука.

Міранда А ось моя, і серце — з нею... Зараз
На півгодини мушу я піти.

Фердінанд Вам тисячі найкращих побажань!

Міранда і Фердінанд виходять у різні боки.

Просперо Хоч я не можу, як вони, радіти,
Бо це для них досіль незнана радість,
Але радію, як ніколи... Час
Засісти знов за книги,— я повинен
Упорать до вечері безліч справ.
(*Виходить*)

СЦЕНА 2

Інша частина острова.

Входять Стефано і Трінкуло, за ними — Калібан.

Стефано І не кажи! Коли спорожнимо цю бочку, питимем воду. Але до того — води ані краплини. Отож уперед, курсом далі!.. Гей, слуго-страховиську, випий за мое здоров'я!

Трінкуло Слуга-страховисько — найбільша глупота цього острова. Він каже, що на острові є п'ятеро людей — з них уже нас трое. Якщо й ті двоє мають такі ж голови, як наші, то вся держава хитається.

Стефано Пий, слуго-страховиську, коли наказую... Диви, твої очі майже під лоб залізли.

Трінкуло А де ж їм іще бути? Це було б таки справді страшне страховисько, якби вони в нього залізли під хвоста.

Стефано Мій служник-потвора втопив свого язика в вині, а мене і море не змогло втопити. Я плавав туди й сюди миль тридцять п'ять, клянусь небом, доки добився берега... Будеш ти, страховиську, моїм заступником або моїм прапорonosцем.

Трінкуло Заступником ще так-сяк, а прапорonosцем — ні Як він носитиме прапор, коли й стояти не годе?

Стефано Ми не будемо бігати, мосьє страховиську.

Трінкуло Де там бігати! Полягаєте, як собаки, і слова не скажете.

Стефано Скажи ж, бовдуряко, хоч слово, якщо ти добрячий бовдуряко.

Калібан Дозвольте, пане, щобіт вам полизкаться,
Йому ж я не слуга,— він боягуз.

Трінкуло Брешеш, дурна потворо! Я можу навіть страж-
никові дати стусана. Скажи, безглузда рибо,— може бути боягу-
зом людина, що випила стільки вина, як я сьогодні? Ти зводиш
отаку потворну брехню, бо ти сам — напівпотвора, напівриба.

Калібан

(до Стефано)

Послухайте, як він з мене глузує! І ви дозволяє-
те, мій владарю?

Трінкуло Він каже «владарю»! І як може бути навіть по-
твора таким дурилом!

Калібан О-о! Знов! Загризїть його до смерті, благаю!

Стефано Трінкуло, прикуси язика. Як почнеш бунтувати,
то на першій гілляці... Бідолашне страховисько — мій підданець,
і я не дам його зневажити.

Калібан Я дякую, шляхетний мій владарю!
Дозвольте знов звернутися з проханням.

Стефано Згоден. Падай навколїшки і проси, а я стояти-
му, Трінкуло теж.

Входить невидимий Аріель.

Калібан Як я вже вам казав,— я раб у тирана, у чаклу-
на, що хитрощами виманив у мене цей острів.

Аріель Брешеш!

Калібан Ні, сам ти брешеш, балакуча мавпо!
Бодай тебе мій пан могутній вбив!
Я не брешу!

Стефано Трінкуло, коли ти ще раз переб'єш його роз-
повідь, то я оцим кулаком виб'ю тобі зуби.

Трінкуло Та я ж нічого не казав.

Стефано Ну, то цить — і ні слова.

(До Калібана)

Кажи лалі.

Калібан Отож цей острів чарами у мене
Він виманив. Нехай величність ваша
Йому за мене відомстить. Я знаю,
Що ви — відважний, можете, а той,—
Той — боягуз, не може.

Стефано

Справді так.

Калібан Ви б островом тоді заволоділи,
А я б слугою вашим вірним став.

Стефано Як же це зробити? Ти можеш мене запровадити до нього?

Калібан Так, так, мій пане. Приведу до нього,
Коли він спатиме,— тоді ви зразу
Забийте цвях у голову йому.

Аріель Ти брешеш! Ти цього зробить не зможеш!

Калібан О клятий блазень! От строката погань!
Нехай його поб'є величність ваша
І пляшку в нього відбере,— нехай
Він п'є собі саму морську водицю,
Бо я йому джерел не покажу.

Стефано Трінкуло, стережись,— ще одне слово до чудовиська, і, клянусь цим кулаком, я вижену геть за двері свою добрість і зроблю з тебе в'ялену тараню.

Трінкуло Що ж я зробив? Я ж не сказав нічого. Краще відійду я собі далі.

Стефано Хіба ж не ти сказав, що він бреше?

Аріель Ти брешеш!

Стефано Я теж брешу? Так ось тобі!
(*Б'є Трінкуло*)

Як це тобі до смаку, то скажи ще раз, що я брешу.

Трінкуло Я ж не казав, що ти брешеш. Ти позбувся і розуму, і слуху. Пранці на неї, на твою пляшку! Ось до чого доводить вино і пияцтво. Хай би здохло твоє страховисько, хай би чорт відгриз твої кулаки!

Калібан Ха-ха-ха!

Стефано Ну, розповідай далі. А ти відійди трохи вбік.

Калібан Іще його побийте,— незабаром
Я теж почну дубасити його.

Стефано Ти відійди, а ти розповідай.

Калібан Як я казав, він по обіді спить,
Йому вві сні і провалить ви череп,
Але спочатку заберіть книжки,
Тоді ломакою по лобі вдарте,
Чи пакола у черево всадить,

Чи перетніть горлянку. Не забудьте:
Насамперед всі книги заберіть,
Бо він без них дурний, як я. Тоді
Не може він наказувати духам,
Вони ж його ненавидять, як я.
Спалить всі книги! Має він багато
Всялякого надіб'я,— як він каже,—
Щоб прикрашати дім свій, та найбільша
Оздоба в нього — це краса дочки,
Яку він незрівнянною звиває.
В житті не бачив я жінок, крім неї
Та матінки моєї Сікоракси,
Але вона затьмила Сікораксу,
Бо щось мале марніє поряд з більшим.

Стефано Невже вона така прегарна дівка?

Калібан Повірте, пане, що обіймів ваших
Вона достойна й добрий дасть приплід.

Стефано Страховиську, я вб'ю цього чоловіка! Його дочка і я станемо королем і королевою,— хай живуть наші королівські величності! А Трінкуло і ти будете віце-королями. Як тобі подобається цей задум, Трінкуло?

Трінкуло Чудово!

Стефано Дай мені руку. Пробач, що я набив тебе, але доки житимеш, тримай язик за зубами.

Калібан За півгодини він засне напевне,—
Його вб'єте ви?

Стефано Далебі, уб'ю.

Аріель Я розповім володарю своєму.

Калібан Мене ви звеселили! Я радію!
А нумо забавляйтесь! Заспівайте
Тієї пісні, що уже співали.

Стефано Згоден, страховиську,— на всі твої бажання згоден. Нумо, Трінкуло, заспіваймо!

(Співає)

«Смійтесь, глуміться, смійтесь, глуміться,—
Воля думкам!»

Калібан Не так співалосьь.

Аріель грає цю пісню на сопілці і б'є в барабан.

Стефано Що це таке?

Трінкуло Це звуки нашої пісні, але награв її якийсь Ніхто.

Стефано Якщо ти людина, то покажись у своїй справжній подобі, а якщо диявол — явись, як здувається.

Трінкуло О, прости мої гріхи!

Стефано Як помremo, тоді за всі борги сквитаємось.
Я тебе не боюсь. Господи, помилуй нас.

Калібан Ви злякалися?

Стефано Ні, страховиську, тільки не я!

Калібан Не бійтеся: цей острів повен звуків
І голосів солодких, добровісних.
Тут часом сотні інструментів разом
Гудуть мені у вуха, а часами,
Прокинувшись, я раптом чую голос,
І знов мене він ніжно присипляє,—
Тоді я бачу в снах розкриті хмари,
Що обсипають золотом мене,
І хочеться, прокинувшись, ще спати,
Щоб знову бачити такі от сні.

Стефано Гарне буде в мене королівство — музика задурно.

Калібан Якщо вб'єш Просперо.

Стефано Це невдовзі станеться, я пам'ятаю, що ти розповів.

Трінкуло Звуки даленіють. Ходімо слідом за ним і кінчимо нашу справу.

Стефано Веди, страховиську, ми підем за тобою. Хотів би я глянути на цього барабанщика,— гарно він тарабанить.

Трінкуло Ідеш? Я за тобою, Стефано.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша частина острова.

Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало, Адріан, Франціско та інші.

Гонзало Клянусь, королю, дівою святою,—
Не можу йти, болять кістки старечі.
Блукаємо ми тут, як в лабіринті,

І навропростець, і манівцем. Дозвольте
Хоч трохи відпочить.

Алонзо Старий мій друже,
За це не буду вам я дорікати,
Бо й сам знеміг од втоми, аж думки
Поплутались. Сідаймо й відпочиньмо.
Віднині я зрікаюсь тих надій,
Якими улещав себе. Він згинув,
І марно ми його шукаєм. Море
Глузує з наших пошуків даремних
На цій землі. Така вже, видно, доля.

Антоніо *(нишком до Себастьяна)*
Радію я, що він надії зрікся,
Та не зрікайтесь наміру і ви,
Хоча не вийшло вперше.

Себастьян З ним кінчу я,
Аби нагода.

Антоніо От вночі сьогодні!
Вони не зможуть, натомившись, в мандрах,
Так пильнувати, як на свіжі сили.

Себастьян Ні слова більше. Уночі сьогодні.
Дивна й урочиста музика.

Алонзо Що це бринить? Послухайте-но, друзі!

Гонзало Яка прекрасна музика лунає!

Вгорі з'являється Просперо, невидимий. Входять різні дивовижні
постаті, несучи стіл з усілякими стравами; вони починають танцювати навкруг
стола, рухами й поклонами вітаючи короля та запрошуючи його і почет до сто-
лу. Потім зникають.

Алонзо Рятуй нас, боже! Що таке було тут?
Себастьян Живі ляльки. Тепер і я повірю
В дива усякі, і в єдинорогів,
І в дерево у нетрях аравійських,
Що фенікси собі за трон обрали,—
Царює, кажуть, фенікс там і нині.

Антоніо Я вірю в це, я вірю в неймовірне.
Клянусь, що правда розповіді ці.
Мандрівники ніколи не брехали,
Хоч вдома з них глузують всякі дурні.

Гонзало Якби в Неаполі я розповів
Про те, яких тут остров'ян побачив
(Бо, певне, це з'являлись нам тубільці),—
Ніхто і не повірить, що вони
Під образом чудних потвор таять
Лагідності і ввічливості більше,
Ніж наше плем'я.

Просперо

(вбік)

Ви, мій чесний пане,
Сказали слушно: гірший дехто з вас
За демона.

Алонзо

Ніяк я не отямлюсь!
Ці образи, ці рухи, це звучання
Думки без мови виражають. Так,
Що наша мова їм і не потрібна.
Було це схоже на німу розмову.

Просперо

(вбік)

Не вихваляй — зажди-но, чим кінчиться.

Франціско

Як по-чудному зникли всі!

Себастьян

Нехай,
Бо головне, що страви залишились,
А в нас є шлуки. Покуштуйте, пане,
Чогось із цих наїдків.

Алонзо

Ні, нізащо!

Гонзало

Королю, вам нема чого боятись.
В дитинстві ми не вірили, що десь
Існують люди, жителі гірські,
В яких є вола, як в биків,— звисають
М'ясні мішки у них із ший. Хіба
Ми вірили, що люди є, в яких
Лише на грудях? Те, що ми самі
Уздріли тут, примушує нас вірить
Усім оповіданням мореплавців.

Алонзо

Піду і попоїм, хоч би й останнім
Для мене був оцей обід. Нехай!
Все краще проминуло. Так ходімо ж
Укупі їсти, герцогу, мій брате!

Блискавка і грім. Входить Аріель у вигляді гарпії. Махає крилами над столом, і всі страви дивним чином зникають.

Аріель   Переді мною — три злочинці. Доля,
Яка керує світом цим, звеліла
Розбурхатись ненаситному морю
І викинуть вас на пустельний острів,
Бо ви не гідні жити між людьми.
Я вас отут на безум прирікаю!

Алонзо, Себастьян та інші вихоплюють мечі.

У нападі безумства люди здатні
Самі вбиватись, вішатись, топитись.
Гей ви, шаленці! Я й брати мої
Є посланцями долі. Той метал,
З якого ваші викуто мечі,
Не може розітнути люту бурю
Або завдати пружній хвилі ран,—
Так само він не може розрубати
Найменшої пір'їни на мені.
Я — невразливий, як і духи всі.
Якби ви нас схотіли уразити,
То затяжкими стали б ці мечі,—
Їх не піднесли б ваші кволі руки.
Згадайте,— я й прийшов вам нагадати,—
Як ви утрюх прогнали із Мілана
Чеснотливого Просперо, віддавши
Його на ласку моря. Вкупі з ним
Було дитя невинне. Не забула
Про це злочинство влада вищих сил,
Вона лише чекала на нагоду
І от підбурила і море, й берег,
І все живе чинити вам біду,
У вас віднявши спокій, а в Алонзо
Віднявши й сина. Тут на вас чекає
Повільна згуба, гірша, ніж смерть.
Вона за вами йтиме крок за кроком,
І гнів її на цій землі безлюдній
Знайде вас всіх,— єдиний ваш рятунок
У каятті і чесному житті!

Аріель під гуркіт грому зникає. Грає ніжна музика; знову з'являються чудні постаті. Вони, кривляючись, танцюють, потім виносять геть стіл,

Просперо   Вдавав ти добре гарпію із себе,
Мій Аріелю: гарний був і хижий,
Дотримувався слів моїх, казав
Усе як треба. Інші духи теж

Попрацювали вправно,— чари діють,
Шаліють з ляку вороги мої.
Вони тепер в моїх руках. Тим часом
Покину їх, піду до Фердінанда,
Що, як вони гадають, в морі згинув,
І до моєї любої дитини.
(*Виходить*)

Гонзало Я вас, королю, небом заклинаю,—
Чому ви стали й дивитесь так дивно?

Алонзо О жах, о жах! Мені здавалось, наче
Мене картали гнівні хвилі, й вітер
На мене гув, і грім гримів органом,
Наймення Просперо прогуркотівши.
Ось через що мій син — на дні морському,
Де я його шукатиму, пірнувши
В пучину глибше, ніж сягає лот.
Там коло сина ляжу.
(*Виходить*)

Себастьян Поодиначі
Я переб'ю чортів цих легіон.

Антоніо Охоче буду вашим секундантом.

Себастьян і Антоніо виходять.

Гонзало Вони утрюх шаліють. Їхні душі
Тяжка провина повагом вбиває,
Мов та трутизна, що роками діє.
Благаю вас, молодші ви й спритніші,
Біжіть за ними і завадьте їм
Вчинити те, на що підбурить безум.

Адріан За мною всі! Мерщій ходім за ними!

Виходять.

СЦЕНА I

Перед входом до Просперової печери.

Входять Просперо, Фердінанд і Міранда.

Просперо Хоч строго я поведився з тобою,
Та зараз ти дістанеш нагороду:
Ту нитку я віддам тобі, яка
Мене з життям еднає. Навіть більше,—
Віддам тобі я ту, задля якої
Живу на світі. Ось її рука.
Чинив тобі образи я навмисне,
Щоб випробі піддять твоє кохання,
І витримав ти іспит цей чудово.
Ось нині перед богом я тобі
Вручаю дар найбільший, Фердінанде,
Ти не глузуй з моїх похвал дочці,—
Побачиш сам, що ці похвали менші,
Аніж її чесноти.

Фердінанд Вірю вам,
І жоден із оракулів не зможе
Моеї віри похитнуть.

Просперо Нехай
Моя дочка моїм дарунком буде,
Для тебе ж буде гідним надбанням,
Але якщо, не дочекавшись шлюбу,
Ти розлетеш її вінок дівочий,—
Тоді небесного благословення
Не жди своєму шлюбові. О ні!
Зневага, чвари та їдка відразу
Колючим бур'яном тоді засіє
Постелю вашу спільну, аж вона
Зненависною видасться обом.
Отож шануйся, доки Гіменей
Посвітача свого вам не засвітить.

Фердінанд Як вірю я в довершення надій,
В своє життя, в своїх дітей майбутніх,
В своє кохання, що в мені палає,
Так ти повір, що ні нагода зручна,

Ні мла печер, ні зваба духів злих
Ніколи не здолають обернути
Мою любов на хіть, щоб геть потьмаривсь
Отой прекрасний і святковий день,
Коли мені здаватиметься, наче
Закуто ніч в кайдани під землею
Чи Геліоса коні скалічили.

Просперо Сказав ти гарно. Сядь же біля неї
І розмовляй,— вона тепер твоя.
Гей, Аріелю, слуго мій ретельний!

Входить Аріель.

Аріель Чого бажає пан мій? Я прийшов,
Просперо Мені достойно послужив і ти,
І менші духи, але я повинен
До тебе ще звернутися з наказом:
Піди поклич сюди всю зграю духів,
Які тобі підвладні, накажи
Ім не баритись. Хочу показати
Я парі молодих хоч дещо з чарів
Свого мистецтва. Я пообіцяв
Ім це зробити, і вони чекають.

Аріель Чи духів зараз кликати?
Просперо Негайно.

Аріель Ви прокажете умить
«Йдіть сюди» чи «геть летіть»,
Як уже всі духи враз
Прилетять сюди до нас.
Пане, любий я для вас?

Просперо О так, мій спритний Аріелю! Тільки
Ти перед нами не з'являйся, доки
Я не гукну.

Аріель Гаразд, я зрозумів.
Просперо

(до Фердінанда)
Ти стережись, пильнуй своєї клятви,
Не дай сваволі пустошам любовним,
Бо найсильніші клятви, мов солома,
У полумені пристрасті згорають.
Отож шануйсь; а ні — то попрощайся
З обіцанням.

Фердінанд

Я запевняю, пане:
Покров чеснот, мов білий чистий сніг,
Вгорнув у мене серце,— він загасить
Палке буяння пристрасті.

Просперо

Я вірю.
Явись, мій Аріелю! Хай примчить
Сюди вся зграя духів,— що їх більше
Ти за собою приведеш, то краще.
Явись!
(До Фердінанда і Міранди)
Тепер дивіться і мовчіть.

Грає ніжна музика. З'являється Ірида.

Ірида

Цереро-пані! Ти поля покинь,
Де спіє жито, біб, овес, ячмінь,
Зелені схили — випаси отар,
В красу лілей, півоній, ненюфар
Убрані Квітнем береги ріки,
Де німфи в'яжуть запашні вінки!
Покинь ліси, де в затишку дібров
Засмучені коханці мають схов!
Покинь сади, де виноград розцвів!
Круті скелясті береги морів,
Де спочивати любиш ти, покинь!
Я — вісниця цариці всіх богинь,
Веселка, арка райдужна води,—
Наказую: на гало це сюди
З тобі підлеглих дальніх володінь
Для зустрічі з царицею прилинь!
Священні пави вже до нас летять.

Юнона спускається в своїй колісниці.

Цереро щедра, йди її вітати!

Входить Церера.

Церера

Тобі, барвиста віснице, привіт!
Юпітера дружині ти як слід
Слугуєш — сиплеш з ясно-жовтих крил
Роси краплини на квітчастий діл,
Блакитну арку зводиш в світлій млі,
Серпанок пишний стелеш по землі.
Скажи — чому на цю галяву нас
Зібрав цариці нашої наказ?

Ірида Союз любові, серць невинних жар
Благословити і достойний дар
Ім скласти.

Церера Райдуго, скажи мені:
Венера з сином з нею йде чи ні?
Відтоді, як Венерин Купідон
Зробив усе, щоб в мене вкрав Плутон
Укохану дочку,— без вороття
У тьму нічну пішло моє дитя.
Тож недарма прокльони шлю свої
Венері й сину всліплого її.

Ірида Не бійся, тут її не стрінеш ти.
Я бачила богиню з висоти,—
Запрігши в колісницю голубів,
Вона із сином, що стрілу гострив,
На гору Пафос мчала крізь блакить.
Вони гадали, ніби пощастить
На шлях розпусти звабить молодих,
Та молоді зrekliся шлюбних втіх
До тих часів, коли їм в тьмі ночей
Посвітача запалить Гіменей.
Коханка Марса вражена була,—
Назад вернулась пущена стріла.
Венерин син зламав з досади лук,
Поклявся більш не завдавати мук
Людським серцям. Він добрим хлопцем став
І з горобцями бавитись почав.

Церера Сама цариця поспіша сюди,—
Іде Юнона. Чую звук ходи.
Входить Юнона.

Юнона О щедра сестро, як же ти живеш?
Благослови цю юну пару теж,—
Хай квітне щастя і для них самих,
І для дітей, що зродяться у них!
(Співає)
«Шану, радощі, достатки
Майте вічно ви й нащадки!
Хай проходить щастя час —
Спів Юнони тішить вас».

Церера
(співає)
«Хай земля дає вам сили,
Щоб комори не лустіли,

Сік точився з винограду,
Гнулись плодом віти саду,
Щоб для вас весна чудова
Після жнив верталась знову.
Хай скупий минає час —
Спів Церери тішить вас».

Фердінанд Видовище і справді чарівне.
Яка гармонія! Скажіть мені —
Це духи?

Просперо Так, це духи. З їхніх жител
Я чарами їх викликав сюди —
Виконують вони моє бажання.

Фердінанд Я жив би вічно тут. Могутній батько,
Дружина гарна — це хіба не рай?

Юнона з Церерою шепочуться, а тоді дають Іриді якесь доручення.

Просперо Уважні будьте, діти! Щось важливе
Юнона переказує Церері.
Видовище не скінчено. Мовчіть же,
Щоб не розвіять чаклувань моїх.

Ірида О німфи рік, наядами ще звані,
Прекраснозорі, в пишні квіти вбрані!
Юнона вас зі всіх річок навкруг
Сюди скликає на зелений луг.
Явітьсь, німфи, відсвяткуйте з нами
Союз любові між двома серцями!

З'являються німфи.

Гей ви, жінці в солом'яних брилях!
Втомила вас робота на полях,—
Примусив Серпень добре потрудитись,
Та годі праці! Нумо веселитись!
Тут вас зустріне юних німф гурток,
Почніте з ними свій сільський танок!

Входять кілька жінок, одягнених по-сільському. Вони беруться з німфами за руки й починають граціозно танцювати. Наприкінці їхнього танцю Просперо раптом, наче отямившись, підводиться й починає говорити.

Просперо

(убік)
Забув я зовсім про огидну змову,
Що Калібан зі спільниками склав:

Мене він хоче вбити. Час надходить.

(Звертається до духів)

Спасибі вам. Доволі. Всі зникайте!

Лунає дивний глухий звук, і привиди зникають.

Фердінанд От диво — знову батько твій розгнівавсь,
Палає люттю. Що з ним?

Міранда

Я ніколи

Не бачила ще батька отаким —
Розлючений він тяжко і похмурий.

Пресперо

Ти розгубився, сину, й стурбувався.
Розвеселись. Кінчилася вистава.
Акторами в ній виступали духи,—
Вони тепер розтанули в повітрі,
В прозорому повітрі. Ось так само,
Як і хистке єство цього видіння,
Розкішні замки, і священні храми,
І хмарами увінчані вершини,
І вся земна велика куля, все,
Що бачимо навкруг,— безслідно зникне,
Мов привиди безплотні, мов хмарини.
Ми створені із сновидінь. І сном
Оточене життя маленьке наше...
Хвилююсь я. Пробачте, що нездужав,—
Збентежено старий мій мозок, діти,
Та хай ця слабкість не турбує вас.
Ідіть, я прошу, до печери,— там
Спочиньте трохи. Я пройдуся тим часом
Та угамую збуджені думки.

Фердінанд

Міранда

Бажаєм спокою.

Пресперо

Я вдячний вам.

Фердінанд і Міранда виходять.

Явись до мене, Аріелю, швидше,
Ніж прилітає думка.

Входять Аріель.

Аріель

Появився

Я з вашими думками разом, пане.
Чого бажаєте?

Пресперо

Нам, духу, час
Приготувати зустріч з Калібаном.

- Аріель* Володарю, коли я виступав
Тут в образі Церери, то надумав
Сказати вам про це, але боявся.
Що можете розгніватись на мене.
- Просперо* Скажи, де ти покинув тих паскуд?
- Аріель* Як я уже вам говорив, вони,
Напившись до нестями, поробились
Такі хоробрі, аж повітря б'ють,
Бо зважилось воно на них війнути,
Лупцюють землю, бо вона торкалась
До їхніх ніг, але про намір свій
Вони, хоча й сп'яніли, пам'ятають.
Коли почав я в барабан свій бити,
Вони нашоршились, мов жеребці,
Стрибати стали, вирячили очі,
Носами пнулись музику понюхати.
Я так причарував їх, що вони
За мною, наче ті телята, бігли
Крізь дрік і терня. Колючки їм шкіру
Геть покололи. Я покинув їх
В смердючому болоті, де по шию
Вони загрузли,— як там не танцюють,
З багниська ніг не витягнуть.
- Просперо* Ти, пташко,
Поводивсь добре, тільки ж невидимим
Побудь іще. Піди-но до печери,
Там є старі строкаті лахмани,—
Неси сюди їх, зробим з них привабу
Для злодіїв.
- Аріель* Я вже лечу, лечу!
(*Виходить*)
- Просперо* Цей Калібан — він чорт, поріддя чорта.
Його не зміниш ласкою. Мій труд,
Моя лагідність — все дарма, дарма!
Тепер він став на вдачу ще лихіший,
На вид — гидкіший... Я провчу їх так,
Аж заревуть.

Входить з купою яскравого одягу *Аріель*.

Розвісь це на мотузці.

Просперо й *Аріель* залишаються невидимими. Входять *Калібан*, *Стефано* і *Трінкуло*, зовсім мокрі.

Калібан Я прошу вас, підходьте потихеньку,
Щоб кріт сліпий — і той вас не почув,
Ми вже добрались до його печери.

Стефано Страховиську, твоя фея,— хоч ти й казав, що це добра фея,— пожартувала з нами гірше за блудний вогник.

Трінкуло Страховиську, я ввесь просмердівся кінською сечею, аж мій ніс прикро обурюється.

Стефано І мій також... Чуєш, страховиську? Якщо я розгніваюсь на тебе, то начувайся...

Трінкуло Станеш ти пропащим страховиськом.

Калібан Зласкавтесь, пане, потерпіть ще трохи,
Бо нагорода, що для вас готую,
Розвіє прикрість. Говоріть отут
Лиш пошепки, так ніби зараз північ.

Трінкуло Все це добре, але загубити в болоті пляшки...

Стефано Це не тільки ганьба й нещастя, страховиську, але й незмірна втрата.

Трінкуло Для мене це гірше, ніж купання в болоті. Ось така вона, твоя добра фея, страховиську!

Стефано Я розшукаю свою пляшку, хоч би знов по вуха загруз.

Калібан Королю, прошу — заспокойтесь. Гляньте:
Он там є вхід до їхньої печери.
Ввійдіть туди, вчиніть свій добрий злочин,—
І острів цей навіки вашим стане,
А я, ваш Калібан, навіки буду
Покірним вашим черевиколізом.

Стефано Дай руку. В мене починають народжуватись
кровожерні думки.

Трінкуло О королю Стефано! О вельможний! О вельможний!
О достойний Стефано! Глянь, який тут для тебе одяг наготовано.

Калібан Покинь, дурило! Це лише лахміття.

Трінкуло Еге, страховиську, ми знаємо, що таке лахміття... О королю Стефано!

Стефано Стягни-но оту мантию, Трінкуло. Клянусь кулаком, я візьму її собі.

Трінкуло Вона належить твоїй величності.

Калібан Нехай тебе водянка вдавить, дурню!
Чого вчепивсь за дрантя це? Покинь!
Насамперед його забити треба,
Інакше він прокинеться,— тоді
Нас обскубе від голови до п'ят,
Зробивши з нас насправді дивне дрантя.

Стефано Спокійніше, страховиську... Пані Мотузко, чи це не мій камзол? Ось він на мотузці. Слухай, камзоле, тут твоя ворса так обітреться, що станеш ти лисим камзолом.

Трінкуло Атож, атож. Тягнімо й те, що на мотузці і що під мотузкою,— так і личить твоїй величності.

Стефано Дякую за жарт. Ось тобі вбрання за це. Дотепність не залишиться без нагороди, доки я король в цій країні. «Тягни й те, що на мотузці і що під мотузкою»,— чудове гасло твоя головешка вигадала. Ось тобі за це ще одна одежина.

Трінкуло Іди сюди, страховиську,— намасти пташиним клеєм пазури і витягай решту.

Калібан Не хочу я. Ми тільки час марнуєм.
Глядіть, щоб нас чаклун не обернув
На вузьколобих мавп чи на казарок.

Стефано Страховиську, давай свої лапи! Допоможи перенести все це туди, де я сховав барило з вином, а то вижену тебе з мого королівства. Мерщій! Неси оце.

Трінкуло І це.

Стефано Так, і це.

Чути гамір полювання. З'являються духи у вигляді хортів і кидаються на злодіїв. Просперо й Аріель нацьковують псів.

Просперо Візьми їх, Горо! Та бери, бери!
Аріель Гуджа, Сріблястий! Кидайся, Сріблястий!
Просперо Гець, Фуріе! Тиране, гець їх, гець!

Калібан, Стефано і Трінкуло тікають, пси за ними — навздогін.

Іди скажи всім духам,— хай вони
Судомою суглоби їхні скрутять
І м'язи стиснуть корчами, а тіло
Так поскубуть, щоб стали шахраї
Плямистіші за барсів чи гепардів.

Аріель Он, чуєте,— ревуть.

Просперо

Нехай їх добре
Попоганяють. Вороги мої
Тепер в руках у мене. Незабаром
Кінчу свій труд,— тоді повітрям волі
Дихнеш і ти, але тепер ходім,—
Мені ще трішки мусиш послужити.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Перед Просперовою печерою.

Входять *Просперо* в своєму чаклунському одязі й *Аріель*.

Просперо Свій задум я небавом завершу —
Не зрадять чари, духи не підманять,
Вперед женеться в колісниці час.
Котра година?

Аріель Шоста. Ви казали,
Що ми повинні труд наш закінчити
О цій порі.

Просперо Атож, я це казав,
Коли уперше зняв на морі бурю.
Скажи, мій духу, де тепер король
І почет весь?

Аріель Я там затримав їх,
Де ви мені звеліли. Полонені,
Сидять вони у липовім гаю,
Який від вітру грот ваш захищає.
І так вони сидітимуть, аж доки
Не зволите їх випустить. Король,
І брат його, і ваш брат — у нестямі,
А інші їх оплакують, смутні
І злякані. Найбільше плаче той,
Кого назвали ви «Гонзало добрим»,—
У нього сльози кануть з бороди,
Як взимку краплі капотять зі стріхи.

Страшенно змучили їх ваші чари,—
Якби ви зараз глянули на них,
Відчули б жаль.

Просперо Ти так гадаєш, духу?

Аріель Коли б я був людиною — на них
Я зглянувся б.

Просперо Я теж стаю добріший,
Коли вже ти, утворений з повітря,
Жалієш їх,— невже мене, такого ж,
Як і вони, не проймуть їхні муки
Жалем ще глибшим? Хоч і завдали
Мені страждань їх злочини, проте
Шляхетний розум дужчий за злостивість,
А милосердність краща, аніж помста,
Якщо вони покаялись — мети
Я досягнув і більш на них не буду
Лютитися. Звільни їх, Аріелю!
Я чари з них зніму, верну їм розум,—
Хай стануть знов вони самі собою,

Аріель Я приведу, мій пане, їх сюди.
(*Виходить*)

Просперо О ельфи гір, струмків, гаїв, озер,
Ви, малюки, очі на пісочку
Сtribати, не лишаючи слідів,
Ганятися за хвилями Нептуна
Чи утікати перед ними! Ви,
Напівляльки, при місячному сяйві
Толочите на пасовиську трави,
А потім їх і вівці не їдять.
Ви любите ночами розважатись,
Вирощуючи по лісах гриби,
І тишитесь, почувши дзвін вечірній.
Хоч ви маленькі, недолугі духи,
Проте від вас я допомогу мав,
Коли яскраве сонце півдня тьмарив,
Скликав вітри, щоб розпочався бій
Між синім небом і зеленим морем,
Коли вливав в удари грому племінь,
Коли скелястий мис я потрясав,
І Зевсів дуб валив його ж стрілою,
І виривав з корінням сосни й кедри.
Мої могутні чари розверзали
Могили й мертвих випускали з них,

Тепер зрікаюсь магії цієї,
Лише небесна музика мені
Потрібна нині, щоб утихомирить
Чуття людей, яких поймаю я шалом.
Як їх вгамують ці солодкі чари,
Тоді зламаю я чаклунське берло,
Його зарию в землю, а книжки
Втоплю у морі глибше, ніж сягає
Свинцевий лот.

Грає урочиста музика. З'являється Аріель; за ним іде, шалено вимахуючи руками, Алонзо в супроводі Гонзало; потім — Себастьян і Антоніо, в такому ж стані, в супроводі Адріана і Франціско. Всі вони входять у магичне коло, яке намалював Просперо, і сплянуть, зачаровані. Просперо дивиться на них і каже, звертаючись до Алонзо:

Хай музика врочиста,
Найкращий лік для розуму шаленців,
Ваш мозок гоїть — в ньому божевілья
Кипить ключем. Спиніться, стійте там,
Де вас я чаклуваннями затримав!..
Гонзало, ти, людино чесна й щира!
Від сліз твоїх течуть і в мене сльози.
Мої причари вже втрачають силу.
Отак світанок, крадькома йдучи,
Розвіює поволи морок ночі,
Як розганяє їх здоровий розум
Туман безумства, що сповив їх мислі.
Гонзало, мій рятівнику шляхетний,
Васале, вірний панові своєму!
За вірність цю тебе нагороджу,
Коли додому повернусь... Алонзо,
Образили ви, скривдили жорстоко
Мене самого і дочку мою.
Ваш рідний брат сприяв вам у злочинстві —
Караєтесь за це ви, Себастьяне!
Антоніо, мій брате, — заглушила
Гордлива честолюбність в тебе в серці
І клич природи, й голоси сумління.
Тепер ти Себастьяна підмовляв
Забити короля, — тож мучся дужче
Сумлінням власним! Я тобі прощаю,
Хоч людського нема в тобі нічого.
В них прибуває розуму потроху, —
Приплив небавом річище наповнить
І зміє з берегів весь мул та бруд.

Мене ніхто ще й досі не побачив
І не впізнав... Подай, мій Аріелю,
Мені з печери меч і капелюх.
Явитися я хочу перед ними.
Таким, яким в Мілані був... Мій духу,
Мерщій прихोдь,— ти скоро будеш вільний!

Входить Аріель І, співаючи, допомагає Просперо вдягнутися.

Аріель «Там, де бджоли п'ють, я п'ю,
На пелюстках квітів сплю,
А коли сова гукне —
Мчить кажан у даль мене.
Так і літо промине;
Радо, радо буду жити
Там, де цвітом вбрані віти».

Просперо Мій Аріелю милий, я без тебе
Журитимусь, але тобі свободу
Повинен повернути. Так, так, так!
Мерщій же невидимкою подайся
На корабель, де в трюмі сплять матроси.
Там капітана й боцмана розбуркай
І приведи до мене. Не барись.

Аріель Шугну, п'ючи повітря перед себе,
Вернусь,— ваш пульс не встигне стукнуть двічі.

Гонзало Лише дива, жахи, тривоги й муки
Витають тут. О, виведи нас, боже,
Із цих страшних країв.

Просперо Королю, гляньте,—
Я — Просперо, міланський герцог, вами
Ображений і гнаний. Щоб довести,
Що це живий із вами розмовляє,
Я обійму і привітаю гідно
На острові своєму вас, королю,
І почет ваш.

Алонзо Чи ви насправді той,
Ким ви зветесь, чи ви — одна з примар,
Які мене тут мучать все,— не знаю,
Та пульс мій б'ється так, як пульс в усіх
Людей із плоті. В мить, коли побачив
Я вас,— упав із розуму мого
Тягар, який мене тягнув у безум.
Дива зі мною кояться!.. Я вам
Негайно ваше герцогство вертаю.

Простіть мені! Та як могли живим
Ви, Просперо, на острів цей потрапить?

Просперо

(до Гонзало)

Дозвольте, мій шляхетний мудрий друже,
Старечість вашу обійнять. Нема
Чеснотам вашим ні межі, ні ліку!

Гонзало

Чи це насправді діється, чи ні?
Я не ручусь.

Просперо

Вас приголомшив острів
Своїми чудесами, тяжко вам
Повірити у дійсність. Всіх вас, друзі,
Вітаю я!

(До Себастьяна й Антоніо нишком)

На вас же, два панки,
Я б гнів його величності накликав,
Якби схотів, то й розповів про зраду,
Та в час такий ні слова не скажу.

Себастьян

(убік)

Сам чорт його устами мовить.

Просперо

Ні!

(До Антоніо)

Я вам, злочинний пане, до якого
Не скажеш: «брате», бо загидиш рот,
Прощаю якнайтяжчий гріх, але
Ви герцогство моє мені верніте!

Алонзо

Якщо ви справді Просперо, скажіть
Докладно нам, як ви урятувались,
Як сталося, що з нами стрілись тут,
Куди години три тому пригнала
Нас люта буря, відібравши в мене —
О, рветься серце від цієї згадки! —
Улюбленого сина Фердінанда.

Просперо

Я вам, величність ваша, співчуваю.

Алонзо

Безповоротна втрата ця. Терпіння
Уже мені відмовило в розраді.

Просперо

Мені здається, що по допомогу
Ви до терпіння навіть не звертались,
Бо я, зазнавши теж такої втрати,
Звернувся до нього і дістав потіху.

Алонзо

У вас є втрата?

Просперо

І така ж велика,
Як ваша, тільки в мене менше змоги
Потішитись в печалі, ніж у вас,
Бо втратив я свою дочку.

Алонзо

Дочку!

О небеса, вони могли б обое
В Неаполі подружжям вінценосним
Щасливо жити! Хай би краще я
Лежав на ложі із морського мулу,
Аніж мій син. Як втратили ви доньку?

Просперо

У час, коли була остання буря.
Я бачу, як дивується все панство,
На нашу зустріч дивлячись, аж розум
В них тьмариться, і думають вони,
Що їхні очі кажуть їм неправду,
Вони мовчать від подиву. Проте,
Хоч ви і геть розгублені, повірте,
Що я насправді *Просперо*, той герцог,
Якого вигнано було з Мілана.
Добувся чудом я сюди на острів,
Де корабель розбився ваш, і став
На острові володарем. Та годі,
Описувати довго день за днем,—
За учтою всього й не перекажеш.
Та перша зустріч — і не час для цього.
Я прошу вас, королю! Ця печера —
Мій дім, у ньому мало служників
І жодного підданця. Завітайте!
Ви герцогство мое мені вернули,—
Я на віддяку хочу скласти вам
Дарунок,— спершу він вас вразить, потім
Урадує не менше, аніж щойно
Урадувало герцогство мене.

Розкривається вхід до печери; видно *Фердінанда* й *Міранду*, що грають у шахи.

Міранда

Шахруєте ви трохи, любий пане,

Фердінад

О ні, моє кохання неоцінне,
Нізащо в світі!

Міранда

Хай не цілий світ,
А королівств із двадцять віддала б,
Як чесно ви зіграли тут.

- Алонзо** Я сина
Утрачу двічі, як ізнов мені
Явився привид.
- Себастьян** Чудо із чудес!
- Фердінанд** Хоч море зле, але і милостиве,—
Даремно я йому прокльони слав!
(Кидається до ніг Алонзо)
- Алонзо** О сину мій, прийми благословення
Від радісного батька. Підведись,
Скажи, як ти сюди попав?
- Міранда** О диво!
Які вродливі я створіння бачу!
Яке прекрасне це поріддя людське!
Який чудесний світ новий оцей,
Де отакі є люди!
- Просперо** Так, цей світ
Для тебе справді новий.
- Алонзо** Хто вона,
Та дівчина, з якою грав ти в шахи?
Знайомий з нею, певне, ти не більше
Як три години. Може, це богиня,
Яка нас розлучила й знов з'єднала?
- Фердінанд** Ні, батьку мій, ця дівчина є смертна,
Хоча її безсмертне провидіння
Мені дало. Тоді, як ми зустрілись,
Не міг я в батька ради попитати,
Бо думав, що навік з ним розлучився.
Це, батьку, донька герцога Мілана,
Багато доброго я чув про нього,
Але ніколи не здивався з ним
Аж дотепер, коли життя удруге
Дістав від нього, дівчина ж оця
Його моїм зробила другим батьком.
- Алонзо** І я для неї другим батьком стану!
Благаю зараз, хоч і дивно це,
В дочки пробачення!
- Просперо** Королю, годі!
Не треба нашу пам'ять обтяжати
Тим, що минуло.
- Гонзало** Ох, якби я-зараз
Не плакав так, то показав би радо

Оці слова: «Богове, гляньте вниз
І молодих вінцем благословіте,
Бо саме ви накреслили для нас
Шляхи сюди!»

Алонзо

Гонзало, так! Амінь.

Гонзало

Отож міланця вигнали з Мілана,
Щоб королями увійшли в Неаполь
Його нащадки? О, радійте, люди,
І золотом на плитах нерушимих
Цю всю подію викарбуйте; сталась
Одна-єдина подорож по морю,
А Кларібель в Тунісі чоловіка
Знайшла собі, а рідний брат її,
Наш Фердінанд, знайшов собі дружину
На острові, де герцогство знайшов
І Просперо, а ми самих себе
Знайшли, побувши не самі собою.

Алонзо

(до Фердінанда і Міранди)
Подайте ваші руки. Хай навек
Одчай і жаль охоплять заздre серце,
Що вам не зичить щастя!

Гонзало

Так! Амінь.

Входить Аріель з капітаном і боцманом, які ідуть за ним, здивовані.

Королю, гляньте! Більшає наш гурт!
Казав же я, що шибениця жде
На цього молодця, отож у морі
Він не потоне.
(До боцмана)

А чому, блюзніре,
Ти лаявся на морі так завзято,
А на землі замкнув свій рот? Кажі,
Які новини?

Боцман

Новина найкраща:
Що короля із його почтом я
Живими бачу. Друга новина,
Що корабель, години три тому
Цілком розстрощений, тепер стоїть
Обладнаний і цілий, як тоді,
Коли на ньому ми рушали в мандри.

Арієль

(нишком до Просперо)

Ще я, мій пане, як туди літав,
Таке зробив.

Просперо

Мій Арієлю спритний!

Алонзо

Тут кояться події надприродні,
Що далі — то дивніші!.. Розкажіть же,
Яким ви чином опинились тут?

Боцман

Королю мій, якби я певен був,
Що це не сон!.. Однак я постараюсь
Все розповісти. Мертвим сном поснувши,
Ми — хтозна-як! — у трюмі опинились.
Нас пробудили верески і крики,
Виття, ревіння, дзенькіт ланцюгів
Та безліч інших страхотливих звуків.
Ми кинулись на палубу, на волю,
Та й бачимо — стоїть наш корабель,
Відважний, справний, справді королівський.
Наш капітан аж підстрибнув, коли
Його побачив отаким. Раптово,
Як уві сні, щось підхопило нас
І от сюди перетягло.

Арієль

Ну як?

Я добре діяв?

Просперо

Пречудово, духу!

Ти будеш вільний!

Алонзо

Ще ніхто з людей

Не потрапляв у лабіринт дивніший
За той, в якому заблукали ми.
Природа тут не все з'ясує нам,
Хіба який оракул розтлумачить.

Просперо

Королю, не обтяжуйте свій розум
Розгадками всіх цих предивних справ.
Я на дозвіллі все вам поясню,
І стане імовірним дивовижне.
А поки що розвеселіться, киньте
Про лихо й думати!
(Нишком до Арієля!)

Підійди-но, духу.

Ти полети — звільни від наших чарів
І Калібана, й спільників його.

Арієль виходить.

Як почуваете себе, королю?
Здається, серед почту в вас було
Ще кілька диваків, забутих вами?

Входить *Аріель*, женучи перед собою *Калібана*, *Стефано* й *Трінкуло*, вбраних у крадену одіж.

Стефано Кожен хай турбується про інших, а про себе і не думає. Все залежить від *Фортуни*. *Conaggio* *, браве страховисько, *conaggio*!

Трінкуло Якщо ці два шпиги в моєму лобі не піддурюють мене, то бачу прегарне видовище.

Калібан Сетевосе! Які могутні духи
Зібрались тут? Який мій пан величний!
Боюсь його покари.

Себастьян Ха-ха-ха!
Антонію, а що це за почвари?
Чи можна їх за гроші нам придбати?

Антонію Гадаю, так. Одне з них — справжня риба,
Придатна, видається, ще на продаж.

Просперо Панове, гляньте ви на їхні пики,
Скажіть, хіба тут може бути чесність?
Цей раб потворний — син лихої відьми,
Яка собі чаклунством підкорила
І місяць, і припливи та відпливи.
Утьрох вони мене пограбували
Та ще й забить мене підмовив їх
Цей напівчорт, диявольський байстрюк.
Ви знаєте тих двох — вони-бо ваші,
А цю, пільмою зроджену, личину
Я заберу — мені належить він.

Калібан Таж він мене до смерті заскубе!

Алонзо Стефано це, мій ключник-опияка!

Себастьян Та й зараз п'яний, — де він взяв вина?

Алонзо І Трінкуло такий же — на ногах
Не може встоять. Де вони знайшли
Отой напій, що їх отак прикрасив?
Ану, признайся, де ти налигавсь?

---

* Сміливіше (*it.*).

Трінкуло Я налигався, як востанне вас бачив,— такого тоді лигнув розсолу, що його мої кістки повік не забудуть. Мені тепер і мухи не страшні!

Себастьян А як тобі тут живеться, Стефано?

Стефано О, краще ви не чіпайте мене,— від Стефано лишилися тільки корчі.

Пресперо Ти хотів королювати на острові?

Стефано Який би з мене міг бути король? Болячка!

Алонзо

(показуючи на Калібана)

Ніколи я таких потвор не бачив.

Пресперо Потворний він і вдачею, і тілом...
Ану, залазь в печеру і тягни
Туди друзяк. Як хочеш заробити
Пробачення, то приברי там гарно.

Калібан О, я зроблю це і надалі буду
Обачніший. Який віслюк із мене!
Вважав за бога я того п'яничку,
Вклонявся дурню.

Пресперо Геть ідіть звідсіль!

Алонзо А речі покладіть там, де взяли їх.

Себастьян Або, вірніше,— де покрали їх.

Калібан, Стефано, Трінкуло виходять.

Пресперо Королю, вас і почет ваш я прошу
До гроту бідного мого ввійти,—
Там ви спочинете цієї ночі.
А я почну вам розповідь, і ви
Дізнаєтесь про все моє життя,
Про всі пригоди, що зі мною стались,
Відколи я на острів цей прибув.
Так непомітно ніч мине, а вранці
На корабель я всіх вас відведу
І разом до Неаполя ми рушим,
Де сподіваюсь бути на весіллі
Дітей коханих наших, а звідтіль
Поїду до Мілана. Час надходить
Подумать про могилу.

Алонзо

Я охоче

Почую повість вашого життя,—
Для наших вух це буде дивовижа.

Преспєро

Я розповім усе і обіцяю
Вам тихе море, і попутний вітер,
І сповнені вітрила, щоб нагнати
Ваш королівський флот.
(До Арієля)

Мій Арієлю,

Зроби оце і до своїх стихій
Вертайся вільний! Хай тобі щастить!
А вас, панове, прошу я сюди.

Виходять.

ЕПІЛОГ

Преспєро

(виголошує)

Я, зрікшись чарувань своїх,
Покластись лиш на себе міг,
Та власна сила замала,
Щоб вирішать значні діла,
Тож мусить вирішити люд,
Чи кинути мене отут,
Чи, рушивши в зворотну путь,
Мене в Неаполь відвезуть?
Я сподіваюсь, що мені
Не жити більш на чужині.
Я знову герцогство посів,
Зласкавився до шахраїв,
Нехай би оплески хвали
Моїм вітрилам сил дали,
Напнувши їх, як буревій,
Інакше добрий задум мій
Поникне марно, згине враз,
Хоч мав потішити він вас.
Я втратив свій чаклунський чар,
Над духами вже не владар,
Єдина сила в мене є:
Благання запальне мое,—
Якщо воно безсиле теж,
Проймусь я розпачем без меж.
Ні, я благатиму — ачей
Зласкавляться серця людей!
Простяться всім гріхи земні,
Простіть же гріх мій і мені.

ГЕНРИХ VIII

Переклада Марія Табасович

Король Генріх VIII.

Кардинал Вулсі.

Кардинал Кампеюс.

**ДІЙОВІ
ОСОБИ**

Капуціус, посол імператора Карла V.
Кранмер, архієпископ Кентерберійський.

Герцог Норфолк.

Герцог Бекінгем.

Герцог Сеффорд.

Граф Серрей.

Лорд-камергер.

Лорд-канцлер.

Гардінер, єпископ Вінчестерський.

Єпископ Лінкольнський.

Лорд Абергени.

Лорд Сандз.

Сер Гаррі Гілدفорд.

Сер Томас Лавел.

Сер Антоні Денні.

Сер Ніклас Вокс.

Секретарі кардинала Вулсі.

Кромвель, слуга Вулсі.

Гріффіт, дворянин, слуга королеви Катаріни.

Трое дворян.

Доктор Батс, королівський лікар.

Герольдмейстер.

Управитель герцога Бекінгемського.

Брандон і пристав.

Придверник у залі засідань королівської ради.

Воротар і його слуга.

Паж Гардінера.

Покликач.

Королева Катаріна, дружина короля Генріха,
згодом розлучена з ним.
Анна Болейн, її фрейліна, згодом королева.

Літня дама, повірниця Анни Болейн.

Пейшенс, служниця королеви Катаріни.

*Кілька єпископів, лорди і леді в німих сценах; фрейліни з почту королеви;
писарі, військові, вартові та інші придворні. Духи.*

Місце дії — переважно Лондон і Вестмінстер, а також Кімболтон.

Ми вас не розважатимем сьогодні,
А про діла поважні, благородні —
Про велич і падіння, горе й славу,
Про долю, то ласкаву, то лукаву
Повідаєм. Повірте, що не раз
Проллють сльозу найвразливіші з вас,—
Тут є над чим поплакати. І ті,
Що люблять правду, не байки пусті,
Тут щирю правду знайдуть. Є й такі,
Котрі лиш на видовища падкі:
Ті хай посидять дві годинки нишком —
За шилінг свій набачаться, ще й з лишком.
І тільки хто чекає з інтересом
На жартівливо-сороміцьку п'єсу,
На гук стрільби чи на смішну потвору
В строкатому вбранні, що їй не впору,—
Обманеться. Причина тут одна:
Коли б ми дурносміха й джигуна
Поставили у ряд з повістярами
Цієї непридуманної драми,
То прогадали б, загубивши міру,
Покликання і вашу добру віру.
Отож ми вас попросимо ласкаво,
Бо ви найперші глядачі вистави:
Пройміться найщирішим співчуттям
До тих осіб, що їх покажем вам.
Немов живих, їх уявіть собі,
Як гордо виступають у юрбі
Прихильників численних, а небавом
Впадають у злиденність і неславу.
Якщо ж ви з цього смієтесь,— значить,
На власному весіллі люди плачуть.

СЦЕНА I

Лондон. Вхідна зала палацу.

Одними дверима входить герцог Норфолк, іншими — герцог Бекінгем та лорд Абергеньї.

Бекінгем Моє вам шанування. Як життя?
Як Франція?

Норфолк Спасибі вашій честі —
Здоровий я, а враженнями повен
Донині ще.

Бекінгем Я ж не виходив з дому,
Хворобою ув'язнений, тоді,
Як зустрічались в Андренській долині
Оті два світочі, два сонця слави.

Норфолк А я там був і бачив їх обох,
Як спішилися і як злилися в обіймах,
Немов зрослись водно! Якби зрослись,—
Тоді й дві пари тронів не зуміли б
Цій парі дорівнятись.

Бекінгем Ну, а я
До ліжка був прикутий.

Норфолк І не бачив
Земного раю. Ті, хто бачив, скажуть:
Ступила пишна розкіш під вінець
Із блиском ще пишнішим. Що не день,
То більше дива; ну, а вже останній
Дива всіх попередніх перевершив!
То ледь не сліпнуть очі від французів,
Бо стільки золота й брязкалець на них,
Немов на ідолах,— а то британці,
Мов щойно з Індії: що чоловік,
То скарб, що паж, то справжній херувим —
Від голови до ніг у позолоті!
А дами — о-о! Незвичні до роботи,
Впріваючи, несуть свою пиху,
Що красить їх, немов рум'яна; сукню,

Ще нині незрівнянну, вже наавтра
Осміяно, як ті жебрацькі лахи.
Лиш королі блищали рівноцінно,
То більш, то менш — залежно від сусідства
Помпезних шат, а чи помпезних слів.
Коли ж сонця зійшлись і стали поруч,
Гукнули всі, що бачать лиш одне,—
І в тім хіба незрячий сумнівався.
Відтак, під клич герольдів, королі
Вступили в поєдинок і змагались
Незгірш від Бевіса.

Бекінгем Ну, це занадто!

Норфолк У вияві прихильності й пошани
Я, може, й погрішив супроти правди:
Те, що живе у чині, у діянні,
В одежі слова тільки животіє.
Як і зачин, кінець був королівський;
Порядок, служба — все було як слід.

Бекінгем А правив хто? Хто вів за поводи
Це буйне свято?

Норфолк Все ж таки не той,
Кому б це личило.

Бекінгем Скажіть, мілорде,
Благаю — хто?

Норфолк Усім негласно відав
Сам превелебний йоркський кардинал.

Бекінгем А, кат його бери! Немає діла,
Щоб він не вліз усюдисущим носом!
Ну що йому до суєти мирської?
Та й як він смів — якийсь там кусень сала —
Собою сонце ясне заступити,
Не давши животворному промінню
Пролитися на землю!

Норфолк Безперечно,
Що неспроста такі-от клопотання.
Бо ж чим він славен? Може, родоводом?
Заслугами якимись перед троном?
Чи, може, друзів має можновладних?
Ні, цей павук тче павутину нишком,
Хоч інколи дає нам зрозуміти,
Що шлях йому торує власний розум,
Небесний дар: він так купує місце
При боці короля.

Абергені

Про те не знаю,

Що там за дар у нього від небес,—
І не мені судити,— та пиха
Просвічує крізь нього, мов крізь сито.
А це чий дар? Якщо не сатани,
То він — скупар, або ж зачахло пекло,
І кардинал заклав собі своє.

Бекінгем

Ну, а оця у Францію поїздка:
Якого біса взявся кардинал
Без відома монарха визначати,
Хто має скласти почет королівський?
Він сам реестрував дрібних дворян,
Вельмишановну раду поминувши
І встановивши правило при тому:
Чим нижчий титул, тим дорожчий доступ.

Абергені

Я знаю трьох таких, чиї маєтки
Добряче підупали через це —
Безповоротно.

Бекінгем

Не один собі

Зламав хребта, коли на карк маєток
В дорогу він узяв. Пиха велика
Ніколи до добра не доведе.

Норфолк

От я й журюсь підозрою, що мир,
Укладений з французами, не вартий
Того, чого він коштував.

Бекінгем

Тоді

Жахливий був зірвався ураган,
У всіх неначе віщий дух вселився,
Бо, як один, взялися прорікати,
Мовляв, побило вітром древо миру,
Аж тріщина пішла.

Норфолк

І шораз глибша,

З руки французів: ті в Бордо тримають
Товар купців англійських під замком.

Абергені

Чи не тому й посол замовк?

Норфолк

Атож.

Абергені

Такі великі витрачено кошти
На те, що лиш зоветься миром!

Бекінгем

З ласки

Його преосвященства кардинала!

Норфолк Дозвольте, ваша милосте: незгоди
Між вами й кардиналом — не секрет
Для діячів держави. Ось моя вам
Порада — щира, бо іде від серця,
Що зичить вам премногих літ у славі:
Вважайте, бо підступність кардинала
У парі йде з могутністю його.
Ба, гнів його, й не вдаючись до влади,
Собі знаходить вихід. Вам відомо,
Що вдача в нього мстива, а мені
Відомо, що у нього довга шпага
Й не просто довга, а й далекосяжна:
Туди, де не дотягнеться,— домчить.
Мої слова вам у пригоді стануть,
Повірте їм. Он котиться та брила,
Котрої — раджу вам я — стережіться!

Входять кардинал Вулсі та двоє секретарів з паперами. Один з охоронців несе перед кардиналом гамак з державною печаткою. Погляди Вулсі та Бекінгема, повні презирства, зустрічаються.

Вулсі Гм, управитель Бекінгема... е-е-е...
Де звіт його?

І-й секретар У мене, прошу вас.

Вулсі Сам він готовий?

І-й секретар Прошу вас, готовий.

Вулсі Цікаву річ розкаже нам... Тоді
Притупить Бекінгем свій погляд гострий!

Вулсі з почтом виходить.

Бекінгем Якби ж я міг цього гавкотуна
Утиснути в намордник! Хай, проте,
Дрімає в буді. Вчені жебраки
Тепер дорожче ціняться від знаті.

Норфолк Я бачу, ви дратуетесь. Моліть
У бога терпеливості, вона —
Єдині ліки на недугу вашу.

Бекінгем Чигає він на мене — це я бачу.
Хіба той погляд зверхній — не образа?
Пішов із наклепом до короля!
Я теж піду — хай бреше просто в очі.

У Франції не менше, ніж удома,
Він підбиває нашого державця
На цю руйнівну спілку, на угоду,
Що з'їла нам добрячий шмат скарбниці
Та й луснула, вином запивши.

Норфолк

Правда.

Бекінгем

Це ще не все. Лукавий кардинал
Так укладає всі статті угоди,
Як хоче сам; а схвалювали їх,—
Лиш зволив мовити: «Хай буде так!»
Хоч нам воля, як мертвому кадило,—
Але ж бо так пан кардинал звеліли!
Достойник наш, наш непогрішний Вулсі!
В тім, що було пізніше, бачу я
Окіт старої паніматки-зради:
У гості буцімто до королеви
Приїхав небіж, імператор Карл,—
Хоча це просто привід був, аби
Із Вулсі пошептатися: бач, німець
Боявся, що зазнає певних збитків
Від нашого з французами єднання,—
Чимсь непокоїла його ця дружба...
Він сам на сам зустрівся з кардиналом
І — я міркую (а міркую так,
Бо впевнений, що імператор Карл
Ще до того, як викласти прохання,
Труснув купилом),— вторувавши шлях,
Ще й золотом підсипавши, запраг,
Щоб наш король зробив йому приемність
І мир вищеописаний зірвав.
Нехай би знав король — а я невдовзі
Скажу йому про те,— що кардинал
Купує честь його і продає
Собі на користь,

Норфолк

Прикро все те чути;

Хоч би зерно неправди в тім було!

Бекінгем

До слова, до єдиного — все правда.
Побачите, що мій портрет словесний
Збігається з живим.

Входять Брандон, пристав і двоє чи троє охоронців.

Брандон

Ви, пристава, на службі,— починайте.

Пристав Це ви, мілорде, герцог Бекінгемський,
І граф Нортгемптонський, а також
Граф Стаффордський і Герефордський? Вас
Обвинувачено в державній зраді.
Ім'ям високим нашого державця
Ви арештовані.

Бекінгем От я й в сильці!
І пропаду, як шур під ковпаком...

Брандон Шкода мені, що мушу бути свідком
Того, як вам свободу відбирають...
Така найвища воля короля —
Вас відвести у Тауер.

Бекінгем Дарма
Твердити про невинність: все одно
Що найчистіше, брудом обіллять.
Хай буде воля господа в усьому!
Ну, друже Абергені, прощавай!

Брандон Ні, з вами він іде.
(До Абергені)

Король звелів
Вас відвести у Тауер, а там
Дізнається, що з вами буде далі.

Абергені Услід за герцогом, я віддаюсь
На волю бога й милість короля.

Брандон Ось санкція висока на арешт.
Тут цілий список: герцог Бекінгем,
Лорд Монтек'ют, священник Де-ла-Кар,
Сповідник герцогів; сер Гілберт Пек,
Що в герцога секретарем...

Бекінгем Ова!
Це змова проти мене! Все, надіюсь?

Брандон Ні, ще чернець...

Бекінгем Що, Ніклас Гопкінс?

Брандон Він.

Бекінгем Мій управитель бреше, і — клянуся —
Він нюхав кардиналів гаманець.
Життя мое висить на волосині;
Вже я не той, що був: вже я — не я,
А тінь моя. Одна раптова хмарка,
І ясне сонце Бекінгема згасло...
Виходять,

СЦЕНА 2

Там само. Зала засідань.

Звуки сурем. Входить король Генріх, спираючись на плече кардинала, слідом дворяни на чолі з сером Томасом Лавелом. Кардинал сідає під тронем, праворуч від короля.

Генріх Я вам завдячую своє життя,
Його найкращу пору. Так, я був
Мішенню змови, і за те, що вчасно
Придушено її, вам вельми вдячний.
Тепер того добродія покличте,
Від лорда Бекінгема: хай при нас
Підтвердить свідчення про зраду пана
Якнайдокладніш.

Шум, голос за сценою: «Дорогу королеві!»
Входить королева Катаріна, її супроводять герцоги Норфолк та
Сеффолк. Королева падає навколішки. Король, зійшовши з трону, піднімає
її, цілує й садовить поруч себе.

Катаріна Ні-ні, не встану: я прийшла сюди
З проханням.

Генріх Годі! Ваше місце, леді,—
Тут, біля нас. Прохання половину
У вашій владі сповнити, а другу,
Вважайте, сповнено.

Катаріна Спасибі вам,
Величносте! Одне прохання в мене —
Любіть себе, свою шануйте честь
І свій високий сан.

Генріх Гаразд, міледі,
Що далі в вас?

Катаріна Доручено мені
Вас сповістити, що великий смуток
Пойняв підданців ваших, досі вірних,
Та відданість їх вражено у серце
Іще одним указом про податок.
Як на призвідника нових поборів
Люд ремствує на вас, мій кардинале;
Хоч і його величність короля —
Хай криє небо від земного бруду
Ім'я його! — так, навіть короля
Не жалують. Вже лихослів'я точить
Коріння вірнопідданства, а далі
Й до бунту дійде.

Норфолк

Дійде? Вже дійшло!

Налякані податком сукнарі,
Нездатні забезпечити усіх
Прядильників, ткачів і сукновалів
Роботою, відмовились від них,
І ті, голодні, бо добути хліба
Уміють тільки ремеслом своїм,
У відчаї полізли на рожен,
Поборам опираючись, і чинять
У місті бунт загрозовий.

Генріх

Поборам?

Яким поборам? Лорде-кардинале,—
На вас також вину складають,— вам
Відомо про побори?

Вулсі

Тільки те,

Що, прошу вас, стосується держави.
Я, прошу вас, лиш перший рядовий
В шерензі урядовців.

Катаріна

Так, мілорде,

Ви знаєте не більше, ніж вони,
Але ви перший рядите речами,
Лиш вам та їм відомими; для того,
Хто їх не знає, а пізнати мусить,
Ті речі не виходять на добро.
Тож від самої звістки про побори
Тягар ляга на душу, а на спину
І поготів. Призвідця, кажуть, ви,—
Або ж даремно ремствують так люто
Якраз на вас.

Генріх

Одне раз в раз: побори!

Які побори? В чім, скажіть, їх суть?

Катаріна

Я знаю, що дорівнює зухвальству
На пробу брати терпеливість вашу,
Та ви мені ласкаво обіцяли
Прощення наперед. Бунтує люд,
Бо є наказ без жодних зволікань
Сплатити подать — шосту частку статків;
І привід подається: ваші війни
У Франції. Розв'язує роти
Таке пояснення; прокльони ллються
Там, де колись лилися молитви,
Серця холонуть, остигає вірність,
Стає рабом сваволі послушенство.

Це пильна справа, і хотіла б я,
Щоб ви її розважили негайно,
Величносте.

Генріх Життям своїм клянусь:
Це не з моєї волі.

Вулсі Щодо мене,
То я до цієї справи причинився
Одним-єдиним голосом, і той
Узгоджено із слугами закону.
Якщо ж мене паплюжать язики,
Котрі, не знаючи, який я, хто я,
Однак, беруться за літописання
Моїх діянь, то я скажу: такий
Талан усіх державців; через пушу
Чеснота завжди прокладає шлях.
Нам поступу не варто гальмувати,
Лякаючись огудників,— вони,
Хоч і женуться зграєю акул
За наново обшитим кораблем,
Та все дарма. Погані тлумачі
Наш зачин шонайкращий убивають,
А крок, не вельми вдалий, розмалюють
Як наше наймудріше посування.
Що ж, маємо сидіти, руки склавши,
Прискіпувань чи глуму боячись,—
То впору нам пускати корінь в землю,
Воістину стовпами влади стати!

Генріх Страху нема в розважнім добродістві;
Боятись треба інших починань,
Не знаних досі. Чули ви коли
Про чинш подібний? Думаю, що ні.
А шоста частка — сума карколомна!
Таж дерево, якщо ми так йому
Обчїмхаєм кору і крону, всохне,
Хоч і з корінням лишиться! По графствах,
Де ставлять опір, розішліть листи:
Усім, хто чинш відмовився сплатити,
Даруємо прощення. Покладаюсь
У щім на вас, мілорде.

Вулсі
(до секретаря)

Підійдіть.
Нехай про королівське милосердя
Узнають всі. А що юрба про мене

Лихої думки, ви пустіть чутки,
Що ця відміна чиншу і прощення —
Моїх рук справа. Що робити далі —
На те я дам невдовзі настанови.

Секретар виходить. З'являється управитель.

Катаріна Шкода мені, що герцог Бекінгемський
Впав у немилість вашу.

Генріх

Багатьом

Шкода його, бо вчений чоловік,
Оратор незрівнянний, життєлюбець
І світлий розум,— просвітити міг би
Всіх світочів ума, не вдаючись
До жодного порадника, крім себе.
Та зважте:
Коли такі таланти благородні
Зіб'є з пуття розбешена душа,
Вони зловісних набирають форм —
Зловісніших, ніж будь-коли. Сама
Довершеність, ба, восьме чудо світу,
Сливе чаклун, що слух наш полонив,
Години обертаючи в хвилини,—
Цей чоловік свою душевну вроду
Одяг у шати, чорні та бридкі,
Немов із пекла. Нам таке розкаже
Його колись довірений слуга,
Від чого серце стиснеться чесноті.
Просьте, хай оповість усе так само,
Щоб почуття і слух наш вдовольнити.

Вулсі

Все прямодушно розкажи, що ти,
Як ширий вірнопідданець, дізнався
Від лорда Бекінгема.

Генріх

Говори.

Управитель

По-перше, він повторював не раз,
Тим річ свою паскудячи: якщо
Король умре без сина, зробить так він,
Що сам посяде трон,— дослівно це
В розмові з лордом Абергені, зятем,
Було ним сказано. А ще при тому
Заприсягався він, що відомстить
Його преосвященству.

Вулсі

Небезпечні

Такі думки! Прошу, зверніть увагу,

Величносте: адже він мимохить
Вам зла бажає, а відтак і всім,
Хто друг вам.

Катаріна Мій вельмишановний лорде,
Ви забуваєте про милосердя.

Генріх Розкажуй далі: на яких підставах
Він зазіхав на скіпетр? Чи коли він
Щось говорив про те?

Управитель Він, бачте, вірив
Пустим пророцтвам Гопкінса.

Генріх Це хто?

Управитель Чернець-картузіанець, Ніклас Гопкінс,
Сповідник лорда Бекінгема,— він
Постійно годував його байками
Про вищу владу.

Генріх Звідки ти це знаєш?

Управитель Якось-то герцог — незадовго, сер,
До вашого у Францію від'їзду,—
Спитав мене, що лондонці говорять
Про подорож у Францію; то я
І відповів: бояться, що французи
Зламають віру, королю на згубу.
А він на те, що й сам цього боїться,
Бо це підтвердить істину в словах
Ченця одного. «Той святий чернець,—
Провадив герцог,— добивавсь від мене
Погодження на зустріч з Де-ла-Каром,
Моїм духівником, в важливій справі
І, клятвену обіцянку узявши,
Що тайну сповіді отець духовний
Нікому не відкриє, окрім мене,
У ширій вірі промовляв отак:
«Скажіте герцогові: ні король,
Ні рід його не буде панувати;
Хай тільки герцог завоює серце
Простого люду — Англії корона
В його руках».

Катаріна Якщо не помиляюсь,
Ви — герцога колишній управитель
І втратили посаду через скарги
Орендарів; ви можете в злобі

- Занапастити благородну душу
І гріх узяти на свою. Вважайте —
Від серця вас прошу,
Генріх Нехай говорить.
Розкажуй.
- Управитель* Слово честі, все по правді.
Я говорив йому, що це, мабуть,
Диявол на ченця наслав ману,
І що думки такі пренебезпечні,
Бо можуть вилитись у згубний задум,
Якщо їм віру йняти. Він сказав:
«Пусте, що в тім страшного?» і, по тому:
«Коли б король останньої недуги
Не пережив — наклали б головою
Сер Томас Лавел разом з кардиналом».
- Генріх* Ого, як круто! Це лиха людина...
Іще щось?
- Управитель* Так, мій пане.
- Генріх* Говори.
- Управитель* У Грінвічі, коли величність ваша
Мілорду дорікнули...
- Генріх* Пам'ятаю:
За Бломера: він, як і всі, слуга мій,
Та герцог не хотів його віддати.
То й що?
- Управитель* «Коли б за це,— сказав тоді він,—
У Тауер закинули мене,
То я б поклав собі зробити те,
Що мав на гадці батько мій зробити
Із Річардом, благаючи про зустріч
У Солсбері: хотів він підійти,
З поклоном, буцім, і всадити ніж
У серце кровопивцю!»
- Генріх* Нищий зрадник!
- Вулсі* То як, міледі: може їх величність
Спокійно спати, поки той — на волі?
- Катаріна* Хай бог розсудить!
- Генріх* Ще не все? Кажі!
- Управитель* З словами цими, «батько мій» і «ніж»,
Він випростався весь: одна рука

Отак на грудях, друга — на кинджалі;
Звів очі догори, неначе клятву
Страшну давав, неначе говорив:
Найкращий задум — половина діла;
Є в батька син — він діло довершить.

Генріх Прийшла пора довершувати діло:
Він у тюрмі — ведіть його на суд.
Про милосердя хай благає суддів,
Бо нас — дарма: нехай не жде пощади,
Коли спустився до такої зради!
Виходять.

СЦЕНА 3

Вхідна зала палацу.

Входять лорд-камергер та лорд Сандз.

Лорд-камергер Панове наші геть подивачіли,—
Зурочила їх Франція, чи що?

Сандз Нові звичаї, хоч і сміховинні —
Бува, що й зовсім мужу не під стать —
Приймаються, одначе.

Лорд-камергер Як на мене,
То наші мандрівці не привезли
Нічого путнього, окрім, хіба,
Кількох гримас,— до речі, вельми вдатних,
Бо, тільки глянувши на ті високо-
Поставлені носи, повіриш свято,
Що Франція їх мала щонайменше
За радників Пепіна чи Клотара!

Сандз А ноги як кумедно викидають!
Немовби шпатою їх побило.

Лорд-камергер Жах!
Якусь поганську вигадали моду,—
Куди там християнам!

Входить сер Томас Лавел.

Хто це, хто це!
Сер Лавел! Що нового?

Лавел Та нічого.
Хоча, щоправда, висить на воротах
Новий листок із закликом.

Лорд-камергер

До чого?

Лавел

До перевиховання наших франтів,
Що починають двір лише кравцями,
Обмовами та сварками.

Лорд-камергер

І добре!

Нехай затямлять, що англійський лорд
Розумним може бути і без Луврів.

Лавел

На вибір дано їм одне із двох:
Відмовитись від помпи й дурисвітства,
Французького походження, від всіх
Великопанських вибриків — плодів
Чужого розуму; нехай зречуться
Дуелей, фейерверків, глузувань
З людей достойних, кинуть поклоняться
Панчохам довгим, порхавкам-штанам
Та іншим примхам моди і почнуть
Поводитись як слід; а ні — нехай
До Франції чвалують, — далекі,
Там зовсім без штанів — *sum privilegio* * —
Ходитимуть.

Сандз

Хвороба ця заразна,
Прийшла пора на лік.

Лорд-камергер

Що ж наші дами
Робитимуть без цих бундючних півнів?

Лавел

Ха-ха, от буде розпачу! Навчилися
Пройдисвіти укоськувати дам
Неперевершено! Ми ж бо не вмієм
Отак співати-грати по-французьки.

Сандз

А дідько б їм, перевертням, заграє!
Одне добро від них — коли поїдуть.
Тоді простий музика, от як я,
Що досі в гру не входив, зможе врешті
Й собі у бубон вдарити незгірше:
Йй-богу, слухатимуть!

Лорд-камергер

Браво, лорде!
Ви, бачу, побрикаєте іще.

Сандз

Охоче, сер, — всіма трьома ногами.

Лорд-камергер

Куди це ви, сер Томасе?

---

* Тут: безкарно (латин.).

Лавел

У гості

До кардинала. Вашу світлість теж
Запрошено.

Лорд-камергер

Так, справді, кардинал
Гучний бенкет скликає нині, цвіт
Усього королівства позбиравши.

Лавел

Що не кажіть, а він душею гойний,
Священик цей; рука у нього шедра,
Як матінка-земля, що всіх і вся
Вмиває благодатною росюю.

Лорд-камергер

Він благородний чоловік, це правда.
Той, хто це заперечує, злоріка.

Сандз

Чого б йому не бути благородним,
Коли є з чого? При таких грошах
Відступництво — благіший гріх, ніж скупість.
Усі вони для нас повинні бути
Зразком великодушності.

Лорд-камергер

Звичайно;

Усі і є, але не всі такі,
Як кардинал. Мене чекає барка:
Приєднуйтесь, сер Сандзе.
(До сера Лавела)

Поспішім,

Бо спізнимось, чого б я не хотів:
Ми разом з Гаррі Гілдфордом сьогодні
За церемоніймейстерів.

Сандз

Я з вами.

Виходять.

СЦЕНА 4

Приймальна зала в Йорк-плейсі.

Звуки гобоїв. Два столи: один, під балдахіном, для кардинала, другий, великий,— для гостей.

В одні двері входять гості: Анна Болейн, інші дами та фрейліни; в другі — сер Гаррі Гілдфорд.

Гілдфорд

Ласкаво просимо, шановні дами!
Його преосвященство радий вам,
Бо ради вас і втіхи ради цю
Влаштовує вечірку, у надії,

Що всі турботи ви лишили вдома
Й повеселитись зможете на славу,
Як це буває при добірних винах
І перш за все в добірнім товаристві...

Входять лорд-камергер, лорд Сандз та сер Томас Лавел.

(До лорда-камергера)

Я бачу, ви не квапились, мілорде.
А я — із думкою про цих красунь —
Прилинув, як на крилах.

Лорд-камергер

Молоді ви!

Сандз

(до сера Томаса Лавела)

Коли б гадки його пресвященства
Хоча більш-менш збігалися з моїми,
Він по вечері влаштував би ігри,
Щоб краще спалось декому із дам.
А кралі ж тут, — їй-бо, як на підбір!

Лавел

Цікаво, як би ви зіграли роль
Сповідника для однієї-двох?

Сандз

Я б дуже легко відпустив гріхи.

Лавел

Невже так справді легко?

Сандз

Якнайлегше:

В залежності від легкості перин.

Лорд-камергер

Кохані дами, просимо до столу.
Сідайте там, сер Гаррі, з того краю,
Я ж — тут. Е, ні, померзнете ви так!
Де панночки рядком, там віє холодком!
Мій лорде Сандз, ви — той, хто розігріє
Цих панночок: сідайте поміж них.

Сандз

О, неодмінно! Дякую, мілорде.
Дозвольте, любі дами, і простіть,
Коли я, може, бовкну щось безглузде —
Це все від батька.

Анна

Що, він збувся глузду?

Сандз

Частенько позбувався — від кохання.
Та не кусавсь, не бійтесь, а отак:
У щічку — дзьоб! — разів із двадцять поспіль.
(Цілує її)

Лорд-камергер

Прекрасно сказано! Ну, все, гаразд,
Всі на міснях. Глядіть мені, панове, —

На вашому сумлінні ті красуні,
Що вернуться насуплені додому.

Сандз Своім я раду дам, лиш дайте волю.

Звуки гобоїв. Входить кардинал Вулсі з почтом, займає своє місце.

Вулсі Вітаю, любі гості! Тільки зважте:
Добродій чи добродійка, кого
Сумним побачу тут — мені не друг.
Ще раз вітаю всіх і — на здоров'я!
(П'є)

Сандз У вас, мій отче, серце — шире злото.
Подайте келиха! Але такого,
Щоб умістив мою глибоку шану
І вгамував цей балакучий рот.

Вулсі Спасибі вам на добрім слові. Бавте
Сусідочок. Ой, дами невеселі!
Це чий недогляд?

Сандз Хай вино червоне
На щічки перекинеться, панотче,
Тоді вони і нас перешебечуть.

Анна Ви гарно дурня граєте, мілорде.

Сандз Авжеж, якщо мені у грі щастить.
Я п'ю до вас, міледі: пиймо разом,
Бо тост за щось таке...

Анна Чого мені
Ви показати не можете?

Сандз Щебече!
А що я, ваша світлосте, казав?
Сурми, барабани, постріли з гармат.

Вулсі Це що таке?

Лорд-камергер Ідіть хтось гляньте.

Один із слуг виходить.

Вулсі Звідки
Цей глас війни? Якої? Не лякайтесь,
Мої хороші: вас закон війни
Найбільше милує.

Повертається слуга.

Лорд-камергер

Ну, що там? Хто це?

Слуга

Якісь пани; здається, що чужинці,—
Зійшли на берег і сюди прямують
Велично, як посли князів заморських.

Вулсі

(до лорда-камергера)

Ідіть, мілорде, привітайте їх,—
Ви по-французьки вмієте; прошу вас,
Прийміть їх з честю і ведіть сюди,
Де їм світитиме, як ясне сонце,
Оця краса небесна. Йдіть за ним.

Лорд-камергер з почтом виходить. Усі встають, пересувають столи.

Нам перебили учту, та дарма,
Продовжимо. Вгощайтесь на здоров'я!
Усіх і кожного іще раз — просим!

Гобої. В супроводі лорда-камергера входять король та інші маски в костюмах пастухів, простують до кардинала, розкланюються.

Чого бажає ця виправа пишна?

Лорд-камергер

Ці люди по-англійському не вміють
І просять вашій світлості сказати:
Вони — палкі поклонники краси,
Тому, прочувши про зібрання наше,
Таке шляхетне й красне, без вагань
Покинули отари і прийшли,
Щоб, з ласки вашої, красунь побачить
Та погуляти з ними хоч годинку.

Вулсі

Скажіть на це, мілорде, що вони
Зробили честь мойй господі скромній,
За що плачу я вдячністю й прошу —
Хай веселяться!

Кавалери вибирають дам; король — Анну Болейн.

Генріх

Чарівна долонька,—
Такої я ще не торкався! Красуне,
Де ти була, що я не знав?

Музика, танці.

Вулсі

Мілорде...

Лорд-камергер

Так, ваша світлосте?

Вулсі

Скажіть чужинцям:

Напевно поміж них є чоловік,
Що більш, ніж я, достойний тут сидіти;
Узнати тільки б, хто, і я йому
З любов'ю та смиренням відступлю
Своє почесне місце.

Лорд-камергер

Я скажу.

(Перешіптується з масками)

Вулсі

Ну, що вони відповіли?

Лорд-камергер

Авжеж,

Є й справді поміж них той чоловік;
Та ви його самі знайти повинні,
Тоді лиш він погодиться.

Вулсі

Що ж, глянем.

(Виходить із-за столу)

Панове, з ласки вашої. Оце
Обранець мій вельможний.

Генріх

Він і є.

(Скидає маску)

У вас тут, отче, пишне товариство;
Нівроку вам живеться! Ви священник,—
Якби не це, я б вам закинув дещо.

Вулсі

Коли король сміється — я щасливий.

Генріх

(до лорда-камергера)

Мілорде, підійдіть сюди, будь ласка:
Хто ця прекрасна дама?

Лорд-камергер

Анна Болейн,

Дочка віконта рокфордського, сер;
Вона одна із фрейлін королеви.

Генріх

До того ж найзнадливіших. Голубко,
Я був нечемою: я вибрав вас,
А цілувать забув.
(Цілує її)

Мої панове,

Здорові будьмо! Хай іде по колу.

Вулсі

Сер Лавеле, в суміжному покої
Усе приготували?

Лавел

Так, мілорде.

Вулсі

Величність ваша трішки розпалились,
Танцюючи?

Генріх

Боюся, аж занадто.

Вулсі

Там буде легше дихатись, мілорде,
В сусідній залі.

Генріх

Всі до одного
Провадьте дам сюди! Моя ви любко,
Я вас не відпускаю. Веселіше!
Ще ж треба кілька тостів піднести
За цих красунь небачених та ще
Потанцювати трохи... А тоді,
Мій добрий кардинале, поміркуем,
Котра з них наймиліша. Гей, музики!

Виходять під музику.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Вулиця в Лондоні.

З різних боків входять двоє дворян.

1-й дворянин Куди так швидко?

2-й дворянин

А, вітаю вас!
Та в ратушу — довідатись, що стане
З ясновельможним Бекінгемом.

1-й дворянин

Сер,
Мене питаєте. Вже кінець усьому,
Лишилось в Тауер його відвести.

2-й дворянин

Ви там були?

1-й дворянин

Атож.

2-й дворянин

Скажіть, будь ласка,
Як там і чим закінчилось.

1-й дворянин

Про те
Неважко здогадатися й самому.

2-й дворянин

Засуджено?

1-й дворянин

І винесено вирок.

- 2-й дворянин   Шкода мені його.
- 1-й дворянин   Чи вам одному?
- 2-й дворянин   То розкажіть — прошу вас — все докладно.
- 1-й дворянин   Гаразд, в кількох словах. Достойний герцог
Усі обвинувачення відкинув,
Боронячись різким правдивим словом.
Та королівський адвокат покликавсь
На докази, на свідчення й зізнання
Кількох осіб; тож герцог зажадав
Побачити людей тих viva voce *.
І проти нього виступили в свідках
Джон Кар, його сповідник; секретар,
Сер Гілберт Пек, опісля — управитель
І — корінь зла, той чорт у рясі — Гопкінс,
Від кого все й пішло.
- 2-й дворянин   Це той чернець,
Що герцога пророцтвами морочив?
- 1-й дворянин   Той самий. Отоді на нього впали
Такі тяжкі оскарження, що їх
Він радо скинув би, та сил забракло.
На цій підставі герцога й було
Обвинувачено в державній зраді.
Він мудро захищався, та словами,
Крім співчуття, нічого не добився.
- 2-й дворянин   А під кінець тримався як?
- 1-й дворянин   Коли
Востаннє Бекінгем підвівся з місця —
Почути вирок, передвістя смерті,—
Затрясся весь, чоло зрослося потом,
Щось закричав у люті і нестямі,
Та став собою знов і до кінця
Був стриманий, як личить те вельможі.
- 2-й дворянин   Не думаю, що він боїться смерті.
- 1-й дворянин   Боятись не боїться: що він — жінка?
Жіночих рис у нього не було.
Хіба сумує трохи.
- 2-й дворянин   Певна річ,
Не обійшлося тут без кардинала.

---

* На очній ставці (латин.).

1-й дворянин   Що, судячи з усього, так і є.
Дивіться: спершу в Тауер саджають
Намісника ірландського, Кілдара,
Тоді й Серрея з поспіхом великим
Спроваджують в Ірландію, щоб він
Не міг отут постояти за тестя.

2-й дворянин   Інтрига це, та надто вже підступна.

1-й дворянин   Граф, безумовно, зажадає помсти,
Коли повернеться. Не я один —
Усі помітили: хто тільки в ласці
Його величності, для того вмиє
Наш кардинал знаходить пильні справи
Чимдалі від столиці.

2-й дворянин   Це ж йому
Простолюд у ненависті сліпій
Бажає упокоїтись навіки
І водночас всім серцем і душею
Він Бекінгема любить: називає
Прещедрим благодійником його,
Взірцем шляхетності...

1-й дворянин   Дивіться, лорде,—
Ось він іде, той лицар безталанний,
Про кого ви говорите.

Входить Бекінгем. Його ведуть на страту: обабіч вартові з алебардами,
ще один позаду нього з сокирою, націленою в спину. Далі сер Томас
Лавел, сер Ніклас Вокс, сер Вільям Сандз, простий люд.

2-й дворянин   Ходімо
Послухаймо, що каже.

Бекінгем   Люди добрі!
Тих, хто прийшов сюди з жалю до мене,
Прошу — прийміть моє останнє слово,
І розійдімося навіки. Нині
Мене назвали зрадником, і мушу
Померти з цим тавром. Та свідок бог:
Душа у мене чиста; хай вона,
Коли я зрадник, відлетить до пекла
В ту ж мить, як упаде сокира. Суддів
Я не виню: смерть — справедлива кара
За гріх, мені приписаний. Про тих,
Хто приписав його, сказати важко:
«Це — християни!» Все ж, які не є,
Прощаю їх від серця. Хай, однак,

Боятися задля слави зло творити
І, множачи гріхи, іти по трупах
Великих світу цього, бо тоді
Моя невинна кров їм віділлється!
Не жити вже мені на цій землі,
Та короля просити я не буду,
Хоч милосердя в нього більш, ніж в мене
Гріхів, укупі взятих. Друзі, браття!
Вас небагато — тих, котрі колись
Мене любили й зважились сьогодні
За мною плакати; розлука з вами —
Ось мій єдиний біль і смерть моя.
Ходіть зо мною, будьте при мені,
Як добрі ангели; коли ж це лезо
Розлучить нас — із ваших молитов
Хай спалахне один вогонь жертвний
І душу віднесе мою до неба.
Ведіть із богом.

Лавел

Хочу я просити
Вас, ваша світлосте,— простіть ласкаво,
Коли ви жаль який супроти мене
Таїли в серці.

Бекінгем

Я, мій лорде Лавел,
Прощаю вам так легко, як, надіюсь,
Мені простять; прощаю всім і все:
Хоч скільки й хто мені завдає образ,
Я не лічив їх, то й не пам'ятаю,—
Моя могила не умістить злоби.
Його ж величності ви передайте
Уклін глибокий та скажіть іще,
Коли про Бекінгема він згадає,
Що стріли ви мене на півдорозі
До божої оселі; ну, а я
Молитимусь за нього, доки зможу.
Хай бог пошле йому премногі літа!
Хай править він з любов'ю і в любові!
А прийде час — хай пам'ятником стануть
Він — доброті, і доброта — йому!

Лавел

Я вашу світлість відведу на пристань,
Відкіль сер Ніклас Вокс вас попровадить
Аж до кінця.

Вокс

Ідіть, готуйте барку,
Бо герцог скоро буде. І глядіть,

Щоб все було обставлено, як личить
Такій особі славній та вельможній.

Бекінгем

Облиште це, сер Нікласе. Сьогодні
Всі почесні здаватимуться глумом.
Я досі звався лордом-конетаблем
І лордом Бекінгемом, а тепер?
Тепер я Бун, лиш бідний Едвард Бун,
Однак багатший від моїх убивць,
Бо знаю правду. Кров моя тавром
На них залишиться й пектиме, доки
Самі не заволають: «Правди! Правди!»
Ще Генрі Бекінгем, мій славний батько,
Що перший проти Річарда-тирана
Підвів чоло, якимось у хвилю скрути
Слузі, на ймення Баністер, довіривсь
І, зраджений тим злиднем, без суда
Пропає навек — хай з богом спочиває!
Жалкуючи за батьком, Генріх Сьомий
Великодушно зволив поновити
Мене в правах моїх, і відродилось,
Засяло знов імення Бекінгемів!
І ось його нащадок, Генріх Восьмий,
Ім'я, і честь мою, й саме життя
Одним ударом змів з лиця землі!
Мене судили і судили чесно —
У цьому я щасливіший за батька,
А в іншому недоля в нас одна:
Обох згубили щонайближчі слуги,
Так чорно нам востаннє прислужившись!
Ми всі в руках господніх, та одне
Я, смертник, вам скажу напевно: бійтесь
Своїм найближчим душу відкривати,
Бо ті, кому довіритесь занадто,
У скруті зчезнуть, як вода, безслідно,
А з'являться — щоб вас лиш потопити.
Моліться за мене, люди добрі!
Я ж покидаю вас і це життя,
Таке важке і довге. Прощавайте!
А трапиться коли посумувати —
Згадайте мій талан. Я все сказав.
Прости мене, о господи!

Бекінгем з ескортом виходить.

1-й дворянин

Від цього
Аж серце крається! Боюсь, мілорде.

Що надто страшно люди проклянуть
Призвідців цієї смерті.

2-й дворянин

Так, якщо
Не винен герцог — лиха не минути.
Та є гадки, що жде нас інше лихо,
Чи й не страшніше.

1-й дворянин

Хай нас бог боронить!
І що б то мало бути? Я, мілорде,
Умію зберігати таємниці.

2-й дворянин

Ця таємниця вельми небезпечна,
На неї треба доброго замка.

1-й дворянин

Довіртеся, — я не надто балакучий.

2-й дворянин

Я буду ширий, сер, — тож будьте й ви.
Подейкують про розвід короля
І королеви. Чули?

1-й дворянин

Я це чув,
Але не вірю. Бо король відразу,
Лише довідався, віддав наказ
Покласти край пліткам, а язика,
Що розпускають їх, прикоротити.

2-й дворянин

Однак ця плітка, все ж, здається, правда,
Бо поголос росте — й дедалі дужче:
Всі певні, що король на розвід піде.
Хтось — може, кардинал, а чи один
З прибічників його — доніс державцю
Якусь дрібну провину королеви,
Щоб спекатись її. Для того, певне,
І кардинал Кампеюс завітав.

1-й дворянин

Це, звісно, Вулсі. І мета відома:
Помститися іспанцеві за те,
Що не йому дісталось Толедське
Єпископство, якого добивавсь.

2-й дворянин

Гадаю, ви попали в ціль. Однак
Хіба це не жорстоко, щоб дочка
Страждала через батька? Кардинал
Свого доб'ється, а її погубить.

1-й дворянин

Біда, та й годі. Зрештою, не тут
Про це балакати. Знайдімо місце
Безпечніше для нашої розмови.

Виходять.

СЦЕНА 2

Передня зала палацу.

Входить лорд-камергер, читаючи листа.

Лорд-камергер «Мілорде, я поклав усі сили на те, щоб коней, по які ваша світлість посилали, було відібрано, об'їжджено і споряджено. Усі молоді й гарні і породи у нас на півночі якнайкращої. Та коли вже коні були готові рушати в Лондон, слуга лорда кардинала, за наказом його й повноваженням, забрав їх у мене, бо, мовляв, «панові його послужити належить поперед усякого підданого, ба навіть самого короля». Це й закрило нам рота, сер».

Боюсь, до того йдеться. Що там коні!
Цей матиме усе, чого захоче!

Входять герцоги Норфолк і Сеффорд.

Норфолк Вітаю, лорде-камергере.

Лорд-камергер Добридень, ваші світлості, обом.

Сеффорд Чим зайнятий король?

Лорд-камергер Він сам-один,
В полоні дум тривожних.

Норфолк А причина?

Лорд-камергер Гадаю, власний шлюб із братовою,
Що зачепив сумління.

Сеффорд Ні — сумління,
Що зачепилось за чужу спідницю.

Норфолк Отож! А все те кардинал накоїв,
Його величність кардинал! Усім,
Немов синок Фортуни, заправляє,
Не дивлячись, наосліп! Та король
Складе іще ціну йому.

Сеффорд Дай боже —
Бо тільки так собі ціну пізнає!

Норфолк Який він святобливий у ділах!
А що вже ревний! Тільки-но зірвав
Угоду із небожем королеви,
А вже укрався в душу короля,
Вже сіє там підозри, страх і сумнів,
Докори совісті з причини шлюбу;

Ще й ліки радить від усіх гризот —
Розрив, розлучення! І це з тією,
Що двадцять років перлом осяйним
Блищить на грудях короля; з тією,
Що мужа любить вищою любов'ю,
Як ангел — чисті душі! Таж вона,
Прийнявши навіть цей удар останній,
Благословитиме державця! Чим,
Скажіть на ласку, не свята порада?

Лорд-камергер

Крий боже від таких порад! А чутка
Правдива ця, бо на вустах в усіх,
І кожне серце шире через неї
Слізьми вмивається; хто сміливіший,
Той добачає й головну мету —
Сестру французького монарха. Небо
Колись відкриє очі королю,
Що довго спали, на цього зухвальця.

Сеффолк

І скине з нас ярмо отця святого.

Норфолк

За звільнення з ярма
Молитись треба серцем і душею,—
Інакше цей владика нас, панів,
Пахолками поробить: перед ним
Усі відзнаки гамузом лежать —
Відмірює, як хоче!

Сеффолк

Щодо мене,
Я не люблю його, та й не боюся —
За принципом: ким був до нього, тим
І буду, з ласки короля; а всі
Його прокльони чи благословення —
Для мене звук порожній. Кардинала
Я знав і знаю. А чваньком він став
Із волі папи; папа ж хай і судить.

Норфолк

Ходім до короля — у справі ніби —
І відвернім його від цих думок,
Що ятрять душу. Ви, мілорде, з нами?

Лорд-камергер

На жаль, король послав мене десь-інде.
Та й хвиля, як побачите, неслухна...
Здорові будьте!

Норфолк

Дякуєм, мілорде!

Лорд-камергер виходить.

Король, відхиливши завісу, сидить, заглиблений у читання.

Сеффолк Який сумний! Страждає він, це видно.

Генріх Хто там?

Норфолк О боже, тільки б не гнівивсь!

Генріх Хто там, питаю? Як посміли ви
Порушити мій спокій? Хто я вам?

Норфолк Король ласкавий, що дарує кожному
Провину незловмисну: ми прийшли
Не просто так, але в державній справі
За присудом ясновельможним.

Генріх Геть!

Я вас навчу, коли приходять в справах!
Не знаєте годин для діл мирських?

Входять Вулсі та Кампеюс з повноваженнями.

Хто там? Мій добрий кардинал? О Вулсі,
Бальзам на рани совісті моєї,
Ти — незамінний лік для королів!

(До Кампеюса)

Вітаю вас, високовчений отче;

До ваших послуг — наше королівство
І ми у нім.

(До Вулсі)

Подбайте, щоб слова ці
На вітер не пішли.

Вулсі Та що ви, сер!

Хотів би я, щоб ви нам уділили
Годинку для приватної розмови...

Генріх *(до Норфолка і Сеффолка)*
Ми зайняті.

Норфолк *(убік до Сеффолка)*

Священнику цьому
Бракує гордості.

Сеффолк *(убік до Норфолка)*

Та що й казати!
Хоч я й не побивався б так за місцем,
Якого він досяг. Одначе, мусить
Прийти цьому кінець.

Норфолк Як ні — тоді я
Рискну на герць із ним.

Сеффолк А я — на другий.

Виходять.

Вулсі Величність ваша мудрості зразком
Всіх принців перевершили, віддавшись
У сумнівах своїх на розсуд церкви.
Хто зараз дорікне вам? Чи огудить?
Всі родичі й улюбленці її —
Іспанці — мусять визнати відверто,
Що суд цей справедливий і високий,
Бо кожен клірик — цебто вчений клірик —
В країнах християнських має право
На вільний голос. Рим, колиска суддів,
Прохання ваше вволивши, прислав
Одного речником усіх: іще раз
Представляю вам — учений богослов
І муж достойний, кардинал Кампеюс.

Генріх А я іще раз в нас його вітаю,
Стискаючи в обіймах, вельми вдячний
Конклавові святому за любов
І посланця, якого я хотів.

Кампеюс Та хто ж величність вашу не полюбить
За благородство славне! Доручаю
Цю грамоту, якою Рим поклав
Мені — у парі з вами, кардинале —
Цій справі дати безсторонній присуд.

Генріх Достойна пара! Слід її величність
Негайно повідомити про все.
Де Гардінер?

Вулсі Я знаю — королеві,
Якій ви щиро віддані всім серцем,
Ви не відмовите в законнім праві,
Йй поперед усіх жінок належнім,
Собі узяти вчених оборонців.

Генріх Вона їх матиме і то найкращих!
А з них найкращому я сам віддячу.
Гріх діяти інакше. Кардинале,
Пришли мені секретаря нового, —
Він ніби путній хлопець.

Вулсі виходить і повертається з Гардінером.

Вулсі

(вбік до Гардінера)

Дайте руку, —
Ну, зичу успіху! Віднині ви —
Послуга короля.

Гардінер

(убік до Вулсі)

Та будь-коли
До послуг вашого преосвященства,
Чия рука знесла мене високо.

Генріх

Є Гардінер? Ходи сюди!

Походжаючи, шось тому шепоче.

Кампеюс

Мілорде Йорку, чи не цю посаду
Займав раніше певний доктор Пейс?

Вулсі

Займав.

Кампеюс

Учений, кажуть, був?

Вулсі

Учений.

Кампеюс

Так-от, по щирості: йде поговір
Про вас-таки, мілорде.

Вулсі

Як, про мене?!

Кампеюс

Ви, кажуть прямо, заздрили йому
І, боячись, щоб він, бува, не виріс —
Бо вельми був достойний чоловік, —
Тримали Пейса осторонь від двору;
Той з горя збожеволів і помер.

Вулсі

Що ж, мир його душі на небесі!
Там милосердя досить; а живим
Шепотунам і тут знайдеться кара.
Той дурнем був, бо над усе цинив
Свої чесноти; цей — мені покірний;
Я іншого не підпущу так близько.
Ми, брате, не для того живемо,
Щоб невідь-ким собі в'язати руки.

Генріх

Перекажи все гречно королеві.

Гардінер виходить.

Гадаю, найзручніший для гостей
Учених — монастир домініканців,
Де й стрінетесь у цій поважній справі.
Займися ним, мій Вулсі. О мілорде!
Котрий би чоловік у повні сил
Не плакав, розлучаючись з такою
Дружиною. Одначе совість, совість —
Тендітна штука! — змушує до того...

Виходять.

СЦЕНА 3

Приймальня в покоях королеви.

Входять Анна Бoleйн і літня дама.

Анна Не те, усе не те: мій біль болючий,—
Що стільки літ король прожив із нею,
І що вона... Це ж доброта сама!
Чи хто коли обмовився про неї
Недобрим словом? Та, їй-бо, вона
В житті не знала кривди! Стільки раз
Щоб круг за кругом сонце зустрічати
На троні, серед величі й пишноти
(Як солодко спізнати все те вперше,
А втратити стократ гіркіш!),— і раптом
Тепер почути «геть!»? Це жаль такий,
Що й нелюда пройняв би!

Дама Найчерствіші
Серця розм'якли, плачучи.

Анна О боже!
Повік не знати б величі отої!
Вона минула, правда, та коли
Розлучниця-фортуна відбирає
Її у тебе — це таке болюче,
Немов хто душу з тіла вириває!

Дама Гай-гай, сердешна,— знов чужа між нас...

Анна Тим більше співчуття знайти повинна,
Воістину, клянуся, краще жити
Між простолюддя скромно та щасливо,
Ніж величатись у парчевім горі
Та золотій печалі.

Дама Наше щастя —
Найліпший наш здобуток...

Анна Я нізачо —
На честь свою, на цноту присягаю —
Не стала б королевою!

Дама Я б стала,
І то не з біса залюбки: для цього
І цноти не шкода! Та й ви також,—
Попри усе дволичне красномовство.
Ви жінка не лише красою плоті,
А й серцем теж: одвіку серце жінки

Розкошів прагло, величі і влади —
Тих, скажем прямо, вищих благ, дарів,
Що їх, хоч як маніжтеся, а прийме
Шеврова совість ваша, — тільки звольте
Ледь розтягти її.

Анна Клянуся ж вам...

Дама Ні, справді, — не пішла б у королеви?

Анна За всі скарби!

Дама Як дивно... Я, стара,
За гріш би віддалась, щоб свій портрет
Побачити на ньому... Ну, а що
Сказали б ви про титул герцогині?
Тягар цей вам під силу?

Анна Ні, мабуть.

Дама Слабка ж у вас закваска! Скиньмо трохи...
Скажімо, юний граф судився вам;
Та я йому не заздрю, бо коли
Й від цієї ноші рожевіють личка
І гнеться поперек, то сина він
І поготів не вдержить!

Анна Що за мова!

Ні, в королеви я за цілий світ,
Клянуся, не пішла б!

Дама Коли по правді,
То за маленьку Англію пішли б;
А я готова й за Карнарвоншир,
Аби він королівством звавсь. Диви,
Хто йде до нас!

Входить лорд-камергер.

Лорд-камергер Вітаю вас, міледі.

Що мав би я віддати за секрет
Розмови вашої?

Анна Нічого, лорде, —

Не варт і торгу він. Ми тут журились
Нещастям пані нашої.

Лорд-камергер Що вельми

Благопристойне діло, до лиця
Добродійкам. Здається, є надія,
Що все владнається.

Анна

Допоможи,

О господи, амінь!

Лорд-камергер

Яке ви добре
І ніжне сотворіння! А з такими
Благословення неба завжди поруч!
Як свідчення того, прекрасна леді,
Що щирий я і що чесноти ваші
Високо поціновані,— прийміть
Вітання від самого короля:
Він має намір вшанувати вас
Не будь-чим — титулом маркізи Пембрук.
А на додачу — тисячею фунтів
Щорічного прибутку.

Анна

Я не знаю,

Яку й подяку скласти: все, що можу —
Все те ніщо, ні — менше... Малосилі
Всі молитви, всі добрі побажання —
Не більш, як красномовство... А проте
Вони — єдине, чим я відповім.
Мілорде, передайте королю,
Благаю вас, оті слова подяки
І вірності, що їх його служебка,
Зачервонівшись, мовити не в силах.
Я ж помолюсь за нього.

Лорд-камергер

Будьте певні,

Я докладу зусиль, щоб утвердити
Прекрасну думку короля про вас.
(Убік)
Її я наскрізь бачу: тут такий
Сплав гордощів і вроди, що король
Не міг не знадитись. А може,— хто зна? —
Ця сама леді подарує нам
Алмаз, який весь острів осіє? —
Іду, скажу, що розмовляв із вами.

Анна

Мій вам уклін.

Лорд-камергер виходить.

Дама

Ось на тобі! Чи ба!

Шістнадцять битих літ я при дворі
Вижебрую хоч бідних кілька фунтів,
Та все не на порі: то «ще зарано»,
То «вже запізно» чую. Ви ж — о доле! —
Новенька тут, а (тьфу-тьфу-тьфу на це

Шалене щастя!) й рота не розкрили,
Як він уже повніський!

Анна

Дивне все те...

Дамп

Ну, а на смак? Гірке? Ручуся — ні.
Була колись така (це давня казка):
Царицею назватись не хотіла
За весь родючий мул в Єгипті... Чули?

Анна

Ну, не жартуйте.

Дама

Я на ваш рахунок
Могла б іще не так пожартувати.
Маркіза Пембрук! З тисячею фунтів
Що божий рік! І все — за добру душу!
Ніяких зобов'язань! За цією
Ще тисячі і тисячі підуть:
Шлейф почестей-бо довший від спідниці!
Тепер я певна — титул герцогині
Ви вдержите. А правда, що зміцніли?

Анна

Добродійко, своїм речам химерним
Самі і смійтесь, а мене лишіть!
Якби це мало мій підняти дух —
Волю бездиханність! Страх і здумать,
Що далі буде... Королеві тяжко,
А ми про це, засидівшись, забули.
Одне благаю — не кажіть того їй,
Що чули тут.

Дама

Як ви могли таке
Подумати про мене!

Виходять.

СЦЕНА 4

Зала в монастирі чорних домініканців.

Сурми, фанфари.

Входять двоє жезлоносців з короткими срібними берлами та двоє писарів в одязі докторів наук; за ними — архієпископ Кентерберійський; потім єпископи Лінкольнський, Ілійський, Рочестерський та Сент-Асафський і на невеликій відстані — вельможа, що несе гаман з великою печаттю та кардинальську шапочку; за ним — двоє священників, кожен зі срібним розп'яттям; далі — церемоніймейстер, простоволосий, у супроводі судового пристава, який несе

Кого із ваших друзів не любила —
Не прагнула любити, хоч і знала,
Що дехто — ворог мій? Кого з моїх,
Якщо вони на гнів ваш заслужили,
Любила й далі? Ні, таким відразу
Було відмовлено в посаді. Сер,
Я двадцять літ жона вам і під серцем
Носила не одне дитятко ваше:
Якщо ви годні довести мені
Бодай одну за весь цей час провину
Супроти честі чи обітниць шлюбних,
Обов'язку мойого, чи любові,
Чи вашої священної особи,
То, ради бога, проженіть мене,
І хай зневага чорна скрізь для мене
Позачиняє двері, тим самим
Суд найсуворіший вчинивши. Сер,
Король, ваш батько, славився умом
Тверезим та розсудливим, в чім рівних
Собі не мав; також про Фердінанда,
Вітця мого, казали, що такого
Розумного правителя не знала
Іспанія давно. І безперечно,
Що й мудре віче скликали вони
З усіх держав, де справу цю як слід
Розважили і визнали законним
Мій шлюб із вами. Сер, заждіть ласкаво,
Щоб я могла поради запитати
В іспанських друзів; ну, а ні... На бога,—
Робіть тоді, як знаєте!

Вулсі

Зверніться

До будь-кого з оцих святих отців:
Усе то люди надзвичайних знань
І чистоти душевної,— цвіт краю
Зібрався тут, щоб вас обороняти.
А зволікання ваші — це безглуздя.
Все робиться заради вас самих,
Для вашого ж спокою і для того,
Щоб уляглись тривоги короля.

Кампеюс

Його преосвященство каже правду.
Отож не зволікати треба, пані,
А дати змогу іншій стороні
Обґрунтувати позов.

Катаріна

Кардинале,
До вас звертаюсь.

Вулсі

Слухаю, міледі.

Катаріна

Сер, я близька плачу, та пам'ятаю,
Що я ще королева (радше, здавна
Себе вважала нею) — що принаймні
Я — донька короля; і сльози ці
Я в іскри оберну вогняні!

Вулсі

Згода;
Лиш будьте терпеливі.

Катаріна

Після вас,—
Як ви впокоритесь! Та ні,— я перша,
Щоб бога не прогнати. У мене
Є всі підстави думати, що ви —
Мій ворог; через те я протестую:
Ви — не суддя мені! Хто ж, як не ви,
Між мною й королем огонь роздмухав?
Нехай його господні сльози згасять!
Повторюю: я — проти, цілим серцем;
Я не бажаю мати за суддю
Того — кажу іще раз,— хто мені
Найзліший ворог і, гадаю, правді
Також не друг!

Вулсі

Я впевнений, що це
Не ви говорите: ні, це не ви —
Прообраз милосердя і вірець
Поступливої, лагідної вдачі
Та мудрості, незвичної для жінки!
Ви кривдите мене, міледі: я
Не маю зла на вас: я перед вами,
Як перед будь-ким, чистий. Що ж до того,
Що я зробив уже чи ще зроблю,—
На це мене уповноважив Рим,
Вся римська консисторія. А те,
Що я «вогонь роздмухав», це неправда.
Король-бо тут, між нас; коли б він знав,
Що вчинку власного зрікаюсь я,
О, як би він зганьбив мене — й по праву —
За цю брехню! Не менш, ніж ви — за правду.
Він знає — вільний я від звинувачень,
Та не від кривдних ваших підозрінь.
Отож у нім я бачу й лік собі;

А лік один тут — визволити вас
Від цих думок. І, перш ніж їх величність
До слова дійде, прошу. вас, міледі,—
Ізнову зважте все, що ви сказали,
І більше не кажіть.

Катаріна

Ох, лорде, лорде!

Я проста жінка й надто вже слабка,
Щоб встояти перед таким лукавством!
Ви на словах покірні та сумирні,
І сан свій повиваєте у шати
Покори та смирення,— серце ж ваше
Кипить від злоби, чванства та пихи.
Ви, з ласки долі й короля, найнижчі
Щаблі переступили без труда
Й тепер будь-що пнетесь туди, де влада
Намісником, драбантом вашим стане
І буде вам, як служба, догоджати!
Ви дбаєте за власний гонор більше,
Ніж за своє покликання високе.
Повторюю — мені ви не суддя!
Отут, при всіх, звертаюся до папи:
Я розповім їх святості про все,—
Хай судить він!

(Кланяється королю, наміряючись іти геть)

Кампеюс

Уперта ж королева!

Перечить суддям, в чомусь винуватить,
Зневажає права їх... Кепська справа!
Вона іде таки!

Генріх

Поклич іще раз!

Покликач

Катаріно, королево англійська, стань перед судом!

Церемонійм.

Верніться, леді,— кличуть...

Катаріна

Вам-бо що?!

Ідіть, куди ішли. Покличуть вас —
Вертайтесь! О боже, сил немає,
Вони мене замучили! Ідіть,
Ідіть собі: я тут не хочу бути
Ані хвилинки й більше не прийду
На жоден їхній суд!

Королева з почтом виходить.

Генріх

Як знаєш, Кет...

Коли хто-небудь скаже, що у нього
Дружина краща, ніж моя,— не вірте,
Лукавить він. Ні, ти єдина, Кет,—
Якби чесноти рідкісні твої —
І доброта, і лагідність святої,
Турботливість дружини, що в покорі
Повелівати вміє, і постава,
Велична й шаноблива водночас,—
Коли б усі вони заговорили,
Сказали б — ти єдина, королева
Над королевами! Її шляхетність
Правдива, бо в крові; і саме так —
Шляхетно — повелась вона зі мною.

Вулсі

Величносте, я вас прошу покірно,
Щоб ви уголос зволили сказати
Отут, при всіх — тому що, де мене
Окрадено і зв'язано, там мушу
Звільнитися від пут, хоча від цього
Не зразу і не зовсім легше стане,—
Чи я коли заводив мову з вами
Про справу цю? Чи сумнів заронив
Якийсь, що міг вас навести на неї?
Чи, oprіч дяки богу за таку
Чудову королеву, хоч слівце
Зронив коли найменше, що б могло
Покривдити її чи ущемити
Її становище?

Генріх

Ні, кардинале,

Ви в тім не винні, і, під словом честі,
Я вас звільняю від оскаржень. Зайве
Учити вас, що не один вам ворог:
Чому, і сам не знає, а проте,
Мов пес надвірний, гавкає до спілки;
Такий хтось і підбурив королеву.
Ні, ви не винні. Хочете, то я
Ще більше виправдаю вас: ви завжди
Воліли не чіпати цієї справи,
Залишити в спокої, а бувало,
І слухать не хотіли, як про те.
Заходила розмова,— слово честі.
Це все, що я скажу про кардинала,
Йому на виправдання. Ну, а що ж
Мене до цієї справи спонукало?

Я зажадаю вашої уваги:
Послухайте. Ось як воно було:
Мое сумління вперше защемило
Від слів єпископа Байонни: той,
Послом французьким будучи, приїхав
До нас, аби домовитись про шлюб
Між орлеанським герцогом і Мері,
Дочкою нашою. В кінці розмов,
Коли до рішення дійшлося, він —
Єпископ тобто — попросив відстрочки,
Щоб королю своєму сповістити
Про спірний факт законності дочки,
Народженої в шлюбі з удовою
Артура, брата нашого. Слова ці
Мое сумління збурили до дна,
Прошили наскрізь, аж у грудях щось
Завирувало сильно; цілий гурт
Думок неясних напосів на мене
З цією осторогою француза.
Насамперед подумалось мені,
Що я стягнув на себе гнів небес,
Оскільки з волі їхньої природа
Мою дружину наділила лоном,
Що, хлопчика виношуючи, здатне
Йому снаги вдихнути до життя
Не більше, ніж покійнику могила.
Бо ж річ відома, що сини її
Вмирили — як не в матерньому лоні,
То з першим подихом на цьому світі.
І друга думка: так уже мені
Судилося, що королівство, гідне
Найкращого у світі спадкоємця,
Не ошчасливлю жодним. Отже, я,
Не маючи потомства, сам по собі
Несу загрозу власним володінням,
І думка ця ятрила душу болем.
Тоді ж я, скіпка у бурхливім морі
Свого сумління, берега прибивсь
Спасенного — де й ми ото зібрались;
Збагнув я тобто, що сердечну скруху,
Болючу й досі, вигоять мені
Святі отці та доктори наук.
З вас, лорде Лінкольне, почну. Чи ви
Ще не забули, як я побивався,
Звернувшись до вас?

Єпископ

Ні, не забув,

Мій пане.

Генріх

Я сказав — доволі. Прошу —
Згадайте, що ви радили і як.

Єпископ

Гаразд, величносте. Питання це
Настільки приголомшило мене
(Я осягнув усю його важливість
І небезпечність наслідків), що я
Дав раду надто смілу й, завагавшись,
Наполягав, щоб ви обрали шлях,
Яким йдете і нині.

Генріх

Я звернувся
Тоді до вас, мілорде Кентербері,
Й одержав дозвіл позов цей подати.
Я не минув нікого з тут присутніх,
На що є підписи й печаті ваші.
Провадьмо ж справу — квапить-бо мене
Не особиста нехіть до дружини,
А тільки скруха, що шипом колючим
Застрягла в серці. Доведіть отут
Законність шлюбу нашого, і я
Клянусь життям та честю короля,
Що Катаріна, королева наша,
До скону днів милиша буде нам
За першу в світі писану красуню!

Кампеюс

Величносте, оскільки перед нами
Нема дружини вашої, належить
Відкласти суд на потім; в міжчасі
Будь-що переконати королеву,
Що їй не слід вдаватися до папи
З обіцяною скаргою.

Встають, щоб йти.

Генріх

(убік)

Е, бачу,

Панове кардинали, я для вас
За іграшку! Ненавиджу ці примхи,
Цю тяганину й бездіяльність Риму!
Де любий мій, учений мій слуга?
О, Кранмере, вертайся! А з тобою
Повернеться до мене мир і спокій.
Суд відкладається. Ідіть усі.
Викодять у тому ж порядку, як і заходили.

СЦЕНА 1

Лондон. Покої королеви.

Входить королева зі служницями, начебто по роботу.

Катаріна Візьми-но лютю, кинь роботу. Співом
Розвій мої жалі, якщо зумієш.

ПІСНЯ

Як Орфей заводив спів,
Ліс і гори з-під снігів
Кланялись йому до ніг.
Все довкіл росло, цвіло,
Мовби зливи і тепло
Розтопили лід і сніг.
Мовкло все під ті пісні,
Навіть хвилі навісні
Похиляли чола злі.
Ніжна музика приспить
Те, що серденьку болить,
Згинуть всі твої жалі.

Входить вельможа.

Катаріна Це що таке?
Вельможа Не гнівайтесь, ваша
Величносте,— обидва кардинали
Чекають там.
Катаріна Прийшли поговорити?
Вельможа Достоту так веліли передати.
Катаріна Просіть їх світлості зайти сюди.

Вельможа виходить.

Чого їм треба від слабкої жінки,
Нещасної, в опалі? Цей візит
Мені не до вподоби. Хоч, мабуть,

Вони — порядні люди, діло їхнє
Угодне богу. Правда, не клобук
Монахом робить.

Входять обидва кардинали — Вулсі
та Кампеюс.

Вулсі Мир оселі вашій.

Катаріна Святі отці застали тут мене
За хатньою роботою: своїм
Обов'язкам я вірна до кінця.
Чим маю вам служити, превелебні?

Вулсі Якби вельможна пані захотіла
Прийняти наодинці нас, то ми
Усе докладно пояснили б.

Катаріна Ні,—
Тут говоріть. Не знаю за собою
Чогось такого, з чим ховатись мушу
По закутках. Дай, боже, змогу кожній
Сказати це, як я,— із чистим серцем!
Мені байдуже, лорди,— в цьому я
Щасливіша за інших,— хай собі
Хто хоче дивиться, що хоче каже,
Хай заздять, обмовляють: я ж бо знаю,
Що чесно вік жила! Коли прийшли ви
Без хитрощів щось випитать у мене,
Питайте просто: правда щирих любить.

Вулсі Tanta est erga te mentis integritas,
Regina serenissima...*

Катаріна Е ні, мілорде,— тільки без латини!
Вже ж не таке ледащо я, щоб мови
Не вивчити, відколи тут живу!
Від слів незвичних ця незвична справа
І зовсім підозрілою здається.
Тож по-англійськи мовте; а за правду,
Тут сказану, іще вам ці дівчата
Подякують, в ім'я їх господині,
Що стільки зла зазнала. Кардинале,
Який би гріх тяжкий не був, його
І по-англійськи можна відпустити.

---

* Така чистота помислів про тебе, Найясніша королево
(латин.).

Вулсі Шкода, що чесність вірного слуги
Обох ваших величностей зродила
Підозри там, де я чекав довір'я.
Міледі, не прийшли ми, щоб ім'я,
Яке усі вуста благословляють,
Оскаржувать, і не для того теж,
Щоб вам завдати зайвого жалю,—
Цього у вас доволі: ми прийшли
Почути думку вашу в тім питанні,
Що роз'єднало вас і короля,
І висловити широко та правдиво,
Як люди чесні, наші міркування,
Корисні вашій справі.

Кампеюс Ясна пані,
Лорд йоркський — як шляхетний чоловік
Та ревний ваш слуга, і досі вірний,—
По доброті своїй пустив в непам'ять,
Що ви недавно так ото зганьбили
Його — й за що? за правду — й пропонує,
В знак перемир'я, послуги свої —
Чи словом, а чи ділом. Я — також.

Катаріна
(убік)
Щоб потім зрадити. Спасибі, лорди,
За вашу добру волю. На словах
Ви — чесні, дастьбі, будете й на ділі.
Але ж бо що в такій поважній справі
(Для мене — справі честі, як не більше —
Життя самого) маю відповісти
Так зопалу я, нерозумна, вам,
Таким статечним та високовченим,—
Йй-бо, не знаю. Пораючись тут
З дівчатами своїми, де ж би я
Таких гостей, таких розмов чекала?
Шановні, прошу вас — в ім'я тієї,
Ким досі я була,— бо серцем чую,
Що величі мій кінець надходить,—
Дозвольте, я пораджуся спочатку.
Я ж тільки жінка — без надій, без друзів!

Вулсі Словами цими кривдите, міледі,
Любов його величності. У вас
Надій і друзів — безліч.

Катаріна В цім краю
З них мало користі. Невже, мілорди,

Ви думаєте, що якийсь англієць
Наважиться допомогти мені?
Чи — при найбільшій хіті бути чесним —
Відкрито дружбу визнати мою,
Усупереч бажанню короля,
И підданим залишитись? Ні,— ті друзі,
Кому дано мій біль погамувати,
Моє довір'я виправдати,— ті
Живуть не тут, як і мої надії,
А ген, на батьківщині...

Кампеюс Краще б ви
Покинули журитись та вчинили,
Як я вам раджу.

Катаріна Як, мілорде?

Кампеюс Здатись
В усім на ласку короля: він добрий
І м'якосердий. Виграє від цього
І ваша честь, міледі, й ваша справа.
Бо вирок упаде, і ви в неслав'і
Поїдете.

Вулсі Послухайтеся його,
Він вам добра бажає.

Катаріна Він бажає
Того, що й ви — моєї згуби! Чи ж би
Так християни радили? Соромтесь!
Ще є над нами небо: там суддя
Такий, що й королям не підкупити!

Кампеюс Ви в гніві не за тих нас берете.

Катаріна Тим паче сором вам — святим отцям,
Хранителям всіх кардинальних цнот,
Як я вважала досі; та, боюся,
Ви кардинальні криєте гріхи
В серцях підступних. Схаменіться, лорди!
Оце-то ваша рада? Ваші ліки
Для жінки, що зневажено її,
Покинута на глум? Не зичу вам
І половини тих поневірянь,
Бо маю більше серця; та зятяйте
Мої слова і стережіться, лорди,—
Дивіться, щоб тягар моїх нещасть
Не впав на вас!

Вулсі

Міледі, ви в нестямі;

Добро ви обертаєте у зло.

Катаріна

А ви мене — в ніщо! Прокляття вам
І всім таким наставникам дволиким!
То ви б хотіли — маючи хоч дрібку
Жалю і справедливості, хоч дещо
Від слуг церковних, окрім риз,— щоб я
В біді своїй поклалася на того,
Кому я осоружна? Хто недавно
Мені відмовив ложа, а кохання —
Давним-давно? Мілорди, я стара,
Мені одне залилося — покора.
Що може бути гіршого? А ви
Готуєте мені ті самі муки.

Кампеюс

Вас більше мучать чорні думи ваші.

Катаріна

Скажіть — та ні, сама скажу, коли
Нема в чесноти друзів: весь той час
Чи не була я вірною жоною,
На честь якої — це не марнослов'я —
Не впало досі й крихти підозрінь?
Чи я не віддавала королю
Всіх почуттів? Чи не любила палко,
Нарівні з богом, аж до марновірства?
Молитись забувала, щоб його
Бажання вдовольнити! І ото
Така віддяка? Це недобре, лорди.
Хай приведуть сюди жону, яка
За щастя має мужу догоджати,
І я до всіх її чеснот додам
Іще одну — велику терпеливість.

Вулсі

Ми прагнемо добра, а ви, міледі,
Втікаєте від нього.

Катаріна

Ні, мілорде,
Не зважусь я отак себе зганьбити —
Зректися титулу, з яким ваш пан
Мене навіки обвінчав. Лиш смерть
Розлучить гідність доньки короля
І гідність королеви.

Вулсі

Прошу вас...

Катаріна

Бодай би я ніколи не ступала
На землю цю, не бачила ніколи

Тих лестощів, що плодяться на ній!
У вас обличчя ангелів, та душі
Чиї — не знаю. Ох, нещасна я!
І що тепер зі мною буде?
(До служниць)

Горе,
Дівчатонька мої, де ваш талан?
Загублено в краю, де ні надій,
Ні співчуття, ні друзів, ні родини —
Заплакати за мною, — та й могила
Чи знайдеться... Неначе та лілея,
Колись полів цариця, похило
Голівоньку і згину...

Вулсі

От коли б ви
Повірили, що заміри в нас чесні, —
Вам легше стало б. Ну, чому, шановна,
За що вас маєм кривдити? Наш сан,
Сам дух священства цьому суперечний:
Для того ми, щоб вигоїти біль,
А не ятрити рани! Бога ради,
Подумайте, що робите і як
Ви можете нашкодити собі, —
Ба й зовсім відштовхнути короля
Поводженням таким! Та серце владці
За послух і пригорне, й поцілує, —
Воно це любить, а до впертих духом
Воно скипає люттю, наче буря.
Я знаю вашу душу незлобиву
І вдачу мирну, лагідну, — прийміть нас
Як миротворців, слуг своїх і друзів.

Кампеюс

Що так і є, у цьому ви, міледі,
Невдовзі пересвідчитесь. Всі
Страхи жіночі vadять вашим цнотам.
Шляхетний дух — як ваш — такі підозри,
Мов гріш фальшивий, відкидає геть!
Король вас любить, тож глядіть — не втрачьте
Його любові. Ну, а ми — якщо
Ви нам довірите цю справу — раді
Віддати вам до послуг все, що змога.

Катаріна

Робіть, як ви вважаєте, й даруйте,
Коли я що сказала не як слід:
Жіночий розум мій — не рівня вашим,
Щоб я могла відповісти вам гідно.
А королю, благаю, передайте,

Що серце й молитви мої при нім,
Покіль життя ще при мені. Велебні,
Прохаю ради в вас; я все прийму.
Пішла у жебри та, котра не знала,
Не відала, що в землях Альбіону
Так дорого заправлять за корону!

Виходять.

СЦЕНА 2

Передня зала в покоях короля.

Входять герцоги Норфолк і Сеффолк, граф Серрей та лорд-камергер.

Норфолк Як почнеге всі скаржитись гуртом,
Один за одним, дружно — кардинал
Не витримає натиску. Коли ж
Прогавите цю хвилю, то, боюся,
Слід сподіватись утисків нових
Крім тих, що вже відомі вам.

Серрей Я радий
З найменшої нагоди скористатись,
Аби лиш кардиналові помститись
За тестя-герцога.

Сеффолк Чи є хто з перів,
Ким він не згордував або принаймні
Байдужістю не вразив? Чи на комусь —
Крім себе, звісно, — бачив він печать
Шляхетності?

Лорд-камергер Усе це балачки.
Чого він заслужив у нас — я знаю,
Та дуже сумніваюсь, що йому,
Хоч мить і слухна, можна допекти.
Покіль у кардинала вільний доступ
До короля — не потикайтесь навіть
Щось затівати проти: це чаклун;
Його язик магичну владу має
Над їх величністю.

Норфолк Це вже не страшно!
Розвіялися чари: наш король.
Дізнався щось таке про кардинала,

Від чого мед казань його солодких
Навіки згірк! О, він тепер в неласці,
Причім довіку.

Серрей Сёр, такі звістки
Я радо слухав би хоч щогодини!

Норфолк Ця — можете повірити — правдива.
Розкрито всю його подвійну гру
У справі про розлучення. Такого
Становища, в якому він тепер,
Бажаю тільки ворогові.

Серрей Як
Все зикрилось?

Сеффолк Та дуже дивним чином.

Серрей Ну, як-бо, як,— скажіть!

Сеффолк Наплутав хтось,
І кардиналові листи до папи
Потрапили на очі королю.
А в них наш Вулсі намовляє папу
Не квапитись із дозволом на розвід,
Бо «...як я бачу,— пише він,— король
Пройнявся почуттям до однієї
Із фрейлін королеви, Анни Болейн».

Серрей Листи у короля?

Сеффолк Атож.

Серрей Чи буде
Від того користь нам?

Лорд-камергер Король збагнув,
Що Вулсі лиш за себе потерпає,
Пильнуючи свого шляху; та тут
Всі хитрощі його пішли на дно:
Приніс мікстуру хворому, як той
Уже помер: король-бо одружився
Із леді Болейн.

Серрей Як би я хотів
Цього одруження!

Сеффолк Щастя вам, лорде,
В бажаннях ваших, бо оце, вважай,
Здійснилося.

Серрей О радосте моя!
Будь їм обом супутницею в шлюбі!

Сеффорд Амінь! — кажу охоче.

Норфолк Всі так скажуть.

Сеффорд Вже є наказ її коронувати.
Та т-с-с! Це свіжа новина, і дехто
Її не мусить знати. Що ж до леді,
То це — сама довершеність: удатна
І вродою, і розумом. Я певен,
Від неї прийде благо цій землі,
І вікопам'ятне.

Серрей Невже король
Листа отого Вулсі подарує?
Не приведи господь!

Норфолк Амінь!

Сеффорд Ні-ні,
Укус цей заболить відразу, щойно
Почує він дзижчання інших ос
У себе коло носа. Втік до Риму,
Не попрошавшись, кардинал Кампеюс
І справу про розлучення покинув
Напризволяще. Кажуть, він підручним
Був кардиналові в його інтригах.
Король, я певен, вигукнув: «Ага!»

Лорд-камергер Хай бог його напутить, щоб «ага!»
Звучало якомога голосніше!

Норфолк Коли ж, мілорде, прибуває Кранмер?

Сеффорд Уже прибув. Його переконання,
Що розвід неминучий, поділяє
І сам король, і майже всі відомі
Громади християнські. Певне, скоро
Публічно оголосять другий шлюб
І коронацію. А Катаріну
Тепер іменуватимуть «принцеса,
Вдова Артура».

Норфолк Він порядний хлопець,
Той Кранмер: справді, стільки сил і праці
Віддав цій справі!

Сеффорд Так, за що й дістане
Архієпископа.

Норфолк І я те чув.

Сеффорд Отож-бо. Кардинал!

Входить Вулсі з Кромвелем.

Норфолк Та гляньте, гляньте,
Який пригнічений!

Вулсі Скажи, пакунок
Віддав його величності?

Кромвель Віддав,
В опочивальні, просто в руки.

Вулсі Він
Дивився, що там?

Кромвель При мені ж таки
Розкрив його й узявся до читання:
Читав уважно, пильно, вигляд мав
Украй серйозний. Потім попросив,
Щоб ви до полудня прийшли сюди.

Вулсі Він вже зібрався?

Кромвель Та, мабуть, уже.

Вулсі Залиш мене на час.

Кромвель виходить.

Ні, тільки герцогиня алансонська,
Сестра монарха Франції,— ось, хто
Йому жоною буде! Анна Болейн!
Ні, всякі Анни Болейн не для нього;
Самої вроди тут замало. Ні,
Нам Болейнів не треба! Чом той Рим
Мовчить так довго? Ха, маркіза Пембрук!

Норфолк Він невдоволений.

Сеффолк Можливо, чує,
Що гнів нагострює король на нього.

Серрей Якнайгостріше — боже, поможи!

Вулсі Щоб віконтеса, фрейліна — і пані
Над панею своєю! Королева
Над королевою! Чадить ця свічка;
Що ж, треба гніт обрізати, а там
Сама загасне. Знаю, знаю — дама
Достойна, доброчесна... Ну то й що?
Це ж лютеранка чорна! Нам не можна
Пускати її в обійми короля,
Що й без того занадто норовистий.
А тут ще знову вигулькнув той Кранмер,

Затятий єретик,— уліз в довіру,
Оракулом зробився...

Норфолк

Щось його

Гризе всередині.

Серрей

Бодай би з'їло

До решти ту найголовнішу жилу,
Що серце живить!

Сеффолк

О — король! Король!

Входить король, читаючи якийсь папір, з ним —
Лавел.

Генріх

Ото добра понаскладав! І все
Собі, собі! А тратить скільки! Гроші
Так і пливають від нього щогодини!
І відкіля він все оте гребе?
А, лорди! Ви стрічали кардинала?

Норфолк

Ми щойно, ваша милосте, за ним
Тут стежили: якесь у нього дивне
Сум'яття на душі: то він, здригнувшись,
Губу закусить, спиниться раптово,
Собі під ноги глянувши, й до скроні
Притулить пальця; то зірветься з місця
І ходить швидко-швидко; знову стане,
Ударить в груди кулаком, водночас
До неба очі звівши... Дуже дивно
Себе він тут поводив!

Генріх

Може бути.

Щось негаразд у нього з головою.
Оце сьогодні передав мені
Для підпису державні документи,
І знаєте, що там? Таж достеменно —
Перепис власного майна! Начиння
Із золота і срібла, дорогі
Тканини та оздоби... Все те свідчить
Про розкіш і багатства непомірні,
Як на підданця.

Норфолк

Сам господь велів,

Щоб добрий дух підкинув той папір,
Бальзам на очі ваші!

Генріх

Ну, звичайно,

Коли б ми знали, що його думки
Витають десь по той бік, в царстві духа,—

То мир йому і спокій! Та, боюся,
Вони — у цьому світі, недостойнім
Його глибокодумного ума.

Король сідає, щось шепочучи Лавелові; той підходить до кардинала.

Вулсі Хай бог (прости мене, о господи!) —
Благословить величність вашу!

Генріх Сер,
У вас одне в умі лиш — божі справи.
Отож, либонь, робили підрахунок
Найкращим з них і ледве чи спроможні
Урвати від духовного дозвілля
Бодай хвилину, щоб підсумувати
Земні свої діла? Як так судити,
То з вас лихий господар; як я рад,
Що в цьому ми однакові!

Вулсі Я, сер,
І на святі діла знаходжу час,
І на діла, покладені на мене
Державою; та й матінка-природа
Вряди-годи опіки потребує;
Я ж син її, слабкий, як всі ми, смертні,
І, хоч-не-хоч, про неї дбати мушу.

Генріх Це гарно сказано.

Вулсі Якби ви завжди
Підстави мали визнати, що в мене
Все, гарно сказане, крокує поруч
Із гарно зробленим!

Генріх І знову гарно!
Це добре — вміти гарно говорити.
Слова, однак, не вчинки. Мій отець
Любив вас: він казав, що любить вас,
І вчинками вінчав свої слова.
І я, відколи королем, до серця
Вас прихилив: не тільки довіряв
У справах, що державі обіцяли
Високі зиски, а й собі не раз
Відмовив, тільки б вас нагородити
Дарами щедрими.

Вулсі
(вбік)

Що все те значить?

Серрей

(убік)

Додай вогню, о боже!

Генріх

Чи не я

Зробив вас першим мужем в цьому краї?
Скажіть — хіба не так? І ще скажіть,
Якщо ви це визнаєте за правду,—
Чи ви нам зобов'язані, чи ні?
Ну, що?

Вулсі

Так, визнаю, мій володарю,
Що ласки ваші сипались на мене
Рясним дощем, і більше їх було,
Ніж я просив на ті чи інші цілі;
Іх не окупиш, марні тут старання.
Мої ж старання завжди йшли не в ногу
З бажаннями моїми, та проте
Можливостям дорівнювали завжди.
Собі я ставив за мету лиш те,
Що мало б слугувати для добра
Чи вашої священної особи,
Чи королівства цілого. За ласки,
Даровані мені великодушно,
Я, недостойний, можу відплатити
Лиш молитвами за здоров'я ваше,
Лиш вдячністю і вірністю своєю,—
Вона росте й ростиме, поки смерть,
Ота зима життя, її не згубить.

Генріх

Що ж, відповідь зразкова для слуги
Слухняного і вірного; звучить,
Як нагорода чесним за діла їх
І; навпаки, нечесним — як розплата.
Коли вже вас рука моя, і серце,
І влада королівська між усіх
Так вирізняли ласками, любов'ю
І почестями, то, гадаю, й вам
Належало б рукою, серцем, мислю,
Ужитком влади вашої служити
Не так з обов'язку вже, як з любові —
Любов ще більш прив'язує — мені
Поперед інших,— я ж вам друг.

Вулсі

Клянусь

Усім: для вас, величносте, я завжди
Старався більше, ніж для себе: так

Генріх Шляхетна мова! Бачили, мілорди,
Яка то вірна й віддана душа?
Він нам її відкрив. Читайте: це...
(*Дає йому папери*)
Опісля — це. І — снідати мерщій,
При ваших апетитах.

Вулсі

497

Входять герцоги Норфолк та Сеффолк, граф Серрей і лорд-камергер.

Норфолк Звістуємо вам волю королеву:
Ви, кардинале, мусите негайно
Віддати нам печать і, перебравшись
До лорда Вінчестера в Ашер-хаус,
Чекати дальших вказівок.

Вулсі Стривайте!
Де ваші повноваження, мілорди?
Слова — ще не підстава для таких
Поважних вчинків.

Сеффолк Волю короля
Слова ці з уст його доносять: хто
Зневажити посміє їх?

Вулсі Затямте,
Мої услужні лорди (а підступність
Я вашу добре знаю): ні слова,
Ні воля, не підтверджені нічим,—
Ще не закон; не те, що смію — мушу
Іх не послухатись. Тепер я бачу,
Що заздрощі — це та дешева глина,
З якої вас ліпили. Як несито
Ви на мою накинулись опалу,
Мов на поживу! А які ж бо ви
Облесні та вигадливі в усьому,
Об що я міг спіткнутися! Ідіть
Своїм шляхом підступним, заздрі люди!
У вас на все є право християнське,
І, безперечно, знайдеться в свій час
Належна й нагорода. А печать,
Якої домагаєтесь, король,
Наш з вами повелитель, з рук у руки
Віддав мені, допоки жити маю,
А з нею — чин і титул. Ласку цю
Він узаконив вірчими листами.
Хто відбере її, ану?

Серрей Хто дав —
Король.

Вулсі Авжеж, притому особисто.

Серрей Ти, Вулсі, зрадник, ще й пихатий.

Вулсі Брешеш,
Пихатий лорде: дві доби тому

Серрей волів би языка зварити,
Ніж бовкнути таке.

Серрей

Твоя пиха,
Ти, сатано в сутані, всиротила
Цей край невітшний, бо звела зі світу
Мойого тестя, лорда Бекінгема.
Всіх кардиналів братії святої
Премудрі голови, з твоєю вкупі
І з тельбухами усіма твоїми
Не доросли вагою до його
Малої волосини! Щоб ти згинув
З інтригами твоїми! Відіслав
Мене аж ген в Ірландію, чимдалі
Від короля, від друзів — від усіх,
Хто б герцогу простив той гріх тяжкий,
Що ти йому, великий добродійцю,
Сам приписав та сам і розгрішив
Із жалошів сокирою!

Вулсі

Брехня!
Усе брехня, чого б цей лорд речистий
Не вигадав на мене! По закону
Одержав герцог те, що заслужив.
А що не мав я жодних упереджень
До Бекінгема — свідками його ж
Достойні судді й недостойний вчинок.
Коли б мені та ваше велемовство,
Сказав би я, що чесності у вас
Не більше, аніж честі; що в усьому,
Де мова йде про відданість і вірність
Особі короля, мені не пара
Ані Серрей безтямний, ані всі,
Кому його дивацтва до вподоби.

Серрей

Якби не ряса, попе, я, їй-богу,
Пустив би з тебе кров! Мілорди, як це
Ви терпите таку нахабну мову!
І то від кого?! Прощавай, шляхетство,
Коли отак абищо в багряниці
Тобою попихатиме! Вперед,
Преосвященний, і накрийте нас
Чепцем, як тих посмітюх!

Вулсі

Та для тебе
Усяке благо гірш отрути.

Серрей

Ні,

Не всяке — те лиш, завдяки якому
Усі багатства краю опиїлились
В одних руках,— у ваших, кардинале!
Те благо — перехоплені листи
До папи римського — супроти владці!
Ми ваші блага — раз ви почали
Про те самі — прославимо навсібіч.
Ви, лорде Норфолку, сама шляхетність;
Ви вболіваєте за спільне благо,
За гідність нашу стоптану, за долю
Нашадків наших, що хто зна чи будуть
Дворянами при ньому,— тож складіть
Реєстр усіх його гріхів численних,
Добірку сторінок з його життя! —
Я сполошу вас дужче, кардинале,
Ніж дзвін на утренью, коли вас пестить
Ота чорнява краля!

Вулсі

Як глибоко

Я міг би зневажати цю людину,
Та милосердя не дає!

Норфолк

Лиш кілька

Тих сторінок — в руках у короля,
Та й ті залиті брудом.

Вулсі

Тим чистіша

І бездоганніша в очах постане
Моя невинність, хай-но лиш від мене
Почує правду.

Серрей

Це вас не врятує.

Я пам'ятливий: декотрі гріхи
Ще не забулись; я вам нагадаю.
Так-от, якщо ви здатні червоніти
І визнати вину — то доведіть,
Що ви хоч трохи чесні.

Вулсі

Воля ваша;

Я не боюсь найгірших звинувачень.
А червонію я за дворянина,
В котрого бачу явний брак манер.

Серрей

Волю брак манер, ніж голови.
Цур, випад мій! По-перше, ви без згоди
Чи відома державця нарекли
Себе легатом папським, ущемивши
Права усіх єпископів.

- Норфолк* По-друге,
Листи у Рим і чужоземним владцям
Підписували «Ego et Rex meus» *,
Мовляв, король — слуга мені.
- Сеффолк* По-третє,
Ви, не спитавшись ради й короля,
Як їхали у Фландрію, послом
До імператора, посміли взяти
Печать державну.
- Серрей* Ваш довірчий лист
Грегоріо Кассадо послужив
Підставою для вкладення угоди
Між нами і Феррарою, до чого
Ніхто вам повноважень не давав —
Ні уряд, ні король.
- Сеффолк* Ви з шанолюбства
Звеліли на монетах королівських
Чепень свій найсвятіший карбувати.
- Серрей* А ті шалені статки (як добуті —
Це вже нехай сумління вам підкаже),
Що переслали ви у Рим, собі
Дорогу прокладаючи до слави,
На збитки королівству? Ще чимало
Отих гріхів, та всі такі мерзенні —
Шкода язик поганити.
- Лорд-камергер* Та й годі:
Лежачого не б'ють, і це по-людськи.
Гріхи його суду відомі, суд
Нехай його й карає. Серцю жаль
Дивитись, як великий чоловік
Змалів відразу.
- Серрей* Я його прощаю,
- Сеффолк* Оскільки всі ті дії, до яких
Ви, скориставшись владою легата,
Вдались у цій країні, підлягають
Закону *ргаетуніге* **, то наступне,
Що наказав король, — укласти позов
На вас, щоб ваші землі, все майно,
Рухоме й нерухоме — все, до решти,

* «Я і мій король» (латин.).

** Див. пояснення у примітках. — *Ред.*

Конфіскувати й вилучити вас
З числа підданців; цим вже я займуся.

Норфолк Ну, все, ходімо. Ви ж мізкуйте поки,
Як жити краще. А слова зухвалі
Про те, кому ви віддасте печать,
Дійдуть до короля, і, ясна річ,
Він вам за них віддячить. Прощавай,
Маленький, добрий лорде кардинале!

Виходять усі, крім Вулсі.

Вулсі Прощайте й ви, і те добро маленьке,
Що знав від вас. Прощай, прощай навіки,
Усе, що звалось величчю! Отак
Воно бува з людиною: сьогодні
Розгорне ніжні пелюстки надій,
Назавтра вже цвіте — та так же рясно,
Така-бо пишна з власної краси!
А післязавтра лиходій-мороз
Заскочить простодушну в ту хвилину,
Коли та свято впевнена, що велич
От-от досягне, — та й утне під корінь,
І сіромаха гине, от як я!
Я, наче той хлопчак на пухирі,
Гойдався на хвилях океану слави
Багато літ, покіль не ризикнув
На глибину пуститися: пиха,
Роздута піді мною понад міру,
Враз луснула, покинувши мене,
Безсилою, старого, на поталу
Шаленим водам, що мене поглинуть,
Мабуть, навіки. О мирська славо,
Ненавиджу тебе! Так, мовби серце
Відкрилось наново. Стражденний той,
Хто милостями владарів живе!
Між усміхом — таким у них солодким,
А нам таким жаданим — і падінням
Зазнає більше болю і тривоги,
Ніж може принести війна чи жінка.
Ну, а впаде — то так, як впав Люцифер —
Без вороття.

Входить Кромвель і спиняється розгублено.

Кого я бачу! Кромвель!

- Кромвель* Сер, я не можу говорити... Сер!..
- Вулсі* Що, вразили тебе мої нещастя?
Дивуєшся, що велич — річ минуша?
Ти плачеш? Е, таки я справді впав.
- Кромвель* Як ваша світлість чується?
- Вулсі* Як? Добре,—
Щасливий, чоловіче, як ніколи.
Я став собі ясний і зрозумілий,
У серці чую спокій неземний,
Воістину величний; і сумління
Таке ясне і чисте! Це король
Зцілив мене, за що йому й спасибі:
Він милосердно зняв з оцих плечей,
З оцих опор струхлявілих тягар,
Що здатен потопити цілий флот
І зветься славою. О, це тягар,
Важкий тягар, мій Кромвелю, для того,
Хто помислами тягнеться до раю!
- Кромвель* Я, пане мій, одному рад: що ви
Так правильно усе те зрозуміли.
- Вулсі* Надіюся, що правильно. Здається —
Таку в собі я силу духу чую,—
Що витерпів би набагато більше
Й далеко гірші муки, ніж усе,
На що мої хирляві вороги
Здобутися спроможні. Що нового?
- Кромвель* Найгірша, найприкріша новина —
Гнів короля.
- Вулсі* Благослови його,
О господи!
- Кромвель* Ще інша: замість вас
За лорда-канцлера — сер Томас Мор.
- Вулсі* Це трохи несподівано. Проте
Мор — вчений чоловік. Хай довгі літа
Панує він у ласці королевій;
Хай судить справедливо і сумлінно,
А на кістках його, як прийде час
І він спочине в бозі, хай постане
Надгробок із рясних сирітських сліз,
За ним пролитих! Ще що скажеш?

Кромвель

Кранмер

Приїхав, радо стрінутий і зразу
Архієпископом Кентерберійським
Поставлений.

Вулсі

Оце-то новина!

Кромвель

Останне: леді Анна — та, з якою
Король давно повінчаний таємно,—
Сьогодні показалася на люди
Як королева, ідучи в каплицю.
Всі лиш про коронацію й говорять.

Вулсі

Оце і був той камінь, що мене
Із ніг звалив! Ох, Кромвелю! Король
Перехитрив мене! Всю честь, всю славу
Украла в мене ця єдина жінка!
Ніколи вже те сонце не засяє,
Що вихід кардинала провіщало,
Що золотило натовпи дворян,
Жадібних усміху мого! Іди,
Втікай від мене, Кромвелю, бо хто я?
Жебрак пропащий, недостойний бути
Тобі за пана. Иди до короля —
Оцьому сонцю, господи, повік
Не дай загаснути! Він чув про тебе,
Про відданість твою. Маленький слід,
Що я в душі його лишив,— а **знаю**,
Яка вона шляхетна,— обізветься;
Він не дозволить, щоб твої надії
Також пішли намарне, і відзначить
Твої заслуги. Не обходь його,
Мій Кромвелю: мерщій лови нагоду —
Дістанеш запоруку на майбутнє.

Кромвель

Як? Маю вас покинути? Зректись
Такого пана доброго, простого,
Такого благородного? Усі,
Хто має в грудях серце не камінне,
Посвідчать вам, з яким жалем великим
Відходить Кромвель, ваш слуга. Я буду
Служити королю, та в молитвах
Навік-віків лишуся біля вас.

Вулсі

Я, попри всі нещастя, не збирався
Бодай сльозу пролить, одначе ти
Мене своєю щирістю примусив
У жінку перевтілитись. Гаразд,

Утрімо сльози, Кромвелю, послухай:
Коли мене забудуть, щò настане,
Як спатиму під мармуром холодним,
Відкіль, мабуть, вже більше не подам
Про себе вістки,— то скажи: це я
Навчив тебе; той самий, скажеш, Вулсі,
Що мандрував колись шляхами слави,
Що зміряв всі мілизни і глибини
У морі величі й пішов на дно,
Вказав тобі дорогу до вершини —
Безпечну путь, з якої збочив сам.
Одного не забудь: як я упав
І що мене згубило. Заклинаю —
Відкинь гординю! Це чуття гріховне
Звергало ангелів,— то як людина,
Творіння бога, може сподіватись,
Що нею світ поборе? Не до себе —
До ворогів плекай любов у серці:
Злом не звоюєш більше, ніж добром.
Неси в правиці злагоду і мир —
Тим погамуєш заздрі язики.
Не бійся бути праведником; будь
Всіма своїми помислами вірний
Вітчизні, богу, істині — тоді,
Якщо й загинеш, Кромвелю, то з честю,
Як мученик святий! Для короля
Слугою будь і... Прошу, дай-но руку;
Ходім, опишеш все моє майно:
Усе, до пенні, королю належить.
Єдине, що не гріх назвать моїм,—
Це ряса й віра — тільки і мого!
Ах, Кромвелю, мій Кромвелю! Коли б
Служив я богу хоч наполовину
Так ревно, як служив я королю,
Він би мене, в моїх літах, не кинув,
Нагого й безборонного, на глум
Всім ворогам!

Кромвель

Добродію, терпїть.

Вулсі

Та я терплю. Старі надії всі
Лишаю тут. Нові — на небесі.

Виходять.

СЦЕНА I

Вулиця у Вестмінстері.

Назустріч один одному входять двоє дворян.

1-й дворянин Це знову ви! Рад бачить.

2-й дворянин Рад і я.

1-й дворянин Прийшли поглянути, як леді Анна
Ітиме з коронації?

2-й дворянин Звичайно.
Ми і востаннє зустрічались тут —
Як герцог Бекінгем вертався з суду.

1-й дворянин А й правда; тільки час той нам усім
Приніс печаль, цей — радість обіцяє.

2-й дворянин І добре, бо, святкуючи цей день,
Народ, я певен, виказав уповні
Свої вірнопідданчі почуття
(На що він, треба визнати по правді,
Готовий завжди) — стільки-бо довкола
Видовищ, маскарадів та процесій!

1-й дворянин Величніших, скажу я вам, і краще
Влаштованих не бачив я.

2-й дворянин Чи можна
Мені спитати, що то за папір
У вас в руках?

1-й дворянин Це список тих, кому
Припало право нині взяти участь
У коронації. Ось — герцог Сеффорд,
Лорд-розпорядник, далі — герцог Норфолк
Як лорд-гофмаршал... Прошу, прочитайте.

2-й дворянин Ні, дякую. Читав би, та мені
Цей ритуал відомий. А скажіть,
Що чути про принцесу Катаріну,
Вдову Артура? Як вона тепер?

1-й дворянин Скажу. Не так давно архієпископ
Кентерберійський і кількоро інших
Учених та шанованих братів
По ордену поїхали у Данстебл,
Шість миль від Амптхіла, бо там якраз
Жила принцеса, і водно її
До суду кликали, але намарно.
Коротше кажучи, на цій підставі
Та ще щоб повернути королю
Душевний спокій, всі ті вчені люди
Принцесі порішили дати розвід,
А шлюб недійсним визнати. По тому
Її перевели у Кімболтон,
І там вона нездужає.

2-й дворянин Сердешна!
О, сурми! Станьмо ближче — королева!

ПОРЯДОК КОРОНАЦІЙНОЇ ПРОЦЕСІЇ

Весело звучать фанфари, туш.

Тоді входять:

1. Двоє суддів. 2. Лорд-канцлер, перед яким несуть гаман з печаткою та булаву. 3. Хор. Спів, музика. 4. Мер Лондона, з булавою. За ним — герольдмейстер в лицарському спорядженні, з мідною золоченою короною на голові. 5. Маркіз Дорсет із золотим скіпетром, в золотій півкороні. Поруч нього — граф Серрей, увінчаний графською діадемою, несе срібну патерицю з голубом. В обох на грудях — ланцюги з емблемами орденів. 6. Герцог Сеффолк у мантиї, з вінцем на голові, тримає довге біле берло лорда-розпорядника. Поруч — герцог Норфолк з жезлом лорда-гофмаршала й вінцем на голові. В обох — ланцюги ордену на грудях. 7. Четверо баронів П'яťох портів несуть балдахін, під яким — королева в короні, святково вбрана, волосся багато оздоблене перлами. Обабіч неї — єпископи Лондонський та Вінчестерський. 8. Стара герцогиня Норфолк в діадемі з золотих квітів несе шлейф королеви. 9. Кілька графинь та леді, увінчаних гладкими, без квітів, золотими обручами.

2-й дворянин Парад препишний, що й казати! Цих
Я знаю, а зі скіпетром — то хто?

1-й дворянин Це Дорсет, а отой, зі срібним жезлом, —
То граф Серрей.

2-й дворянин О, видний муж. А то?
Мабуть, що герцог Сеффолк?

1-й дворянин Ви вгадали, —
Лорд-розпорядник.

2-й дворянин Ну, а цей — лорд Норфолк?

1-й дворянин Атож.

2-й дворянин

(дивлячись на королеву)

Хай бог тебе благословить!
Оце краса, якої я не бачив!
Ну, достеменний ангел! Наш король
Всі скарби Індії трима в обіймах,
І тим коштовніші й багатші, чим
Міцніше він цю леді пригортає!
Його сумління може бути чисте.

1-й дворянин Ті, з балдахіном, четверо — барони
П'ятьох портів.

2-й дворянин Щасливчики, та й годі!
Як, зрештою, і всі, хто біля неї.
А, певне, та статечна літня дама,
Що шлейф тримає,— герцогиня Норфолк?

1-й дворянин Так, це вона. А решта всі — графині.

2-й дворянин То видно з діадем. Ну, чим не зорі?
Падучі, правда, інколи...

1-й дворянин Мовчім.

Процесія, повагом перейшовши сцену, виходить під урочистий туш; входить третій дворянин.

3-й дворянин Бог з вами, сер! Ви де так розпашіли?
В абатстві, серед натовпу. Людей —
Що й пальця ніде втиснути! Та я
Від радощів самих ледь-ледь не вчадів!

2-й дворянин А бачив церемонію?

3-й дворянин Аякже.

1-й дворянин Ну й як воно?

3-й дворянин Було на що дивитись!

2-й дворянин То розкажіть, будь ласка!

3-й дворянин Постараюсь.

Коли всі леді й лорди, весь отой
Потік багатств, що виніс королеву
На хори, де вготовано було
Для неї місце, відкотився трохи,
Вона присіла на розкішнім троні,
Явивши нам усю свою красу.

Повірте, сер,— ще жоден чоловік
Не мав жони вродливішої поруч!
І, шойно люд її, як є, угледів,
Довкола гук зчинивсь такий могутній
Та стоголосий, як ото у бурю
Поміж снастями корабля на морі.
Шапки, плащі — чи не камзоли навіть —
Злетіли вгору, і, коли б не шиї,
Це був би день погублених голів.
Я зроду стільки радості не бачив!
Жінки вагітні, на останніх днях,
Немов ті тарани у давніх війнах,
Крізь натовп торували шлях. Ніхто
З чоловіків не зважився б сказати:
«Оце моя дружина»,— так усі
Кумедно переплутались.

2-й дворянин

А далі?

3-й дворянин

Її величність підвелася врешті,
Тихенько підійшла до вітваря,
Уклякнула і, звівши, мов свята,
До неба ясні очі, помолилась
Побожно вельми, після чого встала,
Щоб людям поклонитися. Тоді
Архієпископ Кентербері сповнив
Обряд посвячення у королеви:
Вчинив миропомазання, надів
Йї Едварда Сповідника корону,
Дав патерицю з голубом,— ну й інше.
По тому хор під супровід музик,
Найкращих в королівстві, проспівав
«Te Deum» *. Королева вийшла з храму
І з тим же супроводом урочистим
Попрямувала в Йорк-плейс святкувати.

1-й дворянин

Ні, сер — не в Йорк-плейс: те уже минулось.
Оскільки кардинал упав, то й назва
Змінилася; тепер його палац
Належить королю і зветься Вайтхол.

3-й дворянин

Я знаю; та замінено її
Цілком недавно, тож старе ім'я
Ще свіже в пам'яті.

---

* Тебе, господи (славимо) (латин.)

2-й дворянин

Скажіть, мілорде,—
А що то за єпископи ішли
Обабіч королеви?

3-й дворянин

То єпископ
Вінчестерський, сер Гардінер — донині
Він був секретарем у короля;
І Стокслі — Лондонський.

2-й дворянин

А, кажуть, той,
Вінчестерський, любов'ю не палає
До Кранмера достойного, що нині
Архієпископом зробивсь.

3-й дворянин

Одначе
Великої незгоди там нема;
Коли ж настане — Кранмер знайде друга,
Що не відкинеться від нього.

2-й дворянин

Хто ж це?
Скажіть, як ваша ласка!

3-й дворянин

Томас Кромвель —
Людина на високому рахунку
У короля і справді добрий друг.
Король його поставив скарбівничим
І ввів уже в таємну раду.

2-й дворянин

Він
До більшого дослужиться.

3-й дворянин

Звичайно,
Це поза всяким сумнівом. Ходімо,
Мої панове, підете зо мною
До двору королівського, і там
Мені гостями будете, а я
Повеліватиму. Та й по дорозі
Ще дещо розповім.

Обоє дворян

Повелівайте!
Виходять.

СЦЕНА 2

Кімболтон.

Входить удова Катаріна, недужа. Її ведуть Гріффіт, вельможа, і Пейшенс, служниця.

Гріффіт Як почувається вельможна пані?

Катаріна Ой Гріффіте,— як перед смертю. Ногн, Немов оті гілки під тягарем, Вгинаються, бажаючи позбутись Своєї ноші. Підтягни-но крісло. Отак, тепер, здається, трохи легше. Ти, Гріффіте, коли ми йшли сюди, Казав неначе, що дитя гордині, Великий Вулсі вже помер?

Гріффіт Казав,
Але подумав: ви, мабуть, не чули,
Так вам боліло.

Катаріна Розкажи, будь ласка,
Мій добрий Гріффіте,— як він помер?
Чи гідно? Бо як гідно, то мені,
На щастя, буде з кого взяти приклад.

Гріффіт Та, кажуть люди, гідно. Після того
Як бравий граф нортемберлендський в Йорку
Арештував його й повіз на суд,
Як чорного злочинця, по дорозі
Він захворів зненацька, й то так тяжко,
Що не здолав усидіти на мулі.

Катаріна Нещасний чоловік!

Гріффіт Нарешті якось
Прибився він у Лестер, в монастир,
І до абата, що з ченцями разом
Його вітати вийшов урочисто,
Промовив так: «О превелебний отче!
Вітрами влади гнаний чоловік
Прийшов між вас кістки свої старі
Потомлені зложити: не відмовте
Йому ласкаво в клаптику землі...»
І зліг. А що хвороба напосілась,
То через три дні, ввечері, о восьмій —
Він сам сказав, що ця година буде
Останньою для нього,— повен скрухи,

І роздумів, і сліз, і каяття,
Він честь свою віддав життю мирському,
А душу — богові і в ній спочив.

Катаріна Хай спить спокійно, і пером йому
Усі провини! Я, однак, хотіла б,—
Якщо дозволиш, Гріффіте,— сказати
Про нього кілька незлобивих слів.
Цей чоловік був ненаситний: завжди
Прирівнював себе до принців крові;
Він побирав чи не десяту частку
З усього королівства; симонію
Вважав за річ звичайну; власна думка —
Ось що було законом. Він, бувало,
І перед королем казав неправду,
А лицемірив завжди і в усьому.
Жалів лиш тих, кому він ніс погибель.
В обіцянках був, як колись, препишний,
А в діях — як тепер — ніщо. Його
Любов до плотських втіх весь час була
Для духовенства прикладом сумнівним.

Гріффіт Вельможна пані, ми чужі нечестя
Карбуємо на камені; чесноти ж
Звичайно лишем по воді. Чи ви
Дозволите мені тепер згадати
Про нього добрим словом?

Катаріна Ну, аякже,—
Я зла не маю в серці.

Гріффіт Кардинал цей,
Хоч родом з простолюддя, безперечно,
Був створений для слави вже з колиски.
Це був учений — справжній, зрілий вчений,
Промовистий і мудрий проповідник;
Холодний, зверхній з недругами, він,
Неначе літо, струменів теплом
До тих, хто в нього помочі просив.
І хоч який захланний до наживи
(Що, звісно, гріх), зате в дарунках, леді,
Він був, таки по-королівськи щедрий;
І тому свідки — Іпсвіч, потім Оксфорд,—
Два близнюки наук, що він зростив.
Не захотів той перший пережити
Свого добротворця — разом з ним
Пішов у прах; та другий, хоч іще

Недобудований, вже нині славний —
Взірець наук; і слава ця росте!
Про нього говоритимуть віки.
В падінні Вулсі щастя досягнув,
Бо лиш тоді збагнув себе і визнав,
Яка то благодать маленьким бути.
І, врешті, сам собі, своїм літам
Віддав найкращу, вже останню шану —
Помер в страху господнім.

Катаріна

Щоб мені

По смерті мати речника такого,
Глашатаю моїх діянь житейських,
Щоб він моє ім'я вберіг від бруду,
Як цей-от чесний літописець, Гріффіт!
Твоє правдиве, тихе слово боже
Ненависть до живого обернуло
В пошану до небіжчика: нехай
Почине в мирі!.. Пейшенс, не відходь,
А нижче посади мене. Ще трохи,
І я тебе не буду турбувати.
Мій Гріффіте, скажи, нехай заграють
Ту музику сумну, що я назвала
Моїм жалобним гімном. Я ж посиджу,
Помрію про гармонію небесну,
Що жде мене попереду.

Сумна, урочиста музика.

Гріффіт

Заснула...

Присядьмо, щоб її не розбудити,
Й сидім тихенько. Пейшенс, любя,— тихо!

Видіння. Врочистим, легким кроком входять одна за одною шість постатей у білих шатах та лаврових вінках; на лицах у них золоті маски, в руках — гілки лавра чи пальми. Вклонившись Катаріні, постаті починають танцювати. Після кількох рухів перша пара підносить ще один такий вінець у неї над головою, решта в той час шанобливо кланяються. Потім перші двоє передають вінець наступній парі, що тими ж самими рухами підходять до Катаріни й так само підносять вінок, а там віддають його останнім двом, і все повторюється спочатку. Під час танцю Катаріна, мовби в душевному піднесенні, крізь сон виказує радість і здіймає руки до неба. Танцюючи, постаті зникають, забравши вінок. Музика не змовкає.

Катаріна

О духи миру, де ви? Ви пішли?
Покинули мене саму в нещасті?

Гріффіт

Ми тут, о пані.

Катаріна

Це я не до вас.
Ніхто не входив, поки спала я?

Гріффіт

Ні.

Катаріна

Ви не бачили гінців небесних,
Що кликали мене прийти на свято?
З ясними лицами, що променіли,
Неначе сонце? Вічну благодать
Пророчили вони мені й вінці
Для мене принесли: тепер я їх
Не гідна одягти, одначе знаю,—
Ще буду гідна.

Гріффіт

Тішуся, міледі,
Що сняться вам такі хороші сни,

Катаріна

Вже годі тої музики — гнітить
І вухо ріже.
Музика тихне.

Пейшенс

(убік)

Гріффіте, чи ви
Помітили, яка в ній переміна?
Обличчя он як витяглось, поблідло
І кольору землистого? А очі!

Гріффіт

(убік)

Вона відходить, дівчино,— молись!

Пейшенс

(убік)

О боже, зі святими упокой!..

Входить гонець

Гонець

Хай зволить ваша світлість...

Катаріна

Ви нахаба!
Чи ж ми не варті більшої пошани?

Гріффіт

Як можна, знаючи, що жінка ця
Завжди була величною і буде,
Так грубо повести себе? Уклякніть!

Гонець

Величносте, покірно вас прошу —
Простіть мене! Я в поспіху забувся.
Там пославець від короля до вас.

Катаріна

Хай ввійде,— Гріффіте, скажи. Цього ж
Геть забери з очей,

Гріффіт з гінцем виходить і повертається
з Капуціусом.

Якщо, мілорде,
Мій зір мене не зраджує, то ви —
Посол від імператора-небожа,
І звати вас Капуціус.

Капуціус О так,
Це він, міледі, й ваш слуга покірний.

Катаріна Відколи ми не бачились, часи
І титули змінились невідомо.
Однак — що вас привело до мене?

Капуціус Насамперед — бажання прислужитись
Шановній пані, та й король мене
Просив до вас навідатись, бо вельми
Печалиться, що ви недужі. Він
Вам засилає вияви своєї
Високої прихильності й слова
Сердечної потіхи.

Катаріна О мілорде,
Вже пізно потішати: після страти
Не милують. Ці ліки благодатні
Могли б у свій час допомогти, та зараз
Мене ніщо не втішить, крім молитви.
Як чується його величність?

Капуціус Добре.

Катаріна Хай благоденствує! І нині, й присно —
Як я вже оселюся з гробакми,
Коли й ім'я моє цей край покине!
Ти, Пейшенс, відіслала вже листа,
Якого я казала написати?

Пейшенс Ще ні, міледі.
(*Подарує їй листа*)

Катаріна Сер, прошу покірно,
Щоб ви оце вручили королю,
Моєму пану.

Капуціус З радістю, міледі.

Катаріна Тут я ввіряю доброти його
Прообраз світлий нашого кохання —
Його дочку (хай божа благодать
Впаде на неї росами рясними!)
Йи прошу його, щоб виховав її
У доброчесті. Молода вона,

Шляхетна, скромна,— думаю, досягне
Чимало у житті. Та щоб любив
Хоч трішки ради матері — вона ж
Його самого бозна-як кохала.
Є й інша просьба — хай його величність
Уділить серця тим дівчатам бідним,
Що стільки літ мені служили вірно
І в щасті, і в біді. Нема між них,
Як смію твердити,— а в цю хвилину
Брехати я не стану,— ні одної,
Яка б не заслуговувала мужа
Достойного, з вельможної родини,
Бо кожна з них — вродливиця душею,
Цнотлива, чесна, скромна; безперечно,
Щасливий, хто таку жону здобуде.
Останнє, що прошу,— про слуг. Вони
У мене найубогіші, та бідність
Не здужала прогнати їх. Тож хай
Заплатять їм як слід, ще й трохи зверху,
Щоб господиню потім пом'янули.
Коли б то зволив бог мені вділити
Життя і статків більше, ми б отак
Не розпрощались. От і все. Мілорде,
В ім'я того, що вам є найдорожче,
Якщо ви душам зичите спокою
На тому світі,— будьте їм за друга,
Цим бідолахам, вмовте короля
Здійснити цю мою останню волю.

Капуціус   Бодай би я подобу людську втратив,
Як не зроблю цього! Клянуся небом!

Катаріна   Спасибі, чесний лорде. Передайте
Його величності уклін доземний,
Скажіть: уже відходить з цього світу
Його тривога вічна, й ще скажіть,
Що в смертну мить його благословляю,
Бо так воно і буде. Щось мені
В очах темніє. Прощавайте, лорде.
Прощай, мій Гріффіте. Ні, Пейшенс, ти
Лишайся, відведеш мене до ложа.
Поклич дівчат. Як я помру, дитинко,
Ви вже мене вшануйте: приберіть,
Як дівчину, квітками — хай побачать,
Що чесною жоною я була
Аж до могили. Втім, набальзамуйте

Й, хоч не в короні, все ж, як королеву
І доньку королівську, поховайте.
Не маю більше сили.

Виходять, ведучи Катарину під руки.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Лондон. Галерея в королівському палаці.

Входить Гардінер, єпископ Вінчестерський, і паж із смолоскипом. На зустріч їм — сер Томас Лавел.

Гардінер Вже перша — правда, хлопче?
Паж Било першу.

Гардінер Це час потреб людських, а не розваг.
Цей час нам дано, щоб життєві сили
В приємному спочинку поновити,
А не щоб марнотратити його!
Добраніч вам, сер Томасе! Куди це
Так пізно?

Лавел Ви від короля, мілорде?

Гардінер Від короля. Вони там грають в карти —
В прімеро — він і герцог Сеффолк.

Лавел Треба
Й мені до нього, поки спати піде.
Добраніч вам.

Гардінер Сер Томасе, стривайте,—
У чому річ? Щось квапить вас, як бачу?
Либонь, не буде це гріхом великим —
Шепнути другові, що ж то за справа,
Така спізніла? Справи, що блукають
Опівночі, як духи, по природі
Своїй гвалтовніші, ніж ті діла,
Які очікують за дня розв'язки.

Лавел Я вас люблю, мілорде, і посмів би
Відкрити вашим вухам набагато
Важливішу від цієї таємниці:
Вже родить королева — й дуже тяжко;
Бояться, щоб з пологами й життям
Кінець не наступив.

Гардінер Молюся щиро,
Щоб плід її знайшовся в добрий час
І вижив; що ж до дерева самого,
Сер Томасе, то хай би пропадало.

Лавел Сказав би я «амінь», однак сумління
Твердить своє: вона, ця мила леді,
Все ж добре сотворіння й варта краших,
Ніж наші, побажань.

Гардінер Ну, що ви, сер!
Послухайте, мілорде, — ми із вами
Одної мислі люди; ви, я знаю,
Побожний, мудрий чоловік; тож ось що
Скажу я вам: добра не буде з цього;
Не буде, сер, моє згадайте слово, —
Допоки Кранмер з Кромвелем, обидві
Руки її, й вона сама не підуть
У домовину спати.

Лавел Сер, ті двоє —
Найвидатніші люди в нашій краї!
Вже ж, Кромвель — і скарбничий, і начальник
Архіву, й королівський секретар,
А з часом піде й далі: він такий,
Що не засидиться. Архієпископ —
Правиця королівська і язик;
Хто проти нього хоч півслова скаже?

Гардінер Хто скаже? Є такі. Я сам не криюсь
Із тим, що думаю про нього; от,
Не далі, як сьогодні (сер, гадаю,
Вам можна звіритися), я підняв
На рівні ноги всю палату лордів
Заявою, що Кранмер, — як мені,
Та й їм, відомо, — злісний еретик,
Чума, що край плюндрує наш. В тривозі
Всі тут же кинулись до короля
На скаргу; він нас вислухав уважно,
Великодушно й чуйно — як монарх,
Що ясно бачить всі оті нещастя,

Котрих ми боїмось небезпідставно,—
Й звелів назавтра Кранмера на раду
Покликати. Цей капосний бур'ян,
Мілорде, треба вирвати з корінням!
Однак я вас затримую. Добраніч.

Лавел   Сторицею, мілорде; ваш слуга.

Гардінер з пажем виходять.

Входять король і герцогсеффолякський.

Генріх   На нині досить, Чарльзе,— більш не граю.
Не можу зосередитись, а ви —
Міцний горішок.

Сеффолк   Виграти у вас —
Такого досі не було!

Генріх   Чому ж,
Бувало інколи, але не буде,
Коли я пильнуватиму. Ну, як там?
Як королева, Лавеле?

Лавел   Не зміг я
Йй особисто передати те,
Що ви веліли, і послав служницю.
У відповідь почув слова подяки
Уклінної та широї й прохання,
Щоб ви, величносте, за неї сю ніч
Молились якомога гарячіше.

Генріх   Як ти сказав?! Молитися за неї?
Вже мучиться переймами?

Лавел   І тяжко:
За кожним разом ледь що не вмира.

Генріх   Ох, бідна, бідна!

Сеффолк   Боже, дай їй вийти
З тяжа щасливо, без терпінь великих
І привести наслідника на втіху
Його величності!

Генріх   Вже північ; Чарльзе,
Пора тобі до ліжка — змов молитву
За нашу королеву. Я ж повинен
На самоті обмірковувати дещо,—
При комусь це незручно.

Сеффорд

Зичу вам,
Величносте, благих, солодких снів
І йду просити бога за мою
Ласкаву пані.

Генріх

На добраніч, Чарльзе.

Герцог Сеффорд виходить.
Входить сер Антоні Денні.

Ну що?

Денні

Сер, я зробив, як ви веліли,—
Архієпископ тут.

Генріх

Кентерберійський?

Денні

Так, пане мій.

Генріх

Гаразд. То де ж він, Денні?

Денні

Чекає дозволу ввійти.

Генріх

Хай ввійде.

Денні виходить.

Лавел

(убік)

Це те, про що єпископ говорив:
Я нагодився саме вчасно.

Входять Денні з Кранмером.

Генріх

Всім вийти з галереї.

Лавел має намір залишитись.

Я сказав!

Ідіть! Ну?!

Лавел і Денні виходять.

Кранмер

(убік)

Страх мене бере: чого
Він супиться? Це знак, що він лихий.
Щось тут недобре.

Генріх

Ну то як, мілорде?
Хотіли б знати, чом я посилав
По вас?

Кранмер

(падає на коліна)

Це мій обов'язок, владарю,—
Коритись волі вашій.

Генріх

О мій добрий,
Ласкавий лорде Кентербері, встаньте!
Кранмер встає.

Ходім, нам з вами треба прогулятись,
У мене є новини. Ну, ходім,
Ходімо ж, дайте руку. Ох, мілорде,
Хоч як мені це прикро — просто гірко,—
Та мушу вам сказати: я за дня,
Згнітивши серце, вислухав чимало
Поважних,— так, поважних — нарікань
На вас, мілорде. Зваживши усе те,
Ми спільно вирішили вас уранці
Покликати на раду, де, я знаю,
Так просто вам не виправдатись; отже,
До часу, як притягнуть вас до суду
Й пояснень зажадають, треба вам
Озброїтись терпінням і спокійно
Переселитись в Тауер: ви — брат наш,
Ми змушені зробити так, інакше
Ніхто не піде свідком проти вас,

Кранмер

(падає на коліна)

Уклінно вдячний панові моему
І тішуся нагоді перейти
Крізь добре сито, що зерно в мені
Відділить від полови: я-бо знаю —
Нікого так наклепники не гудять,
Як, безталанного, мене.

Генріх

Устань,
Устань, мій Кентербері. Чистота
Твоя і щирість вже давно
Звили собі гніздо у наших серці.
Дай руку, встань! Прошу тебе, пройдімось.
О матір божа — що за чоловік!

Кранмер підводиться.

Гадав я — ви прохатимете ревно
Звести недоброзичливців отих
Віч-на-віч з вами й тут-таки при них
Вас вислухать.

Кранмер

Королю найгрізніший!

Моя опора — чесність і правдивість.
Якщо вона впаде, то з ворогами
Я вкупі відсвяткую перемогу
Сам над собою, бо чого ж я вартий
Без цих чеснот? Ні, що б не говорили,
Я не боюсь.

Генріх

Невже вам невтямки,

Як ставляться до вас в тім цілім світі?
Багато хто вам ворог — сили в них
Чимало, та й підступності не менше.
Не завше правда тягне за собою
І вирок справедливий: це ж так просто
Для шахрая — купити шахрая,
Щоб свідчив проти вас! Таке ж бувало.
Ваш ворог дужий, зло його могутнє.
Гадаєте, вам більше пощастить —
З лжесвідками, я маю на увазі,—
Ніж вашому месії, ще як він
Жив тут, на грішній цій землі? Ну-ну,—
Безпечно так стрибати через прірву —
Це ж певну смерть знайти!

Кранмер

Благаю бога

І вас, ясновельможний,— захистіть
Мою невинність, бо потраплю в пастку,
Наставлену на мене!

Генріх

Не журіться:

Вони настільки візьмуть верх над вами,
Наскільки ми дозволимо. Кріпіться,
А вранці будь-що-будь прийдіть на раду.
У випадку, коли б вони хотіли
В тюрму вас запроторити — перечте,
Вмовляйте, переконуйте завзято,
Наскільки вам обставини дозволять.
А як уже вмовляння не допоможуть,
Покажете цей перстень і відразу
При них-таки звертайтеся до мене.
Диви, сердега плаче! Далебі,
От чесний чоловік! Свята Маріє!
От щирість! От душа! Йй-бо, такої
У цілім королівстві не знайти!
Ідіть уже й робіть, як я казав.

Кранмер виходить.

Від сліз аж мову втратив.

Входить літня дама.

Голос

(за сценою)

Вам чого?

Назад!

Дама

Еге ж, назад! При тих новинах,
Що я несу, мое зухвальство приймуть
За добрий тон. Хай ангели благії
Злетять з небес до тебе й осінять
Крильми святими!

Генріх

Що це за новини,
Здогадуюся по тобі. Вона
Вродила, так? Кажі, що так, — і хлопця!

Дама

Так, так, мій пане! Чарівного хлопця, —
Хай нині й присно бог благословить
Її — це дівка: хлопців обіцяє
В майбутньому. Сер, ваша королева
Вас хоче познайомити з цією
Новою гостею, що так до вас,
Як вишенька до вишеньки, подібна.

Генріх

Гей, Лавеле!

Входить Лавел.

Лавел

Так, сер?

Генріх

Дай їй сто марок,
Я йду до королеви.
(Виходить)

Дама

Хе, сто марок!
Щоб світа я не бачила, коли
Тут сотнею відкупляться! Ви сотню
Лакеєві давайте, не мені.
Я більше хочу — не дадуть, то вирву!
То це за сотню сказано, що дівка
На нього схожа? Ні, я хочу більше,
А то не буде схожа... Куй залізо,
Покіль гаряче!

Виходять.

СЦЕНА 2

Перед входом до зали радних.

Посланці, пажі, інші слуги.

Входить Кранмер.

Кранмер Гадаю, я не дуже запізнився.
Щоправда, той вельможа-посланець
Благав мене поквалитись. Закрито?
Та що це значить? Гей! Хто там, при дверях?

Входить придверник.

Ви ж знаєте мене?

Придверник Авжеж, мілорде,
Та допомгти не можу.

Кранмер Це чому ж?

Придверник Бо ваша світлість мусить тут чекати
Аж доти, доки не покличуть.

Кранмер Он як!

Входить доктор Батс.

Батс

(убік)
Це — плід лихого умислу. Як добре,
Що випадок привів мене сюди!
А зараз усвідомить це й король.

Кранмер

(убік)
Це королівський лікар, Батс. Як пильно,
Проходячи, поглянув він на мене!
Не дай господь, прохопиться комусь
Про цю ганьбу! Це, безперечно, задум
Тих, що мене не люблять — наверни
Серця їх, господи! Ніколи я
Не прагнув ворогів нажити, щоб зараз
Так честь мою принижувати мали.
Нехай би посоромились вельможу,
Ще й радника тримати під дверима,
Серед пажів, дворецьких та лакеїв!
Однак така їх воля — наберусь
Терпіння і чекатиму.

У вікні нагорі з'являються король і Батс.

Батс Я хочу вам,
Величносте, щось хочу показати.
Це диво дивнее...

Генріх А що ж це, Батсе?

Батс Гадаю, вашій світлості не раз
Таке траплялось бачити.

Генріх На бога,
Та де ж воно?

Батс А он, мілорде, гляньте,—
Архієпископ у новому сані:
Дістав підвищення і засідає
Врочисто під дверима, межи слуг,
Розсильних та пажів.

Генріх Ба, й справді він.
То так у них шануються взаємно?
Це щастя, що й над ними є ще дехто!
Я думав — там зібралось стільки честі,—
Манер принаймні вистачить на всіх!
Щоб так ото дозволити людині
Його становища і нам близькій
Поневірятися, ждучи наказів
Іх милостей? І де? Попід дверима,
Як той посильний з пакою листів!
Клянуся богородицею, Батсе,
Що це — інтрига. Та запни фіранку —
Ми ще не те почуємо.
Фіранка засувається.

Вносять і ставлять під балдахін стіл засідань, крісла, стільці. Входить лорд-канцлер, сідає за верхній край столу ліворуч. Місце зліва від нього залишається порожнім — для архієпископа Кентерберійського. Далі входять герцоги Сеффолк та Норфолк, лорд-камергер, граф Серрей, Гардінер, займаючи один за одним місця обабіч столу. Кромвель, як секретар, — на нижньому краю.

Лорд-канцлер До діла, пане секретарю: нащо
Зібрали нас на раду?

Кромвель Ваші честі,
Насамперед — розглянути питання
Стосовно лорда Кентербері.

Гардінер Він
Про все це повідомлений?

Кромвель

Звичайно.

Норфолк

А хто це там чекає?

Придверник

За дверима,

Мої панове?

Гардінер

Так.

Придверник

Архієпископ,
Жде ваших вказівок вже з півгодини.

Лорд-канцлер

Нехай увійде.

Придверник

Ваша світлість може
Тепер заходити.

Кранмер підходить до столу.

Лорд-канцлер

Мій добрий лорде,
Мені так прикро бачити, що крісло
Оце порожнє! Та усі ми люди,
Слабкі та грішні по своїй природі,
З одної плоті; мало хто з нас ангел,—
То й ви, що мали б нас добра навчити,
Із слабкості й нерозуму людського
Негідно повелись, хоч як це дивно,
Супроти короля й його законів,
Поширюючи скрізь у королівстві
Своє учення через капеланів,
Просякнуте, як нас повідомляють,
Всілякими ідеями новими
Та небезпечними. Усе те — ересь,
Що може стати згубною, коли
Її не знищити.

Гардінер

І то нехайно,
Мої панове: дикого коня
На повідку не водять, лиш гнуздають
Вудилами жорсткими та й женуть,
Пришпорюючи, поки не послуха.
Коли ж ми з легкодумності, з жалю
Дитинного до втраченої слави
Одного з нас відступимо заразі,
То вже ніякі ліки не допоможуть.
І що ж тоді? Повстання, бунти, чвари,
Розруха в цілім краї, як ото
Недавно у сусідів наших, німців.
І досі прикро згадувать.

Кранмер

Панове,

І в праці, і в приватному житті
Я завжди докладав зусиль немало,
Аби моє учення й кожен вчинок
Як діяча державного пліч-о-пліч
Могли іти, одним шляхом безпечним;
І ціль була одна — творити благо.
Скажу вам широко, лорди, — в цьому світі
Нема такого, хто б і з обов'язань,
І з внутрішніх переконань сильніше
Ненавидів і дужче ганьбував
Всіх бунтарів громадського спокою,
Ніж я, мілорди! Боже, щоб король
У кожному серці відданості стільки
Знайшов, як у моїм! Той, хто безчестям
І заздрощами живиться, посміє
Вкусити найдостойнішого. Я
Прохав би ваші світлості усіх
Позивачів моїх — хто б то не був —
Звести отут лице в лице зі мною:
Нехай оскаржують відкрито.

Сеффолк

Ні,

Це неможливо, лорде мій, — ви радник,
І, як такого, вас ніхто не сміє
Оскаржити.

Гардінер

Оскільки є у нас

І більш важливі справи, то з цією
Покінчимо. Коротше: їх величність
Звелів, а ми погодились, щоб вас
Для кращого ведіння судочинства
До Тауера звідси відвести.
Де ви, вже як звичайний чоловік,
Побачите, що не один посміє
Відверто вас оскаржити, — боюсь,
Іх більше, ніж могли б ви припускати.

Кранмер

Ох, любий мій Вінчестере! Який
Я вдячний вам! Ви мій найкращий друг!
Якщо вас візьмуть, будете моїм
Присяжним і суддею водночас, —
Такий ви милосердий! Ваша ціль —
Мене згубити, як я бачу. Ласка,
Любов, мілорде, більше до лица
Священнику, ніж гонор. Тихим словом
Повчайте блудні душі — не женіть їх.

Я конче скину з себе цей тягар;
Я витерплю усе, що ви на мене
Звалити здатні — щодо цього маю
Так мало сумнівів, як ви — сумління
Чинити гріх щодня! Я б ще сказав,
Та вимагає скромності повага
До вашого покликання.

Гардінер

Мілорде,
Мілорде, гей, та ви — сектант! Це ж ясно,
Як божий день! І хто вас розкусив,
Той бачить під облудним вашим лиском
Лише слова і слабкість духу.

Кромвель

Лорде,
Дозвольте, з ласки вашої, сказати:
Ви трохи перебільшуєте. Люди
Такої слави хай би й завинили,
Все ж варті шани за своє минуле.
Хто падає, того штовхати — гріх.

Гардінер

Даруйте, мій добродію, та вам
З усіх отут присутніх якнайменше
Годиться говорити так.

Кромвель

Чому?

Гардінер

Чи ж я не відаю, що й ви прихильник
Сектантства? Ви — непевний чоловік.

Кромвель

Непевний?

Гардінер

Так, непевний.

Кромвель

Хай би ви
Бодай наполовину так порядні
Були, як я непевний! То до вас
Не з острахом би йшли, а з молитвами!

Гардінер

Я ваших слів брутальних не забуду.

Кромвель

І слів моїх брутальних, і своїх
Брутальних вчинків.

Лорд-канцлер

Стримайтеся, лорди!
Таж сором!

Гардінер

Я мовчу.

Кромвель

І я мовчу.

Лорд-канцлер

Тепер — що вас стосується, мілорде:
Є рішення — вважай, одноголосне,—

Щоб вам негайно в Тауер відбутися
Під вартою і залишатись там
До дальших розпоряджень короля.
Ви згодні з цим, панове?

Усі

Згодні, згодні.

Кранмер Невже немає іншого притулку
Для милосердя — Тауер доконче?

Гардінер Чого ж іще було вам сподіватись?
Що за настирний чоловік! Гей, там!
Давайте вартового!

Входить вартовий.

Кранмер Це для мене?!
Чи ж то мене, як зрадника, вестимуть?

Гардінер Беріть його й безпечно запровадьте
До Тауера.

Кранмер Ні, стривайте! Маю
Ще дещо вам сказати. Ось, мілорди,—
Цим перснем вириваю долю з рук
Зловмисників і віддаю її
На суд найвищий владарю моему!

Лорд-канцлер Це королівський перстень.

Серрей Не підробка...

Сеффолк Клянуся небом — справжній! Я ж казав —
Коли ми вперше цю зловісну брилу
Двигнули з місця — що вона впаде
На нас самих!

Норфолк Гадаєте, мілорди,
Король таке допустить, щоб його
Хоч на малий мізинець хто образив?

Лорд-канцлер Це вже напевне. Він його життя
Багато вище цінить. Краще б я
У все те не встрявав!

Кромвель Я так і думав,
Покіль ото збиралися доноси
Та наклепи на цього чоловіка,
Бо чесності його хіба що біс
Та бісові поплічники позаздрять,—
Це ж ви огонь роздмухали, в якому
Самі ж і згорите; так вам і треба.

Входить король, похмуро зиркаючи на них; займає своє місце.

Гардінер Владико грізний, як нам не складати
Щоденну дяку богові за те,
Що маєм короля такого! Він
Не тільки добрий, мудрий, а й побожний,
Як мало хто; він, повен послушенства,
Шанує церкву над усе й для того,
Щоб цій святій повинності надати
Ще більшої ваги, з любові й шани
Він сам, ясновельможний судія,
Прийшов на суд між церквою і тим,
Хто так її зганьбив.

Генріх Ви вміли завжди,
Єпископе, витійствувати словом.
Та я, зятяйте, не прийшов сюди
Вислухувати лестощі, аж надто
Пісні ті вбогі, щоб прикрити злобу.
Самому зась, то й лашчитесь, як пес,
І язиком вихляете в надії,
Що я на це піддамся. Все одно,
Що хоч про мене думай, але ти —
Людина кровожерна і жорстока!
(До Кранмера)
Сядь, чоловіче добрий! Ну, тепер
Я хочу бачити зарозумільця
Великого, що зважиться на тебе
Кивнути пальцем; всім святим клянусь:
Такому краще з голоду сконати,
Ніж раз єдиний здумати, що ти —
Не на своєму місці!

Серрей Чи не зволить
Величність ваша...

Генріх Ні, не зволить, сер!
Я думав досі — радники у мене
Тямуші, мудрі люди; бачу — де там!
Чи ж то розважний вчинок — допустити,
Щоб муж цей — добрий, чесний чоловік,
Як мало хто із вас, — отак стояв,
Мов миршавий пахолок, під дверима?
Він, рівний вам шляхетністю! Ганьба!
Яким це правом ви аж так забулись?
Я дозвіл вам давав його судити,
Але як радника — не як лакея!

А дехто з вас — не так із правдолюбства,
Як більше збóзла рад би був при змозі
У нього й душу, бачу, відсудити!
Та, поки я живий, це вам не вдасться!

Лорд-канцлер

Тоді, мій найгрізніший володарю,
Дозволите, щоб я ж таки, можливо,
Сказав за всіх і все те пояснив?
Якщо його й хотіли ув'язнити,
То — можете повірити — не збóзла,
А швидше для того, щоб на суді
Покаявся він щиро перед світом.
Ось так, я думаю.

Генріх

Ну-ну, гаразд, —
Любіть його, мілорди, і шануйте,
Він вартий шани. Я ж одне скажу:
Якщо таке можливе, щоб монарх
Був боржником підданця, то за службу
Й любов його я перед ним в боргу.
Прощу вас, більше сварок не зчиняти, —
Ви краще обніміться всі. Таж сором!
Ну, будьте друзями, панове добрі!
Мій лорде Кентербері, я до вас
Прохання маю, у якому ви
Не можете відмовити, а саме —
Для одного премилого дівчатка
Хрещеним батьком бути й перед богом
За неї заручитись.

Кранмер

Найславніший
Із принців мав би це за честь велику!
А чим же я на неї заслужив,
Підданий бідний, скромний?

Генріх

Годі, годі,
Ви можете й не тратитись на ложки,
Бо куми ваші — дами родовиті:
Це герцогиня Норфолкська і леді
Маркіза Дорсет — вам такі підходять?
Вінчестере вельможний, я прошу вас
Без зволікань обняти і любити
Цього добродія.

Гардінер

Із щирим серцем
Та братньою любов'ю це роблю.

Кранмер

І свідок бог, наскільки я сердечно
Приймаю доказ вашої любові.

Генріх Твою сердечність видно, чоловіче,
По цих сльозах щасливих. Так, я бачу,
Що люди не дарма про вас говорять:
«Зроби мілорду Кентербері ласку,
І він довіку друг тобі». Ходімо,
Не гаймо часу,— хочу тій малечі
Хрестини справити. Збратав я вас,
Так і живіть громадою одною:
Вам більше честі, а мені — спокою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Двір палацу. Зовні долинає шум, гамір.

Входять воротар і слуга.

Воротар Ану, зараз же змовкніть, голодранці! Тут вам
двір королівський, а не Парафіяльний сад! Бидло! Чого роти по-
роззявляли?

Голос Пане воротарю, пане воротарю, я до челяді на-
лежу!

Воротар А бодай ти до шибениці належав та й повісив-
ся, шельмо! То ви оце горлати сюди прийшли? А принеси-но деся-
ток київ, та міцних, яблуневих, бо очі для них все одно, що пру-
тики. Я вже вам почухаю потилиці! Хрестин їм, бач, заманулося!
Голота погана! Чого вам тут треба — пива з калачами?

Слуга Сер, заспокойтесь! Вижене їх звідси
Хіба що залп гарматний, а не ми.
Це все одно, що змусити їх спати
У день маївки — а кому те вдасться?
Що їх, а що собор Павла святого —
Однаково не зрушите.

Воротар І як
Вони сюди удерлися, до біса?

Слуга Хіба я знаю, сер? А як потік
Вдирається? Я бив, куди сягала
Міцна дубина, футів із чотири —
Оце її мізерні рештки, сер,—
Нікого не минув.

Воротар Ну й що із того?

Слуга Ну, я не Гай, не Кольбранд, не Самсон,
Щоб їх укласти покотом! Я бив —
Він чи вона, старий чи молодий,
Бив, не жалів ні дурнів тих рогатих,
Ні хвойд, що роги наставляють їм.
Як це брехня — бодай би я не бачив
Шматка полядвиці! Та й то тому,
Що дуже вже худобинку шкодую.

Голос Чуєте, пане воротарю?

Воротар Вже біжу, пане волоцюго! Тримай двері на замку, мосьпане.

Слуга І що робити?

Воротар Як що? Мотлошити їх направо й наліво! Що їм тут — Мурське поле для стройових зборів? Чи, може, який заїжджий індієць з великим інструментом об'явився, що так нас жіноцтво обсіло? О господи, та відтіль аж пашисть перелюбством! Христом-богом клянуся, що ці хрестини з тисячу інших сплodiaть: буде тут вам і батько, і кум, і коровай!

Слуга Чого найбільше — то ложок, сер. Бачите, он під ворітьми дядько стоїть: по пиці видно, що мідник, бо ніс як те горно розпечене. Всі, хто коло нього, то вже точно в полуденному краї — гіршої кари їм і не треба. Так-от, тричі гатив я того дракона по голові, і всі три рази ніс його вивергав на мене вогонь. Стирчить там, як мортира, — так зараз і пальне! Ну, а біля нього стояла одна баба нерозумна, жінка галантерейника: так уже мене лаяла, так лаяла, аж поки ота її каструля шербата з голови не зїхала. Я, бач, ціляв у метеора, а бахнув по бабі, — вона й у крик: «Гвалт!» Дивлюсь, аж суне їй на поміч чоловік сорок стражників зі Странду, де вона живе, ще й найдобріших, та й до мене. Ну, я позицій не здаю. Врешті дійшло до рукопашної — я далі опираюсь. Аж тут якісь шмаркачі, що підкралися за ними, як сипнуть зусібіч градом каміння! Довелося мені сховати гонор у кишеньку та й зійти з поля бою. Сам диявол там був, серед них, — не інакше.

Воротар Це ті самі урвители, що горланять на виставах і б'ються за недогризки яблук. Таке не кожна публіка витримає, хіба що тауергіллська банда та ще оті виродки з Лайм-хауса, їх братчики рідні. Кількоро з них вже сидить у мене в Limbo Patium*, — о там і потанцюють усі ці три дні, і різок наїдяться до несхочу!

---

* Дослівно: «У переддвер'ї пекла, куди поміщують патріархів»; тут у значенні: «у в'язниці» (латин.).

Лорд-камергер О боже, ну й збіговисько! І їх
Дедалі більше — пруться так, немов
На ярмарок! Де ж ті воротарі,
Пройдисвіти? Ви добре справувались,
Голубчики, — он бач, яке зібрали
Приємне товариство! Що це — всі
Найближчі ваші друзі з передмість?
Вже ж дамам, як вертатимуть з хрестин,
Тут буде де пройти, звичайно: місця
Хоч одбавляй!

Воротар Даруйте, ваша честь, —
Ми ж тільки люди: що могли зробити,
Ми все зробили; нас і так при тім
Ледь не роздерли на шматки! Та з ними
І армії не впоратись!

Лорд-камергер Ій-богу,
Якщо король мене за це насварить,
Я вмиль усіх вас в колодки заб'ю,
Ще й оштрафую на кругленьку суму
За отаке недбальство! Лежебоки,
Пройдисвіти! Вони тут, замість службу
Служити, присмокталися до кухлів!
О, чуєте? Фанфари! Вже ідуть!
Ну, марш — робіть щось, рознихайте натовп,
Торуйте шлях процесії, а то
Я підшукаю вам таке Маршалсі —
Два місяці валятиметься!

Воротар Гей,
Дорогу для принцеси!

Слуга Лобуряко,
Відсунься, бо як дам по голові,
То зразу спухне!

Воротар Гей ти, ти — в камлоті, —
Лізь, лізь на загорожу — я ще зверху
Тебе на палі посаджу!

Королівський палац.

Входять сурмачі, сурмлять. За ними з'являються двоє олдерменів, лорд-мер, герольдмейстер, Краймер, герцог Норфолк з маршальським жезлом, герцог Сеффорд, двоє вельмож з великими ча-шами на ніжках для подарунків новонароджених; далі — четверо вельмож з балдахіном, під яким хрещена мати, герцогиня Норфолкська, несе немовля, загорнуте в розкішну мантию, — шлейф підтримує одна з дам; позаду них — маркіза Дорсет, друга хрещена мати, і інші дами.

Процесія обходить сцену.

Герольдм. О господи, в усій твоїй невичерпній доброті, пошли життя довге, квітуче і вічно щасливе високій, вельможній принцесі англійській, Єлизаветі!

Туш. Входять король з почтом.

Краймер

(уклякнувши)

Те саме, господи, даруй його
Величності й ласкавій королеві,—
Тебе куми мої шляхетні просять
І я прошу! Щоб ви у цій урочій
Дитиноньці щодня могли знайти
Найбільшу радість з тих, які господь
Приберігає для батьків щасливих!

Генріх Спасибі вам велике, добрий лорде
Архієпископе. А як назвали?

Краймер Єлизаветою.

Генріх Устаньте, лорде.

(Цілує немовля)

З цілунком цим прийми благословення
Отця свого. Хай береже тебе
Господь — йому життя твоє ввіряю.

Краймер Амінь.

Генріх Мої куми вельмишановні,
Були ви надто гойними: сердечно
Вам дякую. Те саме скаже вам
Ця панна, лиш навчиться говорити.

Краймер Я прошу слова, сер, бо в цю хвилину
Господь мене спонукує, і те,

Що я скажу — не лестощі, а правда.
Дитятко царствене оце (хай небо
Похилиться над ним!) іще в колисці,
Та вже віщує блага незліченні,
Що з часом визріють: з нас мало хто
Добро те звідає. Вона всім владцям
Сучасним їй і тим, що потім прийдуть,
Взірцем високим стане. Ця душа
Жадібністю до знань, до благочестя
Саму царицю Савську перевершить:
Чесноти владарські в ній воедино
Із людськими чеснотами зіллються,
І цноти, супровідниці добра,
У ній подвійно розвіваються. Правда
Їй буде нянькою, святі думки —
Постійними дорадцями. Її
Любитимуть, її бояться будуть.
Найближчі прославлятимуть її,
А вороги, мов ті жита полегли,
Тремтітимуть, похнюпившись від горя.
При ній добро розквітне: кожен буде
В своїм садку полуднувати тим,
Що сам зростив, співаючи сусідам
Веселу пісню злагоди. При ній
Пізнають люди господа; від неї
Великі світу сього переймуть
Звичаї істинно шляхетні й тим
Підтвердять велич, а не родоводом.
Та мир і лад не вмруть із нею разом:
Коли ця диво-птиця, діва-фенікс
Згорить, то з попелу її постане
Не менш славетний спадкоємець. Він,
Як бог її з півми небес покличе,
Дістане в спадок дар благословенний
І з попелу її святої слави
Зорею зійде, й досягне zenіту
Такої ж слави й величі. Добробут,
Любов і правда, злагода і страх —
Цієї обраниці вірні слуги —
Відтоді слугуватимуть йому
І, як лоза, круг нього обівають.
По всіх усядах, де лиш сонце сяє,
Ім'я його прославиться й сотворить
Нові народи: наче кедр гірський,
Буятиме, розкидистим гіллям

Сусідні доли осінивши. Все те
Побачать наші внуки, і вони
Творця благословлятимуть.

Генріх

Та ти

Чуда пророчиш!

Кранмер

Многії літа

Во здоровіє землі цієї буде
Вона їй володаркою. Багато,
Багато днів стрічатиме вона
І кожен добрим ділом увінчає.
О боже, хай би я не знав, що дали!
Вона повинна вмерти — так, повинна,
Святі її чекають, — та умре
Дівцею: мов та лілея біла,
Незаймана, у домовину ляже.
Весь світ її оплаче.

Генріх

О мій лорде

Архієпископе! Як ти мене
Вщасливив! Це дитятко золоте —
Єдиний мій здобуток у житті!
Слова ці благовісні так мене
Потішили, що я й на тому світі
Захочу бачити її діла
І господа уславлю. Всім спасибі.
Вам, лорде-мере, як і вашим браттям,
Я щиро вдячний — ви мені зробили
Велику честь присутністю своєю.
Побачите, що не лишусь в боргу.
Ходімо, лорди, всі до королеви,
Вона вам теж подякувати мусить, —
Це їй додасть здоров'я. Хай сьогодні
Ніхто не йде додому, бо по праву
Нам немовля влаштовує забаву!

Виходять.

ЕПІЛОГ

Б'юсь об заклад, що п'єса ця не всім
Припала до смаку — хоча б отим,
Що на дозвіллі подрімати хтіли:
Їх сурми наші, певне, розбудили;
Ті, зрозуміло, скажуть: «Ет, пуста!»
Та й інші, що приходять лиш на те,
Щоб посміятись з каламбурів сласних,
Не втішаться. Хто нас зустріне красно —
Це наші м'якосерді жіночки, —
Хай лиш всміхнуться, мовлять: «А таки
Це — мила річ!» — і, певен я, в ту ж мить
Від оплесків театр наш заgrimить.
Бо й справді — чи були б чоловіками
Ті, що не плещуть, коли плещуть дами?

ВЕНЕРА І АДОНІС

Переклад Олександр Мокровольський

*Vilia miretur vulgus; mihi flavus Apollo
Pocula Castalia plena ministret aqua*.*

*Високоповажному Генрі Райотслі,
герцогові Саутгемпτονу та баронові Тічфілду*

Високоповажний!

Не знаю, чи не ображу Вашої Милості, присвятивши Вам ці недовершені рядки, ані того, як світ оцінить вибір такої міцної опори для такого мізерного тягаря. Лише як Ваша Честь викаже своє вдовolenня, я добачу в тому найвищу мені похвалу і присягнуся віддати праці весь свій вільний час, аби вшанувати Вас іншим, ваговитішим твором. Але якщо цей перший нащадок мого духу виявиться недоладним, я шкодуватиму, що він мав такого благородного хрещеного батька, і ніколи більш не оратиму цієї неродючої ниви, остерігаючися зібрати з неї вдруге такий самий поганий урожай. Лишаю його на Ваш шановний суд, а Вашу Честь — радощам Вашого серця, якому зичу бути незмінно у згоді з Вашими прагненнями і зі сподіваннями світу сього.

Вашій світлості найпокірніший слуга
Вільям Шекспір

Ледь сонце розпрощалося багрове
Із досвітком заплаканим, а й знов
Адоніс кличе: «Гей, ясне, на лови!»
Любив він лови — зневажав любов.

** Дівка дешева дивує юрбу; хай рудий Аполлон
Чаші мені принесе, водою кастальською повні.
(Латин.)*

Та вже Венера в'ється коло нього,
Немов зальотник, хвалить молодого:

«Вродливіший за мене втричі ти,
Полів найкращий квіте, наймиліший!
Красо поміж земної рясноти,
Біліший снігу й ружі червоніший!
Природа-матінка сама собі
Перечить — каже: світ помре в тобі.

Зійди зі скакуна свого, о диво,
Закинь повіддя на луку сідла.
За милість отаку я б цілу зливу
Медових тайн на тебе пролила.
Тут сядь, де змії не сичали зроду,
І зацілюю я твою всю вроду.

Нехай же не наситяться вуста,
Нехай не замикає їх пересит:
Один цілунок довший буде ста,
А сто цілунків промине, як десять.
День літній за годину пролетить,
Як сповнимо коханням кожну мить».

Так лестячись, хапа його за руку,
Що обіцяє мужніх сил потік,
Бальзамом зве її, терпівши муку,—
О, ця рука для неї — царський лік!
Жадання шал їй силу дав і звагу —
Враз юнака з коня стягла без страху.

Рукою підхопила вмить вузду,
А другою — тендітного вродливця,
Мов лялечку. Мінився він на виду,
Де гнів, навпіл з досадою, відбився.
Горить вона рум'янцем, як пожар;
Він — з сорому пала. Холодний жар!

Хутенько вже й за гілку зачепила
Вузду цяцьковану. Любов метка!
А, прив'язавши скакуна, уміло
В'язати заходилась юнака.
Штовхнула — впав. Упасти б так богині!
Перемогла — та в силі, не в хотінні.

Упасти не спізнилась і вона;
На лікоть спершись, загляда у вічі
І шоки гладить; він же почина
Її сварить — вона і раз, і двічі
Цілунок урива клятьбу гнівну:
«Не лайся, бо навік уста замкну!»

Юнак від сорому аж пломениться,
Вона ж сльозами гасить цюти пал,
Щоб зразу й висушити примудриться —
На те і злото кіс, зітхання шквал.
«Безстидниця!» — її він узиває;
Вона ж цілунок докір убиває.

Немов орлиця, що, голодна, рве
Хапливо пір'я безгаланній жертві,
Шматує тілечко, іще живе,
Аби скоріш, хоч би й живцем, пожерти, —
Отак цілує — в шоки, у чоло...
Коли б те цілування знемогло!

Змирився — тільки не скоривсь — Адоніс,
І важко дихає в обличчя їй.
Венера й не відвернеться — натомість
Говорить: «Це небесний легковій!
Садами станьте ви, мої ланити,
Щоб вільгістю цією розкошати».

Немов попався у тенета птах,
Отак він поривався від богині;
З несили й сорому лютився — страх!
Та очі лиш гарнішали невинні.
На повноводу річку дай дощів —
І розіллється, вийде з берегів.

Вона ж блага — п'янка її примовка,
Бо ж у п'янливе ушко жебонить...
Та супиться мисливець, зирить вовком —
Досада палить, сором — червонить.
Він зашарівся — Афродіта мліє,
Поблід — вона божественно гарніє.

Не вб'єш любові поглядом хмурым!
Отож, безсмертну руку підійнявши,
Заприсяглася, що й уклякне з ним,
На грудях в нього лишиться назавше,

Як хоч один цілунок дорогий
Не зсушить сліз — його то все борги!

Божественну зачувши обіцянку,
Адоніс визирнув, мов той нирець,
Що вирине й пірне, очей оманка, —
Такий-то він жаданого давець.
Устами вже й замірилася взяти,
Та відвернувся вмить — немає плати.

У спеку мандрівник не просить так
Води, як Афродіта — переміни.
Утіха поруч, та не взята ніяк;
Між хвилей горить, не гасне пал промінний.
«О зглянься, — молити, — серце кам'яне,
Одним цілунком ошчаслив мене!

До мене залицявся, як я до тебе,
Суворий, страхітливий бог війни.
Незламний в битвах на землі й на небі,
У кожній зваді войовник жакхний,
А бач, просивсь до мене у неволю
За те, що даром я тобі дозволю.

Над віттарем моїм повісив спис,
І свій шолом, і щит непереможний;
Для мене став гульвісою з гульвіс,
Зробивсь веселий, говіркий, збитошний.
Забув і барабани, й прапори —
Став бойовиськом пух моїх перин.

Звитязив скрізь, а йшов мені скориться —
В трояндових кайданах повела;
Ту силу, що міцну борола крицю,
Самою гордістю перемогла.
Та не гордись звитягою над тою,
Що бога війн подужала без бою.

Устами гожими торкнись моїх —
Не рівня хай твоїм, зате ж червоні!
Цілунок буде й твій. Чого затих?
Чого очима вкляк в земному лоні?
В мої глянь очі — там твоя ж краса.
Хай стрінуться й уста, як очеса!

Чи ти соромишся? Замружся знову,
І я замружусь — ніччю стане день.
Навіщо нам очей ляклива мова?
Ми тут самі... Сміліш кохай лишень!
Хіба ж нас викажуть ці сині квіти?
Того, що чиним, їм не зрозуміти.

Пушок над губкою — ти ще не муж.
То й що? І чом тебе не скуштувати?
Лови нагоду! Час лови чимдуж!
Засушиш вроду — не повернеш втрати.
Квіток, що відцвітають, вже не рвуть,
Бо швидко осипаються й гниють.

Хоч би стара була я чи каліка,
Стидка, сварлива, згорблена, бридка,
Поморщена, скривіла, недоріка,
Сліпа, глуха, суха, незавидка,—
Тоді б і гордував, тоді корив би.
А так за віщо зазнаю я кривди?

Знайди хоч зморшку на моїм чолі!
У вічі глянь — які ясні та жваві!
Моїй-бо вроді вік цвісти в хвалі;
Ось тіло — ніжне, вогняне, легкаве!
Візьми рукою рученьку мою —
Відчуеш, як я тану, розтаю.

Ось хочеш — мовою тебе зчарую
Або знімусь, як фея, полечу?
Як німфа буйнокося, затанцюю
На цім піску — й слідочка не лишу?
Любов — це дух, що полум'ям палає,
Тому й не кане — вгору пориває.

Цей ряст нехай засвідчить правду слів:
Не гне його тягар могого тіла,
А двійко слабосилих голубів
Мене домчать, куди б я лиш схотіла.
Така й любов легенька, як і я.
Невже ж гнітить тебе любов моя?

Чи серцем покохав своє обличчя?
Правицею ще шуйцю покохай.
Позалицяйся до свого ж величчя,
Згуби себе, а потім нарікай.

Люби себе й помри собі Нарцісом,
Своїм віддайсь в струмку відбитим рисам.

Посвітач світить, красить самоцвіт;
Мед — для смаку, і для кохання — врода,
Зело — для запаху, для плоду — цвіт,
Хто ріс для себе — росту ріс на шкоду.
Зерно — від зерня, врода від краси.
Сам роджений, чом роду не даси?

Ростеш, годуєшся з землі приплоду,
То дай же ти й землі свій власний плід.
Себе продовжуй — так велить природа,
Нехай тебе переживе твій рід.
Тоді ти й після смерті жити будеш,
В подобі у своїй повік перебунеш...»

Богиня тут пітніти почала,
Бо холодочок їх обох покинув
І Феб, з вінцем спекотним круг чола,
На них з небес жагучий погляд кинув —
Віддав би хлопцю коней четверик,
Щоб замість нього — під богинин бік!

Тепер Адоніс, вельми розімлівши,
Зробився дратівливий, хмурий, злий.
І, геть бровами очі затемнивши
(Мов хмарища на небо наповзли);
Говорить: «Годі вже любов хвалити!
Он парко як — дозволь тебе лишити!»

Вона ж: «Недобрий ти, хоч молодий!
Щоб утекти, який-то привід грубий!..
Мій подиху легкий, прохолоди
Розморене його обличчя любе!..
Ось холодок тобі зроблю з цих кіс,
А спалахнуть — заллю потоком сліз.

Те сонце, що з небес, воно ж лиш гріє;
Глянь, я повисла між тобою й ним.
Такої шкоди жар його не вдіє,
Як ти учиниш зором вогняним.
Була б я смертна — вмить би спопеліла,
Попавши між палючі два світила.

Із криці ти чи, може, кам'яний?
Ба ні, твердіший — камінь краплі точать.
Ти — жінки син, але ж людські сини
Любов шанують і любові хочуть.
Чи ти й родилося таке тверде?
Ні — мати камінця не приведе!

Чим завинила, що мене ти ганиш?
Чи від мого прохання ждеш біди?
Чи поцілунком ти уста пораниш?
Ох, милий, мову милу поведи!
Цілунок дай — тобі я віддарую.
Захочеш два — то й ще раз поцілую.

Бовване ти, холодний, неживий,
Ти ідоле, мальована картинко!
Не лиш для зору — для життя яви
Себе! Адже тебе родила жінка!
Від чоловіка в тебе — тільки лик,
Цілує ж без підказки чоловік.

Тут їй терпець урвавсь — урвалась мова,
І захлинулась хвилю чуття.
Порушник виграв суд; вона ж — без слова,
Любові найверховніший суддя!
І заридала, й мовити несила,
Ридання всі хотіння перебило.

То вхопиться за голову, то вмить
Його за руку візьме, то сахнеться,
То поглядом до хлопця прикипнєть,
То стрічкою круг нього обів'ється.
Та лиш почне випрочуватись він —
Зімкне на ньому пальці — як один.

«Молочно-білі руки ці зловили
Тебе, коханий, — промовля в журі.—
Я буду — гай, а ти — мій олень милий;
Пасись, де хочеш: в лузі, на горі.
Як паші на устах моїх не стане —
Солодкі нижче віднайди фонтани.

Для тебе стільки втіхи буде там!
Нагір'я звабні, лугові отави
Ще й дві гори відкриються очам —
Від бур криївки — пишні та кругляві.

Будь оленем — чим я тобі не гай?
Тебе не займе жоден пес-кудлай».

На те Адоніс тільки осміхнувся,
Аж на щоках запали ямочки —
Любові твір. Якби життя позбувся,
В таку могилу ліг би залюбки:
Чи ж може бути, щоб смерть кого здолала
В оселі, що любов побудувала?

Розверзлися ті готи чарівні
И поглинули всю душу Афродіти.
Ще сум'яття — на думи сум'ятні!
Іще удар у серце, й так розбите!
Сердець владарку б'є її ж закон:
Попала до насмішника в полон!

Що діять? Що сказати безталанній?
Нема вже слів, а мука все росте.
Минає час — і рветься геть коханий
Крізь рук, крізь пальців плетиво густе.
— О зжалься! Змилуйся! — вона благає.
Та до коня Адоніс поспішає.

А звіддалік, де лісу зелені,
Жажлива, молодесенька лошиця
Назорила тим часом скакуна
І вже хропе, ірже, до нього мчить.
А той ураз вуздечку обірвав
І навпростець до неї поскакав.

Як владно він ірже і скаче дибки,
Як легко він попруги розрива!
Копитами б'є землю, тне на дрібки —
Аж стугонить, мов буря громова.
Зубами перекушує вудила —
Осилив силу, що його водила.

І гриву закосичену — сторчма
На шиї здибив, насторочив вуха;
І тяжко дише, ніздрі роздима
І парою, неначе димом, жбуха.
Жахтять, жаріють очі, як вогонь,—
Такий-то смілий, палахкий комонь!

То виступає, ніби лічить кроки,
Величним, гордовитим виступцем,
То дибом стане, ще й покаже скоки.
Мовляв: «Ось, помилуйте молодцем!
І все це я чиню, щоб полюбила
Мене принадлива лошиця мила».

І що йому до вершника тривога,
До: «Стій, кажу!» чи «Любий кониченьку!»?
Що — до гнуздечок, до кольких острог?
Пощо йому окраси, дзеньки-бреньки?
Своє кохання бачить він лише
Й не здасться більш ні на що — аніже!

«Природу, — маляр мислить, — перевершу:
Довершеного зображу коня!»
Виборює винагороду першу —
Немов живого мрець переганя.
А цей неначебто зійшов з малюнка:
Баский, дорідний, аж бринить, мов струнка.

Копито кругле й щіточки над ним,
Довгасті ноги і широкі груди,
Дугою шия, шкіра — сивий дим,
Хо́да така, що поглядають люди;
Хіба що бракувало в жеребця
На горду спину гордого їздця.

То геть відбіг і поглядає хитро,
А то сахнувся від пташки, від пера.
У піжмурки гуляти кличе вітра:
Ну, хто кого в змаганні перегра!
Ой заграє і до хвоста, й до гриви —
Мов крила, мають! — веселун дмухливий.

Кохання прикликає він своє,
Вона ж відповідає — мов на слово.
І гордо (тож до неї заграє!) —
Ще й так жіночно — удає відмову.
Відбрикується, мов ляклива лань,
Від ніжних і жагучих домагань.

Мов той, що відкоша дістав, лицяльник;
Він гзиться — хвіст, як пава, розпустив,
Рятуючись від променів безжальних.
Тупоче! Мух без ліку погубив!

Вона ж, побачивши таку досаду,
Вже й подобріла, щоб загладить зваду.

Юнак до нього руку був простяг,
Та схарапудилась, геть мчить лошиця
Неїжджена. Слідом і кінь потяг:
Гнівний господар хай собі гнівиться!
Шаліючи, обое подались,
Наввипередки з галиччю, до взлісь.

Надутий, сів Адоніс — недогода!
Коня-буяна шпетить і кляне.
Тут знов Коханню випада нагода
Вимолювати щастя забарне,
Бо кажуть: мука серцеві потрійна,
Коли словами вилитись не вільна.

Закрита піч палає гарячіш,
Загачена ріка нуртує дужче.
Та повинь смутку свій здола рубіж,
І дощ словесний зцілить пал жерущий.
Коли ж німує серця адвокат,
Воно й замре, мов став над ним вже кат.

Юнак шаріє — знов Венера близько!
Так вітер жар пригаслий роздува.
З-під капелюха лиш очима блиска
І відвертається від божества;
Збентежено глядить в траву високу,
Але й за нею стежить краєм ока.

О, що то за видовище було:
Богиня крадеться до вередливця!
Як мертва блідість і живе тепло
Боролись, їй забарвлюючи лиця!
Ось червінню змінилась білина,
Мов блискавка сяйнула вогняна.

Уже й підкралась, мила кокетуха,—
Навколішки упала перед ним.
Легесенько підбила капелюха,
Щоки торкнулась пальчиком легким,
Зробивши ніжній хлопця шкірі збиток:
Мов на снігу пухнастому — відбиток!

І що за герць очей зчинивсь тоді!
Її — просили, а його — грозили;
Сліпі в непримиренній ворожді,
Зневагою вони її разили;
А проясняли сцену цю німу
Сльозини — хор, присвячений йому.

Ось лагідно взяла його за руку,
Немов лілею білий сніг обняв,
Чи перло й алебастр зайшли в сполюку;
Немов біл-друг біл-ворога опав —
Це ж битва хоті й нехоті чудова!
Як сизих голубків лицяльна мова.

Забився знов двигун її думок:
«О найвродливіше створіння смертне!
От поміняймось долями разок —
Це серце хай свіне, твоє ж — померхне,—
І я за любий погляд твій один
Зцілю тебе найкращою з данин».

Сказав: «Пусти-но руку — тиснеш нащо?»
Вона: «Пушу, як серце віддаси
Мое, бо насталиш його, й пропаще
Не вчує ні зітхання, ні сльози;
Опукою впаде в моря бездонні,
Тверде й глухе — дав гарт йому Адоніс».

«Май сором! — скрикнув. — Чуєш? Відпусти!
Мій день пропав, бо геть подався коник,
А винна ти в цих збитках, тільки ти!
Лиши ж мене на цих ловецьких гонах,
Бо весь мій клопіт, все моє дбання —
Аби в кобилки відібрати коня».

Відповіла: «Твій кінь належно чинить,
Бо ніжний слухає жадання клич.
Як може пал — невтолений — відлинуть?
Він серце спалить, мов жеруща піч!
Є в моря берег, та нема — в любові,
Тож не дивуй своєму рисакові.

Був шкалою, під деревом укляк,
Невольник, владі ремінця покірний,
Та як повстав, зневажив рабство як,
Любов уздрівши — юних скарб незмірний!

Могутню шию від ганебних пут
Звільнивши, сам звільнився. Геть хомут!

Хто, бачивши на ложі любки тіло,
Сліпучіше від білих простирал,
Очам утіху дасть, та інші сміло
Чуття не кине на священний спал?
Де той плюгавець, що і в холод лютий
Вогню та не посміє доторкнути?

То ж я з коня твого вину зніму;
Прошу: повчись у нього, милий хлопче!
Візьми його науку, хоч німу,
Бо хто ж дароване під ноги топче?
О, вчись любові! Це простий урок,
Але корисний,— вивчи назубок!»

«А я,— відрік,— любові й знать не хочу,
Якщо то не любов до дичини.
Це ж борг! Себе ж боргами обморочу!
Моя любов велить: «Любов — гони!»
Адже я чув, що то — життя у смерті,
І сміх, і плач в єдиній круговерті.

Хто вийде в недошитім до людей?
Хто рве бруньки, коли нема ще й листу?
Пуття не буде з тих істот, речей,
Що сил урвуть їм в пору зеленисту.
Хто бачив, щоб лошак упрягсь у віз
І норов свій зберіг та дужим зріс?

Ось не викручуй рук! Іди й не сердься.
Пусті слова облиш, бо я не здам —
Хоч скільки облягай — фортеці-серця,
Любовним бідам не відкрию брам.
Кинь лестощі, присяги, плач нещирий —
Безсилі тарани твої й мортири!»

«То маєш язика? І мови дар?
Німи ти б краще був — чи я без слуху!
Терпіла досі нелегкий тягар,
А нині ще й страждання через вухо
Вніс голос твій. Сирени любий спів,
Небесний звук, а серденько розбив!

Була б сліпа — кохала б вухом чулим
Невидиму твого ества красу.
Глуха була б — зробила б зір притулом
Для всіх чуттів, які тобі несу.

Та хай би я оглухла, ще й осліпла,
Кохав би дотик мій, без слова й світла.

Коли ж ти в мене й дотик забереш,
А з ним — і зору, й слуху переваги,
То нюх заступить весь чуттів кортеж,—
Не збудеться любов моя наснаги

І на краплину: подих твій пахкий
Коханню вмить розкриє пелюстки.

Та для смаку — бенкет розкішний був би,
Для годувальника тих чотирьох!
Щоб вік тривало пригощання любе,
Всі п'ятеро попросять Осторог
Від Ревності повартувати браму,
Щоб не прослизла до Кохання Храму...»

Знов розчинивсь рубіновий портал,
Щоб мові зринуть його медовій;
Багровий ранок провіщає шквал,
І глум ланам, і згубу морякові,
Руїну солов'їному гнізду,
І пастухам, і табунам — біду.

Та вздріла привістку лиху завчасно:
Так вітер перед зливою завмре,
Так вовк, оширившись, покаже ясна,
Суничку трісну зараз гниль зжере...
Мов куля підкосила бідолашку —
Слова й немовлені б'ють вельми тяжко.

І падає — від погляду лишень,
Бо ж погляд вб'є і воскресить кохання,
А усміх зіцільть, і по ночі день
Свіне тому, хто втратив сподівання.
«Померла!» — юний налякався чудій,
Богиню плеще по щоці блідій.

Вже й замір свій забув од того дива,
Хоч добре висварить хотів її,
Та перекмітила любов кмітлива —
От гарно млості виграють бої!

Лежить на мураві, немов убита,
Щоб подихом його — життя їй влило.

Він тре їй носа, ляска по щоці,
То пальці мне, то руки міцно тисне;
Сто чинів чинить, тільки б навманці
Поправить те, що скоїв ненавмисне;
Цілує! Та Венера доброхить
Не встане — щоб цілунків більше спить.

Ніч смутку днем пресвітлим обернулась —
Віконця два розкрились голубі;
Мов сонечко, що в сяйві одягнулось,
І землю гріє, й тішиться собі;
Отак, як слава у небес — від сонця,
Їй осявають личко ті віконця;

Та все зоріють на лице йому,
І сяйвом звідти живляться відбитим.
Не в спілці четверо світил — чому?
Бо два затьмились небом хмаровитим!
Ії ж бо очі крізь сльозу таку
Світилися — два місяці в ставку!

«Ох, де я? — каже. — На землі чи в небі,
Чи в морі тону, чи горю в огні?
Під сонцем ясним чи в сумнім Еребі?
Це смерть солодка чи життя вві сні?
Жила я — смертна то була додука,
А вмерла — і життям радіє мука!

Ти був мене убив — то вбий же знов!
Жорстоке серце очі так навчило
Лише зневагу слати, не любов,
Вони ж мене зневагою і вбили.
Зате мої проводирі ясні
Твої лиш бачать губи жалібні.

За лік такий — цілуються хай вічність!
Хай не злиняє їх червоний вбір!
Нехай же їхня молодеча свіжість
Геть прожене чуму, холеру, кір,
Щоб звідарі списали й віршомazi,
Як ти дихнув — і щезли всі зарази.

Який з тобою торг іще вряджу,
Щоб знов твої спізнать уста-печаті?
Себе продам і тим собі вгоджу,
Ти ж будеш оборудкою пишати.
Скарби мої всі заразом купи,
Печаттю торг — ось віск губів! — скріпи.

Я серце дам за тисячу цілунків,
По одному, як хочеш віддавай.
Що десять сотень для твоїх справунків?
Спливуть бистріш за дощовий ручай.
А як несплатою ти борг подвоїш,
Дві тисячі цілунків — не побої ж?»

«Якщо, владарко, любиш ти мене,—
Відмовив,— зваж на вік мій жовторотий.
Не підганяй — хай зрілість піджене.
Не візьме жоден риболов дрібноти.
Плід стиглий пада сам, а з зеленця
Ні смаку, ні наїдку для їдця!

Он натомивсь і світовий утішник,
Подавсь на захід по денних трудах;
І сич гукає, ночі оповісник,
Усяк шукає прихисток і дах,
І чорні хмари, небовид облігши,
Підказують, що розлучитись ліпше.

Дозволь сказать «добраніч» і сама
Скажи (то й поцілую) добре слово». «Добраніч»,— мовила, і легкома
Дав за розлуку їй платню медову.
Вона ж руками шию оплела
Й до вуст йому вустаи приросла.

Аж дух забило хлопцю, і вологі
Уста коралові ледь відірвав;
Спізнавши ті коштовні перелогі,
Вона благає, щоб напитись дав.
Голодна з ситим — що робити мали?
В цілунку злившиися, на землю впали.

Жаді гвалтовній раптом — вільна путь;
Ненаситі вдоволитися годі.
Її уста звияжуть — все здають

Його уста божественній заброді,
Чиї думки — голодні-яструби,
Скарби всі ладні спить з його губи.

Відчувши безборонності принаду,
В сліпім шаленстві рветься плюндрувать;
Лице палає, кров вирує радо,
Відважною зробивши ніжну статъ;
Забути змусивши і глузд, і сором,
Гуляє хіть в ній розбуялим морем.

Розгарячілий, стомлений, тремкий,
Мов дикий птах, замацаний руками,
Чи олень, що женуть його вовки,
Чи сплакane дитя на грудях в мами,—
Піддався він, і дань бере вона,
Хоча не владна взяти все сповна.

Щонайтвердіший віск, як розігріти,
Розм'якне й прийме щонайлегший тиск.
Де вже нема й надії, треба сміти:
Любові страдник візьме врешті зиск.
Любов — не боягуз: не відступає,
Коли обранець опір учиняє.

Злякалася б, як супив він чоло,—
То з уст його не пити б їй нектару.
Кохання просять, злим словам назло;
В троянд від колючок — чи ж менше чару?
Замків хоч двадцять вроду хай замкне —
Усі любов зіб'є, красу умкне.

Та ба! З ним розлучитись мусить нині —
Дурненький знай вимолює: «Пусти!» —
Хоч як нелегко мусити — богині,
Лиш просить серце їй поберегти,
Яке — клянеться луком Купідона,—
У неї вкрав, мов пташку безборонну.

«Мій хлопче! Як мене у смутку ніч —
Не дасть очей склепити серце хворе —
Скажи, чи вийдеш ти мені навстріч?
Скажи, любові славний командоре!» —
Відмовив: «Ні. Я завтра не прийду,
На вепра зрання друзів поведу».

«На вепра!» — скрикнула і сполотніла,
Мов забілив червону ружу сніг;
Від слів тих двох листочком затремтіла,
Враз обняла і пада, й валять з ніг
Дві сплетені в ярмо руки-лілеї;
На спину впала, а юнак — на неї.

Це ж знов судився їм любовний бій!
І лицар наріхтований до герцю...
Та гірко як розчаруватись їй:
Він не правує — сердься чи не сердься.
Таж муки гіршої не знав Тантал:
Перед самим Елізієм — обвал!

До грон мальованих летіла пташка —
Наситила ж не смак, а тільки зір.
Отак каратись і Венері тяжко:
Лишивсь позірним любосний турнір,
Адоніс не запломенів коханням...
Ану ж — чи не запалить цілуванням?

Гай-гай, владарко, як не таланить!
На всі затрати маєш тільки втрати.
Саму любов не хоче він любити —
Чи то ж такої заслужила плати?
«Не задуши! — одно благає він.—
Мене тримать не маєш ти причин».

«Та вже б тебе й пустила, хлопче милий,
Якби не мовив, що на вепра йдеш.
Послухай ради! Не надійсь на сили,
На те, що списом кабана протнеш,
Бо завше гострить він кинджали-ікла,
Немов людина, до різництва звикла.

Стирчить щетина в нього, мов списи,
Хто вздрить його — від страху посіріє;
Мигтять в очицях блищики грози,
А рилом він могили так і рие;
Роздрочиться — зі шляху все змете
Потворище жаске, лихе, товсте.

Бокам його, щетинистим, м'язистим,
Зашкодить спис не більше, ніж патик.
Твердої шиї не пробити вістрям;

Дратливий, кинеться й на лева дик.
Мов з ляку, роздаються глоди й терни,
Коли по лісу мчить кабан всежерний.

Твою чудовну вроду, що Любов
Йй задивлянням красну дань складає,
Ці ясні очі, ці уста, цю кров,
Ці ніжні руки — за ніщо він має.
Красу твою — наруга із наруг! —
Він зріє так, як зрив би всякий луг.

Нехай собі ганяє в пущі, в полі...
З потворищем на прою ставать Красі?
Не наближайсь до нього й мимоволі...
Хто друзів слухає, ті щасні всі.
Коли сказав ти «вепр», то я аж сіла —
Злякалась так за тебе! — затремтіла.

Чи ти, як зблідла я, не спостеріг?
Чи страх в очах моїх не загніздився?
Чи в млостях я не впала на моріг?
В цих грудях, що на них ти повалився,
Бунтує серце віще — землетрус
Незборний, що даремно з ним борюсь.

Бо ж де Кохання править, там Ревнивість —
Кохання самозваний чатовий —
Бунт добачає, сіє полохливість,
У мирний час волає: «Ворог! Бий!»,
Любові одбиваючи жадання,
Немов вода збива огню палання.

Шпигунка ця, донощиця бридка,
Іржа, що їсть Любові сад тендітний,
Розлучниця, пліткарка, що пуска
Чутки то істинні, то нісенітні,—
Мені і серце, й вуха повнить вщерть
Своїм: «Пильнуй! Його пантрує смерть!»

Та мало їй, бо ще й малює оку
Картину: як звалив тебе кабан,
Як ікла вгнав у бік тобі з наскоку,
І летється, летється кров юнача з ран
На квіточки, що долу поникають,
Від крові й смутку голівки схиляють.

І що вчинити я могла іще,
Коли тремчу, як здумаю про тебе?
Спливає кров'ю серце і пече,
І відкриває страх видіння з неба:
Віщую смерть тобі і жаль собі,
Як вийдеш завтра з вепром на двобій.

А рвешся полювать — мене послухай.
У лісі є ж плохіша звірина:
І хитрий лис, і заєць довговухий,
І сарна, що й слабкіших обмина, —
Оцих і цькуй хортами полохливців,
Конем жени, мисливцю із мисливців!

Коли страшка-зайчиська сполошиш,
Старайся бідака перехитрити,
Дивись, як у долину мчить з узвиш,
Які-то петлі вміє він крутити;
Заплутує, мов лабіринтом, шлях,
Щоб ворог спантеличивсь і заляк.

То вскочить межи вівці до обори,
Аби зі сліду збить проноз-хортів,
То заведе аж на кролячі нори,
Щоб трохи лемент перелементів;
А то між оленів прудких затреться —
У небезпеці розум де й береться.

Бо вже як запах з іншими змішавсь,
Пси-нюхачі на місці завертяться;
Сюди-туди рвонуть вони — шусть! шасть!
Аж поки знов нанюшать — і помчаться,
Й підхоплять гавкіт луни по лісах,
Мов лови почались на небесах.

А він же, горобаха косоокий,
Ген на горбі на задні лапки став
І наслуха, чи й справді має спокій,
Та дочуває знов гучне «гав-гав».
І в відчай падає важкий, бездонний,
Мов хворий, дзвін зачувши похоронний.

Дивись, як заметається бідак,
Зарошений, подряпаний колюччям:
То вбік, то колом; уперед, навспак;

Став, зляканий листочком лопотючим,—
Адже знедоленого всяк скубне,
А рятувати — пальцем не кивне.

Полеж, послухай ще моєї мови,
Та не пручайся, бо й не відпущу.
Щоб ти зненавидів веприні лови,
Саму себе в словах переловчу,
Зв'яжу це з цим, те приточу до того —
Дає Любові гори слів Тривога.

На чім спинилась?... — «Байдуже на чім.
Спинись — і край... І край казанню буде.
Пусти, вже глупа ніч». — «То й що у тім»?
«На мене, — каже він, — чекають люди.
Ще поночі впаду». Вона ж: «Повір,
Вночі в жадання щонайкращий зір.

А внасти трапиться, то знай: цілунок
Урвати в тебе забавля земля;
Прекрасне підбиває на грабунок —
На те ж вона тебе й перечіпля.
Заради уст твоїх сама Діана
Умить кривоприсяжницею стане.

І знаю я, чому темнюща ніч:
Тож Цінтія ховає лик свій срібний,
Щоб на Природу впав покари бич
За те, що вкрала взір богоподібний,
Тебе в робітні відлила своїй,
Денному сонцю встид і їй, нічний.

І Цінтія до Парок піддобрилась.
Щоб розладнать Природі дивний труд:
Змішати із красою — слабість, гнилість,
З довершеністю чистою — зло, бруд,
Скорить її, Природу — тиранії
Випадку, лих безумній веремії,

Де лихоманки, всякі гарячки,
Чума, холера, сказ, та божевілья,
Та мозку, крові, кості болячки,
Що жар дають, і млості, й слабосилля,
Й пересит, і переступ, і сльозу...
І все це — помста за твою красу!

Таж наймізерніша із тих напастей
Вбива красу, не знаючи невдач.
Струнка постава, погляд променястий,
Що милувався ними споглядач,
    Умить зруйновані, розтали... Де ви?
Мов сніг злизало сонце полудневе.

Тож зашурай неплідну чистоту
Весталок-дів, черничок-самодрочок,
Які приводять лиш неплідноту,
Пустельний недорід синів і дочок,—
    Будь щедрий! Світло каганець дає,
Лише допоки в нім олива є.

Твое ж бо тіло — це не гріб зяйливий,
Де поховать потомство хочеш ти,
Хоч вік велить родити в час щасливий —
Не знищувати в лоні темноти.
    Бо світ тебе відрине — не безкарно
Гординя вб'є таку надію гарну!

Отак ти знищуєш себе в собі —
Це ж зло, за громадянську чвару гірше,
Це гірше за безумний самовбій,
За синовбивство — батько сина ріже!
    Перед іржею злота не втаїш,—
Пусти в ужиток — матимеш бариш...»

«Ну, годі,— їй урвав Адоніс мову,—
Затерті вельми ці слова твої.
Цілунок дав, а ти зламала слово,
Та не силкуйся проти течії.
    Жадання мамко, ноче темнолиця,
За свідка будь: я починаю злитися.

Хай дасть тобі сто тисяч язиків
Любов; хай кожен з них за твій меткіший
І чарів повен, мов сирени спів,—
Я вчую тільки гамір серед тиші.
    У вухах в мене — серце у броні,
Що стереже від всякої бридні,

Пильнує, щоб гармонія облудна
Не влізла в тихий прихисток грудей
Та щоб не стало в серці надто людно,

Щоб не забуло мирних снів ночей,—
Ні, пані, стогонів не хоче серце,
А міцно спить — саме, замкнувши дверці.

В котрім з тих слів я б ганджу не знайшов?
Рівненька стежка, та веде до Аду.
Ненавиджу таку твою любов,
Що першим-ліпшим ув обійми пада.
Приплід, мовляв! Ось виправдання де!
Це ж розум-звідник хіть брудну веде.

Це не Любов! Любов втекла за хмари,
Коли її імення вкрала Хіть,
Що, ним прикрившись, розкошує яро,
Плямує глуфом чисту, юну мить;
Тиранить жадібно, з'їда уїжно,
Мов гусінь ненажерна — зеленъ ніжну.

Любов засяє сонцем по грозі,
А Хіть завие, мов по сонцю — бурі;
Любові парость вік цвіте в красі,
А Хіть півліта здасть зимі похмурій.
Любов помірна — міри Хіть не зна.
Любов правдива; Хіть — лиха мана.

Сказав би я ще більше, та не смію,
Бо надто юний для старих казань.
Піду смутний — інакше я не вмію:
І сором на лиці, і в серці — твань.
Образою мої палають вуха:
Розпусна мова — то ганьба для слуху!»

І, вирвавшись з обіймів чарівних,
Що й не навчили ніжної покори,
Подався через темний пастівник,
Любов зневажену лишивши в горі.
Як зірка з неба котиться у тлін,
З Венериних очей щезає він.

Аж кинулась за ним очима тими,
Як хтось, у кого щойно друг відплив
І зник уже за хвилями крутими,
Де хмари б'ються з буйством сивих грив,—
Отак сховала чорна ніч жорстоко
Того, хто потішав божисте око.

Як той, кому з ослаблїй руки
Впаде у море діамант коштовний,
Чи той, кому погасне мерехкїй
Нічний ліхтар у пущі, звіра повнїй,—
Лежала приголомшена, німа:
От мала щастя — та взяла пїтьма!

У серце б'є себе — аж застогло,
Аж відгукнулася луна з печер,
І довго, мов подвоєне, лунало,
Страждання незглибиме двох Венер.
«Ой лихо! — скрикне. — Ох, нещасна!» —
«...Щасна!» —
Озветься звідусюди мука власна.

Луну завваживши, то заквилить,
То заведе сумної злотокудра:
Як юних в'ярмлює, старих — малить
Любов, що мудра в глупстві — глумомудра;
Наприкінці ж — та сама голосьба,
І хором знай вторує лун юрба.

Та пісня болісна і ніч стомила.
Як щедро закоханці тратять час,
Мов світу цілому печаль їх мила!
Все б сповідями розважали нас:
Почнуть, зіб'ються, знов розпочинають...
Ніхто й не слухає, а не змовкають.

То з ким же ніч богиня провела?
Із звуками, що розпач мавпували!
Так відмовляють шинкарі без зла,
Хоч би там що п'яниці їм казали.
Промовить: «Так»,— відкажуть: «Так!..» —
гучні;

А скрикну: «Hi!» — почує також: «Hi!..»

Та ось і жайвір, вістовець обуди,
Від вогкого гніздечка лине ввись
І ранок будить срібляний, щоб груди
Розкрив і сонце випустив: явись!
І як же славно прикрашає щедре
Черленим злотом пагорби і кедри!

«Владарю світла, боже світляний! —
Венера сонце словом величає.—
Що в тебе кожен каганець земний

І кожна зірка сили позичає,—
Поміж людей ти хлопця розшукай;
Він світла дасть тобі, ти ж — іншим дай».

Сказавши це, до миртів на узліссі
Біжить хутчій. Вже й ранок он який,
А від коханого не чути вісті.
Де ж валування псів? Де ріг дзвінкий?
Та ось почула — почалися лови!
Туди, туди спіши мерщій, Любове!

А всюди заступають шлях куші:
За шию ловлять, лізуть цілуватись,
Ще й піддобряться до ніг корчі,
А їй з чіпких обіймів вириватись,
Мов сарні тій, що молоко несе
В діях розбухлих,— хай маля поссе.

Коли це чує: підняли вже звіра!
Й сахнулась — так сахнеться мандрівець,
Забачивши зміюку лускошкіру,
Де ледь не став він, брівши напромаць;
Отак собача боязлива дзвяга
Чуття вразила, відібрала звагу.

Тож знати: стрілось їм не зайчєня,
А вєпр, ведмідь чи навіть лєв гордливий,
Бо ані руш гавкуща собачня,—
Усє на місці гамір той лякливий:
Шалєнство звіра бачачи, хортн
Нє ваятьсє, кому вперєд їти.

Цєй моторошний гвалт їй б'є у вуха,
А чєрєз вуха в сєрцє прониєа,
Якє лишє блідого ляку слуха,
І — кожна жилочка дрижить, слабєа.
Якє командир тієає — що ж солдати?
Нє встоять — кинутьсє також тієати.

Стоїть в заціпенінні, лиш трємтить...
Та ось велить чуттям підбадьоритись,
Мовляв, нєма нїяких страховіть,
Дитячі вигадки — чого страшитись?
«Забудьтє ляк і дрож!» — велить вона
І... цькованого бачить кабана —

Із рилом пінявим у чімсь червонім,
Немов змішались молоко і кров,
І страх ударив подихом зловонним,
Погнав її. Удруге поборов!
Геть, геть біжить. Аж стала серед дебрі.
Вернулась — за різню сварити вепра.

Дум тисячі — і тисячі стежок...
Знов пробігає, де пробігла щойно.
То стане й слухає, мов без думок,—
Так п'яний розум все чіпає гойно,
Та не загоїть жодної із ран,
За все береться, сам попавши в бран.

Глядь — хорт скалічений скрутився в хаші;
Питає, де господар, бідака.
Ось другий рану лиже — лік найкращий,
Яка б уразу не була тяжка.
А там іще один, ледь підповзає;
Спитала — він виттям відповідає.

Заледве цей доскавулів скиглій,
Як інший, ще сумніший голосильник
Послав до неба жаль і відчай свій,
А з ним багато інших надмогильних
Співців завило. Ось, хвости між ніг,
Похнюпи йдуть, кривавлячи моріг.

Гай-гай, як бідний люд страшать знамення,
І з'явиська, і чари, й чудеса!
Згадає всіх пророків одкровення,
Коли надивляться вже очеса...
Від знаків лиха стисло дух богині,
І Смерті кинула слова обвинні:

«Гидка тиранко, підла, зла маро,
Розлучнице любові осоружна!
Оскалена, понура машкаро,
Навіщо вкрала ти красу нерушну
І подих чистий юнака, що сам
І чар, і пахощі давав квіткам?

Як мертвий він... О ні, таж бути не може,
Що, бачивши, убила ти його!
О так, можливо! Ти безока — отже,

Ти косиш навмання, коли кого...
Ти цілиш у старих. Коли ж не влучиш,
То й немовля із матір'ю розлучиш.

Остерегла б його — озвався б він,
І вбивча міць твоя пропала б швидко.
Хай Парки проклянуть тебе за чин,
Яким зітнула не бур'ян, а квітку!
Йому б Любові золота стріла —
Не Смерті чорний спис, не смертна мла!

Чи сльози п'єш, як сієш плач трагічний?
Чи ловиш стогони, що мчать до зір?
Пощо на очі сон наслала вічний,
На ті, що всім очам відкрили зір?
Немила вже й Природі згубна сила,
Яка її найкращий твір скосила!»

Повіки опустилися, й потік
Відчайних кришталевих сліз спинився,
Що із богининих рум'яних щік
На груди пречудові щедро лився.
Та повинь хоч які загати рве,
І знову струмись срібляний живе.

Як очі й сльози діляться стражданням!
В кристалі відбивається кристаль.
Та дружне хоче висушить зігхання
Очей і сліз виснажливу печаль.
Мов буряного дня — то дощ, то вітер:
То сльози полились, то подих витер.

Ще й множить біль мінливих мук юрба,
І тиснеться на перше місце кожна;
Їх слухає усіх і всіх — раба,
Щомиті — інша мука переможна,
Та всі лихі, готують всі удар,
Гуртуючись, мов сто сердитих хмар...

Та що це? Звіддалік хортів хтось кличе!
Так слуха колискову дитинча...
Уяви зазіхання руйнівниці
Умить цей клич надії розвінча,
І радість, мов страждання й не боролось,
Нашіптує: «Адонісів то голос...»

І сльози враз відринули усі,
В очей в'язницю, мов перлини в склянку.
Та часом найкоштовнішій сльозі
Втекти щастить і впасти наостанку,
Аби з лица землі відмити грязь:
Земля ж не тоне — тільки упилась.

Любове, ти — невіра всім невірам!
І віриш, і не віриш водночас.
Твої і щастя, й біль — зеніт з надиром,
Надія й розпач — блиск твоїх окрас:
Вбиває перша любими словами,
Влещає другий чорними думками.

Наткала — й розпускає вже ткання:
Живий Адоніс — отже, Смерть не винна!
Немовби й не взивала навмання,
Богиню величає страховинну
Владикою гробків, гробком владик,
Заглагою на всякий рух і крик.

«Ні, Смертонько, я просто жартувала,
А ти даруй мені — злякалась я,
Коли в цім лісі веприще назнала,
Яке жалю не має на хлоп'я,
І кинула тобі слова догани,
Жахнувшись: загинув мій коханий!

То ж не моя провина — кабана!
Йому помстись, невидима владарко!
Хоч мій язик сварив — то звірина
Жорстока, підла спричинила сварку.
Біль — двоязкий. Ста жінок умом
Не дати ради язикам тим двом».

У тій надії, що живий Адоніс,
Венера скорий здогад свій кляне.
Щоб мав юнак добро, талан, достойність,
До Смерті мовить слово підкупне
Про статуї, надгробки, склепи; навіть
Усі її страшні тріумфи славить.

«Юпітере! — ячить. — Яка ж була
Дурна я і який слабкий мій розум!
Оплакала того я, хто дотла

Горітиме; цвістиме — до морозу.
Як він помре — краса загине з ним,
І Хаос пожере вселенський дім.

Ах ти, Любове! Все тобі присниться,
Що конче хтось на твій чигає скарб.
Тебе злякала призивітка-марниця,
А серце вже й квилить, вже й має карб...»
Аж чує раптом клич веселий рога.
Де й дівся сум — танцює легконога!

Мов сокіл на принаду — так спішить,
Від невагомих стіп не гнутьсь трави...
Глядь: на тропі розтерзане лежить
Ії кохання — вепрів пир кривавий.
Уражені видовищем, зіркі
Сховались очі, ніби вдень зірки.

Неначе равлика тендітні ріжки,
Що їх, коли торкнеш, сховає він
І вже не виткне з крученої хижки,
Аж поки небезпеки стихне дзвін,—
Так від кривавиці сахнулись очі,
Втекли в покої рятівної ночі,

Де склали всю повинність, блиск свій весь
В обладу приголомшеного мозку,
Що просить їх не виглядати днесь,
До трону більш не слати поголоски,—
Бо ж серце, боязкого владаря,
Непевна чутка громом ударя,

Й, налякані, дрижать підданці чемні —
Так вихори, ув'язнені в землі,
Підвалини стрясають попідземні,—
Жахаються великі і малі.
Цей трус Венерині чуття всі збурив,
Аж очі скочили з-під ковдр-зажмурів —

І боязко лину́ли яснину
На рану, що прорили ікла вепра
У хлопця в боці,— сніжну білину
Сльоза із рани зчервонила тепла.
Трава і квіти — все, що там росло,
Із ним, здавалось, кровію сплигло.

Це співчуття Венера бачить бідна,
Голівоньку схиливши на плече.
Страждає мовчки — не'ридає ридма.
Гадає: «Він не вмере, живий він ще!»
Від горя оніміла, скам'яніла.
І сліз нема — всі вилити зуміла!

Засліплена, вже добачає там
Не ту, єдину, — три криваві рани.
І докоря невірністю очам:
Три брами, де й одній зіяти рано!
Лице також двоїться... І рука...
Там хибить зір, де думка не зірка.

«Ще й одного оплакати не встигла,
Як двох Адонісів спіткав кінець!
Зітхання відлетіли, сльози збігли:
В очах — вогонь, у серденьку — свинець.
Свинцеве серце, очі, розтопіте!
Кохання краплі, ви мене спаліте!

Ох, світе, скарб який утратив ти!
І хто ще в тебе є, що варт дивитись?
Кого варт слухать? Чим із многоти
Щедрот своїх ти можеш похвалитись?
Приваба квітів гине й воскреса,
Та справжня тільки з ним була краса.

Віднині будьте непокриті, чола!
Хай сонце й вітер не цілують вас!
Нема що цілувать — на світі голо.
Хай сонце — палить, вітер — тне всякчас.
Коли Адоніс жив, вітри і сонце
Хотіли вкрати це краси віконце.

Тому й любив він капелюх носить, —
Бо в очі лізло сонечко гаряче.
А вітер капелюх зідме й трусить
Почне чуприну — хлопець тільки плаче;
А сонце й вітер сваряться тоді,
Хто перший зсушить сльози молоді.

Побачити його біг лев з діброви;
Щоб не злякаться, ховався за терни.
Аби його почути спів чудовий,

Приходив тигр сумирно, мов ручний.
А вовк, той голос вчувши, жертву кидав
І цілий день по тому кров'ю бридив...

Задивиться на образ свій в струмку —
Спливуться рибки в золотій оздобі;
І всі пташки раділи юнаку:
Щебече ця, а та несе у дзьобі
Шовковиці чи вишні спілий плід;
Він їм — красу, вони йому — ягід.

Лиш дикий дик, понурий, тупорилий —
Бодай могилу швидше він знайшов! —
Угору не зирнув на образ милий,
А то б не пролилась коштовна кров.
Коли ж зирнув-таки, то — треба знати —
Не вбити він хотів — поцілувати!

Отак-то він мое кохання вбив:
Адоніс гострим списом замахнувся,
А вепр на нього іклів не гострив,
Цілунком замиритися рвонувся;
Та схибила закохана свиня
І в бік угнала ікла навмання.

Коли б і я іклатою родилась,
Цілунками його убила б я.
Та мертвий він — не поблагословилась
Його любов'ю молодість моя».
Сказавши це, упала в узголов'я,
Лице сплямивши зимною вже кров'ю.

Що гляне на уста — уста ж бліді,
За руки візьме — руки геть холодні!
На вухо сповідається в біді,
Так ніби вуха ті вчувати годні.
Повіки піднімає, що злягли
На два світила, згаслі серед мли.

Вона ж гляділася у ті свічада
Не раз, а це себе не бачить в них.
Померкла незрівнянна їх відрада,
І вроди чар кудись безслідно зник.
«О диво часу! — каже. — Ти загинув,
А день мене й не втішив — не відлинув.

Ти вмер. Тож волю я свою звіщу:
Віднині за любов'ю шлю осмуту.
Хай, ревності підвладна та плачу,
Любов солодка гіркне на отруту;
Нехай нерівню кожен обира,
Нехай жура утіху пожира.

Нещира буде хай, оманна й змінна;
Хай зрада в пуп'янку її згризе;
Хай зваба так прикриє суть розтлінну,
Щоб правдою здалось облудне все;
Хай зробить тіло квітнуче — гниючим,
Німою — мудрість, глупство — балакучим.

Розгульна буде хай і все ж — скупа,
Смішним хай зробить дідуся-столітня,
Хай джигуна оберне на стовпа,
Вельможу обскубе, збагатить злидня;
Безумством буйно-тихим будь їй слід.
Хай хлопець дідом стане, хлопцем — дід.

Хай там схибнеться, де тверда опора,
Іде без ляку там, де зради твань;
Хай всепрощення буде й надсувора,
Брехлива з-під правдивих обіцянь;
Нехай хова під благочестям скверну;
Хай з серни лева робить, з лева — серну.

Хай наведе вона і війн, і чвар,
Розділить старше з меншим покоління,
Хай стане служкою для всяких свар,
Як паливо слугує для племіння;
Мою любов ще в брості вбила смерть —
Не повнись, келиху кохання, вщерть!»

І враз юначе тіло мов розтало,
Розвіявсь, як хмаринка, смертний прах,
А з крові розіллятої постала
Червона квітка в білих цяточках,
Так схожа на оті краплини крові,
Що вцяткували щоки мармурові.

До квітки голову схиля вона:
Чи ж пахне свіжим віддихом Адона?
«На грудях житимеш моїх, ясна,

Як смерть його забрала беззаконна...»
Стебло зірвала, і на зламі сік
Зеленою сльозиною потік.

«Так батько твій чинив, о бідна квітко,
Ростку того, хто пахнув ще любиш,—
Таж від найменшого він плакав збитку;
До себе дорости хотів, не більш,—
Так само й ти. Та знай, мій квіте бідний:
Тобі, як батька кров, ці перса рідні.

На них він, як на ложі, спочивав,
Життя він дав тобі, а з ним і право
Люлятися отут, немов між трав,—
Вколише серденько тебе на славу.
И щомиті цілуватимуть уста,
Бо ти — мого кохання яснота».

І геть спішить, стомившись марнотою,
Сріблястих голубів своїх впряга
І колісницею мерщій легкою
Пустелю голубу пересега,
У Пафос летячи, де буде свято
Оплакувать свою велику втрату.

ЛУКРЕЦІЯ

Переклад Михайло Литвинець

*Високоповажаному Генрі Райотслі,
герцогові Саутгемпτονу та баронові Тічфілду*

Любов, яку я почуваю до вашої світлості, безконечна; і цей скромний твір без початку передає лише частину її. І тільки докази вашої втішної прихильності до мене, а не достоїнства моїх невмілих рядків, надають мені впевненості в тому, що ви приймете мою присвяту. Те, що я створив, належить вам; те, що я маю ще створити, так само ваше,— як частина того цілого, що повністю віддане вам. Якби достоїнства мої були більші, то й вияви моєї відданості були б значно більшими. Але хай яким би там не був мій твір, він приноситься в дар вашій світлості, що їй зичу довгого життя, ще більше продовженого всіляким щастям.

Вашій світлості найпокірніший слуга
Вільям Шекспір

Тарквіній із Ардеї, що в облозі,
На крилах згубної жаги летить,
Спішить в Коллаціум і по дорозі
В собі жадливу роздуває хіть,
Що в нім, як жар у попелі, горить —
Обнять Лукрецію — красу небесну,
Дружину Коллатіна доброчесну.

Так, доброчесну! З тих наймень і слів
Нещадно-гостре в нім зросло жадання;
Ох, необачно Коллатін чинив,
Коли хвалив її очарування,
Рум'янцю на щоках блідих палання
І двох зірок земних красу ясну,—
Іх мав, законну маючи жону.

В наметі у Тарквінія ще вчора
Свій скарб відкрив щасливий багатий;
Його дружина — щастя і опора,
Дарунок неба на путі зёмній;
Тож небу й долі дякує своїй,—
Хай владарі із славою побрались,
Але таких жінок їм не дісталось.

О зірка щастя, що сяйне й згаса!
До кого й прийде — ненадовго стане;
Ось так ранкова срібляна роса
Під сонця золотим величчям тане;
Умить зникає щастя пожадане:
Красу і честь від світу злісних бур
Хто захова? Який затулить мур?

Не потребує врода красномовця,
Собою людське око порива.
І хто б повірив, що такий знайшовся
Дивак: розхвалює краси дива?
Навіщо мужеві хвальби слова?
Тримав би краще він у таємниці
Від нищих вух перлину скарбівниці.

Мабуть, Тарквінію пихатий дух
Роз'ятрила ця розкіш небувала,—
Адже загроза в серце йде від вух;
Чи, може, самолюбство уражала
Зухвалість порівнянь кольких, як жала,
Чи заздрощі впекли — що простий хтось
Здобув те, що владиці не далось.

Думками гнаний, він всякчасно в русі,
Тож не спиняється і швидко мчить:
Що справи, честь, високий сан, що друзі?
Все занедбав і квапиться згасить
Той племін, що в печинці палахтить.
О згуби жар у попелі розкаянь,
Ти не старієш, хоч минув твій травень!

Та ось в Коллаціум прибув крадій,
Його там римська прийняла матрона,
У неї ж на лиці в борні ясній
Змагались врода й цнота безборонна;
Краса була від сорому червона,

А цнота мов срібила кров сріблом,—
Хвалитись їм хотілося обом.

Але краса, що білістю ввінчалась,
Зве голуб'ят Венери звіддалік;
А цнота у краси віднять старалась
Рум'янець, даний в золотий ще вік,
Що золотив їй срібло милих щік;
Отож червоне,— як вони б не бились! —
Від стиду, наче щит, боронить білість.

Такі герби цвіли на тих щоках:
Зійшлись краса червона й біла цнота,—
Дві королеви, рівні у правах,
Обом у світі панувать охота;
Їх шанолубство пориває потай;
Обидві дужі, кожна бій веде,
Але в борні з них жодна не впаде.

Безмовна йде війна троянд і лілій
На ратнім полі вроди; крадькома
За всім Тарквіній стежить у безсиллі;
Аби не бути вбитим обома,
Цей боягуз поразку вже прийма,
Спішить в полон до армій несуворих,
Хоч ті б воліли, щоб утік цей ворог.

Подумав він, що недоріка-муж
Покривдив сам вродливицю-дружину,
Бо скнарстий язик його недуж
Списати ту красу дорогоцінну:
Тож завдяки скупому Коллатіну
Зчудований Тарквіній в час оцей
Не зводив з неї жадібних очей.

Свята, що біс її обожнив скритий,
Не добачає ще лихих прикмет;
Той не грішить, хто не навчивсь грішити,
Пташки в кущах не відають тенет:
Виходить щиросерда наперед
І гостю віддає спокійно шану,—
Він ще високого не зрадив сану.

Для того й нищість він ховав свою
Під мантиєю величі красиво;

Вдавалось прикидатись крадію,
Хоч раз у раз, вчаровані на диво,
Очиці загорялися жадливо;
Він схожий був на бідних багачів —
Багато мав, але ще більш хотів.

Та ще Лукреція в чужі зіниці
Не задивлялась. Це їй таїна;
Не вміла в них читати таємниці,
На сторінках блискучих письмен;
Не знала пасток і спокус вона;
Їй не відкрилась хіть його видима,
Гадала: просто він глядить очима.

А він про славу мужа їй рече,
На італійських знайдену долинах;
І честь високу хвалить гаряче,
Здобуту мужем в подвигах орлиних,
І лаври перемог його вершинних;
Лукреція, зрадівши тим словам,
Здіймає руки — слава небесам!

Він заміри ховає таємниці,
Чи не завадив? — річ веде глуху:
Ще хмара не відбилась на обличчі,
Ще бурю тлумив у собі лиху,
Як Ніч, ця мати Жаху та Страху,
Жалобну тінь над світом розгорнула
І День в тюрмі склепінчастій замкнула.

І от пішов Тарквіній на спочин,
Удавши, що стомився до знемоги,
Хоч після й довгої вечері він
Ще говорив з Лукрецією трохи;
Свинцевий сон вгамовує тривоги,
І все спочин знаходить уві сні,
Все спить — крім лих, турбот і злодійні.

Тарквіній — злодій теж; лежить, гадає
Про те, як бажаного досягти:
Надії мало, й страх його діймає,
Однак свого охота доп'ясти!
Як часто відчай квапить до мети,
А ще ж як вабить скарб-винагорода,
Та що там страх, коли й життя не шкода!

Той, хто бажає жадібно чогось,
Ладен віддати все, чим володіє,
І тратить те, що виграть довелось,
На більше покладаючи надії;
Але ж те більше раз у раз маліє,
Бідою робиться користь, і от
Вже виявляється, що він — банкрот.

Мета ж у всіх — до старості здобути
Багатство, волю, славу й спокій теж;
І до мети цієї рвуться люди,
І ти, як всі, за це на бій ідеш,
Життя заради шани віддаєш,
А шану — ради грошей; ну, а гроші
Несуть нам часто згубу, не розкоші.

Лихими вчинками самі себе
Міняємо, чимсь іншим хочем бути;
Пиха непевна все собі гребе;
Що має — все не те, пусте, зіпсуйте,
Тож здуру занедбаємо набуте
І те розгубимо, що в нас було,
Як багатіти нам допоможе зло.

Так важиться й залюблений Тарквіній,—
За втіху честь він закладе свою,
Ладен себе самого зрадить нині,
Адже де правда й віра в цім краю,
Коли не віриш в правду нічию
І робиш жертвою себе самого
Ненависті, неслави, глуму злого?

Ось глупа ніч уже, і бродить жах,
І сном важким склепились смертних очі;
Ні зірочки не видно в небесах,
Людей не чути; сови лиш пророчі
Кричать зловісно, й завивання вовчі
Ягнят лякають; блиск добра погас,—
Настав розбою і розпусти час.

В такий порі сластик полишив ложе,
І до плаща вже тягнеться рука;
Здолать ні хоті, ні страху не може;
Що перша — вабить, другий-бо — ляка;
Та ще й сумління голос не змовка,

Благає стриматись, та всі благання
Заглушує нестримне пожадання.

Об креміль легко кресонув мечем,
Сяйнули іскри в темряві яскраві;
Запалює він смолоскип мигцем,
Мов зірку провідну гидотній справі,
І мовить полум'ю слова лукаві:
«Вогонь з каміння викресав, то й хіть
В Лукреції зумію пробудить!»

Але вагається, від страху блідне,
Обдумує свій небезпечний шлях
І заспокоює сумління бідне,
З собою сперечається в думках;
І зневажає те, чого забав
Убивчий спалах болісного шалу,—
Так сам себе осуджує помалу:

«Мій смолоскипе, не здіймай вогню,
Щоб на світлінь її не впали тіні!
Геть, грішні думи! Це ж бо забрудню
Я вами ясноту земній богині
І поглумлюся з чистої святині:
Хай судить і засудить чесний люд
Мій вчинок, що на цноту кине бруд.

О, сором лицарській сяйливій зброї,
Могилам славним прадідів моїх!
О вчинок нелюдський людини злої!
Щоб воїн примсі й пристрасті улїг!
Таж лицарю упасти в шані — гріх!
Так на чоло мені цей злочин кане
Навіки, мов страшне тавро вогняне.

Помру — ганьба переживе мене,
Більмом на золотім щиті лишиться;
Герольд глумливим словом пом'яне,
Як я, дурний, жадав колись любитись;
І для нащадків буду чужаниця,—
Зневажать предка прах, його ім'я,
Що їх ганьбить, хоч батьком був їм я.

Що віднайду, здобувши перемогу?
Минущих радощів коротку мить!

Хто платить тижнем сліз за мить спрожогу?
Хто вічність дасть, щоб іграшку купить?
Хто ради грона всю лозу трощить?
Який жебрак, вінець щоб зачепити,
Захоче впасти, скіпетром підбитий?

Ану ж бо Коллатінові у сні
Привидиться мій намір? І, сердитий,
Він кине́ться завадити мені?
Примчить сюди — облогу зупинити
Круг ложа шлюбного і пляму змити,
Убить нечестя й пережить ганьбу,
Що вічно навіватиме журбу?

Яке я виправдання підшукаю,
Що вигадую, щоб покрити вину?
Чи занімію й затремчу з відчаю,
Померкне світ, і гірко я зітхну,
Зі страху сам себе й винить почну?
А страх не здатен — знаю сіромаху,—
Нінащо, лиш хіба померти з жаху.

Мого б він батька чи синка потяв,
Чи в пастку заманив мене на згубу,
Чи в дружбі зрадив,— виправдання б мав
Я спокусить його дружину коху,
Отак помстившись, звівши з ним рахубу,—
Але він родич мій і добрий друг,
І виправдань немає для наруг.

Це так ганебно! Ну ж, як хто узнає?
Це зло! Хто злом кохання спокуша?
Ні, я її благатиму, вблагаю...
Ану ж вхоплю, крий боже, відкоша?
Ні, слабне глузд, коли горить душа!
Той, хто боїться осуду й моралі,
Нехай, як дід старий, тремтить і далі!»

Ось так удвох схрестилися в борні
Холодний розум і гаряча воля,
Але щезають там думки ясні,
Де темним, нищим почуттям — роздолля,
Бо й проблиск їхній гасить злісна доля,
І так вже розгуляється, бува,
Що подвигом злочинство назива.

«Як ніжно,— згадує,— взяла за руку
І пильно в очі глянула вона,
Тамуючи тривогу і розпуку,—
Чи Коллатіна не взяла війна?!
Як на лиці, білішім полотна,
Троянди спершу красно загорілись,
А потім їх зі щік зігнала білість!

І як в моїй руці її рука
Тремтіла від страху, ласкава й чула!
Яка смутна була і боязка,
Але про мужа добру вість почула,
І ніжна радість в усмішці майнула,—
Якби Нарцис узрів її — повік
На себе не дивився б у потік.

Навіщо ж я шукаю оправдання,
Коли й найкрасномовніший мудрець
Перед красою мовкне в замішанні?
Любов не терпить боязких сердець!
Чуття — мій капітан, мій вістовець!
Коли шумлять його яскраві стяги,
То набирається й страшко відваги.

Тож геть, дитинний страх! Вагання, геть!
Повага й сум старим лиш личать рокам.
У мене ж серце — зору вірний кметь:
Хай мудрість дивиться обачним оком;
Віддамся мріям юності високим.
Вперед, жаго, до вроди! Ні, не гріх
Піти й на дно, де скарб такий заліг!»

Бур'ян пшеницю глушить, і так само
Той кволий острах заглушила хіть.
Він прислухається й береться прямо,
Хоч сумнів і надію ще таїть.
Цих двоє слуг непевних мимохідь
Ведуть настільки суперечну мову,
Що він то стане, то рушає знову.

Небесний образ перед ним стоїть,
Та поруч неї видно Коллатіна:
Її побачить — в безумі тремтить,
Його помітить — воля знов незмінна,
І мріє в сяйві другова дружина;

Він серцем тягнеться до чистоти,
Хоч гниль у ньому встигла розцвісти.

І серце оживляє ниці сили,
Що поять хіть, як миті повнять час,
І раді, що на ласку заслужили
В господаря,— знай, пнуться напоказ,
Бундючаться й пихатіють щораз.
Піддавшись пристрасі безумно-ницій,
Прямує до Лукреції патрицій.

Між спальнею і волею — замки,
Зламати їх — неважко для гульвіси;
Але вони затримують-таки,
Все ж злодій крадеться, ступає, лізе:
Його лякаючи, риплять завіси;
У тьмі зненацька вискне ласеня,
І пострах боягуза підганя.

Всі двері піддаються неохоче,
А вітер, вихопившись з щілин,
Знай, гасить смолоскип, і щось шепоче,
І дим в обличчя кидає; тож він
Спинається, стоїть у тьмі один;
Та серце, палене болючим палом,
Знов живить смолоскип огненним шалом.

Він рукавичку в світлі поміча,
В ній — голку, господинину підмогу;
Хапає рукавичку — й відомща
Йому та голка: шпиг його спрожогуй!
Він ніби чує: «Зваж на засторогу!
Вертай назад хутчій — і ні шелесть!
Лукреції хай буде чиста честь».

Так на заваду, хай і невеличку,
Скрізь натрапля Тарквіній по житлу:
Та двері, вітер, милу рукавичку
Вважає він за випадковість злу
Отак, як гірі, що на мить малу
Затримують годинник; час же лине,
Допоки платять борг йому хвилини.

«Ти ба! — сказав. — Мене спиняє все,
Та все це ніби морозець той пізній,

Що більше радості весні несе
І птахів більш побуджує до пісні.
За річ кошовну — муки терпим різні;
Мілізна, скеля, шторм, глибінь, пірат —
Купця, що скарб везе, страшать підряд».

Ступає до дверей тієї спальні,
Де сховано його жаданий рай,
Таять від нього засуви недалвні
Те, що шукає, збуджений украй.
Блюзнить, ламаючи людський звичай,
Здобути втіху прагне і — тож треба! —
Благає допомгти грішити — небо.

Та посеред даремних молитов,
Що в них правічну силу чваньковитий
Молив сприяти в замірах і знов,
Коли здобуде втіху, все прикрити,—
Враз стрепенувся: «Я ж іду грішити!
Цього не любить той, кого молю,
Тож як на просьбу зглянеться мою?

Любов, удача — ви боги для мене!
Тож волю я рішучістю зміцнив:
Думки — це діло, як воно здійсненне;
Світліє гріх відпущенням гріхів;
Лід страху тане від вогню чуттів.
Небесне око — в хмарі, ніч негоди
Ганьбу сховає після насолоди».

Злочинець заціпку підняв; відтак
Коліном двері відчинить ще сміє.
Голубку сонну хоче взять хижак:
Підступністю і зрадою тут віє.
Геть, геть тікає той, хто бачить змія;
Та міцно спить вона і не здригне,—
Іще жало їй смертне не страшне.

І до кімнати крадеться гульвіса,—
Він бачить ще не зганьблену постіль.
Приховує Лукрецію завіса,
Палають очі — їх зрадливий хміль
Веде і серце на шляхи свавіль:
Його рукам звеліло не бариться
Відсунуть хмару — хай сяйне зірниця!

Як сяє сонця коло вогняне,
Порвавши хмар стягу, нам сліпить очі,
Ось так від неї світло йде ясне,
Ось так він мружиться в сіянні з ночі:
Те світло лле вона в красі урочій,—
Заплющився — від світла й від ганьби
Не бачать очі, він стоїть сліпий!

О, їм в темниці меркнути б, злочинням,
Тоді б і лиха не змогли завдати;
Тоді б Лукреція із Коллатіном
Спізнала в чистім ложі благодать;
Та гляне знов і щастя вкраде тать —
Від злого погляду вона без сліду
Життя утратить, втіку, радість світу.

Під щічкою — білесенька рука,
В лодушки поцілунок відібрала,
А та собі, розсерджена така,
Мов надвоє розпалась — втіхи мало!
Між двох узвиш голівка потопала;
І вся, мов цноти пам'ятник, лежить,
В очах поганих будить ненасить.

Видніє друга рученька солодка,
На зелені вкривала повиса,
Біліє, наче поміж трав стокротка;
На ній перлистий піт, немов роса.
Мов нагідок заплущицись краса,
Закриті очі в темноті дрімоти,—
Чекають дня, що зійде ясновродий.

Волосся злоте з диханням сплелось;
О примхо скромна! Скромносте примхлива!
Життя перемагає смерть, і ось
В житті сіяє тьмяно смерть жадлива;
Ховаються вві сні, й нема тут дива:
Не борються два вороги оті,
Бо в смерті є життя, а смерть — в житті!

А перса! — кість слонова у прожилках,
Ніким не скорені ці світа два,
Ніхто не ніжився на їхніх схилках,—
Лише для мужа їх любов жива.
Ще більш Тарквінія це порива;

Як узурпатор, всупереч закону,
Він прагне владаря зіпхнути з трону.

Дивився він, і все він помічав,
Од шалу мучився — страждать покіль же?
Всього, що бачив, палко він жадав,
Жагу таїв, і з того лютий біль же.
Мов божество обожнював — ні, більше! —
Ту білість шкіри, ту блакить жилоч,
І губ коралі, й шию, мов сніжок!

Як стане лев над жертвою своєю —
Здобуте м'ясо лють його м'якшить;
Тарквіній став над сплячою душею,
Неначе поглядом гамує хіть,
Що слабне; та чим довше він стоїть,
Тим очі, що було жагу зм'якшили,
Ще більш вогню йому вливають в жили.

Вони ж мов наймані злодійчуки,
Що здобич рвуть, лютують від горіння,
Мордують і гвалтують залюбки,
Ні сліз дітей, ні матерів квиління
Не чують — чують тільки повеління,—
А серце бойову тривогу б'є
І в бій гарячий військо шле своє.

Від стуку серця промениться око,
Воно ж руці передає наказ;
Рука, що цінить честь таку високо,
Вчуває гордість і спадає враз
На груди,— тож сія, немов алмаз,
Столиця у блакитних жил мережі,—
І вмить поблідли ті округлі вежі.

Це ж кров із них втікає в той покій,
Де володарка їхня спить ізночі,—
Про ту облогу повідомить їй,
І криком груди сповнити жіночі:
Вона від здивування мружить очі,
Щоб осягнуть біди своєї глиб,—
Її палючий сліпить смолоскип.

Тож серед ночі, застогнавши глухо,
Прокинулась від сну й страху також,

Гадає — вгледіла страшного духа,
Чий вигляд кидає її у дрож;
О лютий страх! Та бачить знов його ж,
Зловісний образ, привид той бентежний,
Що наганяє страх уже справдешний.

Вона в тенетах тисячі страхів
Тремтить, мов зацімілий птах підтятий;
Не сміє й глянути; замиготів
Перед очима гурт примар строкатий:
Це може розум хворий витворяти;
Мелькають світло й тіні їй в очах,
Заплющиться — бере ще більший страх.

Його рука — на грудях в неї й досі,—
Таран, щоб ніжну зруйнувать стіну!
І серце — житель міста, що в облозі,—
Уже дістало рану не одну,
Та б'ється, й дрож у руку йде міцну.
Це будить шал і тлумить жаль геть-чисто,—
Він проривається в солодке місто.

Спочатку зве язик, немов сурма,—
Хай ворог піде на переговори;
З постелі білої бліда сама
Відповідає — кидає докори,—
Мовчить Тарквіній, владний і суворий;
Вона ж питає, молячи його:
Чому їй чинить зло? Пощо? Чого?

А він: «Від щік твоїх, і снігу, й жару
Бліда лілея блідне знов і знов,
Шаріється ще більш троянда яра,—
Хай скажуть барви про мою любов;
Тож їх вина, що хочу без відмов
Здобуть фортецю і тебе здобути,—
Тебе ж твій погляд і призив до скрути.

Тому благаю — не кляни мене,
Краса тебе до пастки заманила;
Скорися й задоволення земне
Даруй мені, бо над життя ти мила,
Тож я прийшов, моя зростає сила;
Жага від нарікань твоїх згаса,—
Та будить знов її твоя краса.

Я знаю, що пізніш мене зустріне,
Я бачу, колючки — це захист руж,
Для меду захист — це жало бджолине,—
Та що з цих порівнянь? Я рвусь чимдуж!
Порад і найщиріших не збагну ж:
Краса пробуджує жагу бездонну,
Яка не зна обов'язку й закону.

Я в глибині душі збагнув, осяг,
Що зло, ганьбу і жалість викликаю;
Але жаданню що заступить шлях,
Коли ж бо мчить, збезуміле до краю?
Зневагу й ворожнечу — так! — пізнаю,
Заплачу й каяття мене поб'є,
Однаке рвусь безчестя взять своє.

Сказав і меч здійняв над головою,—
Так сокіл хижий в небесах висить,
Лякає долі пташку тінню злою,
Хай злине — дзьоб кривий її вразить:
Так під мечем Лукреція лежить,
А він, як сокіл дзвоником ту птаху,
Пригнічує невинну, повну жаху.

«В цю ніч, Лукреціє, моєю стань,
Якщо перечиш — сила допоможе,
А ні — то замордую без вагань,
Уб'ю раба й звалю тобі на ложе,
І згинеш, згубиш честь, помреш негоже;
В тім, що застав з рабом тебе, жону,
І вас убив на ліжку,— присягну.

Переживе тебе твій муж-бідаха,
Щоб кожен погляд жалив, мов стріла;
На весь твій рід впаде страшна зневага,
Дітей оберне в байстрюків хула;
Про тебе, що ганьби їм завдала,
І про твій гріх пісні складуть піїти,
Щоб їх в усі часи вивчали діти.

Скорися — буду другом я тобі;
Вина таємна — то не гріх навіки;
А трошки зла для блага, далекі,
Не вадить праву і меті великій.
Трутизна, що домішуєм у ліки,

Іх очищає, змінюючи суть,
І ліки повне зцілення несуть.

Заради мужа і дітей заради
Мені віддайся: здумай, що їх жде,
І не лишай їм, наче скарб заклятий,
Ганьбу, що з них ніколи не спаде,
Що гірш за рабство і страшніш за те
Каліцтво вроджене... Все зваж, як треба:
То — гріх природи, це — твоя ганеба».

Зловісно глянув, наче василіск,
Здриннувся раптом, змовк і ледь трясеться;
Вона, той чистоти сяйливий блиск,
На білу схожа лань, що в кігтях б'ється,
В пустелі беззаконня не здається,—
Хижак не чує тих благань, мовчить
І слухає свою лиш ненасить.

Коли зловісна хмара, як заслона,
Закрие світ і гори сповива,
Ласкавий вихор із земного лона
Здіймається і тучі розрива,
Щоб злива не линула громова,—
Так голос ніжний стримав хіть квапливу,
Адже й Плутон скоривсь Орфея співу.

Але це тільки виграшки kota,
І поки миша в лапах важко дише,
Вирують в ньому пристрасті, й зроста
Від жертви лютих мук бажання хиже,—
Хай вухо чуйне, серце ж бо глухіше:
Від сліз стає жорстокою жага,
Хоч дощ і мармур краплями змага.

Вдивляється благальними очима
В жорстокі риси грізного лиця;
І ллється мова скромна, ледь вловима,
Зітханням пересипані слівця,
І рветься нитка думки без кінця.
І речення стихають рятівничі,
Тому вона повторює їх двічі.

Його благає, молить всім святим,
Юпітером і дружбою своєю,

Любов'ю мужа і плачем своїм,
Людським законом, шаною, душею,
І лицарством, і небом, та землею,
Аби вернувся він у свій покій,
Скорившись честі — не жазі гидкій

І каже: «Чом же за гостинність щиру
Невдячністю відповідаєш нам?
І джерела, з якого пив допіру,
Не каламуть,— хай буде чисто там;
І лук відкинь, себе ти не заплям;
Мисливцеві стріляти не годиться,
Як оленятком ходить олениця.

Мій муж — твій друг! Так пожалій мене;
Ти — можновладний, не робись тираном;
Мене, слабку, хай сіть твоя мине;
Ти — чесний, не бери мене обманом.
Тебе прогнати хочу я зітханням:
Який би муж стогнання жінки зніс?
Прислухайсь до моїх благань і сліз!

Вони, як буйні океанські хвилі,
В твоє скелясте серце б'ють і б'ють,
Його зм'якшити прагнуть срібнокрилі,
Бо хвилі навіть камінь перетруть.
Хоч кам'янішим каменя не будь —
Тоді б мене тобі зробилось шкода:
Бо жаль в залізні прослизне ворота!

Зустріла, як Тарквінія, тебе,—
Чому ж ти образ царський вкрив ганьбою?
Я скажусь небу — небо не сліпе,—
Ти честь свою плямиш перед собою.
Не той ти, ким здаєшся, і порою
Не тим здаєшся, ким насправді є,—
Царевичем. Шануй ім'я своє.

Якщо ти сієш зерна зла й огуди,
Які пороки розцвітуть в краю?
Як нині чиниш злочини, що буде,
Коли ти владу утвердиш свою?
І наймізернішому холую
Злочинство щонайменше не минеться,
А царський гріх в народі озоветься.

Тебе любити будуть через страх,
Незлих царів бояться із любові:
Тож прирівняєшся до тих плутяг,
Що беззаконня виправдать готові,
Та краще їх не знати ватажкові,
Царі — це школа, це найкращі з книг,
Щоб ми, підданці, вчилися по них.

Чи будеш вчити хтивості у школі,
В якій уроком стане лиш ганьба?
Чи будеш дзеркалом, в яким доволі
Правдиво відіб'ється злість тупа?
Невже замінить честь тобі — хвальба?
Підтримуєш розпусту замість слави
І добре ймення сам ганьбиш, неправий?

Якщо ти владу маєш, чом не зміг
Здолати в серці хтивість ту безкраю?
Меч не на те, щоб кривдити усіх,
А щоб розбити впень злодійську зграю.
Який же з тебе, принце, щит для краю,
Як скаже гріх: це ти його затяг,
Ти, ти, учитель — на гріховний шлях!

Якби вчинив хтось інший цю мерзоту,
Яким би гнівом ти тоді горів?
Не часто люди бачать власну шкоду;
Не помічаємо й своїх гріхів,
Хоч брата кожен за таке б убив!
О, скільки той в собі ганьби ховає,
Хто злочинів своїх не добачає!

До тебе руки зводжу я в мольбі:
Не піддавайся хтивості хапливій!
Благаю — велич поверни собі,
Відкинь думки негідні та зрадливі,
Що родяться в палких чуттів напливі,
З очей прогнавши марево мутне,
Збагни себе і пожалій мене!»

«Та годі! — каже він. — Жаги потоки
Нестримні й не вертаються назад.
Від вихру гасне вогник одинокий,
Та дужчає пожар, борвію рад:
Нехай потоків прісних водоспад

Вливається в глибінь морів ятрану,—
Не зміниться солоність океану!»

Вона ж йому: «Ти, принце,— океан,
Але вливаються в твої простори
Безчестя, чорна пристрасть та обман —
Твоєї крові заплямують море.
Ти мінишся не на добро — на горе,
Мілієш, сходячись зі злом впритул,
Не ти його — тебе залив намул.

Рабом ти станеш, а раби — царями;
Ти будеш нижчим, вищими — вони;
Піднімеш їх, а зійдеш сам до ями;
Тебе нікчемність зможе без війни;
Відкинь мале, велике борони;
Не хилиться і кедр перед кущами,
А глушить їх могутніми гілками.

Нехай твої підданці, ті думки...»
«Та годі! — крикнув. — Слухать більш не можу;
Мойй любові поступись-таки,
А ні — ненависть звідаєш ворожу;
Вчинивши це, звалю тебе, як ношу,
На ліжку до мерзенного раба,—
Хай зв'яже вас обох страшна ганьба».

Сказав і світич затоптав ногою,
Бо світло й хіть — смертельні вороги:
Ганеба ж ніччю крадеться сліпою,
Коли пільма панує навкруги.
Кричить ягнятко в лапах вовцюги!
Аж поки в білій тій, своїй же вовні,
Заглухне крик, не вирвавшись назовні.

Адже білизою, що їй сповзла,
Ті скарги душить гаспид зловорожий,
Але охолодить свого чола
В перлинах чистих сліз її не може.
Пощо плямує хтивість чесне ложе?
Очистити б його потоком сліз!
Вона б лила їх вічно тут і скрізь.

Що їй життя? Утрачене цінніше.
А він здобує втратить зразу все;

З насильства постає насильство інше,
Миттева втіха вічний біль несе;
Опісля жару зимний жах трясє:
Зграбована Невинність так, що й годі.
Але збіднів і Шал, той нищий злодій.

Неначе нагодовані хорти,
Які, згубивши нюх і швидкість бігу,
Не хочуть гнатися й дають втекти
Тій здобичі, що кинули потику;
Так і Тарквіній сплачує за втіху:
Приємний втратив смак, вгасивши хіть,
Яку бридка живила ненасить.

Бездонний гріх! Тебе й збагнути годі,
Не осягти в думках заздалегідь.
Бажання п'яне втопиться в блювоті
Перш, ніж свою мерзотність зрозуміть.
Гнуздечки мало, щоб утримать Хіть:
Спочатку рветься до мети гаряча,
Тоді ж — як шкапа тягнеться ледача.

І вже змарніле, змучене, бліде,
Погаслі очі, сплутане волосся,
Бажання в розпачі ледь-ледь бреде,
Немов багач, коли на крах зайшлося:
Воно з Чеснотою в бою стялося
За насолоду, й згаснув плотський жар,—
Благає милосердя сам бунтар.

Так сталося із можновладцем Риму,
Що рвався до гріховної мети,
Занапастивши долю неділиму,
Ганьбу здобув, щоб вік її нести;
Стоптав душі своєї храм святий:
Юрба турбот зібралась на руїнах,
Питає, як живе в розбитих стінах.

Душа їм каже: «Мій народ підняв
Повстання і звалив святу будову,
І через те в неволю він попав,
Мені ж безсмертя не здобути знову...»
Від рабства й смерті не знайти їй схову,
Хоча й передбачала горе, лютть,
Та не могла вона їх відвернуть.

Так думає й скрадається зарану
Звитяжець-бранець, що здобув-згубив;
Несе свою невиліковну рану,
Рубець, що лишиться навік-віків;
Та більшу муку жертві полишив —
Нести їй хтивості жорстоку ношу,
Йому ж — свою провину зловорожу.

Бреде він, наче той шкодливий пес,
Вона в знемозі б'ється, мов ягниця;
Він ганить вчинок свій, тремтить увесь,
Вона рве тіло нігтями, яриться;
Втікає він, аж зимний піт струмиться,
Вона зосталась, прокладає ніч;
Він ганить втіху шезлу, мчиться пріч.

Він геть тікає, каяттям пойнятий,
Вона не знає, хто б її вже й спас;
Він хоче швидше ранок привітати;
Вона блага, щоб день її погас:
«Діла нічні день розкрива всякчас,
І вже моїм очам, одвіку чесним,
Ганьби не скрити поглядом облесним.

Здається, кожне в цих очах моїх
Узрить на самім дні біду щемлячу;
Тож буду в темноті — нехай про гріх
Не скажуть очі правду немудрячу;
Вони вину розкриють, лиш заплачу,
І відіб'ється на моїх щоках
Ганьба, як слід вологи на мечях».

Вона кляне і тишу, й спокій гудить,
І для очей благає сліпоти,
У груди б'є себе, і серце будить,
І просить вирватися, щоб знайти
Чистіше тіло й до грудей ввійти
Чистіших за її. Слова жіночі
Летять шалені, звернені до Ночі:

«О Ноче — образ пекла й слів марніх!
Неслави літописцю черногрудий!
Трагедій сцено та убивств жахних!
Хаосе, що гріхи ховаєш всюди!
Осліпла звідниці! Пітьмо огуди!

Печеро смерті! Змовниче стара,
Яка насильство й зраду обира!

О душна, млиста, осоружна Ноче!
Лише себе в гріху моїм вини,
Туманься, хай зірниця не блискоче,
Ходу невтомну часу зупини.
Якщо засяє сонце з вишини,
Хай злісні хмари скупчаться навколо
І золоте йому затьмарять чоло.

Затруй гниттям ранковий вітерець;
Нехай це хворе дихання важезне
Споганить вищу чесність унівець,
Аж поки сонце в хмарах тих пощезне;
І хай пливе курище величезне,
Яке задушить світло зусібч,
Оберне полудень на вічну ніч.

Якби він Нічню був — не сином Ночі,
Царицю срібносяйну б міг затьмить;
Ії служниці, що блищать охочі,
Не заясніли б у пільмі й на мить:
Тоді я б мала з ким цей біль ділить,
Бо друг в нещасті нам незамінимий,—
В розмові шлях коротять пілігрими.

А я ж сама шаріюся; з жалю
Ламаю руки в розпачі, журлива,
Сама ховаю гріх, чоло хилю;
Сама сиджу й страждаю, нещаслива,
І землю росить сліз сріблиста злива,
Слова з плачем, зі стогоном біда,—
Це пам'ятник скорботи вироста.

О Ноче! Ти димуєш над землею,—
Хай не побачить День мого лица!
Під чорну заховай свою кирею —
Хай муку чорнота ховає ця:
Ти володій цим світом без кінця,
Аби гріхи, що ти вчинила притьма,
Твоя навік похоронила пільма.

Ти з мене ж не роби обмови Дня!
Цей ранок на чолі моїм осяє

Печать, що шлюбну зраду відслоня
І про загин чесноти сповіщає;
Таж і невіглас той, що не вчить
Премудростей, захованих в книжках,
Вгадає злочин мій в моїх очах.

Дитині нянька розповідь про мене,
Лякаючи Тарквінія ім'ям;
Оратор слово поведе натхненне,
Де наклеп із ганьбою пополам;
Розкаже менестрель бенкетарям,
Як тяжко скривдив — проклята година! —
Мене Тарквіній, я ж бо — Коллатіна.

Хай чесне ймення чистим буде знов,
Воно для Коллатіна завжди чисте:
Як це пожива буде для розмов,
То й інше загние гілля сріблисте;
До мужа із докорами не лізьте,—
Чому соромитися має він?
Була я чиста — чистий Коллатін!

О тайний сором! О біда незмінна!
Від рани шрам! Без болю біль мені!
Тавро горить на лобі Коллатіна,
І лиш Тарквіній бачить це... О ні!
Поранений мій муж не на війні.
О, скільки цих ганебних ран! А знає
Лиш той про них, хто їх же й спричиняє.

Мій Коллатіне, чистоту мою,
Яку ти шанував, насильство вбило.
Бджола без меду, трутнем я стаю,
Від мене літо нині відлетіло,
Все вкрадено, що вабило так мило:
У вулик твій влетіла, і куса,
І чистий смокче мед чужа оса.

Це ж я і винна в зруйнуванні честі;
Його заради тебе прийняла;
Від тебе він прибув, а був там десь ти,—
Зневажити його я не могла;
Ще нарікав на втому спроквола
І говорив про честь... О зло неждане!
Диявол ангелом убравсь поганий!

Чому черв'як влізає в первоцвіт,
Сіда зозуля в гнізда горобині?
Чому поганяють жаби чистовід,
Тираняють примхи груди голубині?
Чому царі несталі в повелінні?
Та досконалості нема ніде,—
Бруд хоч якийсь на чистоту паде.

Ненатлий дід, що скрині повнив золотом,
Страждає від подагри та жалів;
Глядить, пильнує скарб, що втратить згодом,—
Новий Тантал — не пив би і не їв;
Того ж не рушить, що згребти зумів,
І тим скарбам вже й не радіє, кволий,—
Вони хвороб не вигоять ніколи.

Не може він багатство заживать,
І все, що тут надбав, лишиться дітям;
Вони змарнують скоро благодать,
Бо сильні,— був їх батько слабовитим.
Не стануть довго ті скарби служити їм.
Солодке зразу нам гірким стає,
Коли його ми візьмем за своє.

Смутить весну погідну вихор сніжний;
Бур'ян у квітів краде чорнозем;
Змія сичить, де птах співає ніжний;
Неправда їсть чесноту день за днем:
Усе, що маєм, нашим не назвем,
Адже чигає Випадок ворожий,
Який і вбити, і відняти може.

О Випадку! Ти всюди завинив,—
Це ти схиляєш зрадника до зради;
На гурт овечий ти женеш вовків
І вчасно злочину сприяєш, радий
Закон, і правду, й розум підірвати;
А в затінку твоїм чигає Гріх
На всі блуденні душі — так, на всіх!

Весталок до розпусти навертаєш,
Ятриш чуття, роздмухавши золу;
Довіру й честь, убивце, убиваєш;
Ти зводиш, дуриш, потураєш злу;
Ти лихослів'ям глушиш похвалу;

Ти — злодій, зрадник, хитрий людоморе,
В жовч обертаєш мед, а щастя — в горі!

Твої ж бо втіхи виллються в ганьбу,
Таємні учти — в піст усій державі,
Гучні наймення — в прикру голосьбу,
Слова підлесні — в полини гіркаві;
Твої марноти щезнуть у неславі.

Чому, о Випадку, дання сліпе,
Тебе клянуть і прагнуть всі тебе?

Коли для жебраків ти станеш другом,
Щоб їх молитва здійснена була?

Чи покладеш ти край боям, наругам?

Чи звільниш душу від кайданів зла

І знайдеш лік, щоб рана зажила?

Бідняк, сліпець, кульга — кричать юрбою.

Та їм не стрітись, Випадку, з тобою.

Вмирає хворий, поки лікар спить;

Біда в сирітки, в здирці — раювання;

Пиячить суд, вдова од сліз тремтить;

Лютує мор, а в пана — полювання,

Не маєш часу на добродіяння!

Убивство, зрада, гнів і гвалт, — авжеж! —

Слугуєш їм і шану віддаєш.

Чесноті й Правді тій, що очі коле,

Ти завжди ставиш тисячі завад:

Хай допомогу куплять; Гріх ніколи

Не платить — просто йде, йому ти рад

І дослухаєшся його порад.

Я ждала Коллатіна, бачить небо, —

Прибув Тарквіній, та прибув од тебе.

Це ж винний ти — в убивствах, крадежах,

Ти — винний у лжесвідченні, незгоді,

Ти — винний у шахрайстві, грабежах,

Ти — винний в кровозмішенні мерзоті;

Ти — спільник всіх гріхів страшних відтоді,

Як світ почавсь, і тих, що будуть ще,

Допоки сонце сяє гаряче.

Злий Часе! З Ніччю вдвох ти плодиш жахи.

Невловний вісник ти, гонець турбот,

Нищитель юності і раб розваги,
Тягло гріхів і пастка для чеснот;
Начало й смерть усіх земних щедрот,—
    Ти винен в злочині моїм, тож нині,
    О Часе, винний будь в моїй кончині.

Навіщо Випадок, цей твій слуга,
Мене застиг у сні, що й сном не здається,
І вже розбита доля дорога,
І я навік прикута до нещастя?
Це ж мав би Час боротися з напастю,
    М'якшити біль зневаги та обмов,
    А не подружню обкрадять любов.

Спиняти чвари між царів неситих,
Палить неправду, світло несучи,
Печать на збіглих ставити століттях,
Будити вранці, пильнують вночі,
Брехню долати, правду ведучи,
    І власним бігом руйнують будови,
    Темнити позолоти веж чудові;

Точити шашелем і шпиль, і міст,
Бо Час повинен все гниле змітати,
Новий шукати в давніх книгах зміст,
Із крил у круків пера виривати,
Сухі дуби валить, весну вітати,
    Кувати знов старе залізо й мідь
    І швидше Долю колесом вертіть.

Онуків дати бабусям, обернути
Дитя на мужа, мужу — старість дати,
Убити й тигра, що у вбивствах лютий,
Єдиного й лева вгамувати,
Шахраюванням шахрая карати,
    Врожаї ратаєм нести веселі,
    Точити краплями великі скелі.

Чому ж ти шкоду чиниш на бігу,
Якщо вертатись для добра не в силі?
Віддай за вік хоч хвилю дорогу,—
Іх прийдуть тисячі, як друзі милі,
Борги твої сквитають застарілі:
    О, поверни годину хоч одну,—
    Я б відвернула ту біду страшну!

О вічності лакею повсякчасний!
Втіка Тарквіній, скривдивши мене.
Зроби, щоб гнався жах за ним пропасний,
Хай він цю ніч злочинну прокляне,
Страшиться тіней хай, хоч де ступне,
Хай з думки гріх йому не йде потворний,
Хай кожен куш грозить, як гаспид чорний.

Не дай ні спокою, ні сну йому,
Хай в ліжку стогне, змучений хотінням;
Нашли невдач страшних на нього тьму,
Як закилить — не переймайсь квилінням,
Серцями вбивць закидай, мов камінням;
Жінки при нім хай ласку гублять враз,
Тигрицями впадаючи у сказ.

Зроби, щоб завше рвав свого він чуба,
Щоб завше сам себе він проклинав,
Щоб відчай бив його, гнітила згуба,
Щоб жив рабом і щоб рабом сконав,
Зроби, щоб забажав жебрацьких страв,
А той, хто сам недоїдків просив же,
Його зневажив, кусня пожалівши.

Зроби з колишніх друзів — ворогів,
Зроби, щоб глузували з нього блазні;
Зроби, щоб на собі він зрозумів,
Як довго біди тягнуться злощасні,
А втіхи швидко проминають сласні,—
Аби за злочин все своє життя
Не знав спокою він і співчуття.

О Часе! Добрих і лихих ти вчитель.
Навчи мене клясти гвалтівника!
Хай мре від тіні власної мучитель,
Хай злодій смерть свою щодень шука!
Хай підла підлу кров пролле рука;
Чи виявиться хто таким заклятим,—
Цьому нікчемі стати ницим катом?

Нехай він з роду царського — йому ж
І гірше тим, що чинить так негідно;
Чим вищий, тим ганьбиться більше муж,
Бо всяку ницість низу нам помітно;
Так шана до царів помалу блідне,—

Побачать всі, що в хмарах місяць зник;
Зірок нема — всім байдуже повік.

Коли ворона влізе в твань де-небудь,
Той бруд їй чорних крил не затемня;
Якщо це вчинить сніжно-білий лебідь,—
Срібliste заплямується вбрання.
Нетяги — ніч, царі — сіяння дня:
Комар летить незримий, та високо
Орла помітить в небі кожне око.

Геть, слуги блазнів! Марні геть слова,
Безплідні звуки та безсилі судді!
Нехай у школах спірка не вгава,
Таке базікання — рідня облуді,
А суд хай вірить свідкам — не огуді;
Але навіщо красномовність тут,
Коли мені не допоможе й суд?

Даремно Випадок я винувачу,
Тарквінія, і Час, і Ніч сумну;
Даремно над своїм безчестям плачу,
Даремно геть свою ганьбу жену;
Чи димом слів зм'якшу свою вину?
Полегкість є й моему безголов'ю,—
Нехай спливу оскверненою кров'ю.

Від вироку тремтиш, рука, в тужбі?
Звільни мене від сорому й догани.
Бо як помру — честь залишу тобі,
А житиму — зів'янеш з непошани;
Не захистила ти мене від рани
І не звелась на ворога в кулак,
Убий мене — і вдвох умрем ось так».

Вона з постелі зводиться й спішиться
Знаряддя смерті відшукать собі ж;
Але ж це тільки спальня — не різниця,
І тут не знайдеться й звичайний ніж,
Щоб їй хоч раз дихнулося вільніш;
Та подих їй, мов дим із Етни, кволий,
Мов дим з гармати, губиться поволі.

«Живу даремно,— мовить із плачем,—
Та чим себе убити, мій відчаю?

Боялась, що Тарквіній вб'є мечем,
Тепер для цього ж я ножа шукаю;
Одначе вірність мужу зберігаю,
Як і раніш... О ні! Я вже не та,
Адже віднята в мене чистота.

Пропало все, для чого жить хотіла,
Тож хай помру — я смертю не згрішу.
Як пляму змию цю убивством тіла,
То вже хоч слави знаком бруд скрашу,
Життя неславі — смертю порішу:
Мала ж то втіха — ледве нас обкрали,
Спалить шкатулку, де був скарб чималий!

Не хочу, Коллатіне, щоб ти пив
Гіркоту, в клятві зрадженої розлиту;
Щоб ти неправду й лестощі терпів
За вірність, щирим почуттям зігріту;
Повік байстрюк той не побачить світу;
Не дам, щоб гвалтівник усім казав,
Що ти його поріддю батьком став.

Тож він в думках не буде з тебе кпити,
Не візьме з друзями тебе на сміх;
Твою любов не злотов зміг купити,
А підло викрав із дверей твоїх.
Владарка долі власної, я гріх
Сама несу, хоч би мене й корив ти,
Допоки смертю не звільнюсь від кривди.

Не заплямлю тебе, — хай біль стиха! —
Пробачень не вплету в барвисту фразу;
Не підфарбую чорного гріха,
Щоб скрити правду і нічну образу:
Язик все скаже; очі змиють зразу
Слова нечисті чистотою сліз,
Як води, що в роздол з гори злились».

Так Філомела жалісна скінчила
Про власне горе мелодійний спів,
І сходить ніч, похмура й чорнокрила,
В зловісне пекло; ранок заяснів,
Лле світло в очі тим, кого зустрів;
Лукреція з неславою своєю
Сховатись хоче під імлі кирею.

А день крізь шпари в світлий час оцей
За нею стежить зором ясно-синім;
Вона ридає: «Око всіх очей,
Не сип до мене у вікно промінням,—
Тих лоскочи, хто спить ще сном невинним;
Сіянням не тавруй мого чола —
Не знищить день того, що ніч дала».

І все, що вгледить, все їй заважає,—
Справдешній біль, немов дитя мале,
Його ніщо на світі не втішає:
Не так-бо давній — свіжий мучить зле;
Остудить час той біль — новий нашла,
І їхній шал — немов плавець невмілий,
Що швидко тоне, вибившись із сили.

Отак у морі бідувань і лих
З усім, що бачить, там веде розмову,
Скорботи всі рівняє до своїх,
А це несе їй муку гарячкову,
Бо те відходить, те приходить знову:
То тихне горе й не знайде слівця,
То, в безум впавши, марить без кінця.

Пташки щебечуть пісеньку ранкову,
Їй ще сумніш од співів тих стає,—
Нелегко радість зустрічати знову;
Веселе товариство душу вб'є
Ту, що лиш горе відає своє,
Тоді шалений смуток затихає,
Коли засмучений нам співчуває.

Подвійна смерть — під берегом плавцям!
Ще голодніший той, хто бачить їжу;
Болить ще більш тому, хто взрів бальзам;
Ласкавість тугу зроджує гіркішу;
Печаль з рікою схожа вдивовижу,—
Тече повільно, та не спиниш хвиль;
Не знають меж ні горе, ані біль.

«Насмішниці,— вона мовляє,— співи
В пернатих грудях схороніть сповна,
Хай стихне і мовчить ваш хор щасливий;
Хазяйка, що печаль і горе зна,
Гостей веселих не терпить, сумна;

Тож бавте всіх, хто бавиться сьогодні,
Сльозам же личать наспіви скорботні.

До мене, Філомело, прилети,
Ось гай тобі — скуйовджене волосся;
Земля в сльозах від нашої біди,
Ох, скільки сліз у тебе пролилося,—
Так і мені тужити довелося;
Цей спів я про Тарквінія веду,
Ти ж — про Терця, що приніс біду.

Як ти себе об колючки кривавиш,
Щоб біль не задрімав, так я, тремка,
Тебе наслідувати рвусь по праву ж,—
Хай очі гострий ніж мені зляка,
Коли до серця криця проника.
Серця озвуться ще на горе й муки,
Настроїм струни їх на скорбні звуки.

Ти, бідна пташко, не співаєш вдень,
Соромлячись, що хтось підглядить потай,—
Пустельну пушу віднайдім лишень,
Де нас не вразить холод, ні спекота,
І в слово шире вилетіть скорбота,
Пісні тужливі скорять хижаків:
Хай люди звірі — звір не озвірів!»

Стоїть, пильнує, наче олениця,
Яка надумує, куди гайнуть,
Чи той, хто в пущі заблукав, боїться,
Не знає, де й яку віднайде путь;
Вона не може в сумнівах збагнуть,—
Ій жити чи померти,— що тут краще,
Коли як смерть ганьба й життя пропаще?

«Убить себе,— промовила в жалю,—
Чи це не з тілом душу сплямувати?
Утрати половини ще стерплю,
Найважче цілого зазнать утрати.
Яка немилосердна буде мати,
Що, втративши одне дитя своє,
І друге, щоб не годувать уб'є!»

Дорожче що мені — душа чи тіло?
Божеественність і чистота земна,—

Що ближче з них, як самозрозуміло
Належать небу й мужеві сповна?
О горе! Без кори вмира сосна,—
Живиця витікає, в'яне глиця;
Душі моїй так без кори лишиться.

У мить одну віднято супокій,
Палац розруйнував той ворог лютий;
Священний храм ущент розбито їй —
Неслави повен, боleshів, осмути:
Тоді чи може це блюзнірством бути,
Коли в цім форті вилом я проб'ю
І трудну душу випущу мою?

Але не вмру, допоки Коллатіну
Причину смерті не зв'іщу сумну;
Хай присягне він в болісну годину
Помститися тому, хто звів жону.
Нечисту кров Тарквінію верну,
Проллю для нього — так моему світу
Скажу про це я словом заповіту.

Я честь у спадок передам ножу,
Що вразить тіло зганьблене, погане.
Життя збезчещене, та честь ношу,—
Хай честь живе, нехай життя зів'яне;
Із попелу неслави слава встане.
Ось так загинувши, зневагу вб'ю
І знову честь я відроджу свою.

Владарю тих скарбів, що я згубила,
Тобі я спадок заповім який?
Моя рішучість — це для тебе сила,
Пишайсь, але й помститися зумій.
Нехай Тарквінії згине, зрозумій:
Я, друг і ворог твій, зійду в могилу,
Ти вбий злодюгу за дружину милу.

Короткий заповіт тобі даю:
Лишу землі та небу тіло й душу;
Рішучість, муже мій, візьми мою;
А ніж хай візьме честь — її не зрушу;
Мій сором я віддату злостивцю мушу;
А славу — тим живим, хто все збагне,
Хто не знеславить подумки мене.

Мою ти сповниш, Коллатіне, волю;
Дивися, що насильство нам несе!
Проливши кров, себе я не знедолю,
Бо смерть мені життя і честь спасе.
О серце, кажеш: «Вирішено все!»
Скорись руці, й зведу я руку строгу,—
Ви згинете, здобувши перемогу!»

Смерть ухваливши, витерла затим
Гіркі перлини із очей премилых,
Служницю кличе голосом хрипким,
І та спішиться, мов летить на крилах.
І на шоках Лукреції збілілих,—
Служниця бачить,— ніби смуток ліг,
Що тане, як від сонця взимку сніг.

Бажає ранку доброго зарання
Розважно так, щоб скромність показати,
І помічає, що сумує пані,
Що на лице їй сум поклав печать;
Але не сміє прямо запитати,
Чому її два сонця стуманіли,
Чому їй вид так засмутився милий?

Це ж як сідає сонце, то земля
Росою квіти скроплює в долині;
Так само й служка смуток поділя,
Їй жаль двох сонць, що з неба господині
В солоний океан спадають нині,
Їх темні хвилі гасять умлівіч,
То й служка у сльозах, як в росах ніч.

Мов статуї в плинкому водограї,
Застигнувши, красуні дві стоять;
Та з горя плаче, та слідом ридає
Зі співчуття, хоч горя їй не знають:
Це ж схильна до плачу слабка їх стать,—
Вони будь з ким журбу ділить охочі,
Серця їх рвуться, і вологнуть очі.

Мужчини — мармур, а жінки — це віск,
І ліпляться за мармуру велінням;
Чужі думки вкарбовує в них тиск
Обманом, гнітом, силою чи вмінням:
Чому ж творців їх бідувать не виним,

Якщо немов на воску — зважте це! —
Відбито в них диявола лице?

Жінки подібні до рівнин красивих,
Де видно й те, як лізе черв'ячок;
Чоловіки — це ліс, де в хашах сивих
Спить у печері, наче звір, порок;
В криштальних стінах видно й волосок;
Мужі ховають блуд, їх очі — крига,
Лице жіноче — мов розкрита книга.

Хто може ганити зів'ялий цвіт,
Коли зима сувора квітку вбила?
Не жертву, а напасника ж бо слід
Винити. Ні, не жінку, що змилила,
Бо змусила її до цього сила,
А тих чоловіків, які шокрок
Неславлять, кривдячи, слабких жінок.

Нешастя це й Лукрецію спіткало,—
Ненатле гвалтування уночі,
Що смерть, ще й більший сором обіцяло,
Плямило й мужа, кривду ведучи:
Боролася, всім тілом тремтячи,
Адже її страхало, їй боліло,
Що глумом буде вкрите й мертве тіло.

І, стежачи за дівчини лицем,
Лукреція говорить їй думливо:
«Чому це сльози скапують дощем
І по щоках твоїх пливуть струмливо?
Коли зі співчуття ридаєш, діво,
То знай: якби сльоза допомогла,
Сама б я врятувалася від зла.

Скажи, коли від'їхав,— і крушиться,
І гірко стогне,— гість отой від нас?»
«Ще як я встала,— мовить їй служниця,—
Це все мое недбальство, прошу вас,
Не гнівайтесь, я повнила наказ:
В досвітній я прокинулась годині,
Але поїхав ще раніш Тарквіній.

Але дозвольте при біді такій
Мені спитати вас про ваше горе».

«О ні! — Лукреція говорить їй.—
Сказати можна, тільки слово скоре
Його не зменшить, ані переборе;
Ця мука — пекло, слів нема тих ще,
Щоб вилить біль могли, що так пече.

Неси мені папір, перо й чорнило..
Стривай,— знайду сама й писать візьмусь.
Що мала я сказати? Пильне діло!
Скажи ти з мужевих людей комусь,
Хай в путь збирається; я ж поспішусь
Скоріше скінчити листа; подбай-но,
Щоб пану хтось відвіз його негайно».

Служниця вийшла, а вона мерщій
Взяла перо; то щось черкне, то схлипне:
Між розумом і горем знявся бій;
Що знайде розум, те від волі гине;
Одне підходить, інше — непотрібне:
Думки вирують, наче гурт людей,
Що топчуться на місці край дверей.

Нарешті починає: «Гідний пане,
Тобі привіт жона негідна шле,
Тебе здоров'ю! Сталося неждане,—
Твоя Лукреція жива, але
До неї поспіши, їй вельми зле.
Пишу із дому, де все іншим стало:
Велике горе — сліз моїх замало».

Тут папірець Лукреція згорта —
Про певний біль непевну вість-сльозину.
Це ж Коллатін дізнається з листа
Про горе лиш — не про його причину:
Вона ж вину приховує невинну,
Щоб кров'ю змити пляму чорноти
І тим собі прощення віднайти.

Розкаже все, що в серці полум'ям,
Тоді, коли приїде чоловік;
Коли оздобить слізьми та зітханням
Своє нещастя, змити щоб навік
Підозру, що нести їй світ прирік.
Це ж словом зайвим легко все сплямити,—
Потрібні світлі вчинки, світлий світ!

Сумніше горе, ніж гіркі слова;
Добачить око, що не вчує вухо.
Це ж бачити біда нас порива,
Бо в кожній рисочці прогляне скруха.
Ми тільки частку болю чуєм глухо,—
Глибінь тихіша від мілких струмків,
Жалі розвіє ураганом слів.

Печать на лист кладе й на ньому пише:
«В Ардею — мужеві. Вручить мерщій!»
Передає слугі й велить скоріше
Рушати, не гаючись в путі своїй:
«Лети, як птах, коли дихне борвій!»
«Вручить мерщій!» — не швидко це, гадає:
Це ж крайність крайнощів таких шукає.

Низенько уклонився їй служник
І червоніє, дивлячись на пані;
Листа узяв і сквапно вийшов, зник,
Нічого не спитавши при розстанні.
Але, як винні всі, вона зарані
Вбачає докір в поглядах усіх,—
Він зашарівсь — чи не помітив гріх?

Гай-гай, простак! Клянуся світом білим,—
Не смілий та й не жвавий попервах!
Але такі відповідають ділом,
Коли нахаби скорі на словах,
Зате повільні в клопітних ділах,
А цей — взірець недавнього ще часу:
Кивне без слова й чесно робить зразу.

Ось так підозру розпалив лиху,
Обличчя зчервонив обом їм сором:
Він знає про Тарквінія жагу?
І зашарілась під уважним зором,
Який їй здався натяком прозорим:
Що рум'яніший він, то більш вона
Боїться, що розкрилась таїна.

І страшно їй, що довго ще чекати,
Адже пішов звідсіль недавно раб.
Повільно час пливе — не підігнати,
Тепер їй важко плакати, хоча б
Тягар нещастя і журби ослаб;

І плач вона гамує сумовитий,
Аби інакше згодом затужити.

І на картину погляд свій зверта,—
Зображення Пріамової Трої;
Узяти місто греки йдуть — це мста
За обезчещення Єлени тої;
Сягає хмари Іліон блідої.
Який митець тут виявив себе?
Цілує вежі небо голубе.

Біду, життя — безживне, безголосе —
Митець, природі в насміх, віддає;
Засохли фарби краплі, наче сльози,—
За вбитим мужем їх дружина лле;
Димує кров — мистецтво виграє! —
І очі тих, хто вже конає, гине,
Блищать в імлі нічній, немов жарини.

Ось видно воїна — підкоп веде,
Облившись потом, в пилюзі,— під мури;
А з веж троянських очі де-не-де
Сяйнуть через бійниці в час похмурий,
Зорять на греків, сповнені зажури:
Такий яскравий твір, що дозволя
Ті очі бачить навіть звіддаля.

У визначних вождів — краса й величчя,
Могуття й переможність, як вінець;
А в юнаків — стрімливість войовича;
То тут, то там показує митець
Страхополохів, змучених внівець,—
Тремтять вони, мов злякані селяни,
Це бачить кожен, хто на них погляне.

А ген Аякс з Уліссом,— о, яку
В них видно силу творчості вабливу!
І легко прозираєм суть людську;
І вдачу ловимо з облич правдиву:
В Аякса очі аж горять від гніву,
Всміхається розважливо Улісс:
Мов змії, він мудрий; хитрий, наче лис.

А далі — Нестор; зміст ми легко вловим:
Він греків кличе в бій — розкрив уста,

Здіймає руки, надихає словом
І поглядом увагу приверта;
Трясється в нього сива борода
У лад промові; з губ його злітає
Дихання легіт і небес торкає.

Круг нього — море збуджених облич,
Що радить Нестор, мудрий і старенний?
Всі слухають, як спів, ту дивну річ,
Немов зачарували їх сирени;
Усіх художник відтворив натхненний,—
Одні внизу, а другі — вище там;
Хтось кривиться, не вірячи словам,

Той на чуже плече зіперсь рукою,
Тому і носа виткнуть не дають;
Той збагровів, затиснутий юрбою;
Ті задихаються, а ті — клянуть;
І всіх бере шаленство, гнів і лють,—
Якби їх Нестор не втішав речами,
Вони б тут сперечалися мечами.

І для уяви теж є простір скрізь,
Нам різні лиця легко уявити:
Нема Ахілла — замість нього спис,
Герой в юрбі сховався гордовитий,
Він тільки зорові душі відкритий,—
Так по руці, нозі чи голові
Відтвориш цілі образи живі.

На мурах геть обложеної Трої
Зібрались матері — це в бій іде
Сам Гектор; вийшли їх сини при зброї
На поле честі — плем'я молоде;
І сподівання в матерів росте,
Хоч на обличчя радісні тривога
Лягає, наче тінь сумна й волога.

І з круч Дардану — там почався бій! —
До Сімоенту кров тече струмками,
Де хвилі вслід за битвою мерщій,
Здійнявши гребені, біжать валами,
Ревуть, стинаються з очеретами,
Та відступають піняві ряди,
Щоб наступом на берег знов піти.

Підходить до картини бойовиська
Вона — хто ж найсумніш зорить удаль?
Уважно лица розглядає зблизька,
На багатьох із них — і горе, й жаль,
Та он Гекуба, мов сама печаль,—
В крові Пріама зрить перед собою,
А Пірр на нього наступив п'ятою.

Явив художник часу згубний шлях
І смерть краси в цім образі Гекуби:
На щоках — зморшки, втома й біль — в очах;
Яка ж колись була, мій світе любий?!
Блакитна кров застигла... Збляклі губи
Тремтять... Минуло все без вороття,
Ледь в тілі кволім жевріє життя.

Лукреція зорить на тінь старої,
Щоб власний біль хоч трохи помалів;
Плачем відповіда цариця Трої
Та все кляне жорстоких ворогів:
Митець — не бог, тому й не дав їй слів;
Лукреція його картає знову:
Як горе дав, то слід би дати й мову!

«Тобі, німотна цитро, голос дам
Моєї туги,— хай не згине мрія;
Обмию рани, що дістав Пріам,
І Пірра прокляну, як лиходія;
Сльозами Трою погашу; тоді я
Ще й очі виколу своїм ножем
Всім ворогам твоїм, яких знайдем.

Де ж та повія, що цей струс вчинила?
Красу з її лица здеру за мить!
Твоя жага, Парісе, всю спалила
Славетну Трою,— все здолала хіть:
Це ж від твоїх очей вогонь горить;
Через твоє підступництво безкрає
Господар, жінка, син, дочка вмирає.

Чому це насолода одного
Стає для всіх нещастям і бідою?
За гріх чужий страждати всім — чого?
Хай кара буде грішникам страшною,
Обходячи невинних стороною;

Чому грішить один, а всім за все
Той гріх безмірно кривду й зло несе?

Гекуба плаче, і Пріам конає,
Тут Гектор слабне, там Троїл зомлів,
Побіля друга друг в крові вмирає.
І друга друг разить між ворогів;
Тож через хіть один стількох згубив:
Ти б сина в строгості тримав, Пріаме,
І Троя не світилася б вогнями!»

Над горем Трої лле вона сльозу,
Адже печаль гуде, як дзвін піднятий,
Що б'є вгорі, та звуки йдуть вниз,
Щоб розбудить жалобу й сум нагнати;
Так і Лукреція в словах віддати
Ждає ту скорботу, що митець
Відбив, узявши фарби й олівець.

Вона обводить поглядом картину
І кожного оплакує біду:
Ось бачить: грек бреде, зігнувши спину,
Між пастухів фрїгійських, в їх ряду;
Хоч змучений — погідний на виду;
Цей гурт селян веде його у Трою...
О, скільки в нім терпіння і спокою!

Того митець майстерністю досяг,
Що грека ошуканство — непримітне:
Хода покірна, тихий біль в очах,
Мов лагідність у нього в серці квітне;
Не паленіє зовсім і не блідне;
Рум'янцем він не видавав гріхів,
Ні блідотою — страху, що таїв.

Але прийняв цей вигляд даремне,
Аби диявольську прикрити суть,
І так він приховав те зло таємне,
Що вже й Підозра не могла відчуть
Лукавства й зрадництва, які нашлють
На день такий погожий чорні бурі
Та гріх пекельний у ганьбі похмурій.

Смирений образ наче й любий нам,—
Рече Сінон-зрадливець так чудово!

Довірівшись йому, поліг Пріам;
І схоже на пожежу грізну слово
Спалило славу й Іліон раптово,
І димом вкриті тужать небеса,
Що в їхнім дзеркалі зоря згаса.

Картину осягла й життя задростить,
І знов за дивний хист корить митця:
Він хибно виписав Сінона постать,—
Ховає зло довершеність оця?
І ще раз придивилась до лица,—
В нім бачить спокій, кам'яніє з дива,
Вирішує: картина неправдива.

«Сховатися не може стільки зла,—
Вона шепоче,— в погляді такому».
В уяві тінь Тарквінія спливла,
І «може» в неї вирвалось потому;
«Не може»,— знов у горі нелюдському
Вона твердить.— Не вірю, щоб оце
Таїло розум злий таке лице!

Тут хитрого зображено Сінона,—
Сумирний і здоровий такий,
Немов біда жене його безсонна;
Ось так прийшов Тарквіній здалеки,
Честь випинав — ховав порок тяжкий,
Тож, як Пріам, тут прийняла його я
Привітно; так моя погинула Троя.

Дивись, дивись, як затремтів Пріам,
Коли узрів — Сінон сльозу роняє!
Пріаме, ти старий, будь мудрим там!
В сльозах тих кров, що Троя проливає,
Вогнем кожнісінька сльоза палає;
Ти пожалів його, а та сльоза
Тобі все місто спалить, як гроза.

Ці хитрощі диявол з пекла виніс;
Сінон тремтить від стужі на вогні,
І холоду й вогню живе єдиність;
Зійшлись тут протилежності земні,
Щоб ними дурні тішились одні:
Пріам довірився сльозі Сінона,—
Спалила Трою та сльоза солоня».

Терпець урвався, лють її взяла,
Кольнуло в груди ніжні боєм гострим.
Сінона нігтями дере зі зла,
Зрівнявши зі своїм зловісним гостем,
Що через нього мов змаліла зростом;
Всміхнулась, мов зваливши горя кладь:
«Дурна! Йому ці рани не болять».

Їй припливає й відпливає горе,
Час, стомлений жалем її, пливе.
Минай же, ноче! Де ж ти, ранку скорий?
І довгі дні, й чекання горьове:
А мить — це вік, як біль нам душу рве;
Важенне горе, та не може спати,
І час повзе, немовби винуватий.

Увесь цей час у думках провела
Лукреція сама біля картини,
Яка її від горя відтягла
Страшним видінням іншої руїни;
Чужу біду побачиш — власна гине,
Бо може думка про чийсь біль завжди
Полегкість, як не ліки, принести.

Та повернувся вже гонець моторний,
І муж додому з поштою надійшов;
Їх жде Лукреція в одязі чорній;
Обвиті синню очі так, немов
Півколом райдуги... Невже це знов
Озера сліз проллються, повні й хмурі,
Віщуючи нові, ще більші бурі?

Усе те бачить бідний чоловік,
В лице вдивляється, завмер навпроти:
Це ж очі зчервонив їй сліз потік,
Погас її рум'янець від турботи.
Спитать не в силі він: сумна чого ти?
Стоять, мов друзі, що на чужині
Зустрілися й дивуються, чудні.

Ось він узяв її безкровну руку
І мовить так: «Яке ж бо сталося зло,
Що вся тремтиш, тамуючи розпуку?
Любові ніжна, що тебе звело?
Де твій рум'янець? Що між нас лягло?

Повідай, знявши з себе чорні шати,
Щоб ми змогли твою журбу прогнати».

Зітхнула тричі, поки спромоглась
На перше слово в горі та прокльоні;
Нарешті мовить, зболена якась,
І повіряє думи невгомонні,
Що честь її у ворога в полоні;
А Коллатін із почтом жде своїм,
На хмару схожий, що тамує грім.

В гнізді вологому цей лебідь білий
Заводить сумно свій останній спів:
«Про злочин розказать не маю сили,—
Вини ж не знять, не збути й поготів;
Це ж для біди моєї мало слів,
А сліз багато; й голосіння знову
Тяглося б довго, заглушивши мову.

В кількох словах скажу. О, будь ласкав,
Мій любий, слухай, знай: в твоєму домі
З'явивсь чужинець, на подушку впав,
Де ти схиляв чоло своє в утомі!
Тож кривди ми тепер уже свідомі:
Принукою він люто взяв мене,
І я — невірна, сталося страшне!

Адже опівночі в п'їтмі жахливий
До мене із мечем він увійшов,
Здійнявши смолоскип, і, похитливий,
Благав ласкаво: «Відслони покров,
Збудися, римлянко, й мені любов
Даруй свою, а ні — навік ганьбою
Тебе й твій рід укрию за тобою.

Я вб'ю слугу, якщо не вдовольниш
Мого бажання, від якого гину,
І заколю тебе, й скажу пізніш,
Що, хіття сплетених, в лиху годину
Застиг я вас і вбив, немов скотину;
І цим здобуду славу я собі,
А ти навік зостанешся в ганьбі».

Коли ж я закричала й заметалась,—
Приставав до грудей моїх меч,

Присяг, якщо здіймати буду галас
І не скорюся,— вб'є мене, хоча
Не просто вб'є,— ганьбою увінча,
І не забуде Рим — раби й вельможі! —
Про смерть Лукреції з рабом на ложі.

Мій ворог сильним був, безрадна ж я,
І від страху ще більше ослабіла;
Звелів мовчать кривавий судія:
Прохання марні там, де править сила;
Прийшла жага й сказала, знавісніла:
Моя краса забрала в нього зір!
Суддю обкравши, підеш під топір.

Знайди мені прощення, я благаю,
Рятунок хоч маленький відшукай;
Хай кров моя забруднена до краю,
Але мій дух пречистий, як ручай;
Дух не згвалтований! Мій любий, знай:
Не поступившись, він ясніє вповні,
Страждаючи в тюрмі своїй гріховній».

А муж, немов купець, що скарб згубив,
Схиляє голову, німий, як горе,
Ламає руки; струменить з губів
Блідих, як віск, лиш дихання прозоре;
Нещасний, горя він ніяк не зборе!
Шукає марно відповідь, немов
Лиш біль вдихає й видихає знов.

Тож як під аркою моста шалений
Біжить приплив, що й твій не встежить зір,
Але й назад нестримний та скажений
Відплив стремить,— так само, вір не вір,
Нас хвилі гніву втягують у вир,—
Так Коллатіна смуток обіймає:
Відтрутить горе й знов йому ж вертає.

Вона те горе бачить і якусь
У ньому люті пробуджує жорстоку:
«З тобою, милий, більше я журюсь;
Якщо спадає дощ — ревти потоку!
Тобі уразу я чиню глибоку...
Не мучся! Щоб залити біль оцей,
Не чотирьох — двох вистачить очей.

Заради мене, що була твоею;
Лукреції заради — я молю:
Для ворога будь месником, суддею,
Мсти за свою наругу і мою.
Мене вже не спасеш, та в цім краю
Скарай же зрадника, спіши в погоню:
Жалем ти потураєш беззаконню!

Та перше, ніж назву його ім'я,—
Звернулася до почту Коллатіна,—
Панове, присягніть,— хай меч сія! —
Помститися за мене, я ж невинна;
Це слава й честь для лицарів незмінна.
Мечем разити кривду, злий порок,
Вступатися за скривджених жінок!»

І всі шляхетну виявили згоду,
Ій кожен обіцяє допомогти,
Готовий до негайного походу,—
Де ж ворог, щоб його в бою змести?
Але вона, що зве до кари-мсти,
Іх і спиняє: «Не кричіть даремне...
О, як цю пляму зняти вам із мене?

Які ж моя образа і вина,
Що сталися через біду жакливу?
Чи зможу я очиститься сповна,
Щоб честь підняти я могла правдиву?
І чи врятуюсь від неслави й ніву?
Світліє, змивши труту, джерело;
А чим я змию пляму, люте зло?»

На те говорять всі один за одним:
«Хай тіло зганьблене, та дух ясний!»
Вона сяйнула усміхом скорботним,—
Її лице, мов карта, що на ній
Біда відбилась у слюзі журній.
«Ні,— каже,— хай від мене жодна жінка
Не візьме виправдань ані частинки.

Тут із зітханням, мовби серце рве,
Ім'я Тарквінія назвуть зуміла:
«Він, він!..» — та й змовкла, більше не назве
Злочинця; вся неначе заніміла;
І ось нарешті, змучена, змарніла,

Сказала: «Він, це він приніс біду!
Тому на себе руки накладу».

І враз в невинні заганяє груди
Той згубний ніж — щоб душу їй звільнив
З тілесної тюрми й від болю-скрути
Її порятував навік-віків...
Крилатий дух під хмари полетів
І жаль поніс, а з болісної рани
Життя струмує і повільно тане.

Мов скам'янілий, Коллатін стоїть,
І почет пишний з ним, німий неначе;
Поглянув батько, зблід і впав ту ж мить,
Криваве тіло обіймає, плаче;
А Брут із рани витяг ніж гарячий,
І кров за лезом потекла струмком,
Немов до помсти кличе всіх слідом.

З грудей її б'ючи, на два потоки
Хлюпнула кров, зловісний той багрець
Обводить тіло по обидва боки,
Воно ж було, мов голий острівець,
Що повідь обезлюдила внівець.
Лилась частина крові чиста в плині,
Частина — чорна, що зганьбив Тарквіній.

І в ній жалоба застигала скрізь
Тому, що чорна кров немов змішалась
Із струменем рідким, гірким від сліз;
І, до Лукреції явивши жалість,
Нечиста кров світлішою здавалась;
А чиста кров свій колір береже,
За мутну червоніючи лише.

«Ох, донечко! — старий Лукрецій каже.—
Це ж ти життя мое убила теж.
У дітях відбиття знаходим наше,—
Де житиму, як ти вже не живеш?
Тебе я спородив, та чи на те ж?
Якщо не ми, а діти мруть спочатку,
То не вони — батьки для них нащадки.

Розбито бідне дзеркало, котре
Було мов юності моєї з'ява:

А сам я — тьмяне дзеркало старе,
В якому проглядає смерть кошава;
Немов свічадо, ти красу, ласкава,
Свою розбила, і по ній мені ж
Не бачити, яким я був раніш.

О Часе! Зупинись, не линь на горі,
Якщо вмирає той, хто має жити.
Чи смерть гнила здорових завжди боре,
А напівмертвих обмина щомить?
Хай юний рій у вулику дзвенить!
Устань, Лукреціє солодка й любя,
Хай не тебе — мене спіткає згуба!»

Немов прокинувся Коллатін від сну,
Свій жаль з'єднав з Лукреція журбою;
Тоді в криваву річку впав жажну,
І страх блідий з обличчя змив росой
Червоною, і гине за жоною;
Ганьба пече, і, повен, сили вщерть,
Він оживає мститися за смерть.

Страждання, що його не побороти,
Неначе відняло йому язик;
Нараз німим зробився від скорботи,
Лютиться: чи не онімів навік?
Нарешті мовить; слів пливе потік,
Змиває з серця те насилля враже,
Ніхто ж не розбере, що він їм каже.

Зронив «Тарквіній» ясно, хоч тихцем,
Немов зубами рве ім'я те з шалу.
Так буря схопиться перед дощем,
Зривається, вщухаючи помалу;
На зливу дощ змінюється тривалу:
Сперечку батько й муж ведуть таку,—
Хто більш оплаче — жінку чи дочку.

І той, і той назвав її своєю,
Та марно той і той своєю зве.
«Моя»,— отець гука.— «Була моєю,—
Вторує муж,— це горе світове
Лишть мені; хай сліз потік пливе,—
Її ж я мав, тому її, єдину,
Оплакувать мені лиш, Коллатіну».

Сказав Лукрецій: «Рано йде вона!
Я дав життя їй, а бере могила».
«О горе! — мовить Коллатін. — Жона,
Моя жона мое життя убила!»
«Дочка! Жона!» — ось так заголосили,
На їхній крик озвалася луна,
Дзвенить: «Моя дочка!» й «Моя жона!».

А Брут, який з грудей ножа їй витяг,
Помітивши суперництво в біді,
Зробився гордим поміж гордовитих,
Втопив у рані дуросі тоді.
Він дурнем був між римлян у житті,
Адже царі за дурнів мають блазнів,
Хоч в їхніх жартах глузд іше не згаснув.

Але тепер він машкару зірвав,
Якою хитро прикривався досі:
Прихований свій розум показав,
Аби спинити Коллатіна сльози:
«Зведись, володарю, в новій спромозі,
Дозволь мені, що дурнем був для вас,
До школи розум твій пошлять — в мій клас.

Чи, Коллатіне, можна горе горем,
А рану раною загоїть теж?
Чому за кров дружини в гніві скорім
Ти сам собі удару завдаєш?
Дитячі примхи! Ти ж за нею йдеш:
Твоя жона не знала, що робити,—
Себе убила — слід злочинця вбити!

Відважний римлянине, ти — не сам,
Не можна серцем від плачу м'якшитись;
Уклякнім, римським молячись богам,—
Хай гнівом запалають їхні лица,
З небес їм видна ця нікчемність ница;
Хай дужий Рим змете всю гидь навкруг
Озброєним зусиллям наших рук.

Тож рідним Капітолієм величним
І кров'ю, що пролита ручаєм,
Землею теплою і сонцем вічним,
Правами римськими, що бережем,
Лукреції душею й цим ножем,

Клянёмсь мститися — хай кривда гине! —
За смерть цієї вірної дружини».

Змовка, себе рукою в груди б'є,
Цілує вбивчого ножа; по тому
Всіх спонука наслідувать своє
Те почуття, що в слові вогняному, —
І всі вклякають в запалі одному;
І клятву, складену з правдивих слів,
Знов каже Брут, щоб кожен повторив.

Коли дали всі клятву нещадиму,
Кривавий прах Лукреції вони
Всьому схвалили показати Риму,
Явити гріх Тарквінія брудний:
Достойні римляни в той день трудний
Тарквінія — злочинцям для повчання! —
На вічне згодились послать вигнання.

СОНЕТИ

Переклав Дмитро Паламарчук

1

Ми пагінці плекаємо кущів,
Щоб відновить красу троянди ними.
Хай кущ старий і всохне без дощів,—
Весною пагін молодий цвістиме.

А ти, в свій блиск закоханий без меж,
Марнуєш скарб, позичений в природи,
І з голоду серед достатку мреш,
Жорстокий вороже своєї вроди.

Провіснику весняної снаги,
Коротких днів окрасо нетривала,
Твоя самотність нині в ланцюги
Потік життя безжально закувала.

Над світом змилуйся і дар краси
Новим вікам назустріч понеси.

2

Як сорок зим, суворі й невмолимі,
Чоло твоє поріжуть молоде,
А врода юності більш не цвістиме
І вже зів'ялим листом опадє,—

Що скажеш ти, де молодості шати?
Слова: «Я зберігав недбало їх»
Ганебним будуть вироком звучати
Тоді в устах, розтратнику, твоїх.

Чи відповідь не краща від тієї:
«Оце мій син, на нього подивись,
В нім виправдання старості моєї
І свідчення, яким я був колись».

Раз по раз дивлячись на сина свого,
Подібним станеш сам до молодого.

3

В свічадо глянь на свій дозрілий квіт,—
Чи то ж не час тобі нащадка мати?
Сівби уникнувши, обдуриш світ,
Якусь жону позбавиш благодаті.

Котра з дівчат не дасть під твій посів
Свого лона безколосо ниву?
Та й хто б самозакоханий хотів
Зійти в могилу, занедбавши жниво?

Ти — матері свічадо, і вона
Стрічає там свої далекі квітні.
Так і до тебе юність чарівна
Загляне в зморщок вікна непривітні.

Не кинеш сліду в пам'яті людській,—
То сам умри, і згине образ твій.

4

Ти, любий марнотрате, не владар
Отого спадку, що марнуєш нині,—
Природа щедра, та красу не в дар,
А в позику лише дає людині.

Чому ж, скупарю, зловживаєш ти
Щедротами, що дані для роздачі?
Чому цінностям не даєш рости,
Ховаєш скарб, як той лихвар ледачий?

Ти — сам крамар і сам же — покупець,
Сам — розкрадач у свого Я господі.
Та як життя настане вже кінець,—
Не станеш ти перед судом, як злодій?

Свою красу — намарне вжитий скарб —
В могилу візьмеш ти, лихий скупар.

5

Всеволодний час зродив краси взірець,
Що досконалістю вражає зір.
Тоді нищителем стає творець
І нищить свій неперевершений твір.

Це ж саме він під вітру дикий рев
Жбурляє літо злій зимі до ніг,
І пада лист, і стигне сік дерев,
І всю красу вкриває мертвий сніг.

Коли б не квітів запахущий хміль —
Текучий бранець у тюрмі зі скла,—
Забули б ми в морози й заметіль
Красу весни, що квітами цвіла.

У тій тюрмі зелений гине лист,
Не пахощі — душі і тіла вміст.

6

Не дай зимі нищівною рукою
Весни й твоєї погубити шал.
Жагою сповни будь-який фіал,
Помнож скарби не літом, а весною.

Це — не лихварство, гідне осороми,
А з власної краси належний зиск,
Це сил поновлення і юний блиск,
Це десять Я навколо тебе в домі.

Ти щастя десять би разів помножив,
Якби відбився в десятиох синах.
Що візьме смерть? Хіба нікчемний прах,
Бо погасить твого вогню не зможе.

Вродливий ти, тож не давай краси
Під вістря невимомимої коси.

Поглянь на схід, як в сяйві благовіснім
 Лице вогненне ранок підійма,
 І вся земля тим променям навкісним
 Вітання шле, ясніючи сама.

Зеніту дійде світла колісниця,
 Як молодість — найкращої пори,
 І ми за сяйвом повертаєм лиця,
 Рвучись душею й тілом догори.

Коли ж з горба небесного поволі
 Світило стомлене іде на спад,
 Його красу забувши, мимоволі
 Ми до землі вертаємось назад.

Пополудні й твою забудуть вроду,
 І сам помреш, як не поновиш роду.

Ти — музика, чого ж музичні звуки
 Печаль породжують в очах твоїх?
 Чом любиш те, що завдає лиш муки,
 Радієш прикрощам і прагнеш їх?

Ті звуки, здружені в однім концерті,
 Твій дух бентежать, нищать супокій?
 В них докір лиш самотності упертій
 І докір безпотомності твоїй.

Чи чуєш ти, як струни дружним ладом
 Озвалися на ніжний звук струни?
 Неначе пісню, посідавши рядом,
 Співають батько, мати і сини.

І звуки ті без слів проголосили:
 «В твоїм житті не має соло сили».

Чи втримує тебе від шлюбу страх,
 Щоб не лилися сльози удовині?

Якщо ж краса, не втілена в синах,
Разом з тобою щезне в домовині,

То безпотомною жоною світ
Розпачливо ридатиме в жалобі.
Син — втіха удовина: мужів цвіт
Живе для неї в синовій особі.

Не щезне скарб змарнований, о ні!
Він тільки з рук перейде в інші руки.
То гине світла врода повесні,
Як не несуть її сини і внуки.

Чи має добрі до людей чуття,
Хто сам собі вкорочує життя?

10

Спростуй чутки, позбавлені підстав,
Що, люблений, нікого ти не любиш
І спадщину, що від батьків дістав,
Ганебно так, так нерозважно губиш.

Жорстокий вороже, в добрі своїм
Вдаєшся ти до нищення й розбою,—
Ти люто батьківський руйнуєш дім,
Що мусив бути поновлений тобою.

Змінився сам, тоді змінюсь і я.
Чи треба ліпшого любові дому?
Ласкавий будь, як зовнішність твоя,
І стань господарем у домі своєму.

Змінився — таж любиш ти мене, відай,—
І синові свої скарби віддай.

11

Йдучи в ущерб, ти в синові ростеш,
Що навесні плекав колись при собі.
Він твій вогонь несе в своїй особі,
Його снага стає твоєю теж.

Це мудрості закон, який стоїть
Основою усіх основ назавше.
Вогонь життя без нього, відпалавши,
Навік би згас за шість десятиліть.

Хай безпотомно йдуть у небуття
Безликі й ниці пасерби природи.
Тобі ж вона не шкодувала вроди,
І мусиш ти продовжити життя.

Вона тебе різьбила на печать,—
Пора вже й відбиватися почать.

12

Коли подзвінника подзвіння сонні
Звістують дня померклого відхід,
Коли безжально сніг ляга на скроні
І осипається фіалки цвіт;

Коли тремтять безлисті верболози,
Де в спеку тінь була для череди,
А вицвіт літа у снопах на возі
Трясе остюччям сивим бороди,—

Я думаю про квіти нетривалі —
Краси твоєї швидкоплинний цвіт,—
Невже судилось їм в років проваллі
Загинути, осиротивши світ?

О ні! Не знищить їх коса осіння,
Коли від них розсіється насіння.

13

О, не міняйся, будь же сам собою!
Не будеш ти собою, живши сам.
Свою красу ти б міг зробити тривкою,
Коли б віддав її своїм синам.

З лиця землі тоді не зможе стерти
Твого образу жорстокий час.
Ти будеш сам собою і по смерті
У спадкоємцеві своїх окрас.

Хто дасть палити батьківську господу?
Та син її статечний береже ж
В зимові дні, у спеку і негоду
Супроти бурі, шашеля й пожеж.

Коханий мій, не будь же марнотратом,—
Ти батька мав, то будь і сам же татом.

14

По зорях я гадати не бажаю,
Хай знана астрономія мені,
Я не скажу, чи бути урожаю,
Чи голоду, пожежам і війні.

Я й за хвилину наперед не бачу
Ні бур, ані морозів, ні відлиг,
Царям не врочу успіхів, невдачі,
Що в знаках неба сховані від них.

Та я одне пророчу безпомильно,
З очей-зірок твоїх читаю те:
Квіт правди і краси цвістиме спільно,
Як по тобі нащадок твій зросте.

Коли ж на світі не залишиш сина,
Загине правда і краса загине.

15

Коли подумаю, що мить єдина
Лежить між розквітом і сном могил,
Що світ — видовище, в яким людина
Підвладна силі неземній світил;

Коли дивлюсь, що нас, немов рослину,
Вирощують і нищать небеса,
Що юний шал трива одну хвилину,
А там навик безслідно погаса,—

Стривожений несталістю такою,
В розпуці гину я, відома річ,
Бо Час і Розпад ладяться війною
Твій день ясний перетворить на ніч.

І я іду на Час несамовитий,
Щоб нищене словами відновити.

16

Але чому, як час почав облогу,
Не йдеш війною на тирана сам?
Мій вірш слабкий, він опору тривкого
Не виставить запеклим ворогам.

Досягши верховин краси і сили,
Лани незаймані ори і сій:
Красуні лона радісно б відкрили,
Щоб юний образ повторити твій.

І проросте твое найбільш тривале
Нове життя і тіла, і душі,
Якого внукам би не змалювали
Мої убогі й немічні вірші.

Віддай себе — і житимеш в століттях
В малюнку власному — у рідних дітях.

17

Ну, хто ж колись повірить в ці слова,
Хай щиро цноти в них твої відбиті?
Мій вірш, як напис на могильній плиті,
Твоїх ціннот усіх не відкрива.

Коли б красу твою неповториму
Зумів я повністю відбити враз,—
Сказали б люди: «Бреше віршомаз,
Сю вроду він списав із херувима».

Взяли б на кпини зжовклі папірці,
Немов дідка, що ласий на похвали.
Та й казкою б нікчемною назвали
Усе, що бачим на твоїм лиці.

А хай твій син в далекі дні сягне ті,
Ти житимеш і в синові, й в сонеті.

Рівнять тебе до літньої пори?
 Ти сталіший, чарівніший від неї.
 Весняний цвіт зірвуть лихі вітри,
 І літа мить мигне лиш над землею.

Небесне око розсипа жаринь,
 А то сховається в часи негоди,—
 І на красу, бува, лягає тінь
 В мінливості примхливої природи.

Твоєму ж літу в осінь не звійти,
 Рокам краси твоєї не зітерти,
 І смерть тебе не годна досягти,—
 В моїх словах ти не підвладний смерті.

Аж доки дишуть люди, бачить зір —
 В моїх словах ти житимеш, повір!

Левині пазурі притуплюй, з паші
 Тигриної, о часе, зуби рви,
 Руйнуй всі витвори землі найкращі
 І фенікса спали в його крові,

Спустошуй світ, і радощі, і горе,
 Людські утіхи знищуй без жалю,
 Хай твій леміш всю землю переоре,
 Що хоч роби,— лиш про одне молю:

У злобі не карбуй чола ясного
 Моему другові своїм різцем.
 Хай врода образу його земного
 Для всіх віків залишиться взірцем.

Проте роби, о часе, все найгірше,—
 Я збережу його в безсмертнім вірші.

З природи примх — обличчя в тебе жінки,
 Владарю-владарко жагучих мрій,

Жіночий серця віск і тільки вчинки,
На щастя, зовсім не властиві їй.

Ясні твої нелицемірні вічі,
І промінь їхній золотить усе.
Він погляди полонить чоловічі,
Серцям жіночим боленці несе.

Ти на жону Природою зачат,
Вона ж сп'яніла, дивлячись на тебе,
Та й додала щось любе для дівчат,
У чім не мав я жодної потреби.

Коли вже так, то поділи свій статок:
Мені любов, жінкам — отой додаток.

21

Ні, я не йду тропою віршоробів,
Що оди тчуть з фальшивої краси.
Їй не шкодують неба для оздоби
Здрібнілі і охриплі голоси.

Своїх я уст брехнею не поганив,
Для порівнянь не брав так, як вони,
Скарбів земних, перлин всіх океанів,
Зірок і квітів ранньої весни.

У вірші правда — над усе для мене,
І я писав, що мила — чарівна,
Хоча від матері лице натхненне,
А не з небес отримала вона.

Мою любов хвалити не годиться,—
Вона не крам, що продають в крамницях.

22

Не вірю дзеркалу, що вже старий я,
Твоєю ж юністю я молодий.
Але як час твоє лице порие,
Упевнюсь я — кінець приходить мій.

Твоя краса — це шати мого серця,
Що до грудей покладене твоїх,
Твоє ж в моїх, наснаги повне, б'ється,
Щоб довго ще я молодіти міг.

Я думаю про нього щогодини,
За нього я на все ладен, затям.
Так ніжна мати за життя дитини
Готова власним заплатити життям.

У наших серць тепер життя єдине:
Мое помре — твоє також загине.

23

Немов актор, що, збившись із ролі,
Затнувся на слові, з остраху мовчить,
Чи як шаленець, на коротку мить,
Упавши в лють, німіє мимоволі,—

Отак і я забув про цілий світ,
Мовчу, в любовному блаженстві млію.
Мого чуття важкий солодкий гніт
Закрив уста і поневолив мрію.

Хай погляд мій іде замість послів
Безмовним вісником палкого серця,—
Він — лицар кращий на любовнім герці,
Аніж полки гучних і пишних слів.

Учись читати писане без мови,
Очима слухать вісника любові.

24

Мій зір-митець відбив твоє лице
На мого серця полотні незвичнім.
І на зображення удале це
Прийшовсь я рамою на віки вічні.

Щоб свій портрет побачити в мені,
Крізь маляра дивися на творіння,—
Воно в робітні висить на стіні,
Де, як вікно, твій зір пускає проміння.

Там наші очі здружено трудом:
Мої творили цей шедевр новітній,
Твої ж, у грудях будучи вікном,
Впускали щедро сонце до робітні.

Метавсь митець і малював, що міг,
Лише до серця не знайшов доріг.

25

Нехай комусь від щедрої планети —
Високі титули, гучна хвала.
Таких дарів не дістають поети,—
Мені зоря любов твою дала.

Цвіте, мов соняшник, в красі великій
Улюбленець могутнього царя.
Та куца ласка царського двора —
Щез фаворит невдячного владики.

Військовий вождь, по тисячній звитязі
Лиш раз один розбитий у бою,
В неласку падає, живе в зневазі,
І владу, й честь утративши свою.

Мені ж від зір найбільша честь припала:
Твоя любов, велика і тривала.

26

О владарю чуттів моїх святих,
Як свідчення і щирості, й любові
До тебе йдуть послы мої письмові
В одежі слів буденних і простих.

Щоб гідно одягти посланців тих,
Окрас не міг я віднайти у слові,
Тож не шкодуй убогому послові
Своїх думок — уборів золотих.

Коли ж зоря, що креслить нам дорогу,
Мені вділивши блиску дорогого,
Любов мою одягне до ладу,

Тоді вже сам я власними руками
Ії, у серці ховану роками,
До ніг твоїх навіки покладу.

27

Стомившись працею, чекаю ночі,
Щоб любий сон у ліжку віднайти,
Та мисьль моя заснуть тоді не хоче;
Всю ніч до тебе зводячи мости,

Вона іде шляхами пілігрима
Крізь біль і сум, крізь темряву ночей.
І, не змикаючи й на мить очей,
Я бачу пільму, що й сліпому зрима.

В ній, щастя я шукаючи своє,
Очима серця в темноті знаходжу
Чарівну тіль, на самоцвіт похожу,—
Від неї ніч прекрасніша стає.

Так серцем вічно рвусь я за тобою,
Вночі і вдень не знаючи спокою.

28

Як доступитися мені спокою,
Коли важка утома не мине?
Турботи дня і по нощах зі мною —
І ніч і день пригнічують мене.

Вони, чужі взаємно, тиснуть руки
І, помирившись, проти мене йдуть:
В роботі день не дав мені й дихнуть,
А ніч вбива трутизною розлуки.

Із лестоців брехав я без кінця,
Що день на тебе чарами похорий,
А темну ніч у пильмі зловорожій
До милого порівнював лиця.

Та день щодня поглиблює розпуку,
А ніч щоніч приносить більшу муку.

Зневажений і долею, й людьми,
Плачем тривожу небеса даремне,
Становище відреченого темне
Клянуци, обмиваюся слізьми,

Надіями багатшим прагну бути,
Мінятись долею готовий з тими,
Хто друзями оточений палкими,
Кому лягла в мистецтві краща путь.

Тоді, згадавши раптом я про тебе,
Картаю сам себе за слабість ту.
Від хмурої землі у висоту
Я гімн, як жайворон, несу до неба.

Я промінять ніколи б не хотів
Твою любов на славу королів.

30

Коли на суд безмовно-тихих дум
Встають далеких споминів тумани,—
Приходить знов давно заснулий сум,
І серце рве, і ятрить давні рани.

Знов гаснуть очі від скорбот німих
За друзями, що вже давно в могилі.
Я марно жду в покірному безсиллі —
Не прозвучить замовклий голос їх!

Тоді оплачений рахунок горя
Я з гострим боєм відкриваю знов
І знов плачу за дружбу і любов,
За все, вже відшкодоване учора.

Та лиш тебе побачу я на мить,—
І сум засне, і серце не щемить.

31

У тебе в грудях б'ються ті серця,
Які вважав я взятими землею,

І та любов, що я простився з нею,
Розквітла в рисах любого лица.

Далекі друзі! Скільки я в одчаї
Колись пролив пекучих сліз по них.
Пройшли роки,— і знов я, мов живих,
Тепер в тобі усіх їх зустрічаю.

Ти мавзолей, в якому знов живуть
Померлі друзі юності моєї.
Чуттів моїх розтрачені трофеї
Вони тобі до крихти віддають.

Тепер в тобі стрічаюсь я із ними,
І я, й вони — віднині всі твої ми.

32

Якщо ти дня діждеш, коли мені
Відчинить смерть свої холодні двері,
І вбогі знов проглянеш ці пісні,
Що збереглись на зжовклому папері,—

Зістав їх з піснею співців нових,
І хай мої здадуться вже старими,
Та їх ти збережи не задля рими,—
Моя ж любов залишилась у них.

Тоді мене вшануй хоча б словами:
— Якби мій друг зростати й досі міг,
То він, змагаючись, поети, з вами,
Ще б кращий дар поклав мені до ніг.

Та він помер, і шанувать я мушу
За форму вас, його ж — за ніжну душу.

33

Я часто споглядав, як сонця схід
Голубить поглядом гірські вершини,
А там проміння п'є росу долини
І залиша на водах світлий слід.

Та тільки хмар обридливих навала
Обляже сонця чарівного вид,
Сплямоване, весь кидаючи світ,
Воно на захід відплива помалу.

Так сонце і моє у час ясний
Мене зігріло ласкою своєю,
Та раптом — хмара, і погас під нею
Твого чуття промінчик золотий.

Небесне сонце хмариться в зеніті,
Чому ж земні не можуть захмарніти?

34

Ти провіщала день мені погожий,
І я пустився без плаща у путь.
Зненацька хмари з обрію пливуть,
І ллється дощ, на водоспад похожий.

Хоч промінь твій, пробившись із-за хмар,
І осушив мене, й зігрів по бурі,
Та залишився на душі тягар
На довгі дні, безрадісно-похмурі.

Нехай ти каєшся й тремтять уста,
Та спочуттям не виправити лиха,
Бо горе кривдника — мала потіха
Тому, хто скривдження несе хреста.

О сльози ці — твого чуття перлини! —
Вони змивають всі твої провини.

35

Вчинивши гріх, не побивайся так:
На сонці й місяці також є плями,
Є на троянді шип, а то й хробак,
Піщинка — в джерелі. Та й хто між нами

Не зна гріха? Ось зараз повен міх
Я всяких плям зібрав з землі і неба,
Ганебний твій виправдуючи гріх,
Гріха чи ж я прийняв не через тебе?

Винувачем явившись на суд,
Заступником я раптом виступаю.
Ненависть і любов моя — твій блуд
Виправдують із мужиністю одчаю,—

Щоб не прийшлось, грабіжнику, тобі
В кайдани впасти, улягти ганьбі.

36

Існує двоє нас — я визнаю,—
Хай ми одними зв'язані чуттями.
На честь непоганьбовану твою
Не упадуть моїх пороків плями.

В коханні нашім — щастя навзаєм,
Та різні прикрощі, які так часто,
Чуттів не шкодячи, ми визнаєм,—
Змагають нашу зустріч обікрасти.

На бачності я маюсь, щоб тобі
На людях не послать, бува, привіту,
Бо міг би тим віддати тебе ганьбі
В очах зломовного пустого світу.

Так, я люблю тебе, й любов моя
Несе в собі ясне твоє ім'я.

37

Як батькові, що старості дійшов,
Дає снагу дітей потужний ріст,
Так і мене збагачує любов,
Краса твоя, становище і хист.

Твій розум, слава, честь, шляхетний рід,—
Все враз чи щось одне з ціннот отих
І на мені лишає добрий слід:
Прищеплено ж мою любов до них.

Не знать мені зневаги і нужди,
Коли такі скарби у тебе є,—
Твоєї слави часточка завжди
Звеличує дрібне життя моє.

В тобі — межа моїх стремлінь і мрій,
І суть твоя — увесь достаток мій.

38

Яких ще тем примхливій музі треба,
Коли ти в вірш таку вдихаєш суть,
Що кращої явить не зможе небо
І папірцям слова не віддадуть.

І в тім твоя, а не моя заслуга,
Якби слова у віршах зацвіли,
Бо лиш душа німа і недолуга
Красі твоїй не висловить хвали.

Будь музою десятою поету,
Від решти муз гарнішою стократ,—
І образ твій повік не кане в Лету,
Ти в цих словах не знатимеш утрат.

І славу нам ділити по заслугі:
Мені — за труд, а за натхнення — музі.

39

Як можу я хвалить твої чесноти,
Коли удвох — одна істота ми?
Я тим хвалив би сам себе супроти
Звичаїв добрих, визнаних людьми.

Тож будьмо нарізно, й любов, нам дану,
Тепер двома іменнями зовім,
Щоб я, відділений, належну шану
Складати міг цінностям лиш твоїм.

Ти завжди болісна, розлуко люта,
Зате, дозвілля маючи запас,
Любовні мрії вміють обманути
Тверезу думку і повільний час.

І я, твоя відторгнута частина,
Хвалю тебе, моя любов єдина.

Усе, мій любий, все моє візьми,
Та не побільшають чуття твої.
Вона з моєю радістю й слізьми
Була твоя, як ти й не мав її.

І ж любов — розставлене сильце —
Сприймав ти як любов мою тривку.
Та я боюсь — самоомана це,
Це свідчення примхливого смаку.

Хоч обікрав, коханий, старця ти,
Та я простив тобі крадіжку ту,
Любовну кривду важче нам знести,
Ніж ворожнеч відвертих гіркоту.

Ти, в кому зло не видається злим,
Будь катом ліпш, не ворогом моїм.

41

На волі чиниш ти за блудом блуд,
Коли над серцем я твоїм не властен.
Рокам і вроді личить це. Мій суд
На карб тобі спокус не міг покласти.

Ласкавий ти — тому й атак немало,
Вродливий ти — тому в облозі й сам.
І, правнук Єви, ти явив зухвало
Звитяжну міць спокусливим жінкам.

Та міг би ти моєї честі ради
Знайти красі і молодощам втрим,
Щоб запалом незборканим отим
Подвійної не допустити зради:

Ії — що вродою причарував,
Своїї теж — бо друга занедбав.

42

Біда — не те, що володієш нею,
Хоч я її кохаю щиро, знай,

Вона стає владаркою твоєю,—
І це біда, бо нашої дружбі край.

Я сам ваш глум виправдую з одчаєм:
Ти в ній мене любити захотів,
Вона також твою любов стрічає
Як знак палких до мене почуттів.

Як милу втрачу — то її знайдеш ти,
Тебе ж утрачу — мила скориста;
Обоє стрінетесь — я все до решти
За раз утрачу й понесу хреста.

Стривай. Та ти ж — мого ества основа.
Я — люблений! О радосте раптова!

43

Заплющені найкраще бачать очі,
Не знавши втіх на денному путі.
Тебе вві сні мій зір стріча охоче,
Яснішаю тобою в темноті.

Нехай би тінь твоя, що в темні тіні
Вливає світло, сяла в дні ясні,
Коли ночами в золотім промінні
Вона очам так сяє уві сні.

Яких би втіх мої зазнали очі,
За дня живого вгледівши той лик,
Що мертвої мені ввижався ночі
Крізь темні шиби зімкнутих повік?

Без тебе день на ніч похмуру схожий,
А ввійдеш в сон — і ніч як день погожий.

44

Коли б то плоть на мисль було можливо
Мені змінить хоч на короткий час,
Я б відстань подолав несправедливу,
Що безконечністю лягла між нас.

Хай доля занесла б, немов пилину,
Мене в найбільш віддалені світи,
Я б, перетнувши океан, прилинув
До місць, в яких перебуваєш ти.

Та я не мисль і вільно так не лину
В той світ, що заховав твою красу,—
Корюсь я силі простору й часу,
Бо створений, як всі, з води і глини.

Вода — невтішних сліз моїх потік;
Земля — я до землі приріс навек.

45

Проте дві інші всесвіту основи —
Повітря і вогонь — не знають меж:
Дихання мислі не заб'єш в закови,
Вогню бажання в пута не візьмеш.

Коли до тебе линуть ці стихії,
Мого кохання віддані послі,—
Вода й земля, що в плоть мою вросли,
Руйнують вщент усі мої надії.

Найважчої тоді я повен муки,
Аж доки вернуться посланці знов
І вістку принесуть, що друг здоров,
Що згадує мене у дні розлуки.

Щасливий я. Та уриваю сміх.
Шлю знов послів і жду в тривозі їх.

46

Мій зір і серце мруть на полі бою,—
За тебе згубна йде між них війна.
Бо скарб, не ділячи поміж собою,
Посісти прагне кожна сторона.

Я чую серця стук: «Вона в мені,
Куди не проникають очі ниці».
Метнувся зір: «Наслухались брехні!
Навік вона ввійшла в мої зіниці».

Щоб тій війні покласти край назавше,
Парламентери дум зійшлись за стіл
І миру мудрого дійшли, поклавши:
Коштовний скарб розпаювать навпіл.

Очам — що вхопить зорове сприймання,
А серцю вже — сердечний пал кохання,

47

Мій зір із серцем підписав папір
На подання взаємодопомоги,
Коли без тебе голодує зір
Або страждає серце від знемоги.

Як зір ласує образом твоїм,
То пригоща й союзника обідом.
Щоб любі мрії розділить з сусідом,
І серце зве союзника в свій дім.

Притулок твій — моя уява й груди:
Нема тебе — і все-таки ти в них,
Адже з думок ти не втечеш нікуди, —
Думки в мені, як ти в думках моїх.

А думи сплять — ти в сні ідеш урочі,
Щоб чарувать мої і серце, й очі.

48

Старанно я, готуючись в дорогу,
Майно своє ховаю під замки,
Щоб гість незваний до набутку мого
Пожадливої не простяг руки.

А ти — джерело муки і відроди,
Найбільша цінності мого життя,
Перед якою й золото — сміття,
Тебе хто-будь, побачивши, украде.

Куди ж мені сховати тебе? Хіба що
В єдиний сховок — до моїх грудей,
Щоб не наважився з лихих людей
Привласнити мій скарб якийсь ледащо.

Та скарбу цього не сховати ніде,—
Його і в серці злодій віднайде.

49

В той час лихий (нехай він нас мине),
Коли усі мої відкриєш вади,
І зиск, і втрати зваживши, мене
Позбавиш ти останньої віради,

В той час лихий, коли, ідучи мимо,
Ти збайдужа кивнеш на мій привіт,
Як не мені, а вже комусь цвістиме
Твоєї вроди молодого цвіт,

В той час лихий свої зміцню я сили
Визнанням вад і власної вини,
Щоб ґрунтом зрад твоїх вони служили
І проти мене свідчили вони.

Покинути мене ти маєш право,—
Чуттям твоїм я не знайду підстави.

50

Як важко їхати вперед мені.
Таж верстви ці, лукаві лиходії,
Мене щораз віддаляють від мрії,
Від радості, що скрилась в тумані.

Вже кінь давно стомивсь, бо на коні —
Вантаж розлуки, туги, безнадії.
Він стиха йде, неначе розуміє:
Що дальша путь — безрадісніші дні.

Кінь тільки рже на всі мої спонуки,
І шарпають мене ті дикі звуки,—
Сталь острогів так на коня не діє.

О, скільки їхати іще століть?..
Ти десь позаду вже, моя надіє,
А біль тупий попереду стоїть.

Вперед рвучись дорогами простими,
 Коня повільність виправдать я рад,
 Але тепер, вертаючись назад,
 Кажу йому: — Ліниство непростиме!

До тебе вихор хай мене нестиме,
 Неначе з гір нестримний водоспад,
 Удари буду сипати, як град,
 Лише б стихію підігнати ними.

Рвучись до тебе у зворотну путь,
 Злиденну шкапу миттю обженуть
 Крилаті прагнення — любові діти.

Вони виправдують нужденну тлінь:
 «Від щастя їхати — потрібен кінь,
 До щастя — нашими крильми летіти».

Я — мов багач, що може в кожну мить
 Свої скарби заховані відкрити,
 Та оглядать не часто їх спішить,
 Щоб тим блаженства вістря не тупити.

Великих свят на рік приходить раз
 Для нас пора і радісна, й врочиста,
 І ми в разках коштовного намиста
 Не дуже часто бачимо алмаз.

Нехай скриває дорогу перлину
 Від мене днів безжальна пелена,
 Та скільки радощів, як на хвилину
 Мені мій скарб відкриє враз вона!

Тебе побачивши, від щастя млію,
 Нема тебе — я бережу надію.

З яких стихій постав ти, чудодійний,
 Що не подібний до усіх створінь?

Один ти кидаєш мільйони тіней,
Коли у кожного одна лиш тінь.

Портрет Адонісів — недійшлий плід,
Невдала відбитка твого обличчя.
В лиці Єленинім твій ніжний вид,
Що шати еллінські на мить позичив.

Весна-красна й осінні дні гостинні
Твою найліпше відбивають суть.
Як перші вроду нам явили нині,
То другі скарб твоїх щедрот несуть.

У всіх речах ти, що для нас чарівні,
Та в сталості тобі немає рівні.

54

В оправі правди й чистоти ясної
Для нас краса привабніша стократ.
Так ми ще більше любимо весною
Красу троянд за їхній аромат.

Червиві квіти, як троянди, ніжні,
Вони і квітнуть у садах одних,
Те саме листя й колючки на них,
Ті ж пелюстки рожеві й білосніжні.

Та жити їм, не знаючи весни,
І непривітаним на пні померти.
Ну й що трояндам смерть? Адже вони
Живуть у пахощах і після смерті.

Отак і з тебе, цвіте юнаків,
Есенцію в віках лишив мій спів.

55

Надгробків царських мармурові плити
Переживе потужний мій рядок,
І образ твій, немов із міді литий,
У вічність перейде. Хоч воєн крок

Зруйнує все — і статуї, і трони,
Каменярми тесаний граніт,
Але твоєї із пісень корони
В тисячоліттях не забуде світ.

Ти смерті й забуття минеш дорогу
І, відшукавши путь в людські серця,
Вперед ітимеш із віками в ногу,
Аж доки дійде світ свого кінця.

І в день суда ти житимеш у слові,
В піснях моїх, що сповнені любові.

56

Проснись, любове! Чи твоє жало
Не дошкульніше, аніж голод лютий?
Нехай найкраще снідання було,
Та без вечері важко нам заснути.

Так і любов голодний погляд свій
Сьогодні погамує до нестям,
А взавтра знову необхідно їй
Втішатися коханими вустами.

Щоб не зазнати збайдужіння ран
В щоденного побачення хвилини,
Нехай до зустрічей ведуть стежини
Через страшний розлуки океан.

Нехай зима розлук несе кайдани,
По ній весна ласкавіша настане.

57

Твій вільний раб, ладен я день при дні
Тобі єдиній слугувати вірно,
Найменшу примху виконать покірно
В години рабства, дорогі мені.

Я проклинаю не смію навіть скуки,
Чекаючи на твій жаданий зов.
Коли ж слугі накажеш вийти знов,—
Мов дар, він прийме гіркоту розлуки.

Ревнива мисль не сміє підійти
До справ твоїх, заглянути в ті справи.
Я, раб німий, лиш думать маю право:
Щасливі ті, хто зараз там, де ти.

Роби, що хоч. Мое чуття незримо
І зраду, й глум покірливо нестиме.

58

Хай криє бог, що дав мене в раби,
Щоб я посмів твого жадати звіту,
Чинить контроль тобі. Що хоч роби,—
Покірний раб не має права сміти.

Я знову ждатиму без нарікань,
І не наближусь без твого наказу,—
Мое терпіння, звичне до страждань,
Знесе ганьбу, забувши про образу.

Де хочеш будь, на власний розсуд дій:
Свого ж дозвілля владарка сама ти,
І власний злочин лиш тобі одній
Дано засуджувати чи прощати.

Я ждатиму, хоч пекло в тім жданні:
Твої гріхи судити не мені.

59

Якщо на світі не бува нового,
Лиш плин повторний явищ і речей,
То блуд який це розуму людського,—
Знов тяж нести вже роджених дітей.

Якби вернуть я міг роки уперті
В п'ять сотень кіл, що сонце їх пройшло,
І в древніх книгах, де й слова затерті,
Я віднайшов ясне твоє чоло,—

Дізнав би я, що в дні далекі знали
Про чудо це — краси земної цвіт,
Вони чи ми вперед сягнули далі,
Чи вічно йде шляхом повторень світ.

Я певен, що в минулому поети
Вславляли менш достойні предмети.

60

Як хвилі мчать на узбережну рінь,
Так в небуття і наші мчать хвилини:
Одну поглине вічності глибінь,
На зміну їй уже наступна лине.

Все зроджене під блиском осяйним
До сонця пнеться, зріючи незримо.
А там встає затемнення над ним,
І Час дари свої стина без втриму:

Цвіт юності безжально обрива
І люто борознить чоло краси,
І все живе лягає, мов трава,
На пруг неутомленої коси.

Та вірш мій проти смерті сміло стане
І захистить твоє лице кохане.

61

Чи це з твоєї волі образ твій
Являється примарою щоночі,
Розплющує мої дрімотні очі,
Відгонить сон і нищить супокій?

Чи це до мене шлеш ти свого духа,—
Слугу й раба ревливих підозрінь,—
Щоб при мені він, як незрима тінь,
Моїх учинків наглядав і слухав?

О ні! Не досить любиш ти, щоб тим
Себе й вночі тривожить без потреби.
Це, біля мене ставши вартовим,
Моя любов піклується про тебе,

Щоб ти була щаслива уві сні —
Комусь близька, для мене — в далині.

Гріх себелюбства — гріх моїх очей,
 Душі і тіла непростимий гріх.
 І лікування марне тут: ачей
 Гріха не вирвати з грудей моїх.

Отож і малював мій зір мене
 Вродливцем пишним з голови до ніг.
 І серце вірило моє дурне,
 Що вродою усіх я переміг.

А в дзеркалі (лукавий фарисей!) —
 Подоба зморщена — моя чи ні?
 О грішне око! Як же хворий сей
 Все бачене шельмує в маячні.

Тебе повсюдно в серці я несу,
 Тож око й віддає твою красу.

Настане час, коли мою любов,
 Так, як мене, зігнуть додолу роки,
 І в жилах юна охолоне кров,
 І ляжуть зморшки на чоло глибокі;

Твій ранок ступить на нічний поріг,
 І меркнути почнуть весняні шати,
 І всі скарби, що ранок їх беріг,
 Не будуть більше золотом блищати.

Про час отой фортеця в мене є,
 Де слова мідь, певніша від гармати,
 Здола красу, як не життя твоє,
 Від часу згубного обороняти.

Твоя фортеця — чорні ці рядки,
 І врода в них переживе віки.

Дивлюсь, як нищівна́ потуга літ
 Красу віків змітає і корони.

Одвічні вежі, мармур і граніт,—
Ніщо не зна від смерті охорони.

Щодня ненадтий океан в злобі
Прибоек землю пожира багату,
І суша, з морем ставши на двобій,
Вирівнює здобутками утрату.

Дивлюсь — одні держави піднялись,
А ті уже дійшли свого розвалу.
І страшно думати, що смерть колись
Любов мою зруйнує нетривалу.

Ці мислі чорні прирекли мене
На сум за тим, що скоро промайне.

65

Мідь і граніт, земля і океани
Не вистоять під натиском часу,
Тож як твою оборонить красу,
Тендітна квітко, витворе весняний?

Проти облоги войовничих днів
Чи може встояти дихання літа,
Коли в покорі никне міць граніту,
Нікчемна перед пащею віків?

О скорбна думо, марення безсиле!
Для свіжості земної краси
Хто може сховище тривке знайти,
Щоб від часу спасти обличчя миле?

Та над сторіччями краса твоя
З мого чорнила, може, засія,

66

Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесі не тим, хто гідний шани,
І досконалості — ганебний суд,
І злу — добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов твоя.

67

Ну, і чому живеш ти у гріхах,
Безчестя прикриваючи собою?
Щоб зло гострило світові на страх
Приховану твоїм іменням зброю?

Щоб фальш в'ялила мак твого лица
І мертва тінь сягла живого саява?
Навіщо вроді фальш, адже ж оця
Живій троянді позолота зайва?

Чому живеш ти в дні, коли до дна
Природа вибрала краси криницю?
Тепер старчиха знічена вона,
Лише з твоєї жебрає скарбниці.

То й береже тебе, щоб в дні ганьби
Нам показать минулих літ скарби.

68

Твоє лице — свічадо давніх літ,
Коли краса упевнено і зримо
Росла, буяла, як весняний цвіт,
Не смівши удаватися до гриму,

Коли ще не заведено було —
Зрізати покійниць золоте волосся,
Яке б, чуже оздобивши чоло,
Жило удруге й заново вилося.

Ти воскрешаєш нам священні дні,
Явивши скромність і природний розум,
Та барв не крадеш у чужій весні
Своїм квіткам, що борються з морозом.

Тепер за мапу правиш ти природі,—
Щоб показати красу померлу моді.

69

Твоя частина, видима для ока,
Не залишає жодних побажань;
І вірна дружба й ворожда жорстока
Твоїй красі склада належну дань.

Назовні скарб, то й зовнішні похвали.
Та з тих же уст ми чули іншу річ,
Коли перед судом людським ставала
Частина друга, схована од віч.

Щоб душу знати твою — ціннот вершину,—
Цікавий люд обстав тебе кругом,
До справ і вчинків приклада аршина
І дух троянд поганить бур'яном.

Той запах вигляду твого не вартий,
Бо йдуть в твій сад усі — нема там варти.

70

Нехай ганьблять,— не маєш в тім провини,—
Постійно в парі врода й поговор.
Так ворон чорний в чистім небі лине,
Та неба не бруднить крилом, повір.

Обмови ті — засвідчення чесноти
Твоєї чистої душі. Отак
До квітки ніжної плазує потай
Подібний лиходійствами хробак.

Хай в щит чеснот твоїх розбито стріли
І юних днів спокуса відійшла,
Та правда й чистота твоя зустріли
Не всі атаки підступу і зла.

653

А блиску не сягли б твого ці плями,—
Ти володіла б усіма серцями.

71

Як я помру, ти довго не тужи,—
Замовкне дзвін, і ти забудь про мене,
Коли на хробаків це світло денне
І ниций світ змінюю на чужий.

Читаючи оці слова кохання,
Руки не згадуй, що писала їх.
Щоб я тобі не завдавав страждання,
Похорони мене в думках своїх.

Коли очей моїх зімкнуться віки,
Ти не повторюй більш моє ім'я.
Разом із подихом моїм навіки
Нехай погасне і любов твоя.

Я хочу, щоб після відходу мого
Ти не зазнала осуду людського.

72

Щоб світ тебе примусити не зміг
Розповідать, за що мене любила,
Забудь любов свою, коли могила
Схова навік мене за свій поріг.

Бо ти серед пристанища пороку
Заслуг так мало знайдеш у мені,
Що, мимохіть удавшись до брехні,
Складеш ціну небіжчику високу.

Щоб ти уста не осквернила милі,
Коли неправду вимовлять вони,
Віддай навік ім'я моє могилі,
Позбавивши подвійної вини:

Що за життя я не уник злослів'я,
А як помер, тебе до лжі призив я.

Той місяць року бачиш ти в мені,
Коли багряний лист тремтить на вітті
Під вітром злим, який прийшов по літі
На хори, де замовкнули пісні.

В мені ти бачиш вечори бездонні,
Коли над світом западає мля,
І чорна ніч, що хмуρο залягла,
Неначе смерть, простягає долоні.

В мені ти бачиш ті слабкі вогні,
Що юність палять в попелі, безсилу.
І те, що перш дало життя мені,
В мою перетворилося могилу.

Ти бачиш це. І дужче любиш ти
Того, хто мусить скоро відійти.

74

Як злий конвой — недуга і роки —
Навік мене спровадить до острогу,
Тобі залишаться мої рядки —
Вогонь ясний, частина серця мого.

І будуть доказом — цей слід руки
Та жовтий клопоть аркуша старого,
Що тільки прах сточили хробаки,
Не доторкнувшись до вогню святого.

Життя оденки в землю відійдуть, —
Іх легко б міг ножем своїм здобуть
Грабіжник лютий в закутку глухому, —

Тобі ж одній залишиться в віках
Не черепок світильника, не прах,
А племінь серця, що згоріло в ньому.

75

Моїх думок жагу втоляєш ти,
Як землю — хмара ливними дощами.

Ніяк не можу спокою знайти,
Немов той скнара з любими скарбами.

То тішуся, то схоплююсь вві сні,
Наляканий видіннями страшними,
То пхну червінці в сховища тісні,
То ладен між людей бряжчати ними.

Так я й живу: то в пеклі, то в раю,—
По зустрічі настане знов розлука,
І знов у душу стомлену мою
Увійде біль, спустошення і мука.

І так щодня — до розпачу й знемоги:
То я — багач, то я — злидар убогий.

76

В піснях я не вдаюся до новизни,
Ясного блиску зовсім не знайти в них.
Були весь час далекими вони
Від форм химерних і сполучень дивних.

Про убрання не дбаючи нове,
Виходять мислі в одязі старому,
І кожне слово у рядку мойому
Вже автора на ймення назове.

Любов і ти — всякчасна в них основа,
Тому-то й завжди одіж в них стара:
Мої чуття в обіймах мого слова
Подібними виходять з-під пера.

Щодня старого сонця сяйво нове,
Така й любов моя, все в тому ж слові.

77

Згасання вроди дзеркало покаже,
Годинник — час, який марнуєш ти.
А мисль твоя, що на папері ляже,
Твій слід колись допоможе віднайти.

Відбита зморшка в дзеркалі правдивім
До дум неvtішних спонукає нас,
Відмірений годинником зрадливим
Летить у вічність неблаганний час.

Все те, що може пам'ять розгубити,
Цим білим аркушам віддай на схов.
Нехай живуть твого мозку діти,
Красу душі відновлюючи знов.

Що більш читатимеш рядки забуті,
То більше зможеш мудрощів збагнути.

78

Так часто музою тебе я звав,
Ім'ям твоїм звеличуючи слово,
Що всі творці сонетів і октав
Твого ім'я запрагнули раптово.

Твій зір до співу спонука й німих,
До злету в небо — глупоту безкрилу,
Твоя краса в слова вдиhaє силу
І грацію подвоює у них.

Пишаюсь я своїм служінням слову,
Бо не намарне докладав зусиль:
Чужим рядкам ти виправляєш стиль,
Зате моїм ти правиш за основу.

Поезії ти чисте джерело,
Що сил мені, невігласу, дало.

79

Як пив один я з твого джерела,
Моє натхнення доблестю зростало.
Та хвора муза іншого знайшла,—
І вірш зів'яв, і грації не стало.

Я визнаю — ясне чоло твоє
Пера таки достойнішого варте.
Нехай там що пісняр тобі дає,
Та все з добра твого накрив пісняр те:

Чесноту прославляє, слово це
Тихцем укравши із твоєї вдачі.
Коли ж грабує і твоє лице,—
Хвалу красі склада співець ледачий.

За ці слова й подякувати гріх —
Це ж борг забрати в боржників своїх.

80

Який поет в своїм пісеннім громі
Красу твою прославив на віки!
Куди ж мені, убогому сіромі,
Писать за ним несміливі рядки?

Але твій блиск — це океан без меж:
Там гордий корабель іде невпинно,
То й човен мій, горіхова лушпина,
Зухвало в далеч впливає теж.

Твоя любов — його міцні вітрила,
Тому й мілка для нього ця глибінь,
Мчить корабель; і велетенська тінь
Навік мене з моїм човном покрила.

Нехай судилось нам піти на дно,—
Любов і смерть для мене все одно.

81

Чи я раніш тебе землі віддам,
Чи ти мене — туди, де тлінь нещадна,
Та в цих рядках ти смерті непідвладна,
Тоді як я дістанусь хробакам.

В піснях моїх ти вічно будеш жити,
Хоч згинуть по мені й сліди малі:
Мій пай — обійми хмурої землі,
Твій — мавзолей, повік-віків одкритий.

Твій монумент — мого слова мідь,
Читать його ще не зачатий буде
І далі передасть із роду в рід,
Хоч вимруть всі живі сьогодні люди.

Ти вічно житимеш в моїх піснях,
Де дихання живе людське — в устах.

82

Із музою моєю ти не в шлюбі,
То й безсторонньо дивишся на труд,
Що, присвятивши вроді твоїй любій,
Поет дає тобі його на суд.

Взірцем, як мудрості, так і краси,
Стоїш ти над усі мої похвали
І прагнеш ти, щоб у нові часи
Твою красу повніше оспівали.

Нехай співають, звівшись на котурни,
Та риторичністю фальшивих слів
Нездатні модники літературні
Мій широкий, дружній заглушити спів.

Блідих фарбують за новим звичаєм,
А в тебе фарб і власних вистачає,

83

Я на твоїм лиці не бачив гриму,
Тому не знає фальшу мій сонет.
Краси твоєї не затисне в риму
Рядків найкращих ні один поет.

Тож хай сама нам неосяжна врода
Зведеться в величі на повен зріст,
Запевнивши: слова — убогий вміст
Для чар, що нам явила їх природа.

Німотство ганиш ти? Зате хвали
Та слави годен я в науку іншим,
Які безжально недолугим віршем
Красу живцем до ями потягли.

В одному оці маєш більш ти вроди,
Ніж двох твоїх співців хвалебні оди.

Хто годен кращі висловить похвали
За просто сказане, що ти є ти?
В якій скарбниці вроду заховали,
Що владна вартістю тебе сягти?

Нужденний спів, якому бракне слів
Звеличити краси земної велич.
Та буде славен той із голосів,
Який тебе тобою назове лиш.

Хто тільки скопіює твір природи,
Що на твоїм написаний лиці,
Той заживе і слави, й нагороди,
Якої ще не відали митці.

А голоси фальшивої хвали
Красі і честі — гірші від хули.

Твою оспівують поети вроду,
Моя ж убога муза мовчазна.
Гучних співців — тобі найкращі оди,
Вінки похвал, яких ніхто не зна.

А я без слів плекаю тиху мрію,
Вчуваючи хвалу тобі щодень.
Я лиш дячком-невігласом умію
Гукнуть «амінь» в кінці чужих пісень.

Коли тебе уславлюють сонетом,
Кажу: «Це — суща правда! Дійсно так!» —
В ту мить я міг би кращим бути поетом,
Та не знаходжу слів тоді ніяк.

Шануй митця, що в пісні ожива,
Мене ж — за думку, що не йде в слова.

Чи то строфа його, душі вітрила,
Напнуті силою приваб твоїх,

Глуху труну моїм думкам відкрила,
В моєму серці поховавши їх?

Чи дух його, сягнувши таємниць —
Волхвів померлих сили неземної,—
Мене схилитися примусив ниць,
Змагаючись в майстерності зі мною?

О ні! Не він, не віщий дух волхвів,
Йому до помочі богами даний,
Ніхто, кохана, в світі б не зумів
Мій голос вільний закувати в кайдани.

В його ж рядок — ти вступиш мимохіть
Мій вірш, як місто вимерле, стоїть.

87

Прощай, моя короткочасна мріє,—
Ні, не про мене золоті скарби:
Жебрак, що носить латані торби,
Про золото і марити не сміє.

Не маючи на те заслуг і прав,
Тебе в дарунок я прийняв від неба,
І мучився, неначе щось украв,
І знав, що крадене вернути треба.

Ти помилково скарб дала мені,
Ціни йому великої не знавши.
Прийшли печальні й неминучі дні
З чужим добром розстатися назавше.

Я був царем, посівши пишний трон,
Та зникло все, коли скінчився сон.

88

Коли, свої виправдуючи зради,
Нарузі віддаси мене й ганьбі,
Я сам допомагатиму тобі,
Себе ганьбитиму я без пощади.

Найкраще знаючи всі власні вади,
В них ладен я відкритися юрбі,
Твоєї правоти і честі ради
Найбільшу кривду спричинить собі.

Та в жертві цій здобуток мій багатий
Покрие легко всі мізерні втрати,
Мое безчестя, кривди і жалі,

Бо знатиму — не марно слугував я:
Тавро лукавства, зради і безслав'я
Не запалало на твоїм чолі.

89

Скажи, що ваду у мені знайшла ти,
Того і зрада виникла твоя.
Назви мене калікою, — і я
Весь вік прилюдно буду шкутильгати.

Так! Ти не зможеш привинить мені
Всього, що сам сказати на себе можу:
Лжемовців суд, низотну лжу ворожу —
Я все прийму. Й не викажу, о ні,

Я тайнощів знайомості близької
Ні словом, ані поглядом німим,
Ні навіть скритим помислом, щоб тим
Тобі, кохана, шкоди не накоїв.

Я сам себе топтатиму в багні,
Бо нелюб твій — ненавистен мені.

90

Якщо не любиш, кинь мене сьогодні,
Коли зреклись і люди, і господь.
Віддай на муки в пеклові безодні,
Лиш як остання втрата не приходь.

Не завдавай іще мені страждання,
Як душу знов посяде супокій,
Нехай не йде по ночі грозовій
Холодне, хмуре й дощове світання.

Покинь мене, лиш не в останню мить,
Коли зігнуся від дрібних утрат я.
Покинь тепер, щоб міг я пережить
Удар оцей, страшніший від розп'яття.

Тоді тягар усіх дрібніших втрат
Покажеться мізернішим стократ.

91

Хто хвалиться своїм шляхетним родом,
Хто силою, достатком, хто умом,
Хто шатами — хай шиті всупір модам,—
Хто псом, хто соколом, хто скакуном.

І кожному в одній з отих марнот —
Вершина мрій і втіхи неземної.
Та не зрівняється ніхто зі мною,
Бо враз я досягнув усіх висот.

Твоя ж любов — над родові герби,
Над королівські пишні горностаї,
Коштовніша за всі земні скарби,
Прекрасніша за соколині зграї.

Та горе: скарб мій у твоїх руках,—
Як відбереш його — і щастю крах.

92

Ну й кинь мене — найгірше учини,—
Я все-таки не знатиму розстання,
Бо вік сягне мій лиш далечини,
В якій зупиниться твоє кохання.

Тож не боюсь найбільшого із лих,
Коли в найменшому — моя могила.
Від примх твоїх, твоїх учинків злих
Мене ласкава доля захистила.

Несталістю мене ти не зведеш,
Бо я живу лиш до твоєї зради.
Любов і смерть — мені одне і те ж,
І там, і там є джерело віради.

Та радощів без смутку не знайти.—
Чи ж певен я, що вірна зараз ти?

93

Вважатиму, що вірна й досі ти,
Хоча любов уже не пломеніє.
Хай погляд тут,— душа твоя і мрії
Далеко так, що їх не досягти.

Бувають погляди — сердець свічада,
Де б жодна думка скритись не змогла.
Але в твоїх — одна лише принада,
Ні крапельки презирства або зла.

Бо в них — угодно так, напевне, богу —
Нехай брехнею зганьблені уста,—
Цвіте любов постійно, й чистота,
Неначе тінь, іде з тобою в ногу.

Твоя краса у дні недобрі ці —
Мов яблуко у Євиній руці.

94

Хто б міг чинити, а не чинить зла
І втрим знаходить вчинкові лихому,
Хто інших зрушить, сам же, мов скала,
Стоїть серед спокуси нерухомо,—

Тому у спадок — неба благодать
І вся земля з коштовними дарами.
Він там володарем спромігся стать,
Де інші стали тільки наймитами.

Лілеї влітку — любі пелюстки,
Хай прийде час, зів'яне та лілея.
Та як у ній осядуть хробаки,
Тоді й бур'ян миліший нам від неї.

Так і краси солодкої взірць
Зведе життя порочне нанівещь.

Ти — сяйво чисте і в гріхах своїх,
 Які тебе, мов тля троянду, вкрили,
 У ніжні пелюстки повитий гріх,
 Таким здається безневинно милим.

Злі язики ганьблять твій кожен крок,
 На те підстави маючи, я певен,
 Але чеснотою стає порок,
 Лише твого імені сягне він.

Що за житло дістав підступний блуд,
 Твою красу обравши за колиску.
 В такій пишноті не помітний бруд
 Моїм очам, прижмуреним від блиску.

Цим перевагам, серце, є межа,
 Вживанням частим туплять і ножа.

На карб тобі кладуть — хто юнь, хто вдачу,
 Хто каже — це окраса, а не гріх.
 І я пороків у тобі не бачу,—
 Оздобила твоя принада їх.

Нікчемне скельце в персні королеви
 Стає вершиною усіх окрас.
 Так і порок — принадливий для нас
 В твоїй оправі чистій, кришталевій.

О, скільки б вовк передушив овець,
 Прикинувшись ягницею в кошарі!
 І ти, явивши молодощів чари,
 Зведеш не менш довірливих сердець.

Не кой того: твоєї честі плями
 Моя любов розподіля між нами.

Розлуки час — зимою був мені,
 Хоч рік сягав лише свого полудня.

Який туман, які похмурі дні,
Яке спустошення і холод грудня!

Скінчилось літо, і за ним услід
Ступає осінь в золотій короні,
Несучи важко в благодатнім лоні
Свої дари — землі дозрілий плід.

Та всі дари і всі плоди на світі —
Мов сироти без матері в сім'ї.
Нема тебе — і мовкнуть солов'ї
В куцах троянд, в зеленім верховітті.

А там, де й чуť синички вбогий свист,
Зими злякавшись, тріпоче лист.

98

Ми розійшлись, коли будили весну
Дзвінкого квітня сурми голосні,
І лик Сатурна крізь глибини небесну
Всміхавсь назустріч молодій весні.

Та солов'ї і пахощі конвалій,
Принади всі воскреслої землі
Не вабили мене. Як уві млі,
Тягнувся час в байдужості тривалій.

Бо і троянд багрянисті вогні,
І найніжніша білина лілеї —
Лиця ясного милої моєї
Ніяк не можуть замінити мені.

Без тебе чари пишної природи —
Неначе тільки тінь твоєї вроди.

99

Я докоряв фіалці у маю:
«Злодійко чарівна, фіалко рання,
У пахощах твоїх і без вагання
Я дихання коханої взнаю».

Твоє волосся — в бруньці майорану,
А ніжні руки — в білині лілей.
Троянда ця від сорому багряна,
А та побліднула, За злочин цей,

За це привласнення краси твоєї
Жде на розкрадачів сумний кінець:
В самому розквіті хробак поб'є їх,
Чуже добро він сточить унівець.

Весною квітів бачив я немало,
І кожне зілля в тебе щось украло.

100

Лукава музо, де пісні твої —
Земній красі заслужені похвали?
Чи племінь твій нездарні шахраї
Для од своїх нікчемних заховали?

Прийди, і слово дай, і дай снаги,
Щоб у пориві творчої нестями,
Увівши в слів гравітні береги,
Стихію вроди вславити піснями.

Проснись, ледача, в любе глянь лице,
Як зморшку хоч малу знайдеш на ньому,
Що час поклав, скарай його за це,
Суддею стань напаснику лихому.

Відбивши наступ грізного часу,
Нетлінним словом відтвори красу.

101

Чому ти, музо, ледарко недбала,
Красі і правді гинути даєш?
Таж ти навів прославила б теж,
Коли б мою кохану оспівала.

Чи, може, ти на глум відповіси,
Що правді чистій зайві всі похвали,
Що приоздоблення — не для краси,
Що фарби вроду б тільки зіпсували?

Та цим не виправдаєш німоти,—
Лиш ти повинна оспівати вроду
І для віків прийдешніх зберегти,
Щоб сяjala вона усім на подив.

Нехай така, як є, в далекі дні
Вона сягне через твої пісні.

102

Зроста любов моя, всякчас нова,—
Люблю ніжніше, мовчки, до нестями.
Торгує той дрібними почуттями,
Хто серце всім на показ відкрива.

В весняну пору нашої любові
Тебе прославили мої пісні,—
Так соловей співа на честь весни,
Та влітку мовкне спів його в діброві.

Не гаснуть чари весняного саду,
Як стихне голос ніжного співця.
Коли той спів лунає без кінця,
Набридне він, утративши принаду.

Тому на певний час умовк і я,
Щоб пісня не обриднула моя.

103

Убогих муз убогий марнотрат;
Не маю фарби, гідної сюжету:
Без всіх прикрас нужденного сонету
Лице твоє прекрасніше стократ.

Не дорікай, що не пишу ні слова,—
Поглянь у дзеркало, й побачиш ти,
Що всі слова мої — лише полова,
В якій краси твоєї не знайти.

Тож чи не гріх прекрасне прикрашати,
Це ж сонце кутати в запону хмар.
Обкрадуть лиш природи щедрий дар
Моїх рядків занадто вбогі шати.

Ні! Не вмістить мені в слова все те,
Що дзеркало віддасть тобі просте.

104

Рокам краси твоєї не здолати,
Такою ж ти була, як стрілись ми.
Від того часу три лихі зими
Лісів чарівні позривали шати.

Спалили тричі в золотім вогні
Три осені вбрання весни зелене.
Проте здаєшся і тепер для мене
Такою ж ти, як і в далекі дні.

Як стрілка, що незримо йде на вежі,
Карбуючи години в темі ночей,
Так непомітно для моїх очей
Твоя краса лишає давні межі.

Дух ув'ядання не страшний тепер,—
Коли ти народилась — він помер.

105

Не ідолопоклонство ця любов.
Об'єкт моїх захоплень — не ікона.
Хоч їй одній, про неї знов і знов
Мій тихий вірш,— моя жага бездонна.

Любов моя — вірніша день у день,
І в правді, в сталості її прикмета,
Тому вона, одна вона лишень
У кожному рядку мого сонета.

Краса, добро і честь — в рядках моїх,
Краса, добро і честь — пісень основа.
На всі лади відмінюючи їх,
Влучнішого я не знаходив слова.

В тобі добро, краса і честь зійшлись,
Які жили роз'єднано колись.

Коли в літописах померклих днів
Стрічаю описи облич вродливих
І слухаю красі натхненний спів
На честь жінок і лицарів поштивих,

Палкі слова про осіяну вроду,
Врочистий гімн устам, очам, бровам,—
Упевнююсь, що в той пісенний храм
Ти увійшла, як у свою господу.

Провидженням були тобі похвали
Співців, що мріяли про твій прихід.
Тебе провидячи, вони як слід
Краси у давнину не оспівали.

А ми, кому явилась нині ти,
Знімівши, слів не можемо знайти.

І страх мій власний, і землі пророки,
Що снуть майбутнім, скритим уві млі,
Неправду вирекли, сказавши, доки
Моїй любові жити на землі.

І смертний місяць, віщуни зухвалі,
Своє затемнення вже пережив,
Надія знов звелась на п'єдесталі,
І мир несе цвітіння для олив.

В моїх рядках по смерті ми воскреснем,
І смерть не роз'єднає нас. Вона
З косою йде на дикі племена,
І їм страшна, німим і безсловесним.

Твій пам'ятник з моїх натхнених слів
Переживе гробниці королів.

Усе вже я про тебе розмовів,
На що мій дух спромігся й слово щире.

Що віднайду, яких докину слів
До образу твого, ясний кумире?

Нема нічого вже. Та знов і знов
Я від кінця вертаюсь до прологу
І словом древнім, як молитву богу,
Щодня тобі співаю про любов.

І ті слова в новій любові й досі
Звучать так само на новий мотив.
Любов не бачить сивини в волоссі,
Навіки взявши старість в наймити.

Приходиш ти, любове, гостю любий,
Як вигляд наш твою віщує згубу.

109

О, не кажи, що я у фальш запав,
Що мій вогонь на віддалі вже гасне.
Таж я себе з собою роз'єднав,
Тобі в заклад віддавши серце власне.

Ти — мій притулок, радісний завжди.
Відходив я. Не змінений роками,
Вертався знов, приносячи води,
Яка щораз мої змивала плями.

Якби вмщав я всі гріхи земні,
То навіть і тоді лише одна ти
Своїм наближенням, повір мені,
Змогла б мої пороки подолати.

В ніщо цей світ без тебе ставлю я,
Моя трояндо, радосте моя.

110

О леле, правда. Вештався я блазнем
І в ницості поганив почуття,
Топтав, низотно торгував не раз ним
Без жодного жалю і каяття.

Не бачив правди я, лиш незугарне
Її зображення криве — на сміх.
Та не пішов мій сказ отой намарне:
Я досвідом дійшов — ти краща всіх.

Тепер по всьому вже. Змикаю коло.
І досвідів нових не прагну я.
Лиш ти одна. І сяєво навколо,
Межо стремлінь, свята жаго моя.

Тож хай сягне моя любов бездонна
До неба чистого — до твого лона.

111

Їй дорікай, моїй злочинній долі,
Богині, винній у моїх гріхах,—
Це жебрав я з її лихої волі
На людних стовпищах і на шляхах.

Мій труд тавром ліг на мою істоту,
Як знак ганьби на чоло байстрюка.
Я ремеслом позначений достоту,
Як чорна сажотрусова рука.

Допоможи мені позбутись бруду,
Гіркотою зцілитись від хвороб.
Гірке гірким вважати я не буду,
Яке вже покарання не було б.

Твоєї ласки серце прагне, цебто —
Єдиних ліків за його рецептом.

112

Твоя любов стира з мого чола
Тавро, що брехні випекли жорстокі.
Ну й що мені і осуд, і хвала,
Зломовності та наклепів потоки?

Лиш тільки ти — мій світ і трибунал,
Що властен суд чинити наді мною.
І не сягне лукавий світ ганьбою
Моїх чуттів, закутих у метал.

На дно пекельне наклеп я спровадив
Тих нищих голосів, що скрізь гули,
Я став глухий, як до сичання гадів,
До підлих лестошів і до хули.

Понад усе — твоя любов незмінна,
А цілий світ — пустеля безгомінна.

113

Розставшись, ввійшов я в себе оком,
А те, яким тримаються доріг,
Поволі спігне, вражене пороком,
Хоч зримих змін ніхто б не спостеріг.

Ані пташок, ані трави зображень
Моїй душі не віддає воно,
Тому й душа не має певних вражень
Від тих речей, що знала їх давно.

Вродливці пишні чи гидкі потвори,
Прекрасні горлиці чи вороння,
Чи день, чи ніч, верхів'я гір, чи море,—
До тебе всіх душа моя рівня.

Це, вражений краси твоєї дивом,
Мій вірний зір тепер став неправдивим.

114

Чи це тебе прийнявши, мов корону,
П'ю лестоші — трутизну королів?
Чи зір мій ще тримає оборону,
Чи від твого відьомства ошалів —

Твоїх алхімій похопив науку
І творить ангелів з гримучих змій
Та всякій нечисті, що йде під руку,
Малює образ неповторний твій?

Ні, перший здогад: лестоші у зорі.
І їх співа мій дух — король сліпий.
А зір, знавець смаків, дає напій,
Якого прагне повелитель хворий.

Гріх зменшиться, як там трутизна є,
Зір готував — за те ж він перший п'є.

115

Збрехав мій вірш, колись тобі сказавши:
«Моїй любові нікуди рости».
Я думав — ріст її спинивсь назавше,
Найбільшої сягнувши висоти.

Час нищить честь, вбива красу кохану,
Несучи нам мільйони перемін,
І чисті душі він веде в оману,
І королів веде на плаху він.

Я вірив лиш у щастя нетривале,
Упевнившись в несталості буття.
Та як я смів казати колись зухвало:
«Не може бути сильнішого чуття?»

Моя любов подібна до дитяти,
Тож як я міг життя її утяти?

116

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії,
Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі —
І щік, і уст незайману красу.
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

Суди мене, що був скупий у всьому,
 Твоїм щедротам загубивши лік,
 Що занедбав стежки до твого дому,
 З яким душею зв'язаний навік.

Що на любов тобі належним правом
 З чужими я ділитися посмів,
 Своім вітрилам дозволяв лукавим
 Нести мене до інших берегів,

Бичуй мене, кляни мою сваволю,
 Моїх учинків непростений гріх,
 Карай мене судом очей своїх,
 Лише презирством не причинюй болю!

Суди мене, злочинного, стократ,
 Твоя любов — мій добрий адвокат.

118

Ми вдаємось до гострої приправи,
 Щоб гіркотою розпалити смак,
 Аби збудить нудоту, п'ємо трави
 І від недуг лікуємося так.

Твоїх розкошів я любовних повен,
 Задумав теж зажити гіркоти;
 Собі вигідних прагнучи умовин,
 Отак, без видимих причин, злягти.

Від вигадок любовних і лукавих —
 Від лікувань того, чого нема,
 Хворобам я уліг, що уникав їх.
 І ліки п'ю уже не жартома.

Та зрозумів я: в ліках тих трутизна
 Болящому, що вроду твою визнав.

119

Яким литвом з отруйних сліз сирени —
 Пекельним варивом — упився я:

То блиск надій, то розпачу змія,
То зникла ти, то знову біля мене!

Який вчинив я непростіний гріх,
Що всі тортури змушений терпіти!
Який вогонь торкнувся очей моїх
І спорожнив запалені орбіти?

Благословенне зло, коли від зла
Стає миліше нам усе прекрасне,
І та любов, що знищена була,
Розцвівши знов, ніколи не погасне.

Шкода мені на горі нарікати,—
Від нього більше зиску, ніж утрати.

120

Твоїм знущанням тішу нині душу.
Впізнавши сам оту гірку печаль,
За власний блуд благать я плахи мушу,
Як маю серце, а не куту сталь.

Коли й тебе гріхами так уразив,
Як ти мене,— о серце, розколись!
Чи я, тиран, забув про ті образи,
Що їх від тебе зазнавав колись?

Нехай та ніч, печальна і найдовша,
Мої страждання нагада мені,
Щоб, каяття бальзам я віднайшовши,
Зцілив тебе, як ти мене в ті дні.

І я, і ти — вчинили блуд по разу:
Тепер взаємну вибачмо образу.

121

Ліпш бути злим, ніж виглядять на злого,
Впокорившись обмовам навісним.
О суд очей чужих! Як нам із ним
Погодитись нелегко, їй же богу!

Чи б міг фальшивий зір цінити в скарб
Мій серця жар? Здолав його б донести
Шпигунський набрид, що кладе на карб
Мені все те, за що я годен честі?

Я — отакий, як бач. Ганьбить мене —
Це міряти на свій аршин пігмеям.
Та я ж високий як на них. Бігме їм
Це не з руки. А хто мене зігне?

На грішника — то всі, і навіть діти,
В смолі пекельній мусили б сидіти.

122

Чи б міг дарунок твій на незабудь
Мені любовну пам'ять замінити?
З лиця землі колись роки зітруть
Гучних митців полотна знамениті.

Та в мого серця пам'яті живій
Твій образ житиме, не знавши тліну,
Аж доки серце, доки мозок мій
І доки сам безслідно я не згину.

Твоїх чуттів не передасть папір
І спогаду не збереже про тебе,—
Тож тільки серцю ти мойому вір,
А в знаках пам'ятних нема потреби.

Для пам'яті ж тримати опертя —
То визнати можливість забуття.

123

Не тішся, часе, що мене схилив;
Нові твої і піраміди, й храми
Це — давнина, в якій немає див,—
Нове вбрання з старими вже латками.

Наш вік — малий. Здається через те
Старий той одяг нині — як новий нам.
Ми віримо, із наших рук росте,
Що узяли ми в прадідів у винайм.

Не йму тобі я віри, не вража
Сучасне і минуле, та й не диво:
Твої ж літописи й архіви — лжа,
Яку ти нам відновлюєш хашливо.

Я зневажаю час і зміни всі,
На вірність присягаючи красі.

124

Була б моя любов дитям нагоди
Чи долі байстрюком, гріхом батьків,
То місце б їй примхливий час находив
Серед квіток або між будяків.

Не з волі примх вона зроста на подив,
То й не впаде від підлих язиків.
Що їй вимога нетривкої моди?
Що їй прихильність часу або гнів?

На неї вже погрозами не вплине
Винаймувач короткої хвилини.
Звелась вона, незрушна, як гора,

Над спеки злі, над зливи і пороші,—
Ви в цьому свідки, тлуми скомороші,
Для зла живі і мертві для добра.

125

Тримать над головою балдахін,
Щоб зовнішню явить тобі шанобу?
Чи класти підмурівок вічних стін,
Що й кілька літ не вистоять на пробу?

Лакуза суетний, ловець чинів,
Втрачає честь у прагненні пошани.
Забувши хліб, чого б він не вчинив
За ласощі, кимерні марципани?

Я тільки про твою прихильність мріяв,
Душі твоєї бранець і слуга.
Прийми ж мій дар малий як щирий вияв
Палких чуттів, владарко дорога.

Геть, злий обмовнику, дрібний пігмею,
Не властен ти над чистою душею.

126

Крилатий хлопче, що в руках затис
Мірило часу і разючий спис,

В ущербі ти ростеш. З твоєї ж волі
Ми любим, в'янемо і мрем поволі.

Але Природа, владарка руїн,
Гальмує твій і завертає плин.

Вона тебе трима лише для того,
Щоб Час губить, глумитися із нього.

Але тремти — бо для забави ти,
Вона не владна вік тебе нести;

Надійде час — не сподівайсь пощади:
Віддасть тебе свого спокою радн.

127

Колись чорнявих гарними не звали,
Хоча б вони були взірцем краси.
Огасьблено красу в нові часи,
Прекрасне вже доходить до розвалу.

А все бридке, удавшись до фарб,
Мінє лик усупереч природі,
І гине, відданий на жертву моді,
Бездомної краси великий скарб.

Тому твої і очі, і волосся —
Мов чорна ніч. У них відбився сум.
Вони по вроді, кинутій на глум,
Той колір чорний, мов жалобу, носять.

І личить так тобі жалоба та,
Що визнана за вроду чорнота.

Дивлюся, як, о музико моя,
Ладів твоїх торкнуться руки милі,
Даючи їхній металічній силі
Високий 'лад. В ту мить так заздрю я

Украденому щастю плигунів,
Що в захваті твої цілують руки.
І, клавішів я слухаючи звуки,
Обурений зухвальством, червонів.

З танцюючими зграбними ладами
Я часто помінятися б хотів,
Щоб тільки міг на місці тих ладів
До рук твоїх торкатися устами.

Ах, ті зухвальці крадуть неспроста —
Лиши їм пальці, дай мені уста.

129

О хтивосте, що гониш плоть у сказ,
Страшна нищителько душі слабій,
Джерело лжі, і підступу, й розбою,
Тупа, сліпа й жорстока воднораз.

Вгамована — ти збудниця відраз,
Та надиш знов і знов п'яниш собою.
І вже не знайде любого спокою,
Хто на приманку попадеться раз.

Безтямна ти в жадобі й посіданні.
У всьому крайнощі: при гамуванні —
Ти солод болісний, блаженна мить,

А там — розпука і тягар покути.
Світ знає це. Не зна, як обминуть
Небесний рай, що нас до пекла мчить.

130

Ії очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,

Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди,—
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

131

Ти деспотична, з серцем кам'яним,
Як всі красуні, пишні й гордовиті,
Бо знаєш добре — ти мій скарб, і ним
Я дорожу понад усе на світі.

Та що мені обмови й поговір!
Що ти смуглява — й слухати не стану.
Нехай! Та серцю я скажу: не вір
Чужим очам, заведеним в оману.

Щоб впевнити себе і очі ті,
Щоб і своїм очам не йняти віри,
Я ладен присягнути на хресті,
Що сніг темніший від твоєї шкіри.

Та не смугляве милої чоло,
А чорні вчинки — лиха джерело.

132

О любі очі, жалісливі свідки
Моїх страждань! Одягши чорний стрій,
Вони твого зреклися серця, звідки
Облудний злочин розпочався твій.

Не красить так чола блідого сходу
Проміння сонячне в ранковій млі,
І срібний диск — світило небозводу —
Не може так оздобити землі,

Як траур цей твоє лице квітчає...
Коли б твоє і серце по мені,
Без жалощів покинутім в одчаї,
Також вбрання носило жалібні,—

Поклявся б я, що врода зроду чорна,
А що не чорне, те повік потворне.

133

Будь серце прокляте, що розіп'яло
Мене і друга на однім хресті,—
Четвертувать тобі одного мало,
Ти й друга кинула на муки ті.

Вже завдаю, в полон узявши нас,
Потрійних мук твоє лукаве око:
Себе, мене і друга водночас
З моїх грудей ти вирвала жорстоко.

Помилуй друга, зжалься хоч над ним.
Потрапивши як бранець до острогу,
Я власне серце дам тобі за нього
І біля друга стану вартовим.

Волення марні! Я в тюрмі закутий,
Тут все моє зі мною мусить бути.

134

Тепер довідне знаю: так, він — твій.
На пропад я — в заклад твоїй сваволі —
Даю себе, щоб другий образ мій
Мені на втіху вирвався з неволі.

Ти ж — загребуша, й не втекти йому,
Та й він — терплячий, прагне тих кайданів.
Він, вексель підписавши, мною даний,
Сам розділив із боржником тюрму.

Твоє, ляхварко, серце невсвітнме,—
Ти правиш борг за продану красу.
І через мене друг тепер нестиме
Ярмо важке, що я його несу.

Він дав себе мого визволу ради,
Сплатив мій борг, мені ж нема пощади.

135

Авжеж, волити волі всі ми вільні,—
То ж Вілля мати серцеві не гріх.
Нехай же вічно буде тільки Вілль в нім
Додачею до всіх волінь твоїх.

Чи ти, чиїх волінь безмежна сила,
Не вводиш волі — хай волає Вілль?
Чи, може, іншим серця ти вділила
І вільно Вілля витиснуть відтіль?

Безмежне море до свого привілля
Прийма й дощі в солоне лоно хвиль.
Тож будь і ти прихильніша до Вілля
І власну волю увелич на «Вілль».

Не відмовляй мені і серцем смілим
Вінчай усі свої воління Віллем!

136

Як видавсь я душі твоїй немилим,
Заприсягни нечулій і сліпій,
Що звусь я Волею, Волінням, Віллем,
То й маю залишитися при ній.

Доповнивши твого чуття скарбницю,
В числі волінь твоїх хай буде й Вілль.
Не важить там нічого одиниця,
Де множество зійшлося звідусіль.

Хай буде в велелюднім тлумі тому
Вілль, мов кукіль серед пожнивних зіль,
Аби в очах лишень і в серці твому
Щось важив той малопримітний Вілль.

Люби лиш волю — й перед світом цілим
Мене любитимеш, бо звусь я Віллем.

137

Сліпа любов затьмарила мій зір,
І те, що бачу,— вже мені незриме:
Краса, позбавлена і фальші, й гриму,
В моїх очах — недосконалий твір.

Скувала якоря любов облудна
Моїм очам, і серце мимохіть
Приковане на якорі стоїть
В затоці тій, де є ще й інші судна.

Як серце гавань гомінливу ту
Могло вважати затишком від бурі?
Мій зір скривав і бруд, і суету,
Прикрашуючи береги похмурі.

Я правди вже не бачу довгі дні,
І душу облягла чума брехні.

138

Коли в правдивості клянешся ти,
Я, навіть бачачи неправду, вірю,
Аби лише в очах твоїх зійти
За підлітка, ще скромного надміру.

Даремно вірить лестошам пустим,
Адже мій вік усяк прекрасно знає.
Та фальш беру за правду я, між тим,
І щирості між нас обох немає.

Не скажеш ти, що обманула знов,
Та і мені свій вік признати сором.
У парі йдуть лукавство і любов,—
Ми про літа в коханні не говорим.

Так я брешу тобі, а ти мені,
І кожне задоволене з брехні.

Не спонукай мене, щоб я твою
Виправдував неправду і образу.
Убий мене безжалісно й відразу
Без хитрощів, в одкритому бою.

Скажи, що іншу ти любов зустріла,
Лише очей від мене не ховай.
Хай твого погляду убивчі стріли
Мене, беззбройного, разять. Нехай!

Твоїх очей мені вже сила знана:
Блаженство в них з трутизною злилось.
І, може, їх відводиш ти, кохана,
Щоб ними вбити іншого когось.

Не треба жалощів. Хай любі очі
Мене уб'ють — я смерть прийму охоче.

140

Розумна будь, наскільки ти жорстока,
Зневагою не ятри мук німих,
Бо туга вирветься моя глибока,
Як тільки знайдуться слова для них.

Коли й не любиш, ошукай в коханні
І ласкою зміни жорстокий гнів.
Так хворий в лікаря у дні останні
Надій благає поглядом без слів.

В розпуку впавши, в божевільнім стані
Сказати можу те, чого не слід.
І наклепи, низькі та безпідставні,
Підхопить радісно зломовний світ.

Щоб не дійти цього, криви душею,—
Здавайся хоч із вигляду моею.

141

Мій зір тебе не любить, далекі,
Усякого набачившись пороку.

Та серце любить і не вірить оку,
Сто сотень вад не бачачи в тобі.

Ні голос твій, не надто милий вуху,
Ні дотик ніжний, пахощі і смак
Не владні затягнуть мене ніяк
На учту зору, доторку і слуху.

Та навіть всім п'ятьом моїм чуттям
Не визволити серця із неволі,—
Воно, як раб, твоїй покірне волі,
За усміх твій платитиме життям.

Та вже хоч тим у виграші я буду,
Що ти — мій гріх — даєш мене до суду.

142

Любов — мій гріх, твоя ж чеснота — гнів.
Гнів на мій гріх, на ті любовні квіти.
Та зваж пороки наші, щоб узріти
Що я на докір твій не заслужив.

А годен я докорів і образ,—
То вже ж не з уст, які, запавши в нестям,
Уже споганили себе не раз
Ламанням слів, брехнею і безчестям.

Природно це,— мене і не вражає,
Що ти когось, а я тебе люблю.
Сій жаль в душі своїй. З його врожаєм
Діждеш і ти від іншого жалю.

Отямсь, безжалісна й несамовита,
Бо власним будеш прикладом побита.

143

Буває іноді, щоб упіймати
Шкідливу курку там чи то курча,
Дитину опуска додолу мати
І тільки й думає про втікача.

Дитя волає, щоб вернулась мати,
Вмивається невтішними слізьми.
Дихнути ж мамі не дає пернате,
Під самим носом тріпає крильми.

Так мчиш і ти за мрією в погоні,
Надіючись впіймать її колись.
Я ж простягаю, мов дитя, долоні:
— Не покидай, кохана, повернись!

Хай воля вволиться твоя, — волаю, —
Лиш не давай загинути з одчаю.

144

Прийшли мені на горе і на страх
Любові дві в супутники щоденні.
Юнак блакитноокий — добрий геній,
І жінка — демон з мороком в очах.

Щоб чисту душу в пекло заманити,
Збиває демон ангела на гріх
І хоче силою очей своїх
Слугу небес дияволом зробити.

Та я не впевнений, чи ангел мій
Зберіг незайманість, чи вже пропащий,
Він друг мені, тож завжди він при ній,
За крок один від пеклової пащі.

І я живу, й чекаю кожную мить,
Що праведник до декла полетить.

145

«Ненавиджу» — убивче слово
Із уст зірвалося її.
Я оstownпів, немов раптово
Торкнувсь гримучої змії.

Та, спочуття найшовши скоро,
Вона притримала язик,
Який давно мені навик
Шептати і ніжності, й докори.

«Ненавиджу» — та милі очі:
Змінили раптом зір гнівний,
Так день погідний та ясний
Зміня грозову пору ночі.

«Так, я ненавиджу...— І враз
Вона докінчила: — ...не вас».

146

Душе, що мешкаєш в гріховній глині,
Ти, суєті віддавшись в полон,
Скарби глибинні марно тратиш нині
На позолоту зовнішніх колон.

Пощо великі кошти віддаєм ці
На розкіш нетривалого житла,
Щоб хробаки, пишноти спадкоємці,
Добро твоє сточили все дотла?

Душе моя, виконуй ту роботу,
Що перед внуком виправдає нас.
Не дбаючи про зверхню позолоту,
У вічності купуй безсмертя час.

І смерть помре, а ти в простій одежі
Підеш в віки, зламавши часу межі.

147

Моя любов — пропасниця. Вона
В жадобі прагне лиш того напою,
Якого випивши колись до дна,
На все життя zostалася слабою.

Мій розум-лікар лікував любов,
Вона ж відмовилась приймати ліки.
А він розгнівався і геть пішов,
Страждать мене покинувши навіки.

Без нагляду, у відчаї страшнім
Я день і ніч метаюся в нестямі,
І, розумом покинуті моїм,
Слова і мислі бродять манівцями.

Я ж присягав, знесилений украй,
Що пекла морок — найсвітліший рай.

148

О, як любов затьмарила мій зір,
Що викривля і явища, і речі!
Чи зриму річ фальшує глузд старечий,
Волаючи очам моїм «не вір»!

Як гарне те, що до вподоби оку,—
Чому весь світ запевнює, що ні?
А дійсно — ні, то визнать слід мені:
Любовний зір не добача пороку.

Що діяти? Незрячий погляд мій
Ошукують любовних сліз потоки.
Отак бува сліпим і сонце, доки
Заховане у хмарі дощовій.

Любове хитра, шлеш мені полуду,
Щоб за слізьми я не розгледів бруду.

149

Я не люблю тебе? Жорстока ти!
Коли б чуття мої уже згоріли,
Чи б міг з тобою я на себе йти,
З твоїх бійниць метать на себе стріли?

Чи з ворогом твоїм дружить я смів,
Любив того, на кого маєш око?
Як ти до мене виявляла гнів,
Чи я себе не бичував жорстоко?

Чи є в мені гординя, що взяла б
У тебе службу вірну — за образу?
Твоїх пороків я слухняний раб,
На все готов з очей твоїх наказу.

Ненавидь, любя,— смак пізнав я твій:
Ти любиш зрячих, я ж давно сліпий.

Хто, кволій, сил тобі вділив таких,
Що полонить людські серця змогла ти?
Мої ти очі змушуєш брехати,
Що світлий день — затьмарений для них.

Чому так до лица тобі пороки,
Що навіть вчинений тобою гріх
Мені чеснотою здається, доки
Тебе не виправда в очах моїх?

Чому — тим краща ти в моєму вірші,
Чим більший гріх знаходжу я в тобі?
Хай я люблю нечестиве юрбі,
Та честі не уймай мені, як інші.

До грішниці росте любов моя —
Тим вартій більшої любові я.

151

Кохання юне — то й не зна сумління,
Хоч, певна річ, воно любові плід.
Тож вад моїх тобі чіпать не слід,—
Це твій порок у мене вріс корінням.

Бо зрадиш ти — безчестю віддаю
Я дух шляхетний на догоду плоті.
І душу вмить осквернену мою
Купає плоть в гріховному болоті.

Від імені твого, твоїх приваб
Та плоть тремтить і цілиться на здобич.
Вона за щастя має, наче раб,
За тебе стати ї сконати обіч.

По совісті, повір, моя ти любо,
Любов'ю зву цю боротьбу і згубу.

152

Я кривоприсягаю вже давно,
Але і ти зламала клятву двічі:

690

Ти і мені брехню говориш в вічі,
І честь подружню топчеш у багно.

Та за подвійну зраду і наругу
Я докоряю тобі не маю прав,
Бо й сам не першу, може, і не другу,
А соту вже присягу я зламав.

Я присягався у твоїй чесноті,
У вірності й правдивості колись.
Я власні очі засліпив, щоб проти
Поганьбленої істини клястись.

Глумивсь я з правди, клявся проти неї,
Свої уста споганивши брехнею.

153

Заснув Амур, тримаючи смолоскипа;
Одна з дівчат Діаниних тоді
Взяла вогонь, що з рук Амура випав,
Та й погасила нишком у воді.

Вогнем любовним у долині гаю
Нагрілось раптом зимне джерело
І від недуг болящим помагає,
Бо дивний чар навіки зберегло.

Ту головешку запаливши знову
З очей моєї милої, хлоп'я
Грудей моїх торкнулося. В діброву
Ходив купатися даремно я.

Бо купіль та зціля мої недуги,
В якій божок вогню добув удруге.

154

Божок кохання задрімав колись,
Поклавши обіч смолоскипа свого,
А німфи, те помітивши, знялись
І потайки наблизились до нього.

Одна із них схопила той вогонь,
Який серцям спричинював знемогу,
І, в зимний струмінь кинувши його,
Тим обеззброїла неждано бога.

Вогнем нагрівшись, вода тоді
Коханцям рани гоїла глибокі.
І я не раз купавсь у тій воді,
Щоб серцю втрачений вернути спокій.

Любовний племінь воду підігрів,
Вода ж не остудила почуттів.

СКАРГИ ЗАКОХАНОЇ

Переклав Леся Танюк

Ще лежачи на пагорку крутому,
Дівочий квиль я вчув звіддалеки,
Угледівши й саму її потому:
Бліда, вона йшла берегом ріки,
Перстеники зриваючи з руки,
У розпачі якісь папери дерла,
Не стримуючи сліз важких, як перла.

Її чоло й волосся золоте
Ховав від сонця брилик-плетениця.
Обличчя вже змарніло, а проте
Не викосила часу косовиця
Всього, що юнь дарує білолиця,—
Крізь сітку зморшок небові на зло
Колишню вроду видно ще було.

Вона раз по раз витирала очі
Носовичком з примхливим вишиттям,
Вдивляючись у літери урочі —
Шовк монограми з милого ім'ям,—
Охоплена скорботним почуттям,
І виливався біль її жахливий
У тихий стогін чи у зойк тужливий.

То, наче викликаючи на бій
Блакить, метала блискавки у хмари,
То знову опускала погляд свій
На луки, де паслись овець отари,
На гори і на чорні крутояри;
Блищали очі відблиском заgrav —
Лихий вогонь в її зіницях грав.

З-під брилика розвихрене волосся
Свавільно розліталось врзніобіч;

Вздовж шік побляклих пасмами вилося,
А решта струменем збігала з пліч,
Та з сіточки не виривалось пріч
І волі ніби й зовсім не жадало,
Хоча й було заплетене недбало.

Кришталі, рубіни, срібло та янтар —
Зневаженої вірності святиню —
Жбурляла в річку, — наче той скупар,
Що кида гріш у щирість набиту скриню;
Так щедрий цар дарує благостиню —
Не тим, у кого злидні аж кричать,
А тим, на кому розкоші печать.

Понищені браслети і клейноди,
Жмут щойно перечитаних цидул, —
Усе летіло у бурхливі води,
Знаходячи на дні собі притул;
Гробницею тепер їм буде мул.
Враз, розгорнувши шовк, знайшла листочки —
Кривавицею списані рядочки.

Цілуючи жадливо ті листи,
Сльозами їх кропила очамріло.
«О хижа крові! Як же довго ти
Мене олжею напувала вміло —
Словами, що чорніші за чорнило!» —
Скричала й на дрібнесенькі шматки
Подерла горопашні сторінки.

А недалечко пас у лузі вівці
Один поштивий велемудрий дід:
Він довго жив, як всі оті щасливці,
Що в учтах бавлять час, і кинув світ,
Де при дворі пробув чимало літ;
І от, узрівши мало не причину,
Збагнути хоче сліз її причину.

До неї він з гирлигою підсів
І мовив, що тужити так не гоже, —
Безвихіддя нема для юних дів.
Хай розповість усе йому, як може,
І, може, він їй чимось допоможе.
А вислухати й дати їй совіт —
То привілей його похилих літ.

Вона йому: «Ах, батеньку, якщо ви
Побачити, крий боже, у мені
Безжальну жертву згубних літ готові,
То я вам відповім на це: о ні!
Не роки, а жалі мені страшні!
Цвіла б я й досі, як пахуче гронце,
Якби не затулив мені він сонце.

О горенько! Навіщо рано так
Ступила я на стежечку вадливу?!
Мене причарував один юнак:
Любов, собі шукаючи поживу,
Вселилася у плоть його звабливу,
Знайшовши в ній для себе світлий храм,
Щоб стати божеством навіки там.

Ці шовковисті кучері веселі,—
Як з ними гравсь бешкетний вітерець!
Таке вам і не снилось, мудрагелі!
О, це биття сполоханих сердець!
О, найсолодших марень нетерпець!
Гарнішого за нього я не знаю:
Вродливіший хіба що ангел з раю!

Змужнілість ледь торкнулася ланит,
Цнотливих і рум'яних, як дівочі;
Хоча пушок, м'який, мов оксамит,
Вже натякав на вуса парубочі.
И вагались залицяльниці, охочі
До суперечок,— що йому миліш:
Отак як є — чи як було раніш?

Щасливий і на вдачу, і на вроду,
З жінками ніжний, тихий і тремкий,—
Мужчинам кривди не прощав він зроду,—
Обурений, гримів як буревій,
Чие дозвілля — травень грозований;
Його тендітність — тільки покривало,
Що звагу і безбоязність ховало.

А як шалено мчав він на коні!
Одне єство — в одну істоту злиті!
Ввижалося — і не одній мені —
Не скаче він, ширяє у блакиті!
Всі сперечалися такої миті:

Коня приборкав вершник беручий,
Чи вершника приборкав кінь баский?!

Та сходилися швидко всі на тому,
Що саме він дав грацію та чар
Божественному коню вороному,—
Він, лицар духу й простору владар;
Що то його неоцінений дар —
Вшляхетнювати геть усе собою,
Все прикрашати власною красою.

Меткий, розумний, веселун і грач,
Майстерник жартівної пікіровки,
Плач обертав у сміх, а сміх — у плач,
Мав завсігди напихваті примовки,
Шпильки дотепні і питання ловкі,
Що ними враз заплутавши, умів
Підступно вас піймати в пастку слів.

Так правував серцями він охоче,
Роздаючи троянди й колючки;
Так чарував він свій чималий почет,
І всі йому служили залюбки,—
Старе й мале, жінки й чоловіки,—
І забаги усі його відразу
Виконували, не ждучи наказу.

Його портрет у себе мали ті,
Хто бачити його хотів щохвилі.
Отак пахолок марить в забутті,
Що він шикує на розкішній віллі,
Де пишно владарює на дозвіллі,
І щасливіший у мані своїй,
Ніж пан його — подагрик і скиглій.

Було, своїм і та його вважала,
Котрій він осміхнувся мимохідь.
Я ж, серцем вільна, зроду не бажала
Ні з ким душевну злагоду ділить,—
І от сама потрапила у сіть;
Віддавши квіт душі йому весною,
Лишилася стеблиною сухою.

Та не була впокорена я ним,
Як ті, що миттю гинули у шалі;

І боронила честь свою вже тим,
Що уривала замаху зухвалі,
Тримаючись від нього якнайдалі,
Сприймаючи його як джигуна,
Що до сердець чужих жалю не зна.

Гай-гай! Кому чужий завадив приклад
Гіркий свій келих випити до дна?
Лише на серце покладатись звикла,
Я ще не знала, що любов — мана,
Що найпалкіше почуття мина
І зайвина — порадників завзяття:
Вони лише роздмухують багаття.

Якщо ж, порад послухавши чужих,
Ми силоміць вгамуємо жадання,
То будем все одно ні в сих ні в тих, —
Бо силування — це вже не кохання!
Бо наша згага — то якесь наслання;
Волає марно розум: «Не займай!» —
Чого невільно — хочеться, і край!

Я знала, що лукавий він душею,
Що квітникарить по чужих садках,
Що поглумився не над однією,
Що в кривдному порушенні присяг
Найвищої майстерності досяг,
Що всі його листи і шури-мури —
Овеча шкура вовчої натури.

Мене він взяти приступом не зміг
І вдався до тривалої облоги:
«Нікому ще не падав я до ніг,
Одну тебе кохаю донезмоги!
За мною умліваючи, небоги
Несли мені свого кохання мед, —
Та жодної не звав я на бенкет.

Так, я грішив! Та я прощення годен!
Бо найсуворіші з моїх гріхів —
Омана плоті, а не серця! Згоден,
Що деяких палких занадто дів
Зв'язок зі мною у неславу ввів!
Але ж було їм солодко в неславі!
Тож дякують собі нехай, лукаві!

Я знав красунь, та жодна з них мені
Душі не обдала вогнем і жаром.
Були вони жагливі й чарівні,
Та я не піддавався їхнім чарам
І не хотів їх бачити й задаром,
І їх серцям я, серцем вільний сам,
Наказував лише, як тим рабам.

Поглянь на ці дари, моя єдина,—
То вісники потаєних жадань:
Цнотливості й жалю біда перлина,
Рубін кривавий — знак тяжких страждань,
Жіночих натяків коштовна дань;
Не шире золото, а сухозлітка;
Мета ж одна — освідчення без свідка.

У кавитель сповиті золоту,
Ось кучері, знаки любові й шани;
Мені їх слали, щоб начистоту
Поговорити про сердечні рани,
Вплітаючи й каміння в талісмани,
Та ще й сонет, де пояснив піїт,
Чим знакомитий кожен самоцвіт.

Ось діамант, або ж алмаз. У ньому —
Краса і твердість, злагода і мир;
Крім того, кажуть, він знімає втому;
Смарагд зелений. Цей лікує зір.
Тремкий опал, лазуровий сапфір —
Усе тут означало щось достоту —
Надію, чвари, лестощі, гризоту.

Всі ці дарунки змучених сердець,
Любовна здобич і винагорода,—
Тобі, моєї радості вінець,
Тепер належать,— так велить природа!
Ти мій вітгар! Мій храм! Моя господо!
Прийми ж моїх трофеїв скромний дар!
Вони твої, бо ти — мій володар!

Тож простягни свою цнотливу руку,
Не торкнуту коростою похвал
(Даруй мені метафори принуку —
Той безум слів мені диктує шал),—
Віднині я довіку твій васал!

І разом з подарунками, богине,
Візьми й того, хто за тобою гине!

Поглянь на цей імлистий хризоліт:
Каблучку цю дала мені черниця,
Що вродою затьмарювала квіт,—
Краса її стільком ще й досі сниться;
Але вона була тверда, мов криця,
І, щиросердо залишивши двір,
Черницею пішла у монастир.

Живцем замурувати юне серце,
Боротися — із тим, чого нема,—
Хіба вважають подвигом тепер це?
Усупереч природі, крадькома
Хвалити чар солодкого ярма,
Зберігши цноту й честь не боротьбою,
А відступом лякливим з поля бою?

Даруй мені, немає в тім хвальби,—
До келії сховавшись від любові,
Вона мені здалась без боротьби,
Зачувши непозбутній поклик крові;
Зірвавши чорні шати сутінкові,
Зреклася бога й вирвалась з-за ґрат,
Щоб знов життя вдихнути аромат.

Яка в тобі можуть, моя царівно!
Візьми мене у свій солодкий бран!
Я розбивав серця і повнивсь тривно
Джерелами з тих живодайних ран —
Тепер даю тобі свій океан!
Нехай його прибою яр і дужість
Розіб'ють крижану твою байдужість!

Обітниці, присяги — все дарма:
Не знаю, на талан чи безталання
Моїй піддавшись пристрасті притьма,
Змівши круто віросповідання,
Черниця стала жрицею кохання!
Життя — лише любові торжество!
Любове, ти найвище божество!

На тлі кохання все — нікчемна малість:
Багатство, честь, закон, родина, дім,—

Старих взірців безладдя й занепалість
Не вистоять під натиском твоїм:
Усе, усе розвіється, як дим!
Повставши проти правил, у двобою
Любов винагороджує — собою.

Прислухайся: небесну голубинь
Стривожив хор, знетямлений з одчаю;
Ти чуеш? То серця моїх рабинь,
Що з ними разом я тебе благаю:
Кохай мене, кохай мене, мій раю!
Повір присягам і словам моїм —
Бо честь моя порукою у тім».

Він закінчив. І раптом сліз потоки —
Джерельце, річка і стрімкий каскад —
Омили враз запаленілі щоки;
Невтримні сльози,— переважкі, мов град,—
Який то був шалений водоспад!
Як освіжив він уст п'янкi коралі!
Так мерехтять троянди у кришталі.

Ах, батьку мій, який таївся чар
В його одній-однісінькій сльозині,
Чий нещадимий і нещадний вар
Не опалив серця б хіба камінні!
О сльози,— ви, мов перла, двоєдині:
Палючі, ви розпалюєте шал,
Пекучі, ви остуджуєте пал.

Мене здолала хіть його безкрая,
Уміння лицедійське чималé,—
І віддала йому свого вінка я...
Як бачиш, повелась я з ним незле,
І ми любились гаряче, але:
Я рай допомогла йому здобути,
А він мені дав смертної отрути.

Ах, батьку, видно, вивчив він як слід
Прийоми всі, відомі й невідомі:
Ридав, страждав, палав чи був як лід,
Шарів чи полотнів, як у судомі,
О, що йому робилося, сіромі!
Сердешний так мінився на лиці,
Що вірилося у страждання ці!

Так, раз у раз міняючи личину,
Йдучи в сердечних справах напролом,
Він, машкару прибравши благочинну,
Співав добру і чесності псалом,
А сам платив за добрі вчинки злом;
Собі за правило підступне взявши
Те ганити, до чого прагнув завше.

Свята простото! Та котру з дівчат
Не підманув би він такою грою?
Вродливий, лицар з голови до п'ят,
Він херувимом вився наді мною,
А виявився звабним сатаною!
І — впала я! Загинула! Однак —
Чи не вчиню я й завтра знову так?

О сліз отруйних неvistидливі зливи!
О щік фальшивих вогнище сяйне!
О голосу розливи-переливи!
О вдаване збентеження журне!
Усе це знов знетямило б мене,
І, вже ошукана, я без вагання
Знов віддала б йому своє кохання.

ПРИСТРАСНИЙ ПІЛІГРИМ

Переклад Леонід Череватенко

1

Коли в правдивості клянешся ти,
Я, навіть бачачи неправду, вірю,
Аби лише в очах твоїх зійти
За підлітка, ще скромного надміру.

Даремно вірить лестошам пустим,
Адже мій вік усяк прекрасно знає.
Та фальш беру за правду я, між тим,
І щирості між нас обох немає.

Не скажеш ти, що обманула знов,
Та і мені свій вік признати сором.
У парі йдуть лукавство і любов,—
Ми про літа в коханні не говорим.

Так я брешу тобі, а ти мені,
І кожне задоволене в брехні *.

2

Прийшли мені на горе і на страх
Любові дві в супутники щоденні.
Юнак блакитноокий — добрий геній
І жінка — демон з мороком в очах.

Щоб чисту душу в пекло заманити,
Збиває демон ангела на гріх
І хоче силою очей своїх
Слугу небес дияволом зробити.

---

* 138-й сонет. Переклав Дмитро Паламарчук.

Та я не впевнений, чи ангел мій
Зберіг незайманість, чи вже пропащий,
Він друг мені, тож завжди він при ній,
За крок один від пеклової пащі.

І я живу, й чекаю кожную мить,
Що праведник до пекла полетить *.

3

Твоїх очей риторика премила,—
Хто б заперечити небесну зміг? —
Мене від клятви одвернуть зуміла.
Тому я не боюсь провин моїх.

Зрікаюсь жінки; знай, богине чесна,
Зрікаюсь не тебе — молюсь тобі;
Мій світ — земний, твоя любов — небесна;
Яви до мене милість у журбі.

Клятьба — дихання, а дихання — пара,
Ії спивай, як сонце з вишини,
Світи моїй землі, жива і яра;
Я винний, та не відаю вини:

Який же дурень чи мудрець, питаю,
Не зломить клятви, щоб ввійти до раю?! **

4

З Адонісом наївним, юним, впертим
Венера сіла поблизу струмка
І поглядом закоханим, відвертим
Гарненького бентежить юнака.
Солодкими його казками надить
І вабить очі сійвом наготи,
То тут, то там торкне, голубить, гладить,
Збороти хоче спротив чистоти.
Невже цнотливі і зелені роки
Не уявляли ще любовних справ?

---

* 144-й сонет. *Переклав Дмитро Паламарчук.*

** Вірші Лонгвіля з комедії «Марні зусилля кохання»
(IV, 2). *Переклав Михайло Литвинець.*

Із посмішкою дурник цей жорстокий
Всі натяки і спроби відкидав.
Вона й лягла, вперед подавшись легко.
Він звівсь, подавсь — од неї десь далеко.

5

Я клятву вже зламав, — як ще клястись в коханні?
Не зраджує повік лиш віра у красу.
Та, зрікшись себе, тобі я вірний, пані, —
Мій дух, що був як дуб, ти гнула мов лозу.

Ти — це наука вся, і в тебе очі — книга,
Де стільки насолод, що вчення принесло:
Якщо знання — мета, і ним здобута втіха,
То як же не хвалить їх чисте джерело?

Тобою неук лиш не може захопитись;
Я гордий, що тебе люблю, о неземна,
Очей твоїх вогонь — для мене — блискавиця,
А голос гнівний твій, як музика, луна.

Небесний ангеле, о змилуйсь наді мною, —
Прости, що мовою хвалю тебе земною *.

6

Заледве сонце випило росу
І в гай тінистий череда укрилась,
Як Цітерея змучену красу,
Любов смиренну принесла й спинилась
Під вербами, там, де ручай тече,
В яким Адоніс холодив ланити:
Пашів гарячий день, і гарячє
Вона хлопчину прагнула уздріти.
Ось він приходить, плащ мерщій скида,
Нагий, закликав раптом над потоком:
На землю сонце палко погляда,
Пасе богиня ще палкішим оком.
Він з ходу в воду скочив і — прощай!
Вона ж: «Юпітер! Чом я не ручай?»

---

* Пісня Натанієля з комедії «Марні зусилля кохання»
(IV, 2). Переклав Михайло Литвинець.

Вона прекрасна, і вона примхлива,
 Мов голуб, ніжна, мов змія, лукава,
 За скло ясніша і, мов скло, вразлива,
 За віск м'якіша, і, мов жерсть, іржава.
     Бліда лілея, вмочена в червоне,
     Краса потворна, що у фальші тоне.

Вона торкалась уст моїх устами,
 Між поцілунків клятви шепотіла
 І розважала втішними байками,
 Мене лякала і зі страху мліла.
     Втім, присягання і чекання чуда,
     І сльози, й вірність — все лише облуда.

Палала пристрасть в ній, немов солома,
 І, як солома, пристрасть в ній згасала,
 Вона любов'ю гралась, несвідомо:
 «Назавжди» прагла — «навпаки» вчиняла.
     Коханка чиста? Шльондра потаємна?
     З найкращих — гірша, зверхня і нікчемна.

Якщо живуть і музика, і вірш
 В чудовій згоді, наче брат з сестрою,
 То й нає любов переплете незгірш,
 Бо різне ми вподобали з тобою.
 Тобі наспівний Давленд до смаку,
 Що душами людськими владно править;
 Я Спенсера люблю строфу стрімку,
 Що захисту не потребує навіть.
 Ти полюбляєш звуки чарівні,
 Що видає цариця — лютня Феба;
 А я люблю той спів у ясині,
 В джерела пориваюся — до неба.
     Він бог для них обох, — хіба це дивина?
     Я теж кохаю двох: обидві — ти одна.

Прегарний ранок був, коли в журбі
 Прегарна повелителька любові
 З'явилась на крутому пагорбі:
 Адоніс гордий знов пішов на лови;
 Лунає гавкіт, чути ближче ріг,
 Вертається мисливець той завзятий;
 Вона ж, дурна, з усіх, що є, доріг
 Йому оцю лиш радить обминати:
 «Тут, в нетрях, хлопець гожий вмер колись,
 Його в стегно кабан поранив лютий —
 Сюди. Ось на моє стегно дивись!» —
 Сказала й встигла одяг підсмикнути.
     Уздівши рану ту — ні, рани ті,
     Він щез, лишив її на самоті.

10

Троянда запашна, що зірвана в маю,
 Дочасно, в бруньці ще, приречена померти!
 Перлина, що красу потьмарено твою!
 Істога чарівна, підтята вістрям смерті!
     Під вітром впав зеленослив невлад,
     Хоч не почавсь осінній плодопад.

Оплакую тебе, хоч прав на те не маю:
 Не залишила ти нічого для волінь;
 Втім, залишила більш, ніж я тепер жадаю,—
 Чом не жадав ще більше, дружня тінь?
     За все дозволь перепросити, мила:
     Ти нехіті заповісти не хтіла.

11

Венера з молодим Адонісом удвох
 У затінку сидить, хлопчину спокушає,
 Розповідає, як війнолюбивий бог
 Її влещав, палав — ось як вона палає.
 «Так,— мовила вона,— бог Марс обняв мене».
 І обіймає теж Адоніса щосили.
 «Так,— мовила вона,— бог Марс роздяг мене».
 І хоче, щоб таке вчинив хлопчина милий.

«Так,— мовила вона,— уп'явся бог в уста».
І враз його уста й свої злила нестрого,
Аж задихнулася. Тож він, душа проста,
Чкурнув і не збагнув, яка їй втіха з того.
В тій пастці я тобі одне б лише прорік:
Цілуй мене, милуй, ах, поки я не втік!

12

Старість не вживеться з юністю ніколи:
Юність — буйна втіха, старість — жаль німий;
Юність — ранок свіжий, старість — вечір кволий;
Юність — зелень літа, старість — сніг зими.
Юність — рух неситий, старість — дух забитий;
Юність — брава, старість — млява;
Юність все долає, старість все приймає;
Юність — слава, старість — гава.
Старість, не люблю тебе! Юність, як люблю тебе!
Юна, молода моя любов!
Старосте, ось виклик мій!
Гей, пастушко, йди хутчий!
Десь ти баришся — вернися знов.

13

Що є краса? Майно сумнівне і сумне;
Лише лискучий глянс, що все-таки тьмяніє;
Це — квітка, що вмира, як час її мине;
Крихкий легкий кришталь, що б'ється, не вціліє.
За мить якусь майно, глянс, квітка і
кришталь —
Все гине, і вмира, і тратиться, на жаль.
Як змарнував майно — не матимеш і далі,
Як світлий глянс померх — його не відновить,
А квіти одцвітуть — лежатимуть зів'ялі,
Розстрошено кришталь — до купи не стулить.
Сплямуеш раз красу — і пропаде навіки:
Не допоможуть вже грим, гроші, розпач, ліки.

«Спи, спочивай!» Це що за спочивання?
 «Добраніч!» Ах, який без неї сон?
 Караюсь я в нічному кутку до рання,
 Та від ганьби не маю охорон.
     «Здоровий будь!
     І знов ти не забудь з'явиться».
 Здоровим бути? Мене ж наповнив сум по
вінця.

Всміхнулася, прощаючись, мені —
 Зневажливо чи дружньо, — я не знаю.
 Втішалася, що я у вигнанні?
 Раділа, що вернусь я з того краю?
     «Іди», — промовила. І, наче тінь, іду:
 Збираю болі, в тім скарбів не віднайду.

15

О боже, як на Схід зорить мій зір,
 О, як душа схід сонця визирав!
 Як почуття, очам наперекір,
 Всього мене пробуджують: пора.
     Я Філомелу ще послухаю співочу,
     Втім, чути не її, а жайворонка хочу.

Вітає він щасливим співом день
 І геть нічні жене похмурі сни.
 Болить мені любов моя лишень,
 Викликаю цей образ лиш ясний.
     Став смуток втіхою, і смуток втіху патра;
     Вона, зітхаючи, промовила: «До завтра».

А з нею ніч майнула б, наче мить, —
 Без неї — мовби тиждень — кожний мент.
 Хай сонечко хоч квіти веселить,
 Як не мене, розтрошеного вщент.
     Пріч, ноче! Дню, позич у неї — не назавше —
     Годину, хвилику, все наступній ночі давши.

ПІСНІ ДЛЯ МУЗИКИ

Переклад Євген Крижевич

1

Мав три дочки господар. Прекрасна, як весна,
Учителя кохала з тих дочок трьох одна,
Та лицаря-англійця побачила вона —
І він її скорив.

Кохання із коханням розпочало двобій:
Учитель а чи лицар — хто більш до серця їй?
Втрачати не хотілось красуні чарівній
Нікого — просто плач!

Хоч жаль, обрати мусить когось із них вона,
Адже не може бути на двох одна жона,—
Отож дістав англієць у спину штурхана.
Оце така напасть!

Отак мистецтво зброю перемогло в борні,
Наука пожинає трудів плоди рясні:
Гай-гай, радіє вчений вродливиці-жоні!
І пісні тут кінець.

2

Раз на рік цвіте весна,
Для кохання теж одна,—
Ружу вбачив я палку;
Вітер віяв на лужку
І, незримий, поміж трав
Ніжно квітку цілував.
І в бентезі молодій
Квітці я сказав тоді:

— О, коли б, як він, я міг
Жар відчути щік твоїх.
Руки зв'язує зарок,
Я не можу рвать квіток!
Клятва зайва молодим:
Любо ружі рвати їм.
Не візьміть за гріх, молю,
Що від клятви одступлю.
Ради тебе Зевс би сам
Позабув свій божий сан
І Юнону огрядну,
Щоб кохать тебе одну *.

3

Пропав приплід,
І недорід,
Та й інших бід
Ще вистачає.
Лиха година!
На все причина
Одна-єдина:
Тебе немає.
Не до танців і пісень мені,
За коханою тужу всі дні,
Бо мене покинула вона —
Ось присяги в вірності ціна!
Отак ураз
Весь світ погас.
Гай-гай, Фортуно, дамо вередлива!
І, певний в цім,
Кажу я всім:
За чоловіка жінка більш зрадлива.

В душі журба —
Така ганьба:
Любов раба
Свого лишила.

---

* Пісня Дюмена з комедії «Марні зусилля кохання» (IV, 3). Переклав Михайло Литвинець.

І серце плаче
Мое юначе —
Самі невдачі,
І жде могила.
І сопілка не склика овець,
І дзвенить тужливо бубонень,
Не стрибає пес мій, як колись,
Наче й в нього біди завелись.
Лиш виє він,
Як на загин,
Коли я скаржусь на неласку долі.
Мої жалі
Звучать в імлі,
Мов крикираних на ратнім полі.

Змовк шум струмків,
Пташиний спів,
Нема плодів —
О, як тужливо!
Все у відчаї —
Отари й зграї
Німф, що у гаї
Сидять ляжливо.
Все, що звеселяє пастухів,
Всі забави, танці, ігри, спів,
Все, від чого грала в жилах кров, —
Все ніщо, як згнула Любов!
Прощай, прощай,
Кохана! Знай:
Страждатиму я від твоєї зради.
Жахливий сон!
Я, Корідон,
Самотній, і нема мені розради.

4

Коли зустрів кохану ти
Й намірився завоювати,
То треба мудрість зберегти,
Щоб не зазнати болю втрати.
Відкрій тому свою причину,
Хто має розум і дружину.

Почнеш освідчення свої —
Дивись, не перебрати б міри
І не сполохати її,
Лестивим-бо немає віри,
А просто їй скажи: без краю
Тебе, голубонько, кохаю.

Якщо насупиться — дарма:
За день забуде про образу,
Ще й пожаліє тайкома,
Чому не вислухала зразу.
Назавтра ж дужче, ніж учора,
Картатиметься, що сувора.

Нехай люте і кипить,
Хай каже ні, хай гострословить,
Але настане врешті мить,
Коли вона піддасться й мовить:
«Коли б нам сил, як чоловіку,
То ви не мали б нас довіку».

Вважай: щоб досягти мети,
Усі шляхи й путі хороші.
Нехай почує: щедрий ти
І легко витрачаєш гроші.
Ніякі мури чи ворота
Не вистоять супроти злота.

Неначе вірний лицар, їй
Служи без докору і зради.
Про інших думати не смій,
Аж поки в ній не знайдеш вади.
А прийде час — ти не барися,
За діло сміливо берися.

Чимало є улюбих дам
В запасі примх і хитрування.
Цих штук не зрозуміти нам, —
Як показного небажання,
Так і всієї поведінки:
Нічого «ні» не значить в жінки.

У них на думці тільки гріх,
Хоч покомизитись охота.

Хіба що старість спинить їх,
Але не святість і не цнота.
Коли б цілунком вдовольнялись,
То жінка б з жінкою вінчалась.

Та годі! Вчує ще мене
Кохана, як я розспівався,
І вуха так мені намне,
Аби язик не теліпався!
Все ж зашаріються дівиці:
Я видав їхні таємниці.

5

Моею будь, мене кохай!
Нас на землі чекає рай —
Якої сповнені краси
Поля, і гори, і ліси!

Згори побачимо усе:
І як вівчар овець пасе,
І як біжать-дзвенять струмки,
Де славлять нас в піснях пташки.

Зроблю я ложе із квіток,
Тобі з троянд сплету вінок,
Спідницю з трав тобі зів'ю,
Оздоблю миртом по краю.

Підуть на пояс плюш і крин,
На пряжки — перли та бурштин.
Земний бажаєш мати рай —
Моею будь, мене кохай!

ВІДПОВІДЬ

Якби ж то був новий цей спів,
І вірне слово пастухів,
В земний повірила б я рай,
Сказала б: я твоя, кохай!

В травні, сонячного дня,
 Вийшов погуляти я
 І у миртовім гайку
 Сів спочити в холодку.
 Кожна пташка і зело —
 Все співало і цвіло,
 Прагло радості й забав,
 Соловей лиш сумував —
 Мов покинутий всіма,
 Мов нікого тут нема,
 Він, сховавшись у гіллі,
 Виливав свої жалі:
 «Тірлі, тірлі, ф'ю, ф'ю, ф'ю» —
 Пісню так співав свою.
 І стогнання це сумне
 Довело до сліз мене,
 Бо, почувши солов'я,
 Свій талан згадав і я,
 І зітхнув: твоя печаль
 Тут без відгуку, на жаль!
 Гай не чує і мовчить,
 Звір не спиниться й на мить,
 Цар Пандіон вже помер,
 Друзі всі в клітках тепер,
 В інших — співчуття нема,
 Сподіватися дарма.
 Я ж, мій пташе, як і ти,
 Знаю тугу самоти:
 Блиснувши на певний час,
 Доля обманула нас.

Повно лестунів навкруг,
 Та лестун в біді не друг,
 Бо вітрець — його слова.
 Рідко справжній друг бува:
 В тебе золота не брак —
 Зватись другом ладен всяк;
 Гроші вийшли — і тоді
 Сам залишишся в біді.
 Хай гультай ти й марнотрат,
 Лестунам ти друг і брат.
 «Справжній цар!» — кричать вони,
 Ті друзяки-лестуни.

Маєш пристрасть згубну ти —
Раді в ній допомогти;
Ласий вельми до жінок.—
Цей підтримають порок.
Доля ж зрадить хоч би раз —
Всі покинуть водночас,
І не чути добрих слів
Від того, хто так лестив!
Тільки справжній друг завжди
Визволить тебе з біди,
І йому твій біль болить,
Ти не спиш —і він не спить,
А душа твоя в журбі —
Він сумує і собі.
Друга відрізниш без слів
Від облесних ворогів.

ФЕНІКС І ГОЛУБКА

Переклала Марія Табасович

Над простором аравійським
Злине птаха голосна —
Мов гучна сурма сумна,
Чеснокриле скличе військо.

Тільки ти, крикливий, злобний
Передвіснику біди,
Тільки ти не йди, не йди :
Скласти почет цей жалобний.

Хай не упаде на нього
Тінь хижацького крила;
Опріч цезаря-орла
Не приймайте більш нікого.

Панотець в киреї білій,
Лебідь, вічний жалібник,
Увілле свій смертний скрик
В реквієм благочестивий.

Гайворон, дух пітьми чорний,
Трьохсотлітній пілігрим,
Над смутним зібранням сим
Чорну корогов розгорне.

Заспіваймо ж гімн останній
Феніксу й голубці — тій
Парі вірній, золотій,
Що згоріла від кохання.

Закохалися, й відтоді
Їх в одно любов сплела:

Дух один, хоч два тіла,
Хто був хто — сказати годі.

Два серця в биття єдине,
Два життя в одне життя
Поєднало почуття
Фенікса й його княгині.

Він у ній, вона у ньому —
Кожне з них свій скорб знайшло.
Щастя горлиці цвіло
В зорі фенікса ясному.

Щось цілком незрозуміле,
Як дволике божество:
Двох створінь одне єство —
І не пара, і не ціле.

Розум, сам недосконалий,
Збіг розбіжностей лиш бачив;
Та розбіжності, одначе,
Досконало пасували,

І схилився ум поштиво
Перед безумом кохання,
Що єднає нез'єднання
У довершеність правдиву,

І уклав цей псалм жалобний —
Феніксові і голубці,
Двом великим серцелюбцям
Вічний пам'ятник надгробний.

ПСАЛМ

Вірність, врода, простота,
Дива гідна чистота —
Жменька попелу свята.

Фенікса гніздо — могила,
І голубка сизокрила
У безвічність відлетіла

Безпотно. Чи ж винити
В тім любов непосполиту,
Непорочну, неспожиту?

Вірність і краса віднині
Лиш позірні, половинні;
Справжні — тут, у домовині.

Хай цих двох в останню путь
Лиш достойні проведуть,—
Помолившись, зітхнуть.

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ

Трагедія була опублікована in folio 1623 року. Точних відомостей про час її написання не збереглося. Деякі вчені вважають, що до роботи над трагедією Шекспір звернувся перед створенням «Короля Ліра», тобто десь у 1604—1605 рр. Проте більшість шекспірознавців датують п'єсу 1607—1608 рр. «Тимон Афінський», можливо, не зовсім був завершений драматургом. Низка сцен трагедії нагадують швидше начерки, ніж закінчені драматичні епізоди.

Сюжетними першоджерелами п'єси є «Паралельні життєписи» Плутарха та діалог Лукіана «Тимон, або Мізантроп». У «Життєписі Антонія» Плутарх розповідає про те, що після поразки при Актії зневірений полководець вирішив наслідувати приклад людиноненависника Тимона. У зв'язку з цим наводиться кілька розповідей про афінського мізантропа. Історія Тимона повторюється і в «Життєписі Алквіада». Але в Плутарха ще немає зв'язаної фабули оповіді про Тимона. Завершений варіант легенди наводить Лукіан. У діалозі розроблено навіть тему скарбу, знайденого добровільним вигнанцем із Афін. До історії мізантропа зверталось багато авторів епохи Відродження. В Англії, наприклад, цей сюжет використовує в «Палаці насолод» (1566) У. Пейнтер. Автор «Закоханого Роланда» М. Баярдо переробив діалог Лукіана на п'ятиактну «Комедію про Тимона» (1487). Образ Тимона зустрічається і в «Дослідах» (1588) Монтеня, кн. 1, розд. 50. Поступово складається літературна традиція зображувати Тимона помурим мізантропом, який не тільки ненавидить людей, але й заперечує саме людське буття, віддаючи перевагу «природньому», тваринному стану.

Тимон Шекспіра — трагічний герой, що особливо виразно відчувається при порівнянні образів Тимона і філософа-кініка Апеманта. На початку дії злий і в'їдливий Апемант постає прямим антиподом щедрого й великодушного Тимона. В міру розвитку сюжету протиставлення зовні згладжується, виникає навіть відчуття схожості цих образів. Однак саме тепер антагоністичність героїв досягає апогею. Кінік вважає людину незмінною за самою своєю природою, вбачаючи в її порочності природне виявлення людської сутності. Зводячи людину до рівня тварини, Апемант сповнюється самовдоволення, черпаючи втіху в абсолютності свого песимізму. Герой навіть не пробує кинути осуджуване ним суспільство: тут він звір серед звірів. Іншої форми буття для нього не існує.

На відміну від філософа-кініка, Тимон сприймає існуючий світопорядок як такий, що суперечить людському еству. Зневірений, сповнений гострого неприйняття людської недосконалості, герой зберігає цілісність своєї натури навіть при позірному переході її в свою протилежність. Він щедро розкидає золото, пригорщами жбурляючи його куртизанкам і розбійникам. Хоч він і зневажає Афін,

але це для нього рідне місто. Мізантропія Тімона породжена відчаєм, а не байдужістю. Любов до людини в душі героя не зникла без сліду, а перетворилася на любов-ненависть. Людська порочність, здавалося б, підтверджує правоту Апеманта. Проте Тімон не приймає ототожнення людського і тваринного буття, відстоюючи необхідність для людини піднятися над тваринною природою.

Гуманістична мораль не витримує випробування драматичною реальністю XVII ст. Усвідомлення того, що зло може ховатись і в самій природі людини, породжує трагічне світовідчуття нової епохи. Руйнується природний для гуманістичного світогляду порядок речей. Зрозуміти «схибнутий вік» прагнули герої «великих трагедій» Шекспіра. Намагається осмислити змінену дійсність і Тімон Афіньський, який залишається, по суті, тим же «трагічним героєм», але охопленим безмірною ненавистю і відчаєм.

Своєрідність трагедії зумовлена її предметом. У «Тімоні Афіньському» Шекспір прагне показати «трагічний розлад із світом, зведений самою свідомістю героя у вищий остаточний принцип — суб'єктивно кризовий світогляд» (Л. Пінський). Не індивідуальна доля, а світосприйняття героя, породжене станом суспільства, привертає увагу драматурга в трагедії. Соціальне домінує над індивідуально-неповторним на всіх художніх рівнях твору. Лише в суспільних зв'язках, як з Афіньською державою в цілому, так і з її громадянами, показано Тімона. Особисте оточення героя зведене до мінімуму. Лірична лінія сюжету в п'єсі повністю відкинута.

Конфлікт трагедії гранично узагальнений. У центрі драматичної колізії — стосунки між індивідом і державою, показані в зіткненні двох протилежних світоглядів. У п'єсі немає образу особистого антагоніста Тімона, чиї дії привели б героя до втрати внутрішньої гармонії. Протистоїть героєві все афіньське суспільство в цілому. Традиційний для шекспірівських трагедій 600-х років синтез ліричного і драматичного порушується, дія втрачає свою інтенсивність, а під кінець п'єси й зовсім згасає, відтісняється мовною стихією. П'єса перетворюється на грандіозну філіппіку проти світу, охопленого духом зажерливості й користолюбства.

Визначальним у зображенні Афіньської держави стає поняття людської старості. «Дідами» називає Тімон сенаторів. Про «старече недоумство» правителів міста двічі говорить Алківіад. Світ «старіється», — твердить Живописець. Ознакою «старіння» суспільства, що оточує Тімона, стає його бездушність. Антигуманні афіньські закони, байдужі до людської долі їх виконавці. Полководець Алківіад звертається до сенату з проханням помилювати його друга, надавши йому можливість спокутувати провину на полі бою. Сенатори, які перетворилися на формальних виконавців букви закону, не тільки відмовляють Алківіаду, але й виганяють його самого з Афін за те, що він насмілювався не згодитися з їхнім рішенням. Забувають «батьки міста» і про колишні заслуги Тімона перед Афінами.

Так само бездушні й співгромадяни героя, представлені у п'єсі як єдина, позбавлена індивідуальних ознак маса. У більшості з них нема навіть власних імен. В даному разі Шекспір звертається до традиції соціально-сатиричних персоніфікацій, яка утверджувалась іще народним театром середньовіччя. В епоху

Відроджена традиція була продовжена сучасником Шекспіра Беном Джонсоном, який створив т. зв. «теорію гуморів». Гумором Джонсон називає стан, коли «певна якість так оволодіває людиною, що спрямовує всі її прагнення, настрої та енергію в одне русло». Сатиричний гумор — це однобічний прояв у персонажі чогось негативного, ним є, наприклад, невдячність гостей Тімона. В подальших творах Шекспір до гуморів майже не звертається. У «Тімоні Афінському», проте, однобічність сатиричних персоніфікацій відповідає загальній викривальній тоналності п'єси.

Тімона згубила не «протидія» фальшивих друзів, а їхня відмова діяти, зумовлена пожадливістю і бездушністю. Позбавлені внутрішньої сутності, вони не здатні побачити особистість і в Тімоні. Для своїх співгромадян герой важливий лише як втілення багатства. Вони підлешуються до Тімона, поклоняються йому, як звикли поклонятися грошам. Щедрість героя для них — **примха багатія**, яку можна виправдати, оскільки вона приносить зиск. Розорений Тімон для фальшивих друзів просто не існує.

Зовсім іншими етичними критеріями керується сам Тімон, який вкладає в поняття грошей прямо протилежне значення. Щедрість для Тімона — життєвий принцип, можливість самому творити свою долю, активно впливаючи на навколишній світ. Свої погляди герой висловлює у зверненні до гостей на самому початку дії. Філософ виходить з віри у високе призначення людини. Суспільство для Тімона — це перш за все спільність друзів. Активний прояв дружніх почуттів — обов'язок кожної людини. Розорення не лякає Тімона. Він навіть радий дати друзям можливість виконати свій обов'язок, сподіваючись знайти в них те почуття, яким керувався він сам, щедро обдаровуючи гостей. Наївна, природна свідомість героя вступає у конфлікт з приватновласницьким суспільством і породженим цим суспільством протиприродним світосприйняттям.

Між Тімоном та іншими героями трагедій 600-х років чимало спільного. Експеримент з людською природою, до якого вдається герой, нагадує поведінку короля Ліра, який добровільно передав свою корону дочкам. Надмірна довірливість притаманна як Тімону, так і Отелло. І в Гамлета, і в Тімона трагічна зневіреність в природі людини настає в момент пізнання справжньої сутності світу, що оточує героя. Таких паралелей немало. Проте історія Тімона займає особливе місце серед інших трагедійних творів Шекспіра. Як правило, драматург веде свого героя від ілюзій до трагічного прозріння, од відчаю і гострого неприйняття дійсності до нових ілюзій і, зрештою, до глибшого осягнення реальності. Сцепічна функція Тімона обмежена першим етапом осягнення істини. Трагічне прозріння приходить до героя несподівано, і відтоді розчарування стає його незмінним станом.

Відчай настільки поглинає Тімона, що лише в ньому герой здатний віднайти гірку вітху. Кульмінацією наростання трагічного стає сцена другого бенкету, після якої гострота перипетій іде на спад, цілком втрачаючи свою динамічність. Існування перетворюється для Тімона в агонію, єдиним виходом з якої може бути загибель самого мізантропа. Власне, трагізм обіймає тільки одну IV дію п'єси, з прилеглими до неї сценами III (4; 6) і V (1) дій. Потім постать протагоніста зникає, розв'язка настає вже без його участі.

Єдино можливою формою самовираження для Тімона є активне обурення. Мізантроп-відлюдник жбурляє камінням у співгромадян, з прокляттям осипає золотом розбійників, виганяє вірного Флавія і злостивого Апеманта і т. ін. Та все це лише видимість дії. Весь свій трагічний досвід мізантроп вкладає в промови-викриття. Монологи Тімона «А це що? Золото?.. Його тут вистачить, щоб обернути зло на добро, зробити чорне білим» та «О ти, ласкавий царевбивцю» — це нове знання героя про світ, до якого прийшов, усвідомивши, що він трагічно помилився. Далі — усвідомлення власного безсилля і огида до суспільства, яке змусило героя втратити віру в довершеність людської природи.

Тімон умирає непримиренням. Його смерть — свідчення величчя людської особистості, яка не прийняла антигуманних законів власницького суспільства і зберегла своє природне ество. Трагедія афінського мізантропа могла виникнути лише на ґрунті нових грошово-майнових відносин. К. Маркс відзначав, що Шекспір чудово зображує сутність грошей. Гроші породжують «викривлення і зміщення всіх людських і природних якостей». Перший монолог Тімона К. Маркс цитує в I томі «Капіталу», а обидва монологи героя використовує в «Економічно-філософських рукописах 1844 року».

«Тімон Афінський» став останньою спробою Шекспіра в жанрі трагедії. Багато що в драматичній структурі п'єси — тяжіння до узагальнено-притчевого показу реальності, відмова від поглиблено-психологічної розробки характерів, поступове згасання трагічної дії і т. ін. — свідчать про її перехідний характер. «Тімон Афінський» явно провіщає перехід драматурга до синтетичного жанру трагікомедії.

Театральна історія трагедії небагата на відкриття. «Тімона Афінського» виставляють дещо рідше, ніж більшість інших п'єс Шекспіра. Проте трагедія входила до репертуару багатьох англійських театрів. Так, 1892 року «Тімон Афінський» був поставлений у Меморіальному шекспірівському театрі пропагандистом стретфордських фестивалів режисером Френсісом Робертом Бенсоном. У сезоні 1956—1957 рр. до трагедії Шекспіра звернувся театр Олд-Вік. Роль Тімона в спектаклі виконав відомий англійський актор Ралф Річардсон.

Російською мовою трагедію перекладали М. Кетчер, П. Каншин, А. Соколовський, М. Полевой та ін. Про потребу перекладу трагедії українською мовою говорив М. Драгоманов (1841—1895): «З Шекспіра можна буде перевести «Ліра», «Макбета», «Гамлета», «Річарда III», «Тімона Афінського». У 60-і рр. XX ст. трагедія стала набутком українського читача завдяки перекладу українського радянського поета В. Мисика.

ПРИМІТКИ ДО «ТІМОНА АФІНСЬКОГО»

С. 8. *Тоді, як присвячу йому.* — Поет сподівається, що Тімон оплатить витрати на видання книги, як тільки він йому присвятить її. За часів Шекспіра меценати звичайно винагороджували поетів за посвяту їм своїх творів.

С. 18. *Ira furor brevis est.*— Гнів — коротке божевілля. Афоризм давньоримського поета Горація.

С. 21. *Амазонки* — міфічний народ жінок-воївниць, який нібито населяв узбережжя Меотиди (Азовське море) та Малу Азію. Переносно: войовничі жінки або жінки-наїзниць.

С. 26. *Фенікс* — міфологічний птах, схожий на орла, з вогненно-червоним та золотавим пір'ям. Через кожні 500 років фенікс нібито спалює себе й народжується з попелу оновленим.

С. 27. *Гей, Варроне, здрастуй!* — Шекспір наділяє слуг іменами їхніх панів.

С. 29. «*Корінф*» — назва веселого закладу, що його утримує дружина блазня.

С. 32. *Лакедемон* — давньогрецьке місто і держава в південній частині Пелопоннесу, те саме, що Спарта.

С. 36. *Солідар* — вигадана Шекспіром назва афінської монети.

С. 41. *Хто роздавав добро своє усім, Хай стереже тепер порожній дім.* — Англійська реалія в тексті. За давнім англійським звичаєм, судові виконавці не мали права заарештувати боржника в його власному будинку, де він іноді й переховувався тривалий час.

С. 46. *Зала сенату.* — Анахронізм у тексті. *Сенат* — давньоримська, а не афінська державна установа.

С. 47. *А подвиги його в Лакедемоні, у Візантії?* — Один з численних анахронізмів у тексті. *Візантія* (Візантійська імперія) — держава, що виникла в IV ст. під час розпаду Римської імперії в її східній частині і проіснувала до середини XV ст.

С. 51. *Сьогодні страви однакові для всіх.* — За часів Шекспіра гостям на званих обідах іноді подавали різні страви, залежно від рангу гостей.

С. 60. *І стань чумою, Тією, що Юпітер насилає...* — За давніми уявленнями несприятливе розташування планет (тут Юпітера) могло призвести до вибуху епідемій. *Бо перса їх біленькі, що до себе з віконця загратованого ваблять...* — Анахронізм у тексті. Великі декольте на сукнях, трохи прикриті шнурівкою, входять у моду в XVI ст.

С. 61. *Що згідно із оракулом двозначним...* — *Оракулом* називали як саме пророкування, так і місце, де воно виголошувалось (наприклад, Дельфійський оракул). Оракули, що проказувались та витлумачувались жерцями, мали найчастіше алегорично-двозначний характер. *Замощуйте свої покрівлі лисі Дарами мертвих, з шибениці знятих!* — Тобто прикривайте свої лисі голови перуками. За часів Шекспіра перуки часто робили з волосся страчених на шибениці.

С. 63. *І хробаків отруйливих безоких...*— У давнину нешкідливих дощових хробаків помилково вважали отруйливими. *Осяяним вогнем Гіперіона!*— Тобто яскравим сонцем. *Гіперіон*— одне з імен давньогрецького бога сонця Геліоса.

С. 68. *Був би ти єдиноріг, тебе згубили б гордість і шаленство...*— *Єдиноріг*— казкова тварина. Ловили єдинорогів нібито так: мисливець ховався за деревом, і тоді розлютований звір вганяв ріг у стовбур дерева з такою силою, що вже не міг його висмикнути. Про властивості єдинорогів розповідається в популярній за часів Шекспіра «Природничій історії» давньоримського вченого Плінія (англійський переклад Голленда). *Був би ти ведмідь, тебе забила б кінь*.— Ще одне помилкове природниче уявлення давніх часів. Вважали, що коні та ведмеді ворогують між собою. Кінь, зустрівшись з ведмедем, нібито обов'язково вбиває його ударом копита. *...плями цієї спорідненості...*— тобто плями на шкурі леопарда.

С. 69. *О вічно юний, свіжий закоханче, Що теплим променем священиць сніг Розтоплюєш на лоні у Діани!*— Тобто золото здатне перебороти навіть цнотливість, міфологічним втіленням якої була богиня Діана. Нарікання на могутність золота, що спотворює людину, досить часто зустрічаються у творах Шекспіра. Див., напр., монолог Ромео («Ромео і Джульєтта». V, 1).

С. 71. *Океан так само Не менший злодій: вал його хибкий В словах солоних місяць розчиняє.*— За давніми науковими уявленнями, місяць під впливом моря викривається солоною росою, яка потім знову падає в море і робить його солоним.

С. 86. *«Віддавши душу жалюгідну...»*— Перші два рядки відповідають епітафії Тімона, як її подає Плутарх. Третій та четвертий належать, певно, поетові Каллімаху (III ст. до н. е.).

ПЕРІКЛ, ЦАР ТІРСЬКИЙ

Час написання п'єси— 1608 р. Рукопис «Перікла» був заереєстрований у 1608 р. видавцем Едвардом Блантом, але друком не з'явився. Опублікував п'єсу 1609 року Генрі Госсон in quarto. Оскільки ніяких вказівок на передачу рукопису Госсону нема, можна гадати, що це було т. зв. «піратське» видання. На титульному аркуші п'єси було зазначено: «Недавно написана п'єса захоплює всіх і зветься «Перікл, цар Тірський». З повним викладом усієї історії, пригод і долі названого царя, а також з не менш дивовижними й незвичайними подіями (що стосуються) народження і життя його дочки Маріни. П'єсу багато й часто виконували слуги його величності в «Глобусі», в Бенксайді. Вільяма Шекспіра». Стан тексту Quarto 1609 р. явно незадовільний: рядки переплутані, чимало друкарських помилок, темних місць, віршовані фрагменти передані прозою і т. ін. Певно, видавець не мав авторського тексту, а використав запис суфлера чи погану копію авторського рукопису.

За життя драматурга «Перікл» ще двічі перевидавався: того ж самого 1609 року і в році 1611-му. 1619 р. видавці Джазгард і Павієр знову звертаються до тексту п'єси. Перевидається «Перікл» і 1630 та 1635 рр. Хемінг і Кондел, проте, п'єсу in folio 1623 р. не включили, не вважаючи її, можливо, цілком написаною Шекспіром. 1664 року в другому випуску третього видання Folio п'єсу «Перікл» опубліковано в збіранні творів разом з деякими іншими п'єсами, приписуваними Шекспіру.

Питання про авторство «Перікла» здавна викликало в критиці жваві дискусії. У XVIII — на поч. XIX ст. ставлення до п'єси було підкреслено зневажливе. Критики вказували на схематичність характерів, відсутність єдиної драматичної дії, неправдоподібність фабули і т. ін. Авторство Шекспіра беззаперечно заперечувалося. У XIX ст. йшлося вже про визнання співучасті драматурга у створенні п'єси. Як можливого співавтора називали Джорджа Уїлкінса, чия повість «Сумні пригоди Перікла, царя Тірського» з підзаголовком «Справжня історія п'єси про Перікла, як вона була недавно представлена достойним і стародавнім поетом Джоном Гауером» побачила світ 1608 р.

Питання співвідношення повісті Уїлкінса й Шекспірового «Перікла» лишається дискусійним і в наш час. Існує кілька концепцій: 1) повість стала сюжетним джерелом п'єси; 2) Уїлкінс написав «Перікла», текст якого потім був відредагований Шекспіром; 3) Уїлкінс, використовуючи популярність п'єси, створив прозовий її варіант. Особливо поширені друга і третя версії. Так, багато шекспірознавців, звертаючи увагу на слабкість I і II дії п'єси, припускають, що Уїлкінс був автором першого її варіанта, переданого для виконання трупі «Глобуса». Шекспір переробив текст, не зачіпаючи початкових фрагментів. Існує й інше пояснення: оскільки текст п'єси «піратський», він складений двома особами, причому запис I і II дій менш вдалий. Нерідко стверджується і цілковите авторство Шекспіра. У кожному разі «Перікл», безперечно, несе на собі відбиток генія драматурга. П'єсу включено в канон, і вона входить до всіх повних зібрань творів Шекспіра.

Сюжетним першоджерелом «Перікла» є безіменна книга на латинській мові «Історія Аполлонія Тірського», найбільш ранній примірник якої датується IX століттям. Проте це не перша обробка легенди. Історія Аполлонія була використана раніше пізньогрецьким романом. У XII ст. середньовічний автор Готфрід Вітербський включає цей сюжет до свого «Пантеону». Обробка історії про Аполлонія наводиться і в популярному середньовічному збірнику «Діяння римлян» (153 історії). Французькою версією легенди, вміщеною у збірнику, скористався Л. Туайн. Повість Туайна «Зразок сумних пригод, котрий містить найпрекраснішу, найприємнішу і найрозмаїтішу історію дивних випадків, що припали на долю царя Аполлонія» друкувалась неодноразово між 1567—1607 рр. Серед численних переробок сюжету — VII книга поеми Д. Гауера «Сповідь закоханого» (1390—1393), яка разом із повістю Туайна стала безпосереднім сюжетним джерелом «Перікла» Шекспіра.

«Періклом» відкривається останній період творчості драматурга. П'єса в художньому відношенні слабша від багатьох попередніх творів Шекспіра. У ній нема глибоких соціально-філософських проблем, що знайшли своє втілення в

конфліктах «великих трагедій». Втрачена легкість і гармонійність комедій. Проте було б помилкою розглядати п'єсу за зразок творчої невдачі драматурга. «Перікл» цікавий як перший крок до створення нового типу драми. Його досвід буде використаний Шекспіром при написанні «Цимбеліна», «Зимової казки», «Бурі».

На зламі XVI—XVII ст. дедалі відчутнішими стають зміни в самому характері англійського мистецтва. У надрах ренесансної культури починається період інтенсивного розвитку інших художніх тенденцій: барокко і класицизму. Шекспір не міг не відчувати найновіших потреб літературного розвитку. Лишаючись однією з найвидатніших постатей пізнього Відродження, драматург ускладнює свій метод, наближаючись до мистецтва XVII ст.

Зміна художньої орієнтації виразно проступає уже в «Періклі». Про це свідчить, наприклад, звернення драматурга до нового кола сюжетних джерел. Це — пізньогрецький роман в його подальших версіях, дошекспірівська п'єса кінця XVI ст., пізньосередньовічна й ренесансна авантюрна новела. Усі вони належать до спільної літературної традиції. Зближують їх принципи сюжетобудови і характеристики дійових осіб: швидке чергування подій, постійна зміна місця дії, особлива роль випадку в розвитку інтриги, тяжіння до незвичайного, відмова від поглиблених психологічних мотивувань вчинків героїв і т. ін.

Сюжетна схема «Перікла» майже цілком відповідає канону, що виробився у пізньогрецькому романі. У п'єсі чимало мотивів, які зустрічались іще в творах Ксенофонта, Ахілла Татія і Геліодора. Перікл переживає неймовірні пригоди, внаслідок яких опиняється не раз на краю смерті (переслідування Антіоха, загибель корабля), втрачає спочатку Таїсу, а потім Маріну (у п'єсі двічі обігрується традиційний мотив начебто справжньої смерті) — вона вкрадена піратами і т. ін. Шлях до щасливої розв'язки ускладнений неминучим втручанням Випадку, непередбаченими подіями. Деякі з цих сюжетних ситуацій уже розроблялися Шекспіром: розлука Егеона з сім'єю («Комедія помилок»), уявна смерть Джульетти («Ромео і Джульєтта») і Геро («Багато галасу з нічого»). Чимало з них буде використано в «Цимбеліні», «Зимовій казці» та «Бурі». Проте лише в «Періклі» ми натрапляємо на таку велику кількість авантурних ситуацій, пов'язаних з пізньогрецькою романною традицією.

Художня структура нової драми тільки-но складається, і тому драматург немовби перевіряє життєздатність матеріалу, програючи всілякі сюжетні ситуації. Але саме звернення до цієї традиції було не випадкове. Авантюрна, чи «романтична», драма утверджується на елизаветинській сцені ще в 60-і роки XVI ст. і одразу ж стає улюбленим видовищем англійської публіки. П'єси цього часу рясніють неймовірними пригодами, їх герої, гнані долею, зазнають численних випробувань. І все-таки не лише театральною модою пояснюється зацікавлення Шекспіра подібними сюжетами. Мабуть, сама традиція виявилася співзвучною новим духовним потребам часу.

Багато хто з дослідників підкреслював розкиданість дії в «Періклі». П'єса поділяється на сім фрагментів, кожний з яких має свій мікросюжет, свою власну проблематику. На початку дії мова йде про поневіряння Перікла, потім протгоніст на якийсь час зникає, а його місце в сюжеті займає Маріна. Ключовим

образом п'єси є море. Воно випробовує героя, мало не позбавивши його життя, потім винагороджує, повернувши йому зброю. Морські хвилі поглинають Таїсу, для того щоб врятувати її, на морі народжується Маріна і т. ін. Простір п'єси нагадує географічну карту, на неозорому обширі якої позначені клапті суходолу. Розщеплюючи простір, драматург прагне створити узагальнену картину дійсності. Відчуття неосяжності постійно присутнє в «Періклі», породжуючи, в свою чергу, відчуття нестабільності, зумовлене розсунутими межами всесвіту. Співзвучне цьому настрою і довільне чергування подій, і сама неправдоподібність того, що відбувається. Перехід від фрагменту до фрагменту створює видимість подорожі в часі, переміщення з одного міста до іншого — ілюзію мандрівки умовно-казковим світом. Умовність сюжету в «Періклі» підкреслюється раз у раз. Театральний механізм п'єси оголений до краю. Це зумовлюється і яскравістю сюжету (урочиста поява Антіоха і його дочки, лицарський турнір і бенкет при дворі Сімоніда та ін.), і постійним використанням музичних ефектів. Дія часто набирає підкреслено статичного характеру, що досягається шляхом використання пантоміми. До цього стародавнього жанру Шекспір звертався і раніше (спектакль ремісників, «Сон літньої ночі», пантоміма перед «Убивством Гонзаго» в «Гамлеті»). Тепер, однак, її виконавцями стають основні дійові особи п'єси, а не персонажі-актори. За допомогою пантоміми, наприклад, показано скорботу Перікла, який довідався, що Маріна нібито вмерла. Створюється особлива казково-умовна атмосфера, увага глядача концентрується на притчевому характері зображуваних подій. Часто-густо знаючи наперед про подальший розвиток сюжету, він може спостерігати за дією, безсторонньо оцінюючи вчинки персонажів.

Особливу роль з цього погляду відіграє образ Гауера, який виконує в п'єсі роль Прологу, Епілогу і Хору. Гауер з'являється на сцені перед кожною дією, а двічі навіть в середині дії (IV, V). Його сценічна функція — коментувати події, розповідати про те, що відбувається за сценою і т. ін. Але Гауер не просто носій позасценічної інформації. Він повноправна дійова особа п'єси. Його мова підкреслено архаїзована, відокремлена від мови інших персонажів. Чотиристопні римовані двовірші монологів Гауера довгий час навіть вважалися доказом того, що п'єса не належить перу Шекспіра. Гауер не просто розповідає, а постійно моралізує, осуджуючи або схвалюючи вчинки персонажів. Включення в число дійових осіб поета XIV—XV ст. підсилює відчуття часової дистанції, підкреслює умовний характер усього, що відбувається.

«Перікл» — своєрідна притча про людське життя. Провідною в п'єсі є етична проблематика. Дія «Перікла» розпадається на дві окремі історії, розділені часовим проміжком в 14 років. Перша — про поневіряння самого Перікла, друга — про долю його дочки Марини. Зовнішня сюжетна розірваність п'єси пов'язана із специфікою центрального етичного конфлікту, який і визначає художню структуру твору: активна і пасивна протидія злу.

Від самого початку образ Перікла підкреслено ідеалізований. Він розумний (розгадує загадку Антіоха), благородний (турбується про своїх підданих, допомагає жителям Тарса). Герой, проте, не здатний на активну дію. Він безсилий перед злобою Антіоха, не робить спроб домогтися кохання Таїси, і лише втру-

чання Сімоніда змінює його долю на краще і т. ін. Йому судилися життєві мандри. Проводячи Перікла сценічним простором, драматург примушує героя вступати в контакт усе з новими персонажами. Рух цей — примарний. Вся активність Перікла знаходить своє вираження в розмовах героя (напр., монолог про моральне обличчя монарха-тирана). До фіналу згасне і ця тенденція. Втративши Маріну, Перікл прирікає себе на мовчання і самотність, безконечне поневіряння морською стихією. Образ протагоніста свідчить про трансформацію ренесансної концепції антропоцентризму: не герой створює обставини, а обставини визначають поведінку героя.

Проте не слід забувати, що причиною поневірянь Перікла є цілком конкретне соціальне зло: жорстокість царя-тирана Антіоха. У п'єсі дано образи чотирьох правителів (Антіох, Перікл, Клеон і Сімонід), кожен із яких є певним типом державного діяча. Соціальна тема в п'єсі присутня, але втрачає своє домінуюче звучання. Цікава щодо цього сцена з рибалками (II, 1), яка за своєю реалістичною насиченістю нагадує епізоди другого плану в попередніх творах Шекспіра. Жарти рибалок мають чітко виражену соціальну спрямованість: несправедливість панує повсюди, її закони сильні в людському суспільстві. Викривальними мотивами, однак, значення цієї сцени не вичерпується. Вона пов'язана перш за все з етичною колізією «Перікла». З нею до п'єси входить стихія активного добра: рибалки охоче допомагають Періклу.

Мотив активності добра знаходить своє послідовне втілення в образі Марини. Як і Перікл, героїня зазнає численних злигоднів. Проте, навіть потрапивши в дім розпусти, Маріна зберігає свою чистоту. Мало того, їй вдається відвернути від пороку завідників цього закладу. Добро тільки тоді залишається добром, коли воно активне. Перікл підкоряється волі обставин. Маріна, успадкувавши активність юних героїнь попередніх творів Шекспіра, сама створює обставини. Не випадково, що саме вона повертає Перікла до життя у фіналі п'єси.

«Перікл» став першим кроком Шекспіра до освоєння жанру трагікомедії. Театральна структура, що почала складатись у цій п'єсі, дістає подальший розвиток у «Цимбеліні», «Зимовій казці», «Бурі».

П'єса мала особливу популярність серед глядачів часів Шекспіра, про що свідчить, наприклад, велике число її перевидань (більше, ніж у «Макбета» і «Отелло»). Інтерес до «Перікла» зберігається і пізніше. Коли 1660 р. після реставрації монархії відновилася діяльність театрів, першою шекспірівською п'єсою, поставленою на сцені, став «Перікл». У XX ст. п'єса виконувалась, наприклад, під час шекспірівських сезонів у театрі Олд-Вік і на стретфордських фестивалях.

Інтерес до «Перікла» виявляв І. Франко. В одній із своїх статей, згадуючи п'єсу, він пише, що Шекспір оживив у ній старовинний сюжет «цілим рядом дивних і прекрасно індивідуалізованих постатей».

Російською мовою «Перікла» перекладали М. Кетчер, А. Соколовський, П. Каншин, П. Козлов та ін. Українською мовою п'єсу перекладено вперше.

С. 89. Джон Гауер (бл. 1330—1408) — англійський поет родом з Кента, сучасник Чосера. Автор збірки віршованих оповідей «Визнання закоханого» («*Confessio Amantis*»), в якій наведено й розповідь про пригоди Перікла. Початок першого монологу Гауера побудовано за принципом епічного зачину стародавнього оповідача.

С. 90. *Антиохія* — місто в Південній Туреччині, розташоване на річці Оронт. Засноване в 300 р. до н. е. Селевком Нікатором, полководцем Александра Великого. Важливий економічний і культурний центр на Стародавньому Сході. З XVI ст. — Антакія.

С. 91. *Тір* — фінікійське місто, відоме виробництвом пурпуру, важливий торговий центр. Територія сучасного Лівану. *Луціна* (Люціна) — давньоримська богиня, покровителька шлюбу. Найчастіше Луціну ототожнювали з Юноною. На її честь і березня святкували жіноче свято — матроналії. Часом шанували як самостійне божество або ототожнювали також з Діаною. *Грації* — в античній міфології богині краси та жіночої принакності. Переносно: красуні.

С. 92. *Перед тобою — красна Гесперіди Із золотим плодом, та небезпечним...* — *Гесперіди* (гр. міф.) — дочки титана Атланта і нимфи Гесперіди. Далеко на Заході, в чарівному саду Гесперід, росла яблуня, яка родила золоті плоди. Сад охороняв вогнедишний дракон Ладон. Викрадання золотих яблук із саду Гесперід — одинадцятий подвиг Геракла.

С. 93. *«Хоч не гадюка, не змія, Та плоттю матері годуюсь я».* — За часів Шекспіра вважали, що коли гадюка народжується, вона прогризає тіло своєї матері. Це помилкове твердження зустрічається ще в творах античних учених, наприклад, Геродота. *Якби твоїх, чарівна скрипко, струн Законно хтось торкнувся, то боги Заслухались би музики тієї.* — Типове для Шекспіра порівняння внутрішньої довершеності людини з музичальною гармонією, порушення якої призводить до порушення ладу.

С. 99. *Парки* (Мойри) — в античній міфології богині людської долі. Парок зображували у вигляді старезних жінок, що прядуть нитку людського життя. *Тарс* — сучасне місто Тарсус в Південній Туреччині. Раніш входило до складу держави хеттів (II тис. до н. е.), з VII ст. до н. е. — до складу Ассирії. Під час археологічних розкопок у Тарсусі було знайдено могили еллінських та римських часів. *...тямущим чоловіком був той, хто на питання, чого він хотів би від владаря, відповів: «Не знати жодної з його таємниць».* — Цей анекдот неодноразово наводить Плутарх у своїх творах, особливо докладно — в «Життєписі Деметрія». Шекспір запозичив сюжет, певно, із збірки новел Барнебі Річа «Прощання з військовим ремеслом», де схожу відповідь дає цареві Лізімаху поет Філіппід.

С. 102. *Приязний вид — то найчастіш личина!* — У ранніх комедіях Шекспіра неодноразово стверджується єдність зовнішньої і внутрішньої до-

вершеності людини, що є типовим для ренесансної етики. В пізніх творах драматург все частіше відкидає це твердження як помилкове.

С. 103. ...*троянський кінь, ущерть набитий Вояцтвом кровожерним та гвалтовним?* — Епізод з троянського циклу міфів. На десятому році облоги Трої греки збудували величезного дерев'яного коня, в якому сховалось чимало грецьких воїнів, а самі нібито відпливли додому. Вночі з черева коня вийшли воїни, які відчинили грекам ворота Трої. Переносно: дар ворогу з метою його знищення, обманні дії.

С. 105. *Пентаполіс.* — У «Періклі» Пентаполіс — це місто, тоді як насправді таке наймення мало об'єднання п'яти міст (Кірена, Аполлонія, Птолемаїда, Арсіноя та Вереніка), розташованих у Кіренаїці, історичній області в Лівії.

С. 106. *Я щоразу, як бачу дельфіна, так і думаю, що мене в море змиє.* — За давніми уявленнями, дельфіни провіщають початок шторму на морі. Якщо вони починають стрибати навколо корабля, вважали моряки, скоро розпочнеться буря.

С. 112—113. *Клянуся Зевсом... Клянуся Герою...* — Співзвучність клятв Перікла і Таїса іменами божественного подружжя передає їх взаємне кохання та провіщає майбутній шлюб героїв.

С. 117. *Цинтія* (латин.; гр. — Кінфія) — одне з імен богині місяця Діани (Артеміди), яку вважали захисницею цнотливості. *Убір Діанин* — тут цнотливість.

С. 121. *Ось їх уже Нептун гойдає На хвилях легко.* — Тобто корабель уже відплив. *Нептун* (Посейдон) — в античній міфології бог моря.

С. 126. *Ефес* — давньогрецьке місто на південному сході острова Сіцилії.

С. 128. *Повіки, що небесні самоцвіти, Утрачені Періклом, прикривають, Вже розтулили золоту торочку...* — Схожий поетичний образ зустрічаємо в «Аркадії» (1598) Ф. Сіднея. Використовує його Шекспір і в «Бурі». *Ескулап* — латинська форма імені бога-лікаря Асклепія, сина Аполлона і Короніди, дочки флегійського царя Флегія. Асклепій не лише виліковував хворих, а й оживляв померлих.

С. 129. *Оце моя Маріна — Я так назвав її, бо народилась Вона у морі...* — *Маріна* давньоримського походження; «маріна» (латин.) — означає «морська».

С. 130. *Убір весталки надягну й ніколи Вже втіхи не зазнаю.* — *Весталка* (Гестія) — богиня домашнього вогнища та вогню. Жриці богині Гестії зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість.

С. 131. *Венерина голубка біла...* — Схожий поетичний образ зустрічаємо в трагедії «Ромео і Джульєтта». Див. монолог Ромео («Вона ж між них — голубка між галками», I, 5).

С. 133. *Я життя для мене — буря невагомна...* — Сталий мотив бурі, як порушення внутрішньої та зовнішньої гармонії в житті людини, набуває особливого поширення в творчості Шекспіра XVII ст. («Король Лір», «Перікл», «Буря»).

С. 135. *Ці лобурі — Вальдесові пірати.* — Педро де Вальдес — один з адміралів іспанської Непереможної Армади (1588). Шекспір запозичив це ім'я для свого персонажа-пірата. Своєрідне відображення тогочасного загострення іспано-англійських відносин, до чого спричинилась конкуренція Англії та Іспанії в морській торгівлі. *Мітілена* — місто на острові Лесбос.

С. 138. *Бубоньє* — ім'я героя походить від французького слова, яке означає венеричну хворобу.

С. 139. *...грім так не будить сонних вугрів...* — За часів Шекспіра вважали, що вугри під час грози залишають свої норі в багвинні.

С. 141. *Ти — гарпія, о жінко...* — *Гарпія* (ант. міф.) — крилате чудовисько з жіночою головою. Переносно: люта, сварлива жінка.

С. 142. *Я Фетидину хрещеницю...* — В давньогрецькій міфології Фетіда — богиня моря. Народжену на кораблі Маріну можна назвати її хрещеницею.

С. 143. *...вона б і з нього пуританина зробила.* — Жартівливі натяки на релігійну обмеженість та фанатизм пуритан — традиційний мотив в творчості Шекспіра («Дванадцята ніч», «Кінець діло хвалить», «Зимова казка» тощо).

С. 149. *А голка... З природою змагаючись, гаптує Бруньки...* — Наслідувати природу для мислителів Відродження означало виявляти розумність і красу ества. Це — одне з провідних тверджень епохи. Особливо яскраво відтворене в трактатах Леонардо да Вінчі.

С. 152. *Маріна співає.* — Пісню Маріни подає Л. Туайн і (з невеликими відхиленнями) Уїлкінс.

С. 154. *Ти ж бо — мов подоба Терпіння...* — В поетичному арсеналі Шекспіра статуя майже завжди є символом нерухомості і скорботи.

С. 157. *Це музика небесних сфер! Маріно, Прислухайся!* — За уявленнями давніх філософів кожен планету нібито оточено кільцем (її сферою). Коли планети обертаються, лунає гармонійна музика сфер. Цей образ зустрічається у «Венеціанському купці», «Дванадцятій ночі» тощо. *Діано, о богине срібнолука!* — Діана в римській міфології богиня місяця. З цього її дефініція: «срібляста» як місячне сяйво.

С. 161. *Нехай зорею він на небі стане!* — За уявленнями давніх греків та римлян, боги інколи перетворюють своїх улюбленців після їх смерті в зірки. Зірками стали, наприклад, дочки титана Атланта Плеяди, Персей та Андромеда тощо.

Лікар і астролог Саймон Форман, записуючи в щоденнику свої враження від постановки «Зимової казки» на сцені «Глобуса» (15 травня 1611 р.), додає, що він був також на виставі «Цимбеліна», не вказуючи дати спектаклю. Інших відомостей про ранні постановки «Цимбеліна» не збереглось. За стялем п'єса близька до «Перікла», «Зимової казки» та «Бурі». Вплив «Цимбеліна» відчувається в драмі Бомонта і Флетчера «Філастр», створений приблизно в 1610—1611 рр. На основі цих нечисленних даних п'єса датується 1609—1610 рр. «Цимбелін» був опублікований in folio 1623 р. за театральним його варіантом. Текст дійшов до нас у поганому стані. Чимало місць п'єси залишають враження незавершеності, що дозволяє деяким шекспірознавцям вважати текст «Цимбеліна» швидше начерком, ніж остаточною його версією. Викликає сумнів щодо приналежності Шекспіру сцени «видіння Постума» (V, 4), що нагадує вставку для придворного спектаклю, написану іншим автором.

На «Цимбеліні» помітні пізні впливи. Матеріал для історичної рамки був запозичений драматургом у «Хроніці Англії, Шотландії та Ірландії» Р. Голіншеда, в якій є відомості про правління у стародавній Британії короля Кунобеліна (Цимбеліна). Історія Імогени й Постума, фольклорна за своїм походженням, запозичена у Боккаччо («Декамерон», день другий, оповідка 9). З книгою італійського новеліста Шекспір міг ознайомитись або в оригіналі, або з французькою її версією, створеною Антуаном Масоном. Слід згадати також інші розробки цієї теми, які могли бути використані Шекспіром. Серед них — німецька версія XV ст. «Історія чотирьох купців», видана англійською мовою під назвою «Фредерік із Ієннена» (1520 і 1560 рр.). У «Цимбеліні» є низка деталей, відсутніх у «Декамероні», але які зустрічаються в німецькому варіанті теми доброчесної дружини. Могли бути використані й деякі французькі романні версії сюжету.

Аналіз окремих деталей фабули значно збільшує можливість зіставлень. Так, поневір'яння Імогени, яка вирушила на пошуки Постума, нагадують пригоди Ермінії з «Визволеного Єрусалима» Т. Тассо (пісні VII і XIX). Лінія начебто смертельного напою, який готує лиха мачуха, зустрічається в «Золотому ослі» Апулея (X, 1—12). Істотні сюжетні збіги є також між «Цимбеліном» та іншими англійськими драматичними творами кінця XVI — поч. XVII ст. Треба згадати, наприклад, дуже популярну в той час п'єсу «Сер Кліомон і сер Кламід» (опубл. 1599 р.), «Надзвичайні триумфи Кохання і Фортуни» (опубл. 1589 р.) та багато інших.

Ще давнішою є фольклорна традиція, співзвучна центральним конфліктам «Цимбеліна». Досить згадати численні казки про лиху мачуху та добру пасербицю, про удавану смерть героїні, про жіночу вірність і т. ін. Фольклорні за своєю суттю образи лихої королеви та її сина Клотена прямих літературних аналогів не мають.

У художній структурі «Цимбеліна» вільно співіснують різноманітні жанрові елементи. Комедія, історична хроніка, трагічна історія, пастораль, казка — таке коло жанрових впливів, що визначають своєрідність п'єси. З проблемою визна-

чення жанру «Цимбеліна» зіткнулися вже упорядники Folio 1623 р. Хемінг і Кондел, котрі вагались, до якого ж розряду шекспірівських п'єс віднести історію Імогени й Постума. Зрештою п'єса, отримавши назву «Трагедія Цимбеліна», була включена до розділу трагедій.

Дискусія про жанрову природу останніх п'єс Шекспіра тривала і в наступні століття. Цікавлять ці твори і шекспірознавців ХХ ст. Проте тлумачення їх специфіки, як і раніше, досить суперечливі. Прибічники біографічного підходу (кін. ХІХ — поч. ХХ ст.) сприймають п'єси останнього періоду як пряме відображення світовідчуття самого Шекспіра, який наприкінці творчого шляху нібито тяжів до примирення з дійсністю, що було зумовлене розчаруванням і втомою. Прибічники алгорико-символічної школи пропонують вбачати у «Періклі», «Цимбеліні», «Зимовій казці» та «Бурі» алегоричні, міфологічні або символічні структури, заперечуючи конкретно-історичний підхід до їх вивчення.

До аналізу п'єс останнього періоду дедалі активніше звертаються і радянські вчені (праці О. Анікста, Р. Самаріна, М. Морозова, Й. Рацького та ін.). Було вироблено основні критерії наукового підходу до вивчення цих творів. Фінальні п'єси Шекспіра слід розглядати як самостійний етап творчості драматурга, відмовившись від їх постійного зіставлення з «великими трагедіями». У жанровому відношенні ці твори визначаються як трагікомедії чи романтичні драми.

Сам Шекспір назви трагікомедія не застосовував. Проте жанр цей був досить популярний у шекспірівській Англії. Проникає трагікомедія і на сцену «Глоубуса», постійним драматургом якого стає молодший сучасник Шекспіра Джон Флетчер. Сценічна діяльність Дж. Флетчера та його постійного співавтора Ф. Бомонта спричинилася до утвердження в репертуарі театру жанру «трагедії із щасливим кінцем» (трагікомедії). До речі, сам Флетчер дає визначення цього жанру в передмові до «Вірної пастушки» (1608). Відповідає специфіці трагікомедії і «Цимбелін», дія якого сповнена трагізму аж до щасливої розв'язки, що являє собою відновлення морального порядку.

Сюжет п'єси досить складний. У «Цимбеліні» кілька ліній дії, центральною з яких є історія Імогени й Постума, котра, в свою чергу, розпадається на ряд самостійних фрагментів. Другою за своїм значенням є історія синів Цимбеліна Арвірага та Гвідерія, вкрадених у ранньому дитинстві Беларієм. Події відбуваються в умовно-історичних обставинах боротьби стародавніх британців з римськими легіонерами, очолюваними вигаданим полководцем Каєм Луцієм.

Простір у «Цимбеліні» більше сконцентрований, ніж у «Періклі». Місце дії п'єси — в основному стародавня Британія. Але й тут вражає дивовижна різноманітність картин: сцени в королівському палаці змінюються епізодами, що відбуваються серед диких скель Уельсу, і т. ін. Навіть звуковий ритм п'єси контрастний. Так, наприклад, після ідилічної тиші лісових сцен лунає шум битви. Як і в усіх п'єсах останнього періоду, Шекспір у «Цимбеліні» прагне до особливо яскравої мальовничості зображення. Якімо не просто розповідає про інтер'єр спальні Імогени, а любовно змальовує кожен вражаючий своєю розкішшю та витонченістю предмет, що знаходиться тут. Опис надзвичайно правдоподібний, але це особливий реалізм казки.

Єдина казкова тональність пронизує всю дію «Цимбеліна». Мабуть, саме в цій п'єсі найбільше фольклорних ремінісценцій. Не випадково історія Імогени нагадує казку про Білосніжку: пасербиця рятується від лихого мачухи, знаходить притулок у лісі, прийнявши отруйне зілля, поринає в сон, що нагадує смерть, і т. ін. Постійне вторгнення казкових мотивів до сюжету трагікомедії пояснюється надзавданням п'єси — віднайти гармонію в умовах нового співвідношення добра і зла.

Гуманізм в Англії на межі XVI—XVII ст. опинився в стані кризи. Англійська дійсність явно не вкладалась у рамки гуманістичного світогляду. В цих умовах дедалі більше відчувається необхідність переосмислення історичного досвіду, визначення сталих орієнтирів у ворожій колишнім ідеалам та ілюзіям реальності. Новим втіленням ідеального стає сфера морального. Випробуванню піддавалася здатність людини витримати всі злигодні, зберігти віру в добро і справедливість. Ішлося, проте, не про стоїчну пасивність, а про активне втручання в життя. І тут співзвучною новим художнім шуканням виявилася саме фольклорна традиція з її незмінно активним началом, полярним розмежуванням добра і зла.

Основну увагу Шекспіра в «Цимбеліні» привертає природа людини. У п'єсі два етичні полюси: абсолютне зло (королева) й абсолютне добро (принци). Лише ці персонажі не відступають від своєї природи і тому не знають вагань. Принци, щоправда, втілюють швидше можливість добра, перебуваючи поки що в штучно ізольованому світі. Інші герої більшою чи меншою мірою припускаються помилок. Саме вони цікаві драматургові. Цимбелін засумнівався у чесності благородного Беларія. А підступний королеві він цілком довіряє. Постум повірив брехні Якимо і відштовхнув двотливу Імогену. Навіть сама Імогена мало не втратила віри в любов Постума. Усі ці помилки однотипні. Їх основа — зайва довірливість персонажів, не здатних відрізнити справжнє від фальшивого.

Мотив нетотожності суті та її зовнішнього прояву лунав і в ранніх творах Шекспіра, наприклад, у «Венеціанському купцеві» (історія скриньки) чи в комедії «Багато галасу з нічого» (лінія Геро). Проте лише в «Цимбеліні» ця тема набирає такої інтенсивності. Розрізнити добро і зло стає дедалі складніше. Для цього потрібні особлива людська стійкість і мужність. Цими якостями повною мірою наділена Імогена, що і робить її центральною героїнею трагікомедії.

Імогена близька численним героїням попередніх шекспірівських творів. Подібно до Гермії («Сон літньої ночі») та Джульетти («Ромео і Джульєтта») вона нехтує батьківською заборобою, подібно до Розалінди («Як вам це сподобається») та Віоли («Дванадцята ніч») в чоловічому одязі сміливо вирушає на зустріч своїй долі і т. ін. Проте обставини, в яких доводиться діяти героїні, вже інші. Адже навіть Джульєтта боролася за своє почуття в світі, який неухильно йшов до оновлення. У «Цимбеліні» поступальність розвитку втрачена. Палац правителя стародавньої Британії — казковий аналог Ельсінору з його фальшю, неправдою і лицемірством.

Розпадається у п'єсі й традиційний дует закоханих. Постум на самому початку дії залишає Британію, а потім навіть переходить у табір ворогів героїні. Ближче всього ця сюжетна ситуація до історії Гелени і Бертрама («Кінець діло

хвалить»). В обох п'єсах присутній мотив соціальної нерівності молодих персонажів, у їхніх стосунках нема гармонії, ініціатива у розв'язанні конфлікту належить героїні. Проте на боці Гелени, яка прагнула завоювати любов Бертрама, була підтримка короля і матері героя. Імогена діє в цілковитій самотності. Інша в неї і мета: не завоювати (традиційний мотив ренесансної комедії), а зберегти почуття Постума. Зло набирає дедалі більш наступального характеру, намагаючись вторгнутися навіть у внутрішній світ героїв (сумніви Імогени й Постума в ширості одне одного). Нові випробування вимагають насамперед стійкості й вірності, не випадково Імогена, переодягнена в костюм юнака, прибирає собі ім'я Фіделе («вірний»).

Допомагають героїні лише юні принци, в хатині яких вона знаходить притулок. Епізоди, що відбуваються в лісах Уельсу, мають нове забарвлення. Усе тут дихає спокоєм і умиротворенням єднання з природою. Вихованці Беларія добрі й ширі. Тут немає зла (антитеза — палац Цимбеліна), але немає і справжнього життя. Недаремно так тужать за людьми Гвідерій та Арвіраг. Сумну ідилію самотності приймає лише розчарований і стомлений поневіряннями Беларій.

Під кінець п'єси події пришвидшуються, активність героїв зростає. Символічною є сцена битви, головними дійовими особами якої виступають Постум і принци. Саме в цьому епізоді молоді герої витримують випробування дією. Зберігає вірність своєму почуттю й Імогена. Поневіряння героїв завершилися, надходить час щасливої розв'язки. Зло покарано: переможений Гвідерієм Клотен, умирає королева. Добро торжествує: щасливі Імогена й Постум, знайшов втрачених синів Цимбелін.

У фіналі трагікомедії сили добра перемагають. Лінія розвитку подій скерована в майбутнє, але почуття впевненості в остаточній перемозі добра все-таки не виникає. Позначається це і на художній структурі п'єси. Напружена динамічність сцени битви змінюється нерівним ритмом останніх епізодів. Довгі монологи героїв повторюють сюжет, сповільнює дію і феєрична поява Юпітера в сцені сну Постума.

До казкових сюжетів Шекспір звертався і раніше. Досить згадати веселу й пустотливу казковість «Сну літньої ночі» з його святковим буянням літньої природи. «Цимбелін» — сумна казка, в якій переважає весняна тональність (час дії п'єси — весна). Природа починає пробуджуватись після довгої зими. Намітилась лише перспектива перелому. Складний і суперечливий плин життя триває.

У 1896 р. п'єса була поставлена Генрі Ірвінгом на сцені «Ліцеуму». Роль Імогени виконувала талановита англійська актриса Еллен Террі, роль Арвірага — майбутній реформатор англійського театру Едвард Гордон Крег. У 1923 р. «Цимбеліна» зіграла трупа Баррі Джексона, одного з найвизначніших режисерів свого часу, засновника Бірмінгемського репертуарного театру.

Російською мовою п'єса перекладалась неодноразово. До тексту «Цимбеліна» звертались А. Бородин, Н. Шульгін, А. Тамбовський, В. Шершеневич та ін.

Українською мовою п'єса перекладена вперше.

С. 164. *Дійові особи.*—Серед імен персонажів є не лише давньо-римські, а й сучасні італійські імена (Луцій, Постум — Філаріо, Якімо).

С. 166. *Ні в кому так щасливо не єднались У зовнішності й суті — досконалість.*—Один з постулатів раннього Відродження. Гармонія повинна лягти в основу людської особистості, позначеної поєднанням зовнішньої і внутрішньої досконалості. Це твердження вже не типово для пізніх творів драматурга, де частіше зустрічається розлад між зовнішністю та суттю. *Касібелан.*—За «Хронікою» Голіншеда, дядько Цимбеліна — король Британії. *Тенанцій* — батько Цимбеліна, брат Касібелана. *Леонат (латин.).*—Популярний у XVI ст. словник Робертуса пояснює походження цього імені: «Леонатами» називалися «доблесні мужі, єдинокровні за материнською лінією з Александром Македонським». *...у пажі Бере собі...*—анахронізм у тексті: пажів за часів Стародавнього Риму не було.

С. 168. *Хоч би вмочала ти перо у жовч.*—За часів Шекспіра в чорнило додавали трохи тваринної жовчі.

С. 170. *...чому Я не пастушка проста? Чом мій Постум — Не син сусіда-чабана!*—Мотиви оспівування гармонійного існування на лоні природи присутні майже в усіх творах останнього періоду творчості драматурга (наприклад, у «Зимовій казці»).

С. 182. *Аби не битись, Як ті парф'яни, на бігу чи зразу Не бігти відсіля.*—*Парф'яни* — племена, які в давнину жили на південно-західних від Каспійського моря землях. Під час бою парф'яни нібито пускалися бігти навтіки, а потім раптово зупинялись і закидали ворога стрілами.

С. 187. *Галлія* — історична область Європи, до якої входила територія сучасної Північної Італії, Франції, Люксембургу, Бельгії, частини Нідерландів і Швейцарії. Галлію з VI ст. до н. е. населяли кельти, яких римляни називали галлами (звідки й назва — «Галлія»).

С. 190. *Тарквіній Пишний* — останній з напівлегендарних царів Риму (VI ст. до н. е.). У тексті мова йде, власне, про його сина Секста. За легендою, Секст згвалтував Лукрецію, дружину знатного римлянина Публія Коллатіна. Самогубство Лукреції призвело до народного повстання проти влади Тарквінія та вигнання Тарквінія і Секста з Риму. Цей сюжет використано в поемі Шекспіра «Лукреція». *Цітерея* (Цітера, Кіферея, латин.) — одне з імен Венери (Афродіти). Походить від назви острова Кіфера, де стояв храм богині.

С. 191. *...вузол Той Гордіїв твердий.*—*Гордіїв* — легендарний цар Фрігії. Був звичайним хліборобом. Коли на ярмо його волів сів орел, віщунка провістила Гордію царську корону. Він справді став царем, а славетне ярмо, зав'язане складним вузлом, поставив у храмі. Вважали, що той, хто розпутає його, стане володарем Азії. Славетний «Гордіїв вузол» нарешті розрубав мечем Александр Македонський. Звідси вираз: «розрубати Гордіїв вузол», тобто вирішити запутану справу з допомогою сили.

Назва книги, яку читає Імогена («Повість про Філомелу і Терея»), має в тексті особливе значення: вона нібито провіщає майбутній злочин Якімо.

С. 193. *Кай Луцій* — персонаж, створений уявою Шекспіра.

С. 197. *Юлій Цезар Гай* (102 або 100 до н. е.— 15.III.44 до н. е.) — державний і політичний діяч Стародавнього Риму, полководець. З 44 до н. е.— довічний диктатор і цензор. В 58—51 рр. до н. е., будучи проконсулом провінції Цізальпійської, а потім Нарбонської Галлії, Юлій Цезар підкорив Римові всю Заальпійську Галлію. Британію Юлій Цезар завоював у 55—54 рр. до н. е.

С. 199. *Цариця Клеопатра з пишним почтом Стрічає римського войовника...*— Мається на увазі зустріч цариці Єгипту Клеопатри й римського полководця Марка Антонія, що її зображено в п'єсі Шекспіра «Антоній і Клеопатра». Антоній Марк (бл. 83 — 30 до н. е.) — римський політичний діяч і полководець, з 44 р. до н. е.— консул *Клеопатра VII* (60 до н. е.— 30 до н. е.) — остання цариця Єгипту (з 51 до н. е.) з династії Птолемеїв. Підтримувала Марка Антонія в його боротьбі проти Октавіана.

С. 200. *...неначе василіск, Мене злим оком пропікає!* — Міфологічне чудовисько з тілом змії й золотою короною на голові. За давніми уявленнями, василіск нібито міг убивати своїм поглядом.

С. 202. *...що й старий Сатурн би розпалився, Узрівши...*— *Сатурн* — давньоіталійський бог сівби та землеробства. Згодом культ Сатурна ототожнюється з культом Крона. Сатурн стає втіленням вічності. За тогочасними астрологічними уявленнями, люди, народжені під знаком Сатурна, вважалися меланхолічними, позбавленими емоційності. Саме в цьому значенні і згадує Сатурна Постум.

С. 204. *...та не про нас Хвалився потім, що «прийшов, побачив і переміг.»*— За Плутархом, так Юлій Цезар сповістив римський Сенат про свою блискучу перемогу над понтийським царем Фарнаком при Зелі в 47 р. до н. е. Светоній в біографії Цезаря розповідає, що ці слова було написано на дошці, яку несли до Рима під час тріумфального повернення Цезаря. *Звитягу Британці святкували в граді Луда...*— Давня назва Лондона. «В «Хроніці» Голіншеда розповідається про те, як британський король Луд, батько Тенанція і Касібелана, надзвичайно уподобав собі місто Troynovant. Згодом воно було перейменоване на «Місто Луда».

С. 205. *Мульмутій.*— За Голіншедом, Мульмутій, син короля Корнуела Клотона, був «першим з королів Британії, якого увінчали золотою короною». *...наш Август Кесар...*— *Август* (до 44 р. до н. е.— Гай Октавій, з 44 р. до н. е.— Юлій Цезар Октавіан, з 27 р. до н. е.— Гай Юлій Цезар Октавіан Август — римський імператор (23.IX.63 до н. е.— 19.VIII.14 н. е.). Племінник Юлія Цезаря, який усиновив його й оголосив у заповіті своїм спадкоємцем. У 27 р. до н. е. дістав від Сенату титул Августа («священного»). Август, який помер в 14 р. н. е., не міг бути супротивником Цимбеліна, що царював у Британії трохи пізніше. *Дав титул лицарський; у нього я Всі молоді літа служив.*—

Анахронізм у тексті. У Стародавньому Римі не існувало ритуалу посвячення в лицарі. *Паннонія повстала, Далмати піднялись...*— Неточність у тексті. Повстання проти римського панування в Паннонії та Далмації вибухнуло за часів Цимбелінового батька, Тенанція. *Паннонія*—одна з південнодунайських областей Римської імперії. Жителі Паннонії були за походженням іллірійцями. Перші відомості про Паннонію знаходимо в документах часів імператора Августа, який, ще будучи тріумвіром, підкорив цей край владі Риму. *Далмація*—історична область в Югославії. В давнину її населяли племена іллірійців (у тому числі далматів). З I ст. н. е. Далмація—римська провінція. Племена далматів та паннонійців повстали проти влади Риму, але після тривалої боротьби були підкорені, причому Паннонія остаточно перетворилась на римську провінцію (9 р. до н. е.).

С. 207. *Камбрія*—давня назва краю у західній частині Британії. Приблизно відповідає сучасному Уельсу.

С. 212. *Підлий наклеп—То вістря, небезпечніше за меч...*—Мотив підступного наклепу, що руйнує щастя героїв, є в багатьох творах Шекспіра («Багато галасу з нічого», «Отелло», «Зимова казка» тощо). *Через Енея Брехливого не стали вірити чесним...*—Мається на увазі давньоримський міф про любов троянця Енея й карфагенської цариці Дідони. Еней, скорившись волі богів, зрікається свого кохання й залишає Дідону. Цей сюжет відтворено в «Енеїді» Вергілія. *Фальшивий плач Сінона осквернив Дитячі чисті сльози...*—Сінон—герой післягомерівських оповідей, родич (або син) Одиссея. Саме Сінон порадив троянцям вкрити до міста троянського коня, що призвело до загибелі Трої.

С. 217. *Северн*—річка в Південно-Західній Англії.

С. 227. *Ласка й злоба, Зерно й полова—то усе Природа...*—Відгомін популярного в епоху Відродження філософського погляду на природу як першоджерело кругообігу вічного оновлення. Схожі твердження зустрічаємо в монолозі Лоренцо («Ромео і Джульєтта», II, 2).

С. 230. *Із нього й сам Геракл Не натрусив би мозку ні на гріш...*—Натяк на те, що Геракл (гр. міф.) у двобої завдавав своєму супротивникові нищівних ударів палицею по голові.

С. 233. *Прилетить вільшанка І принесе у дзьобуку свій жаль...*—За давніми народними уявленнями, лісові птахи прикрашали листям та квітами могили людей, що загинули в безлюдній місцевості.

С. 234. *Коли вже тіло мертве, то дарма Чиє воно—Аякса чи Терсіта.*—Аякс—герой давньогрецької епічної поеми «Іліада» Гомера, уславлений своєю силою та несамовитою мужністю. Терсіт—в «Іліаді» Гомера грецький воїн, балакучий, злобливий та бридкий.

С. 236. *Гераклів стан... Меркурієві ноги... і рамена Могутні, мов у Марса... Де ж лице Юпітерове?...*—Героя давньогрецьких міфів Геракла, уславленого своєю силою, найчастіше зображували у вигляді могутнього, кремезного чоловіка з мускулястими руками. Атрибутом бога торгівлі Меркурія (рим. міф.)

були крилаті сандалі, які давали йому змогу надзвичайно швидко пересуватися. Давньоримського бога війни Марса звичайно змальовували молодим сильним воїном, який спочиває після битви. З допомогою низки міфологічних порівнянь Імогена намагається змалювати зовнішню довершеність Постума, за тіло якого вона приймає обезголовлений труп Клотена. *Хай прокльони, Що їх на греків вилила безумна Гекуба...*— *Гекуба*— в давньогрецькій міфології дружина троянського царя Пріама, мати Гектора, Паріса та ін. Під час Троянської війни Гекуба втратила майже всіх своїх дітей. За однією з версій міфа, після загибелі Трої та смерті дітей Гекуба збожеволіла.

С. 237. *Орла ширококрилого явили. Той птах Юпітерів...*— Орла вважали священним птахом Юпітера (Зевса). За його льотом жерці нібито провіщали волю божества. Зевса навіть зображували з орлом біля трону.

С. 248. *О, будь ласкавим, Громовержцю...*— *Громовержець*— стало прізвисько Зевса (Юпітера).

С. 250. *...тіні Підземелля кволи! Для вас луги в Елізіумі є...*— *Підземелля*— мається на увазі Ереб (гр. міф.)— царство довічного мороку. *Елізіум*— у грецькій міфології країна казкового блаженства, пристановище доблесних душ.

С. 251. *Тюремник*— схожий образ є в п'есі Шекспіра «Міра за міру».

С. 258. *Мінерва* (Афіна)— богиня мудрості, покровителька наук та ремесла.

С. 259. *Карбункул з Фебової колісниці...*— Аполлона (*Феба*), бога світла в давньогрецькій міфології, зображували на вогненній колісниці з сонячним німбом над головою.

ЗИМОВА КАЗКА

Час написання п'єси— 1610—1611 рр. Відомо, що дозвіл на постановку «Зимової казки» було підписано королівським цензором Джорджем Баком, який зайняв цю посаду в жовтні 1610 р. 15 травня 1611 р. п'єсу побачив на сцені «Глобуса» астролог Саймон Форман, який ретельно занотував свої враження від спектаклю в щоденнику. В листопаді того самого року «Зимова казка» виконувалась при дворі, про що свідчить запис у книзі палацових розваг. Уперше надрукована in folio 1623 р. за писарською копією Р. Крейна, який зробив чистовий варіант рукопису Шекспіра.

Дослідники вважають, що сюжетним першоджерелом «Зимової казки» є роман Р. Гріна «Пандосто, або Торжество часу» (1588), перевиданий 1595 р. під назвою «Дораст і Фавнія». Роман користувався великою популярністю і неодноразово перевидавався (1592, 1595, 1607, 1614 та були інші численні видання в XVII ст.). Як роман Гріна, так і п'єса Шекспіра пов'язані з поширеною в той

час літературною традицією, зокрема з авантюрним романом пізньої античності. Так, в історії Дораста і Фавнії (у Шекспіра Флорізелі і Утрата) шекспірознавці вбачають сюжетні паралелі з «Дафнісом і Хлоєю» Лонга, «Ефіопікою» Геліодора та ін. З «Пандосто» не пов'язана, однак, сцена «оживлення» Герміони, в якій знаходять віддалений відгук на міф про Пігмаліона або на трагедію Евріпіда «Альцеста».

Назва п'єси пояснюється словами маленького принца Мамілія: «Сумні казки найкращі для зими». Проте, хоч слово «казка» навіть винесене в заголовок, фольклорний елемент тут значно слабший, ніж у «Цимбеліні». В художній структурі п'єси переважають пасторально-новелістичні мотиви. Є в «Зимовій казці» й фарсові епізоди, фрагменти маски.

Дві основні сюжетні лінії в п'єсі (Леонта і Герміони; Флорізелі і Утрати) об'єднані філософською думкою про поступальний рух часу, який випробовує усіх, несучи і радість, і горе. Людина залежить від часу, але вона ж наділена здатністю і впливати на його рух, пришвидшуючи або уповільнюючи події. Саме поступальний рух часу вселяє надію на можливість оновлення перемоги добра над злом.

Загальна настроєність оповіді в «Зимовій казці» оптимістичніша, ніж у попередніх трагікомедіях. Серед персонажів п'єси немає жодного традиційного антагоніста-лиходія (Антіох — у «Періклі», королева — в «Цимбеліні»), чия зла воля примушувала б час плинути назад, прирікаючи героїв на численні нещастя. У порушенні гармонії буття тепер винні насамперед персонажі, які сліпо йдуть за голосом своїх пристрастей, нівечую власну людську природу. Етичні проблеми, таким чином, знову опиняються в центрі уваги драматурга.

Особливо цікавий образ Леонта. Багато що зближує героя і з Антіохом, і з Цимбеліном. Як і вони, Леонт — король-тиран, король-деспот. Проте, на відміну від Антіоха, Леонт не є персоніфікацією наділеної владою безкарної порочності. Активність, несхитна переконаність у своїй правоті відрізняють героя і від Цимбеліна, котрий є тільки співучасником зла, яке чинить королева. Сценічна роль короля Сіцилії інша — показати згубність людської зіпсутості. Давня тема ревнощів у «Зимовій казці» розв'язується по-новому. Почуття, яке раптово охопило героя, аж ніяк не впливає на його світосприйняття. Усі зміни в характері персонажа винесено за межі сценічного часу. Із розмови Леонта й Поліксена на початку п'єси глядач може лише здогадуватися про пасторальний світ дитинства героя. Перетворення Леонта на свавільного і жорстокого тирана відбулося задовго перед розв'язкою конфлікту. Первісна природність буття давно ним втрачена. Тому невинна спроба Герміони воскресити вже не існуюче минуле і спричиняє лютий спалах ревнощів Леонта.

Особливо привертає увагу драматурга самий психологічний стан героя як прояв ущербності його внутрішнього світу. Мотивування вчинків Леонта не розроблене, характер персонажа умисно спрощений. Зате найменші нюанси переходів від надії до відчаю, від сумнівів до гіркої переконаності, що Герміона нібито зраджує його, передані на диво реалістично. Зникло колишнє захоплення гармонійністю людської особистості. Ренесансний антропоцентризм усе частіше змінюється у мистецтві XVII ст. усвідомленням внутрішньої конфліктності харак-

теру людини, що породжує прагнення вивчити самий механізм людських пристрасей.

Леонт, ставши джерелом зла, вносить дисонанс у навколишню дійсність: несправедливо осуджено Герміону, гине Антігон, вірний Камілло залишає Сіцилію. Символічною є смерть маленького Мамілія. Це — злочин проти поступального руху часу, персоніфікацією якого традиційно виступають юні шекспірівські герої. І природа помщається Леонту самотністю, запізнілим каяттям. Проте перемога зла в «Зимовій казці» навіть тимчасово не здається абсолютною. Сваволі короля чинить опір смілива Поліна, яка нагадує Емілію в фінальних епізодах «Отелло». Герміоні несміло намагається допомогти Антігон. Співчують королеві Клеомен і Діон. У жодній із пізніх п'єс Шекспіра немає такої кількості образів, що свідчать про добре начало людського ества.

Втіленням ренесансної віри в єдність внутрішньої і зовнішньої досконалості людської особистості є у п'єсі образ Герміони. Своєю величною красою і розумом героїня нагадує Порцію з «Венеціанського купця». Але вона позбавлена активності юної венеціанки, її веселого життєлюбства. Досконалість Герміони нагадує застиглу красу античних скульптур, які вражають живим теплом, але все-таки лишуються статуями. Ренесансний ідеал набирає статичного характеру, очуднюється, викликаючи почуття ностальгії за зникаючою красою. Мотив перетворення Герміони в «статую», а потім у фіналі «оживлення» її підготовані, таким чином, усім розвитком сюжету.

Сумовита тональність сцен у палаці Леонта контрастує з пасторальним настроєм епізодів, пов'язаних із змалюванням сільської ідилії в другій половині п'єси (IV, V). Жанр пасторалі вже давно утвердився в ренесансній Англії. Звертались до нього Е. Спенсер («Пастуший календар», 1579), Ф. Сідні («Аркадія», 1590), Р. Грін («Менафон», 1589), Т. Лодж («Розалінда», 1590) і багато інших. Елементи пасторалі наявні і в комедіях Шекспіра. Усе ж саме в «Зимовій казці» правила жанру дотримані драматургом найпослідовніше. На сцені з'являється із співом і танцями натовп пастухів та пастушок, лунають їхні кумедно-простодушні репліки, які ще більше підсилюють загальні веселощі. Навіть поява волоцюги Автоліка хоч і надає подіям характеру побутової достовірності, а проте не руйнує ілюзії ідилії.

Включення в структуру п'єси мотивів пасторалі пояснюється прагненням драматурга створити відповідне тло «природної гармонії» кохання принца Флорізеля й Утрати. А фабулу пасторалі й складала історія почуттів героїв, їхня індивідуальна доля, виведена за межі реального, а тому дисгармонійного світу. Тема природи звучала майже в усіх ранніх комедіях Шекспіра («Марні зусилля кохання», «Два веронці», «Сон літньої ночі», «Як вам це сподобається» та ін.). Тепер вона набула самодостатнього значення. У природі герої знаходять ту точку опори, яка втрачена людським суспільством. Пастораль стає єдиною можливим втіленням ідилічних, а за суттю своєю «природних» людських стосунків.

Кохання принца Флорізеля й Утрати — основний позитивний полюс дії «Зимової казки». Сповнене гармонії почуття молодих героїв своєю «природністю» контрастує із згубними пристрасями Леонта і Поліксена. Особливо близька до навколишнього поетичного світу Утрата, символічна її перша поява перед гля-

дачами. Юна героїня роздає учасникам сільського свята букети квітів, немовби відтворюючи красу і щедрість животворної природи.

Шекспір не робить з Утрати буколічної пастушки. Юна принцеса, вихована в селянській хатині, розумом і почуттям власної гідності перевищує наївних селянок. Невірно було б, проте, бачити в цьому компроміс драматурга, який пояснює достоїнства героїні її королівським походженням. Утрата цілком не належить ні світові двору, ні сільській пасторалі. Значення цього образу набагато ширше. В ньому з новою силою відродилась ренесансна віра в самоцінність людської особистості. Природне оточення сприяє вільному розвитку вроджених достоїнств героїні, чия індивідуальність формується поза штучною атмосферою палацу. Розкріпачене людське єство сповнене гармонії, активного тяжіння до добра.

Особливо яскраво природність Утрати виявляється в її діалозі з Поліксом. Король Богемії умовляє героїню не нехтувати гвоздиками лише через те, що вони — наслідок втручання людини в життя природи. Розвиваючи свою думку, Поліксен приходить до виправдання шлюбів між представниками різних станів, красномовно доводячи єдність усього сущого в природі. Але для нього це тільки теорія. Коли Флорізелъ хоче взяти такий шлюб, Поліксен сповнюється люттям не менш руйнівною, ніж ревності Леонта.

Утрата заперечує аргументи Поліксена, який чваниться своїм благородством. Сама природа, часткою якої відчуває себе героїня, не приймає штучних відносин, вигаданих людьми. Сонце однаково світить над халупою і над палацом. У жодній із п'єс Шекспіра немає такої кількості образів, які підкреслювали б зв'язок героїв з природою. Утрата раз у раз асоціюється з квітами, її очі — вода, а Флорізелъ — місяць, що дивиться у воду, та ін. Подібні порівняння будуються не тільки на поетичній лексиці, але й на суто побутових реаліях. Утрата — це «королева сиру та вершків». Прагне до природної гармонії із світом і юний принц. Флорізелъ не знає, що Утрата рівна йому за народженням. І проте він певен, що, відмовившись від шлюбу з дочкою пастуха, порушить закон природи.

Закохані герої ранніх комедій Шекспіра існували в умовах гармонійного навколишнього світу. Флорізелъ і Утрата покликані внести елементи майбутнього в позбавлене цілісності сучасне. Тема гармонії поєднується у п'єсі з темою безперервності й спадкоємності життя. У «Зимовій казці» співіснують герої трьох поколінь. До старшого — казково-патріархального — належить старий 80-річний пастух. Середнє покоління — це Леонт, Поліксен, Герміона. Саме вони роблять найбільше помилок. Їхня сфера — недосконале сучасне. До третього покоління належать юні закохані, чий образ пов'язаний з лінією майбутнього. Усі ці часові шари не існують у п'єсі ізольовано. Конфлікти одного покоління розв'язуються при допомозі наступного.

Час у «Зимовій казці» постає перед глядачем не у своїй стихійно-руйнівній, а в природно-творчій функції. Ревності Леонта порушили його звичний плив. І герой виявився приреченим на позачасову самотність. Гине Мамілій, вигнано Утрату. Майбутнє покинуло палац правителя Сіцилії. Проте помилки героїв — частина розвитку й зросту самого Часу. З поверненням Утрати його хід віднов-

люється. Символічним втіленням цього стає оживлення «статуї» Герміони. Трагічні конфлікти відійшли в минуле, на зміну їм можуть прийти нові. Безперервне хвилювання людського життя триває.

До постановки «Зимової казки» зверталися режисери найрізноманітнішої художньої орієнтації. У 50-х рр. XIX ст. п'єса була поставлена Ч. Кіном у «Театрі принцеси». Спектакль було витримано в стилі «натуралістичного археологізму». Сцени в Сіцилії, наприклад, відтворювали стародавні Сіракузи з фонтаном Арезузи і храмом Мінерви. У 1906 р. «Зимову казку» поставив Г. Бірбом-Трі на сцені «Театру її величності». Вистава вражала вікторіанською помпезністю. У 1912—1914 рр. «Зимова казка» була поставлена в театрі «Савой» режисером Харлі Гренвіллом-Баркером у дусі художніх експериментів того часу.

Ставили п'єсу російські дореволюційні та радянські театри. У 1887 р. до «Зимової казки» звернувся Малий театр. Роль Леонта виконав О. Ленський, Поліксена — К. Рибakov, Полін — Г. Федотова. Особливою удачею постановки стало виконання ролі Герміони М. Єрмоловой. Це був один із найбільш вдалих шекспірівських спектаклів Малого театру.

У 1958 р. «Зимову казку» було поставлено на сцені МХАТу режисером М. Кедровим. У ролі Герміони виступила Л. Пушкарьова, Леонта зіграв М. Болдунан.

Український глядач зміг ознайомитися з п'єсою у виконанні акторського колективу театру М. Соловцова (кін. XIX — поч. XX ст.).

«Зимова казка» чотири рази була перекладена російською мовою в дореволюційні часи: М. Кетчером (прозовий перекл.), А. Соколовським, К. Случевським та П. Каншиним. За радянського часу з'явився переклад Т. Щепкіної-Куперник. Пісні із «Зимової казки» перекладав С. Маршак.

ПРИМІТКИ ДО «ЗИМОВОЇ КАЗКИ»

С. 269. *Дійові особи.*— В п'єсі поєднано грецькі (Леонт, Поліксен, Герміона), латинські (Мамілій), італійські (Поліна) імена з пасторальними (Мопса, Доркас).

С. 271. *...дев'ятикратно Дворога зірка в небі відмінилась...*— Певно, мається на увазі місяць. *...дев'ятикратно...*— тобто минуло дев'ять місяців.

С. 275. *Мав би ти чоло Моє похмуре, з гулями...*— Натяк на «роги» — символ подружньої зради.

С. 276. *Мій друже, як підсунуть блискітки Неждано замість злата, візьмеш їх?* — Сталий вираз. Тут означає: «Чи дозволиш обдурити себе?»

С. 285. *...хай моє ім'я З'єднається з ім'ям того, хто зрадив Спасителя!* — Тобто Іуди Іскаріота, який, за біблійною легендою, зрадив Ісуса Христа. *Безсилі б ви лишилися, як той, Хто б морю намагався боронити Коритись місяцю.*— За давніми науковими уявленнями, з рухом місяця узгоджуються морські припливи й відпливи.

С. 287. *Ні, не тому, що в вас чорніші брови, Хоч кажуть, ніби деяким жінкам Вони пасують...*— Чорне волосся та брови не відповідали ренесансним уявленням про жіночу вроду. Ідеалом жіночої краси в елізаветинській Англії було світле волосся і біла шкіра (див. сонети 130, 131, 132).

С. 290. *Напевно, скоїлося щось у небі, І панування лютої планети... маю я перечекати.*— За астрономічними уявленнями давніх часів, планети мають вплив на долю людини, визначають її характер, зумовлюють вчинки.

С. 292. *...священні Дельфи...*— давньогрецький релігійний центр у Фокіді, де коло підніжжя гори Парнас стояв храм бога Аполлона (збудований у середині IX ст. до н. е.). Відомий своїм оракулом (Дельфійський оракул), в якому Аполлонова жриця Піфія нібито провіщала волю божества.

С. 300. *Я не боюсь: тут еретик не той, Хто гине у вогні, а хто вогонь Розпалює.*— Свідчення віротерпимості Шекспіра. У тексті, певно, натяк на спалювання протестантів під час недовгого владарювання Марії Тюдор (1553—1558), так звані «Смітфілдські вогні». Проте багаття, на яких спалювали відьом, були характерні для правління Якова I (1603—1625). *Хай Юпітер дасть Ій душу — провідницю до добра.*— Образ породжений християнською міфологією. Король Яків I, за часів владарювання якого було створено п'єсу, особливим едиктом заборонив промовляти в театрі слово «бог», яке найчастіше замінювали ім'ям давньогрецького бога Юпітера.

С. 304. *Сцена 2.*— Суд над Герміоною відтворює судову процедуру в тогочасній Англії.

С. 307. *Мій батько був колись царем Русі.*— Інтерес до російських реалій виявляють майже всі письменники, сучасники Шекспіра (Сідней, Неш, Голіншед, Флетчер), що пояснюється поживавленням дипломатичних і торговельних контактів між Росією і Англією на зламі XVI—XVII ст. У творчості драматурга ця тема вперше з'являється в комедії «Марні зусилля кохання». Російські реалії зустрічаються також у «Мірі за міру» тощо.

С. 312. *Богемія, Пустельне узбережжя.*— Одна з численних географічних невідповідностей Шекспіра. В італійських комедіях, наприклад, над морем розташовані Рим, Верона тощо. *Богемія* — з 1526 р. офіційна назва Чехії, що перебувала в складі Габсбурзької імперії. Цю географічну назву Шекспір запозичив у Р. Гріна («Пандосто»).

С. 314. *Входить блазень.*— За блазня тут селянський хлопець-простак, який збагачує п'єсу дотепним народним гумором. На сцені блазень з'являвся здебільшого в червонувато-брунатній куртці селянина. Схожий, наприклад, на Довбешку з комедії «Марні зусилля кохання».

С. 315. *...щоб не втратити свого щастя, треба язика за зубами тримати.*— За давніми народними уявленнями, розповіді про дарунки фей означало накликати на себе лихо. *Входить Час у ролі Хору.*— У театрі часів Шекспіра роль Хору виконував один з акторів трупи, одягнутий у чорний плащ.

Алегорична фігура Часу з'являлась на сцені найчастіше у вигляді старого з пісочним годинником та косою.

С. 316. *Вже п'ятнадцять років...*— Непослідовність у тексті. Тільки що (сц. I) Хор сповістив, що минуло шістнадцять років.

С. 318. *Флоризель* — ім'я Флоризель походить від латинського кореня «flog» — «квітка», «квітучий». *Батько назвав мене Автоліком.*— Ім'я героя промовисте. *Автолік* — у грецькій міфології син бога Гермеса і Хіони, дід Одисея. Від Гермеса Автолік успадкував хист шахрайства й уславився як вправний злодій. Злодій, на ймення Автолік, згадується в «Метаморфозах» Овідія. Опію деяких пригод, героєм яких є Автолік, Шекспір запозичив з книги Гріна «Друга й остання частина шахрайства» (1592). *Він, як і я сам, народився під знаком Меркурія.*— В словах Автоліка відбилися старовинні уявлення, що планети мають вплив на вдачу людей. Так, під знаком Меркурія нібито народжуються гендлярі та шахраї. Автолік розповідає про себе майже так, як це робив Порок у старих п'єсах.

С. 319. *Треба буде прихопити шафрану...*— Англійська побутова реалія в тексті. Блазень перелічує прянощі, що користувались особливим попитом в Англії часів Шекспіра. *Ой лишенько, навіщо я на світ народився?*— Епізод пограбування блазня Автоліком пародіює біблійну притчу про доброго самаритянина.

С. 321. *Флора* — італійська богиня квітів та юності. Флору зображували у вигляді вродливої дівчини з квітами в руках. Один з найпопулярніших сюжетів у мистецтві Відродження.

С. 322. *Юпітер став биком, ревів, як бик, Нептун зеленочубий цалом став І мекав; Аполлон в плащі вогненнім, Бог золотий, став бідним селянином...*— Всі ці міфологічні сюжети запозичені з «Метаморфоз» давньоримського поета Овідія (кн. VI). *Юпітер* (Зевс) у вигляді білого бика викрав дочку фінікійського царя Агенора Європу. Європа сіла жартома на його спину, бик кинувся в море й перевіз царівну на острів Крит. *Нептун* (Посейдон) здобув Бісальтиду, дочку фракійського володаря Бісальта у вигляді барана (а не цапа). *Аполлон* у постаті пастуха ввів в оману Іссу, дочку Макарея, міфічного володаря Лесбосу.

С. 323—324. *Розмарин і руту Візьміть, панове...*— *Розмарин* — символ вірного кохання, який дарували на спомин. Про розмарин згадує Офелія в «Гамлеті» (IV, 5), символічне значення його назви обіграє годувальниця в «Ромео і Джульєтті» (III, 2) тощо. *Рута* — символ милосердя.

С. 324. *Таж строкатість їхня, Як кажуть люди, йде не від природи Великої, а більше від мистецтва.*— В діалозі про гвоздику Утрата протиставляє природність сільського існування штучності двірського життя.

С. 325. *Прозерпіно! Якби я мала квіти ті, що ти, Напугана, зринула з колісниць Плутона!*— Мається на увазі античний міф про викрадення Прозерпіни (Персефони), дочки богині родючості та землеробства Церери (Де-

метри) богом підземного світу Плутон (Аїдом). Коли з'явився на своїй колісничці Плутон, Прозерпіна збирала весняні квіти — нарциси. Цей сюжет використано в «Метаморфозах» Овідія. *Примулу біду, Що помирав, шлюбу не діждавшись, Міцних обіймів Феба не зазнавши...* — Тобто примула відвітає навесні, не зазнавши тепла літнього сонця. *Феб* (гр. міф.) — друге наймення бога світла Аполлона.

С. 325—326. *Я ж Неначе граю роль у пасторалі, Яку показують на трійцю.* — В ритуал зелених свят за часів Шекспіра входили постановки пасторалей. Згадку про це знаходимо також у «Двох веронцях» (IV, 4). *Пастораль* — невеликий твір на ідилічний сюжет, в якому прикрашено малюється безтурботне сільське життя на лоні природи, а дійовими особами виступають пастухи й пастушки. Вони віддаються коханням, грають на сопілках чи ріжках, танцюють.

С. 330. *...про рибину, що з'явилась над берегом...* — За часів Шекспіра лубочні видання балад користувались надзвичайним попитом. Серед них була й балада під назвою «Дійсна та дивовижна оповідь про те, як жадлива рибина, напівжінка, з'явилася з глибини морської».

С. 331. *(Йде за ними, співаючи).* — До цієї пісні збереглась музика, яку було написано в другій половині XVII ст. *...вони перевдяглися в зарослих шерстю хлопців, назвалися «затирами»...* Перекручування значень слів або заміна одного слова іншим — традиційний комедійний засіб у п'єсах Шекспіра (див. Кизил та Дрючок в «Багато галасу з нічого», дозорець Лікоть у «Мірі за міру» тощо). В тексті перекручено слово «сатир». Традиція виконувати танок сатирів під час свят була розповсюджена ще за часів середньовіччя. *Сатири* (гр. міф.) — лісові напівлюди, напівцапи. Вони блукають у лісах, співають і танцюють. Входять сатири й до почту бога виноробства Вакха (Діоніса).

С. 333. *Заждїть, юначе...* — Церемонію єднання рук при свідках розглядали як офіційні заручини. Тому Поліксен поспішає перепинити Флорізелю й Утрату, доки вони не подали одне одному руки.

С. 343. *...що цю дитину вам підкинули феї...* — За давніми уявленнями, феї нібито підмінювали в колысках новонароджених. Такий підкидьок фей згадується у «Сні літньої ночі» (II, I). Див. також монолог Меркуціо про Королеву Меб («Ромео і Джульєтта», I, 4).

С. 344. *Хіба ж не по-двірському виглядає це вбрання?* — Певна непослідовність у тексті. Автолік щойно помінявся одягом з Флорізелем, який був у вбранні пастуха.

С. 345. *Це значний вельможа, присягаюся вам: ви ж бачили, як він длубається в зубах.* — Користування зубочисткою було за часів Шекспіра ознакою аристократизму. Зубочистки були французькою модою, яка нещодавно з'явилася в Англії. Ними іноді навіть прикрашали головні убори. *Всі його родичі...* — Слова Автоліка, який жахає пастуха неймовірними карами за те, що він хотів «стягти наш трон у хлів», пародіюють гнів Поліксена.

С. 349. *Великий Александр*.— Мається на увазі Александр Македонський Великий (356 до н. е.— 323 до н. е.) — цар Македонії, один з найвидатніших полководців і державних діячів стародавнього світу.

С. 353. *...з Лівії вона*.— За давніми географічними уявленнями, Лівія — усе північне узбережжя Африки, на захід від Єгипту. В наш час Лівія — держава в Північній Африці. *Смал* — ім'я, вигадане Шекспіром.

С. 356. *За якусь годину сталося стільки див, що й сам баладник не втиснув би їх у свою баладу*.— За часів Шекспіра балади були джерелом новин. У баладах розповідалося про все надзвичайне, що сталося останнім часом. Прикрашені неймовірними подробицями, баладні розповіді користувались великим попитом. *Ви прогавили видовище...*— Розповідь дворянина має пародійний характер. Її побудовано на контрасті між радісною схвильованістю героя та штучною, навіть манірною, прозою його монолога.

С. 358. *Джуліо Романо* (1492 або 1499—1546) — італійський живописець та архітектор, учень славетного Рафаеля. Ім'я Джуліо Романо було досить відоме в Англії. Як вважають, декілька його різьблень є в Королівській галереї. Не існує, проте, ніяких згадок про скульптурні витвори Дж. Романо. Це єдиний художник, ім'я якого згадує Шекспір у своїх творах.

С. 364. *Ти чула, я дізналась від Поліни: Надію дав Оракул, що жива ти!* — Неточність. Герміона була присутня, коли оголосили вирок оракула.

БУРЯ

Більшість дослідників вважають, що «Буря» була написана 1612 р. У травні 1613 р. «Бурю» було поставлено в придворному театрі з нагоди святкування шлюбу дочки Якова I принцеси Єлизавети і фальцграфа Фрідріха. Уперше надрукована in folio 1623 р.

«Буря» не має єдиного сюжетного першоджерела, хоч у п'єсі й використано окремі мотиви, що зустрічаються в сучасній драматургові літературі. Найближча до сюжетної ситуації «Бурі» п'єса німецького автора Якуба Айрера «Прекрасна Сідея» (написана в кінці XVI — на поч. XVII ст.) та іспанський текст Антоніо де Еслави «Зимові вечори» (опубл. в 1609—1610 рр.). В обох творах — герой маг і чародій, шлюб молодих закоханих сприяє примиренню батьків і т. ін. Крім того, у німецькій п'єсі є образи, що нагадують Арієля і Калібана, а в А. де Еслави вирішальну роль у сюжеті відіграє буря. Дослідниками доведено, проте, що жоден із цих текстів не міг бути безпосередньо використаний Шекспіром. Мабуть, існувало якесь спільне для всіх цих творів джерело, згодом втрачене.

Певне відображення в сюжеті «Бурі» дістали й реальні події. У 1609 р. англійська ескадра під командуванням адмірала Джорджа Сомерса, що пливла

у Віргінію, зазнала катастрофи біля Бермудських островів. Команда флагмана провела на Бермудах більше як 9 місяців. Звіти про це плавання були написані Р. Річем та С. Джорданом («Новини з Віргінії» та «Відкриття Бермудів») і опубліковані в жовтні 1610 р.

Ін folio 1623 р. «Буря» відкриває розділ комедій. До цього спричинилася, певно, назва п'єси. Шекспірівські трагедії озаглавлені іменем протагоніста. У комедіях перевага віддається загальножанровим, гумористично-умовним назвам. Тому, певно, «Цимбелін» після довгих вагань був віднесений Хемінгом та Коңделом до трагедій, а «Буря» опинилась у розділі комедій.

Жанрова структура п'єси надзвичайно складна. У ній чимало комедійних елементів, що тяжіють до буфонади та фарсу. Драматург знову звертається в «Бурі» до створення «низового тла» подій (пародійно-фарсове повторення теми «боротьби за владу» на рівні блазенських персонажів). Передісторія Просперо нагадує сюжети шекспірівських трагедій (напр., лінію Едгара та Едмунда в «Королі Лірі»). Використано в п'єсі також елементи маски й антимаски, пасторалі, що постійно присутні в шекспірівських п'єсах останнього періоду.

«Буря» вінчає собою створення синтетичного жанру трагікомедії («трагедії з щасливим кінцем»). У п'єсі знову сходяться характерні мотиви останніх творів драматурга, які, проте, зазнають у «Бурі» кардинальних змін. Так, у «Періклі» вперше виник узагальнено-художній образ всесвіту, охопленого стихійним рухом. П'єса передавала почуття нетривкості, породжене крахом традиційної системи ренесансного світосприйняття. Її герой переходив від одного випробування до іншого, марно намагаючись віднайти сталість в умовах незрозумілої для нього реальності. У «Цимбеліні» рух сповільнився, зник мотив морських мандрів. У «Зимовій казці» всесвіт постав уже не в просторовій — швидка зміна держав і міст, — а в часовій площині. Посилилась лінія активної протидії злу, намічена раніше образами Маріни («Перікл») та Імогени («Цимбелін»).

У «Бурі» рух остаточно згасає. Вражаюча своїм динамізмом сцена загибелі корабля відбувається за межами чарівного острова Просперо. Тепер акценти змінюються. Раніше волі розбурханої стихії були підвладні позитивні герої (Перікл, Таїса та ін.). Тепер дії бурі, яка втратила свою первісно-стихійну природу, зазнають персонажі, що втілюють у п'єсі лихе начало. Рух набрав цілеспрямованості. Сама стихія допомагає Просперо проводити грандіозний експеримент над людським єством.

Наділивши Просперо всевладдям, драматург виключив можливість втручання в розвиток подій Випадку, який у попередніх трагікомедіях символізував злигодні буття. Прагнення до стабільності позначилось і на драматичній структурі п'єси. Її дія гранично спрощена, побічна інтрига відсутня. Всі події відбуваються в одному місці, неподалік від оселі Просперо, і тривають лише кілька годин. Концентрація часу і простору, проте, не пов'язана з впливом поезії класицизму, що набував певної популярності в Англії початку XVII ст. Шекспір значно ближчий до ранньобарокових форм мистецтва, з його тяжінням до складних експериментів над людською природою.

Саме цьому завданню і підпорядкована вся художня система п'єси. З елементів розколотої реальності Шекспір створює нову художню дійсність, в якій

не повинно бути місця несподіваному, випадковому. Драматург намагається створити на сцені оптимальні умови для вивчення людського ества. Джерелом фантазії драматурга, як і раніше, залишається саме життя. Герої «Бурі» не просто алегоричні постаті, позбавлені внутрішньої багатомірності. Саме складність природи людини примушує Шекспіра відмовитися від зовнішньої правдоподібності, з допомогою умовності надати конфлікту рельєфніших обрисів. «Буря» — це ще один варіант притчі про життя, зіграної на підмостках, яка закликає глядача не до співучасті, а до роздумів.

Острів Просперо ідеальний, але не ідилічний. Сам мотив островів трактується в п'єсі по-новому. У «Періклі», наприклад, переміщення героя з одного острова на інший посилювали почуття повторюваності. Царство Просперо — неповторне і тому відокремлене водною стихією від позбавленого гармонії світу. Підкреслюючи винятковість того світу, в якому живуть герої, Шекспір не перетворює його в пасторальну ідилію. «Пасторальною моделлю людського суспільства» був Арденський ліс («Як вам це сподобається»), світлим тонами були забарвлені епізоди в лісистому Уельсі («Цимбелін») і селянській Богемії («Зимов казка»). Радісне світовідчуття юних героїв ніби осявало й світ, що їх оточував. У «Бурі» кохання Фердинанда і Міранди відіграє другорядну роль. Основну увагу приділено вже не випробуванню природного людського почуття, а протиприродній порочності людського ества. Саме негативні персонажі й потрапляють у трагікомедії в умови пасторалі, яка одразу ж втрачає колишню гармонійність.

Пасторальні мотиви у п'єсі поєднуються з мотивами утопічними. Особливо відчутно це в епізоді зі старим чесним радником Гонзало. Монолог Гонзало здавна порівнюють з міркуваннями Монтеня про життя канибалів. Віра в природну доброчесність дикунів стає однією з ілюзій XVII ст. Про вроджену доброчесність природної людини, яка не знає грошей і породженої ними соціальної нерівності, розповідають у своїх щоденниках мореплавці. У довгих міркуваннях Гонзало є, проте, фраза, яка одразу ж повертає глядача до англійської дійсності. В утопічній державі не буде «обгороджування» земель. «Золотий вік» Гонзало, таким чином, антитеза конкретній реальності Англії. Прекраснодушні мрії старого філософа, однак, нездійсненні. Тільки-но виникнувши, утопічні образи монологу змінюються картинами загальної пасторальної ідилії на лоні всеблагої природи. Міркування Гонзало наївні й безпорадні. Весь епізод пройнятий іронією. Віра раннього Ренесансу в одвічну досконалість людської природи давно зникла, знищена реальними суперечностями часу. Свої плани відродження людства Гонзало викладає Антонію та Себастьяну, які глузують з його слів. Гола бура земля безлюдного острова здається йому вкритою світлою зеленню і т. ін. Виникає комічний ефект невідповідності, в якому чимало й трагічних нот.

Запереченням ілюзій Гонзало стають картини, пов'язані з життям чарівного острова, де могли б знайти своє втілення мрії про природну гармонію. Проте царство Просперо не є втіленням мрії художника про майбутнє людства. Це лише тимчасовий притулок героя, який вирішив вивчити, а коли це можливо, то й виправити людську природу. Ніщо тут не породжує почуття умиротворення: ні сувора природа острова, ні складні стосунки його жителів. Ніхто з героїв —

винятком є Міранда, але її образ пов'язаний з майбутнім, а не з теперішнім — цілковито не вільний. Мусить підкорятися волі Просперо Аріель, який мріє знову возз'єднатися з природою. Проклинає свою залежність жажливий Каліббан, Усвідомлює хисткість створеного ним світу сам маг і чарівник.

Протагоністом трагікомедії є Просперо, чие особливе місце в образній системі п'єси підкреслюється роллю героя в розвитку дії. Просперо — в центрі усіх сюжетних ліній. Його сценічна функція нагадує дії ляльковика, який приводить в рух своїх артистів-маріонеток. У Просперо чимало попередників і в фольклорній, і в літературній традиціях. Віддалена спорідненість пов'язує героя з фокусниками і чародіями народного вертепу, які вражали уяву середньовічного глядача. Ставши літературним персонажем, цей образ втратив своє фарсове звучання, у ньому стали проявлятися навіть трагічні мотиви. Дії мага спрямовані тепер проти недосконалості навколишньої дійсності («Фауст» К. Марло).

Можна також провести немало паралелей між Просперо і героями попередніх п'єс самого Шекспіра. Особливо багата з цього погляду передісторія володаря чарівного острова. Подібно до героїв «Короля Ліра», Просперо став свідком руйнування зв'язків між людьми. Вигнаний підступним братом Антоніо, він пережив «трагедію довір'я» («Отелло», «Король Лір») і всепоглинаюче розчарування Тімона («Тімон Афінівський») в природі людини. Однак трагедійним героєм Просперо не стає. Лінія розвитку образу починається після набуття героєм трагічного досвіду. Протагоніст трагедій, який ішов від ілюзій до безрадінного прозріння, а потім до осмислення нової реальності, виконав свою функцію. Магові й чарівникові Просперо значно ближчі інші персонажі, які раніше відігравали допоміжну роль у п'єсах Шекспіра. Це — брат Лоренцо з «Ромео і Джульєтти», Церімон із «Перікла», Корнелій з «Цимбеліна». Усі ці персонажі намагалися при допомозі науки і своїх знань активно впливати на недосконалості світу.

Пристрасна віра в людський розум, збагачений знанням, особливо характерна для світогляду XVII ст., віку раціоналізму. Людська природа, яка уявлялась гуманістам гармонійною, постала перед мислителями нового часу в своїй антагоністичній суверенності. Людське ество стало ареною боротьби двох взаємовиключаючих начал: власне людського і тваринного. Перемогти низьке начало в людині здатний лише розум, озброєний знаннями. Героєм, який втілює у собі силу людського творчого розуму, і є Просперо. Цікаве порівняння героя з персонажами ранньої комедії Шекспіра «Марні зусилля кохання». Просперо в юності, як і молоді наваррці, цілком присвятив себе вивченню наук і був покараний за втрату інтересу до реальної дійсності. На цьому подібність не вичерпується. Юні придворні, відповідно до уявлень Ренесансу, досягли багатоманітності життя, яку не досягнути знанням. Просперо наука дала можливість не тільки скласти правильний уявлення про дійсність, а й впливати на неї.

Наука дала героєві владу над силами природи, над самим часом, закони якого він досягнув. Його волі покійні прудкий, як думка, Аріель і потворний Каліббан. При всій зовнішній антагоністичності цих образів вони невіддільні один від одного. Природа постає перед нами в двох своїх іпостасях: творча (Аріель) і стихійно-руйнівна (Каліббан). Аріель — з роду ельфів, світлих духів

природи. Предками Калібана були сатири і фавни. Стихія Аріеля — рух, Калібана — неподоланість.

Взаємини людини і природи змінилися. У ранніх творах Шекспіра одухотворена стихія виступала як усеблага сила, що пробуджувала добрі, а отже, і природні почуття («Сон літньої ночі»). З ослабленням ренесансного антропоцентризму людина починає по-новому відчувати свою залежність від природи, яка тепер для неї втілює як добре, так і лихе начала. У двоїстості природи знаходить вона пояснення власної недосконалості. Зазнає змін і таке поняття, як свобода, що раніше здавалося природним. Про звільнення від влади Просперо мріє Аріель. Для нього свобода — це повернення до колишньої єдності з рідною стихією, злиття з красою і поезією. Мрія Аріеля нездійсненна доти, поки в світі панує зло. Адже Аріель не був вільний і до зустрічі з Просперо. Сама перетворююча функція природи несумісна з бездіяльністю, і герой змушений користися наказами Просперо.

По-іншому розуміє свободу Калібан. На відміну від безтілесного Аріеля, він більш антропоморфний. Образ персонажа віднесений драматургом до низового ряду п'єси. На блазеньському рівні близькі до нього Трінкуло і Стефано, котрі сприймають свободу як посідання багатства і влади. На вищому рівні їхні думки поділяють Антоніо і Себастьян. Калібан — утілення лихого ества природи, тваринного начала в натурі людини. Просперо ненавидить у Калібані його бездуховність, несприйнятливість до добра. У деформованій подобі чудовиська постанала в усій своїй пародійній потворності сама суть шекспірівських антагоністів, які бачили сенс людського існування в егоїстичному задоволенні своїх пристрасей.

Син чаклунки Сікоракси — персонаж фарсовий. Але це не клоун у звичному розумінні, який звеселяє публіку своїми жартами. Причиною сміху тут стають метаморфози потворного. Смішний, але й неприємний вигляд героя-чудовиська. Комічним є зовнішній прояв бунту Калібана проти влади Просперо. А мотивації вчинків героя сміху не викликають. Стихійне поривання до свободи у Калібана — це шалений бунт руйнівного начала в людській природі, повсталого проти розуму. Просперо може лише приборкати Калібана, але не змінити його. Провідна колізія п'єси — випробування людської природи — програється на гротескно-фарсовому рівні.

Уже на самому початку «експерименту» Просперо драматург підкреслює умовно-театральний характер дії (пантоміма, елементи лялькового спектаклю і т. ін.). Виникає кілька сюжетних ліній, кожна з яких по-своєму відбиває основний конфлікт п'єси, розкриваючи суперечливість самого життєвого процесу. Неоднозначні й прагнення Просперо. Чарівник хоче пробудити в персонажах-антагоністах людськість, а не покарати їх. У той же час знання людської природи позбавляє Просперо впевненості у щасливому завершенні випробування. Іронічна тональність забарвлює дію. У комедійному ключі показано «виправлення Антоніо», позбавлені патетики епізоди «магічного кола».

Драматизм становища Просперо породжений тим, що герой позбавлений ілюзій. Переосмисленню піддається багато колишніх ідеалів: природа, музика. Світ

природи безсилий пробудити у понівеченій душі людини втрачену гармонію. Лише Гонзало, та й то в напівкомічній формі, реагує на природну обстановку. Антитеза — палац — природа — втрачає свою абсолютність. Тільки чари Просперо запобігають убивству короля Неаполітанського. Не наділена всесильністю і музика. В душі Калібана, який поринув у сон, звуки музики тільки посилюють жаждою багатства. Повного переродження людини не відбувається. Однак Просперо не приходить до заперечення людської природи. В тривожному сум'ятті, що охопило неаполітанський двір,— можливість майбутнього прозріння.

Лінія розвитку, як і у всіх трагікомедіях Шекспіра, прямує в майбутнє. Позитивним полюсом дії стають юні Фердінанд і Міранда, наділені природною шляхетністю молодих героїв трагікомедій Шекспіра (Маріна, Арвіраг і Гвідерій, Утрата). Та все ж і лірична лінія сюжету не залишається незмінною. Функцію Фердінанда і Міранди в розвитку дії п'єси зведено до мінімуму. Само почуття героїв стає частиною експерименту Просперо. І однак кохання Фердінанда й Міранди витримує випробування. Людська особистість лишається осередком вічних гуманних цінностей.

Фінал п'єси осяяний світлими образами вранішньої зорі і пробудження, що символізують вихід із недосконалої дійсності в майбуття. Експеримент Просперо підтвердив складність і суперечливість людського ества. Боротьба за перемогу людяності належить майбутньому. Зламавши свій чарівний жезл, Просперо знову повертається до людей.

«Буря» належить до числа найпопулярніших творів Шекспіра. Надзвичайно багата її сценічна історія. В епоху Реставрації п'єса йшла в переробці Дж. Драйдена та У. Девенанта (постановка 1670 р.). Великий актор Д. Гаррік повернувся до автентичного тексту в постановці 1757 р. В кінці XVIII ст. «Буря» була поставлена в передромантичному дусі, декорації до спектаклю створив художник Лутербург (постановка 1777 р.). Звертається до шекспірівської трагікомедії майстер англійського вікторіанського театру Г. Бірбом-Трі, який перетворив п'єсу на ефектне видовище. За цим спектаклем у 1905 р. ним же був знятий фільм, ролі в якому виконали актори Королівського театру в Лондоні. «Буря» стала одним із кращих спектаклів У. Поула, який поставив п'єсу (1897) в стилі максимально наближеному до елизаветинської епохи. У 1940 р. «Буря» йде в театрі Олд-Вік у постановці Маріуса Горінга та Джорджа Девайна. Ролі виконували популярні актори Дж. Гілгуд (Просперо), Алек Гінес (Фердінанд), Джессіка Тенді (Міранда) та ін. У 1957 р. п'єсу ставить трупа Шекспірівського меморіального театру (Стретфорд). Роль Просперо в спектаклі виконав відомий актор Майкл Редгрейв.

Особлива роль музики в п'єсі спричинилась до численних її музичних обробок. Популярний автор «масок» Метью Локк у 1673 р. пише свій варіант «Бурі», який він назвав «англійською оперою». Компонував музику до обробки п'єси відомий англійський композитор Генрі Перселл. Музичні інтерпретації «Бурі» мали місце у XVIII—XIX ст. Французький композитор А. Тома створює 1889 р. балет «Буря». Драматичну фантазію на тему «Бурі» написав Г. Берліоз. Симфонічну фантазію створив П. І. Чайковський.

Російською мовою «Бурю» перекладали П. Каншин, М. Кетчер, А. Соколовський, М. Сатін, М. Гамазов (прозою), С. Юр'єв, Т. Щепкіна-Куперник та ін. Українською мовою п'єса була перекладена поетом М. Бажаном і включена до тритомного видання творів В. Шекспіра 1964 р.

ПРИМІТКИ ДО «БУРІ»

С. 368. *СЦЕНА I* (на палубі).— Сцена на палубі повинна була передати страхіття бурі, що погрожує розбити корабель об скелясте узбережжя острова. Англійський глядач, добре обізнаний з морською справою, сприймав усі деталі цієї сцени як надзвичайно правдиві. Не заважала цьому й відсутність декорацій.

С. 369. *Допровадь же його, любя доле, до шибениці!*— Натяк на англійське прислів'я: «Хто має бути повішеним, той не потоне».

С. 370. *Входять Просперо і Міранда.*— *Просперо* (іт.) — означає «щасливий». *Міранда* (іт.) — означає «чудесна», «гідна подиву».

С. 373. *Ти слухаєш?*— Звертання Просперо повинне було зробити монолог більш динамічним, усунути монотонність оповіді героя.

С. 376. *Я бачу У цім веління віщих зір; я мушу Іх впливові піддати власну долю...*— За астрологічними уявленнями давніх часів, планети мають безпосередній вплив на долю людей. *Аріель* — біблійне ім'я (Ісайя, XXIX, 4). В книзі Гейвуда «Ієрархія благословених ангелів» так звуть одного з ангелів, що панує над водами. Можливо, Шекспір використав це ім'я за його співзвуччя з італійським «*agia*» — «повітря».

С. 377. *Куди й Юпітеровим блискавкам...*— Як володар неба, Юпітер (рим. міф.) панує над небесними стихіями, орудує блискавками. *Рев і тріск* Так оточив хороброго Нептуна, Аж він здригнувся у своїх безоднях І затремтів в його руці тризуб.— Поетичний образ, що відтворює розбурхану морську стихію. Володаря морів *Нептуна* (ант. міф.) зображували статечним, сповненим мужності. Його традиційний атрибут — *тризуб*, за помахом якого здійснюються або вщухають бурі. *Бермудські острови* — архіпелаг коралових островів, розташований в Атлантичному океані, в районі, де часто бувають бурі. Небезпечні для мореплавців Бермуди вважались за часів Шекспіра «місцем, де чимало чудовиськ та злих духів». У тексті географічна помилка: ніби перетинаючи Середземне море, флот неаполітанського короля припливає до побережжя Америки.

С. 378. *І ще ми двічі перекинем склянки,*— *До шостої ми впорати мусим...*— Вистави за часів Шекспіра розпочинались звичайно о другій годині дня й закінчувались о шостій вечора. *Сікоракса*.— Існує декілька концепцій щодо значення цього імені. Так, деякі дослідники вважають, що ім'я Сікоракса походить від грецького слова *Psychoagaghia*, що означає «агонія» або «мучителька душ». За іншими здогадами — це змінена форма міфологічної чарівниці Цір-

цеї. Існує також припущення, що ім'я складається з грецьких слів «свиня» і «крук».

С. 379. *Відьму За злочини і за жажливі чари з Алжіру вигнали.*— Певно, натяк на історію чарівниці, яка, за легендою, врятувала 1541 р. Алжір від війська Карла V. Буря, до якої спричинились її чари, нібито розкидала по морю королівську флотилію.

С. 380. *Зроби це так, щоб я тебе побачив, Для інших невидимим будь.*— В театрі часів Шекспіра існував спеціальний костюм для виконання ролі невидимки. Про це згадує, наприклад, у своєму щоденнику театральний директор Генслоу (1598). *Калібан.*— Вважають, що це анаграма слова «каннібал», яким іспанські мореплавці називали жителів Карибських островів. Завдяки книгам про морські мандрівки, це слово було досить поширене в Англії. За іншим здогадом, ім'я походить від циганського «caliban» — «чорнота».

С. 381. *Бодай би та отруйлива роса, Яку моя матусенька збирала...*— Згідно з забобонами того часу — одне з відьомських чаклунств. Про це розповідається, наприклад, у трактаті «Про властивість речей» (1582). Там же — про шкідливість південно-західного вітру. Фрагмент нагадує також епізод з «Метаморфоз» Овідія, в якому йдеться про чаклунства Медеї. *Жуки, і жаби, а кажани їй!*— За середньовічними забобонами жаби, жуки та кажани допомагали відьмам у їхніх чаклунствах.

С. 382. *...ти-бо заробив Ще тяжчої покари, ніж тюрма.* У folio 1623 р. ця репліка належить Міранді. *Сетебос.*— За Іденом, автором книжки про кругосвітню подорож Магеллана «Історія мандрівки в Західну і Східну Індії» (1577), це ім'я «головного диявола» патагонців.

С. 384. *Міланський герцог окупі з милим сином.*— Певно, недогляд автора: це єдина згадка про сина міланського герцога, яка є в тексті.

С. 385. *Але події надто швидко йдуть, Їх труднощами трохи пригальмую, Бо він, здобувши легко перемогу, Її не цінуватиме.*— Тема випробування кохання провідна в ранніх комедіях Шекспіра, наприклад, у «Сні літньої ночі».

С. 390. *Дідона* — легендарна засновниця Карфагена. Про трагічне кохання Дідони та Енея розповідається в IV пісні «Енеїди» Вергілія. До образу карфагенської царіци звертались попередники Шекспіра Чосер і Гауер. Особливої популярності серед англійської публіки часів Шекспіра легенда про Дідону та Енея здобуває завдяки п'єсі К. Марло «Дідона, королева Карфагена». *Язик у нього — як чудодійна арфа. Він споруджує ним мури і будівлі.*— Натяк на давньогрецький міф про фіванських Діоскурів, братів-близнюків Амфіона і Зета. Амфіон так чудово грав на кіфарі, що, коли брати вирішили збудувати навколо Фів оборонний мур, каміння само складалося під звуки чарівної музики.

С. 392. *В мій державі я завів би лад...*— Міркування Гонзало про ідеальне суспільство є прямим відбитком розділу з книги Монтеня «Досвід» («Про каннібалів», кн. I, розд. 30). У 1603 р. Джон Флоріо переклав книгу

Монтеня англійською мовою. В Британському музеї в Лондоні зберігається примірник цього перекладу, який, як вважають, належав Шекспірові. ...*мі обгороджених земель*...— В Англії XVI ст. капіталістичний прогрес супроводжувався посиленням експлуатації та зубожінням народних мас. Відбувався процес так званого «обгороджування»: великі землевласники зганяли селян з землі й перетворювали її на пасовиська для овець.

С. 394. *Ми його б стягли та й пішли б поночі на птахів полювати.*— За часів Шекспіра на птахів полювали також уночі при світлі смолоскипів.

С. 400. *Трінкуло.*— Ім'я героя походить від німецького дієслова «trinken» — «пити» або французького «triquer» — «цокатись». Трінкуло є повторенням традиційного образу блазня-базіки з комедій Шекспіра (напр., *Лаваш з комедії «Кінець діло хвалить»*). *Якби я був зараз в Англії,— а я там бував колись,— і мав би малюнок цієї рибици, то певен — не було б роззяви, який не дав би срібняка, щоб подивитись на неї.*— Натяк на пристрасть тогочасних англійців до незвичайних видовищ, особливо заморських див, які показували цікавим за гроші. ...*щоб глянути на мертвого індіанця.*— Певно, натяк на конкретні події. Першого індіанця привіз до Англії в 1577 р. Фробішер. Тубілець помер у Брістолі, і цікаві змогли оглянути лише його труп.

С. 401. *Я тобі дам таке, що враз заговориш, котику.*— Натяк на англійське прислів'я: «Від хорошої випивки і кіт заговорить».

С. 402. *Я піду від нього геть — у мене нема довгої ложки.*— Натяк на давнє англійське прислів'я: «Хочеш їсти з дияволом, запасайся довгою ложкою». Це прислів'я Шекспір використовує також в «Комедії помилок» (IV, 3). В англійських середньовічних виставах-мораліте алегорична фігура Порока з'являлась на сцені з довгою ложкою. *Бери, цілуй цю книжку. (Дає Трінкуло пляшку).*— Комедійне обігрування давнього англійського звичаю під час присяги в суді цілувати біблію.

С. 403. *Моя панянка якось показала Мені і вас, й собаку вашу, й куц.*— За народним середньовічним повір'ям, темні плями на місяці зображують постаті Каїна або іншого грішника, який засуджений довічно перебувати на місяці.

С. 412. ...*награє її якийсь Ніхто.*— *Ніхто* — персонаж популярної за часів Шекспіра п'єси невідомого автора «Ніхто та Хтось» (вид. 1600 р.). Зовнішній вигляд *Ніхто*, який складався лише з голови, рук та ніг, було зображено на обкладинці книги. Аріель, що грає, невидимий для дійових осіб, нагадує їм *Ніхто*.

С. 413. *Дозвольте Хоч трохи відпочить.*— За двірським етикетом, придворні не мали права сідати у присутності короля. Гонзало дотримується цього звичаю навіть на безлюдному острові. *Тепер і я повірю В дива усякі, і в єдинорогів, І в дерево у нетрах аравійських, Що фенікси собі за трон обрали...*— *Єдиноріг* — казкова тварина, яка нагадує коня з чорним рогом на лобі. Про

єдиногогів розповідається в популярній за часів Шекспіра «Природничій історії» Плінія. *Фенікс* — міфологічна птиця. (Див. прим. до с. 26 («Тімон Афіньський»). *Мандрівники ніколи не брехали...*— XVI—XVII ст. були періодом бурхливого розвитку англійського мореплавства. В цей час виникає чимало книжок про мандрівки, що рясніли найнеймовірнішими розповідями. В «Бурі» Шекспір неодноразово гострокомедійно звертається до цього.

С. 414. *Хіба Ми вірили, що люди є, в яких Лице на грудях? —* Про людей з обличчям на тулубі розповідає, наприклад, Дж. Мандевілл в «Подорожах». *Гарпії* (ант. міф.) — богині вихору і смерті, крилаті чудовиська з жіночою головою. В міфі про аргонавтів розповідається про те, як гарпії мучили голодом сліпого Фінея, викрадаючи його їжу. Зображення гарпій є в «Енеїді» Вергілія (III).

С. 417. *...доки Гіменей Посвітача свого вам не засвітить.— Гіменей,* бога шлюбу в античній міфології, зображували у вигляді юнака з гірляндю квітів та смолоскипом у руці.

С. 419. *Ірида — в античній міфології богиня райдуги та вісниця Юнони (Гери). Церера (Деметра) — в античній міфології богиня родючості та землеробства. Священні пави вже до нас летять...*— В античній міфології пави вважались священним птахом богині Юнони, дружини Юпітера, покровительки шлюбу та родини.

С. 420. *...щоб в мене вкрав Плутон Укохану дочку...— Плутон —* король підземного світу Аїда. *Пафос* — місто на острові Кіпр, де стояв величний храм, присвячений давньогрецькій богині кохання Афродіті, яка, згідно з грецьким міфом, народилася з морської піни. *Коханка Марса* — тобто богиня кохання Венера (Афродіта). Про любовний зв'язок Афродіти й бога війни Арея (Марса) розповідається в «Одіссеї» Гомера.

С. 427. *Ви, Нاپівляльки, при місячному сьайві Толочите на пасовиську трави...*— За народними уявленнями, ельфи і феї полюбляють танцювати в місячні ночі на зелених, трав'янистих левадах. Скотина нібито потім не їсть цієї «зачарованої» трави. *І Зевсів дуб валив його ж стрілою...*— Дуб вважався священним деревом Зевса (Юпітера). Шелест його листя нібито провіщав жерцям волю бога. *Вогняна стріла* (блискавка) — один з атрибутів Зевса.

С. 428. *Лише небесна музика мені Потрібна нині, щоб утихомирить Чуття людей...*— Музика для Шекспіра — невичерпне джерело гармонії, що пробуджує в душі людини добрі почуття, заспокоює страждання. *Всі вони входять у магічне коло...*— За давніми уявленнями, чарівник створює навколо зачарованих магічне коло, з якого вони не можуть вийти і мусять коритися його владі.

С. 431. *Шахруете ви трохи, любий пане.*— Розмова Фердінанда і Міранди відбувається на задній сцені. Міранді здається, що Фердінанд навмисно програє партію. Фердінанд не розуміє її слів і вважає, що Міранда натякає на його невірність.

С. 435. *Coraggio, brave страховисько, coraggio!* — Стефано не по-збавлений рис персонажа італійської комедії del arte Капітана. Про це свідчить, наприклад, обігрування італійської батальної лексики. (Див. також «Марні зусилля кохання» — дон Армадо; «Кінець діло хвалить» — Пароль тощо).

Олена АЛЕКСЕЄНКО

ГЕНРІХ VIII

«Генріх VIII» є не тільки останньою історичною хронікою Шекспіра, але й загалом його останнім драматичним твором. Дослідники висловлюють небезпідставну думку, що ця хроніка була написана драматургом вже після його від'їзду з Лондона в тихий рідний Стретфорд. На такі здогади наводить, зокрема, наявність в її тексті розгорнутих ремарок з постановочними вказівками, яких немає в інших п'єсах Шекспіра; в них не було б необхідності, якби автор весь час був присутній і, за звичаєм того часу, міг давати акторам поради і вказівки. Відома точна дата постановки «Генріха VIII» — 23 червня 1613 року, відома завдяки сумній події: під час постановки згорів театр «Глобус», з яким пов'язана драматургічна й акторська діяльність Шекспіра. Хроніка вперше була надрукована 1623 року в знаменитому Folio з гарно підготовленим текстом, який скоріше всього був копією авторського рукопису.

Основним глибинним джерелом для Шекспіра послужила хроніка Полідора Вергілія, яка, на замовлення Генріха VIII, була скомпільована Голіншедом; тексту останнього в даному творі Шекспір дотримувався більшою мірою, ніж в інших своїх історичних драмах. Крім того, він користувався хронікою Голла, а епізоди п'ятої дії драми, пов'язані з архієпископом Кранмером, «святим» англіканської церкви, написані на основі «Книги мучеників» Джона Фокса. Слід тут згадати й п'єсу В. Роулі «Коли ви побачите мене, ви мене впізнаєте», (з'явилася десь в 1587—1592 рр.), в якій введено Генріха VIII. Але в цій п'єсі, що тоді була дуже популярною, переважали побутово-комедійні сцени й епізоди, зокрема породжувані перевдяганням короля, і Шекспір вступив у полеміку з нею, що проголошується в пролозі до його «Генріха VIII»: «Ми вас не розважатимем сьогодні, А про діла величні, благородні... Повідаєм». Відзначимо, проте, що ця врочиста обіцянка в п'єсі насправді не виконується, бо діяння, про які мовиться, знаменитого в англійській історії короля важко визнати серйозними й благородними.

Опублікована в Folio 1623 року хроніка «Генріх VIII» ні в сучасників Шекспіра, ні в наступних поколінь не викликала сумнівів щодо її авторства. Це питання стало дискусійним з 1850 року, коли англійські дослідники Д. Спеддінг і С. Хітсон виступили з твердженням, що «Генріх VIII» написаний двома драматургами — Шекспіром і Флетчером. Згодом висловлювалися й інші гадки, серед «співавторів» Шекспіра називали також Бомонта, Мессінджера, Форда. Сумніви, всілякі припущення, поділ тексту хроніки між різними «авторами» набули

значного поширення в англійському шекспірознавстві. Ніяких документальних доказів прибічники подібного підходу до п'єси привести не могли, висновки їхні випливали виключно із стилістичного аналізу. В стилістиці «Генріха VIII», передусім в системі віршування, вони знайшли елементи, котрі витлумачувались як чужі Шекспірові й характерні для його молодших сучасників-драматургів,— зокрема: відхилення від норми п'ятистопного ямбу, поява безнаголосного складу в кінці рядків, тобто жіночої рими, паузи всередині вірша, часте вживання enjambement. Приводились аргументи й іншого порядку, такі, як одноплановість образів п'єси чи, точніше, їхнє «площинне» зображення, відсутність об'ємності характерів та їхньої поглибленої психологічної розробки, стильової енергії й виразності. Справді-бо, всі ці риси дуже характерні для нового стилю, який прийшов на зміну ренесансному в англійській драматургії під кінець першого десятиліття XVII ст. стилю, видатними представниками якого були Флетчер, Бомонт, Мессінджер та інші драматурги. Але ж і в творчості Шекспіра останнього періоду, представлений в першу чергу романтичними драмами («Цимбелін», «Зимова казка» і «Буря»), досить виразно проступають риси нового стилю, який тяжіє до культури барокко. Все це ускладнює питання про те, чи був «Генріх VIII» повністю наслідний самим Шекспіром, чи в співавторстві з Флетчером або якимсь іншим «новим драматургом», і робить неможливою однозначну категоричну відповідь.

Ця п'єса стоїть осторонь від основного масиву історичних хронік Шекспіра, досить тісно між собою пов'язаних тематично і навіть сюжетно. Звичайно, і в ній Шекспір ставить проблеми, які перегукуються з основною проблематикою його історичних хронік, але разом з тим впадають у вічі істотні відмінності в трактуванні цих проблем і в поезиці «Генріха VIII».

Від інших хронік «Генріх VIII» відрізняється вже тим, що тут зображується недавнє минуле, яке ще не встигло дистанціюватися, було ще надто зрошене з сучасністю, її політичною та ідеологічною злободенністю. Це п'єса про правління Генріха VIII, батька недавно померлої королеви Єлизавети, якому належить специфічне місце в англійській історії. За правління Генріха VIII абсолютизм в Англії не тільки досягнув повної завершеності, а й почав виявлятися як лихе свавілля самодержця, як політична тиранія. Втім, у хроніці Шекспіра відтворюється не все довге правління Генріха VIII (1509—1547), а лише один його період, насичений особливо важливими подіями, переломний у цьому правлінні. Сюжетну основу хроніки становлять події, що відбувалися до 1533 року: розлучення короля з його першою дружиною Катаріною Арагонською і одруження з молодю красунею Анною Болейн, колишньою фрейліною першої дружини, котра народжує йому дочку Єлизавету, майбутню «велику королеву». З цими подіями пов'язане падіння кардинала Вулсі, який перед тим набув великої влади, і розрив Генріха VIII з папським Римом та проголошення англіканської церкви офіційною в Англійському королівстві. Тепер Генріх VIII зосереджує в своїх руках усю повноту влади, і притаманні йому риси жорстокого деспота й підступного «маккіавелліста» отримують простір для свого прояву. Як і в інших хроніках, Шекспір вдається до концентрації історичних подій, включаючи до твору і події, що мали місце раніше, як наприклад, змова проти герцога Бекінгема та його

страта, і такі, що відбулися пізніше,— змова проти архієпископа Кранмера. Але ці епізоди теж «спрацьовують» на повніше й переконливіше розкриття центрального образу хроніки.

Хроніка «Генріх VIII» була написана після смерті королеви Єлизавети (1603), за правління Джеймса I Стюарта, сина Марії Стюарт, відправленої Єлизаветою на ешафот. Це була не просто зміна династій, а й зміна курсу внутрішньої і зовнішньої політики. Розпочинався перехідний період від Англії XVI ст., часу розквіту абсолютизму, до Англії XVII ст., коли в країні відбулася буржуазна революція. Проміжок часу між ними — це свого роду смутний період англійської історії, позначений активізацією феодалної й католицької реакції. Все це відчутно позначилось на хроніці «Генріх VIII», написаній після чотирнадцятилітньої перерви в творчості Шекспіра в даному жанрі. А головне, написаній в суспільно-історичній обстановці, що радикально змінилася. Небезпідставно дослідники, аналізуючи зміст цієї хроніки, зазначають розгубленість Шекспіра, його суперечності й вагання в трактуванні політичних та ідеологічних проблем, закидають йому компромісність і лавірування між силами, що діяли тоді на політичній арені.

В «Генріху VIII» Шекспір зобразив знамениту в історії Англії подію — повний розрив з католицизмом і папським Римом, але ж створювалася хроніка у той час, коли король Джеймс I та його прибічники явно співчували католицькій церкві й прагнули до її реставрації. За вдалим визначенням О. А. Анікста, драматург опинився між Сцільною протестантизму, який за вісімдесят років ствердився в англійському народі, і Харібдою прокатолицьких тенденцій короля та його двору (Анікст А. А. Творчество Шекспира.— М., 1963. С. 588). Слід сказати, що Шекспір в «Генріху VIII» не міняє своєї загальної позиції в оцінці конфлікту абсолютистської Англії з папським Римом та католицьким табором, але він змушений іти на поступки королівському двору. Звідси і впливає позитивне зображення королеви Катарини Арагонської, котра постає завершеним втіленням гідних її сану чеснот, пом'якшене, порівняно з образами папських посланців в інших хроніках, змалювання образу кардинала Кампеюса, і загально тут відсутня загостреність антикатолицьких тенденцій.

У хроніці показано апогей англійського абсолютизму, але зроблено це вже у той час, коли абсолютизм у Англії переживав гостру кризу і до того ж нова династія не виявляла ніякого пієтету ні до королеви Єлизавети, ні до її батька. Шекспір лишився вірним пам'яті «великої королеви», про що красномовно свідчить епілог хроніки, справжній дифірабм її правлінню, висловлений у формі пророцтва, але по-іншому зображає він образ головного героя. На відміну, скажімо, від Річарда III, Генріх VIII прямо не віднесений до категорії негативних діячів, для змалювання яких існувала особлива поетика з чітко вираженою осудливо-викривальною домінантою. Але, дотримуючись щодо протагоніста п'єси об'єктивної позиції, Шекспір разом з тим розкриває в ньому стільки сумнівних рис і вад, що Генріх VIII, зрештою, сприймається як негативний герой англійської історії, і це відповідає дійсності. Тут слід згадати, що розкриття у вінценосців тінювих сторін, а то й пороків,— це свого роду закономірність для історичних хронік Шекспіра, винятком є лише Генріх V, втілення ідеального обра-

зу монарха. Так що в цьому плані образ Генріха VIII можна поставити в один ряд з образами Генріха IV, Генріха VI, Едуарда IV та інших королів.

Але в своєму концепційному змісті образ Генріха VIII істотно відхиляється від названих попередників. У ранніх хроніках, написаних у 90-х рр. XVI ст., образи монархів осмислювалися й створювалися драматургом на основі віри в ідею абсолютизму, на її беззастережному ствердженні. Конкретні її носії могли бути недосконалими, не вільними від слабостей і пороків, але це не кидало тіні на саму ідею і не ставило під сумнів її кінцеве торжество. А це робило також ясною перспективу історії, магістральну лінію її руху, що веде до ствердження державного порядку й справедливого суспільного устрою (як його розуміла доба і разом з нею її драматург). У «Генріху VIII» ця концепційна основа історичних хронік Шекспіра в великій мірі виявляється втраченою. Разом з загальною кризою ренесансного гуманізму, яка знайшла таке глибоке вираження в творчості Шекспіра 600-х рр., похитнулася і його історична концепція, що знаходила опору в ідеї і практиці абсолютизму. В останній хроніці Шекспіра дається взнаки втрата історичної перспективи, яку, зрозуміла річ, не може замінити славослів'я правлінню Єлизавети в епілозі п'єси. І від того в особливо непривабливому вигляді постають в ній сфери, де вершаться долі країн і народів, і самі ці вершители. Протагоністи попередніх хронік Шекспіра могли помилятися й підпадати пристрасті, несвідомо чи свідомо чинити зло, але діяли вони постійно в полі високої напруги, що створюється вищою, державною необхідністю. В останній хроніці ця напруга дуже послаблюється, внаслідок чого увиразнюються ніщі, егоїстичні мотиви дій протагоніста: свавілля деспота, розбещеного владою, його жорстокість і хтивість.

За своєю драматичною структурою «Генріх VIII» теж відхиляється від інших історичних хронік Шекспіра й дещо несподівано наближається до його п'єс останнього періоду,— до романтичних драм. Характерна особливість будови цих драм полягає в тому, що їхній основний конфлікт досягає вищої напруги й вирішується десь в середині твору, після чого драматична напруга спадає і все стає на свої місця відповідно до декларованого задуму. Звичайно, «Генріх VIII» — твір зовсім інший за тематикою і жанровою природою, але цікаво, що Шекспір вдається в ньому до тих же композиційних засобів. На відміну від попередніх хронік, де напружений конфлікт проходить через весь твір, нерідко знаходячи в його фіналі лише відносне вирішення, тут основний конфлікт вичерпується вже в третій дії, коли Генріх VIII розлучається з Катаріною Арагонською і віддає розпорядження про коронацію Анни Бoleйн, водночас наносячи нищівний удар своєму фаворитові кардиналу Вулсі. Весь подальший розвиток хроніки — це, власне, розтягнутий епілог. Цим структурно п'єса теж близька до романтичних драм, з тією лише різницею, що в названих драмах розтягнутий епілог демонструє торжество добра і правди у світі умовно-фантастичному, тоді як в хроніці він розкриває торжество зла в реальному, історичному світі.

Хроніка «Генріх VIII» в українському перекладі публікується вперше.

С. 439. *Генріх VIII* (1509—1547) — син Генріха VII, другий король з династії Тюдорів, батько королеви Єлизавети. Був жорстоким і свавільним деспотом. Шість разів одружувався, з чотирма дружинами розлучився, причому другу з них (Анну Болейн) і п'яту (Катаріну Говард) наказав стратити. Розлучення з першою дружиною, Катаріною Арагонською, показане в цій хроніці Шекспіра, призвело до сварки Генріха VIII з папою Клементом VII і до проголошення англіканської церкви офіційною церквою Англійського королівства. *Кардинал Вулсі* (1475—1530) — син різника з лондонського передмістя, який досягнув високого сану. Був фактичним правителем Англії за молодого Генріха VIII. Ініціатор розлучення короля з Катаріною Арагонською. Безпосередньою причиною падіння кардинала Вулсі були його листи до папи Клементя VII, в яких він називав себе справжнім володарем Англії. *Кардинал Кампелюс* — папський легат в Англії. *Капуціус* — посол імператора Карла V, небожа Катаріни Арагонської. Прибув до Англії в 1535 р., незадовго до смерті колишньої королеви. *Томас Кранмер* — архієпископ Кентерберійський. Перший подав думку, що шлюб Генріха VIII з Катаріною Арагонською недійсний. *Герцог Норфолк* — Томас Говард, син герцога Норфолка, який загинув у битві при Босворті (1585). Очолював партію, що виступила проти герцога Бекінгема. Помер незадовго до падіння кардинала Вулсі. *Герцог Бекінгем* — Едвард Стаффорд, син герцога Бекінгема, поплічника Річарда III (див. хроніку «Річард III»). Одна з перших жертв Генріха VIII. *Стефен Гардінер* — секретар кардинала Вулсі, влагоджував у Римі справу з розлученням короля. Як його фаворит, став єпископом Вінчестерським, згодом перейшов на бік католицької партії. *Томас Кромвель* — секретар кадинала Вулсі, за походженням син коваля. Після смерті Вулсі став одним з найвпливовіших діячів. Разом з Кранмером був ініціатором створення англіканської церкви, незалежної від Риму.

С. 440. *Королева Катаріна* (1485—1536) — дочка Фердинанда Кастилика, короля Арагона, дружина принца Артура, старшого брата Генріха VIII, а згодом перша дружина цього короля, який з нею розлучився, щоб одружитися з Анною Болейн. *Анна Болейн* (або Буллен) — дочка Томаса Болейна, графа Уїлтширського, придворна дама Катаріни Арагонської, згодом дружина Генріха VIII, мати королеви Єлизавети. Звинувачена в подружній зраді, загинула на ешафоті в 1536 році.

С. 441. *Ми вас не розважатимем сьогодні...* — Натяк на серйозний характер твору в контраст з раніш написаній п'єсі В. Роулі на сюжет з часів правління Генріха VIII, яка містила багато комічних епізодів.

С. 442. *Як життя? Як Франція?* — Помилка Шекспіра: з таким питанням мав би герцог Норфолк звертатись до Бекінгема, оскільки він залишався в Англії під час побачення королів, тоді як Бекінгем супроводжував Генріха VIII. *Як зустрічались в Андренській долині Оті два світочі, два сонця слави.* — Мається на увазі зустріч Генріха VIII і французького короля Франціска I у 1520 році в Андренській долині (Пікардія) з метою зміцнення союзу між

ними. Імператор Карл V щедрими подарунками підкупив кардинала Вулсі, який обіцяв не допустити конкретних спільних дій двох королів.

С. 443. *Бевіс* — Бевіс із Гемптона (Саутгемптона), легендарний герой середньовічних романів. *...якийсь там кусень сала...* — Очевидно, натяк на походження кардинала Вулсі, сина різника.

С. 444. *Тоді Жахливий був зірвався ураган...* — Про бурю під час зустрічі королів говорять Голіншед.

С. 445. *Вчені жебраки Тепер дорожче ціняться від знаті.* — Натяк на вченість і низьке походження Вулсі.

С. 454. *Що мав на гадці батько мій зробити Із Річардом...* — Мається на увазі герцог Бекінгем, помічник Річарда III, який згодом порвав зі своїм сюзереном (див. хроніку «Річард III»).

С. 455. *За радників Пеніна чи Клотара!* — Франкські королі, відповідно VIII і IX ст., тут згадані як символи давності.

С. 457. *Сцена 4* може служити за взірць того, як Шекспір, заради драматичного ефекту, концентрує історичні події: герцог Бекінгем був скараний 1521 року, з Анною Болейн Генріх VIII зустрівся 1526 року, коли лордом-канцлером Англії був Сандз.

С. 466. *Едвард Бун* — один з предків герцога Бекінгема по материній лінії графів Герфордів.

С. 467. *І кардинал Кампеюс завітав.* — Та ж драматична концентрація історичних подій. Насправді кардинал Кампеюс прибув до Англії через сім років після страти герцога Бекінгема.

С. 468. *Усім, Немов синок Фортуни, заправляє, Не дивлячись, насослін!* — Тобто діє, як богиня долі Фортуна, з зав'язаними очима.

С. 469. *Сестру французького монарха.* — Вулсі справді підготовлював шлюб Генріха VIII з Маргаритою Ангулемською, сестрою французького короля Франціска I.

С. 474. *То за маленьку Англію пішли б...* — Так у розмовній мові називано в той час графство Пемброк. *Карнарвоншир* — графство в Уельсі з гористим напівпустельним ландшафтом.

С. 482. *...аби домовитись про шлюб Між орлеанським герцогом і Мері, Дочкою нашою.* — Тобто про шлюб між другим сином Франціска I, пізнішим французьким королем Генріхом II і Марією, дочкою Генріха VIII й Катаріни Арагонської. *Мою дружину наділила лоном, Що, хлопчика виношуючи, здатне Йому снаги вдихнути до життя Не більше, ніж покійнику могила.* — Всі діти Генріха VIII і Катаріни помирали одразу ж після народження, за винятком дочки Марії, згодом королеви Марії Кривавої.

С. 488. *Мілорди, я стара...* — Катаріна Арагонська була на шість років старша за Генріха VIII.

С. 491. *І кардиналові листи до папи Потрапили на очі королю.*— Дійсний історичний факт, про який розповідають англійські хроніки.

С. 492. *А Катаріну Тепер іменуватимуть «принцеса, Вдова Артура».*— За іменем першого її чоловіка — принца Артура, старшого брата Генріха VIII.

С. 493—494. *А тут ще знову вигулькнув той Кранмер, Загятий еретик...*— Кранмер був одним з провідних ідеологів англіканства — церкви, незалежної від Риму.

С. 500. *...коли вас пестить Ота чорнява краля!*— Натяк на розпусту кардинала Вулсі, якась конкретна жінка не мається на увазі.

С. 501. *Praemunire* — введений Річардом II у 1398 році закон, за яким підлягало конфіскації майно осіб, які вели потаємні переговори з іноземними дворами чи шукали у них допомоги. Найбільш обтяжливими вважалися контакти з папським двором. Назва походить від латинського дієслова *praemonere* — застерігати.

С. 503—504. *За лорда-канцлера — сер Томас Мор. ...Кранмер Приїхав, радо стрінутий і зразу Архієпископом Кентерберійським Поставлений. ...леді Анна... Сьогодні показалася на люди Як королева...*— Та ж концентрація подій у п'єсі Шекспіра. Насправді Томас Мор був призначений лордом-канцлером у 1529 році, Кранмер став архієпископом Кентерберійським у 1532 році, а Анна Болейн коронувалася в 1533 році, через три роки після смерті Вулсі.

С. 503. *...хай постане Надгробок із рясних сирітських сліз...*— Лорд-канцлер вважався опікуном всіх сиріт Англійського королівства.

С. 508. *...барони П'ятьох портів.*— Маються на увазі порти (Довер, Гастінгс та інші) на південному узбережжі Англії, навпроти французького узбережжя.

С. 509. *Попрямувала в Йорк-плейс святкувати.*— Після падіння кардинала Вулсі його палац на Йорк-плейс був конфіскований на користь короля і був названий Чайтхолл (не зберігся).

С. 512. *Іпсвіч, потім Оксфорд,*— Два близнюки наук, що він зростав.— Кардинал Вулсі заснував колеґіуми в Іпсвічі, місті свого народження, і при Оксфордському університеті; останній існує й на сьогодні під назвою Крістчарч.

С. 526. *...як ото Недавно у сусідів наших, німців.*— Натяк на Велику селянську війну в Німеччині 1524—1525 рр., пов'язану з рухом Реформації.

С. 531. *Ви можете й не тратитись на ложки...*— За звичаєм англійських городян, хрещений батько дарував новонародженому дужину срібних чи латунних ложок. Більш вишуканим подарунком вважався коштовний келих, який і дарує Кранмер.

С. 532. ...*Парафіяльний сад!* — Місцевість у Лондоні неподалік від театру «Глобус», в якому травили собаками ведмедів, прив'язаних до стовпів.

С. 533. ...*я не Гай, не Кольбранд, не Самсон...* — легендарні герої з біблії і лицарських романів, які відзначались великою фізичною силою. *Мурське поле* — місцевість на північ від лондонського Сіті, де відбувались навчання міської міліції, які збирали натовп глядачів. ...*по пиці видно, що мідник, бо ніс як те горно розпечене.* — Мідники в тогочасній Англії вважались п'яницями. ...*ота її каструля щербата з голови не з'їхала.* — Жінки-городянки носили тоді чепці, схожі на каструлі. *Це ті самі урвители, що горляють на виставах і б'ються за недогризки яблук.* — В тогочасних лондонських театрах аристократична публіка розважалася тим, що кидала в партер над'їдене яблуко, за яке учинялася там колотнеча між глядачами-простолюдинами. *Тауергіллська банда та ще оті виродки з Лаймхауса...* — Значення виразу залишається неясним. Деякі шекспірознавці (С. Джонсон) вважають, що маються на увазі зібрання пуритан в Тауергіллі і дім душевнохворих поблизу Лаймгауса. *Limbo Patrum* — за церковними книгами, місце, де перебували патріархи до прибуття Христа, межа пекла. Жито в жаргонному значенні — «в'язниця».

С. 534. *Маршалсі* — відома лондонська в'язниця.

С. 536. *При ній Пізнають люди господа...* — натяк на завершення Реформації в Англії за правління Єлизавети.

Дмитро НАЛИВАЙКО

ВЕНЕРА І АДОНІС

Поема була написана 1592 р. Вперше надрукована формою Octavo 1593 р. земляком Шекспіра Річардом Філдом. Книговидавцем «Венери і Адоніса» став Джон Харрісон. На титульному аркуші ім'я видавця не проставлене, але його видавничі права позначені емблемою із зображенням якоря. Текст, передрукований, певно, з вивіреного авторського рукопису, дійшов до нас в доброму стані. Тільки до 1636 р. вийшло 12 її видань. Присвячена «Венері і Адонісу» покровителеві Шекспіра графу Саутгемпτονу.

Джерелом сюжету поеми стали «Метаморфози» Овідія. Шекспір міг прочитати книгу в оригіналі або ознайомитися з її текстом в англійському перекладі А. Голдінга (1567). У X книзі «Метаморфоз» оповідається про пристрась богині кохання Венери до юного мисливця Адоніса. В Овідія нічого не сказано про нехтування героя почуттям. Римського поета привернула до себе життєствердність міфа. Не скорившись долі, — «Над усім же ненависна, — каже. — Права не маєш однак!» — Венера в Овідія зберігає життя Адонісу, обернувши його на квітку. Близька до поеми Шекспіра сюжетна ситуація, розроблена Овідієм у IV книзі «Метаморфоз», де розповідається про пристрась німфи Салмакіді до юного Гермафродита, який теж знехтував коханням. Сцена боротьби німфи та юнака дуже нагадує аналогічний епізод у «Венері і Адонісі». Співзвучні поеми

Шекспіра й окремі фрагменти міфа про Нарциса (кн. III), наприклад, захоплення героя полюванням.

Поетичний дебют Шекспіра близький до надзвичайно розвиненої в західно-європейській літературі традиції створення любовних поем. Прагнення до вивчення людського почуття зароджується ще в середньовічній куртуазній поезії. Особливою популярністю починає користуватись у цей час «Наука кохання» Овідія, що породила численні наслідування. Інтерес до теми зберігається в епоху Відродження. Думка про світову обов'язковість кохання звучить уже в творах Ф. Петрарки (більш абстрактно) і Дж. Боккаччо. У повісті Боккаччо «Аме-то» любов перетворює мисливця-варвара на «божественну людину» Відродження. В його жартівливо-галантній поемі «Полювання Діани» (1335), створеній, як і «Венера і Адоніс», на міфологічному матеріалі, богиня вимагає від своїх супутниць обітниця цнотливості. Юні мисливиці залишають Діану, віддавши перевагу богині кохання Венері. Галантно-авантюрна первооснова зберігається в поемах М. Боярдо, Л. Аріосто, Т. Тассо.

В Англії пісні та поеми про кохання створюють Т. Кемпін (1567—1619) та Дж. Гаскойн (бл. 1539—1577). До досвіду створення ренесансного галантного епосу на матеріалі англійської поетичної традиції звертається Е. Спенсер у поемі «Королева фей» (повністю опубл. 1609 р.). Дещо раніше в 12 еклогх «Пастушого календаря» (1579) Спенсер вводить до умовно-поетичного світу бесіди на різні етичні теми. Піднесеність і витонченість у його творах поєднується з ренесансним уславненням людського почуття. Саме в епоху Спенсера, у 80—90-х рр. XVI ст., в Англії спостерігається справжній поетичний вибух, до якого причетний був і автор «Венери і Адоніса», який назвав поему «первістком своєї фантазії».

Поема починається надзвичайно динамічно. Відмовившись від преамбул, Шекспір відразу ж розгортає дію: охоплена пристрасстю богиня кохання Венера переслідує юного Адоніса, який нехтує почуттям. Поема побудована так, як будувались ренесансні живописні полотна. Між іншим, до міфа про кохання Венери і Адоніса художники Відродження і XVII ст. звертались неодноразово (Тіціан, Веронезе, Пуссен, Рубенс та ін.). Поема пронизана яскравим світлом, розімкнута, відкрита назовні. Вранішнє сонце освітлює юного героя, який збирається на полювання. Палкі слова Венери на захист кохання супроводить полуднева сонячна спекота. Пауза — Адоніс покидає Венеру — пов'язана з настанням ночі. І, нарешті, багрянні промені вранішнього сонця освітлюють сцену полювання. Теплі золотаві тони притаманні образу Венери, в колористичному відношенні, побудованому на дзвінкому акорді золотого (волосся богині) й червоного (рум'янець, пурпурові вуста) кольорів. Земна, пройнята чуттєвістю краса Венери (волого-блискучі очі, напіввідкритий рот) нагадує зображення богині кохання на полотні Тіціана «Свято Венери» (1518).

Венера — втілення земного, чуттєвого кохання, змалюваного в поемі з усією його буйною язичницькою радістю і динамікою. Іронічні ноти, що лунають у тексті, — наприклад, згадка про спітнілі руки богині — не руйнують єдності образу. Перед нами — кохання сильне і природне, воно позбавлене галантних прикрас і не приховує свого реального, земного ества. Венера невід'ємна від

світу, що її оточує. Лейтмотив її мови — кохання є обов'язком і властивістю усього живого. Доводячи правомірність любові, Венера вдається до нескінченних прикладів із найрізноманітніших, а часом навіть несподіваних, сфер буття. Богиня апелює до законів суспільного життя, користуючись правовою і економічною термінологією. Виникає ренесансна концепція єдиного ланцюга буття. Всесвіт, прагнучи гармонії, не заперечує закону кохання, яке дає йому життя і вічне відродження. Висловлювання Венери близькі до першого циклу «Сонетів» Шекспіра (1—17) і комедії «Марні зусилля кохання».

Інше твердить Адоніс. Для об'ємнішої характеристики образів Шекспір вдається до контрастного зіставлення героїв. Якщо Венера палає вогнем пристрасті, то герой холодний і байдужий. Його довершена краса нагадує прекрасну скульптуру, позбавлену все-таки справжнього життя. Не випадково богиня називає Адоніса «ідолом», «малюваною картиною». Героя певною мірою можна зіставити з незакоханими персонажами шекспірівських п'єс (Бенволіо, Меркуціо, Бенедикт на початку дії і т. ін.). Ці герої, проте, висміювали кохання, Адоніс — його заперечує. Образ Адоніса поєднаний з іронією, яка часом набирає навіть знижувального відтінку. Юний мисливець комічно виглядає, коли намагається вирватися з рук Венери, надто прозаїчні всі його репліки і т. ін.

Лише в одному епізоді Адоніс ширше пояснює свою відразу до почуття. Яскрава любовна поема перетворюється на філософський диспут, який нагадує суперечку Глупоти й Мудреця в славнозвісній книзі Еразма Роттердамського («Похвала глупоті»). «Любов, що мудра в глупоті — глупомудра», — природне прагнення людського ества до активної гармонії з навколишнім світом. Адоніс, який повстав проти Кохання, повторює давні казання, відкидає земну, тілесну первооснову почуття, вбачаючи в ньому тільки хтивість. Любовна пристрасть лякає героя. Він хоче зберегти поміркованість, спокій: «Гармонія щоб не проникла злудна у тихий прихисток моїх грудей». Адоніс хоче існувати лише заради самого себе (міф про Нарциса). Любов для нього: «Це ж борг! Себе ж боргами обморочу!» Своїм небажанням кохати герой порушує одвічний закон буття. Згадаймо «розділ про борги» у книзі французького гуманіста Ф. Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель»), пронизаний думкою про взаємозалежність усього сушого в природі.

Природа помщається над Адонісом, який порушив її закон. На зміну гармонії приходить хаос. Останні епізоди поеми надзвичайно динамічні. Картини прекрасної і умиrotвореної природи зникають. Куші чіпляються за одіж охопленої відчаєм Венери, коріння дерев перепиняє їй шлях. Дисгармонія набирає всесвітнього характеру. Втіленням руйнівних сил природи стає смерть. Проте це не Фатум античних трагедій, що переслідує героїв. Сама смерть, яка постає у вигляді дикого вепра, тут природна. Це частка природи, що втратила гармонію. Фінал поеми трагічний, але не безвихідний. Гуманістичний ідеал прекрасної і досконалої людини, яка живе в гармонії з навколишнім світом, не здійснився. Однак життєдайна сила природи безмежна. Адоніс відроджується в прекрасній квітці.

Уривок із поеми («Кінь») російською мовою переклав у 1947 р. С. Маршак. Українською мовою поему перекладено вперше.

С. 540. *Адоніс* — давнє фінікійське божество. В грецькій міфології бог умирання й оживання природи. Уславлений своєю вродою, за яку його полюбила богиня кохання Афродіта (Венера). За однією з версій міфа, загинув під іклами дикого кабана, якого наслав ревнивий Марс (Арес).

С. 543. *До мене залицявся, як я до тебе, Суворий, страхітливий бог війни.* — В одному з античних міфів розповідається про пристрасть бога війни Ареса (Марса) до богині Афродіти (Венери). Цей сюжет є в «Одіссеї» Гомера.

С. 544. *Візьми рукою рученьку мою — Відчуєш, як я тану, розтаю.* — За давніми уявленнями, волога рука є ознакою пристрастності. *Любов — це дух, що полум'ям палає, Тому й не кане — вгору пориває.* — З чотирьох елементів (стихій) життя — землі, води, повітря та вогню — саме вогонь вважався найлегшим.

С. 545. *Люби себе й помри собі Нарцісом...* — *Нарціс* (гр. міф.) — прекрасний юнак, син бога Кефіса та наяди Ліріопи. Нарціс побачив своє відображення в воді, закохався в нього і помер від цього кохання. Боги перетворили Нарціса в квітку. Сюжет міфа використано в «Метаморфозах» Овідія. *Віддав би хлопцю коней четверик...* — Мається на увазі грецький міф про сина бога сонця Геліоса й Клімени — Фаетона. Він випросив у батька дозвіл правити його вогненною колісницею, та не зумів стримати коней і надто наблизився до землі. Зевс спопелив Фаетона своєю блискавкою.

С. 551. *Сирени любий спів...* — *Сирени* (гр. міф.) — міфологічні істоти, наполовину птахи, наполовину жінки. Своїм чарівним співом сирени зваблювали мореплавців. Про сирен розповідає Гомер в «Одіссеї».

С. 553. *Ереб* — в античній міфології уособлення вічного мороку.

С. 556. *Таж муки гіршої не знав Тантал: Перед самим Елізієм — обвал!* — *Тантал* (гр. міф.) — син Юпітера, міфічний володар Фрігії. Щоб переконатись у всевіданні богів, подав їм на учті м'ясо із свого сина Пелопса, за що був покараний голодом і спрагою. В царстві померлих, хоч він і стоїть по горло в воді, напиться не може. Як тільки Тантал простягає руки до плодів, гілка відсовується від нього. *Елізій (Елізіум)* — у грецькій міфології країна казкового блаженства.

С. 559. *І Цінтія до Парок піддобрилась...* — *Цінтія* (гр. міф.) — одне з імен Діани, богині місяця й полювання. Вважалась втіленням цюотливості. *Парки* (Мойри) — в античній міфології богині людської долі.

С. 565. *Йому б Любові золота стріла — Не Смерті чорний спис...* — Тобто в Адоніса мав влучити своєю стрілою бог кохання, та його вразив бог смерті.

С. 570. *Червона квітка в білих цяточках...* — За різними варіантами міфа, Венера перетворила Адоніса на рожу, анемон, мак тощо.

С. 571. У *Пафос летючи...*— В місті *Пафосі* (о-в Кіпр) стояв славетний храм, присвячений богині кохання Афродіті.

ЛУКРЕЦІЯ

«Лукреція» датується приблизно 1593 р. Ця поема, як і «Венера і Адоніс», написана Шекспіром у той час, коли лондонські театри були зачинені у зв'язку з епідемією чуми. Надрукована «Лукреція» форматом Octavo 1594 р. за авторським рукописом. Книговидавцем поеми став Джон Харрісон. Обидві поеми присвячені графові Саутгемпτονу. «Лукреція» користувалась меншим успіхом, ніж «Венера і Адоніс» і до середини XVII ст. перевидавалась усього сім разів.

Давньоримська легенда про Лукрецію здавна привертала увагу письменників. Одну з перших її обробок бачимо у «Фаствах» Овідія. В написаній елегійним дистихом поемі розповідається про походження окремих римських обрядів і свят. До числа відомих епізодів поеми належить сказання про Тарквінія і Лукрецію, пов'язане з одним із днів лютого. Син Тарквінія Гордого Секст збезчестив цнотливу дружину патриція Коллатіна Лукрецію. Горда римлянка, розповівши про все чоловікові, прохромилла себе мечем. Обурені жорстокістю етруських царів римляни вигнали рід Тарквінія. Так, згідно з «Фастами», завершився стародавній період монархічного правління в Римі. Сказання про Лукрецію міститься і в книзі римського історика Тита Лівія.

Сюжет зберігає свою популярність в епоху Відродження. До нього звертається Чосер у «Легендах про славних жінок» (XIV ст.), Лідгейт у поемі «Падіння монархів» (XV ст.). Прозовий варіант легенди є в збірнику новел У. Пейнтера «Палац утіх» (1567). На цю тему було складено чимало англійських балад, датованих 1568—1576 р. Історія цнотливої дружини Коллатіна надихнула і Шекспіра, який у своїй поемі цілком зберігає фабулу легенди, розказаної римським поетом у «Фаствах».

У художньому плані «Лукреція» слабша за попередню поему Шекспіра. Її структура позначена фрагментарністю, вірш досить важкий, композиція позбавлена завершеності. «Лукреція» насамперед філософська поема, звідси й тезисність окремих її положень.

Поема патетична, позбавлена мальовничої живописності «Венери і Адоніса». Гармонійна картина світу, сповнена світла і життя, в «Лукреції» зникає. У кольоровій гамі поеми починають переважати сумовиті, похмурі тони. У нічний темряві — «Ніч, ця матір Страху та Жаху» — розігрується сцена зустрічі Лукреції і Тарквінія. Руйнівні пристрасті героя немовби ворожі денному світлу.

Образ Тарквінія в поемі розроблений з безперечною психологічною вірогідністю. В Овідія пристрасть Тарквінія спахнує після зустрічі з Лукрецією. Шекспір позбавляє свого героя виправдання раптовістю почуття. Про красу і цнотливість Лукреції Тарквіній довідується з розповіді необережного Коллатіна. До дії його спонукає, таким чином, навіть не тваринна хтивість, а заздрість до дру-

га. Свавільний і жорстокий Тарквіній — попередник численних героїв-індивідуалістів, створених Шекспіром у подальших творах (Яго, Едмунд та ін.). Слова Тарквінія — «Любов і Щастя — ви боги для мене!» — навіть схожі з реплікою Едмунда: «Природо, ти моя богиня». Тарквіній — своєрідний філософ зла.

Для Тарквінія не існує ніяких моральних понять. У його довгих роздумах слово «сумління» замінено словом «страх». Герой боїться наслідків свого вчинку, загального осуду. Тільки-но виникає надія зберегти таємницю (погроза обмовити Лукрецію), всі вагання зникають. Пристрасть патриція породжена егоїзмом і себелюбством. Любові, навіть у її суто чуттєвій формі, герой не знає. Надто помірковані його погрози Лукреції, надто софістичні переконання. Тарквіній хоче не тільки вдовольнити свою хтивість, але й підкорити своїй волі Лукрецію. Та ось мета, здавалося б, досягнута, а в душі героя виникає лише почуття огиди й порожнечі. Зло здатне тільки руйнувати, а не тішитись красою й гармонією. Антагоністом Тарквінія виступає Лукреція. На противагу патрицеві, героїня — саме втілення моральності, котру вона розуміє як обов'язок людини перед собою і перед іншими людьми. Лукреція зовсім не заперечує почуття, подібного до Адоніса. В її монолозі нема і протиставлення любові платонічної і тілесної. Для героїні неприйнятні насамперед неправда і безчестя. Цікавий епізод, у якому охоплена відчаєм легендарна римлянка розглядає фреску із зображенням загибелі Трої. На величезній живописній площині — троянські й грецькі герої, умудрені досвідом старі чоловіки й запальні юнаки. Однак увагу героїні привертають дві постаті: скорботна Гекуба і намальований прекрасним зрадником Сінон. Горе осиротілої Гекуби співзвучне настрою самої Лукреції. А вигляд Сінона викликає в неї гнівне неприйняття: зло не повинно бути прекрасним.

Побудова епізоду нагадує традиційний сценічний прийом «театру в театрі». Виникає ефект «об'ємного» бачення. Читач спостерігає за почуттями Лукреції, яка, в свою чергу, розглядає живописні образи. Оцінивши майстерність художника, римлянка не приймає картини. Для Лукреції етичне начало важливіше за естетичне. А картина не примушує глядача замислитися над тим, що в загибелі Іліона винні блуд Єлени і похоть Паріса.

Моральний максималізм героїні відображений у її міркуваннях про зло, пануюче в світі. Насичений трагізмом монолог Лукреції передвіщає твори Шекспіра пізнішого періоду, наприклад, 66-й сонет, «Тімона Афінського» та ін. Зло торжествує скрізь: «Честь і краса — то все-таки мала Заслона бойова від світу зла». Його адептом стає Випадок, який вносить дисгармонію в життя світу. Навіть Час, який міг би стати доброю силою, покірний волі Зла. Незважаючи на всемогутність злого начала, Лукреція все-таки вступає з ним у боротьбу. Самовбивство героїні спонукає римлян повалити тиранію Тарквінія. Останні епізоди поеми — особливо промова Брута — сповнені громадянського пафосу.

Думки поеми глибокі й філософські. Багато її образів приналежать своєму яскравості. Та все ж відчуття єдності великої поетичної форми в поемі нема. Шекспірові виявились ближчими малі жанри ліричної поезії. До створення поем автор «Лукреції» більше не звертається.

З «Лукрецією» пов'язана історія створення О. С. Пушкіним повісті «Граф Нулін», сюжетна канва якої є пародійним відтворенням фабули поеми Шекспіра.

Українською мовою поема перекладена вперше.

ПРИМІТКИ ДО «ЛУКРЕЦІЇ»

С. 574. *Той племінь, що в печінці палахтить.*— За давніми уявленнями, окремі органи людського тіла є носіями духовної діяльності людини. Так, наприклад, печінці ніби підпорядковані людські пристрасті.

С. 575. *Голуб'ята Венери.*— Два голуби везли колісницю Венери, римської богині кохання. Вважалися символом любовоства.

С. 578. *Більмом на золотім щиті лишиться...*— Анахронізм у тексті. Мається на увазі середньовічний звичай замальовувати червоним кольором девіз на щиті лицаря, який порушив кодекс лицарської честі.

С. 583. *Бо в смерті є життя, а смерть — в житті!*— Стилістичний засіб, типовий для ренесансної поезії: поєднання протилежностей, які разом дають нове уявлення. Образ побудовано на філософській концепції круговороту вічного відновлення, яка була надзвичайно популярною в добу Відродження.

С. 586. *А трошки зла для блага, далебі, Не вадить праву і меті великій.*— Таке судження є типовим для шекспірівських героїв-макіавеллістів.

С. 587. *Адже й Плутон скоривсь Орфея співу.*— *Плутон* (ант. міф.) — володар підземного світу і царства померлих, брат Зевса. *Орфей* — легендарний фракійський музикант, син Феба й Калліопи. Спів Орфея і його гра зачаровували не тільки людей, а й диких звірів, птахів, дерева і каміння. Співач, щоб повернути до життя свою кохану дружину Еврідіку, спустився в царство померлих. Його спів розчулив навіть Плутона та його дружину Персефону.

С. 595. *Весталки* — у давньому Римі жриці богині Вести, що підтримували в храмі священний вогонь. Вони зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість.

С. 597. *І швидше Долю колесом вертять.*— Давньоримську богиню долі Фортуну найчастіше зображували на колесі — символ змінності людського щастя — та з пов'язкою на очах.

С. 599. *Нехай у школах спірка не вгава, Таке базікання — рідня облуді...*— Мотив критики середньовічної науки (схоластики), як нісенітної та некорисної, є провідним у літературі доби Відродження. Висміювали схоластику Т. Мор, Еразм Роттердамський, Ф. Рабле та ін.

С. 602. *Терей.*— За давньогрецьким міфом, Терей згвалтував Філомелу, сестру своєї дружини Прокни, а щоб затаїти свій злочин, вирізав

Філомелі язика. Зевс обернув Терей на одуда, Філомелу на ластівку, а Прокну перетворив у солов'я. Варіант: Філомела перетворилась на солов'я, а Прокна — на ластівку. Цей сюжет використаний у «Метаморфозах» Овідія.

С. 608. *Іліон* — тобто Троя. *Аякс* — син саламінського царя Теламона та сестри Пріама Гесіони. Відзначався надзвичайною силою. *Улісс* (Одіссей) — міфічний володар Ітаки, син Лаерта та Антіклєї. Уславлений своєю хитромудрістю.

С. 609. *Ахілл* — син царя мірмідонців Пелея та морської богині Фетиди. Відомий своєю хоробрістю та шляхетністю. *Гектор* — син царя Пріама і Гекуби. Під час Троянської війни очолював війська троянців.

С. 610. *Гекуба* — дружина володаря Трої Пріама, мати численних синів та дочок, що майже всі загинули під час Троянської війни. *Піпп* — син Ахілла та Деїдамії. Більш відомий як Неоптолем. *Пріам* — останній троянський цар, молодший син Лаомедонта.

С. 617. *Брут* — Юній Брут — перший з роду Юніїв. Щоб врятувати своє життя від гніву царя Тарквінія, удавав божевільного. Саме за це він і отримав своє прізвище — Брут, яке означає «тварина». З ім'ям Юнія Брута пов'язують вигнання з Риму останнього етрусського царя Тарквінія Пишного (509 р. до н. е.).

СОНЕТИ

Час написання сонетів — 1592—1598 рр. Їх стиль нагадує художню манеру ранніх творів Шекспіра (поеми, п'єси «Марні зусилля кохання», «Двоє веронців», «Ромео і Джульєтта»). Проте цілком можливо, що деякі вірші були написані раніше або пізніше цього часу.

У багатому творчому доробку Шекспіра «Сонетам» належить особливе місце. Поєми «Венера і Адоніс» (1592) та «Лукреція» (1593) були адресовані знавцям поезії. «Сонети» створювались для найближчого оточення Шекспіра і не були відомі широкому колу читачів.

Згадка про існування «Сонетів» уперше зустрічається в огляді англійської літератури «Скарбниця розуму» (1598) Ф. Мереза: «Подібно до того, як гадали, що душа Евфорба жила у Піфагорі, так ніжний, дотепний дух Овідія живе в солодкозвучному і медоточивому Шекспірі, про що свідчать його «Венера і Адоніс», його «Лукреція», його ніжні сонети, відомі його особистим друзям». Уже наступного року після повідомлення Мереза два сонети були надруковані видавцем У. Джагардом у томику віршів «Пристрасний пілігрим». Потім на протязі 10 років публікації не відновлюються. Видати «Сонети», очевидно, не дозволив сам автор або хтось інший, не зацікавлений в опублікуванні віршів.

Окремою книгою «Сонети» були видані лише в 1609 р. На титульному аркуші проставлено такі вихідні відомості видання: «Шекспірові сонети. Ніколи раніше не друковані. В Лондоні. Д. Елд для Т. Т... 1609». Т. Т. — це видавець

книги Томас Торп. Його прізвище згадується в акті реєстрації рукопису в реєстрі гільдії друкарів. Значно складніше розшифрувати текст присвяти, який був надрукований на шмуцтитулі видання: «Тому єдиному, кому завдячують своєю появою нижчеподані сонети, містеру W. H. всілякого щастя і вічного життя, обіцяного йому нашим безсмертним поетом, бажає доброзичливець, який зважився видати їх у світ. Т. Т.». Присвята звучить вельми двозначно. Таємничим W. H. може бути той, на честь кого створювалися «Сонети». Так само вірогідна й інша версія. Ініціали ховають лише особу, завдяки якій текст «Сонетів» став власністю Томаса Торпа.

На примірниках видання «Сонетів» (1609) зазначено прізвища двох книго-торговців — Джона Райта й Вільяма Асплі. Книга, мабуть, була видрукувана великим тиражем, який довелося розподілити між двома продавцями. Історія цього видання повністю не відома. Безсумнівне лише те, що сам Шекспір участі в його укладанні не брав. Так, до книги було включено вірші іншого поета (можливо, Джорджа Чапмена), а також невелику поему «Скарги закоханої». Викликає сумнів розміщення віршів, між якими часто відсутня логічна послідовність. У сонетах 133—134, наприклад, поет скаржиться на зрадливість коханої, а в сонеті 135 звучить тема чекання любові.

За життя Шекспіра «Сонети» більше не видавалися. Не ввійшли ліричні твори і в перше посмертне зібрання його творів, до якого було включено тільки п'єси. Нова публікація сонетів Шекспіра була здійснена лише 1640 р. Видавець Джон Бенсон включає до збірника, озаглавленого «Поєми», разом із «Скаргами закоханої», «Пристрасним пілігримом», «Феніксом і голубкою» також «Сонети». Проте це видання явно недосконале. Джон Бенсон, не відчуваючи особливого пієтету до авторського тексту, переробляє деякі сонети: їхнім адресатом стає вже не друг, а кохана поета. Вісім віршів взагалі виключено із збірки. Порядок розміщення сонетів теж порушено. До речі, спроби перегрупувати вірші збірки робилися неодноразово, але, з огляду на спірність питання, у більшості сучасних видань сонетів збережено той порядок розміщення, який був у першому друку.

Лірика Шекспіра пов'язана з багатовіковою поетичною традицією. Сонет виник в Італії у XIII ст. Перший відомий його зразок зустрічається у Джакомо да Лентіно (1220-і рр.). Свою класичну форму сонет набирає у поетів «солодкого нового стилю». Звертається до нього Данте, який присвятив низку сонетів Беатріче. Завдяки родоначальнику нової європейської лірики Ф. Петрарці (317 сонетів про Лауру), сонет стає улюбленою формою поетів Відродження (Мікеланджело, Т. Тассо, Л. Камоєнс, Лопе де Вега, П. Ронсар та ін.).

Надзвичайно популярним був сонет і в Англії. У 1591 р. побачила світ збірка сонетів Ф. Сідні «Астрофел і Стелла» (нап. в 1580—1584 рр.), яка утвердила сонетну форму в англійській ліриці. У 90-і рр. XVI ст. захоплення сонетом досягає свого апогею. Збірки сонетів видають С. Данієл («Делія», 1592), Х. Констебль («Діана», бл. 1592), М. Дрейтон («Ідея», 1593), Т. Лодж («Філіда», 1593), Е. Спенсер (славнозвісні «Аморетті», 1595) та ін. Поети уславлювали земну любов, оспівуючи красу коханої, схилялись перед досконалістю людської природи. Притаманні цій поезії і медитативні ноти. Елегійна сумовитість нерід-

ко поєднується в ній з громадянськими мотивами, любовні муки супроводяться філософським самозаглибленням.

Сонет має жорстку віршову форму, яка вимагає від поета особливої майстерності. У сонеті завжди 14 рядків. Пишеться він найчастіше п'ятистопним ямбом (рідко — шестистопним або чотиристопним; чотиристопним ямбом написаний, наприклад, 145-й сонет Шекспіра). Композиційно сонет поділяється на дві частини: перша (8 рядків) — це зав'язка, друга (6 рядків) — розв'язка. У свою чергу зав'язка складається з двох чотиривіршів (катренів), розв'язка — з двох тривіршів (терцетів). Англійські поети трансформували класичний італійський сонет, розбивши його на три чотиривірші і заключний двовірш (куплет). Іноді цю сонетну форму звуть шекспірівською, оскільки завдяки Шекспіру вона остаточно утвердилася в літературі. Її система римування: авав cded efef gg (схема італійського сонету: авав авав cde cde). Шекспір, проте, не завжди дотримувався обов'язкової схеми. 126-й сонет, наприклад, складається з 12, а не 14 рядків.

Сюжетною основою шекспірівських сонетів є оповідь про палку дружбу і пристрасну любов поета — ліричного героя збірки. Прибічники біографічного трактування «Сонетів» здавна намагаються встановити, ким же були прототипи образів друга і коханої. Існують найрізноманітніші припущення. Образ «юного друга» найчастіше пов'язують з іменем покровителя Шекспіра лорда Саутгемптона. Існують також інші версії. «Смугляву леді сонетів», починаючи з ХІХ ст., ототожнювали з придворною дамою королеви Єлизавети Мері Фіттон та ін. У 1973 р. англійський історик А. Роуз висунув іншу версію, згідно з якою прототипом героїні була Емілія, дочка придворного музиканта Б. Бассано і дружина Вільяма Ланье. Розгадання цієї загадки, проте, не таке й суттєве для сприйняття циклу шекспірівських сонетів, які, зрештою, є поетичним документом епохи, а не біографічним.

Цикл сонетів Шекспіра являє собою своєрідний ліричний щоденник, який створювався без заздалегідь продуманого плану. Деякі вірші написані «з нагоди», деякі відбивають якісь особисті переживання їх творця. Чимало сонетів породжено довгими роздумами автора про людську природу, про світ, що оточує людину. Проблеми, поставлені в сонетах, нерідко глибоко філософські, що аж ніяк не суперечить універсальній природі цієї поетичної структури. Сонетна форма поетичного вираження надзвичайно драматична. Сама композиція сонета (тема — антитема — розв'язка) передбачає боротьбу протилежних почуттів і думок. У ньому дуже природно знаходять своє художнє втілення сповідь, інвектива, пейзажний малюнок, філософська композиція і т. ін.

У циклі три головні дійові особи: сам ліричний герой, його юний і прекрасний друг, кохана поета. Складність сюжетних колізій, що відбивають непрості стосунки протагоністів, так само як і проблемна багатоманітність збірки, вимагають створення бодай умовної схеми розміщення сонетів. Дослідники (серед них провідний радянський шекспірознавець О. Анікст) пропонують таку структуру розміщення тематичних груп, на які розпадаються «Сонети»:

А. Сонети, присвячені другові: 1—126.

1. Оспівування друга: 1—26.

2. Випробування дружби: 27—99.

- а) гіркота розлуки: 27—32;
- б) перше розчарування в другові: 33—42;
- в) сум і побоювання: 43—55;
- г) зростаюче відчуження і меланхолія: 55—76;
- д) суперництво і ревності до інших поетів: 77—96;
- е) «зима розлуки»: 97—99.

3. Торжество відновленої дружби: 100—126.

Б. Сонети, присвячені смуглявій коханій: 127—152.

В. Закінчення — радість і краса кохання: 153—154.

«Сонети» стали блискучим відображенням багатого і складного внутрішнього світу людини епохи Відродження. З особливим ренесансним світовідчуттям, сповненим прагнення гармонії, захоплення чуттєвою красою безмежно різноманітного світу, читач зустрічається уже в початкових віршах збірки. Милування красою друга зливається в них із захопленням перед безмежною досконалістю людської природи. Сонетів, присвячених прекрасному своєю молодістю другові, значно більше, ніж віршів про смугляву кохану.

Надзвичайно емоційне ставлення до дружби — константа ренесансного стилю мислення. І хоч віршових сонетних циклів на цю тему в європейській поезії Відродження небагато — можна нагадати лише сонети Мікеланджело — саме її трактування аж ніяк не виняткове. Гуманісти, які створювали модель ідеальної людини у своїх творах, прагнули втілити свої сподівання в реальній життєвій практиці. Ренесансне схилення перед людською природою — в «обожненні» друга. Виникає надзвичайно активне прагнення до спілкування. Створюються різноманітні гуртки, академії (напр., славнозвісна Платонівська академія у Флоренції). Гуманісти постійно обмінюються один з одним палкими посланнями. Автори епістол прагнуть висловити «хвилювання душі», «дати душам бути разом» і т. ін. Насолоді спілкування присвячені цілі сторінки трактатів цього часу. Дружба сприймається як природний стан людської душі. У таких міркуваннях чимало від умовних мислительських формул, але є в них і справжнє захоплення неповторністю людської індивідуальності.

Близький до стилю епохи й Шекспір у початкових віршах «Сонетів». Перші 17 віршів є варіацією однієї теми. За своїм настроєм вони співзвучні поемі «Венера і Адоніс». Друг, зачарований своєю красою, цурається шлюбних пут. Як досконале творіння природи, він сам порушує одвічний закон буття. Адже все в природі прагне любові, продовження себе в нащадках. Провідною в сонетах цієї групи стає альтернатива: згасання життя або його відродження. Давши життя синові, друг утвердить себе в майбутньому, переможе безжальний час. Тема розробляється, виникають нові й нові образи. Шекспір використовує несподівані побутові зіставлення: юний друг подібний до скнари, який позбавляє себе багатих прибутків (4, 6). Звучать і традиційні в ліричній поезії Відродження мотиви: старість схожа на безжальну зиму, зів'яла троянда говорить про скороминучість краси.

Нарікання на нерозумність друга, який повстає проти законів гармонії, змінюються в сонетах захопленням гімном його красі. Милування досконалістю людини притаманне мислителям, поетам і живописцям епохи. Палкі прихильники

краси, в якому б вигляді вона не поставала — античні пам'ятки, природа, людське тіло,— вони створюють справжній культ прекрасного, в центрі якого незмінно опиняється людський індивід. Красу людського тіла змальовує С. Боттічеллі в чудовій картині «Народження Венери». Італійський гуманіст Дж. Манетті в книзі «Про достоїнство і перевагу людини» вигукує: «Яке велике і яке чудове достоїнство людського тіла... Наскільки благородна і досконала душа людини».

Однак поступово ідилічна умиротвореність початкових сонетів згасає. У текстах виникають сумні ноти. Посилюється тема Часу, що зумовлює зростання філософського потенціалу сонетів. Час — безжальний противник, та ліричний герой знаходить у собі мужність кинути йому виклик (19). Його зброєю у цій боротьбі стає поезія, сила якої в її ширості й правдивості (21). Поет дасть другові нове життя, оспівавши його в своїх віршах (18).

Передвіщає втрату колишньої гармонії і розлука з другом (27—32). Нарочито піднесена мова перших сонетів помалу починає поступатися місцем живому розмовному слову. Чіткіших обрисів набирає образ самого ліричного героя. Доля не завжди була ласкава до нього (29, 30). І все ж таки герой вірить, що дружба винагородить його за всі розчарування, пережиті в минулому. Його почуття до друга стає дедалі інтенсивнішим, набирає характеру ідеалу, навіть ілюзії.

Проте утвердженню гармонії чинить опір сама реальність. З'являється нова тема: зрада друга і невірність коханої (33). Страждаючи від подвійної зради, герой все ж таки прагне виправдати юнака (41). Добре, світле начало бере гору над дисгармонією буття. Тема безмежної відданості другові не тільки не зникає, але й набирає дедалі драматичнішого характеру (57—58). Саме в ній герой намагається віднайти втрачену цілісність свого внутрішнього світу.

Протагоніст сонетів, по суті, стикається з тією самою проблемою, осмислити яку були покликані центральні персонажі шекспірівських трагедій: людина і її час. Роздуми героя стають усе більш глобально-філософськими. Зростає їх емоційна виразність. Уже не тільки перипетії особистого почуття, але й мінливість усього сущого, недосконалість світу хвилюють його. Кульмінацією обурення стає славнозвісний 66-й сонет, надзвичайно співзвучний монологу Гамлета «Бути чи не бути». Думки про несправедливість, яка панує у світі, про торжество зла дублюються в цілій низці сонетів (71, 72, 73). Лихе начало проникає навіть у душу самого героя (62), позбавленим досконалості постає і внутрішній світ друга (69). Проте не до констатації дисгармонії, а до її переборення прагне протагоніст сонетів.

Знову виникає тема творчості. Поезія ближча до вічності, ніж камінь і бронза, що здаються нетлінними (65). Але й вона багатоманітна, як усе в природі. У сонетах з'являється образ поета-суперника. Не без лукавого самоприниження порівнює протагоніст себе і свого противника, який теж оспівав красу юного друга. Його суперник — прихильник «ученої поезії». Його поезія подібна до величного корабля. Друга поет уславив «в пісеннім гromі» (80). Із окремих рядків поступово складається напівіронічний, напівзахоплений портрет поета-вченого, який спирається на античні канони, творить за законами класичної

поетики. Його вірш звучний і піднесений, але позбавлений справжнього життя. Критерію авторитарності мистецтва Шекспір протиставляє критерій вірності природі. Не випадково у передмові до першого зібрання творів його художня манера визначена так: «Він, котрий був таким щасливим наслідувачем природи, був також і найдосконалішим виразником її».

Чужа поетові й витончено-рафінована манера салонних творців. Автор сонетів і сам часто-густо використовує художні прийоми евфуїстичної поезії, його вірші рясніють дотепними сплетіннями образів, витонченими метафорами. «Гра ума», проте, ніколи не стає самоцінною, не витісняє справжності почуття. Завдання поезії — відбити динаміку життя, побачити світ через призму неповторної людської душі. До цього прагне Шекспір і в своєму циклі «Сонетів». Роздуми про поетичну майстерність не перетворюються в абстрактну дискусію на естетичну тему. І в цьому — сама специфіка сонетної форми як жанру лірики. Змістом сонета є перш за все почуття, породжене якимось явищем реальності, а не саме це явище. Його сфера — складні порухи людської душі.

Думки про природу поезії невід'ємні в «Сонетах» від проблеми антагонізму видимого і сущого. Поет прагне закарбувати у вірші те краще, що є в другому (74). Адже нерідко в прекрасному тілі живе підступне серце (93, 94). Гіркота розчарування в другові змінюється думками про власну недосконалість (89). Біль знехтуваного безкорисливого почуття пронизує сонети, надаючи їм напрощуд широго, напружено-особистого настрою.

На зміну розчаруванню приходить нове знання. Заключні сонети, присвячені другові, говорять про відродження почуття (119). Любов поета безкорислива, і тому їй дано подолати самий Час (124).

Шлях ліричного героя «Сонетів» схожий з еволюцією драматичних протагоністів Шекспіра. Спочатку він ідеалізує навколишній світ, вступаючи, таким чином, у конфлікт з життєвою реальністю. Пізнання дійсності приводить героя до розчарування, до сумніву у можливості гармонійних стосунків. «Потім він проходить через великі душевні випробування, страждає, і дух його загартується; він приходить до розуміння життя і людей у всій їхній складності й суперечностях. Йому трапляється помилятися, переживати падіння, але він завжди виявляє здатність піднятися на нову моральну висоту» (О. Анікст).

Інша тональність розділу, присвяченого «смуглявій леді сонетів». Контрастність образів, притаманна «Сонетам», доповнюється контрастністю двох основних сюжетних циклів збірки. Світле почуття до друга, хоч воно нерідко й прирікає поета на страждання, протиставляється болісній пристрасті, яка примушує прощати пороки і зради (151—152). Проте це не протиставлення за принципом «добро — зло». Ставлення поета до зображуваного набагато складніше.

Полемічність відчувається вже у першому сонеті нового розділу (127). Поет кидає виклик багатовіковій традиції любовної лірики. Його кохана чорнява й не схожа на золотокудрих красунь, які полонили трубадурів іще в часи куртузанної поезії. У неї чорне шорстке волосся, її шкіра смуглява, «корал ніжніший за її уста» (130). Шекспір навіть дещо гіперболізує нетрадиційність портрета, сміливо використовуючи непоетичні образи. І все ж «смуглява леді» прекрасна. Її краса — це чарівність самої природи, прекрасної своєю незавершеністю.

Поетові почуття складні й суперечливі. Кохання п'янить його, позбавляє волі (147). Герой бачить вади своєї коханої, картає її зрадливість і непостійність (121, 133). Проте побороти свою пристрасть він не має сили. Якщо почуття до друга відбиває прагнення до гармонії, то любов до смуглявої коханої породжена стихійним началом людської природи. Внутрішній ритм другої частини циклу переривчастий, подібний до коливань почуттів самого героя. Сповнений поезії образ коханої, схиленої над ладами (128), змінюється інвективою проти любов-страсть (129) тощо.

Тема зрадливої коханої не має в «Сонетах» сюжетного розв'язання. Осмислення свого почуття до друга спонукало ліричного героя до глобальних зіставлень, примушувало його замислитись над проблемами людського буття. Циклу «смуглявої леді» філософічність не властива. Втрачає колишній драматизм навіть образ Часу. Розвиток іде вглиб, до витоків людського почуття. Не тільки зрадливість примхливої коханої хвилює поета. Драматичніша для нього — неможливість опиратися її чуттєвій чарівності (149—150).

Любов до друга будила думку, спонукала до творчості. Пристрасть до коханої примушує поета страждати, вносить розлад у його душу. Та все ж і вона по-своєму прекрасна, як прекрасна некрасивість «смуглявої леді сонетів».

Віршовий цикл «Сонетів» — це справжній ренесансний гімн людині. Сповнена глибокого психологізму і внутрішнього драматизму лірика Шекспіра стала новим етапом у розвитку англійської поезії. Важко переоцінити значення «Сонетів» для розвитку світового поетичного мистецтва.

Перші переклади сонетів російською мовою починають з'являтися з другої половини XIX ст. Між 1859 і 1876 рр. п'ять сонетів Шекспіра переклав І. Мамуна. У 1880 р. з'являються переклади М. Гербеля. Перекладають сонети П. Кусков, П. Каншин (прозовий варіант). У 1912 р. з'являється книга «Сонети Шекспіра», до якої ввійшло 28 сонетів у перекладах І. Мамуни, М. Гербеля, В. Лихачова, М. Холодковського та ін. У 1914 р. «Сонети» перекладає М. Чайковський.

Звертаються до лірики Шекспіра й російські радянські поети: Б. Пастернак, О. Румер, В. Рогов. Справжнім відкриттям сонетної спадщини Шекспіра став переклад «Сонетів» С. Маршаком, виданий 1949 р. і відзначений Державною премією. Перекладалися шекспірівські сонети російською мовою і на Україні. Так, безперечно, цікавий переклад професора Харківського університету А. Фінкеля, який довгі роки працював над відтворенням всієї багатоскладності шекспірівської лірики.

Українською мовою сонети перекладали М. Славинський, П. Грабовський (сонет 29). Низку їх переклав І. Франко. До сонетів Шекспіра неодноразово звертався М. Рильський. Він уважно вивчав лірику Шекспіра, стежив за перекладами, раз у раз підкреслюючи, що шекспірівські сонети «належать до творів величезної ваги». Зв'язок з поезією Шекспіра відчувається і в творах самого М. Рильського, особливо в його сонетах. Чимало сонетів переклав Д. Павличко, деякі були включені до збірника «Світовий сонет» (1983). Добірка їх подається далі (див. «Замість додатка»). Перше повне видання «Сонетів» українською мовою в перекладі Д. Паламарчука було опубліковане 1966 р.

Перші 17 сонетів об'єднані єдиною темою — поет умовляє друга одружитися. Цей сюжетний мотив походить ще від Платона («Бенкет»). Є ця тема і в літературі доби Відродження. Напр., «Послання, що переконує молодого дворянина одружитися» Еразма Роттердамського (англ. переклад Т. Уїлсона в його «Мистецтві риторики», 1553).

С. 623. Сонет 4. *Чому ж, скупарю, зловживаєш ти...*— В сонеті відчувається віддзеркалення біблійної притчі про таланти, що ними людина не має права нехтувати (Євангеліє від Матфея, гл. XXV).

С. 624. Сонет 5. *Текучий бранець у тюрмі зі скла...*— Тобто парфуми в флаконі. Сонет 6. *Ти щастя десять би разів помножив...*— Поетичний образ побудовано на побутовій англійській реальії. В елизаветинській Англії дозволялось брати за позичувану суму 10 %.

С. 625. Сонет 7. *Зеніту дійде світла колісниця...*— Мається на увазі вогненна колісниця бога світла Аполлона (гр. міф.). Переносно: сонце. Сонет 8. *Ти — музика, чого ж музичні звуки Печаль породжують в очах твоїх?*— Сонет побудовано на типових для доби Відродження уявленнях про взаємообумовленість світової гармонії, про єдині закони, що керують і музикою, і підвалинами людського життя. Друг відмовляється від кохання і, таким чином, порушує гармонію, найпоследовнішим втіленням якої є музика.

С. 627. Сонет 11. *Вогонь життя без нього, відпалавши, Навік би згас за шість десятиліть.*— У Псалмах стверджується, що строк людського життя «шість десятиліть і ще десять років». Шекспір спрощує цей термін. Тобто людство перестало б існувати, якби не народжувались нові люди. Сонет 12. *А вицвіт літа у снопах на возі Трясе остюччям сивим борода...*— Образ, певно, відтворює давній звичай під час осіннього свята врожаю врочисто проводити до клуні останній сніп.

С. 628. Сонет 14. *По зорях я гадати не бажаю, Хай знана астронімія мені...*— Маються на увазі давні астрологічні уявлення: нібито зірки впливають на життя людей, визначають їх долю тощо. Сонет 15. *Що світ — видовище, в якому людина Підвладна силі неземних світил...*— Порівняння людського життя з театральною виставою — надзвичайно поширене в творах Шекспіра. Див., наприклад, монолог Жака в комедії «Як вам це сподобається» (II, 7). Образ обігрується і збагачується новими реаліями. В сонеті (вперше у збірці) звучить тема поезії, що здатна подолати навіть Час.

С. 629. Сонет 16. *Мій вірш слабкий...*— Зразок художньої умовності. Зневажливе ставлення до власних віршів входило до ренесансного поетичного ритуалу. (Див. також сонети 32, 38, 83, 100 та ін.).

С. 630. Сонет 18. *В моїх словах ти не підвладний смерті.*— Продовжує тему сонета 15-го. Водночас заперечує твердження про безсилля поетичної думки (сонет 16). Сонет 19. *Левині пазурі притуплюй, з пащі Тигриної,*

о часе, зуби рви...— Схожий образ є в «Скорботних елегіях» давньоримського поета Овідія. *І фенікса спали в його крові.*— Натяк на давні уявлення про те, що міфологічний птах фенікс спалює себе, а потім знову відроджується з попелу. Сонет 20. Сонет є особливо типовим для ренесансних уявлень про дружбу. Виникла ця концепція під безпосереднім впливом ідей філософії неоплатонізму. Відродження дає нам чимало прикладів «обоожнювання» друга. Так, надзвичайно емоційно зображує Еразм Роттердамський зовнішню і внутрішню досконалість Т. Мора в листі до У. фон Гуттена. Сповнені захвату слова М. Монтеня про Етьєна де ла Боєсі тощо.

С. 631. Сонет 21. *Ні, я не йду тропою віршоробів, Що оди тчуть з фальшивої краси.*— Мається на увазі звичай придворних поетів розсипати надмірні похвали тим, кого вони оспівують у своїх віршах. Шекспір порівнює їх з гендльрами, що вихваляють свій крам. Сам він не бажає торгувати своєю любов'ю (фінальний двовірш). Сонет 22. *Не вірю дзеркалу, що вже старий я...*— Нарікання на свою старість— поетичне кліше, яке з'являється ще в сонетах Петрарки. Шекспірові під час написання вірша мало бути близько 34—35 років.

С. 632. Сонет 23. *Учись читати писане без мови, Очима слухать вісника любові.*— Типовий для поезії Відродження стилістичний засіб: свідоме поєднання різко контрастних понять, які логічно нібито виключають одне одного, але разом дають нове уявлення (оксиморон). Сонет 24. *Мій зір-митець відбив твоє лице...*— Сонет має особливе значення для розуміння художньої манери Шекспіра-лірика. Поет майже завжди намагається відтворити дійсність у зорових образах, передати пластику живої природи. Звідси порівняння поета з живописцем, зокрема портретистом. Образ «зору-митця» є сталим у ліриці Шекспіра.

С. 633. Сонет 25. *Нехай комусь від щедрої планети...*— Мотив примхливості долі постійно обігрується в літературі та живописі середніх віків та Відродження. *Таких дарів не дістають поети...*— Автобіографічна деталь. Поет уперше згадує про своє низьке становище в суспільстві. *Військовий вождь, по тисячній звитязі...*— Деякі коментатори вважають, що тут мається на увазі відомий мореплавець та полководець Уолтер Ралі, який втратив прихильність королеви Єлизавети. Сонет 26. *До тебе йдуть послы мої письмові...*— Поетичний образ побудовано на лицарських реаліях. Герой сонетів уподібнюється вассалові, який відправляє своїх послів (вірші) до сюзерена. Зміст сонета нагадує присвяту до поеми «Лукреція». На цій підставі деякі шекспірознавці висловлюють припущення, що графові Саутгептону присвячені також і «Сонети».

С. 634. Сонет 27. *Вона іде шляхами пілігрима...*— Свою палку любов до друга поет порівнює з мандрівкою пілігрима до святих місць. Схожа розгорнута метафора є також у трагедії «Ромео і Джульєтта», де Ромео, мов прочанин, торкається святині— Джульєтти (І, 5).

С. 637. Сонет 34. *Ти провіщала день мені погожий...*— Сонет побудований на розгорнутому порівнянні дружби та стану природи. Мотив популярний у народній поезії.

С. 638. Сонет 35. *Винувачем явившись на суд, Заступником я рап-
том виступаю.*— Драматизм сонета, який розповідає про внутрішню боротьбу в
душі героя, підкреслюється введенням в поетичний образ юридичної лексики.
Щоб не прийшлося, грабіжнику, тобі...— Певно, перший натяк на зраду друга,
який звабив кохану поета. Сонет 36. *На бачності я маюсь, щоб тобі На лю-
дях не послать, бува, привіту...*— Натяк на різницю суспільного стану друга і
поета.

С. 639. Сонет 38. *Будь музою десятою поету...*— За грецькою мі-
фологією, існувало 9 муз.

С. 640. Сонет 40. *Хоч обікрав, коханий, старця ти...*— Певно, тут —
продовження теми зради друга та коханої (сонет 36). Свое послідовне втілення
цей мотив набуває в циклі, присвяченому «смуглявій леді сонетів».

С. 641. Сонет 43. Сонет побудовано на поєднанні контрастних
образів світла та темряви. Набуває особливої виразності завдяки обігруванню
цього контрасту в численних змістових повторах.

С. 641—642. Сонет 44. *Коли б то плоть на мисль було можливо Мені
змінить... Бо створений, як всі, з води і глини.*— Згідно з давніми науковими
уявленнями, людину створено з чотирьох елементів (стихій): вогню, повітря
(вищі елементи), землі та води (нижчі). Вищим елементам підпорядкований
розум людини, нижчим — її чуттєве життя. Поет нарікає на те, що його почут-
тя не спроможні наздогнати легку уяву і, таким чином, перенестись до дру-
га. Затримують поета і сльози, що їх створено з важких елементів (землі та
води).

С. 642. Сонет 46. *Мій зір і серце мруть на полі бою...*— Сонет на-
писано на типову для поетів-петраркістів тему: двобій кохання та розуму. Свое-
рідним є ототожнення розуму та зору. Для Шекспіра зір — майже завжди за-
сіб пізнання світу (див. сонет 24). Отже, він споріднений не лише з чуттєвою,
а й з розумовою природою людини.

С. 643. Сонет 47. *Як зір ласує образом твоїм...*— Мова йде, певно,
про портрет або мініатюру, яку друг подарував поетові.

С. 644. Сонет 49. *В той час лихий...*— Кожен з катренів починає-
ться анафорою, словесним повторенням на початку рядків, що підкреслює особ-
ливий драматизм сонета.

С. 645. Сонет 52. *Я — мов багач, що може в кожну мить...*—
В основі сонета — розгорнута метафора. Образ побудовано на побутовій реалії.
Поет порівнює себе з багачем, який лише інколи тішиться спогляданням своїх
скарбів. Сонет 53. *З яких стихій постав ти, чудодійний?...*— Див. прим. до со-
нета 44.

С. 646. *Єлена* — за грецькою міфологією, дочка Зевса і Леди, одна
з найпопулярніших героїнь давньогрецького епосу, зокрема троянського циклу
міфів. Переносно: втілення жіночої вроди. Сонет 55. *Надгробків царських мар-
мурові плити Переживе потужний мій рядок...*— Першоджерелом надзвичайно

поширеної в класичному мистецтві «теми пам'ятника», який споруджує собі поет своїми невмирущими творами, є ода давньоримського поета Горация «До Мельпомени». Переконаність у тому, що справжня поезія здатна подолати опір часу — лейтмотив сонетів 18, 19, 38, 55, 60, 63, 65 тощо.

С. 647. *І в день суда...*— тобто в день Страшного суду (христ. міф.). Сонет 56. *Нехай до зустрічей ведуть стежини Через страшний розлуки океан.*— Мається на увазі легенда про трагічне кохання Леандра і Геро. Леандр щоночі перепливав Геллеспонт (давня назва протоки Дарданелли), щоб побачити свою кохану Геро. Цей сюжет є в «Метаморфозах» Овідія. Звертається до нього сучасник Шекспіра К. Марло в поемі «Геро і Леандр». Згадки про історію нещасливих коханців зустрічаються також в численних творах самого Шекспіра.

С. 648. Сонет 59. *Якщо на світі не бува нового, Лиш плин повторний явищ і речей...*— Певно, відгомін, висловлювання біблійного мудреця Екклесіаста, який стверджував незмінність усього сущого (Екклесіаст, I).

С. 649. Сонет 61. *...образ твій...*— Поняття «образу» часто зустрічається в сонетах Шекспіра і має численні значення. Провідним, проте, є його визначення як цілісного поетичного зображення людини. Так, в сонеті це не лише зовнішній вигляд героя; «образ» — це і його внутрішній світ, який приваблює поета.

С. 651. Сонет 66. Один з найдраматичніших сонетів збірки. Його зміст провіщає славетний монолог Гамлета (III, 1). Сонет побудовано за принципом емоційного нагнітання трагізму, що відповідає зростанню душевної тривоги героя. Вірш має особливу форму. Він складається лише з двох речень, перше з яких має 12 рядків, друге — 2.

С. 652. Сонет 67. *Щоб фальш в'ялила мак твого лиця...*— Натяк на тогочасну моду підфарбовувати лице. Мотив засудження штучної краси надзвичайно поширений у творчості Шекспіра. Сонет 68. *Зрізати покійниць золоте волосся...*— За часів Шекспіра існувала мода на перуки, які інколи виготовляли навіть з волосся померлих. Схожий мотив є в «Тімоні Афінському».

С. 653. Сонет 70. В сонеті мова йде про чесноти друга. В сонетах 32, 35, 40, 69 тощо поет нарікав на його легковажність. Деякі дослідники навіть вважають, що ці сонети було присвячено різним особам.

С. 655. Сонет 73. *На хори, де замовкнули пісні.*— Образ породжено реальними подіями. Після реформації церкви в елизаветинській Англії було зчинено зруйнованих католицьких храмів.

С. 657. Сонет 77. *Все те, що може пам'ять розгубити, Цим білим аркушам віддай на схов.*— Деякі дослідники вважають, що цей сонет супроводив записку книжку, яку Шекспір подарував другові.

С. 658. Сонет 80. *Який поет в своїм пісеннім громі...*— Більшість коментаторів вважає, що мова йде про драматурга та перекладача «Іліади» Джорджа Чепмена (1559—1634). Сонет 81. *Твій монумент — могого слова мідь...*— У сонеті відчувається вплив так званої «вченої поезії» з її орієнтацією

на канони античної поетики. Про це свідчить, зокрема, урочистість мови сонета, розробка «гораціанської теми» тощо.

С. 662. Сонет 90. *Якщо не любиш, кинь мене сьогодні...*— Сонет приваблює своєю надзвичайною щирістю. Це один з найкращих зразків ліричної поезії Відродження.

С. 666. Сонет 98. *І лик Сатурна крізь глибини небесну Всміхавсь назустріч молодій весні.*— За давніми астрологічними уявленнями, Сатурн вважався похмурою планетою, під знаком якої народжуються люди з меланхолійним темпераментом, нездатні до веселощів. Тут: весна зачарувала навіть цю сувору планету.

С. 667. Сонет 99. *А ніжні руки — в білині лілей. Троянда ця від сорому багряна...*— Сонет написано в стилі традиційної галантної лірики. В оригіналі вірш має 15 рядків. У перекладі додержано форми сонета.

С. 670. Сонет 106. *Коли в літописах померклих днів...*— Шекспір нарікає на те, що його сучасники втратили майстерність стародавніх поетів. Певно, мається на увазі куртуазна лірика. Окремі тропи середньовічної поезії Шекспір використовував у своїх п'єсах, наприклад, в «Ромео і Джульєтти». Сонет 107. *Твій пам'ятник з моїх натхнених слів Переживе гробниці королів.*— Ще одна варіація гораціанської теми. Двовірш, проте, відзначається особливою урочистістю, почуттям надзвичайно глибокої поваги до мистецтва слова.

С. 671. Сонет 110. *Вештався я блазнем...*— автобіографічна деталь. Драматичний натяк на професію актора, до якої за часів Шекспіра ставилися з певною зневагою. Цей мотив є і в наступному сонеті (111).

С. 679. Сонет 126. *Крилатий хлопче, що в руках затис Мірило часу і разючий спис...*— Нетипова для сонетів Шекспіра персоніфікація часу у вигляді крилатого юнака. Значно частіше час зображується старезним чоловіком з косяю в руці, що узгоджується з літературною традицією, яка походить від античного алегоричного образу Хроноса. Сонет 127. *Колись чорнявих гарними не звали...*— Чорне волосся та смуглява шкіра не відповідали ренесансним уявленням про жіночу вроду.

С. 680. Сонет 130. Сонет побудовано в контрастному порівнянні двох творчих манер: евфуїстичної та вірної природі. Вишуканій лексиці порівнянь-алегорій Шекспір протиставляє щирість та правдивість своєї поезії.

С. 683. Сонети 135—136. В основі сонетів каламбур, гра слів, побудована на скороченому імені «Will» (від «William») і слова «will» — «бажати», «хотіти».

С. 686. Сонет 143. В оригіналі — восьмискладові рядки. У перекладі сонет відтворено чотиристопним ямбом.

С. 688. Сонет 146. *Душе, що мешкаєш в гріховній глині...*— Натяк на біблійний міф про створення людського тіла з глини. Композиція сонета нагадує традиційний диспут між тілом та душею. Ця тема була особливо популярна в середньовічній літературі.

ЗАМІСТЬ ДОДАТКА

Сонети Вільяма Шекспіра

в перекладі Дмитра Павличка

I

Ми прагнем, щоб краса потомство мала,
Щоб цвіт її ніколи не зачах,
Щоб квітнула троянда нетривала,
Все наново постаючи в бруньках.

А ти, закоханий у власну вроду,
Ії годуєш полум'ям своїм,
Розвалюєш — скажи, кому на шкоду? —
Душі своєї багатючий дім.

Ти, хто весні сьогодні пишна пара,
Пригноблюєш весняне почуття,
Як той багатий, та нещасний жскнара,
Змарновуєш на вбогості життя.

Світ пожалій, не зводь красу до гробу,
Віддай природі борг — свою подобу!

8

Твій голос — музика, чому ж тобі
Несуть печаль ясні музичні звуки?
Чом любиш те, що зроджене в журбі,
Чому жадаєш ти нудьги й розпуки?

Чи гармонійна злагода звучань,
Для іншого весела та бадьора,
Тебе печалює, мов смутку хлань,
Бо ж то твоїй самотності докора?

Прислухайсь, як мелодію свою
Перекидають одна одній струни,
Що схожі на розспівану сім'ю,—
Батьки щасливі та потомство юне.

Та пісня каже: згинь же, самото,
Якщо ти завжди сам, ти є ніхто!

Коли вслухаюся в печальний хід
 Годинника хвилиною нічною,
 Коли дивлюся на прив'ялий цвіт,
 На кучері, що світять сивиною,

На голі дерева, що для отар
 Давали влітку тінь і прохолоду,
 На зелень врун, що зв'яже їх жниввар
 В снопи й складе в копу сивобороду,

Я думаю з тривогою про те,
 Що молодість твоя минула, друже;
 Всна вже незабаром відцвіте,
 А там косою час махне байдуже...

Нащадкам дай життя, як хочеш ти
 Без страху назустріч смерті йти!

29

Коли своє становище кляпу,
 Зневажений, знедолений до краю,
 Коли з глухого неба талану
 Я надаремно, плачучи, прохаю,

Тоді мінявся б долею з таким,
 Хто має більше друзів і надії,
 Хто розумом прославився метким,
 Хто словом віртуозно володіє.

Але, тебе згадавши, тую ж мить
 Єство моє стає таке щасливе,
 Як жайвір, що возноситься в блакить
 І на воротах раю творить співи.

Я не віддам,— хоч би й господь звелів,—
 Твою любов за блага королів.

34

Я нині без плаща подався з дому,
 Бо днину обіцяла ти ясну.
 Попав я в бурі клетітну содому,
 А ти сховалась в тучу грозяну.

І, хоч лице моє, дощем побите,
Ти осушила, вийшовши з-за хмар,
Лишилося в мені несамовите
Страждання — підступу твого дар.

Ти каєшся, та болю навісного
Тобі не втихомирить й на мить:
Покривджений не має втіхи з того,
Коли душа і в кривдника болить.

Але, о сльози, почувань перлини! —
Обернуті в скарби твої провини.

35

За тим, що ти грішила, не жалій:
На місяці й на сонці теж є плями;
Троянда має колючки, а в пій,
Буває, хроб живе між пелюстками.

Всі — грішні. Я — також: з гріхів твоїх
Творю гучні епітети сьогодні,
Прощаючи тобі, впадаю в гріх,
Рятуючи — вкидаюсь до безодні.

Я виправдовую твій плотський блуд,
Роблюся адвокатом з прокурора;
Тягну себе самого я на суд, —
Ненависть відступає зла й сувора.

Я спільником грабіжниць стаю,
Що душу розплондровує мою.

55

Владарські монументи мармурові
Переживе могутній мій рядок.
І сяятимеш ти в оцьому слові,
А те каміння западеться в змрок.

Війна громаддя статуй перекине,
Зітруться в прах каменярів труди,
Та образ твій не знищиться, не згине
Від вибуху повстань і ворожди.

790

Всі переможеш ти зусилля смерті,
Хвалу твою нестиме віч світлінь,
Аж доки світ, мов лахмани подерті,
Не зноситься на спинах поколінь.

В серцях коханців до страшного суду
Ти житимеш, і я з тобою буду.

66

Я кличу смерть — дивитися набридло
На жебри і приниження чеснот,
На безтурботне і вельможне бидло,
На правоту, що їй затисли рот,

На честь фальшиву, на дівочу вроду
Поганьблену, на зраду в пишноті,
На правду, що підлоті навдогочу
В бруд обертає почуття святі,

І на мистецтво під п'ятою влади,
І на талант під наглядом шпика,
І на порядність, що безбожно краде,
І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
Та як тебе лишити в самотині?!

67

Чому в цей час, коли панує зло,
Ще й він живе, скрашаючи пороки?
Щоб, ним освячене, перемогло
Падлюцтво та безчестя темнооке?

Чому рум'янці в нього на виду
Відтворює косметика брехлива?
Чи треба підмальовувать в саду
Троянду, повну істинності й дива?

Чом він живе, як в ньому все старе,
Застигла кров давно від охолоди,
Чому Природа, мов жебрак, бере
Від нього підфальшовані клейноди?

Бере, аби сказати,— подивись,
Які багатства мала я колись!

71

Не плач за мною, мила, не заводь,
Як дзвони сповістять у скорбній тиші,
Що хробам оддали вже мою плоть,
Що відійшов я в засвіти гидкіші

За світ гидотний; я тебе люблю,
Тому волю, щоб мене назавше
Забула ти, ніж мала б од жалю
Всихати, ці рядки мої читавши.

А як згадаєш ти про мене знов
Тоді, коли змішаюся з землею,
Не побивайся — хай твоя любов
Погасне із свідомістю моєю.

Не хочу, щоб великомудрий тлум
Твою скорботу піднімав на глум.

77

Покаже дзеркало, як врода в'яне,
Годинник — як хвилини марно йдуть.
Лиш думка та, що на папері стане,
Непроминальну демонструє суть.

Свічадо зморшку, схожу на могилу,
Тобі являє — радості нема,
І, відкрадаючи у тебе силу,
Проходить час, мов злодій, крадькома.

Сховай же в писане, миттєве слово
Те, що не може пам'ять зберегти;
Знайдеш колись доглянутих чудово
Дітей свого ума й зрадієш ти!

Вчарований забутими рядками,
Новими збагатишся ти думками.

Коли пишу про тебе, з горя в'яну,
 Бо знаю: кращий є співець, ніж я;
 Твою він славить вроду осіянну,
 Звеличує в піснях твоє ім'я.

Але твої чесноти — ніби море:
 На ньому вміститься і човник мій,
 Що безмір вод так непомітно оре,
 Втопаючи у хвилі штормовій.

Суперник мій іде понад глибини,
 Він — корабель високий, наче дім.
 А я — на міліні. Хто з нас погине?
 Та що там шкоди в човнику малім!

Я знатиму, як прийде мить остання:
 Одне і те ж — кохання і конання.

123

Ні, часе, не хвалися, змін нема;
 Нові ти зводиш піраміди й вежі,
 Щоб здивувати нас, але дарма —
 То все старе, лише в новій одежі.

Ми любим, щоб усе було старим,
 Бо наші дні короткі; ти, одначе,
 На нас пускаєш новизну, як дим,
 Щоб затуманилося око зряче.

Реєстрами своїми нас не муч,
 Все в них брехня — минувшина й сучасне;
 Все робиш поспіхом, нашвидкуруч,
 Одне засвічуєш — та інше гасне.

Твоєї не лякаюся коси,
 Я правдолюб, а ти брехун еси!

124

Якби любов моя була дитям
 Випадку, то, подібно до байстряти,
 У бур'янах коло огидних ям
 Повинна б з волі часу розквітати.

Вона ж не випадкова — хай ідуть
На неї всі нещастя та знегоди,
Посміхнена погорда, рабська лють,
Жага й злоба принадливої моди,

Розсудливість холодна і стара —
Та не страшні вони моїй любові,
Сама ж вона несхитна, мов гора,
Звелась над примхи часу тимчасові.

Хай це посвідчить часу скоморох,
Що злом прожив, але для блага здох.

129

Безстидства дух у хтивості живе,
А в дії хтивість — що то за потвора! —
Лжесвідчить, убиває, нищить, рве,
На дикоші й падлюцтво завжди хвора.

Її ненавидиш і любиш ти,
Мов довелось наживку проковтнути,
Яку дають, щоб з розуму звести,
Щоб жертва не злякалася отрути.

Летиш за нею, прагнеш те піймать,
Що тягне вже само тебе до згуби,
На пробу — то блаженство й благодать,
А потім — біль, шахрайство ядозубе.

До пекла рай веде, всі йдуть і йдуть,
Ніхто не обминає згубну путь.

137

Сліпа любове, що вчинила ти
З моїми потьмянілими очима?
В красі не можу я краси знайти,
Стає потворність, наче врода зрима.

Причалили хай очі залюбки
В тій гавані, де всім човнам просторо.
Чому на мене ти куеш гачки
Із помилок мого слабкого зору?

Те, що лише моїм було колись,
Тепер належить всім — хіба ж я буду
Кричати — це неправда, подивись,
Як сяе чистотою купа бруду?!

Я бачу: правди в правді вже нема,
Мене поглинула брехні чума.

138

Клянеться мила в правді без упину,
Я бачу — то брехня, та вірю їй,
Коли мене приймає за хлопчину,
Ненавченого в школі життєвій.

Так, юнаком вона мене малює,
Хоч знає, що пройшла моя весна.
Я ж вірю їй, хоч знаю, вірю всею —
Тут з двох сторін панує лож одна.

Моя кохана побрехати рада,
Я рад: за юного беруть мене!
О, то закоханих найбільша вада —
Довір'я неправдиве й показне.

Ми дурим одне одного навзаєм
І наші вади брехнями влещаем.

144

Є дві любові, мов два духи, в мене —
Два янголи, що борються тихцем;
Дух кращий — то хлоп'я благословенне,
Дух гірший — то жона з хмурним лицем.

Вони обидва володіють мною.
Жадає в образі жіночій зло
Мого святця зробити сатаною,
Затьмарити його сийне чоло.

Мій добрий дух борониться запекло.
Не знаю, стане чортом він чи ні,
Та знаю, що два янголи — це пекло,
Моя душа — це ж місце їх борні.

795

Вестиму в сумнівах життя суворе,
Допоки зло в мені добра не зборе.

146

Душе, навіщо прикрашати прах,
Де ти знайшла притулок на хвилину,
Кувати золотом на хаті дах
І зовні розмальовувати глину?!

Нашо тобі те в'януче майно
Вбирати в пишні розкоші й оздоби,
Коли на нього ждуть уже давно
Його єдині спадкоємці — хроби?!

Душе, дай плоті чахнути! Живи
Лише святим! Купуй собі години
Безсмертні, недосяжні для черви
І відкидай на сміття все, що згине.

Смерть тим живе, що нам серця жере,
Годуйся смертю, і вона помре.

147

Моя любов — гарячка; день при дні
Вона лише наснажує хворобу,
Розпалює жадання маревні,
Бажаючи звести мене до гробу;

Лікує розум мій мою любов,
Та доктор той вже в мене не буває,
Бо тих його суворих настанов
Я не хотів триматись, я — в одчаї;

Бажання — смерть, але не збутись їй,
Бо ліки не дають мені сконати;
Шаленець, я зробився сам не свій
Од правди, що її не хочу знати;

Я вірив: ти і чиста і ясна,
Ти ж — наче пекло, наче ніч, страшна.

796

Любов не знає докорів сумління,
Хоч, звісно, совість — то її дитя.
Облуднице, мої гріхопадіння —
Ява твого гріховного життя.

Як зрадиш ти, я, наче для відплати,
Розпусти віддаю спрагненну плоть;
Ій дозволяє дух тріумфувати,
Являти життяню й нестримну хоть.

А слова іншого й не прагне тіло,
Ти тілу — нагорода дорога;
Воно готове коло тебе сміло
І падати, й вставати, як слуга.

Любов — вставання й падання без краю,
Я в ній народжуюсь і помираю.

Я зраджую тебе, та, клянучись
Мені в любові, зраджуєш ти двічі,
Довір'я й клятву, що в одне зійшлись,
Ламаєш, хай-но одверну я вічі.

Чом я тебе в невірності виню,
Як сам невірним був? Моя кохана,
Я наскрізь бачу всю твою брехню,
Та всі мої присяги — теж омана!

Я клявся, щоб твою пройняти лож,
Твоєю чесністю і добротою,
Я очі закривав на все або ж
Іх змушував тебе вважать святою.

Божився я, що чиста й вірна ти,—
Та це брехня, їй краю не знайти.

Із невеликих поем і циклів віршів «Скарги закоханої», «Пристрасний палігрим», «Пісні для музики» та «Фенікс і голубка» не всі, як вважає дехто з дослідників, належать перу Шекспіра.

Історія їх публікації така. Цикл сонетів «Пристрасний палігрим» (21 сонет) був виданий 1599 р. Вільямом Джаггардом. Автором віршів, що ввійшли до збірника, було названо Шекспіра. Цикл розпадався на дві частини. Після п'ятнадцятого сонета стояв підзаголовок: «Сонети на різну музику». Цього поділу дотримуються і досі в усіх авторитетних виданнях Шекспіра. Під назвою «Пісні для музики» вірші виділено і в радянських публікаціях творчої спадщини поета.

Друге видання «Пристрасного палігрима» збереглося не повністю. Утретє сонети були перевидані В. Джаггардом 1612 р. під назвою «Пристрасний палігрим, або Кілька любовних сонетів, якими обмінялись Венера і Адоніс, заново виправлене й доповнене Вільямом Шекспіром. Третє видання, до якого заново додано два любовних послання, перше від Паріса Єлени та відповідь Єлени Парісу. Надруковано Вільямом Джаггардом. 1612». Послання Паріса і Єлени, безперечно, не належать Шекспірові. У 1609 р., тобто до видання Джаггарда, послання були надруковані у книзі Т. Хейвуда «Британська Троя» (№№ 197 і 215).

На основі текстологічного аналізу сонетів було прийнято таку схему авторства у «Пристрасному палігримі»:

1. Шекспір (у «Сонетах» вірш 138).
  2. Шекспір (у «Сонетах» вірш 144).
  3. Шекспір. Сонет Лонгвіля з «Марних зусиль кохання» (IV, 3).
  4. Автор не встановлений.
  5. Шекспір. Сонет Бірона з «Марних зусиль кохання» (IV, 3).
  6. Автор не встановлений.
  7. Автор не встановлений.
  8. Річард Барнфілд (1574—1627).
  9. Автор не встановлений.
  10. Автор не встановлений.
  11. Бартолом'ю Гріффін. Сонет із віршового циклу Гріффіна «Фідесса», 1596.
  12. Можливо, Томас Делоні (1540—1600?).
  13. Автор не встановлений.
  14. Автор не встановлений.
- В «Піснях для музики»:
1. Можливо, Роберт Грін (1560?—1592).
  2. Шекспір. Пісня Дюмена з «Марних зусиль кохання» (IV, 3).
  3. Автор не встановлений. Вірш був уже опублікований 1597 р. в збірці творів композитора Т. Уїлкса. Ім'я поета не було зазначене.
  4. Автор не встановлений.
  5. Крістофер Марло. «Відповідь», яка існувала в повнішому варіанті, була створена, певно, Уолтером Ралі (1552?—1618).
  6. Річард Барнфілд. Із книги «Вірші в різних настроях» (1598).

«Фенікс і голубка» вперше опублікована в збірці «Жертва кохання, або Скарга Розалінди» (1601) Роберта Честера. Певно, збірка була присвячена покровителю Р. Честера Джону Солсбері. Книгу надрукував земляк Шекспіра В. Філд для видання Е. Бланта.

Невеликі поеми і цикли віршів «Скарги закоханої», «Пристрасний пілігрим», «Пісні для музики» та «Фенікс і голубка» цікаві саме як зразки ліричної поезії епохи Відродження.

Після поеми Честера був надрукований такий текст: «Далі йдуть різні поетичні спроби на той же сюжет, тобто про голубку і фенікса. Написані найкращими і найзначнішими з наших сучасних письменників, чиї імена підписані під їх власними творами, ніколи раніше не друкованими...» Крім поеми Честера, у збірнику надруковано ще 14 віршів, серед них «Фенікс і голубка» Шекспіра. Поема опублікована без назви.

Згідно з гіпотезою радянського дослідника І. Гілілова, в цій poemі та в інших творах збірника йдеться про голуба і птаха фенікса — алегоричні назви, під якими виведені Роджер Меннерс та дочка поета Ф. Сідні Єлизавета.

Поема «Скарги закоханої» була включена до збірки шекспірівських «Сонетів», виданих 1609 р. Провідний англійський шекспірознавець Е. К. Чемберс вважає авторство Шекспіра сумнівним. Як гадають деякі вчені, автором поеми міг бути поет Дж. Чапмен. Є й інші концепції, відповідно до яких авторство Шекспіра не заперчується.

Питання авторства деяких творів, таким чином, і далі мають дискусійний характер. Думки шекспірознавців не завжди збігаються. Прикладом цьому може бути полеміка, що розгорілася останнім часом, коли готувався до друку цей шеститомник, з приводу знайденого сучасним молодим американським дослідником Г. Тейлором у фондах Бодліанської бібліотеки в Оксфорді вірша «Що робить?». Під ним стоїть прізвище Шекспіра. Та оскільки нема певності, що він справді належить Шекспірові, а вірш цікавий і вартий уваги, вміщено його в «Додатку», після «Приміток» (у перекладі Дмитра Павличка).

ПРИМІТКИ ДО «ПРИСТРАСНОГО ПІЛІГРИМА»

С. 707. *Давленд* Джон (1563—1626) — англійський композитор і музикант, відомий своєю грою на лютні. *Спенсер* Едмунд (бл. 1552—1599) — видатний англійський поет, до поетичної спадщини якого входять пасторальна поема «Календар пастуха» (1579), ліричні поеми й сонети. Найбільшим його досягненням є поема «Королева фей» (1590—1596).

Олена АЛЕКСЕЄНКО

ДОДАТОК

1

Що робить? Вмерти? Жить?
Чи любов — тільки схов
                                                для печалі?
Чи свій сум їй на глул
Понести, чи втекти
                                                якнайдалі?
Вічний раб ніжних зваб,
Я з кохання вмираю;
Я зачах від зневаг,
А вона мов не бачить мого відчаю.

2

Я свою печію
В спів жалю переллю,
                                                в розгоряння надії.
Сміх її — то мої
Щастя дні маревні,
                                                гнів її — то обдурені мрії.
Сумнів мій — кат лихий,
Геть же, геть же з очей моїх, кате!
Не підеш? Буду все ж
Проти волі твоєї кохати.

3

Не вини без вини,
Не погань без вагань
                                                свою милу.
Ти спитай і нехай
На одвіт буде світ
                                                а чи тьма, що злама твою силу.
Я знесу ту грозу,
Потішання стерплю — не її то провина.
Бо вона — неземна,
І того, кого любить, ображати повинна.

Але ж ось в сні здалось
Ох, ті сні — тінь мани!

Йде голубка моя зі мною;

Я, вона та весна,
Навкруги — тиш, луги,

квіти — хвилею запашною.

На траву-мураву
Ми сідаємо для відпочину.
Спрагота — уст уста
Доторкнулися в ту божественну хвилину.

5.

А вітрець-пустунець
Ходить, в'є, мов своє,

її кучерів золото ясне.

Тільки глянь та й зів'янь!
Дотик уст — гине глузд,

чарування зникає прекрасне.

Я дивлюсь, я боюсь:
Бо вона — це щось більше, ніж образ людини.
Лиш любов може знов
Довести, що ця врода ніколи не згине.

6

Та коса, мов яса,
Те чоло — неба тло

в передрання,

З тих зіниць-зоряниць
Сяйво йде молоде,

здобуває трофеї кохання.

Чистий вид, мов блакит,
Щоки — вроди сяйної знамена,
Я горю, мов на прю,
Бо жага нахлинає на мене.

7

Уст кармін! Палить він,
Перейма крадькома,

насолони малює в уяві;

Лиш надпий мед п'янкий,

Зможеш ти все знести —

дні печальні в біді та неслав'ї.

Похвала немала

Підборіддю найкращому в світі.

Шия, стан — без доган,

Злотні перса, здоров'ям налиті.

8

А хмільна голизна,

Нагота золота,

що дурманить!

Нахились, роздивись

Всі дива божества,

що принаджують, манять.

Тут нема сил ума —

Лиш сама досконалість природи.

Жодних вад — повен лад,

Бо вона — королева найвищої вроди.

9

В тому сні навесні

Від хандри та жури

я звільнився;

Але ба! Знов журба

Надійшла, як лиш я

розбудився.

Я повинен любить,

Йти на поклик свого почування.

Всі труди відклади —

Та не відкладай лиш кохання.

*Переклав
Дмитро Павличко*

ВІД УПОРЯДНИКА

В бібліографічному покажчику «В. Шекспір в Українській РСР» зібрані відомості до двох тем. У першому розділі — інформації про видання перекладів творів В. Шекспіра українською мовою і в другому — про критичну літературу, авторами якої є українські письменники та діячі культури або яка була надрукована в УРСР.

Матеріали у бібліографії викладені в основному в хронологічному порядку. Тільки в окремих місцях, головню при інформаціях про переклади, що були здійснені в дореволюційний час, відомості подані не за часом появи їх у друку, а під роком створення. Таке в ще більшій мірі має місце в розділі «Критична література». Річ у тім, що деяка частина досліджень або висловлювань про В. Шекспіра надрукована не в час написання, а значно пізніше, переважно після 1917 року. Упорядник прагнув зберегти певну історичну послідовність входження В. Шекспіра в культуру українського народу.

До покажчика не включено матеріалів про сценічну інтерпретацію творів В. Шекспіра театрами УРСР. Це окрема проблема, яка вже висвітлена в критичній літературі.

В бібліографічному покажчику подані відомості про літературу, яка появилася в друку до кінця 1985 року.

ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ В. ШЕКСПІРА
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

ОПУБЛІКОВАНІ ПЕРЕКЛАДИ

1849. Вербa (Пісня Дездемони) «Ой вербице зеленая» / Пер. М. І. Костомарова // Костомаров Н. И. Литературное наследие.— СПб., 1890.— С. 229; Зоря.—1895.— № 13.— С. 249; Костомаров М. І. Твори: В 2 т.— К., 1967.— Т. 1.— С. 142. У кінці пер. дата «1849».

1854. Пісня Дездемони (Із Шекспіра) «Бідняжка в роздумі под тіню густою снідила» // Русская анфология или выбор лучших поезий подлинных і переводных. Часть I.— Львів, 1854.— С. 152—153.

1865. Гамлет. Данський королевич: Драма в V діях // Нива.— 1865.— № 3.— С. 36—42; № 4.— С. 52—56; № 5.— С. 69—73; № 7.— С. 100—104; № 8.—

С. 117—120; № 9.— С. 132—138. Підп.: Переклав Павло Свій [Павлин Свенціцький].

Надрук. тільки першу дію.

Оцінки: а) Франко І. Українські «народовці» і радикали. // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 28.— С. 198—206 [201—202]. Перша публ.: Kurjer Lwowski.— 1891.— №№ 316, 322, 326, 328; б) Франко І. // Шекспір В. Гамлет / Пер. П. Куліш.— Львів, 1899.— С. XVIII. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 167.

1872. Гамлет; Макбет / Пер. О. Ю. Федькович // Федькович О. Ю. Писання: Перше повне і критичне вид.— Львів, 1902.— Т. 3-го 2-а ч. Драматичні переклади. З автографів уперше видав д-р Іван Франко.— С. 1—373.

Переклади здійснені в 1872 р. Їх оцінку див. у передмові І. Франка до цього вид. і на с. 175—176. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 389—396.

1872. Федькович Ю. Як козам роги виправляють: Фрашка в І відслоні, Вільно за Шекспіровою драмою «Як пурявих уговкують» написав Ю. Федькович // Правда.— 1872.— № 5.— С. 210—220; № 6.— С. 252—269; № 7.— С. 305—310; Окр. відб.: Львів, 1872.— 28 с.; // Федькович О. Ю. Писання. Перше повне і критичне вид.— Львів, 1906.— Т. 3-го 1-а ч. А. Драматичні твори.— С. 411—453; // Федькович Ю. Твори: У 2 т.— К., 1984.— Т. 2.— С. 297—319.

Оцінки: а) Драгоманов М. П. Il movimento litterario Ruteno in Russia e Galizia (1798—1872). // Правда.— 1873.— № 16.— С. 551—559 [552]. Пер. В. Навроцького; Драгоманов М. П. Лист до М. Бучинського від 23.VIII 1872 р. // Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським: 1871—1877. Зладив М. Павлик.— Львів, 1910.— С. 152—159 [156—157]; Франко І. // Шекспір В. Приборкана гоструха / Пер. П. Куліш.— Львів, 1900.— С. XIV. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 171—179 [179]; г) Шалата М. Й. Юрій Федькович: Життєвий і творчий шлях.— К., 1984.— С. 227—228.

1879. Король Лір / Уривок. Пер. І. Франка // Літературна спадщина.— К., 1956.— Т. 1. Іван Франко.— С. 234—235; // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 689—690.

Пер. здійснений у 1878—1879 рр.

1882. Гамлет. Принц Данський. Трагедія в V діях / Пер. М. П. Старицький. З прилогою музики М. Лисенка («Спів Офелії»).— К., 1882.— V.— С. 202, 12 с. нот.

Передмова, с. 1—5.

Монологи Гамлета: І. «Господь з вами! Знов я сам тепера...»; ІІ. «Жити чи не жити» див. у кн.: Старицький М. Поетичні твори.— К., 1958.— С. 453—457 і в кн.: Поети пошевченківської доби. 36.— К., 1961.— С. 313—315; Передм. до пер. трагедії «Гамлет» В. Шекспіра // Старицький М. П. Твори: У 8 т.— К., 1965.— Т. 8.— С. 355—357.

Оцінки: а) Газета Гатцука [Москва].— 1882.— № 47; б) Заря [Київ].— 1882.— № 225.— 13 окт.— С. 37; в) Гамлет в постолох // Киевлянин.— 1882.— № 232; г) Франко І. Лист до І. Белея. Грудень 1882 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 176—177; д) Українські переклади М. Стариць-

кого // Зоря.— 1883.— № 4.— С. 63—64; № 5.— С. 76—77. У тексті також оцінка, надр. у газ. «Одесский вестник», 1883, № 26; Франко І. // Шекспір В. Гамлет / Пер. П. Куліш.— Львів, 1899.— С. XIX—XX. Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 156—170 [168—170]; Мирний Панас. Лист до М. П. Старицького. Грудень, 1882 // Мирний Панас. Твори: У 7 т.— К., 1970.— Т. 7.— С. 363—364; ж) Франко І. Наш театр // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 28.— С. 279—292 [284]. Перша публ.: Народ.— 1892.— №№ 9, 10, 15—18; з) Франко І. Михайло П. Старицький // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 230—277 [274—276]. Перша публ.: Літ.- наук. вісник.— 1902.— Т. 18—19; Пчилка Олена. Михаил Петрович Старицкий: (Памяти товарища) // Киев. старина.— 1904.— Т. 85.— Кн. 5.— С. 400—449 [420—422]; і) Квітка К. На роковини смерті Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку / Вид. 2, доп.— К., 1971.— С. 219—247 [227] [одночасно оцінка Лесі Українки, пер. творів В. Шекспіра у виконанні П. О. Куліша]; к) Білецький О. І. Перекладна література на Україні // Білецький О. І. Письменник і епоха: 36 ст., досліджень, рецензій з питань укр. літератури.— К., 1963.— С. 369—384 [371—372].

Уривки «Гамлета» в пер. М. П. Старицького і в муз. опрацюванні М. В. Лисенка було поставлено в Києві взимку 1873 р. в домашній обстановці силами сімей Старицьких та Лисенків. Ролі виконували: Гамлет — М. Старицький, Офелія — О. Лисенко, Полоній — М. Лисенко, Королева — О. Цвітковська. Про те див.: Старицька-Черняхівська Л. Відгуки життя: (М. П. Старицький) // Театр.— 1940.— № 11.— С. 18—24 [19—20].

Шекспірові твори: 3 мови британської мовою українською поперекладав П. А. Куліш. Т. І. Отелло. Троїл та Кресида. Комедія помилок.— Львів: Накладом перекладчика, 1882.— 418 с.

Зміст: Передмова, с. 5; Отелло, с. 7—173; Троїл та Кресида, с. 175—333; Комедія помилок, с. 335—418.

Рец. і оцінки: а) [Партицький О.] Львівські видання Пант. А. Куліша // Зоря.— 1882.— № 21.— С. 327—330; Франко І. Die kleinrussische Literatur // Magazin für die Literatur des In- und Ausländes [Leipzig].— 1882.— N 43.— 21 Okt.— S. 589 [Виклад змісту в кн.: Возняк М. С. З життя і творчості Івана Франка.— К., 1955.— С. 268—269]; в) Костомаров Н. П. А. Кулиш и его последняя литературная деятельность // Киев. старина.— 1883.— Т. 5.— Кн. 2.— С. 221—234 [221—223]; г) Франко І. Наш театр // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 28.— С. 279—292 [284]. Перша публ.: Народ.— 1892.— №№ 9, 10, 15—18. Відзив італ. критика А. де Губернатіса з 80-х рр. XIX ст. див. у ст.: Базилівський М. Італійське відлуння // Вітчизна.— 1965.— № 4.— С. 151—161 [153].

Із сонетів. I. «Очей твоїх небесна перепона»; II. «Як господина дбала без упину»; III. «Чом так убогий в новину мій спів»; IV. «З небесних зір не вмію я читати». Переклав Мирон ***. Дня 15—17 грудня 1882 р. // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 339, 342, 344—345.

Ці переклади були послані І. Франком О. Партицькому у листі від 20.XII 1882 р. Перша публ. М. С. Возняка // Культура.— 1924.— № 2.— С. 115—116. Те ж: // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— С. 174—176. У цьому листі І. Франко пише про свою працю над перекладанням сонетів В. Шекспіра. Тільки

один із посланих сонетів був надрукований: «Чом так убогий в новину мій спів» // Зоря.— 1884.— № 5.— С. 35. Підп.: Мирон.

1884. Буря / Уривок. Пер. І. Франко // Літературна спадщина.— К., 1956.— Г. 1. Іван Франко.— С. 236—237; Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Г. 12.— С. 691—693.

Пер. здійснений у 1884. Про те див. лист І. Франка до В. Лукича [В. Левицького] від 13.IV 1884 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 218—219.

1897. Король Лір / Пер. з Шекспіра Панаса Мирного. // Панас Мирний [П. Я. Рудченко]. Зібр. тв.: У 7 т.— К., 1970.— Т. 6.— С. 511—682.

1898. Макбет / Пер. Леся Українка. // Леся Українка. Твори: У 5 т.— К., 1954.— Т. 4.— С. 441—449; Те ж: // Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т.— К., 1975.— Т. 2.— С. 318—328.

Перекладено першу, другу та більшу част. третьої сцени першого акту трагедії. Про цей переклад згадка в листі Лесі Українки до матері від 30.III 1898 р. // Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т.— К., 1978.— Т. 11.— С. 37—40.

1899. Гамлет. Принц Данський / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1899.— XX, 171 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 10).

Передм., с. III—XXIII. Львів. 15.X 1899.— Поясн., с. 163—171. Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 156—170 [передм.]

Рец.: Літ.-наук. вісник.— 1899.— Т. 8.— Кн. 12.— С. 184. Хр. і бібл. Без підп.

1900. Кориолан / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1900.— XI, 169 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 20).

Передм., с. III—XII.— Поясн., с. 155—169. Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 193—199 [передм.]

Макбет / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1900.— XIX, 118 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 18).

Передм., с. III—XIX.— Поясн., с. 109—118. Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 180—192 [передм.]

*** «На самоті, в мойй лихій неволі». [Сонет XXIX]. / Пер. П. А. Грабовський // Літ.-наук. вісник.— 1900.— Т. 10.— Кн. 5.— С. 217; // Грабовський П. А. Зібр. тв.: У 3 т.— К., 1959.— Т. 2.— С. 124.

Приборкана гоструха: Комедія в 5 діях з передгрою / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1900.— XV, 117 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 15).

Передм., с. III—XV.— Поясн., с. 113—117. Те ж: // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 171—179 [передм.]

Рец.: «Як пурявих уговкують» // Галичанин.— 1909.— № 280.— 15 (28) дек.— С. 3. Без підп.

Юлій Цезар / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1900.— XI, 130 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 27).

Передм., с. III—XI.— Поясн., с. 115—130. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 200—206 [передм.].

1901. Антоній і Клеопатра / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1901.— XIV, 180 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 32).

Передм., с. III—XIV.— Поясн., с. 163—180. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 163—171 [передм.].

Багацько галасу з нічев'я / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1901.— XII, 101 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 35).

Передм., с. III—XII.— Поясн., с. 97—101. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 156—162 [передм.].

Ромео та Джулета / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1901.— XVI, 132 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 38).

Передм., с. III—XIV.— Поясн., с. 128—132. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 146—155 [передм.].

Сонет СXXX. «У моєї пані очі не такі»; Сонет СXXXI. «Тиранка ти, о так, така твоя вже вдача»; Сонет ХСVI. «Сі говорять: твоя хибя» / Пер. І. Франка // Шекспір В. Антоній і Клеопатра / Пер. П. А. Куліша.— Львів, 1901.— С. X—XII; Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 342—344.

Шекспір в повістках для молодіжи і для старших: З рос. перекладу М. В. Карнеєва виготовив Андр. Веретельник.— Львів, 1901.— 47 с.— (Вид. Руського пед. т-ва, № 95).

Зміст: Вступ, с. 3—4. Підп.: М. П.; Король Лір, с. 5—17; Шейлок. Венеціанський купець, с. 18—34; Макбет, с. 35—47.

1902. Король Лір / Пер. П. А. Куліша. Виданий з передм. і поясн. І. Франка.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1902.— XVI, 164 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 44).

Передмова, с. III—XVI.— Пояснення, с. 161—164. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1982.— Т. 33.— С. 199—209 [передм.].

Рец.: О. К[узьма] // Руслан.— 1902.— № 203.— 10 (23) верес.— С. 3.

Міра за міру / Пер. П. А. Куліша. Видав і пояснив І. Франко.— Львів: Накл. Укр.-руської вид. спілки, 1902.— XXVI, 127 с.— (Укр.-руська вид. спілка. I сер., № 48).

Передм., с. III—XVIII.— Шекспіровий фонд, с. XIX—XXIII.— Рахунок «Шекспірового фонду» за рр. 1899—1902, с. XXIV—XXVI.— Поясн., с. 121—127. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. К., 1983.— Т. 33.— С. 210—221 [передм.].

Пісня юнака з комедії «Міра за міру» / Пер. І. Франка // Шекспір В. Міра за міру / Пер. П. А. Куліша.— Львів, 1902.— С. 125; Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 345.

1903. Сон літньої ночі: Чарівна казочка з Шекспіра / Пер. А. Веретельник // Бібліотека для руської молодіжи під ред. Ю. Насальського.— Коломия, 1903.— Т. 71.— Вип. 40.— С. 27—45.

1907. Три сонети. XXIX. «Неласкаві для мене щастя й люди»; XXX. «Коли в солодкій тиші любих дум»; LXVI. «Не раз я кличу смерть» / Пер. І. Франка // Літ.-наук. вісник.— 1907.— Т. 37.— Кн. 1.— С. 116—117; Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 340—342.

Сонет XXVIII. «І як же щастя знов мені зазнати»; Сонет XXXI. «У твоїй груді всі серця заперті» / Пер. І. Франка // Іван Франко: Ст. і матеріали.— Львів, 1949.— 36. 2.— С. 172—173. Публ. М. С. Шаповалової у ст. «Про Франкові переклади Шекспіра». Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 339—341. Пер. здійснені в 1906—1907 рр.

1908. Куліш П. Гамлетів монолог. З В. Шекспіра. Уривок; Ромео та Джульєтта розлучаються. З В. Шекспіра. Уривок // Досвітні огні: 36. поезій й прози до читання й декламації. Упоряд. Б. Грінченко / Вид. 2.— К., 1908.— С. 429—432.

1910. Карський В. З Шекспіра. «Втомився я дивитись, як топчуть честь в болото» // Вільне слово. 36. 2.— Радомисль, [1910].— С. 4.

1912. Венецький купець / Пер. І. Франка // Літературна спадщина.— К., 1956.— Т. 1. Іван Франко.— С. 238—333.

Передм., с. 238—248. У кінці дата: «Писано д. 15 липня до 8 серпня 1912». Уривок передм. надр. уперше в журн. «Театр», 1940, № 10, с. 5—10. Подала до друку І. Журавська.

Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1978.— Т. 12.— С. 346—473.

1922. Лами Ч. і М. Оповідання з Шекспіра. Буря. Макбет. Комедія помилок / 3 англ. пер. Г. Чикаленко.— Київ — Лейпціг: Вид-во «Ратай», 1922.— 40 с.

1924. Комедія помилок: Комедія на 5 д. / Пристосував для народ. театру Г. Хоткевич.— Х.: Рух, 1924.— 46 с.— (Театр. 6-ка, № 26).

1927. Отелло / Пер. М. Йогансена і В. Щербатенка.— К.: Держ. вид-во України, 1927.— 269 с.

Передмова, с. 3—38.

Сон літньої ночі / Пер. Я. Гординського.— Львів: Накл. «Рідної шк.», 1927.— 64 с.

1928. Гамлет / Пер. М. Старицький. Ст. С. Родзевича.— Х.: Книгоспілка, 1928.— XXXVII, 192, XXXIII с., портр.

Зміст: Родзевич С. «Гамлет» та Гамлетова проблема, с. V—XXVI; Укр. пер. «Гамлета», с. XXVII—XXXVII; Шекспір В. Гамлет, принц Данський: Трагедія на 5 дій, с. 1—192; Приміт. та дод., с. I—XXXIII.

Приборкання норовистої: Комедія на 5 дій.— Х.: Рух, 1928.— С. 68.— (Театр. 6-ка, № 75).

Ромео і Джульєтта: Трагедія на 5 дій / Пер. П. О. Куліша.— Х., Вид-во «Укр. робітник», 1928.— 151 с. Іл.

Ред. вид. був Микола Вороний, який у ряді місць виправив текст П. О. Куліша, а дещо (пролог і дві пісні) подав у власному перекладі, написав післямову.

Рец.: Гр. Ков. Кол[омацький]. // Червоний шлях.— 1928.— № 6.— С. 258—261.

Пролог до трагедії «Ромео та Джульєтта» передр. у кн.: Вороний М. Поезії. Ювілейне вид.— Х., 1929.— С. 391—392. Те ж: // Вороний М. Вибрані поезії.— К., 1959.— С. 287—288.

Сусідочки з Віндзору: Комедія на 4 дії / Переробив і пристосував для нар. театру Г. Хоткевич.— Х.: Рух, 1928.— 77 с.— (Театр. б-ка, № 92).

1930. Макбет: Трагедія на п'ять актів.— Харків — Київ: Держ. вид-во України, 1930.— 150 с.

1937. Макбет [Уривок] / З англ. пер. С. Гусак; Отелло [Уривок] / Пер. С. Гусак; Ромео і Джульєтта [Уривок] / Пер. А. Гозенпуд // Театр.— 1937.— № 5—6.— С. 53—62.

Ромео і Джульєтта: Трагедія на 5 дій / З англ. пер. А. Гозенпуд.— К.: Мистецтво, 1937.— 199 с. Портр.

Гозенпуд А. Ромео і Джульєтта В. Шекспіра, с. 163—198.

1939. Король Лір [Уривок] / Пер. з англ. М. Рильський // Рад. література.— 1939.— № 6.— С. 4—7.

1940. Трагічна історія про Гамлета, принца Датського [Уривок] / Пер. В. Вер // Західноєвропейська література: Хрестоматія для VIII—X класів серед. шк. / Склад О. І. Білецький. Вид. 4-е.— К., 1940.— С. 45—92.

Уривок з «Гамлета» друк. також у першому вид. хрестоматії 1936 р. та у наступних.

Макбет: Трагедія на 5 дій / Пер. з англ. Ю. Корещького. Ред. і післямова, с. 151—165, А. Гозенпуда.— К.: Мистецтво, 1940.— 165 с.

Рец.: Родзевич С. Шекспір у нових українських перекладах // Комуніст.— 1941.— 30 берез.

Король Лір: Трагедія на 5 актів / Пер. М. Рильського. Ред. і післямова, с. 221—238, А. Гозенпуда.— К.: Мистецтво, 1941.— 238 с.

Рец.: Кириченко Л. // Театр.— 1941.— № 5.— С. 31—32.

1941. Сон літньої ночі: Комедія на 5 дій / З англ. пер. А. Гозенпуд.— К.: Мистецтво, 1941.— 174 с.

Додаток: Тік Л. Літньої ночі: Драм. фрагмент / Пер. А. Гозенпуд.— С. 123—142.— Післямова.— С. 143—173.

Трагедія про Гамлета принца Датського / Пер. з англ. В. Вера; Ред. і післямова, с. 253—268, А. Гозенпуда.— К.: Мистецтво, 1941.— 269 с.

Рец.: Родзевич С. Шекспір у нових укр. перекладах // Комуніст.— 1941.— 30 берез.

1950. Вибрані твори: У 2 т.— К.: Мистецтво, 1950, 1952.

Т. 1. 1950.— 801 с., портр., іл.

Зміст: Венеціанський купець. Пер. І. Стешенко, с. 7—127; Дванадцята ніч. Пер. М. Рильський, с. 129—233; Гамлет. Пер. В. Вер, с. 235—287; Король Лір. Пер. М. Рильський, с. 289—535; Макбет. Пер. Ю. Корещький, с. 537—635; Отелло. Пер. І. Стешенко, с. 637—800.

Т. 2. 1952.— 671 с., портр., іл.

Зміст: Король Річард III. Пер. Б. Тен, с. 7—162; Приборкання норовливої. Пер. І. Кочерга, с. 163—278; Ромео і Джульєтта. Пер. І. Стешенко, с. 279—418; Багато галасу з нічого. Пер. І. Стешенко, с. 419—632; Віндзорські жартівниці. Пер. М. Тобілевич, с. 533—645; Смирнов О. О. Вільям Шекспір, с. 647—670.

1954. Комедія помилок: Комедія на 5 дій / Пер. з англ. І. Стешенко.— К.: Мистецтво, 1954.— 115 с., іл.

1957. Нетлінний дарунок (Із Шекспіра) «Красуня ти. Таку лиш випадково зустріти можна» // Савич І. З вічних джерел: Поезії.— К., 1957.— С. 77.

1958. Дванадцята ніч, або Як вам подобається: Комедія на 5 дій / Пер. з англ. М. Рильський.— К.: Держлітвидав України, 1958.— 148 с.

Король Лір: Трагедія на п'ять дій / Пер. з англ. М. Рильський.— К.: Держлітвидав України, 1958.— 199 с.

1959. З Шекспірових сонетів. «Надгробків царських мармурові плити ...»; «Мідь і граніт, земля і океани»; «Рокам краси твоєї не здолати»; «Коли в літописах померклих днів»; «Душе, що мешкаєш в гріховній глині» / Пер. з англ. Д. Паламарчук // Всесвіт.— 1959.— № 4.— С. 88—89.

1961. Любов і музика. Слова В. Шекспіра, пер. А. Кос-Анатольського («Коли, кохана дівчино моя») // Кос-Анатольський А. Молодість моя.— Львів, 1961.— С. 39—43.

Сонети. 33. «Я часто споглядав, як сонця схід»; 81. «Як я раніш тебе землі віддам» / Пер. Д. Паламарчук // Всесвіт.— 1961.— № 7.— С. 25.

1963. Двоє синьйорів з Верони: Романтична комедія на п'ять дій / З англ. мови пер. І. Стешенко.— К.: 1963.— 2, 144 с.— (М-во культури УРСР. Голов. упр. театрів і муз. установ). Надр. розмножувальним апаратом.

Те ж: // Всесвіт.— 1964.— № 1.— С. 106—144.

1964. Вибрані твори: У 3 т. / Пер. з англ.— К.: Дніпро, 1964.— (До 400-річчя з дня народження В. Шекспіра. 1564—1964). Перед назв. авт.: Уільям Шекспір.

Т. 1.— 783 с., іл.

Зміст: Модестова Н. Уільям Шекспір, с. 5—45; Життя і смерть короля Річарда III. Пер. Б. Тен, с. 47—248; Ромео і Джульєтта. Пер. І. Стешенко, с. 249—430; Венеціанський купець. Пер. І. Стешенко, с. 431—594; Віндзорські жартівниці. Пер. М. Тобілевич. Вірші пер. Б. Тен, с. 595—762; Приміт., с. 763—782.

Т. 2.— 775 с., іл.

Зміст: Багато галасу з нічого. Пер. І. Стешенко, с. 5—168; Дванадцята ніч, або Як вам подобається. Пер. М. Рильський, с. 169—318; Гамлет, принц Датський. Пер. Г. Кочур, с. 319—530; Отелло, венеціанський мавр. Пер. І. Стешенко, с. 531—754; Приміт., с. 755—774.

Рец.: Доценко Р. Новий український «Гамлет» // Всесвіт.— 1965.— № 9.— С. 158—160.

Т. 3.— 647 с., іл.

Зміст: Король Лір. Пер. М. Рильський, с. 5—210; Макбет. Пер. Ю. Корещий, с. 211—344; Тимон Афінський. Пер. В. Мисик, с. 345—496; Буря. Пер. М. Бажан, с. 497—630; Приміт., с. 633—648.

Рец.: а) Ваніна І. Шекспір український // Літ. Україна.— 1964.— 24 квіт.; б) Андріанова Н. Розмова про українську Шекспіріану // Літ. Україна.— 1964.— 22 груд. [обговорення вид. на засіданні Комісії худ. перекладу СПУ]; в) Доценко Р. Шекспір, рік видання 1964-й // Вітчизна.— 1965.— № 2.— С. 207—209; г) Коптілов В. Одним почерком пера // Літ. Україна.— 1965.— 6 квіт.

Сонети. 25. «Нехай комусь від щедрої планети»; 26. «О владарю чуттів моїх святих»; 50. «Як важко їхати вперед мені»; 66. «Стомившись, вже смерті я благаю»; 87. «Прощай, моя короткочасна мріє» / З англ. пер. Д. Паламарчук // Всесвіт.— 1964.— № 4.— С. 68—70.

Сонети. «Дивлюсь, як нищівна потуга літ»; «Моїх думок жагу втоляєш ти»; «Чи то строфа його»; «Лукава музо, де пісні твої»; «Ти деспотична, з серцем кам'яним» / Пер. Д. Паламарчук // Жовтень.— 1964.— № 4.— С. 128.

Сонети. 34. «Ти провішала день мені погожий»; 74. «Як злий конвой — недуга і роки»; 75. «Моїх думок жагу втоляєш ти»; 103. «Нужденний муз нужденний марнотрат» / Пер. з англ. Д. Паламарчук // Літ. Україна.— 1964.— 24 квіт.

1965. Сонети. 112. «Твоя любов стира з мого чола тавро»; 116. «Не буду я чинити перешкоди»; 117. «Суди мене, що був скупий у всьому»; 141. «Мій зір тебе не любить» / Пер. з англ. Д. Паламарчук // День поезії.— К., 1965.— С. 177—179.

Фіалці ранній кинув я докір / Пер. Ф. Малицький // Всесвіт.— 1965.— № 2.— С. 113.

1966. Антоній і Клеопатра: Трагедія на 5 дій / Пер. з англ. Б. Тен.— К., 1966.— 191 с.— (М-во культури УРСР. Голов. упр. театрів та муз. установ). Надр. розмпожувальним апаратом.

Сонети / Пер. з англ. Д. Паламарчук; Вступ. ст. «Таємниця Шекспірових сонетів», с. 5—28, Б. Буяльського — К.: Дніпро, 1966.— 195 с., портр.— (Перлини світової лірики).

Рец.: а) Андрієвський Ю. Перлини творчості Шекспіра // Вільне життя.— 1966.— 10 верес.; б) Кочур Г. Шекспірові сонети // Літ. Україна.— 1966.— 19 лип.; в) Творчий дорожок перекладача // Літ. Україна.— 1966.— 1 лист. Підп.: Л. К.; г) Лукаш М. Український сонетарій Шекспіра // Жовтень.— 1967.— № 1.— С. 149—151; д) Пучко І. Сонети Шекспіра — українською // Вітчизна.— 1967.— № 4.— С. 196—197; е) Жовнір О. Ренесансовий гомін: Шекспірові сонети в пер. Дмитра Паламарчука // Дніпро.— 1968.— № 6.— С. 150—156.

1969. Твори / Пер. з англ.— К.: Молодь, 1969.— 472 с. іл.— (Шк. 6-ка).

Зміст: Модестова Н. Вільям Шекспір, с. 3—25; Сонети. Пер. Д. Паламарчук; Дванадцята ніч, або Як вам подобається. Пер. М. Рильський, с. 39—147; Гамлет, принц Данський. Пер. Г. Кочур, с. 149—305; Король Лір. Пер. М. Рильський, с. 307—357; Приміт.

1975. Гамлет / З англ. пер. Л. Гребінка. Публ. М. Т. Ажнюк // Всесвіт.— 1975.— № 7.— С. 97—166. З приміт. ред.

Пер. здійснено в кінці 30-х рр. XX ст.

Рец.: Доценко Р. Відкритий вдруге // Вітчизна.— 1976.— № 4.— С. 214—216.

1978. Сонети: 23, 27, 30, 55, 65, 66, 85, 97, 111, 116 / Пер. Д. Паламарчук // Світанок: Із європейської поезії Відродження. 36. Для серед. та ст. шк. віку / Упоряд. Д. Наливайко.— К., 1978.— С. 153—163.

[Сонети]. 66. «Я кличу смерть — дивитися набридло»; 138. «Клянеться мила в правді без упину»; 144. «Є дві любові, мов два душі, в мені» / Пер. Д. В. Павличко // Павличко Д. Сонети.— К., 1978.— С. 262—264.

Те ж: // Жовтень.— 1979.— № 1.— С. 12—13.

1983. Сонети. 12. «Коли вслухаюся в печальний хід»; 29. «Коли своє становище клянжу»; 71. «Не плач за мною, мила, не заводь»; 80. «Коли пишу про тебе, з горя в'яну»; 123. «Ні, часе, не хвалися, змін нема»; 124. «Якби любов моя була дитям»; 129. «Безстидства дух у хтивості живе»; 146. «Душе, навіщо прикрашати прах»; 147. «Моя любов — гарячка»; 152. «Я зраджую тебе, та, клянучись» / Пер. з англ. Д. Павличко // Всесвіт.— 1983.— № 2.— С. 134—136. У добірці «Світовий сонет».

Те ж: // Світовий сонет: Антологія / Пер., передм., довідки про авт. та приміт. Д. Павличка.— К., 1983.— С. 128—140.

ПЕРЕКЛАДИ, ЯКІ НЕ БУЛИ ОПУБЛІКОВАНІ

Гамлет, принц датський; Коріолан / Пер. В. Косовцов. Автор. не збереглися. Пер. здійснено незадовго перед 1863 р. Про це див.: Пилипчук Р. Я. Про письменника-основ'янина Віта Косовцова // Рад. літературознавство.— 1983.— № 6.— С. 55—58.

Макбет / Пер. П. Свенціцький. Рукопис втрачено. Див.: У г Лозовського [псевд. П. Свенціцького], неусилого труженика нашої сцени, вкрали позний пер. «Макбета» // Слово.— 1865.— № 79.— 6 (18) жовт.— С. 4.

Отелло: Венеціанський мавр. Трагедія на 5 дій / Пер. М. Л. Кропивницький. Автор. зберігається в Ленінгр. театральній б-ці ім. А. Луначарського, інв. № 20644. Пер. має цензурний дозвіл до постановки від 5.IV 1902 р.

Про цей пер. див.: а) Кропивницький М. Л. Лист до М. Комарова від 2.X 1906 р. // Марко Лукич Кропивницький. Зб.— К., 1955.— С. 369. Те ж: // Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т.— К., 1960.— Т. 6.— С. 515—517; б) Кропивницький М. Л. Лист до М. Ф. Сумцова від 19.VI 1907 р. // Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т.— К., 1960.— Т. 6.— С. 522—523; в) Неодноразово М. Л. Кропивницький порушує питання в листах до О. М. Куліш, Л. Сабініна, О. Суслова, Г. І. Маркевича, І. О. Мар'яненка. // Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т.— К., 1960.— Т. 6.— С. 519, 520, 561—564, 568; г) Сумцов М. Ф. М. Л. Кропивницький // Марко Лукич Кропивницький. Зб.— К., 1955.— С. 228—230; д) Йосипенко М. Марко Лукич Кропивницький.— К., 1958.— С. 267—268.

Буря; Венеціанський купець; Життя і смерть Річарда III / Пер. Я. Гординський. Автор. зберігаються у ЦДІА УРСР у Львові, ф. 384, оп. 1, од. зб. № 23—24 і у ф. № 309, оп. 1, од. зб. 1976. Пер. здійснені в 20-х рр. XX ст.

Гамлет; Макбет; Ромео і Джульєтта / Пер. Г. Хоткевич. Автор. зберігаються в ЦДІА УРСР у Львові, ф. № 688, оп. 1, зв'язка № 10, од. зб. №№ 164, 166, 167. Там же і автор. пер. «Комедії помилок», друк. у 1924 р.

* * *

Кропивницький М. Л. Пошилися в дурні: Шутка-оперетка в 3 діях. // Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т.— К., 1958.— Т. 1.— С. 165—222. [Написано у 1875 р.]

«...досить дотепне і в помислі самостійне наслідування Шекспірової «Комедії помилок», а властиво прастарої теми, що лежить в основі тої комедії» [І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.— Львів, 1910.— С. 273. Те ж: // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1984.— Т. 41.— С. 396—397].

КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ПРО В. ШЕКСПІРА

1843. Шевченко Т. Г. Король Лір. Композиція на тему однойменної трагедії Шекспіра // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1961.— Т. 7.— Кн. 1—2 (ілюстр. № 72).

У прим. подані коментарі про цей твір.

1846. Куліш П. О. Лист до Т. Г. Шевченка від 25.VII 1846 р. // Листи до Шевченка: 1840—1861.— К., 1962.— С. 51—55.

Оцінка творчості В. Шекспіра.

1847. Шевченко Т. Г. Лист до М. І. Костомарова. Борзна, 1. II 1847 р. // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 38.

Т. Г. Шевченко просить придбати йому твори В. Шекспіра.

Шевченко Т. Г. Лист до А. І. Лизогуба. К[репость] Орская 1847 Декабря 11 // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 41—42.

Просить прислати йому твори В. Шекспіра в пер. М. Ф. Кетчера. Відповідь А. І. Лизогуба в цій справі див. у кн.: Листи до Шевченка. 1840—1861.— К., 1962.— С. 63—64, 67—70.

1848. Шевченко Т. Г. Лист до А. І. Лизогуба. 7-го марта 1848. К[репость] О[рская] // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 49—50.

Дякує за прислані йому твори В. Шекспіра в пер. М. Ф. Кетчера (13 вип. переплетених у 2 т.).

Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах.— К., 1950.

Док. № 97, с. 141. Опись вещам и книгам, принадлежащим рядовому Шевченко. У списку — твори В. Шекспіра в 2-х кн.

1855. Шевченко Т. Г. Музикант [1855] // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1949.— Т. 3.— С. 193—255. Перша публ.: газ. «Труд», 1882 р. і «Киев. старина», 1887 р.

На с. 203 згадується «Буря» В. Шекспіра, музика Мендельсона, на с. 230 «Гамлет» у переробці Вісковатова.

1856. Д[идицький Б.]. Шекспір // Отечественный сборник [Відень].— 1856.— № 14.— С. 54—55; № 16.— С. 63—64; № 17.— С. 68; № 18.— С. 69—70.

1858. Шевченко Т. Г. Лист до М. М. Лазаревського. 21 генваря 1858. Нижній Новгород // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 164.

Прохання придбати твори В. Шекспіра. Відповідь М. М. Лазаревського від 10.II 1858 р. див. у кн.: Листи до Шевченка: 1840—1861.— К., 1962.— С. 130—131. Відповідь Т. Г. Шевченка на цей лист від 22.II 1858 р. див. у кн.: Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 173—174.

Шевченко Т. Г. Прогулка с удовольствием и не без морали [1858] // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1949.— Т. 4.— С. 203—320.

Перша публ. в газ. «Труд», 1881 р. [уривки] і повністю в «Києв. старине», 1887 р.

На с. 255 згадується «Отелло», на с. 292 «Гамлет» В. Шекспіра.

Шевченко Т. Г. Щоденник. Запис 21 березня 1858 р. // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1951.— Т. 5.— С. 160.

Т. Г. Шевченко відвідує М. Ф. Кетчера — перекладача творів В. Шекспіра на рос. мову.

Шевченко Т. Г. Лист до М. С. Щепкіна. 6.XII 1858 р. С. Петербург // Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 10 т.— К., 1957.— Т. 6.— С. 188.

Про актора Олдріджа — виконавця ролі Отелло.

1862. Куліш П. О. Перегляд українських книжок // Основа.— 1862.— Кн. 1.— С. 60.

Т. Г. Шевченко на засланні мав завжди твори В. Шекспіра з собою.

1864. Ныне, т. е. 11 (23) цвітня, во всіх знаменитих городах Європи обходиться 300-літняя річниця рождення великого Віліяма Шекспіра // Слово [Львів].— 1864.— № 30.— 11 (23) квіт.— С. 3.

1865. З Перемишля пишуть нам о руском театрі // Слово.— 1865.— № 16.— 24 II (3 III).— С. 4.

Простора замітка про театр «Руської бесіди». Звернення до письменників з проханням перекладати твори В. Шекспіра та інших класиків і тим самим підтримувати руську сцену.

В. Д. Р. [Ільницький Василь]. Руський театр: (Допись з Тернополя) // Нива [Львів].— 1865.— № 18.— С. 288.

Порівняння образу Стецька із «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка зі шекспірівськими характерами.

Мерунович К. Розправа о искустве драматичном, читана ... в общем собранью соединенья литературного «Галицко-русской Матицы» в Львові дня 7 (18) юлія 1864 // Научный сборник, изд. лит. обществом Галицко-русской Матицы [Львів].— 1865.— Вып. 1—4.— С. 9—23.

Аналіз образу короля Ліра, с. 11—13. Згадка про «Венеціанського купця» В. Шекспіра, с. 15.

1866. Бачинський О. О поезії драматичній. // Слово.— 1866.— №№ 37, 40, 41, 42.

Характеристика творчості В. Шекспіра у № 41, 25 трав. (6 черв.).— С. 1.

1870. Мирний Панас. Запис в щоденнику 6 березня 1870 р. // Рад. літературознавство.— 1950.— № 14.— С. 125. Те ж: // Мирний Панас. Збір. тв.: У 7 т.— К., 1971.— Т. 7.— С. 324.

Панас Мирний пише про свої враження від читання творів В. Шекспіра.

1872. Драгоманов М. П. Лист до Мелитона Бучинського 6.XI 1872 р. // Переписка Михайла Драгоманова з Мелитоном Бучинським: 1871—1877. Зладив М. Павлик.— Львів, 1910.— С. 181—187 (183—184).

Про потребу перекладати твори В. Шекспіра, а не твори перерібки, як це у О. Ю. Федьковича. Твори В. Шекспіра, як наші нар. пісні, багаті психологічним змістом і їх зрозуміє кожний.

1873. Драгоманов М. П. Література російська, великоруська, українська і

галицька. // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т.— К., 1970.— Т. 1.— С. 80—220. Перша публ.: Правда.— 1873—1874.

Про потребу перекладання творів В. Шекспіра укр. мовою, с. 175—176.

1875. Марко Вовчок. В глуши // Марко Вовчок. Твори: У 7 т.— К., 1965.— Т. 5.— С. 5—283. Перша публ.: Отечественные записки.— 1875 і окр.: СПб., 1876.

Епіграф з В. Шекспіра, с. 62.

1876. Микешин М. Споминки про Шевченка // Шевченко Т. Г. Кобзар. З дод. споминок про Шевченка Костомарова і Микешина.— Прага, 1876.— С. XII—XXIII. Те ж: // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 454—460.

Спогад про Т. Г. Шевченка і зокрема про його дружбу з актором А. Олдриджем — виконавцем ролі Отелло.

1878. Франко І. Я. Листи до Ольги Рошкевич // Іван Франко: Ст. і матеріали.— Львів, 1956.— Зб. 5.— С. 5—131.

У листах 1878 р., с. 62, 72, згадки про обмін з О. Рошкевич творами В. Шекспіра. У листі з 1879 р., с. 116, про власний пер. «Короля Ліра» і про актора Ернесте Россі, виконавця ролі короля Ліра.

1881. Вп. п. Куліш ... // Діло.— 1881.— № 26.— 1 (13) квіт.— С. 3.

Замітка про те, що П. О. Куліш працює над перекладами творів В. Шекспіра.

1882. Драгоманов М. П. Гете и Шекспир в переводе на украинский язык // Вольное слово [Женева].— 1882.— № 31.— С. 10. Те ж: // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т.— К., 1970.— Т. 2.— С. 145.

Про переклади творів В. Шекспіра у виконанні П. О. Куліша та М. П. Старицького.

Тобілевич І. К. Рец. на постановку в театрі «Гамлета» В. Шекспіра. // Карпенко-Карий (Тобілевич І. К.). Твори: У 3 т.— К., 1961.— Т. 3.— С. 195—196. Перша публ.: Елисаветградский вестник.— 1882.— № 39.

1883. Костомаров Н. Не судилось: Драма Старицького [Рец.] // Киев. старина.— 1883.— Т. 7.— Кн. 9—10.— С. 297—300. Библ.

Про вплив творчості В. Шекспіра на цей твір М. П. Старицького.

Франко І. Я. Жіноча неволя в руських піснях народних // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.— С. 210—253. Перша публ.: Зоря.— 1883 і окр. відб.: Львів, 1883.

Про знущання над жінкою, мотив спільний у драмі В. Шекспіра «Тіт Андронік» і в укр. нар. піснях, с. 221, 223.

Франко І. Я. Старинна романсько-германська повила в устах руського народа // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.— С. 266—279. Перша публ.: Зоря, 1883.

Західноукраїнський мотив «усмирення непокірної жінки», який лежить в основі комедії В. Шекспіра «Приборкання непокірної», с. 271.

Погляд М. П. Драгоманова на цю справу див. у ст. «Шолудивий Буняк в українських народних оповіданнях» // Драгоманов М. П. Розвідки про українську народно словесність і письменство.— Львів, 1900.— Т. 2.— С. 95—172 [129—130]. Див. також про це: Драгоманов М. П. Лист до І. Франка від 14/26.IX 1884 р. // Матеріали до культурної й громадської історії Західної України.—

К., 1928.— Т. 1. Листування І. Франка і М. Драгоманова.— С. 82—88 [86].
Див. також лист від І. В 1884 р.— Там же, с. 72.

Юнге К. Спогади про Т. Г. Шевченка. // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 324—336. Перша публ.: Вестник Европы.— 1883 і окр. вид.: СПб., 1913.

Про дружбу Т. Г. Шевченка з актором А. Олдріджем, с. 327—328.

1884. Драгоманов М. П. Корделия — замарашка: Лит.-крит. отрывок. // Вестник Европы.— 1884.— Кн. 11.— С. 53—71. Подп.: В. К.; Те ж: // Драгоманов М. П. Розвідки про українську народню словесність і письменство.— Львів, 1899.— Т. 1.— С. 156—173.

У цій праці подані укр. паралелі того казкового матеріалу, який лежить в основі твору В. Шекспіра «Король Лір».

Савичев М. Короткочасне знайомство з Тарасом Григоровичем Шевченком. // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 287—299. Перша публ.: Казачий вестник.— 1884.

Твори В. Шекспіра в хаті Т. Г. Шевченка, с. 290.

1885. Суханов-Подколзін Б. Спогади про Т. Г. Шевченка його випадкового учня // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 389—397. Перша публ.: Киев. старина.— 1885.— Т. 11.

Т. Г. Шевченко та актор А. Олдрідж, с. 390.

1886. Білозерська Н. О. Спогади про М. І. Костомарова [Уривок] // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 501—502. Перша публ.: Русская старина.— 1886.— № 3.

«Шевченко знав Байрона і Шекспіра з російських перекладів і вивчив їх, особливо останнього, часто цитував його й завжди доречно», с. 501.

1888. Суворин А. С. Хохлы и хохлушки.— СПб., 1907.

На с. 85—88 спогад про те, як М. К. Заньковецька читала роль Офелії. Спогад з 1888 р.

1889. Леся Українка. Лист до брата Михайла 26—28.XI 1889 р. // Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т.— К., 1978.— С. 37—43.

Леся Українка рекомендує до пер. на укр. мову «Гамлета», «Отелло», «Мак-бета», «Короля Ліра», «Річарда III» і «Коріолана» В. Шекспіра.

1891. Леся Українка. Лист сестрі Ользі. Відень, 19.III 1891 р. // Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т.— К., 1978.— Т. 10.— С. 79—80.

Леся Українка пише про свої враження від вистави опери Верді «Отелло». Франко І. Я. Влада землі в сучасному романі // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 28.— С. 176—181. Перша публ.: Мушл.— 1891.— №№ 10—13.

Про драму В. Шекспіра «Перікл, князь Тіру», с. 176.

1892. Франко І. Я. «Венеціанський купець» Шекспіра // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1980.— Т. 28.— С. 222. Перша публ.: Kurjer Lwowski.— 1892.— № 37.

Рец. на постановку твору в польському театрі м. Львова.

1893. Драгоманов М. П. Лист до І. Франка від 7.VI 1893 р. // Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших: 1887—1895. Видав І. Франко.— Львів, 1908.— С. 236—239.

Твори В. Шекспіра та О. С. Пушкіна — улюблена лектура М. П. Драгоманова.

Драгоманов М. П. [Праця на тему «Приборкання непокірної» та її відомість в укр. фольклорі». Читано на III міжнародному конгресі фольклористів в Чикаго 1893 р.]. Про це: Народ.— 1893.— С. 188; Драгоманов М. П. Лист до Н. І. Кобринської 22/24. V 1893 р. // Україна.— 1926.— Кн. 5.— С. 154—155; Лист до О. Огоновського від 13 (25). XI 1893 р. // Житє і слово.— 1897.— С. 371—374; Лист до М. Павлика 6/18. VI 1893 р. // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом.— Чернівці, 1911.— Т. 7.— С. 282.

Кропивницький М. Л. Листи до В. Лукича [В. Левицького] від 14. VII 1893 р. і від 18. X 1893 р. // Кропивницький М. Л. Твори: У 6 т.— К., 1960.— Т. 6.— С. 424—430.

Про необхідність в репертуарі укр. театру постановок творів В. Шекспіра. Леся Українка. Лист до М. П. Драгоманова від 12. XI 1893 р. // Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т.— К., 1978.— Т. 10.— С. 182—183.

Леся Українка мріє про таке знання англ. мови, яке б дало їй можливість читати твори В. Шекспіра в оригіналі.

Франко І. Я. Лист до М. П. Драгоманова від 28. I 1893 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 473—476.

Згадка про «Венеціанського купця» В. Шекспіра.

Франко І. Я. Лист до «Руської бесіди» від 6. XII 1893 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 497—498.

І. Франко пропонує «Руській бесіді» свою переробку комедії В. Шекспіра «Віндзорські куми». Про пропозицію І. Франка повідомлено в журн. «Зоря», 1894, № 7, с. 144.

1894. Лисенко М. В. Листи до І. Франка 1894 р. та до О. М. Куліш (Ганни Барвинок) // Лисенко М. В. Листи.— К., 1964.— С. 246—247. Див. також покажчик імен.

М. В. Лисенко брав участь у заходах в справі видання пер. творів В. Шекспіра у виконанні О. П. Куліша.

Франко І. Я. Лист до М. П. Драгоманова від 25. II 1894 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 506—507.

Оцінка пер. творів В. Шекспіра, що їх виконав П. О. Куліш.

Франко І. Я. Нове видання Шекспіра // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1981.— Т. 29.— С. 170—176. Перша публ.: Kurjer Lwowski.— 1894.— №№ 291, 294.

Рец. на видання творів В. Шекспіра в пер. польською мовою під ред. Г. Бігеляйзена.

1895. Франко І. Я. Лист до М. П. Драгоманова від 1. I 1895 р. // Франко І. Твори: У 20 т.— К., 1956.— Т. 20.— С. 531—535.

Оцінка пер. творів В. Шекспіра у виконанні П. О. Куліша.

1897. Лободовский М. Три дня на хуторі у Пантелеймона Александровича и Александры Михайловны (Ганни Барвинок) Кулиш // Киев. старина.— 1897.— Т. 57.— Кн. 4.— С. 163—176.

П. О. Куліш про свою працю над. пер. творів В. Шекспіра, с. 165—166.

Рудинська Є. Листи Василя Горленка до Панаса Мирного: 1883—1905.— К., 1928.— (Зб. Іст.-філол. відд. Україн. АН, № 60).

Оцінка В. Горленка пер. П. Куліша творів В. Шекспіра, с. 34—36 [листи від 28.V і 27.VI 1896 р.] і згадка про переклад «Короля Ліра» у виконанні Панаса Мирного, с. 40 [лист від 10.VII 1897 р.].

1898. Грінченко Б. Д. Лист М. Л. Кропивницькому від 24.IV 1898 р. // Грінченко Б. Д. Твори: У 2 т.— К., 1963.— Т. 2.— С. 588.

Про необхідність введення в репертуар укр. театру творів В. Шекспіра.

Мирний Панас. Лист до Я. В. Жарка від 24.V 1898 р. // Панас Мирний. Збір. тв.: У 7 т.— К., 1971.— Т. 7.— С. 432—433.

Оцінка пер. «Гамлета» у виконанні М. П. Старицького і перекладів у виконанні П. О. Куліша. Інтересується пер. «Гамлета» у виконанні Я. В. Жарка. Про це також у листі від 18.VII 1898 р., с. 435—436.

1899. Брандес Г. Шекспірів Юлій Цезар: Студія / Пер. І. Франко // Літ. наук. вісник.— 1899.— Т. 5.— Кн. 1.— С. 1—27.

Переклад Шекспіра на укр. мову // Літ.-наук. вісник.— 1899.— Т. 7.— Кн. 8.— С. 118—119. Хр. і бібл. Без підп.

Про те, що будуть друкуватися твори В. Шекспіра в пер. П. О. Куліша і під ред. І. Франка.

Письма П. А. Куліша к В. В. Тарновскому — сыну: 1857—1897 // Киев. старина.— 1899.— Т. 64.— Кн. 1.— С. 81—100.

У листах 1896 р. П. О. Куліш пише про свою працю над перекладанням творів В. Шекспіра, с. 90—95.

Леся Українка. Лист до сестри Ольги від 16.XI 1899 р. // Леся Українка. Збір. тв.: У 12 т.— К., 1978.— Т. 11.— С. 147—152.

Леся Українка пише про свої враження від вистави «Отелло» за участю актора Муне-Сюллі в ролі Отелло.

1900. Житецкий П. Очерки из истории поэзии: (Пособие для изучения теории поэтических произведений) / Изд. 2-е, испр.— К., 1900.

Перше вид. 1898 р. Из содерж.: Предшественники Шекспира. Трагедия Шекспира «Макбет» и «Король Лир», с. 183—229.

Карташевська В. Я. Дещо про Т. Шевченка // Спогади про Шевченка.— К., 1958.— С. 474—475. Перша публ.: Киев. старина.— 1900.— Т. 68.

Висока оцінка Т. Г. Шевченком оповідань Марка Вовчка, які поет порівнює з творами В. Шекспіра. Про це див. також: Засенко О. Є. Марко Вовчок: Життя і творчість, місце в історії літ.— К., 1964.— С. 200—201.

Коцюбинський М. М. Лист до В. М. Гнатюка від 24.IV 1900 р. // Коцюбинський М. Твори: У 6 т.— К., 1961.— Т. 5.— С. 295—296.

М. М. Коцюбинський пише про свої заходи в справі дозволу на поширення в Росії видань творів В. Шекспіра у пер. П. О. Куліша. Про це саме також у листі до Панаса Мирного від 31.V 1900 р., там же, с. 298—299.

1903. Доманицький В. Шекспировский фонд и Русько-Українська видавнича спілка // Киев. старина.— 1903.— Т. 80.— Кн. 3.— С. 141—148. Док., изв. и зам.

Про завершення видання творів В. Шекспіра в пер. П. О. Куліша під ред. І. Я. Франка.

Франко І. Я. Шекспір в українців // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1981.—

Т. 34.— С. 379—385. Перша публ. нім. мовою в журн. «Die Zeit», Відень, 1903, № 446.

В основному мова про видання творів В. Шекспіра у пер. П. О. Куліша, Львів, 1899—1902 рр.

1905. Стороженко М. Нарис історії західноєвропейської літератури до кінця XVIII віку. Вид. під ред. І. Франка.— Львів, 1905.

Із змісту: Гуманізм в Англії. Попередники Шекспіра. Шекспір, с. 157—180.

1906. Алчевська Х. Рец. на кн.: Канаєв А. Н. Король Лир, или Неблагодарность детей. СПб., 1899 // Алчевская Х. Д. Что читает народу.— М., 1906.— Т. 3.— С. 213—216.

Х. Д. Алчевська виступає проти переробок творів В. Шекспіра «для народу» і на підкріплення своєї думки розповідає про читання вголос всього «Короля Ліра» в пер. А. В. Дружиніна в укр. селі.

Коцюбинський М. М. Автобіографічний лист до Михайла Мочульського. 15 ст. ст. січня 1906 // Коцюбинський М. Твори: У 6 т.— К., 1962.— Т. 6.— С. 7—9.

«Які письменники цікавили мене раніш? В молодих літах захоплювався я Шекспіром ...»

Пчилка Олена. Николай Ильич Стороженко // Киев. старина.— 1906.— Т. 92.— Кн. 2.— С. 231—256.

Порушується тема «М. І. Стороженко як дослідник творчості В. Шекспіра». 1907. Грінченко Б. Д. Перед широким світом.— К., 1907.

Із змісту: Шекспір. Гамлет, с. 235; Король Лир, с. 306, Макбет, с. 306. Мова про популярність цих творів В. Шекспіра і розуміння їх селянами.

1908. Горленко В. Легенда о Гамлете // Горленко В. Отблески: Заметки по словесности и искусству.— СПб., 1908.— С. 53—55.

1910. Нечуй-Левицький І. С. Лист до В. М. Гнатюка від 22.X 1910 р. // Нечуй-Левицький І. С. Збір. тв.: У 10 т.— К., 1968.— Т. 10.— С. 484—485.

Оцінка пер. творів В. Шекспіра у виконанні П. О. Куліша.

1914. Маркович Б. А. Марко Вовчок на Кавказе.— Ставрополь, 1914.

Марко Вовчок про творчість В. Шекспіра, с. 23—24. Див. також: Засенко О. Є. Марко Вовчок: Життя і творчість, місце в історії літ.— К., 1964.— С. 531, 633—636.

1915. Елпатьевский С. Я. Олдридж и Шевченко: (Страничка из прошлого) // День печати / Под ред. И. А. Бунина [и др.].— М., 1915.— С. 87—89. То же: // Елпатьевский С. Я. Воспоминания за 50 лет.— Л., 1929.— С. 289—291.

У кн. «День печати» на с. 88—89 малюнок Л. О. Пастернака «Олдридж и Шевченко». Ця картина також у кн.: Ваніна І. Г. Українська Шекспіріана.— К., 1964, вклейка після стор. 32. Те ж у кн.: Кулінич І. Поет і трагик.— К., 1964 і в кн.: Маршалл Г., Сток М. Айра Олдрідж — негритянський трагик.— К., 1966, вклейка перед стор. 169.

1916. Белецкий А. И. Из истории шекспиризма: Теофил Готье о комедиях Шекспира // Зап. имп. Харьков. ун-та. 1916.— Кн. 2—3.— С. 1—19. Отд. оттиск: Х., 1916.— 19 с.; Те ж: // Білецький О. І. Збір. праць: У 5 т.— К., 1966.— Т. 5.— С. 371—391.

Чарнецький С. Вільям Шекспір // Шляхи [Львів], 1916.— № 9—10.— С. 308—309.

1926. Черемшина Марко. Автобіографія [нап. у 1927 р.] // Черемшина Марко. Твори: У 2 т.— К., 1974.— Т. 2.— С. 169—177.

«...я захоплювався дуже Гомером, Шекспіром...». Див. також варіант, с. 259—260 [«Найбільше вражіння робили на мене тоді Шекспірові твори»]. У ст. «Фрагменти моїх споминів про І. Франка», там же, с. 164—168, написаних у 1926 р., Марко Черемшина наводить висловлювання І. Франка про В. Шекспіра.

1927. Кобилянська О. Ю. Автобіографія. Чернівці, в березні 1927 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т.— К., 1963.— Т. 5.— С. 218—219. Перша публ. у 1927 р. «Шекспір ... ставав мені щодалі милішим», с. 219.

1928. Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка.— Львів, 1928.— Т. 148. Праці Іст.-філол. секції.— С. 55—164.

У цій ст. багато уваги присвячено І. Франкові, як редактору перекладів П. О. Куліша.

Кобилянська О. Ю. Про себе саму // Кобилянська О. Твори: У 5 т.— К., 1933.— Т. 5.— С. 225—243. Перша публ. у 1928 р.

«...Я все наново вертаю до Шекспіра, Гете і інших великих умів», с. 241.

Лазурський В. Шекспір чи Рутланд? // Зап. Одес. наук. т-ва при Укр. АН. Секція Іст.-філол., № 1. Одеса, 1928.— С. 8—16.

Критика погляду Фріче, що твори В. Шекспіра написав Рутланд.

1930. Возняк М. С. Гervінусів «Шекспір» в очах П. Куліша // 36. заходознавства.— К., 1930.— Т. 2.— С. 165—176. Окр. відбиток: К., 1930.

Про працю нім. шекспіролога Г. Гervінуса та популяризацію його поглядів П. О. Кулішем.

Шамрай А. П. Перші спроби романтичної драми // Харківська школа романтиків.— Х., 1930.— Т. 3.— С. 5—29.

Про інтерес романтиків 20—30-х рр. XIX ст. до творчості В. Шекспіра.

1931. Коган П. С. Вільям Шекспір.— Х.: Літ-ра і мистецтво, 1931.— 32 с.— (Попул.-крит. 6-ка, № 15).

1934. Білецький О. І. Світова література в творах Маркса і Енгельса // Червоний шлях.— 1934.— № 6.— С. 158—181; № 7—8.— С. 164—190.

Мова також про В. Шекспіра. Про це див.: Белецкий А. К. Маркс, Ф. Энгельс и история литературы.— М.: Мир, 1934.— 116 с. Передрук у кн.: Белецкий А. И. Избранные труды по теории литературы.— М., 1964.— С. 234—326. Про В. Шекспіра, с. 265—266.

1935. Родзевич С. Шекспір // Знання.— 1935.— № 15—16.— С. 6.

1936. Гозенпуд А. Народність Шекспіра // Театр.— 1936.— № 1.— С. 49—54.

Державин К. Н. Шекспир.— Х., 1936.— 40 с., ил.— (Гос. театр рус. драмы).

1937. Родзевич С. І. Гамлет і філософія Бекона // Театр.— 1937.— № 5—6.— С. 29—36.

Родзевич С. І. «Дон Кіхот» Сервантеса і «Гамлет» Шекспіра // Літ. газ.— 1937.— № 21.— 6 трав.— С. 2—3.

Саксаганський П. К. З статті до 20-річчя Жовтневої революції // Саксаганський П. К. Думки про театр.— К., 1955.— С. 180—181. Перша публ. у 1937 р.

У ст. рекомендації рад. театрам і акторам частіше звертатися до творчості В. Шекспіра.

1938. Варнеке Б. Замітки про Шекспіра // Театр.— 1938.— № 3.— С. 39—45.

1939. Білецький О. І. Шевченко і західноєвропейські літератури // Білецький О. І. Збір. праць: У 5 т.— К., 1965.— Т. 2.— С. 265—287. Перша публ. у 1939 р.

У ст. висвітлення теми «Т. Г. Шевченко про В. Шекспіра».

Борщаговський А. Театральні ідеї Шевченко // Театр [М.].— 1939.— № 2—3.— С. 11—24.

Борщаговський О., Йосипенко М. Шевченко і театр // Театр.— 1939.— № 2.— С. 3—18.

У цій та попередній працях мова про інтерес Т. Г. Шевченка до творчості В. Шекспіра.

Савченко С. Шевченко і світова література // Рад. література.— 1939.— № 7.— С. 116—128.

Т. Г. Шевченко про В. Шекспіра, с. 118—119.

Театр.— 1939.— № 3.

Із змісту: О. Л[ейн]. К. Маркс і Ф. Енгельс про Шекспіра, с. 3—4; Лейн О. Вільям Шекспір, с. 5—13; Варнеке Б. У боротьбі за реалізм, с. 14—16; Гозенпуд А. Шекспір і опера, с. 16—22; Іваненко Ю. Елементи комічного в трагедіях Шекспіра, с. 22—26; Борщаговський О. Генріх IV, с. 38—45.

Вільям Шекспір: 3б. ст. Передм., с. 7—11, О. І. Білецького.— К.: Мистецтво, 1939.— 239 с., іл.

Зміст: Родзевич С. І. Вільям Шекспір, с. 13—63; Лейн О. С. Гуманізм Шекспіра, с. 65—123; Борщаговський О. М. Шекспір і український театр, с. 125—173; Гозенпуд А. А. Шекспір і музика, с. 175—238.

ДО 375-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. ШЕКСПІРА

Білецький О. І. Вільям Шекспір // Комуніст.— 1939.— 23 квіт. Те ж: // Білецький О. І. Збір. праць: У 5 т.— К., 1966.— Т. 5.— С. 392—396.

Гозенпуд А. Вільям Шекспір // Сов. Україна.— 1939.— 23 апр.

Дейч О. Вільям Шекспір // Вісті.— 1939.— 23 квіт.

Родзевич С. І. Геній світової драматургії // Літ. газ.— 1939.— 23 квіт.

Родзевич С. І. Вільям Шекспір // Пролет. правда.— 1939.— 23 квіт.

Родзевич С. І. Народне коріння гуманізму Шекспіра // Мол. більшовик.— 1939.— № 4.— С. 119—125.

Ст. про В. Шекспіра з нагоди 375-річчя від дня народження надруковані були також у ряді інших газ. УРСР.

1940. Дурылин С. Айра Олдрідж. (Ira Aldridge).— М.— Л.: Искусство, 1940.— 191 с., іл.

Про його дружбу з Т. Г. Шевченком, с. 5, 37—39.

- Стешенко О. Тканини життя // Літ. журнал.— 1940.— № 11—12.— С. 171—192.
Ст. про М. П. Старицького. Про пер. «Гамлета», с. 177—179.
- Шайкевич В. Народ і монарх в історичних хроніках Шекспіра // Літ. критика.— 1940.— № 7.— С. 48—58.
1941. Гудзович М. Франко — шекспіролог // Література і мистецтво.— 1941.— № 5.— С. 42—43.
- Родзевич С. Сервантес і Шекспір // Вісті.— 1941.— 23 квіт.
- Саксаганський П. К. До театральної молоді // Театр.— 1941.— № 1.— С. 15—21; № 2.— С. 22—30. Те ж: // Саксаганський П. К. Думки про театр.— К., 1955.— С. 93—144.
- «Я завжди захоплювався Островським та Шекспіром, вже з ранньої молодості вивчав їх набожно», № 2, с. 29.
- Якимович Т. Шекспір і Сервантес // Літ. газ.— 1941.— 18 квіт.
1945. Тобілевич С. В. Життя Івана Тобілевича (Карпенка-Карого).— К.: Мистецтво, 1945.
- І. К. Тобілевич відвідує вистави творів В. Шекспіра з А. Олдріджем у ролі Отелло, пізніше сам повторює сцену з «Отелло», с. 70—71; Відвідання вистави творів В. Шекспіра у виконанні трупи Іванова-Козельського, с. 201—202. Про це також у кн.: Тобілевич С. В. Мої стежки і зустрічі.— К., 1957. Про В. Шекспіра, с. 149, 227, 303.
1946. Балковий І. Шевченко і Шекспір // Україна.— 1946.— № 4—5.— С. 32.
- Черп М. М. Народний фон в історичних хроніках Шекспіра // Студ. наук. праці Київ. держ. ун-ту.— К., 1946.— 36. 7. Іст. та філол.— С. 50—66.
- Шамрай А. П. До питання про естетику комедій Шекспіра // Вісті АН УРСР.— 1946.— № 5—6 (123—124).— С. 86—97. Те ж: // Шамрай А. П. Вибрані ст. і дослідження.— К., 1963.— С. 298—315.
- Шамрай А. П. Шекспір на Україні: (До 330-ліття з дня смерті) // Літ. газ.— 1946.— 18 квіт.
1947. Гозенпуд А. Поетичний театр: (Драм. твори Лесі Українки).— К., Мистецтво, 1947.
- Пер. Лесі Українки творів В. Шекспіра, с. 244—250. На с. 293—298 текст уривка пер. «Макбета».
- Шамрай А. П. Криза шекспірознавства на заході // Рад. мистецтво.— 1947.— 2 квіт.
1949. Шаповалова М. С. Про Франкові переклади Шекспіра // Іван Франко: Ст. і матеріали.— Львів, 1949.— 36. 2.— С. 49—62.
1950. Шаповалова М. С. Франко как исследователь и переводчик Шекспира: (Борьба И. Франко против извращения Шекспира буржуазными комментаторами и переводчиками): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Львов. гос. ун-т им. И. Я. Франко.— Львов, 1950.— 16 с.
1951. Волков Н. Поэт и трагик: История одной дружбы [Т. Г. Шевченко с А. Олдріджем] // Огонек.— 1951.— № 29.— С. 28.
1952. Бучма А. М. Актор и драматург. // Рад. мистецтво.— 1952.— 17 верес. Те ж: // Бучма А. М. З глибин душі: (Ст. і спогади).— К., 1959.— С. 93—100.

«Перечитуйте п'єси Горького, Шекспіра, Франка, Тобілевича — яке багатство образів, що вражають своєю могутністю і глибиною».

Ерофеев І. Ф. З історії першого виступу Олдріджа на петербурзькій сцені: (Епізод із взаємин Т. Шевченка з А. Олдріджем // Рад. літературознавство.— К., 1952.— № 16.— С. 93—94.

1953. Крупаткін Я. Український переклад «Отелло» і проблема поетичного перекладу // Харків.— 1953.— № 4.— С. 178—190.

Аналіз пер. І. Стешенко.

1955. Возняк М. С. В єднанні з народом Наддністрянщини // Марко Лукич Кропивницький: 36. ст., спогадів і матеріалів.— К., 1955.— С. 144—169.

Про заходи М. Л. Кропивницького поставити в Галичині твори В. Шекспіра, с. 161.

Рильський М. Т. «Гамлет» у виконанні Сергія Балашова. // Рильський М. Т. Твори: У 10 т.— К., 1962.— Т. 10.— С. 408—410. Перша публ. у 1955 р.

Рудницький М. І. За повнокровного Шекспіра: (До питання інтерпретації драматургії Шекспіра в пер. і на сцені) // Наук. зап. Львів. держ. ун-ту.— Львів, 1955.— Т. 30. Фак. іноз. мов.— Вип. 1.— С. 5—19.

1956. Ваніна І. Іван Франко і українське шекспірознавство // Літ. газ.— 1956.— 28 черв.

Журавська І. Ю. Франко і світова література // Творчість Івана Франка: 36. ст.— К., 1956.— С. 365—404.

В. Шекспір, с. 377—379.

Вільям Шекспір: (До 340-річчя з дня смерті) // Вітчизна.— 1956.— № 5.— С. 156—157. Без підп.

1957. Барская Б. Я. Из опыта изучения трагедии Шекспира «Гамлет» в IX классе СШ. // Науч. зап. Одесс. пед. ин-та.— Одесса, 1957.— Т. 16.— С. 99—111.

Грим Ф. С. Отношение трагедии Шекспира «Ромео и Джульетта» к нашей современности / Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького.— К., б. и., 1957.— 31 с.

Грім Ф. С. Радянське шекспірознавство за сорок років // Наук. зап. Київ. держ. пед. ін-ту.— К., 1957.— Т. 27.— С. 177—199.

Дурилін О. М. Айра Олдрідж і Тарас Шевченко // Дурилін С. М. Творча єдність: З історії укр.-рос. театр. зв'язків.— К., 1957.— С. 111—114.

Миловидова Л. И. Комическое в трагедиях Шекспира // Науч. ежегодник Чернов. гос. ун-та за 1956 год.— Черновцы, 1957.— Т. 1, вып. 2.— С. 368—371.

1958. Ваніна І. Шекспір на українській сцені: Нарис.— К.: Держ. вид-во образотв. мист. і муз. літ-ри УРСР, 1958.— 103 с., іл.

Рец.: а) Талалаевський М. Шекспір на українській сцені. // Літ. газ.— 1959.— 13 лют.; б) Антонова Н. // Сов. Украина.— 1959.— Кн. 7.— С. 169—171; в) Українська Шекспіріана. // Пропор.— 1959.— № 12.— С. 117. Без підп.

Грим Ф. С. Русская и украинская гуманистическая концепция трагедии Шекспира «Гамлет» (Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького.— К., б. и., 1958.— 49 с.

1959. Ривкіс Я. Ф. Іван Франко — дослідник російської та зарубіжної літератур.— Житомир, 1959.—196 с.— (Житомир. держ. пед. ін-т. Наук. зап., т. 10).

І. Франко і В. Шекспір, с. 148—160.

Якимович Т. К. Наукова спадщина проф. С. І. Родзевича в галузі історії зарубіжних літератур // Вісн. Київ. ун-ту.— 1959.— № 2.— Сер. філол. та журналістики.— Вип. 1.— С. 137—146.

Також про праці С. І. Родзевича, присвячені В. Шекспіру.

1960. Грім Ф. С. Іван Франко — дослідник трагедії Шекспіра «Король Лір» // Звітно-наук. конф. каф. Київ. держ. пед. ін-ту. Тези доп.— К., 1960.— С. 57—59.

Князевський Б. М. До питання про філософську лексику драми «Гамлет» В. Шекспіра // 36. робіт асп. каф. філол. наук Львів. держ. ун-ту.— Львів, 1960.— С. 129—138.

Крицевый А. Т. К истории перевода «Гамлета» Ю. Федьковичем // Науч. ежегодник Черновиц. гос. ун-та за 1958 год.— Черновцы, 1960.— С. 249—251.

Миловидова Л. І. Особливості каламбуру в трагедіях Шекспіра // Наук. зап. Чернівець. держ. ун-ту.— 1960.— Т. 45.— Сер. романо-герман. філол.— Вип. 2.— С. 184—193.

Новиков Ю. С. Заперечення реалізму Шекспіра в сучасному англо-американському шекспірознавстві // 36. робіт асп. каф. філол. наук Львів. держ. ун-ту.— Львів, 1960.— С. 45—57.

Утевський С. М. До питання про прототипи історичних хронік В. Шекспіра // IV звітно-наук. конф. Харків. держ. пед. ін-ту фіз. виховання. Секція мови та літ.— Х., 1960.— С. 11—14.

1961. Вавринюк Д. М. Деякі засоби гумору в перекладах комедій Шекспіра на українську мову // Мовознавство.— 1961.— Т. 16.— С. 76—85.

Журавська І. Ю. Іван Франко і зарубіжні літератури / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка.— К.: Вид-во АН УРСР, 1961.

В. Шекспір, с. 92—111.

Князевський В. Про філософське значення слів «conscience», «soul» та «death» в драмі В. Шекспіра «Гамлет» // Питання романо-герм. філол. / Львів. держ. ун-т.— Львів, 1961.— С. 87—95.

Крицовой А. Т. Л. Толстой и У. Шекспир // Уч. зап. Черновиц. гос. ун-та.— 1961.— Т. 28.— Сер. філол.— Вип. 16. Лев Толстой (1910—1960).— Черновцы, 1961.— С. 196—216.

Мороз З. П. Проблема конфлікту в драматургії: Нариси з іст. укр. реалістичної драми другої половини XIX ст.— К.: Рад. письменник, 1961.

Про інтерес І. К. Тобілевича до творчості В. Шекспіра, с. 438—448.

Новиков Ю. С. Відображення індивідуальної природи образу Ліра в його мові: (Трагедія Шекспіра «Король Лір») // Доп. та повідомл. Львів. держ. ун-ту.— 1961.— Вип. 9.— Ч. 1.— С. 184—185.

1962. Князевський Б. Вплив ідей епохи Відродження на філософську лексику «Гамлета» В. Шекспіра. // 36. робіт асп. романо-герман. і класич. філол. Львів. держ. ун-ту.— Львів, 1962.— С. 27—35.

Новиков Ю. Відображення індивідуальної природи образу Корделії в її мо-

ві // 36. робіт асп. романо-герман. і класич. філол.: Львів. держ. ун-ту.— Львів, 1962.— С. 43—49.

Новиков Ю. Індивідуалізація мови Ліра в трагедії Шекспіра «Король Лір» // Вісн. Львів. держ. ун-ту. Сер. романо-герман. і класич. філол.— Львів, 1962.— № 1.— С. 101—110.

1963. Ваніна І. Два велети: Тарас Шевченко і Вільям Шекспір // Літ. Україна.— 1963.— 14 черв.

Гамбарашвілі Н. Мої спогади про Лесю Українку // Спогади про Лесю Українку.— К., 1963.— С. 157—161. Те ж: / Вид. 2-е. К., 1971.— С. 164—167.

Леся Українка добре знала кілька іноземних мов, вільно читала в оригіналі Шекспіра.

Журавська І. Ю. Леся Українка та зарубіжні літератури / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка.— К.: Вид-во АН УРСР, 1963.

Про пер. Лесі Українки «Макбета» та її інтерес до творчості В. Шекспіра, с. 214—220. Те ж рос. мовою: Леся Украинка и зарубежные литературы.— М., 1968. В. Шекспір, с. 155—157.

Князевский Б. Н. Значение и употребление философской лексики в драме «Гамлет» В. Шекспира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Львов. гос. ун-т им. И. Я. Франко.— Львов, 1963.— 17 с.

Мамонтов А. Слово про батька // Літ. Україна.— 1963.— 22 жовт.

«Особливо запам'ятались мені розповіді ... про трагедію «Отелло». Найулюбленішими драматургами Мамонтова були Шекспір, Ібсен, Островський».

Олійник В. І. Франко і М. Старицький // Іван Франко: Ст. і матеріали.— Львів, 1963.— 36. 10.— С. 102—119.

М. П. Старицький як перекладач «Гамлета» В. Шекспіра, с. 104—107.

Рудницький М. І. Шекспіровий мотив у Лесі Українки // Вісн. Львів. держ. ун-ту. Сер. філол.— Львів, 1963.— № 1.— С. 40—49.

Про поезію Лесі Українки «Хотіла б я уплисти за водою, немов Офелія уквітчана».

Утевський С. М. К вопросу об отношении Л. Н. Толстого к творчеству Шекспира. // Звітно-наук. конф. Харків. держ. пед. ін-ту. Тези і реф. доп. з мови та літ.— Х., 1963.— 29—32.

1964. Бортник Є. У театрі «Глобус» // Жовтень.— 1964.— № 4.— С. 124—127.

Ваніна І. Г. Українська Шекспіріана: До історії втілення п'єс Шекспіра на укр. сцені.— К.: Мистецтво, 1964.— 204 с., іл.

Рец.: а) Талалаєвський М. Українська Шекспіріана // Літ. Україна.— 1964.— 13 лист.; б) Доценко С. // Вітчизна.— 1964.— № 12.— С. 200—201; в) Відгук поета [В. М. Сосюри] // Літ. Україна.— 1965.— 15 січ.; г) Буркатов Б. Сторінка в Шекспіріані // Україна.— 1965.— № 2.— С. 9; д) Ругно Л. Завжди сучасний // Київ. зоря.— 1965.— 20 січ.; е) Стеценко Л. Сторінка Шекспіріани // Рад. культура.— 1965.— 14 січ.; є) Трипільський А. Першоджерело — оцінка сучасника // Роб. газ.— 1965.— 14 лют.; ж) Вальо М. А. Українська Шекспіріана // Жовтень.— 1965.— № 12.— С. 140—143; з) Трипільський А. Шекспір на українській сцені // Всесвіт.— 1966.— № 8.— С. 124—126; і) Пилипчук Р. Я. Шекспір і український театр // Театральна культура.— К., 1966.— Вип. 1.— С. 234—236.

Ваніна І. Г. Невмируші образи. // Мистецтво.— 1964.— № 2.— С. 37—38.
Постановки творів В. Шекспіра на сценах театрів УРСР.

Генина І. Всеобъемлющий гений: Белинский о Шекспире // Донбасс.— 1964.— № 2.— С. 131—135.

Іноземна філологія / Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.— Львів, Вид-во Львів. ун-ту, 1964.— Вип. 1. Вільям Шекспір: Наук. дослідження / Відп. ред. О. В. Чичерін.— 122 с.

Зміст: Передм., с. 3—4; Симоненко І. П. Марксистське літературознавство Англії у боротьбі за спадщину Шекспіра, с. 5—11; Якимович Т. К. Шекспір в сучасному французькому театрі та в театральній критиці, с. 12—18; Шаповалова М. С. Шекспірові міркування про мистецтво, с. 19—25; Шайкевич Б. А. Личность и народ в исторических хрониках Шекспира («Король Ричард III», «Король Ричард II»), с. 26—37; Білецький Ф. М. Т. Г. Шевченко про Вільяма Шекспіра, с. 38—47; Вавринюк Д. М. Труднощі передачі Шекспірової гри слів слов'янськими мовами, с. 48—53; Новиков Ю. С. Склад речі шута в трагедії «Король Лир», с. 54—60; Князевський Б. М. Лексичні засоби вираження філософського поняття «тап» в драмі «Гамлет», с. 61—66; Вавринюк Д. М. Засоби гумору в комедіях Шекспіра, с. 67—74; Чернявська С. П. Про гумор Шекспіра, с. 75—81; Бортник Є. П. Шекспір і Мільтон, с. 82—89; Викторовская И. В. Английские романтики о Шекспире, с. 90—97; Гузар І. Ю. Німецькі письменники XVIII ст. про Шекспіра, с. 98—104; Шахова К. О. Шекспір у творчості Шандора Петефі, с. 105—111; Соколянський М. Г. Бернард Шоу — критик Шекспіра, с. 112—121.

Рец.: а) Англіському драматургові присвячується // Вільна Україна.— 1965.— 6 січ. Без підп.; б) Буніч-Ремізов Б. // Рад. літературознавство.— 1965.— № 5.— С. 91—93; в) Модестова Н. В боротьбі за Шекспіра // Всесвіт.— 1965.— № 10.— С. 148—150.

Каганов І. Перші пропагандисти і перекладачі Шекспіра в Харкові // Соц. Харківщина.— 1964.— 4 верес.

Кулінич І. М. Поет і трагік: Іст.-літ. нарис дружби великих митців — Т. Шевченка і А. Олдріджа.— К.: Наук. думка, 1964.— 72 с., іл.

Рец.: а) Бобошко Ю. М. Розповідь про дружбу двох митців // Театральна культура.— К., 1966.— Вип. 1.— С. 224; б) Базилівський М.— Культура і життя.— 1966.— 12 трав.

Кудрицький Є. Шекспір на Україні // Рад. Житомирщина.— 1964.— 26 трав.

Луценко І. Г. Гамлет і Лаерт: Трагедія помсти // Рад. літературознавство.— 1964.— № 3.— С. 91—99.

Лушик Л. На осяйних вершинах // Вітчизна.— 1964.— № 3.— С. 128—137.

Т. Г. Шевченко і західноєвропейські літ.-ри. В. Шекспір, с. 131—132.

Модестова Н. А. Шекспир в украинском литературоведении // Вильям Шекспир: К 400-летию со дня рождения. 1564—1964. Исследования и материалы.— М., 1964.— С. 250—304.

Содерж.: Укр. дооктябрьская критика о Шекспире; Творчество Шекспира в укр. сов. литературоведении.

Рец.: Рудницький М. І. Шекспір на землі Тараса // Літ. Україна.— 1964.— 27 жовт.

Модестова Н. О. Українська Шекспіріана та внесок в неї науковців Київського університету // Вісн. Київ. ун-ту.— 1964.— № 6. Сер. філол. та журналістики.— С. 22—26.

Назаревський М. Шекспір — перекладач «Декамерона» // Літ. Україна.— 1964.— 24 квіт.

Наукова сесія, присвячена 400-річчю з дня народження Вільяма Шекспіра / Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Тези доп.— К., 1964.— 24 с.

Зміст: Модестова Н. Шекспір в українському літературознавстві; Ваніна І. Шекспір на українській сцені; Шаповалова М. Шекспір в українських перекладах; Гуля О., Івашкевич З. Шекспір на Буковині; Шайкевич Б. Естетичні погляди В. Шекспіра; Савілова Т. Етичні погляди Шекспіра; Князевський Б. Філософська лексика в драмі «Гамлет» Шекспіра; Вавринюк Д. Гумор у комедіях Шекспіра і засоби його передачі в перекладі; Якимович Т. Боротьба за шекспірівську спадщину в сучасному французькому театрі; Симоненко І. Марксистське літературознавство Англії в боротьбі за спадщину Шекспіра; Шахова К. Шекспір у творчості Шандора Петефі; Леонтьєва Н. Шекспір у Болгарії.

Новиков Ю. С. Реалистическое мастерство Шекспира в индивидуализации речи персонажей трагедии «Король Лир»: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Львов. гос. ун-т ім. И. Я. Франко.— Львов, 1964.— 20 с.

Соколянський М. Г. Боротьба проти Шекспіра — боротьба за Шекспіра // Рад. літературознавство.— 1964.— № 3.— С. 100—106.

Тема «Б. Шоу та В. Шекспір».

Соколянський М. Навіяне Шекспіром: Про деякі риси в естетиці Лесі Українки // Літ. Україна.— 1964.— 28 квіт.

Соколянський М. Г. Навколо образу Шекспіра. // 36. робіт асп. Одеськ. держ. ун-ту. Гуманіт. науки.— Одеса, 1964.— С. 280—286.

Тема «Б. Шоу про В. Шекспіра».

Терех О. Українська шекспіріана // Всесвіт.— 1964.— № 4.— С. 71—77.

ДО 400-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. ШЕКСПІРА

Білоштан Я. Друга батьківщина // Роб. газ.— 1964.— 23 квіт.

Буяльський Б. А. Вільям Шекспір // Укр. мова і літ. в шк.— 1964.— № 4.— С. 89—91.

Ваганов В. П. Вільям Шекспір // Рад. шк.— 1964.— № 4.— С. 107—108.

Дашкевич В. Здрастуй, Шекспір // Рад. культура.— 1964.— 23 квіт.

Кузякіна Н. Шекспір // Рад. Україна.— 1964.— 25 квіт.

Левада О. Ратоборець гуманізму // Літ. Україна.— 1964.— 24 квіт. Те ж під назвою «Він був закоханий в життя» // Левада О. Письменник і доба.— К., 1976.— С. 191—195; Те ж: // Левада О. Твори: У 4 т.— К., 1980.— Т. 4.— С. 176—180.

- Охлопков М. Безсмертя поета // Молодь України.— 1964.— 21 квіт.
- Полторацький О. Слово про Шекспіра // Всесвіт.— 1964.— № 7.— С. 97—104.
- Рудницький М. Таємниці Шекспіра // Вітчизна.— 1964.— № 4.— С. 179—183.
- Русанов В. Великий гуманіст // Рад. освіта.— 1964.— 25 квіт.
- Хорол В. Наш сучасник // Правда України.— 1964.— 23 апр.
1965. Вавринюк Д. М. Юмор в комедіях Шекспіра и средства его передачи в переводе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Львов. гос. ун-т им. И. Я. Франко.— Львов, 1965.— 20 с.
- Кочур Г. Шекспір у наших сусідів [у БРСР] // Літ. Україна.— 1965.— 6 серп.
- Лінтур П. Казки Василя Холода // Нар. творчість та етнографія.— 1965.— № 1.— С. 68—74.
- У казці «Про царську дівку, що не знала сміятися», с. 69—73, закарпат, легенда, подібна до тієї, яка лягла в основу трагедії В. Шекспіра «Король Лір».
1966. Ваніна І. Г. Завжди сучасний [В. Шекспір] // Театральна культура.— К., 1966.— Вип. 1.— С. 196—204.
- Маршалл Г., Сток М. Айра Олдрідж — негритянський трагік / Пер. з англ. О. Новицького і В. Шиганського.— К.: Мистецтво, 1966.— 282 с., іл.
- Розд. «Тарас Шевченко і Айра Олдрідж», с. 169—219, нап. О. М. Новицький за участю Г. Маршалла.

ДО 350-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ В. ШЕКСПІРА

- Гнатко К. Два велетні [В. Шекспір і М. де Сервантес] // Людина і світ.— 1966.— № 4.— С. 56—59.
- Маркушевський П. Т. Вільям Шекспір // Укр. мова і літ. в шк.— 1966.— № 4.— С. 89—91.
- Суярко Т. Наш сучасник — Шекспір // Україна.— 1966.— № 35.— С. 20—21.
1967. Князевський Б. М. Структурні і функціональні форми алітерації у творах Шекспіра // Іноземна філологія.— 1967.— Вип. 11.— С. 133—140.
1968. Вавринюк Д. М. Шекспір на Україні // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1968.— № 22.— С. 34—37.
- Про пер. укр. мовою та постановки в театрах УРСР.
- Ільницький М. Старі герої в новому одязі // Вітчизна.— 1968.— № 11.— С. 144—152.
- Монолог Гамлета «Бути чи не бути» та відгомін його в творах укр. рад. поетів.
- Князевський Б. М. Філософська термінологія Шекспіра на позначення розумових здібностей людини // Вісн. Львів. політех. ін-ту.— 1968.— № 22.— С. 38—40.
1969. Базилівський М. Тарас і Айра // Вітчизна.— 1969.— № 3.— С. 168—170.
- Т. Г. Шевченко і Айра Олдрідж.
1971. Ажнюк М. Незнаний український «Гамлет» // Всесвіт.— 1971.— № 12.— С. 123—125.
- Про пер. Л. Гребінки.

Комишанченко П. М. Перша спроба перекладу «Гамлета» на Україні // Вісн. Київ. ун-ту.— 1971.— № 5. Сер. іноз. філол.— С. 25—28.

Про пер. П. Свенціцького 1865 р.

Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу.— К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971.

Про В. Шекспіра у розд. «Особливості пер. драматургії», с. 80—113.

Фрізман Л. Г. Вчений, поет, перекладач: (Пам'яті О. М. Фінкеля) // Іноземна філологія.— 1971.— Вип. 25.— С. 150—154.

Про проф. Харків. ун-ту О. М. Фінкеля (1899—1968), пер. творів В. Шекспіра на рос. мову. У ст. відзив М. Т. Рильського від 28.X 1960 р. на пер. сонетів В. Шекспіра. Тексти 4 пер. сонетів подані у цій ст. Всі інші надр. у кн.: Шекспировские чтения: 1976.— М., 1977.— С. 215—284.

1972. Вавринюк Д. М. Відтворення засобів мовної характеристики персонажів у перекладах п'єс У. Шекспіра // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1972.— № 73.— С. 15—24.

Князевський Б. М. Лексичні засоби вираження поняття долі в трагедії У. Шекспіра «Гамлет» // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1972.— № 73.— С. 25—34.

Миловидова Л. І. Про переклад шекспірівських фразеологізмів рос. мовою // Іноземна філологія.— 1972.— Вип. 29.— С. 56—62.

Савченко Т. А. Зарубіжна література.— К.: Вища шк., 1972.

Із змісту: Короткі біогр. відомості про Вільяма Шекспіра (1564—1616); Загальна характеристика творчості Шекспіра; Трагедія «Гамлет», с. 9—23.

Сиваченко М. Є. Новознайдені оповідання А. П. Свидницького і їх фольклорні джерела // Нар. творчість та етнографія.— 1972.— № 1.— С. 26—47.

Оповідання А. П. Свидницького «Недоколисана» та комедія В. Шекспіра «Приборкання непокірної», с. 30—36. Те ж: // Сиваченко М. Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки.— К., 1974.— С. 147—182 [154—156].

1973. Ажнюк М. Т. Відбір слова і звороту для відтворення образності «Гамлета» У. Шекспіра в українських перекладах // Іноземна філологія.— 1973.— Вип. 30.— С. 134—140.

Ажнюк М. Т. Михайло Старицький — перекладач «Гамлета» // Укр. літературознавство.— 1973.— Вип. 18.— С. 77—82.

Комишанченко П. М. О втором переводе «Гамлета» У. Шекспира на украинский язык // Вісн. Київ. ун-ту.— 1973.— № 7. Сер. іноз. філол.— С. 111—113.

Про пер. М. П. Старицького.

Черкаський В. М. Панас Мирний: Біографія. Дослідження.— К.: Наук. думка, 1973.

Панас Мирний як перекладач творів В. Шекспіра, с. 300—303 та ін.

Шоповалова М. С. Шекспір у творчості Лесі Українки // Слов'ян. літературознавство і фольклористика.— К., 1973.— Вип. 8.— С. 21—35.

1974. Ажнюк М. Т. Мовно-стилістичні особливості шекспірівського «Гамлета» і питання перекладу: Спец. курс лекцій / Ужгород. держ. ун-т. Фак. романо-герман. філол.— Ужгород, 1974.— 20 с.

Бортник Є. П. Словник Шекспіра в сучасній англійській мові // Іноземна філологія.— 1974.— Вип. 35.— С. 19—24.

Дей О. І. Життєва і художня правда в українських народних баладах на тему «Ромео і Джульєтти» // Нар. творчість та етнографія.—1974.— № 3.— С. 29—44.

Плаушевська О. В. Макбет другий: (Про череробки п'єс Шекспіра у XVII ст.) // Іноземна філологія.—1974.— Вип. 34.— С. 115—122.

1975. Билан О. Ф. Взаимодействие синтаксических и фонетических средств в пьесах В. Шекспира // Вопр. теории романо-герман. языков: Сб. науч. ст.—Днепропетровск, 1975.— Вип. 6.— С. 38—43.

Рильський М. Т. Мистецтво перекладу: Ст., виступи, нотатки.—К.: Рад. письменник, 1975.

Із змісту: Лист до К. Чуковського, 1941 р. [М. Т. Рильський про власний пер. «Короля Ліра»]; Лист до О. Дейча 1964 р. [висловлювання про «Гамлета», «Короля Ліра» та сонети В. Шекспіра].

Савченко С. В. Шевченко і світова література // Савченко С. В. З історії зарубіжних літератур.—К., 1975.— С. 131—146.

Т. Г. Шевченко і В. Шекспір, с. 133—137. Скор. варіант ст., друк. в журн. «Рад. література», 1939, № 7.

Селезінка І. О. Проблеми морального критерію у хроніках Шекспіра // Іноземна філологія.—1975.— Вип. 39.— С. 163—168.

1976. Вілюман В. Г. Про монолог Брута в трагедії Шекспіра «Юлій Цезар» // Іноземна філологія.—1976.— Вип. 41.— С. 113—119.

Князевський Б. М. До питання про пізнавальну цінність творчості Шекспіра // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.—1976.— № 107.— С. 28—32.

Милovidова Л. І. Про відтворення епітетів у російських перекладах Шекспіра «Отелло» // Іноземна філологія.—1976.— Вип. 42.— С. 113—119.

Модестова Н. Вільям Шекспір // Шекспір В. Пьеси. Сонети.—К., 1976.— С. 5—24.

Новосядла Є. Фантазія і факт // Жовтень.—1976.— № 5.— С. 138—141.

І. Франко як дослідник творчості В. Шекспіра.

Шаповалова М. С. Вірш і проза в драматургії Шекспіра: (На матеріалі трагедії «Король Лір») // Іноземна філологія.—1976.— Вип. 41.— С. 101—108.

Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі.—Львів: Вища шк. Вид-во при ЛДУ, 1976.— 212 с.

Зміст: Передм.; Шекспір в укр. літ-рі 30—60-х років XIX ст.; Шекспір в укр. літ-рі 70—90-х років XIX і поч. XX ст.; Шекспір в укр. рад. літ-рі; Література [251 назва].

Рец.: а) Вікторовська І. Шекспір на Україні // Жовтень.—1977.— № 2.— С. 153—154; б) Укр. мова і літ. в шк.—1977.— № 6.— С. 93. Без підп.; в) Радишевський Р., Святовець В. // Всесвіт.—1977.— № 12.— С. 181—182; г) Посудовська І. Г. // Рад. літературознавство.—1978.— № 12.— С. 86—87.

1977. Новосядла Є. Й. І. Франко про творчий метод Шекспіра, Байрона і Шеллі // Укр. літературознавство.—1977.— Вип. 28.— С. 88—95.

1978. Ладигіна О. В. «Король Лір» на Україні // Слов'ян. літературознавство і фольклористика.—К., 1978.— Вип. 13.— С. 46—56.

Різун В. «Король Лір» у перекладах М. Рильського, Б. Пастернака, Ю. Гав-

рука // Взаємозв'язки літератур братніх народів: Зб. ст.— К., 1978.— С. 105—116.

1979. Ажнюк М. Т. Стиль «Гамлета» В. Шекспіра як проблема переклада: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Київ. гос. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.— К., 1979.— 23 с.

Миловидова Л. И. О двух переводах «Макбета» В. Шекспіра // Вопр. русской литературы.— 1979.— Вып. 1.— С. 139—145.

Про пер. Ю. Карнєєва і М. Лозинського.

Миловидова Л. И. Передача шекспіровських афоризмів в російських перекладах. // Вопр. русской литературы.— 1979.— Вып. 2.— С. 123—130.

Селезінка І. А. Принципи злочинності, зображеної в хроніках В. Шекспіра // Іноземна філологія.— 1979.— Вип. 53.— С. 102—109.

[Шекспірівська комісія] // Рад. літературознавство.— 1979.— № 3.— С. 75. Без підп.

Про створення Шекспірівської комісії при Ін-ті літ. ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

1980. Бортник Є. П. Шекспір і Бен Джонсон // Іноземна філологія.— 1980.— Вип. 57.— С. 138—144.

Медвідь О. С. Лірика Шекспіра в українських перекладах // Теорія і практика перекладу.— К., 1980.— Вип. 3.— С. 29—36.

Стречень Л. Л. Про взаємозв'язок змісту і форми в трагедії Шекспіра «Макбет» // Іноземна філологія.— 1980.— Вип. 59.— С. 134—141.

Ткаченко С. І. Художній образ як об'єкт поетичного перекладу: (На матеріалі пер. сонетів Шекспіра укр. і рос. мовами) // Теорія і практика перекладу.— К., 1980.— Вип. 3.— С. 37—45.

1981. Вавринюк Д. М. Стилістичні функції каламбурів у п'єсах В. Шекспіра // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1981.— № 157.— С. 76—79.

Князевський Б. М. Деякі мовностилістичні засоби вираження філософського змісту трагедії «Гамлет» В. Шекспіра // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1981.— № 157.— С. 72—75.

Ткаченко С. І. Звук і значення в сонетах Шекспіра та їх східнослов'янських перекладах // Теорія і практика перекладу.— 1981.— Вип. 5.— С. 116—122.

1982. Ажнюк М. Т. Про багатозначність словесних образів у «Гамлеті» В. Шекспіра та її відтворення в українських перекладах // «Хай слово мовлено інакше...»: Пробл. художнього пер.— К., 1982.— С. 240—255.

Вавринюк Д. М. Особливості вживання мальапропізмів у п'єсах В. Шекспіра // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1982.— № 164.— С. 76—80.

Вілюман В. Г. Про «Гамлета» Шекспіра і «Дон Карлоса» Шіллера // Іноземна філологія.— 1982.— Вип. 68.— С. 137—143.

Доценко Р. Сто років тому, на зорі українського Шекспіра // Всесвіт.— 1982.— № 10.— С. 156—158.

Про пер. М. П. Старицького.

Зернецька О. В. Всесоюзна шекспірівська конференція [Москва, 1982 р.] // Рад. літературознавство.— 1982.— № 10.— С. 78—79.

Князевський Б. М. Лексичні засоби вираження філософського поняття «ви-

щої істоти» в трагедії В. Шекспіра «Гамлет» // Вісн. Львів. політехн. ін-ту.— 1982.— № 164.— С. 88—91.

Ткаченко С. Шекспірів сонет: Труднощі інтерпретації // «Хай слово мовлено інакше...»: Пробл. художнього пер.— К., 1982.— С. 255—266.

Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / Вид. 2-е переробл. і доп.— Львів: Вища шк. Вид-во при ЛДУ, 1982.

Шекспір, с. 343—383. 1-е вид. у 1973 р.

1983. Ажнюк М. Т. Відтворення ритмо-інтонаційного ладу «Гамлета» В. Шекспіра // Теория и практика перевода.— К., 1983.— Вып. 9.— С. 10—19.

Вавринюк Д. М. Переклад гри слів у п'єсах Шекспіра // Теория и практика перевода.— 1983.— Вып. 10.— С. 20—27.

Драч І. Гамлет ... і нема йому кінця: (Кілька зауважень з приводу першооснови і кіноваріації) // Драч І. Духовний меч: Літ.-крит. ст. та есе.— К., 1983.— С. 323—327.

Миловидова Л. И. О переводах сонетов Вильяма Шекспира А. М. Финкелем // Вопр. русской литературы.— 1984.— Вып. 1.— С. 124—130.

Радченко А. Шекспірівські образи у соціально-економічних дослідженнях Маркса // Всесвіт.— 1983.— № 3.— С. 138—141.

1984. Гуць Г. Юрій Федькович і англійська література: До 150-річчя від дня народження письменника // Всесвіт.— 1984.— № 8.— С. 154—157.

Ю. Федькович як перекладач творів В. Шекспіра.

Демченко В. Д. Проблемы немецкой литературной критики XVIII века и Шекспир (1730—1770): Учеб. пособие / Днепрпетр. ун-т им. 300-летия воссоединения Украины с Россией.— Днепрпетровск, 1984.— 87 с.

Новиков Ю. С. Риторика в п'єсах раннього і зрілого Шекспіра // Іноземна філологія.— 1984.— Вып. 75.— С. 97—105.

БІБЛІОГРАФІЯ

Вільям Шекспір в Українській РСР: Бібліогр. покажч. / Склад М. О. Мороз; Наук. б-ка Львів. ун-ту ім. І. Я. Франка. Відділ бібліогр.— Львів, 1964.— 75 с.

Усього в покажч. 375 назв. Подані відомості про пер. творів В. Шекспіра укр. мовою, критич. літ. та рец. на постановки в театрах УРСР. Надрук. розмножувальним апаратом.

Рец.: а) Бутрин М. Л. // Іноземна філологія.— 1965.— Вып. 5.— С. 165—167; б) Доценко Р. Огляд української Шекспіріани // Всесвіт.— 1965.— № 8.— С. 113—115; в) Пилипчук Р. Я. // Театральна культура.— К., 1966.— Вып. 1.— С. 234—236.

Вільям Шекспір. 1564—1964: Метод.-бібліогр. матеріали. До 400-річчя з дня народження / Упоряд. О. С. Коваленко, Є. Є. Кравченко; Львів. держ. наук. б-ка.— Львів, 1964.— 28 с.

Надрук. розмножувальним апаратом.

Бібліографічний покажчик уклад
Мирослав МОРОЗ

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК
ТВОРІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА,
ВМІЩЕНИХ У ШЕСТИТОМНИКУ

	Том	с.
Антоній і Клеопатра	5	416
Багато галасу з нічого	4	5
Буря	6	366
Венера і Адоніс	6	539
Венеціанський купець	2	477
Віндзорські жартівниці	3	443
Гамлет, принц Датський	5	5
Два веронці	2	149
Дванадцята ніч, або як собі хоче	4	171
Генріх VIII	6	438
Генріх V	3	349
Генріх IV. Частина друга	3	250
Генріх IV. Частина перша	3	162
Генріх VI. Частина друга	1	129
Генріх VI. Частина перша	1	44
Генріх VI. Частина третя	1	223
Зимова казка	6	268
Кінець діло хвалить	4	436
Комедія помилок	2	5
Коріолан	5	527
Король Джон	3	5
Король Лір	5	235
Лукреція	6	572
Макбет	5	344
Марні зусилля кохання	2	229
Міра за міру	4	528
Отелло, венеціанський мавр	5	119

	Том	с.
Перікл, цар Тірський	6	88
Пісні для музики	6	711
Приборкання норовливої	2	67
Пристрасний пілігрим	6	703
Річард II	3	82
Річард III	1	314
Ромео і Джульєтта	2	311
Скарги закоханої	6	693
Сонети	6	621
Сон літньої ночі	2	414
Тімон Афінський	6	5
Тіт Андронік	1	425
Троїл і Крессіда	4	331
Фенікс і голубка	6	719
Цимбелін	6	163
Юлій Цезар	4	249
Як вам це сподобається	4	89

ЗМІСТ

ТІМОН АФІНСЬКИЙ
Переклав Василь Мисик
5

* ПЕРІКЛ, ЦАР ТІРСЬКИЙ
Переклав Юрій Лісняк
88

* ЦИМБЕЛІН
Переклав Олександр Жомнір
163

* ЗИМОВА КАЗКА
Переклав Віктор Коптілов
268

БУРЯ
Переклав Микола Бажан
366

* ГЕНРІХ VIII
Переклала Марія Габлсвич
438

* ВЕНЕРА І АДОНІС
Переклав Олександр Мокровольський
539

* ЛУКРЕЦІЯ
Переклав Михайло Литвинсць
572

СОНЕТИ
Переклав Дмитро Паламарчук
621

* СКАРГИ ЗАКОХАНОЇ
Переклав Лесь Танюк
693

* ПРИСТРАСНИЙ ПІЛІГРИМ
Переклав Леонід Череватенко
703

* ПІСНІ ДЛЯ МУЗИКИ
Переклав Євген Крижевич
711

* ФЕНІКС І ГОЛУБКА
Переклала Марія Габлевич
719

ПІСЛЯМОВИ ТА ПРИМІТКИ

Тімон Афінський
Післямова Олени Алексєєнко
724

*Примітки до «Тімона Афінського»
Олени Алексєєнко*
727

Перікл, цар Тірський
Післямова Олени Алексєєнко
729

*Примітки до «Перікла, царя Тірського»
Олени Алексєєнко*
734

Цимбелін
Післямова Олени Алексєєнко
737

*Примітки до «Цимбеліна»
Олени Алексєєнко*
741

Зимова казка
Післямова Олени Алексєєнко
744

*Примітки до «Зимової казки»
Олени Алексєєнко*
748

Буря

Післямова Олени Алексєєнко

752

Примітки до «Бурі» Олени Алексєєнко

758

Генріх VIII

Післямова Дмитра Наливайка

762

Примітки до «Генріха VIII»

Дмитра Наливайка

766

Венера і Адоніс

Післямова Олени Алексєєнко

769

Примітки до «Венери і Адоніса»

Олени Алексєєнко

772

Лукреція

Післямова Олени Алексєєнко

773

Примітки до «Лукреції»

Олени Алексєєнко

775

Сонети

Післямова Олени Алексєєнко

776

Примітки до «Сонетів»

Олени Алексєєнко

783

Замість додатка

*Сонети Вільяма Шекспіра
в перекладі Дмитра Павличка*

788

Вірші у збірках

Післямова Олени Алексєєнко

798

Примітки до «Пристрасного пілігрима»
Олени Алексеєнко
799

Д о д а т о к

«ЩО РОБИТЬ?»
Переклав Дмитро Павличко
800

В. ШЕКСПІР В УКРАЇНСЬКІЙ РСР
Бібліографічний покажчик
Уклав Мирослав Мороз
803

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК
ТВОРІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА.
ВМІЩЕНИХ У ШЕСТИТОМНИКУ
833

ВИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Сочинения в шести томах

ТО М 6

Тимон Афинский
Перикл, цар Тирский
Цимбелин. Зимняя сказка
Буря. Генрих VIII
Венера и Адонис
Лукреция. Сонеты
Жалобы влюбленной
Страстный пилигрим
Песни для музыки
Феникс и голубка

Перевод с английского

Киев,
издательство
художественной литературы
«Дніпро»
1986

(На украинском языке)

Редактор В. Г. Струтинський
Художник С. Г. Якутович
Художне оформлення В. С. Мітченка
Художній редактор І. М. Гаврилюк
Технічний редактор Б. С. Грінберг
Коректор Л. Г. Лященко

Інформ. бланк № 3197

Здано до складання 13.05.86. Підписано до друку 19.11.86. Формат 60×84^{1/16}. Папір друк. № 1. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 48,825. Умовн. фарбо-відб. 49,151. Обл.-вид. арк. 47,938. Тираж 68 000 пр. Зам. № 6-205. Ціна 3 крб. 90 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З матриць Головного підприємства
на Харківській книжковій фабриці
ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Шекспір В.

- Ш41** Твори в шести томах. Том 6. Тімон Афіньський; Перікл, цар Тірський; Цимбелін; Зимово казка; Буря; Генріх VIII; Венера і Адоніс; Лукреція; Сонети; Скарги закоханої; Пристрасний пілігрим; Пісні для музики; Фенікс і голубка. / Перекл. з англ.; Післямови О. Алексеєнко та Д. Наливайка.— К.: Дніпро, 1986.—838 с., іл.

До шостого тому творів В. Шекспіра (1564—1616) увійшли: антична трагедія «Тімон Афіньський», романтичні драми, або трагедії: «Перікл, цар Тірський», «Цимбелін», «Зимово казка», «Буря», пізня хроніка «Генріх VIII», а також поетична спадщина: «Сонети», поеми і цикли віршів: «Венера і Адоніс», «Лукреція», «Скарги закоханої», «Пристрасний пілігрим», «Пісні для музики», «Фенікс і голубка».